
68
3 A
17

IOH. FREDERICI GRONOVII

DE

SESTERTIIS

SEV

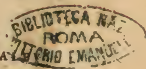
SVBSECIVORVM PECVNIÆ

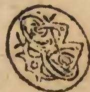
veteris Græcæ & Romanæ

LIBRI IV.

Accesserunt

L. VOLVSIVS MÆCIANVS IC. & BALBVS MENSOR *de Asse*; item PASCASII GROSIPPI *Tabula Nummaria*.

AMSTELODAMI,

Apud Ludovicum & Danielem Elzevirios,

CIƆ IƆC LVI.

Illuſtriſſimo Viro

NICOLAO FVLQVETO

Vicecomiti de Melun & de Vaux, Domino de Bellaſſiſe, &c. Procuratori Generali Regis Chriſtianiſſimi in ſuprema curia Parlamenti, Miniſtro Status, & Sacri Ærarii ſummo præfecto

IOHANNES FREDERICVS GRONOVIVS.

QVæ de nummis antiquis multa cura notavi & in uſum publicum conſcripſi, cum circumſpicerem, quo Tutelari Nomi-

ne munirem, in te traxit oculos meos magnitudo tua, Illustrissime Fulquete. Nimirum & omnibus aliquarum literarum studiis inserviunt, & præsertim illis, quæ, quod maxime animum poliant atque exornent humanum, politiora humanioraque præ cæteris vocantur; quibus olim propemodum solis, certe primis & ante omnia, regum & principum & nobilium domuum hæredes instituebantur. Hoc est, lectioni veterum sapientiæ atque eloquentiæ auctorum jam inde ab Homero usque; tum historiæ illarum gentium, à quibus omnis ingenii cultus ad nos transmissus est; denique notitiæ rerumpublicarum & imperiorum florentissimorum in parte maxime augusta,

gusta, & illis hodieque, penes quos summum jus est, reservata. Non alio studiorum genere te vel acerrimo exercitum tenera vidit ætas, sed tanta indole, ut duces tuos præcurreres, & mens occupasset præcepta, priusquam aures acciperent, & quæ aliis segnes moræ, tibi brevis transitus esset. Quæ cum quotidie experiare, quanto usui sint res gerenti, quam jucunda liberale otium interponenti, non potes illorum apparatus & instrumentum aspernari. Hinc innata tibi dignissima & illo, quo ortus es & quo agitas, loco φιλοκαλία, & rerum singularium, priscarum & cujusque generis lectissimarum conquisitio, & mirificus intellectus, & honesta custodia, non ut ha-

beas, ſed ne intereant. Hinc illa tranquilli ſerenique oris delenifica comitas, qualem non minus Græcorum literis quam ſuæ gentis inſtitutis magno regi adfuiſſe nobilis auctor ſcribit: hinc faciles acceſſus & in ſtricta ſeveritate morum eximia ſuavitas, æmula laudatiſſimi principis, qui negabat à ſermone ſuo quemquam triſtem diſcedere oportere. Hinc cana fides, & ſtudium erga clientes, & quanta in adjungendis omnium bonorum amicitiis voluntas & fortuna, tanta in retinendis æqualitas & perſeverantia, ut neminem te coluiſſe pœniteat. Hinc quoque acceptis documentis & exemplis inſtructior illa efficax vis animi & in negotiis quantumvis arduis expedien-

dis

dis prompta dexteritas, difficillimis & natis ad Herculeos iſtos lacertos probandos temporibus emicuit, ut quot gradus honorum feciſti, totidem monimenta fixeris æternorum in rem ſummam Gallicam meritorum; atque his ipſis meritis, quos in avito ſplendore tanto & tot majorum imaginibus pro relictis cernere poteras, honores debere malueris. Vt alia taceam, quantum diſcutiendis res novantium perniciofis conſiliis, Regis auctoritati inter fatalem rabiem & laſſos præſenti felicitate animos aſſerendæ, & ſeditionum viis intercludendis valuerit illa tua tam eminentem Supremæ Curiæ ſtationem egregie curantis invicta conſtantia,

pietas immobilis erga Principem, vigil atque indefeſſa cura, gnara & rapax occaſionum providentia, Gallia etiam extra Galliam loquitur. Quis dubitet theſauros opulentiſſimi omnium regni bene creditos & commiſſos illi, qui Majeſtati Regiæ ſartæ tectæ tuendæ tam fortem fidelemque operam præſtiterit? Cui debeatur hæc olim divitis, nunc eruditi, auri, argenti, æris ſignati explicatio, niſi gazam regiam ſumma cum diligentia & innocentia tractanti, & omnis antiqui operis ſolertiſſimo ſpectatori? cujus virtute ac beneficio poſt longam multiplicemque varietatem temporum tandem aurum & argentum Gallia ſuum ac ſincerum agnoſcit; &

diu fluctuantem jactatumque incertis pretiis nummum propediem constitutum iri sperat, non minore, quam in pari caussa Marii Gratidiani Romæ fuit, gratia. Si nihil aliud hic, placebit illa heroum Francorum, qui ante mille ducentos annos potentiam vestram fundaverunt, consuetudinis nummaria libra, ille aureus argenteusque solidus, ille denarius, origo nummi quo & vos & vicinæ gentes in hunc diem utuntur, vix adhuc aut parum scienter tradita. Quare suscipe convenientissimas & piis artibus tuis & splendidissimæ procurationi chartas, &, ne auctorem fastidias, memento te ad id fastigii venisse, ut etiam peregrino & longinquo cultu te

dignari debeas. Ego laborem adhibuerim: genium, quo vivant, tu illis dabis. Ita diu laudi tuæ interſis Regi probatus & bonis, & illud Copiæ cornu, quod ingenti dextra tenes, glorioſos tanti imperii domi bellique paratus nunquam deficiat. Daventriæ trans Salam, hoc eſt, in capite illius tractus quem vetus Peutingerorum tabula Franciam appellat, Kal. Novembris A. D. CIↃ IↃC LV.

LECTORI.

Quum multis attendendum sit homini veteris Romæ Græciæque mirandorum cupido, tum moneta nobilissimarum gentium tantæ ad omnia est opportunitatis atque emolumenti, ut inter tot res præclaras & scitu dignissimas utilissimasque vel in primis ejus noticia curanda esse videatur. Quemadmodum enim non privata domus statum habet sine censu & diligentia patrisfamiliæ, non civitas convalescit nisi exercitis & dispensatis vectigalibus: ita nec suis numeris constat tam illustri parte defecta descriptio antiquitatis. Sed nec aliæ disciplinæ (quanquam si sana consilia valerent, nemo, nisi communibus literis suffectus & præparatus, se quidquam liberalium recte imbibere posse speraret: sed dividamus, ut vulgo fit, studia, & concedamus eas professiones, quæ, quia maxime sumtum exercent suum, hodie τὰ πάντα putan-

tantur, & solæ crudissimo impetu appetuntur, sine humanitate tolerari) nullæ igitur aliæ quoque liberales disciplinæ hoc auxilio commode carent: adeo stricturæ hujus argumenti per omne genus scriptorum constipatæ sunt, & ubique obviæ, velut nodus & mora, sustinent refrigerantque cursum legentium, quod non intelligunt. Quoties Axonas & Cyrbes Iustiniani, suum Corpus, illis qui consuluntur, quoties valetudines regentibus artis principum experimenta, quoties religiones & sacra procurantibus libros, non uni imperio, sed humano generi fatales obscuros esse oportet, si partes æris, si ponderum divisionem, æris & nummorum vocabulis constantem, si nummorum varietates ignorent? Homines vero pragmatici & civilium studiosi, sicut e suis non agnoscunt eum, qui locum de ærario & illis expediendi nervis meditatus non fuerit, ita nec magnitudines imperiorum, nec plurimas virtutes & pestes, quæ salubres opes incrementa & splendorem juverint, quæ nimiæ & velut devotæ merserint regnantes populos (quibus tamen duabus partibus propemodum tota continetur

ars

ars rempublicam gubernandi) concipere possunt, si hoc pacis & belli efficacissimum instrumèntum, omnium commerciorum coagulum, vitæ familiaris præsidium, ornatæ prætextum, quale fuerit & elegantissime & luxuriosissime usis, nesciant. Hæc igitur tam perspicua tantumque patens necessitas summis ingeniis facem subjecit, ut in rem nummariam priscorum eruendam rationesque ejus explicandas, quanquam multis obstructas difficultatibus, & animo & opere magno, velut sanctius ærarium, velut veteres thesauros tellure reclusuri, incumberent. Et quàmvis una sit eruditorum natio, nec patria censeri debeant, qui possunt ingenium deferre, tamen cum undique cultissima terrarum Europa concurreret ad hanc curam, Galli homines, seu dignitatibus personarum, seu doctrinæ claritate, seu effectu operis in eo certamine sine controversia primas obtinuerunt. Ecce amici Regum, aliquis libellorum supplicum magister, quum pauci etiam essent, aliquis Abrincensis pontifex, aliquis Archiatros. Ecce a Gallia donati Batavis Athenis, cujus majores magnis & legionibus & populis im-

imperitarunt, in exsilio nactus latius sapientiæ regnum, & non minus principatu literarum nobilitatus illius successor. Ecce juris sacerdos, ecce cærimoniarum interpres, ecce caussarum scrutator & siderum, facile suorum quisque primi. Nec vero Tros Tyriusve quidquam interest aut sordent mihi alterius cœli proventus: (nunquam fuimus tam morosi, ut odia indiceremus nationibus, & uni alterive matrem, cæteris novercam naturam statueremus) constat & illis sua apud me existimatio: sed horum numerum & felicitatem admiror. Hic vereor, ne, dum argumenti lenocinio & conditorum ejus auctoritate scripturam meam tibi, lector, insinuare contendo, eo processerim, unde latere tecto, id est, salvo pudore vix me recipiam: quum propius nihil sit quam ut perconteris aut cogites, qua ego fiducia me tantis nominibus, quibus semper adsurgo, inseruerim. Itaque cum aut ignavo responso suscepta caussa & tot insomniæ prodendæ sint mihi, aut liberius agendo irritanda invidia; parcam verbis, atque eo constantius impingam tibi hoc quod porto: nam, ut festivus

Comicus de aquario vase jocatur, literatum est, cantat ab se, cujum & quanti sit. Vnum deprecor (quia sunt, qui methodos intempestive crepent, & eo nomine etiam adversus veteres insolescant, illorumque scripta insanis legibus libera aut vituperent aut in ordinem cogant) ne in opere tumultuario & majorem partem inter officinæ moras nato lineam poscas: & nos omnino iisdem, quibus plerique, vestigiis, æris primo, dein argenti, tum auri formis & ponderibus & pretiis annumerandis, decurrisse postules. Equidem & horum si quid hinc petes, fere nihil non referes: sed aliud illorum fuit, aliud nostrum institutum, qui ab initio usque non omnia bene satisque de prisco nomismate dicta repetere, sed subseciva tantum & prætermissa persequi animo habuerimus. Aliquid in decies sestertio, *quod priores fugerat, visum blandiebatur: id igitur solum cum studiosis communicavimus, cætera non tangentes, nisi quatenus illud sine his non intelligebatur: hæ primæ fuerunt lineæ hujus voluminis, anno hujus seculi* XLIII *ductæ. Quod ferebat animus dissimulare, nisi esset amolienda suspi-*

spi-

ſpicio, meis quidem moribus inſolens & aliena, ſed multi dum eam parum vitant, invidia ſua etiam inſontes onerant. Vivimus enim inter homines cujuſcumque famæ quam doctrinæ excellentis & edendi quam meditandi cupidiores: unde fit, ut malint ſcripta reſcribere aliena, atque etiam ſibi ſupponere, parientes ſine obſtetricis opera, ſine doloribus, quam exſpectare, donec de illis, quæ utiliter ſcribenda reſtant, aliquid conceperint & enitantur ſuum. Erat igitur ille noſter quaſi ſceletus rudis atque informis: tamen ex quo facile colligeres, quid eſſet, quidque tacitum ſignificarint antiqui, quum pronuntiarent decies ſeſtertium, *& quæ inde continuantur. Itaque non modo fructum mihi tulit hæc incondita cura, judiciis, quæ maxime verebar; induſtriæ noſtræ teſtimonium præbentibus, ſed & exortus eſt numerorum arenarius, qui in ſua Inſtitutione anno* XLIX *publicata ſententiam noſtram „ita proponeret. Numeri à decies centenis „millibus itidem quidem exprimebantur per „ſeſtertium argenti pondo, ſed adverbiali- „ter & compendioſe ut plurimum, ſubintel-*

lectis

lectis vocibus Centies *vel* Centenum. «
Sic H S. decies *significat sestertium ar-* «
genti pondo decies centenum, seu decies «
centies, hoc est, millies numerandum: seu «
duas argenti libras cum semisse decies cen- «
ties numerandas: seu mille nummos sester- «
tios decies centies numerandos: hoc est, se- «
stertium nummum decies centena millia. «
Depromptum ex qua dixi cella est τὸ decies *per solum* centies *vel* centenum *expleri: quum omnes alii aut* centena millia *aut tantum* mille *(non leviori errore: nam si* sestertium *genitivo plurali de singulis nummis interpretabantur; quid* decies mille *nisi decem millia? si de mille nummis, erit* 10000000, *quod non* decies, *sed* centies centena millia *efferendum est) sub eo acceperint. Quæ autem ratio induxerit hanc ἔλλειψιν, nunc habes explicatum; tum describi non poterat, quia etiam latebat erutum nemini. Depromptum pariter, inde* sestertium *hoc esse ex illis, quæ in proximo numerorum actu quidam appellaverant* sestertia pondo: *quum iidem omnes hic* nummorum *in eo voca-*

* * *bulo*

bulo intelligerent, Sestertii decies, sestertio decies, *aut consuetudine vulgi contra rationem introductum putarent, aut omnino Latinis usurpatum negarent: alii* sestertia *prorsus idem esse, quod* sestertios *contenderent*; *Scaliger* decies *nomen substantivum imaginaretur. Rem tenuissimam, inquis, quam complures facilius utique quam fixum in luto nummum transscendissent: quin & erit forsan, qui naribus adductis, ore depravato, tricas, tramas putridas, glandem cassam, curculiunculos minutos, exclamet. Fateor, in tenui primum laborem fuisse, sed eodem valde opportuno & recondito, atque ob hoc tamdiu, toties, tam laboriose, à solertissimis & acutissimis hominibus, sine effectu, quæsito. Dein hanc exiguitatem multa & magna consequuntur: lux quædam in omnes sinus & recessus veteris monetæ pertinens: ratio ponderum & proportionum & æstimationis per æs & argentum & aurum signatum certius & commodius inita: innumera veterum omnis generis scriptorum capita mendis aut obscuritate involuta*

&

& inutilia, hac ope ſanata & declarata: detecti acervi errorum, quibus neceſſe fuit implicari & toties excidere optimo propoſito vera tradendi viros incomparabiles. Qualis eſt amnium natura: ſæpe anguſto fonte prorepunt, quem adſiſtens verearis ne aut æſtus exſiccet aut ruina obturet: mox vehunt commercia remotiſſimarum gentium, terminant imperia, muniunt urbes, irrigant ſata, interdum expugnant ac populantur, nationum & gregum pellunt ſitim, vimque illam quam utilem tam formidabilem exercent. Itaque mirum non foret, ſi quis indignaretur hoc inventum ſibi involari; ſi ægre ferret ab ſe mutuatos nomen non reddere; præſertim ubi Budæus, Manucius, alii, nec in quibus magnifici fuerunt, ſed in levioribus multo & vulgatis, de quibus nemo paullo humanior aliter ſenſiſſet, appellantur, Hoſtus etiam prædicatur: ut fide candoris per hos facta, nemini alii, ſi quid contuliſſent, quicquam abjuratum credatur. Mihi non vacat indignari. Placet in chartas verba transferri mea: placet, quicumque veris accedit: quanquam

placet magis, qui inter hæc & suo & alieno parcit pudori, nec tantum indulget ætati suæ, ut cogat invitos, quemadmodum Terentium quidam, in prologis scribundis operam abuti, non qui argumentum narrent, sed qui tanquam malevoli, non quidem maledictis, sed silentio respondeant. Est maledica quædam & insectatrix, est & muta & inficiatrix malevolentia, sæpe jam dudum nobis quoque obvia & comes. Quam in aliis mutuo silentio punire licet: hic non licebat, nisi vellem, cum pauci Schedion illud de sestertiis viderint, reliquos me occupasse ignaros, comparantes tempora natæ illius Institutionis & nostrorum Subsecivorum exeuntium, ab illo nos accepisse, suspicari. Tum igitur, quicquid erat, intactis, quæ quæstionem illam unicam non contingebant, & aliunde commode peti poterant, nec nostræ observationis novum auxilium exspectabant, recenti inventionis calore, in medium properavimus. Postea quoties præsentiores curæ aliquid laxamenti dederant, eodem subinde relatus & revocatus, materiamlentam difficilemque

que subigendo crebro & tractando ita emollivi, ut quædam, ad quæ nec ego, nec quisquam, quod scirem, adspirarat; plana & certa mihi redderem. In quo numero erat omnis ratio, quæ suasit antiquis, ut supputationem per sestertios, *per* sestertia, *per* sestertium, *variarent: item vis ac potestas* ꝫ pondo: *& modus conficiendi rationes ad denarium, victoriatum, sestertium, Volusio memoriæ proditus, & primo adspectu inexplicabilis. Cujus rei vel Hotomannus fidem fecerit: nam Ciacconio eam rem cessisse non prævideram, non perpetuo, sed commodato ad breves oculorum conjectus eo libro usus. Denique ut fit in rebus humanis, ut omnia debeantur tempori, & aggressi parva successu operis majores spiritus sumant; & ut Ligus ille Marianus, dum cochleas consectatur, studio legendi paulatim in summum montem egressus, victoriæ viam imperatorem docuit: Sic ego vicina jungendo, quia multa secure & inexplorato tradita, securius accepta, & auctores & sectatores frustrari videbam, diffisus & indubitans omnibus, priusquam*

" na millia, *& in* sestertium *subauditur*
" nummum *seu* nummorum. *Fruere, & bonis nostris fave, malis indulge; non ut dissimules, (cupio & ipse me, & si qui à me inscio deduci possint, ab errore liberari) sed, quod non mea magis quam tua interest, ut liberaliter & eleganter castiges.*

Vndecunque doctissimo Viro

I. FREDERICO GRONOVIO.

INgens lux patriæ tuæ GRONOVI,
Lux ô cuilibet invidenda genti!
Cui pulchrum caput impedit corona
Ex Musæ sylüis Papinianæ,
Cui pulchrum caput impedit corona
Ex Antenorei salute civis,
Ex omnique jugo eruditionis
Cui centum impediunt caput corona,
Quis dicet pretium huic tuo recenti,
Quo tot promis opes novas labori,
Nummorum veterum acer æstimator,
Spectator simul elegans novorum,
FVLQVETVS *nisi dixerit, laborum*
Fertur qui veterum acer æstimator,
Spectator simul elegans novorum?
FVLQVETVS *gemino verendus ostro,*
Divarum Themidis, Pecuniæque,
Mortali quod adhuc viro negatum,
Custos integer unicus duarum,
Qui librans trutinâ severus æquâ
Ius aurumque, manu, nec ore tantùm
Sed castâ superis manu probatus
Cœlo lilia quæ fluunt ab ipso,
Fulvo lilia quæ nitent ab auro,

Semper sollicitâ fide tuetur,
Hortos Hesperidum, aureumque vellus
Vt quondam Draco pervigil, tuetur;
Cui Sacrum hoc anathema cum videret,
Ridens nuper Apollo dixit, aut nunc
Aut nunquam invenient opes Camœnæ.
At tu, nam memini, malé hoc ferebas,
Gazis ingenii satis beatus,
Celso pectore, conscientiâque
Supra quicquid amat stupetque vulgus
Qui vero studio fideliterque
FVLQVETVM *colis, & minore curâ*
FVLQVETI *geminum vereris ostrum,*
Aeternâ caput impedite lauro,
Ingens lux patriæ tuæ GRONOVI,
Lux ô cuilibet invidenda genti!

ALEXANDER MORVS.

IOH. FREDERICI GRONOVII,

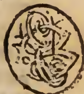
DE

SESTERTIIS,

SEV

SVBSECIVORVM PECVNIÆ veteris Græcæ & Romanæ

LIBER I.

CAP. I.

Occasio scriptionis hujus. L. Annæus Seneca ex vett. libris correctus & illustratus. Vivere in sestertio centies. Esse in ære alieno, in suis nummis. Ζῆν ἐν τοσούτοις. Libanii Sophistæ locus clarior & emendatior propositus. Militem pauperem pugnare fortius. De Sestertiis resumpta doctorum hominum disputatio. Quibus gradibus post renatas literas intelligentia illorum profecerit. Quid quærendum restet.

PErexigua sæpe primarum etiam rerum sunt momenta: & quæ diu opereque maximo summa ingenia frustra optarunt, quæsiverunt, sperarunt, ubi fortuna & dies admaturat, te-

 nui

nui laceſſita irritamento, tantum quod non ſponte, minori certe ſpe aggreſſis cedunt & feliciter proveniunt. Id neſcio an & ego ſim expertus, quando unius loci ambigua ſcriptura dubitationem, ſæpius rejectam, nunc velut ultro nutritam inſcitiam atque ignaviam acrius exprobrans, me Labyrintho pecuniæ veteris incluſit. Fuerit operæ pretium, & monſtris quibuſdam pacatis inventa ſit difficilis janua, & ſigna ac notæ finiendi erroris paſſim diſpoſitæ, leviore forſan cum periculo poſthac ingreſſuri judicabunt. Quum ante complures annos L. Annæi Senecæ operibus recenſendis fervente prælo aliquid ſubitariæ operæ navarem, (quod tum tamen conſilium peregrinatio longinquior peremit) geſtiebam leve mendum tollere, ut gemmulam Latini ſermonis haud ita vulgarem, quæque non imprudenti excidit auctori, eadem manu ei reficerem. Conſolatione ad Helviam cap. x. de Apicio: *Quum ſeſtertium millies in culinam congeſſiſſet, quum tot congiaria principum & ingens Capitolii vectigal ſingulis comiſſationibus hauſiſſet; ære alieno oppreſſus rationes ſuas tunc primum inſpexit, ſuperfuturum ſibi ſeſtertium centies computavit, & velut in ultima fame victurus, ſi HS. centies vixiſſet, veneno vitam finivit.* Ex MSS. ſuis, *in ſeſtertium centies*, notavit Fer. Pincianus, & ita bis advocat Fr. Hotomannus in libro de re numaria.

maria. Citeriores accuratiſſimorum hominum editiones particulam ſpreverunt. Quod nullo more factum videbatur, & legiſſe quid ſimile memineram: ſed, quia numeros tantum, non verba tenebam, neque in promptu exemplum erat, detuli tantum judicio illorum, qui ante nos hanc Spartam majori cum laude eſſent ſortiti, ut nihil mutarem. Poſtea ætate & uſu robuſtiori viſum eſt omnino faciendum, ut reſtituerem vetus chirographum, ut tamen in tribus Pall. conceptum fuit: *ſi in ſeſtertio centies vixiſſet*: auctore perquam locuplete & idoneo in vita T. Pomponii Attici: *ut neque in ſeſtertio vicies, quod à patre acceperat, parum ſplendide ſe geſſerit, neque in ſeſtertio centies adfluentius vixerit, quam inſtituerat.* Suffragantur & alii parum aut nihil differentes. Cicero pro Q. Roſcio: *Egebat? immo locuples erat. Debebat? immo in ſuis nummis verſabatur.* In Verrem lib. IV. *At hominem video auctionem feciſſe nullam; vendidiſſe præter fructus ſuos nihil unquam; non modo in ære alieno nullo, ſed in ſuis nummis multis eſſe ac ſemper fuiſſe.* Horatius lib. II. epiſt. II.

Res urget me nulla, meo ſum pauper in ære.

Paupertas enim non neceſſario omnium egeni, ſed, ut finit Seneca epiſt. LXXXVII, *parvi poſſeſſio.* Plinius lib. IX. cap. XXXV. *relictus ab eo in amplis opibus hæres.* Et in contra-

rium Seneca lib. v. de benef. cap. xxxv. *nihilominus illum in ære alieno relinquimus.* Vulcatius Gallicanus in Avidio Caſſio: *vivant in patrimonio parentum pro parte donato: auro, argento, veſtibus fruantur.* Sic Libanius περὶ στρατιωτῶν. τοὺς δὲ νῦν καὶ αὐτὸ τοῦτο διαφθείρει, τὸ ζῆν ἐν τοσούτοις ποιεῖν αὐτοὺς φιλοψύχους ἀντὶ φιλοτίμων, καὶ πεῖθεν φεύγειν ἀπὸ τῶν καλῶν κινδύνων ἐπὶ τὰ παρέχοντα τρυφᾶν. Cujus nec ſententiam nec veram ſcripturam adſecutus eſt, qui bono publico hanc & alias orationes Libanii edidit, Iac. Gothofredus. Vertit enim: *quod in illis vitam ducant, quod vitæ quam gloriæ cupidiores ſint, & ſuadeant fugere a pulchris periculis* &c. Sed legendum eſt: καὶ πείθειν φεύγειν. *Eos vero*, inquit, *qui nunc ſunt, hoc ipſum corrumpit, quod vivere in tantis opibus* (vel, poſſeſſio tantarum opum) *reddit eos vitæ quam gloriæ cupidiores, ſuadetque fugere* &c. Nam hoc vult, pecuniam in pericula ſegniorem facere militem. Τὸ ζῆν ἐν τοσούτοις, ſi ſumma ampla, quaſi aliquot centenum millium, deſignata ſuperius fuiſſet, ex alio Senecæ loco vertere liceret: *vivere in toties ſeſtertio.* Exemplum Horatii Lucullanus miles, in memorata epiſtola, qui collecta viatica perdiderat.

— poſt hoc vehemens lupus, & ſibi & hoſti
Iratus pariter, jejunis dentibus acer,
Præſidium regale loco dejecit.

Vbi mollior ſit comparatio, ſi legas: *vehe-*

mens lupus ut, sibi & hosti Iratus pariter. At idem donis ornatus & viginti millium congiario, quum ad simile periculum invitaretur,

Ibit eo, quo vis, qui zonam perdidit, inquit.

Euripides in eandem sententiam in Phœnissis: Δειλὸν δ' ὁ πλοῦτος καὶ φιλόψυχον κακόν. Et Epaminondas: πυθόμενος τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ χρήματα εἰληφέναι παρά τινος τῶν αἰχμαλώτων, ἐμοὶ μὲν, εἶπεν, ἀπόδος τὴν ἀσπίδα, σεαυτῷ δὲ πρίω καπηλεῖον, ἐν ᾧ καταζήσεις· οὐ γὰρ ἔτι κινδυνεύειν ἐθελήσεις πλούσιος γενόμενος. ut est apud Ælianum lib. XI. Atque hæc quoque confirmant Sallustii dictum de avaritia: *ea quasi venenis malis imbuta corpus animumque virilem effœminat.* in quo disputat Favorinus apud Gellium lib. III. cap. I. Ad genus loquendi pertinet, quod inferius Libanius: οὕτως εἴ τις ὑμᾶς ἐν ἐλάττοσι ποιήσειεν, εὐεργέτης ἂν εἴη μᾶλλον ἢ εἰ πάντα δοίη. Porphyrius de vita Pythagoræ: βιοῦντα δ' ἐν ἀφθόνοις, ἀναστρέφειν τὸ παιδίον, Ἀστραῖον καλέσαντα. Atque hoc quidem εὐμαθὲς καὶ εὐκατάληπτον. Sed longe difficilior ἐξέτασις, rectiusne apud Senecam, IN HS. CENTIES, quod forte fuit in antiquissimis codicibus, librarii quos sequimur, *in sestertio centies*, an ille cujus fidem sequuti Pincianus & Hotomannus, *in sestertium centies*, expresserint. Pe. quidem Ciacconius, ut sese ab hujus cogitationis

molestia liberaret, in libro de triclinio dubium vocabulum, (adducens, *si in centies vixisset,*) in tractatu vero de nummis totam quæstionem omittit. Me quoque illa quum antea, tum maxime postquam ista Senecæ verba attigi, diu tenuit ambiguum, diu πόνου γε πλῆθος, κ᾽ οὐδὲν εἰς ὄψιν πλέον. Vt tandem deciderim, non ultra celabo, nec forte multorum ingratiis, si placere potest θυμὸς ἀγήνωρ in tantis præstantissimorum virorum dissensionibus propriam sibi facientis viam. In confesso est apud omnes, *decem sestertios* esse decem nummos argenteos, qui sic appellantur, prima origine XXV libris æris seu totidem assibus æstimatos; postquam vero sestertius quatuor asses valuit, quadraginta assibus; nostra pecunia quartam partem scutati sive Philippei sive aurei: similiter *decem denarios* esse decem nummos argenteos hoc nomine, complectentes quadraginta sestertios, nostrum scutatum vel Philippeum aut aureum Rhenanum unum. At ecce immani saltu *dena sestertia* sunt decem millia nummum sestertium, nostri ducenti quinquaginta Philippei: sic & *decem denaria* censuit Scaliger dicta pro decem millibus nummum denarium, nostris mille scutatis sive aureis. Nos ut in usu id habuisse veteres nondum adfirmamus, ita dicere potuisse pari ratione facile concedimus. Sed quæ sit illa

illa ratio, quæritur. Atque ut cuivis promptum ſit, quemadmodum intra hos CL annos hac in antiquitatis parte vita profecerit, quæ impedimenta ingeniis fuerint, rem paullo altius repetemus. Primis renaſcentium literarum incrementis miræ erant tenebræ & circa rem nummariam veterum: fingebantque Sabellicus, Beroaldus, Porcius, Egnatius, Turnebus, *ſeſtertium* neutro genere grandem argenteum nummum: & appellabant alium *ſeſtertium minorem* & æris, aliud *ſeſtertium majus* argenti duarum librarum & ſelibræ. Diſpulit hanc caliginem Guil. Budæus, docuitque *ſeſtertios* fuiſſe nummos argenteos binis & ſelibris æris, dein quatuor aſſibus æſtimatos, *ſeſtertia* vero, non nummos, ſed ἀθροίσματα mille hujuſmodi nummorum ſeſtertium: adduxitque in ſuam ſententiam Alciatum ejuſque diſcipulum Ant. Auguſtinum, Rob. Cenalem, Glareanum, & complures alios: donec Georg. Agricola exortus eſt, qui *ſeſtertia* pro tam grandi ſumma omnia abolevit, nec uti ea voce, niſi poëtas, idque pro nummo ſeſtertio voluit: regulamque conſtituit, ſi nomen numerale caſu, numero, genere congruat cum *ſeſtertio*, ſive maſculini ſive neutrius generis fuerit, nullum alium numerum ſignificari quam qui profertur, tanquam *decem ſeſtertios* vel *decem ſeſtertia* dici

pro decem nummis: si vero duo nomina, numerale scilicet atque *sestertius*, iisdem casibus non efferantur, sed hoc genitivo plurali, illud (quod item plurale est & neutrius generis) quovis alio, tum *τὸ millia*, quod a nomine numerali expresso nunquam dissentiat casu, intelligi, ubicumque non sit appositum: sic *sestertium ducenta*, *sestertium dena* apud Ciceronem, *sestertium centum* apud Sallustium legi, pro ducentis, denis, centum millibus. Nec caruit suffragatoribus: quippe quem secutus sit pro parte Hadr. Iunius, cui *sestertius*, & *sestertium* poëtis, nummus idem, & omni opum vi connixus Hotomannus, propugnans multis argumentis, quæ summo studio ac diligentia ab sese ait observata, & his regulis definita: primo *sestertium* neutro genere, numero singulari, nusquam neque apud oratores neque apud poëtas pro pecuniæ summa reperiri: secundo, *sestertia* veteres prosa locutos nunquam dixisse, sed confictum hoc nomen à poëtis esse ex genitivo plurali *sestertium* contracto pro *sestertiorum*, tantummodo ut versibus servirent: (in quo recedit ab Agricola, quia videbat negari non posse *sestertia* poëtis pro mille nummis accipi, nec in versibus ea vox propter legem metri ex libidine corrigebatur:) tertio, ubi aliquot millia sestertium enuntianda erant, usum fuisse duplicem loquen-

quendi, ut interdum plena oratione dicerent, *quinquaginta sestertium millia,* interdum præcise *quinquaginta sestertium*, eodem sensu. Hos exceperunt Pet. Ciacconius & Ios. Scaliger, hactenus egregia cura, quod *sestertia* recte a Budæo mille nummis æstimata, vindicatis, quibus illi abutebantur, auctorum locis, evicere: sed ambo tantum detulere Agricolæ adversus Budæum & Alciatum disputationi, ut rationem, cui insistens ad hanc taxationem Budæus pervenit, repudiarent; Ciacconius totum ad consuetudinem referens, Scaliger inventa ratione nova; quam vera, mox quæremus. Præterea convenit inter omnes, *decies sestertium* idem esse, quod decies centena millia nummum sestertium, nostrorum viginti quinque millia Philippeum. cujus inventi solida est penes Budæum gloria. nisi delibet eam Leon. Porcius, quamquam cætera multis partibus infra Budæum: sed sic quoque utrique sua laus solida est. Sed sitne in brevitate illa dicendi τὸ *sestertium* genitivus pluralis, & intelligendum habeat *centena millia,* quod vulgo, an singulare neutrum, quod Scaligero placuit: sitne enuntiandum semper *sestertium* sine varietate alia, ut Agricola, an nonnunquam, sed ex usu vulgari ac sine ratione mutetur, sic tamen, ut Latinum sit utrumvis, sive *sestertii millies possessor*, sive *sestertium*

millies possessor efferas, ut fere Budæus ac diserte Hotomannus: an denique pro ratione vicinæ vocis semper flectatur, & *millies sestertii possessor* Latinum sit, *millies sestertium possessor* solœcum, ut Scaliger arbitrati: scio existimationem non esse cujusvis. Etsi enim à plurimis recepta est Scaligeri sententia, non defuit tamen, qui eam palam ac magna specie oppugnaret. Is est Gasp. Scioppius, sub nomine Pascasii Grosippi, de lingua Latina haudquaquam male meritus:

ἐντί γε πικρὸς

Καί οἱ ἀεὶ δριμεῖα χολὰ ποτὶ ῥινὶ κάθηται.

præsertim ubi cum Scaligero constitit: tum enim ilicet & hominem se & literas tractare, quæ ab humanitate denominantur (nisi tamen hæc quoque perturbatio est aliquid humani) penitus obliviscitur. Itaque eo processit, ut *decies sestertii*, *decies sestertio* pro Latinis agnoscere vocaret ridendum stuporem. Concedit tamen *decies sestertium numeratum* perinde recte dici atque *decies sestertium numerata*: dummodo alterum accipias per syllepsin numeri, alterum ut intelligantur *centena millia*. Hoc igitur, ut Scaliger appellat, nobile certamen summorum virorum ita Dei virtute pro modulo nostro componere tentabimus, ut primo, quod verius nobis videtur, inter multa falsi confinia obtineamus: deinde quæ illud adhuc infamave-

maverunt & suspectum reddiderunt, reprimamus aut conciliemus: tertio eorum, quæ hujus materiæ apud varios auctores dubia pendent, nonnulla exploremus, &, si detur, ad certum & liquidum redigamus.

CAPUT II.

Iof. Scaligeri sententia expenditur. Latini non habent voces, quibus δεκάδα, χιλιάδα, μυριάδα exprimant. Decuriæ & centuriæ certorum corporum. Vsus τοῦ mille, quando, ut creditur, substantivum est. Varro emendatus, idemque cum Gellio notatus. Sestertia chilias, denaria chilias pro mille nummis sestertiis vel denariis, nec Latine nec Græce dicitur. Tria sestertia, vel tria millia sestertium dicebant, non tria millia sestertia. Ducenta sestertium Σολοικίζει. Vsus particularum, quæ in naturam substantivi transeunt, addito vel intellecto articulo aut κατηγορουμένῳ. Sacrum sophos atque profanum, pro literis divinis & humanis barbare dicitur. Varronis, Charisii, Budæi, Hotomanni, Ciacconii, de invenienda ratione τῶν decies sestertii, decies sestertio, desperatio.

PRæclare definit Scaliger τὰ *sestertius*, *denarius*, esse adjectiva: jure contemnit ac relegat Agricolæ, Iunii & Hotomanni sestertia poetica: cedro digna observatio, in *decies sestertium*; τὸ *sestertium* esse numeri singularis neutrum declinabile, non pluralem genitivum. Sed dum seposita ponderum & librarum veterum consideratione quæstionem

nem mere Grammaticam putat, qua tamen fatetur in re nummaria nullam esse majoris momenti, iis argumentis rem tam abditam, capitalem & tot seculis ignoratam confirmat, ut ludere potius, quam serio agere, & „ ipse persuadere nolle videatur. Primum „ hæc duo, ait, *Mille* & *Decies*, alterum pu- „ rum putum substantivum est, ut χιλιὰς „ Græcis, alterum transit in substantivum „ communicatione articuli, *hoc decies*, *hoc centies*. De priori sic existimat propter medium genus, quod posuimus, in quo, cum dicitur *decem sestertia* vel *denaria*, intelligi vult τὸ *millia*, cui pro adjectivo hæreat τὸ *denaria* vel *sestertia:* de adverbio propter tertium. Sed nos *mille* hoc substantivum nullum agnoscimus. Græcis licuit δεκάδας, ἑκατοντάδας, χιλιάδας, μυριάδας facere. Romani ab his abstinuerunt, atque etsi *decuriam, centuriam*, non tamen in promiscuum, sed tantum de certis corporibus ab initio fortassis eo numero, postea fere ampliore, sæpe minore constantibus, admiserunt. Sic quo minus indigerent vocabulo τὴν χιλιάδα significante, cardinale illud *mille* ita eleganter κατ᾽ ἔλλειψιν adhibere cœperunt, ut idem quod χιλιὰς efficeret, & cum revera sit semper adjectivum plurale, obiter adspicientibus & substantivum & singulare esse videretur. Quos inter in primis Varro & A. Gel-

lius.

lius. Ille lib. VIII. de L. L. *Actus primus est ab uno ad nongenta, secundus à mille ad nongenta millia: quod idem valebat Vnum & Mille. utrumque singulari numero appellant. nam ut dicitur hoc unum, hæc duo, sic hoc mille, hæc duo millia, & sic deinceps multitudineis.* Quæ verba ex ratione manifesta sic restituimus, cum vulgo defecta sint. Hic lib. I. cap. XVI. considerans illa, *mille hominum occiditur, mille passuum est,* subjicit: *mille enim non pro eo ponitur, quod Græce χίλιοι dicitur, sed quod χιλιὰς, & sicut una χιλιὰς & duæ χιλιάδες, ita unum mille & duo millia certa ac directa ratione dicuntur.* Sed de his infra accuratius: loquamur nunc ceu nondum improbata vulgari opinione. Cum *mille* substantive poni aiunt Grammatici, nunquam comparet sine genitivo casu expresso vel intellecto ejus, quod ad millenarium numerum adsurgere significamus, ut *mille hominum, mille capitum.* Nunquam adjectivum, quod intellectu certi substantivi rem per se subsistentem significat, & plerumque pro illa ponitur, adjungitur τῷ *millia* tanquam substantivo ita, ut merum adjectivum sit, & tamen pleniorem illam significationem retineat. Deinde isthoc usu semper exprimitur, aut certe non intelligitur *mille,* nisi ex proximo, ubi expressum est. In re nummaria, inquit, *millia sestertia, millia* "
denaria dicuntur, perinde ac si Græce esset "
χιλιά-

„ χιλιάδες σηστέρτιαι, χιλιάδες δηνάρια. Hoc exemplum est dormitare interdum magnos viros : nemo unquam Latinorum ita locutus est. *Mille denaria, mille sestertia*, Latina sunt, ut *mille prætextæ, mille cataphracti, mille amici.* Et hic *mille* adjectivum est manifestarium : *denaria* autem vel *sestertia* cum adjectiva sint & substantivum non expressum demonstrent, pro utroque juncto ponuntur singula, ut & *prætextæ, cataphracti, amici.* At illud perinde est ac si dici contenderem *millia prætexta* pro mille togis prætextis, *millia cataphracta* pro mille equitibus cataphractis, *millia amica*, pro mille amicis. Si *millia denaria* dixerunt aut *millia sestertia* compositione substantivi cum adjectivo ; eadem utique ratione dixerunt *mille denarium, mille sestertium.* Atqui certum est hæc esse concepta, ut *mille passuum, mille nummum.* Non aliter igitur & *duo millia denarium, duo millia sestertium*, ut *duo millia passuum* vel *nummum* potuerunt dicere. Quin nec χιλιάδες σηστέρτιαι facile apud quemquam Græcorum, qui Romana verterunt, invenietur : nam & χιλιὰς postulat genitivum rei, quæ numeratur toties ; in adjectivum formatæ eodem casu apponi adspernatur. Vbi legit χιλιάδας ταλάντους, μυριάδας δραχμιαίους ; Stupeo, & vox faucibus hæret. Quomodo in mentem tanto viro hæc venire potuerunt. Scio quidem

dem apud Theophilum lib. III. tit. VII. haberi : πλεῖστον δὲ ὥρισται τὸ ἔχοντα ἑκατὸν χιλιάδων σηστερτίων περιουσίαν. Sed hic substantivum genitivo casu regit alterum sibi adjunctum eodem casu : ut quum Livius in principio operis: *memoriæ rerum gestarum principis terrarum populi.* Et opes istæ alia forma pronunciarentur ἑκατὸν χιλιάδες σηστερτίων, non ἑκατὸν χιλιάδες σηστέρτια. Sic Glossæ verborum juris : Ὀρφανικοὶ τόκοι, οὓς καὶ πουπιλαρίους λέγουσιν, οἱ ἀπὸ τρίτης ἑκατοστῆς. hoc est, ex triente centesimæ, vel trientes centesimæ : non ternæ centesimæ, non trientes supra centesimas, ut acceperunt docti jure reprehensi Salmasio cap. VII. de M. Usur. Nam alio casu non pronunciaretur τρίτη ἑκατοστή, sed τρίτη ἑκατοστῆς, puta μερίς, quæ Latinis usuræ trientes : & pertinet hoc glossema ad leg. VII. παρ. X. D. de admin. & peric. tut. Dicimus ergo ait, *tria millia sestertia* & *tria* « *sestertia* pro eadem summa : *tria denaria*, « hoc est, *tria millia denaria*. Nunquam so- « mniarunt hæc veteres, ne dum ut dixerint. *Tria millia nummum*, aut *sestertium*, aut *sestertium nummum*, aut denique *tria millia* dicebant, quæ alias *tria sestertia* : sic & *tria millia denarium*, quæ forte etiam, poterant certe, *tria denaria*. Et tamen repetit ille : Neque « possunt effugere, quin *tria sestertia* & *tria* « *denaria* eodem modo dictum sit, quo ple- «

na

„ na oratione *tria millia sestertia*, *tria millia* „ *denaria*. De hac plena oratione nunquam cogitarunt veteres: si dixissent, at non poterant tamen eodem sensu dixisse: fuissent enim *tria millia sestertia* idem quod tricies centena millia sestertium, *tria* vero *sestertia* tria millia nummum: quæ immane quantum differunt. Etenim *mille sestertia* & *decies* idem sunt. Nec felicius Scaliger, felicissime Latinos subticere millenarium numerum: nec posse Græcos dicere διακόσια δραχμῶν, quemadmodum Latinos *ducenta sestertium*. Nego Latinorum quemquam ita locutum esse. Quum millenarius numerus omittitur, *ducenta sestertia* dicunt. Cicero: *numerabantur illa sestertia ducenta quinquaginta Syracusanis*. Tacitus: *daturum liberis ejus ducena sestertia*. Quum *sestertium* poni placuit genitivo plurali cum cardinali numero, semper adjecerunt *millia*, in eadem summa, ut *ducenta millia sestertium*, *ducenta millia nummum*. quæ sunt idem quod *ducenta sestertia*. Neque subauditur in talibus τὸ *mille*, neque infra illud numeris in usu promiscuo attribuitur genitivus. Agricolæ & Hotomanni perpetuus hic est error, qui ea stribligine veterum scripta replere voluerunt. Offendit similiter P. Manucius ad Divinationem: aliud est dicere, inquit, *sestertiis duobus*, qui sunt asses octo; aliud *sestertium duobus*: ubi *millibus*,

subau-

ſubaudiri, Latini ſermonis conſuetudo po-
ſtulat. At non ita Chariſius Soſipater : *Item
in conjungendo propria quibuſdam poteſtas, quæ
ratione excluditur : ut cum dicimus quinqua-
ginta millia nummum : nec ſtatim centies num-
mum dicere poſſumus, ſed centies ſeſtertium : nec
tamen quinquaginta ſeſtertium, ſed quinqua-
ginta ſeſtertia dicimus.* Ipſe immo poſt paul-
lo Scaliger apud Ciceronem quoſdam cor-
rigere ait *ſeſtertium dena* : quod barbarum,
ſubjungit, & inauditum eſſe audacter pro-
nuntiamus. Iure ſane: quemadmodum igi-
tur ſic excidit ſibi, ut laudaret *ducenta ſeſter-
tium*? Tacitus : *capiendis pecuniis poſuit mo-
dum uſque ad dena ſeſtertia.* Iam de ſubſtan-
tivo *decies* quis imperabit tantum nobis, ut
admittamus? Hæc adverbia, *decies, centies,* "
millies ſubſtantivorum nominum naturam "
induunt acceſſione articuli, ut *hoc decies*, aut "
κατηγορεμένυ, ut *decies plenum, decies laxum,* "
decies ſeſtertium. Apud Quintilianum in de- "
clamationibus eſt : *ter fortiter faciens.* Vir-
gilius : *O terque quaterque beati.* Silius : *ter
centum ante ora triremes, Vnum naufragium.*
Quis autem ferret contendentem, in *ter bea-
ti, ter centum triremes*, τὸ *ter* ſubſtantivum
eſſe, quia ſolis adjectivis jungitur? Sin *decies*
ideo potius ſubſtantivum eſt, quam iſta,
quia articulus ei præponi poteſt, καλὰ erit
ſubſtantivum, cum Grammatici Græci di-
 cunt:

cunt: ἐν τῷ, Πείραν τιν᾽ ἐχθρῶν, λείπῃ ἡ Καλά. Aut ὄπισθεν, πρόσθεν erunt substantiva, quia Sophocles: καὶ τ' ὄπισθεν εἰς τὸ πρόσθεν ἀξόμενος. Qui mos est Græcis vulgatissimus: sic ὁ πάνυ, οἱ πλησίον, οἱ ἀμφί τινα. sed hæc omnia defecta verbis, & sensu integranda sunt. Sit ergo *decies* substantivi quasi vicarium adverbium: at negari nequit scaturiginis vice brachium reductius ostendi nobis & nascentem Nilum procul etiam haberi. Omnes particulæ, quæ apposito articulo aut κατηγορουμένῳ pro substantivis gerunt, (quam ἀντιμερείαν, sive enallagen partis vocant) occultant & a lectoris intelligentia reposcunt aliud verum. Vt ἡ κάτω, nempe πρόθεσις. Sic *euge tuum & belle*, puta, προσφώνημα, *carmen*. Sic *aliud cras*, id est, aliud dicere, cras fiet; iteratio illius, cras fiet. Seneca epist. XLIX. *Modo te prosecutus sum: & tamen hoc modo ætatis nostræ bona portio est*. Tempus quod ego descriptum & intellectum volo hac particula, *modo*. Martialis:

Præter aquas Helicon & serta lyrasque deorum
Nil habet, & magnum, sed perinane Σοφῶς.

Hoc est, murmur, vel auditorium acclamantium, Σοφῶς. Quod si cogitasset homo satis laboriosus in literis, non in id barbariæ processisset, ut scriberet:

Quique Professores sacrum sophos atque profanum
Exercere queant.

Quid

Quid intelligimus igitur veri ſubſtantivi, quum dicimus *hoc decies*, vel *hoc decies ſeſtertium?* Hîc Rhodus, hic pauſat Scaliger, ubi tamen maxime erat exſultandum. Itaque fateor, initio dum inter opiniones doctorum jactor, & eligo magis, in quam pedibus eam, quam ipſe cenſeo, hactenus Agricolæ me ſubſcripſiſſe: ut *ſeſtertium* acciperem, ceu caſus patrii pluralis, *ſeſtertii*, *ſeſtertio* ubique corruptum crederem, *decies*, *centies*, *millies* &c. *ſeſtertium* perpetuo indeclinabile putarem, ſic ut ſubaudiretur *ſumma* vel *quantitas* vel *patrimonium*. Volebam etiam in Cornelio Nepote ac Seneca, *vixerit in ſeſtertium vicies* vel *centies*, ſcilicet *patrimonio*. Et ſic alibi. Neque enim *ſeſtertium decies* ἀντὶ τοῦ δεκάς σηστέρτια ullo modo mihi poterat conciliari, minuſque multo pro decade centum millia amplificante, aut tot nummos toties complexa, qui duplex numerus quomodo reticeretur, quærebam. Interim non minor in altera ſententia difficultas occurrebat. Advertebam inſuper tot auctoritates veterum, partim eorum, qui *ſeſtertii*, *ſeſtertio*, pro imperio vicinæ orationis in omnibus ſcriptis editiſque libris ſervaverant, partim qui τῷ *decies ſeſtertium*, & ſimilibus deinceps, perpetuo adjectivum vel verbum ſingulare adjunxerant. Non levius Budæus, ingens illud literarum incrementum, fluctuavit.

 „Fuit

„ Fuit, inquit, cum existimarem, omnino ita „ loquendum esse, ut post adverbium semper „ genitivum pluralem subjungeremus. Ali- „ quamdiu igitur ita loquendum arbitratus „ sum, quoniam sermo integer hoc poscere „ videtur, in quem contracta sic oratio resol- „ vitur: *sexagies sestertium*, id est, sexagies cen- „ tenis millibus sestertium nummorum, *mar-* „ *garitam mercatus est.* Quare illum loquendi „ modum, *quadragies sestertio solatus est*, &, *li-* „ *bertinus ter millies sestertii possessor*, judicabam „ errore legentium librariorumque ignoran- „ tia in exemplaribus invaluisse. Aliter tamen „ nunc censeo, quum hujusmodi locutione, „ etsi contra rationem recepta, tamen libri „ magnorum auctorum scateant. Sic ille: in quibus tamen hoc, *contra rationem recepta*, nec dicere unquam nec credere ausus fui. nec enim receptam putabam, aut fuisse recipiendæ aliquam, utcumque fucatam, rationem. Præivit tamen illi Varro: *a deciens minora imposuerunt vocabula, neque ratione.* & Sosipater Charisius: *propria quibusdam potestas, quæ ratione excluditur.* Provectus ulterius Hotomannus, quum diu se fatigasset, pronuntiat, abnorme hoc esse & inusitatum dicendi genus, in quo tanta vis fuerit consuetudinis popularis, ut contra omnes Latinæ orationis regulas, τῶ *sestertium*, quod genitivi pluralis esset, pro singulari accepto & in

in fine variato, uſurparetur. Ciacconio quoque cenſente videri poteſt id non ratione, ſed conſuetudine inductum, ut mutato genere e maſculino in neutrum multiplicatio per millenarium fieret. Ita magni viri aut malunt omnem antiquitatem reprehendere, quam vitium ingenii ſui confiteri; aut tentant illis modis eam excuſare, quibus eam reprehendendi major anſa porrigitur. Quid poſt illos nobis nunc denique reſtat? Equidem ſpero me rem tam clare ob oculos propoſiturum, ut non tantum, quod illi ratione deſtitui arbitrantur, ejus rationem certam edam, ſed etiam, quod poſcere rationem ſtatuunt, id contra omnem rationem & conſuetudinem veterum eſſe, a quovis mediocriter docto intelligi poſſit.

CAP. III.

Seſtertium omne id, quo continentur duo integra & unius dimidium. Seſtertius nummus, quod ad binas æris libras vel duos aſſes complecteretur & unius dimidium. Varro redintegratus & illuſtratus. Æra. Retro dicere æra. Feſtus correctus. Trientem tertium pondo. Beſalterum lignum. Quadrantem quartum longus. Ἕβδομον ἡμιτάλαντον, ἥμισυ τρίτον, *& ſimilia. Flavius Soſipater correctus. Decuſſi inducto notatur denarius. Inducere. Priſcianus tentatus & bis apud eundem Didymus. Quintus ſemipes Plinio quis. Aliud* πενθημιπόδιον, *aliud* πέμπτον ἡμιπόδιον. *Xenophon defenſus. Beſ-*

alter numerus. Vitruvius defensus. Semis adjectivum. Ses, sesqui. Ad sestertium, locus extra urbem, Plutarcho Sestertius, & quomodo. Ad tricesimum, Ad centesimum. Castra in quinto lapide. Iustinus emendatus. Symmachus defensus. B. Cyprianus in agro sexti decollatus. Auctor vitæ Cypriani vendicatus. Denarium quodcumque ad numerum denum multiplicatur. Septenaria synthesis Sagunthi. Quadragenarium dolium. Quinquagenarium sacramentum & similia. Centenaria usura maledicta Iul. Scaligero. Milliarensis porticus. Vopiscus illustratus. Pontes milliarii tabellariique. Lapis antiquus explicatus. Trecenaria vites. Correctus Varro. Chilias sestertia, chilias denaria quomodo possit dici.

VErum est, iterum dico, *Sestertius*, *Denarius*, esse adjectiva. Quod ut evidentius fiat, simulque noscatur causa, cur hoc nonnulli ex eruditis non modo non perceperint, verum etiam oppugnarint, repetenda nobis hic, quæ de prioris vocis veriloquio veteres tradiderunt. Varro lib. IV. de L. L. *Sestertius, quod semis tertius. Dupondius enim & semis antiquus sestertius est. Et veteris consuetudinis, ut retro æra dicerentur, ita ut semis tertius, semis quartus pronuntiarent. Sestertius ab semis tertius dictus.* Priscianus hæc adducit auctius: *ut semis quintus, semis quartus, semis tertius pronuntiarent.* Habent autem aliquid obscuritatis illa: *ut retro æra dicerentur.* Hotomannus hinc intelligi putat, alium fuisse antiquis, alium Varronis ætate sestertium:

veterem enim æreum fuisse, sed post argentum signatum usum ejus obsolevisse. Accipit igitur quasi dictum esset dupondium & sestertium olim æra vel æreos nummos appellatos. In quo quidem mire illum ratio fugit: nam ut de sestertio antiquissimo æreo litem nunc transmittamus, si sic accipiantur verba, necessum erit & dupondium posterius argenteum fuisse, quod tamen nemo adfirmavit. Nec denique respondent huic sensui sequentia: *ita ut semis quintus* &c. Ciacconius binas adfert diversas alibi atque alibi interpretationes. Appellat, inquit, ni fallor, *æra* asses, hoc est, solida atque integra, aitque esse antiquæ consuetudinis, ut integra ipsa non directo ordine in supputando primo loco collocarentur, ut apud Græcos fiebat, sed retro dicerentur: non enim dicebatur *tertius triens*, ut Græcis τρίτον ἡμιπόδιον, sed contra *triens tertius*. Sed non video, quomodo hoc stare possit. neque enim cuiquam, opinor, in mentem venit, ut *æra* diceret pro asse hac significatione, qua *as* vocatur omne integrum, ut *as hæreditatis*. Quis audivit *ex ære* vel *æribus hæredem* pro hærede ex asse? Nunquam hoc credam Ciacconio, priusquam id alio idoneo teste confirmet. Nec perpetuum Græcis, ut integrum numerale præponerent, ostendit ἥμισυ τρίτον. Nec *retro dici* est posteriore loco poni, sed priore:

habet enim τὸ *retro* vicem anterioris. Alio loco colligit ex his verbis Ciacconius, denarii & sestertii minutias, quæ ultra integros excurrebant in rationibus, *æra* appellata, & inde factum, ut rationes ipsæ, seu potius nomina, vocarentur *æra*: ut cum Cicero: *Quid? tu, inquam, soles, cum rationem a dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam, quæ ex his confecta sit, non probare?* Sed minutiæ quidem illæ non magis vocabantur quam erant æra, etsi sestertiariis in rationibus argenti vocabulis notarentur. Quod vero & in rationibus argenteæ pecuniæ singula capita & nomina perscripta dicebantur *æra*, id non est derivandum ab istis minutiis & excurrenti ære, sed inde quod ærea tantum pecunia utebantur veteres ante argentum signatum: quemadmodum etiam quum *æs* pro quavis pecunia ponitur, ut *æs alienum* & *egere æris*. Dein repetitur hic idem error, qui & in altera erat sententia, *retro dici* esse postponi. Nam *retro* cum de tempore dicitur, anterius est: & de loco retro commeamus, cum redimus, ubi fuimus. Est quidem & a tergo: sed imaginandum verba in oratione quasi procedere, atque adeo quod cuique præponitur, id eidem retro sive ab tergo est, velut spectanti in id quod sequitur; quod autem præcessit, respicienti, & sic retro habenti. Cicero in Partit. orat. *ut cum*

semel

semel dictum sit directe sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, & idem quasi sursum versus retroque dicatur. Vult igitur Varro, fuisse antiquæ consuetudinis, ut in ista compositione, *semis tertius, quartus, quintus, triens tertius, quadrans quartus, bes alter,* perpetuo vocabulum æs significans prius scriberetur diceretur que, posterius vocabulum numeri: ita facilius coaluit illa vox, *sestertius*, quam si *tertius semis* frequentassent. Festus: *Trientem tertium pondo, significare ait Cincius Mystagogicon libro secundo, duas libras pondo & trientem. qua consuetudine hodieque utimur, cum lignum besalterum dicimus, id est, pedem & bessem latitudinis habens; & sestertium, id est, duos asses & semissem tertium; item, si tres asses sunt & quartus quadrans.* In postremis vitium est. Ciacconius emendat: *& quadrans, quadrans quartus dicitur.* Nos mitius ante visam illius correctionem: *item si tres asses sunt & quadrans, quadrantem quartum.* Volusius Mæcianus: *Sestertius duos asses & semissem, quasi semis tertius. Græca figura: ἕβδομον ἡμιτάλαντον· nam sex talenta & semitalentum eo verbo significantur. Lex etiam duodecim tabularum argumento est, in qua duo pedes & semis sestertius pes vocatur.* Flavius Sosipater lib. 1. *Subauditur enim nummus, ut sestertius nummus, & denarius nummus. Nam id nummum appellamus quod Græci νόμισμα. Sestertius autem*

unde appelletur, ſolet quæri. Quod manifeſtum erit, ſi ſciamus apud antiquos denarium decem aſſes habuiſſe. Ideoque in rationibus faciendis denarium decuſſi inducto notamus, X̶ *: cujus quarta pars, dupondius ſemis, ſeſtertius dicitur, quod de tribus aſſibus ſemis deficiat. Denique & nota ejus,* HS, *nihil aliud quam dupondium & ſemis oſtendit.* Ita ſcribendum vidit & Ciacconius, non *inductum.* Priſcianus dicit denarium notari *per* X *perſcriptam:* Suetonius Nerone cap. LII. *ita multa & deleta & inducta & ſuperſcripta inerant.* Hinc *inducere ſenatuſconſultum, locationem, decretum. Inducto* eſt quod Ovidio & Senecæ *tranſſuto. Decuſſi inducto* eſt decadis nota transfixa, vel tranſverſa virgula ſecta. De ſeſtertio rectius dixiſſet : *quod de tribus aſſibus duo & ſemis ei inſint.* Priſcianus de ponderibus duos dat egregios auctores, Arruntium & Didymum. Illius verba ſunt : *Seſtertius olim dupondius & ſemis, quaſi ſemis tertius, quo tempore denarius decuſſis valebat : hoc eſt poſt duo* (aut hic excidit vox *aſſes*, aut quæ ſubjungitur, in eam mutanda eſt) *ſequens tertio loco eſt ſemis. Hoc quoque ſecundum Atticos & Ionas, qui* ἥμισυ τρίτον *dicebant pro* δύο ἥμισυ (priſcæ quædam edit. τρίτον ἡμίδραχμον *dicebant pro* δύο καὶ ἡμίσειαν δραχμὰς) *teſte etiam Didymo, qui hoc ponit oſtendens in omni parte orationis & conſtructionis analogiam Græcorum ſecutos eſſe*

Roma-

Romanos. Addit verba Herodoti loquentis de leone ficto: ἕλκων σταθμὸν ἕβδομον ἡμιτάλαντον· τελέσιν ἓξ ἥμισυ τάλαντα. *Septimum semitalentum dixit, pro sex semis talenta.* Post quæ sequuntur Didymi verba corrupta in omnibus libris: εἰδὼλων τῶν δέκα ταλάντων γεγενῆσθαι τὸν λέοντα. κατὰ λέγει ἔχειν &c. Scribendum existimo: Λέγει δ' ὅλον τῶν δέκα ταλάντων γεγενῆσθαι τὸν λέοντα, κατὰ λέγει ἔχειν ἕβδομον ἡμιτάλαντον· τελέσιν ἓξ ἥμισυ τάλαντα. Ejusdem Didymi apud Priscianum sunt & ista: Ἴωνες καὶ Ἀττικοὶ τὰ δύο ἥμισυ, ἥμισυ τρίτον φασί· καὶ τὰ ἓξ ἥμισυ τάλαντα, ἕβδομον ἡμιτάλαντον· καὶ τοὺς τέσσαρας ἥμισυ πήχεις πέμπτην ἡμισπίθαμην· καθάπερ φησὶν Ἡρόδοτος περὶ θεὶς τὸ ἑνδεκάτους. Ἰάδης ἐν τῷ περὶ Μουσικῆς· ἐπιφέρει τρίτον ἡμιπόδιον· ἀντὶ τοῦ, δύο ἥμισυ πόδας. Καὶ καθόλου ὅταν βούλονται ἀριθμόν τινα δηλοῦν, καὶ μόριόν τι προσκείμενον, τὸ ὁμώνυμον τοῦ ἀριθμοῦ ἀεὶ τοῦ πλεονάζοντος λαβόντες, τὸ ὅλον φασίν· οἷον τὰ ἓξ ἥμισυ, ἕβδομον ἥμισύ φασι, τοῦ ἑπτὰ ἕβδομον, ὃς μονάδι πλεονάζει τοῦ ἓξ τὸ ὁμώνυμον λαβόντες. Καὶ Ῥωμαῖοι δ' εὑρεθήσονται τούτῳ χρώμενοι τῷ σχήματι· τὰ γὰρ δύο ἥμισυ ἀσσάρια (τὸ δηνάριον ὡς αὐτοὶ λέγουσι δυναρίους παρὰ τὸ δῆνα ἐσχηματισμένους) Σηστέρτιον φασι, τοῦ μὲν Σὴ τὸ ἥμισυ δηλοῦντες, ὡς ἐν τῷ Σημόδιον, Σήσκουας, Σήσκουπλα, τοῦ δὲ τέρτιον τὸ τρίτον. Καί ἐστιν ἥμισυ τρίτον. Vbi verba virgulis circumscripta videntur tenere locum non suum, & inserenda proxi-

proxime sequentibus hoc modo : Τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια δραχμάς, (ὡς αὐτοὶ λέγουσι, δηναρίους, παρὰ τὸ δήνα ἐσχηματισμένους) δέκα δὲ χρυσᾶ, ἅπερ καὶ μίλλε νούμμους φασί. Et ita legendum ad marginem libri sui notaverat Scaliger. De Græcorum ista ratione etiam Iulius Pollux lib. IX. Ἀρχαία δὲ ἡ χρῆσις, καὶ ἡ τοῦ, πέμπτον ἡμιτάλαντον, καὶ τρίτον ἡμιτάλαντον, καὶ ἕβδομον ἡμιτάλαντον, ἡ τέσσαρα ἥμισυ τάλαντα, ἡ δύο ἥμισυ, ἡ ἓξ ἥμισυ· καὶ ὅλως ὁπόσον φήσει τις τὸ ἡμιτάλαντον, τὸν πρὸ αὐτοῦ ἀριθμὸν ὁλόκληρον εἶναι δεῖ. ἐὰν μὲν ἕβδομον, τὸ ἕκτον, ἂν δὲ τρίτον, τὰ δύο, σὺν δὲ τούτοις τὸ ἥμισυ πάντως ἐπαριθμεῖν. Φίλον δὲ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τὸ ἓν ἥμισυ τάλαντον, τρία ἡμιτάλαντα λέγειν· ὡς καὶ τρία ἡμίμναια, τὴν μίαν ἡμίσειαν μνᾶν. At paullo post : τρίτον ἡμίμναιον εἴποις, δύο καὶ ἡμίσειαν μνᾶς ἐρεῖς. Et inferius : τρίτον ἡμίδραχμον, αἱ δύο ἡμίσειαι δραχμαί. Suidas partim describit, partim interpretatur Pollucem : Ἀρχαία δὲ ἡ χρῆσις, καὶ τὸ τρίτον ἡμιτάλαντον, καὶ πέμπτον ἡμιτάλαντον· Ἔστι δὲ τὸ μὲν τρίτον ἡμιτάλαντον δύο ἥμισυ τάλαντα, τὸ δὲ πέμπτον ἡμιτάλαντον τέσσαρα ἥμισυ· καὶ τὸ ἕβδομον ἡμιτάλαντον ἓξ ἥμισυ· καὶ ὅλως οὗτινος ἀριθμοῦ παρωνύμως μέρει ἐπινομάσει τις τὸ ἡμιτάλαντον, τοῦτο ὁ προηγούμενος ἀριθμὸς ἐφαρμόσει τοῖς ταλάντοις· οἷον ἂν μὲν ὄγδοον, ἑπτά· ἂν δὲ ἔνατον ὀκτώ· συναριθμουμένου δηλονότι καὶ τοῦ ἡμισυ. Φίλον δὲ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τὸ ἓν ἥμισυ τάλαντον,

λαντον, τρία ἡμιτάλαντα λέγειν, ὡς καὶ τρία ἡμίμναια, τὴν μίαν ἡμίσειαν μνᾶν. Errat Georg. Gualterus ad antiq. tabb. quum ſic Plinium dixiſſe *quinum ſemipedem* putat, ut Græci πέμπτον ἡμιπόδιον, quatuor pedes cum ſemiſſe. Locus eſt lib. XVII. cap. XI. *Eadem menſura* (fodi ſcrobes) *Græci auctores conſentiunt, non altiores quino ſemipede eſſe debere, nec latiores duobus pedibus.* Vbi *quinus ſemipes* idem qui in duodecim *ſeſtertius* vel *ſemis tertius pes.* Reſpexit Plinius Xenophontem quinto memorabilium, ſive Oeconomico, item de ſcrobibus ad arbores loquentem: Ἤδη τινὰ οὖν αὐτῶν εἶδες βαθύτερον τριποδίου; οὐδὲ, μὰ Δί', ἔγωγε, ἔφην, πενθημιποδίου. Vbi quis non videt πενθημιπόδιον minus eſſe τριποδίου? duorum nempe pedum & ſemis. Sic mox: ἤδη τινὰ εἶδες τὸ βάθος ἐλάττονα ποδιαίου; οὐδὲ, μὰ Δί', ἔφην, ἔγωγε, τριημιποδίου. Vbi perperam Stephanus, διποδιαίου· id enim ſemipede plus eſt quam voluit Xenophon. Scrobem enim non vult altiorem duobus pedibus & pedis dimidio, nec minus depreſſam P. S. Itaque ut illic ſemipedem ultra quod requirebat, in interrogatione nominavit, ita deinde ſemipedem intra minuſque quam exigebat, in interrogatione poſuit. *Quinus* ergo *ſemipes* & πενθημιπόδιον idem, nimirum quod quinque ſemipedes, ſeu duo pedes & dimidiatus: quemadmodum τριημιπόδιον, tres ſemipedes,

pes

pes cum dimidiato pede. Vt Grammaticis τριημιμερὴς, cum post tres dimidiatos pedes, seu pedem & dimidium ejus fit cæsura: πενθημιμερὴς, cum post quinos semipedes seu duos pedes & dimidiatum, seu *cum quintus semipes verbum finit*, ut loquitur A. Gellius lib. XVIII. cap. XV: & sic deinceps. Hæc ab altero τρίτον ἡμιπόδιον, πέμπτον ἡμιπόδιον tantum differunt, quantum τρία ἡμιτάλαντα, πέντε ἡμιτάλαντα ab illis τρίτον ἡμιτάλαντον, πέμπτον ἡμιτάλαντον. qua de re Pollux & Suidas. & ex altero Casaubonus ad Theophrasti Characteres. ubi tamen & ipse præit Gualterio, *quinum semipedem* πέμπτον ἡμιπόδιον, quatuor pedes cum dimidio interpretando apud Plinium. ex altero Ciacconius. Cæterum ante oculos habentibus viris doctis, quæ superius ex Varrone, Volusio, Prisciano, sunt repetita, non tantopere miror minus suboluisse, *sestertius* esse adjectivum. Etenim ex substantivo & adjectivo duplicatum putabant, velut *semisse* & *tertio*: ut esset *semis tertius* nihil aliud quam duo asses cum dimidio, ut *semis quartus* tres asses cum dimidio, *semis quintus* quatuor asses cum semisse, *triens tertius pondo* duæ libræ cum triente. Sane significatio eadem vocis *sestertius*, quæ fuit τοῦ *semis tertius*: sed postquam una vox facta est, elisis anterioris vocabuli, unde componitur, duabus literis, totum quod

quod ſupereſt, concedit in naturam poſterioris. Perinde ut factum videmus in *beſalterum*: neque enim dubito quin eodem modo *beſalteram materiam* pro pedis & octo pollicum latitudinem habente, & *beſalterum lapidem* dicere liceat, ut *beſalterum lignum*. Senarium perfectum & analogicum & quaſi aſſem conſtituunt numerorum artifices: duabus partibus additis denarium vel decuſſem factum, ut loquitur Vitruvius lib. III. cap. I. velut ex altero beſſe & toto ſeu aſſe conſtantem, dixerunt *beſalterum*. Verba Vitruvii: *duabus partibus additis & decuſſi facto, beſalterum, quem ἐπιδίμοιρον vocant.* Vir eruditiſſimus, qui alias partes ejus loci præclare ſanavit, legit, *beſſem alterum*, non *beſalterum*. Atqui, interrogat ſe ipſe, dicens: Factum hoc eſt, ut *ſeſtertium* in accuſandi caſu pro *ſeſſem tertium* vel *ſemiſſem tertium*? Reſpondet autem, conſiderare illos debuiſſe, non uſurpari abſolute *ſes*, ut *bes*. Hoc quidem verum: ſed una eademque ratio eſt, ob quam & *besalterum* & *ſeſtertium* dixerunt: quia hæc molliter coëundo juvabant brevitatem pronunciandi: ut *treſſis, quatruſſis, quinqueſſis*, & cætera illa. Nec, inquit, Feſtus ipſis favet, quum *lignum* dicit *beſalterum*. Favet profecto: nam *lignum beſalterum* idem prorſus eſt quod *lignum beſſem alterum*: idque quoque profertur brevius pro integro, *lignum beſſem alterum*

rum latitudinis habens; ut, *corona aurea libram pondo.* Accedit, ait, quod in eodem Vitruvio restituant, *quintarium alterum,* non *quintarius alterum.* Hæc paria non sunt: neque enim ita belle coire poterant, ut ista. Sed dirimit litem Volusius Mæcianus: *Vndeciaes hac nota scribas* XS=Ɔ, *appellesque bessicilicus, nam bessicilici totiens ducti undeciaes efficiunt.* Et tamen idem dicit ibidem: *quincunces ac sicilici multiplicati:* &, *septuncem quoque ac semunciam totiens si duxeris:* non *quincunsicilici,* nec *septunsemunciam.* Quare? nisi quia hæc dura nec propitiis auribus accipienda: ista, *besalterum, bessicilici,* lenissime duplicantur. Deinde τὸ *semis* non significat modo dimidiatam libram æris vel nummum: sed est indefinitum, denotans modum seu dimidium cujuscumque rei divisæ per assis partes. Et, ut de τῷ *semissis* concedatur, *semis* certe natura & origine non est substantivum, etsi intercesserit usus, neque dictum quasi *semias,* ut velit Varro doctisque persuasit, sed est ipsum, a quo descendit, ἥμισυς, ἡμίσεια, ἥμισυ· unde & plurimis adjectivis junctum naturam illorum non mutat: sic *semirasus ustor, semiputata vitis, semisopora lumina.* Contracte *ses,* ut in *sesqui,* quod dictum pro *sesque,* ut *peregre peregri, here beri, præfiscine præfiscini.* Est enim idem quod, *& ses,* vel *& semis,* intellecto a fronte τῷ *as* vel totum, ἓν ἥμισυ.

ἥμισυ. Sic cum dicitur *sestertium*, intelligimus duo ὅλα vel asses, quibus aliquid additur tertium dimidiatum. Ergo *sestertius* natura sua non magis substantivum est & neutro caret, quam *tertius*, & cætera hujus ordinis numeralia. Vnde in duodecim, Volusio teste, *sestertius pes*, & *sestertium bipalium* Columellæ de arboribus: *Ipsum agrum, quem seminare destinaveris, planum & succosum sat erit bipalio vertere, quod vocant rustici sestertium.* Nam solebant arma sua interdum sic distinguere agricolæ, ut modum numeris significarent. Cato de re rust. cap. XIX. *vectes longissimos pedum* XVIII. *secundos pedum* XVI. *tertios p.* XV. *remissarios p.* XII. *alteros pedum* X. *tertios p.* VIII. Sic locus prope Romam porta Æsquilina, *Ad sestertium.* Commentator Horatii Cruquianus: *Hinc Æsquilina porta Romæ dicitur, Ad sestertium: ubi certus erat locus sepulcrorum ad corpora pauperum aut sceleratorum viliumque comburenda.* Ita enim recte corrigit Lipsius editum: *adsessorium*, recteque intelligit, milliare vel lapidem. Cicero Bruto: *cum plebs prope ripam Anienis ad tertium milliare consedisset.* Idem: *Accepi literas tuas ad quintum milliare.* Cornelius Nepos de Attico: *Sepultus est juxta viam Appiam ad quintum lapidem.* Livius lib. II. *pervenere ad tertium lapidem Gabina via.* Martialis lib. X.

Ad lapidem Torquatus habet prætoria quartum:
Ad quartum breve rus emit Otacilius.

Pari vero ellipſi & Itinerarium Antonini Aug. *Iter ab Aquileia per compendium Veldidenam* M. P. CCXV. Sic *Ad tricenſimum* M. P. XXX. Iterumque alio loco: *Vicum Badies* M.P. IX. *Ad centeſimum* M.P. X. Sic paſſim in eo libro: ubi & multas appellationes locorum cum eadem præpoſitione notabis: *Ad ſeptem fratres*, *Ad Mercurii*, *Ad criſpas*, *Ad dracones*, *Ad turres*, *Ad columnam*. Tacitus lib. II. hiſtor. *Ad duodecimum a Cremona* (*locus Caſtorum vocatur*) *ferociſſimos auxiliarium componit*. Et iterum eodem: *Promoveri ad quartum a Bedriaco caſtra placuit*. Iuſtinus lib. XXII. cap. VI. *Caſtra deinde in quinto lapide a Carthagine ſtatuit*. Sic in MSS. ubi vulgo præpoſitio deeſt. Symmachus lib. VI. epiſt. VIII. *Quum in Hoſtienſis viæ ſeptimo degeremus*. Scioppius ſuſpicatur: *in Hoſtienſi die ſeptimo*. Nam, ut lapidem, inquit, accipiamus, inſolens tamen erit, *degere in ſeptimo lapide*. An inſolentius lib. IX. epiſt. LXIX. *Hæc interim de quarto Latinæ viæ*. Viam Hoſtienſem habes eodem lib. VI. epiſt. LXVI. Suetonius Aug. *Ad quartum lapidem Campanæ viæ, in nemore prandenti*. Adde Cujacium lib. XX. Obſerv. cap. III. Simocatta lib. VIII. Καὶ περιέζευσιν ἐν τῷ λεγομένῳ Ἑβδόμῳ (τόπος δὲ οὗτος τοῦ ἄστεος ἀπὸ σημείων ἑπτὰ) τὸν Φωκᾶν ἀφικέσθαι.

κέοθαι. Plutarchus in Galba *Seſtertium* vocat. : cujus analogiam defendit Lipſius : ſed non dubito , quin altera appellatio ſit integrior & magis ex uſu Romano : nec de ratione poſthac dubitabunt viri docti. Plutarchus autem Græcorum morem ſecutus eſt. Livius lib. VI. *non procul ab Lanuvio Ad Marcium is locus dicitur.* Plutarchus in Camillo hanc hiſtoriam peragens bis nominat Μάρκιον ὄρος. Diodorus lib. XIV. ἐν τῷ καλουμένῳ Μαρκίῳ κατεστρατοπέδευσαν. Præpoſitionem omiſerunt Græci. Rurſum Livius lib. VII. & IX. meminit loci, *Ad Lautulas.* Diodorus lib. XIX. παρετάξαντο πρὸς τοὺς Σαμνίτας περὶ τὰς καλουμένας Λαυτόλας. Nam Turnebi quidem ſententia , ſic exiſtimantis appellatum a ſpatii modo, quaſi duum jugerum & ſemiſſis, quam ſequitur Hotomannus, alibi locum habebit, hic facile rejicitur. Lipſius & Kirchmannus tertium dant auctorem, qui hujus loci meminerit, vitæ, quiſquis fuerit, B. Cypriani : *Cum perveniſſet in locum, qui dicitur Sextus, quarto ab urbe milliari.* Emendatum ab aliis recte, *Sextertius,* ait Lipſius. Saltem orthographian ſervaſſent, ſi volebant aliquid tamen in eo recte factum judicari. Equidem mirabar, quî locus non longo intervallo diſtans porta Æſquilina, migraverit in viciniam Carthaginis : niſi forſan Appuleiana Meroë ſpecimen ar-

tis in eo præſtitit : aut, ut mittamus cavillum, putarunt (ſic enim & loquuntur) *ſestertium* generali vocabulo ubivis gentium vocari, ubi ſupplicium exigitur. Vtcumque autem prope Carthaginem etiam potuerit eſſe *Ad ſeſtertium* : tamen cum iſte locus quarto ab urbe milliari fuerit, non potuit hoc ei nomen convenire. Nec erat ſuppliciis noxiorum attributus locus, aut ductus eſt eo Cyprianus damnatus Carthagine, ut ibi potiſſimum lueret, ſed beatiſſimi martyris extrema ſuſcepit, quia Proconſul ex occaſione illic diverſabatur. Alia paſſio : *& in curriculum eum levaverunt, in medioque poſuerunt, & in Sexti perduxerunt, ubi idem Galerius Maximus Proconſul, bonæ valetudinis recuperandæ gratia ſeceſſerat.* At mox : *in agrum Sexti perductus eſt, & ibi ſe lacerno birro exſpoliavit.* Fuit igitur vel vicus vel prædium aut prætorium, ſic appellatum ſive a conditore vel poſſeſſore aliquo Sexto aut Sextio, ut in Gallia, *Aquæ Sextiæ*, prope Romam *Prata Mucia, Prata Quinctia*, ſive à ſexto lapide alicujus viæ aliunde quam reſpectu Carthaginis numerato, in quo poſitum erat. In ipſo prædio vel vico commorabatur Proconſul & peragitur judicium : in circumjacente agro ſupplicium. Anaſtaſius Bibliothec. in vita Nicolai I : *His itaque geſtis, sereniſſimus Imperator inde diſceſſit, ſedemque in loco, qui Quin-*

Quintus dicebatur, *conlocavit*. Significat, *Ad quintum*, nempe lapidem ab urbe Roma. Atque hæc de ſeſtertio. Vocabuli, *denarius*, eadem ratio eſt : adjectivum enim eſt, nec ſignificat rem per ſe ſubſiſtentem, niſi aliquid tale ſubaudiatur. Aliud egit doctus ille Savilius, cum *denarium* dictum eſſe ſcripſit quaſi *dena æra*. Deducta ab diſpertitivis hac terminatione exponunt rei cuicumque apponuntur vel numerum corporum vel modum magnitudinis vel pondus. *Binarias*, *ternarias*, *quaternarias formas* Heliogabali dicit Lampridius, nummos aureos pretio binum ternum, quaternum conſuetorum aureorum. *Septenaria ſynthesis Sagunthi* Martiali quæ ſeptem conſtabat vaſis. *Dolium quadragenarium* Catoni de re ruſt. cap. C VI. *urna quinquagenaria*, cap. X I I I. *dolium quinquagenarium*, cap. C X I I I. tot librarum menſuralium capacia. *Quinquagenarium ſacramentum*, depoſitum apud pontifices ſponſionis cauſa quinquageſſis. *Quinquagenarius thorax* plumbeus, quinquagenum pondo Plinio lib. VII. cap. XX. *Quinquagenariæ materiæ*, ſtipites quinquaginta pedes longi, Ammiano lib. X V I I I. *Grex centenarius* Varroni de re Ruſt. lib. I I I. cap. V I. & Valerio Maximo lib. IV. cap. IV. in quo centum corpora. *Centenaria vaſa* argentea Lampridio in Heliogabalo, centum librarum. Iulius Scaliger

 lib. I.

lib. I. de causis L.L. scribit finita in ARIUS, notare habitum ad agendum, vel passionem; hæc, de quibus agimus, non actionem vel passionem, sed τὸ ἔχειν. Quod vero addit: sicut *centenaria usura*, de hoc suo loco frustra promittit: neque enim ulla est *centenaria usura*, sed *centesima*, quæ multum differunt. Nam *centenarium* est corpus unum multiplex, quippe continens centum; *centesimum* est unum e centum. Unde *centesima usura* est pars sortis centesima menstrua: *centenaria usura* forent centum nummi quocunque usurarum genere, indefinito tempore, redeuntes: quam neque appellaverunt, neque eleganter poterant appellare veteres. *Centenariæ basilicæ* Capitolino in Gordiano tertio, centum pedum longitudine. Sic *milliariæ porticus* Suetonio in Nerone: *milliarensem* dicit Vopiscus in Aureliano: neque enim propter mille columnas sic dictam placere potest, quod videtur summo viro: quippe quam Aurelianus non luxus aut ostentationis impulsu fecerat, sed usus, in qua se & equos fatigaret. Vetus lapis: *viam. fecei. ab. Regio. ad. Capuam. &. in. ea. via. pontes. omnes. meiliarios. tabellariosque. poseivei.* Gualterus *pontes milliarios* interpretatur columellas numero milliarium insignitas; *tabellarios*, lapides, minori, quam milliaria, intervallo distantes, positosque ut illis adjuti

juti commodius equos insilirent. Quis non miretur *pontes* esse columnas, & *tabellas* lapides? Quid vetat autem intelligere e tabulis seu asseribus pontes mille pedum longitudine? Pontibus autem opus est propter vias torrentibus interruptas. *Trecenariæ vites* in agro Faventino apud Varronem lib. 1. de re rust. cap. 11. *quod jugerum trecenas amphoras reddat.* Ita enim legendum non *tricenariæ* neque *tricenas*. Proxime dixit in agro colonico cis Ariminum in singula jugera dena cullea vini fieri. Quid igitur magnum de triginta amphoris, quæ culleum unum cum dimidiato explent? nam culleus viginti amphoræ: dena igitur cullea ducentæ amphoræ. *Qüingenaria promulsis* Tertulliano lanx argentea tot librarum. Sic igitur *denarius* est denum vel denorum, ut *sestertius* binum & semi; quæ vero sint illa dena, quæ illa bina & semi, non ex ipsis illis vocibus, sed ex appositis noscitur, quatenus illa vel numerari vel æstimari vel mensurari possunt. Sic *quinquagenarium* est quinquagenis æstimandum. Quæ ista, dicent, apposita? si *sacramentum*, æris vel assibus: si *thorax*, libris pondo: si *lignum* vel *materia*, pedibus. Ita ergo *chilias sestertia*, quam dicebat Scaliger, aut *mille sestertium*, ambobus vocabulis singulari, ut volebat ille, numero acceptis, non esset mille nummum, sed duæ chiliades

& dimidiata, duo millia quingenta nullius certæ ac definitæ rei : *chilias denaria* vel *mille denarium*, utroque vocabulo singulari, non esset mille denarium nummum, sed decem chiliades seu decem millia incertæ rei. Atque ita apparet, observationem bonam & utilem hac quidem parte Scaligero, dum male aptatur, nihil profuisse.

CAPUT IV.

Sestertii, Denarii, intellectum volunt, nummi vel asses : sestertia pondera argenti librarum. Libra argenti ut centum drachmis vel denariis, ita quadringentis æstimabatur sestertiis. Sestertium, nempe pondus argenti duarum librarum argenti & dimidiatæ, atque ideo mille sestertium nummum. Denarium, argenti pondus, decem librarum argenti, atque ideo mille denarium nummum. Hæc vera & unica ratio, cur dena sestertia sint decem millia nummum sestertium, Denaria dena, si forte, decem millia denarium. Budæi, Portii, Salmasii, de causa differentiæ inter sestertios & sestertia consensus nobiscum. Novo argumento refutata Scaligeri sententia. Varro & Macrobius correcti. Sestertium quinquies, Septies medimnum, pro quinquies & septies centenis millibus Latina consuetudo non patitur.

HOc igitur stet immotum, vere adjectiva esse τὰ *sestertius*, *denarius*, neque id esse desinere in re nummaria (ubi, ut recte alicubi Salmasius, omnia fere vocabula adjectiva

jectiva sunt pro substantivis posita) sed pro intellecto substantivo genus & significationem & terminationem mutare. Masculinis nempe intelligitur & explicatur *nummus*. Ita *denarius* significat nummum denarium sic dictum quod taxaretur assibus libralibus decem, seu decem libris æris: *sestertius* nummum sestertium, sic dictum, quod esset æstimatione dupondii & semis, seu binarum librarum æris & dimidiatæ, quamdiu as libram pondo fuit: postea manserunt hæc nomina respectu ad originem habito, etsi levioribus nummis æreis, quatuor assibus sestertius, sedecim denarius censeretur. Neutris designantur & subaudiuntur *argenti pondera* sive mavis *pondo* in nummis: prius si subaudies, facies copulatione substantivi cum adjectivo, posterius alia ellipsi, qualis est in illis, *triumviri ære*, *decemviri litibus*, in duodecim tabulis, *viginti quinque pœnæ*. *Pondera sestertia* vel *denaria*, ut *centenaria* Plinio lib. VII. cap. XX. *Fusius Salvius duo centenaria pondera pedibus, totidem manibus, & ducenaria duobus humeris contra scalas ferebat*. Hoc est, centenum & ducentenum librarum. De nummis denariis & sestertiis omnia jam plana & constituta: *sestertia* vero vel *sestertia pondera* argenti, qualia voce *sestertia* sola posita intelliguntur, fuisse mille nummum sestertium, & *denaria pondera* mille denarium

nummum ſic colliges. Denarii nummi, quales deſcripſimus, etſi pro copiis reipublicæ & pro innocentia aut avaritia triumvirorum & officinatorum Monetæ in pondere variatum nonnihil videri poſſet, mox tamen poſtquam flari cæptus eſt argenteus nummus, in eo conſtiterunt, ut centum putarentur in argenti libra Romana, quemadmodum centum drachmæ in mina Attica. Livius lib. XXII. narrat de permutandis captivis conveniſſe inter duces Romanum Pœnumque, ut quæ pars plures reciperet quam daret, *argenti pondo bina & ſelibras* in militem præſtaret. Has Plutarchus in vita Maximi *δραχμὰς πεντήκοντα καὶ διακοσίας* vertit. Libra igitur argenti æqua cenſebatur centum drachmis. Drachmis reſpondebant nummi denarii, quicquid tandem fuerit ſubtiliter exigendo pondere. Quindecim millibus æris gravis damnatus Furius Camillus, Livio auctore lib. V. *μυρίων πεντακισχιλίων ἀσσαρίων* Plutarcho: *ὃ γίνεται*, inquit, *πρὸς ἀργυρίου λόγον, χίλιαι δραχμαὶ καὶ πεντακόσιαι*. non ſecus ac Latinis mille quingenti denarii. *Καὶ τὸ δεκάχαλκον*, addit, *οὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον*. Græci enim diſcrimen inter maſculinum & neutrum ignorant, pro nummo *νόμισμα* intelligentes. Hinc igitur ſicut nummus denarius argenteus in ære valet decem aſſes vi nominis: ita pondus denarium in argento ſignato valet decem

decem libras argenti, & ex consequenti mille denarios nummos. Sic in L. LXXXVIII. π. X. D. de leg. II. *deposita apud me a Seleuco patruo meo denaria tria*, pro tribus millibus denarium, & in veteri lapide, *denaria quinque*, utpote quinque millia denarium, pariunt usuris centesimis annuos denarios nummos sexcentos. Quod si quis his locis omnino contendat *denarium tria millia* & *denarium quinque millia* scribi oportere, & *τὸ millia* notis significatum excidisse; negare tamen is non poterit ex analogia ita potuisse dici. Sic *centenarium* posterior ætas pro centum libris auri pariter in nummis dixit. Iam denarius nummus continet quatuor nummos sestertios, sive illos prisca æstimatione dupondii & selibræ æris, sive posteriori quatuor assium. Libra igitur argenti ut centum denariis, ita quadringentis æstimabatur sestertiis: duæ libræ & selibra, hoc est, sestertium argenti pondus mille sestertiis nummis. Bis namque quadringenti faciunt octingentos, & dimidium quadringentorum sunt ducenti. Nos quidem hæc multa meditatione in loco & libris & literis & studiosis hominibus casso, unico Scaligeri libello & festinatis ex Hotomanno excerptis instructi, soli interdum in sicca nobiscum arena spatiati erueramus. Sed ad bibliothecam reversi animadvertimus tres insignes viros,

quo-

quorum duo hoc argumentum libris editis peregerunt, tertius sæpe promisit, pollicitis utique majora præstiturus, & nostram omnem operam supervacuam redditurus, nisi eum superstitem alia præsentiora, nuper autem ingenti literarum jactura defunctum beatorum loca avocassent, ante nos eorundem fundamentorum partem jecisse. Quorum verba & laudis illorum propagandæ cupidus & hac auctoritate meam sententiam confirmaturus adponam: neque enim tam falsi sumus, ut labore alieno magno partam gloriam dictis, quamvis potentibus, in nos transmovere cupiamus. Princeps est Budæus, qui sic scripsit: Duæ libræ & selibra, ,, seu quod idem est mnæ duæ & hemimnæon ,, ducentas & quinquaginta drachmas valent: ,, quæ si quaternario multiplicentur, mille ,, nummos efficiunt. Quomodo igitur *sestertii* dicti sunt nummi, quod duos asses & semissem singuli valerent, id est, dipondium ,, & semissem æris: ita *sestertia* ex eo dicta sunt, ,, quod duas libras singula & selibram argenti ,, valerent. Verum id adnotandum, quod libram nunc & minam centenarias intelligimus indifferenter utentes: quod *pondo* etiam ,, identidem appellatur. Plinius: *Mna, quam* ,, *nostri minam vocant, pendet Atticas drachmas* ,, *centum*. Alter mox Budæum secutus Leon. ,, Portius: Et si cui forte dubium faceret, quod duæ

duæ libræ Romanæ & ſemis ducentas & " quadraginta, non quinquaginta, quæ ad ſeſ- " tertium majus requiruntur, drachmas effi- " ciant; obiter declarabitur, quid velint ſigni- " ficare auctores, & maxime Livius qui dicit " *mille pondo*, & reliqua, in quo multos vidi " hæſitare. Sciant igitur, Romanos in pluri- " mis, & maxime in hac parte Atticos imita- " tos: ſicut illi in commercio omnium aliarum " rerum ſua libra quinquaginta drachmarum, " in argento mina; ſic ipſos in aliis rebus " communi libra nonaginta ſex drachmarum, " in mentione pecuniæ fere *pondo* indeclinabi- " li uſos fuiſſe, quo centum drachmas ad exem- " plum minæ repræſentari ſignificabant: & " ideo in *ſeſtertio*, non *libra*, ſed *pondo* (diſcri- " men inane, ut inferius demonſtrabitur) in- " telligi debere, & ſic ducentos & quinqua- " ginta denarios. Tertius eſt Claudius Sal- maſius in commentario ad Pallium Tertul- liani: Sciunt, inquit, rei nummariæ veteris " periti, ſingula *ſeſtertia* mille ſeſtertios num- " mos æquare: ſed vel duo vel nemo illud ſcit, " cum *ſeſtertii* dicuntur, ſubintelligi *nummos*; " cum *ſeſtertia*, ſubaudiri *pondo*. Sic unum *ſeſ- " tertium pondo* duas argenti libras cum ſe- " miſſe valebat, ut unus *ſeſtertius aſſis* duos aſ- " ſes & ſemiſſem. Sed ſeſtertius nummus poſt- " ea quatuor aſſibus permutari cœpit, qui " duobus tantum aſſibus & ſemiſſe, juxta ve- "

rilo- "

,, riloquii sui notionem, olim permutabatur.
,, Quadringenti autem ejusmodi sestertii num-
,, mi, quatuor assibus valentes singuli, & qua-
,, terni uno denario, libram Atticam, hoc est,
,, minam, efficiebant, quæ centum denarios,
,, hoc est, centum drachmas, vel quadringen-
,, tos sestertios valore exæquabat. Sic mille
,, sestertii nummi duas libras argenti & se-
,, missem constituebant, hoc est, unum sester-
,, tium pondo. Sic illi. Cæterum destituit memoria summum virum, quum adversus Cercoëtium, Budæum quidem, ait, notasse quoque differentiam inter *sestertios* & *sestertia*, sed rationem minime aperuisse, quam ipse paucis indicarit, nimirum, cum *sestertia* dicunt Latini, subaudiri *pondo*; cum *sestertios*, *nummos*. Nam id ipsum vocabulum, *pondo*, superius habes Budæo positum: in quo tamen utrumque, cum rem tenerent, offendisse docebimus. Similiter *ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ* ibidem accusat Glareanum, quasi & ipsum cum Hotomanno fingentem a solis poëtis fabricata illa magna sestertia, & de mille nummis postea usurpata ab oratoribus: quæ ne Hotomanni quidem integra sententia est: nam Glareanus omnibus vestigiis Budæum sequitur. Habebat hoc vir ille incomparabilis, ut uberrimo ingenio nulla sufficeret manus, & ubi instituerat scribere, nec rerum nec verborum modum

nosset. Inde pleraque festinabat, ipsa multitudine occurrentium in sequentes styli partes utilium aciem intentionis in præsentia abrumpente, nec patiente diu singulis immorari. Sic factum est, ut multa illi exciderint, quæ norat ipse melius, & rectius alio die tradiderat tradebatque: quæ, si paullulum modo attendisset animum, facile vitasset. Quorum nonnullis & hoc argumentum consulere nos cogit, non ut exprobremus, sed ut studiosis caveamus. Cæterum quo magis laborarunt Agricola, Hotomannus, Scaliger, ipse flos virorum, ut ista destruerent, eo magis ipsi suis luminibus obstruxerunt. Quoniam igitur voces, *sestertia denaria*, complectebantur ex ratione suprascripta mille nummos sui generis, nunquam dicebant, *quinque millia denaria, quinque millia sestertia*, (fuissent enim quinquagies centena millia nummum denarium vel sestertium) sed tantum *quinque denaria*, *quinque* vel *quina sestertia*. At placet in errore suo sibi Scaliger: adeo sæpe inculcat: Dicebant igitur plene, *decem sestertia* " *millia*, & præcise *decem sestertia*: alterum " quia *millia* est nomen substantivum; alte- " rum quia *sestertia* ex adjectivo in naturam " substantivi transierunt. Et rursus: Dices " igitur *decem sestertia*, *decem millia sestertia*, " *decem sestertia nummum*. Cavebit immo, "

si sa-

si sapiet, Latini sermonis studiosus, dicere, *decem millia sestertia*, quod sine ullo exemplo est cum librorum veterum tum saxorum, nisi forte vitiatorum. Veluti cum Varroni suppofuerunt lib. II. de re rust. cap. I. *ut mea memoria asinus venierit sextertiis millibus sexaginta, & una quadriga Romæ constiterint quadringentis millibus.* Lib. III. cap. VI. *grex centenarius quadragena millia sextertia ut reddat.* Eodem cap. XVI. *ut peræque ducerent dena millia sextertia.* Et ultimo: *Hirrius circum piscinas suas ex ædificiis duodena millia sextertia capiebat.* Quæ jam intelligo, cur toleraverit in editione sua Scaliger. Sunt autem imperitorum librariorum; non Varronis utique, qui sciebat sic loqui neminem, & vel *sestertium* vel per notas *HS.* scripserat. Apud eundem inepte legitur, *ab hoc mille denarium* multitudinis fieri *hæc millia denaria.* Sed jam Vertranius monuit in chirographis esse, *hæc millia denarium.* quod contra suam sententiam sic tamen adducit Scaliger in libro de re nummaria. Idem vitium apud Columellam lib. III. cap. III. ter exstat, & apud Plinium lib. XIX. cap. VIII. sed correxit Salmasius: *sestertium sena millia è parvis reddere areis.* Macrobiumque lib. II. Saturn. cap. IV. *secuto omnium risu dispensatorem Cæsar vocavit, & sestertia centum millia numerare Græculo jussit.* Vbi scribendum,

sester-

sestertium mille: nisi nimium est, & *sestertios centum* mavis. Non erant hi Maronis versus, ut magno redimerentur, & arctior haud dubie fuit in hoc liberalitas Cæsaris, quia sæpe tentata. Sed *decem* vel *dena sestertia*, si aliter pronuntiare libuerat, *decem millia nummum*, *decem millia sestertium*, *sestertium decem millia nummum*, vel denique *decem millia* dicebant: Horatius etiam *dena sestertia nummum*. Illud *sestertium viginti millia nummum*, quod persæpe in marmoribus antiquis invenias, necessarium videntur fecisse notæ, ut minor errori occasio esset, quum eodem modo, HS. xx, & nummi viginti & viginti millia & sestertium vicies significaretur. Quod etiam Scaliger observat: rectius tamen majore summa fuisset usus, cum ait, qui huic dubio occurrere voluerint, simplicem summam addito N. scripsisse HS. V. N. *sestertiis quinque nummum*: HS. V. autem esse *sestertio quinquies*. nam intra *decies* ea ratione non utebantur Romani, ut jamdudum observavit Budæus. Cur in numeris inferioribus ea abstinuerint, quod nemini explicatum vidi, mox videbimus. Rem significavit & Varro lib. VIII. de L. L. nam cum duos numerorum actus fecisset, priorem ab uno ad nongenta millia, *post a Deciens*, inquit, *minora imposuerunt vocabula*. Etenim pro millies vel millena millia dicebant *decies*. Quare *quin-*

quies sestertium usus repudiavit. Eodem argumento rejicimus *septies medimnum*, quod ex Cicerone pro septies centenis millibus cudunt Priscianus & Pascasius Grosippus: quod tamen aliæ quoque rationes refutant. Simili errore Wolfius ad primum Zonaræ tomum, εἴκοσι μυριάδας δραχμῶν Ἀττικῶν, Latine dicas, inquit, *octies sestertium* vel *octingenta sestertia*. Nam *octies sestertium* consuetudo loquendi nunquam admisit: sed & εἴκοσι μυριάδες decies Romanum, non octingenta sunt.

CAP. V.

Decies sestertium est decies centies sestertium pondus argenti, seu duo millia quingenta argenti libra in nummis sestertiis decies centenis millibus. Ostenditur analogia hujus sermonis aliquot ordinibus rationi Grammaticæ convenientibus, sed ab usu ob commoditatem computandi repudiatis.

RESTAT tertium genus, cujus in hunc diem desideratam originem & progressionem ex eodem capite, ex quo priora Budæus, satis molliter & commode deducemus. Quia enim *sestertia*, uti dictum est, sunt pondera librarum argenti binum semis, non pondo, sed in nummis, qui nummi mille sunt argentei, & *sestertii* vocantur, quod olim totidem libris æris vel assibus singuli censerentur; dubium non est, quin *bis sestertium*

tertium habeat quinque libras argenti, & ſic duo millia nummum; *ter ſeſtertium* ſeptem libras & dimidiatam, ſeu tria millia; *quater ſeſtertium* decem libras, ideoque quatuor millia nummum &c. *centies ſeſtertium* ducentas quinquaginta libras, nummum centum millia; *bis centies* vel *ducenties ſeſtertium* quingentas libras, nummum ducenta millia; *ter centies* vel *trecenties ſeſtertium* ſeptingentas quinquaginta libras, nummum millia trecenta: & ſic deinceps. Non eſt, inquam, dubium, quin Grammatica lege ſalva ſic dici poſſit, & ſartis tectis artis præceptis: ſed tamen ne diceretur, ut infinitis aliis, uſus interceſſit, qui aliud eſſe Grammatice loqui, aliud Latine docuit. Ille certiſſimus loquendi magiſter, ſed idem quamvis faſtidioſus tam verborum quam ſermonis exactor, non prius hac bene Grammatica vocum ſtructura computantes (& quidem provida ratione, quam inferius indagabimus) uti paſſus eſt, quam ubi nongenta nonaginta novem ſeſtertia præteriſſent. Tum enim, quum *mille ſeſtertia* pronuncianda eſſent, ut novum facerent numerorum actum, quod hucuſque ſpreverant, adſumpſerunt ſingulare, idque multiplicarunt per adverbia. Et quaſi ante *centies ſeſtertium* ἀντὶ τ *centum ſeſtertia* (quod ex analogia poterant, ſed noluerunt, ut nova ellipſi ad multo majorem ſummam

efferendam eo uterentur) *bis centies* vel *ducenties sestertium* pro ducenta &c. *quinquies centies sestertium* pro quingentis millibus &c. *novies centies* vel *nongenties sestertium* pro nongentis ; quasi hæc ita dixissent, quod per definitiones artis Grammaticæ licebat, nisi in alium locum eam formulam dispensassent; pro mille sestertia, jam *decies*, puta *centies*, *sestertium* dixere, hoc est, duo millia quingentas argenti libras in nummis sestertiis decies centenis millibus ; pro mille centum, *undecies* pariter intellecto *centies* ; pro mille ducentis *duodecies*, scilicet *centies*, *sestertium*, & reliqua. In quibus ergo posterior vox est adjectivum & neutrum & singulare : non autem substantivum ejus est *decies*, quod revera est adverbium & manet : sed curta & recisa hæc loquendi ratio sic est integranda : Pondus argenti *decies* centies *sestertium* in nummis. Sic malo dicere, quam *sestertia pondo* intelligi. Quod non male potest videri dictum, sed a pluribus, immo ab omnibus, male accipitur, hanc σύνταξιν, *sestertia pondo*, quasi adjectivi cum substantivo interpretantibus. Sed antequam pergamus, pro candore nostro parum licet celebratum popularibus suis commemoremus, oportet, Rob. Cenalem : qui etsi ab Agricola & ipse lactatus statuere ausus non fuit, *sestertium* esse pondus argenti binum semis : (quippe qui

qui mille trecentos cum paucis excurrentibus nummis in quatuor argenti libris Romanis ponat, quum mille ſexcentos debuiſſet) tamen diſſimulata & cauſa & cupidine illius quærendæ, unde *ſeſtertium*, neutro genere ait ſignificare mille ſeſtertios nummos, & *decem ſeſtertia*, decem millia nummorum. Cum autem, ſubjicit, dicimus *decies ſeſtertium*, non decem, ſed mille ſeſtertia ſignificamus, hoc eſt, millies mille ſeſtertios nummos. Nam *decies ſeſtertium* decies centena ſeſtertia valet: ut ſemper inter adverbium & nomen intelligas centum: quaſi ita dicas, *ſemel ſeſtertium*, hoc eſt centum ſeſtertia: *bis ſeſtertium* ducenta: denique *decies ſeſtertium* decies centena ſeſtertia: *vigeſies ſeſtertium*, vigeſies centena ſeſtertia. Ex his pronus eſt ad reliqua adſcenſus: neutrum enim genus in ſeſtertio chiliadem nummorum ſeſtertiorum complectitur, qui minores ſeſtertii dicuntur: adverbium autem ſeſtertio neutri generis adjunctum, centuriam comprehendit. Seſtertia igitur ſunt chiliarchæ nummorum ſeſtertiorum: Adverbia vero ſunt quaſi dicas centuriones graviorum ſeſtertiorum. Sic ille: poſtrema quidem ſtulta & inepta κακοζηλία, ſed (ut raro quis peccat, quin exemplum faciat) ſic adamata Glareano ut ſuam fecerit: dirupiſſet enim, credo, vir bonus, ni ſcripſiſſet: ut *ſeſ-*

„ *tertii* genere masculino sint velut milites gregarii; *sestertia* vero neutro genere, plurali numero velut chiliarchæ millenariorum sestertiorum: denique adverbia adjecta velut grandes centuriones supra chiliarchas. Piget ineptiarum puerilium, quæ tamen notari debent, ne rudioribus placeant. Interim vides aliquid suboluisse Cenali de analogia τ8 *Decies sestertii*, & eum forte fortuna prope scopum collineavisse.

CAP. VI.

De vocabulo, pondo, varia doctorum hominum sententia. Sosipater Charisius tentatus. Pondo singulare semper, semper ablativi casus, ex eo, quod vetustissimi pondus, pondi, pondo, & ponder, ponderis, videntur dixisse. Pondo semper appositum aut libra & partibus ejus, aut nummis, ubi ad pondus eorum aliquid examinatur, aut adjectivo numerali, intellectu vocis, libra. In Columella conjectura. As libram pondo. Varro bis correctus. Idem a non necessaria correctione vendicatus. Corona aurea libram pondo. Auri uncia pondo. Patera libras pondo. Patera ternas pondo. Livius ter emendatus. Festus a conjectura prohibitus. Æliano lux. Φιάλαι ἀργυραῖ ταλαντιαῖαι. Libra pondo pendendo. Lex opere faciundo. Cicero defensus. Plauto lux. Inaures pondo duum nummum. Lapis antiquus explicatus. Præsentia trecenta millia nummum. Repræsentare summam pecuniæ, promissa, mercedem, consilium. Cicero, Iustinus, Frontinus, Curtius emaculati.

DOcemur ab optimis etiam & elegantissimis Grammaticorum, τὸ *pondo* censeri

censeri sub nominibus tertiæ declinationis in *o* exeuntibus prima positione; esse diversorum casuum & numerorum; neutrum esse aiunt ac singulare, cum pro pondere accipitur, ut in Livii, *corona aurea libræ pondo*, quod sit *pondere*; plurale autem cum libram significat, ut apud Fabium, *torquem aureum pondo centum*, quod sit, librarum centum. Alii, quos inter Laur. Valla, numero multitudinis tantum poni, singulari carere; esse indeclinabile: cum dicimus, *duo millia pondo*, genitivum esse; at *mille pondo* nominativo pronuntiari: sic & *bis mille pondo*: nec dici *bina*, *terna pondo*, sed *duo*, *tria*. At P. Ramus ex illis sermonis formulis, *duo pondo*, *quinque pondo*, *decem pondo* (quomodo & ipse tantum dici vult, non etiam *bina*, *quina*, *dena pondo*) colligit, non pluraliter tantum declinari τὸ *pondo*, quando posteriora hæc adjectiva singulari carentibus addi soleant. Rob. Cenali *pondo* plurativa & indeclinabilis vox, alias duodecim uncias singulasve libras designans, nonnunquam vero ad duodecuplum adsurgens totidemque libras complectens, quot libra uncias tenet, ut scilicet singula *pondo* dicamus pondera duodecim librarum. Hausit hunc errorem de duodecim libris ex Perotto, quem corrupta Livii verba deceperunt, jam Budæo & Agricolæ confutatum. Salmasius in libro de Vsuris, quia Hesychio

Στατὸς pondus, quod Æolibus Σπατὸς & Σποτὸς, & ejecto sigma, πτὸς, hinc suum *pondo* & *pondus*, inserta litera N Latinos vult fecisse. Apud Hesychium quidem invenio: Στατοὶ, ἀρχή τις. Στατὸς, σκάφη. ἄλλοι δὲ τὰς πέντε μνᾶς. Sed simplicius olim a *pendo* deduxerunt *pondus*, ut *togam* a *tego*, σπονδὰς a σπένδω. Adversus Cercoetium vero idem vir summus docet, quod *sestertium* neutro genere in singulari numero non dicitur, velut *unum sestertium* pro mille sestertiis nummis, inde fieri, quod cum *sestertia* dicimus, *pondo* intelligamus; *pondo* enim numero tantum multitudinis poni, nec posse subintelligi aut recte construi, *unum sestertium pondo*.

Vnumquodque istorum verbum nummis Philippeis aureis
Non potest auferre hinc a me, si quis emptor venerit,

dixerit Cercoetius. Quippe quæ vel sola monstrent, ut pertractaverit & dicatam sibi voluerit eam materiam ὁ πάνυ, non percepisse tamen rationem τοῦ *decies sestertium*. non enim dixisset, *sestertium* singulari numero pro mille nummis fugisse Latinos, qui cum adverbiis nunquam aliter loquantur. Sed hic communis est prope omnium error, *sestertia* pro mille nummis, ultra nongenta nonaginta novem non dici: ubi ad adverbia esset ventum, rursus intelligi nummos, & *decies*,

decies, vicies, tricies dici intellectu *centenum millium*: deinde sine ratione introductum, ut *sestertii, sestertio, decies, vicies, tricies* dicerent. Falsum quoque est ideo abstinuisse veteres τῷ *unum sestertium*, quia τὸ *pondo* careat singulari: nam cur non prius usi fuerint singulari *sestertio* in summis nominandis, quam ad tam grandem veniretur, alia causa fuit, quam explicabimus inferius: τὸ *pondo* autem semper & tantum singulare est, adeo singulari non caret. Sed & olim doctus ille Sosipater Charisius: *Sunt quædam nomina tota in declinatione & singulari & plurali* μονόπτωτα, *in quibus & communia trium generum sunt: nequam* ἀχρεῖος, *frugi* χρήσιμος, *nihili* οὐδαμινός, *nugas*, (deest Græca vox, qualis φλύαρος aut φλεδὼν) *pondo* σταθμός. *quamquam unum pondo non dici sciamus, sed ad libram referamus, ut puta, unam libram, duas libras pondo, & sic deinceps.* Hunc igitur tam late patentem errorem, qui me quoque diu conseptum tenuit, quibus minuere commodum est, hem tempus est. Vt omnia μονόπτωτα primo integra fuerunt, ita videntur antiqui dixisse *pondus, pondi, pondo*, licet neutro genere, ut *vulgus, jugus, rudus*, & *ponder, ponderis*, sive masculino, ut *later*, sive neutro genere, ut *juger*. Has duas terminationes & inclinationes ita miscuit fastidium posteriorum, ut prioris genitivum & dati-

vum abolerent, alterius nominativum & accusativum; facerentque *pondus*, *ponderis*, & cætera, sed duplici ablativo, *pondo* & *pondere* quæ duo etiam usu distinxerunt. Nam *pondo* nihil est aliud quam accessio vel vocabuli *libra* partiumque assis, significans ponderales intelligi, vel numeri, omissa mentione libræ, non corpora numerata, sed pondera, & quidem librarum, denotari indicans. Semper autem singulare est, semper casus ablativi. Modo adjicitur libræ & partibus assis, ubi quoniam adhibentur eædem ad metiendum & partiendum (sic *jugerum agri*, & loca, sic *pes*, sic *hæreditas*, sic *nummi*, sic *usura*, sic *tempora* dividebantur) ad tollendam ambiguitatem indicat eas libras, selibras, uncias &c. intelligi, quibus pondera examinantur: modo sine mentione partium assis seu libræ cum solo numero invenitur, ostendens posito numero designari pondera, quæ singula sint librarum. Plautus Pseudolo: *Eo laserpitii libram pondo diluunt*. *Libra pondo* nihil aliud est quam libra pendendo vel ad pendendum. Rudente: *Neque piscium ullam unciam hodie pondo cepi*. Menæchmis: *Atque huic ut addas auri tu pondo unciam*. Macrobius lib. III. cap. XV. *Plinius Secundus temporibus suis negat facile mullum repertum, qui duas pondo libras excederet*. Cato de re rust. cap. LXXXV. *mellis P.* = –. hoc est, *pondo quadrantem*.

tem. Et ſequenti : *mellis pondo ſemiſſem.* Cap. CLIX. *de perna fruſtum pondo ſemiſſem.* Cornelius Celſus lib. v. cap. XVIII. *fuliginis pondo ſemis : calcis pondo ſemis.* Cap. XIX. *æruginis raſæ pondo beſſem.* Cap. XXV. *reſinæ terebinthinæ pondo ſextantes.* Columella lib. XII. cap. v. *fici aridæ pondo quadrantem, mentæ viridis pondo ſelibram.* Cap. XII. *ſextarium aquæ cum dodrante pondo mellis.* Cap.xx. *Item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi pondo quadrans.* Cap. XXVIII. *irim cribratam, quæ ſit inſtar pondo quincuncem & trientem, fœni Græci pondo quincuncem & trientem, ſchœni pondo quincuncem* &c. *medicaminis pondo unciam.* Itaque legendum forſan cap. XXVII. *Cum deferbuerit, in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitam, nec plus unciam pondo addito.* Editur enim, *unciæ pondere.* Scribonius Largus cap. CXX. *croci pondo ſemunciam, piperis longi pondo ſextantem.* Talia ſunt etiam propter σιώπαξιν notanda, quæ infra ſcripta ſunt. Varro lib. IV. de L.L. *Dupondius a duobus ponderibus, quod unum pondus aſſipondium dicebatur. id ideo, quod as erat libram pondo.* Sic enim legendum : non *libræ pondus*, ut vulgo : non *libræ pondo*, ut Salmaſio placet. Mox : *Nummi denarii decuma libella, quod libram pondo as valebat.* Vbi male Hotomannus : *quod libram, pondo, aſſem, valebat :* quaſi tria vocabula ſynonyma poſuiſſet.

ſuiſſet. Inferius eodem libro : *quot aſſes libras pondo erant, qui acceperant majorem numerum, non in arca ponebant.* Sic recte MSS. nam ut as dicitur *libram pondo*, ita aſſes *libras pondo*. Nec accipiendum ἀρχαϊκῶς, *libras* pro *libræ*, ut viſum Salmaſio, ſed ipſe accuſandi caſus eſt pluratìvus. Livius lib. III. cap. XXIX. *exercitus coronam auream dictatori libram pondo decreverit.* Sic Ms. Rhenani & memb. Florentinæ, non *libra*. Lib. IV. cap. XX. ſcribendum ſimiliter : *Dictator coronam auream libram pondo ex publica pecunia populi juſſu in Capitolio Iovi donum poſuit.* Lib. XXVI. cap. XXXVI. *ita ut annulos ſibi quiſque & conjugi & liberis & filio bullam, & quibus uxor filiæque ſint, ſingulas uncias pondo auri relinquant; argenti, qui curuli ſella ſederunt, equi ornamenta & libras pondo, ut ſalinum patellamque deorum cauſa habeant.* Ita legi ac diſtingui & ſenſus volunt & veteres libri. Vulgo turbate : *uncias auri, pondo relinquant argenti.* In quibus Glareanus & Sigonius laborarunt: ille quærit, ad *libras pondo* aurine an argenti ſit intelligendum: reſpondet Sigonius, utriuſque, ita ut qui curuli magiſtratu functi eſſent, iis liceret habere equi ornamenta & libras pondo auri, argenti; cæteris ſenatoribus tantum libras argenti. Perperam : de auro ſemel expedivit, neque tanta illius adfluebat copia, ut præter annu-

los

los & bullam libras pondo concederent ſingulis: vix uncias, duodecimam libræ partem, in tantis pecuniæ anguſtiis publicis conceſſerunt. Poſtea de ſolo argento loquitur, in quo ſtatutum eſt in illos aliud, qui ſella curuli ſediſſent, aliud in illos, qui magiſtratum nullum curulem geſſiſſent: iſtis permiſſum, ut haberent equi ornamenta ex argento, & præterea ſingulas libras pondo ad cultum deorum; his libras tantum pariter ad cultum divinum, non etiam equi ornamenta. Nam quod legem Oppiam, qua cautum, ne mulieri plus ſemuncia auri liceret habere, opponit Glareanus: uncias dicit Livius, quia de uxore filiabuſque facta eſt mentio, non de uxore ſola: itaque ſic interpretandum hoc ſenatuſconſultum, ut per id legi Oppiæ nihil derogetur: atque adeo, quibus filiæ non eſſent, eſſent uxores, harum nomine plus ſemuncia habere non liceret. Livius eodem libro cap. XLVII. *Pateræ aureæ fuerunt centum ſeptuaginta ſex, libras ferme omnes pondo.* Sic MSS. quod ipſum pro *libræ* ἀρχαϊκῶς dictum hallucinatur ὁ πάνυ. Vulgo *librales*, quod ſubſtituerunt ignari ſermonis in talibus Latini. Feſtus: *Grave æs dictum a pondere, quia deni aſſes, ſinguli pondo libras, efficiebant denarium ab hoc ipſo numero dictum.* Quo quum offenderetur Ful. Vrſinus, corrigebat applaudente D. Gothofredo: *quia*

aſſes

asses singuli pondo libram efficiebant, deni autem denarium. Quasi non multo elegantiori brevitate Festus. Male etiam Hotomannus hic, *pondo libræ*: male Ciacconius: *quia asses singuli p. libras efficiebant*: cæteris resectis. Idem Festus: *Trientem tertium pondo coronam auream dedisse Iovi donum scripsit T. Quinctius dictator cum per novem dies totidem urbes & decumam Præneste cepisset. Id significare ait Cincius Mystagogicôn libro secundo duas libras pondo & trientem.* His addendum propter eandem σύνταξιν, quod alioquin ad secundum genus pertineret, illud apud Festum: *Centenas pondo dicebant antiqui, referentes ad libras.* Vbi vides, cum plures enuntiandæ essent libræ, hanc vocem subticentes eodem casu numerum expressisse. Livius lib. XXVII. cap. IV. *Iis quoque quæ darentur, portatæ togæ prætextæ, & terna pondo pateræ.* Sic omnes libri scripti, vel *ternæ.* Prius potest defendi per ea, quæ proximo capite dicemus: tamen scripsisse Livium possis suspicari, *& ternas pondo pateræ.* Videlicet libras. Eadem ratione componendi Ælianus lib. I. ποικιλ. cap. XXII. commemorans munera, quæ rex magnus legatis dare solebat: τάλαντον μὲν ἑκάστῳ Βαβυλώνιον ἐπισήμου ἀργυρίου· τάλαντα δὲ φιάλαι δύο ἀργυραῖ. hoc est, *duæ phialæ argenteæ talenta pondo*, vel *singulæ talentum pondo.* Herodotus lib. I. Κρητῆρες οἱ ἀριθμὸν ἓξ χρύσεοι ἀνα-

ἀνακέαται· ἑστᾶσι δ' οὗτοι ἐν τῷ Κορινθίων θησαυρῷ, σταθμὸν ἔχοντες τριήκοντα τάλαντα. Vnde discere licet, quomodo compendium illud sermonis sit integrandum: *Patera libras pondo*, habentes pondus libras pondo. Nam & σταθμὸν Græcis interdum solum, ut Latinis *pondo*. Herodotus lib. I. ἡμιπλίνθια &c. Καὶ τελέων ἀπέφθων χρυσοῦ σταθμὸν ἡμιτάλαντα ἕκαστον ἕλκοντα· τὰ δὲ ἄλλα ἡμιπλίνθια λευκοῦ χρυσοῦ σταθμὸν διτάλαντα. Sed ut omnem obscuritatem tollamus, *libra pondo* dicitur pro *libra pondo pendendo*. In quo illud, *pondo pendendo*, sic conceptum est, ut apud Ciceronem pro Flacco: *illud quæro, sintne ista prædia censui censendo*: & Livium lib. XLIII: *Censores ut eam rem adjuvarent, ita in concione edixerunt, legem censui censendo dicturos esse*. Festus: *Censui censendo agri proprie appellantur, qui & emi & venire jure civili possint*. Quod frustra ex corruptis membranis tentat Barthius lib. XLI. adv. VIII. Scaliger ad locum illum appellando orationem pro Cæcina, hanc, quam diximus, pro Flacco in mente habuit. Dein, *libra pondo pendendo*, ut Plauto in Rudente, *corium opere faciundo*. Ciceroni lib. I. in Verrem cap. LVIII. *lex opere faciundo*: Vbi frustra Augustinus, Brissonius, Vrsinus, *operi*, corrigunt: ut *Prætor jure dicundo*, *provinciæ jure dicundo* Livio, *Duumvir sacris faciundis*, *Triumviri auro argento ære flando feriundo*,

Trium-

Triumviri coloniis deducendis, *Decemviri litibus judicandis*, *Quindecimviri sacris faciundis*, *Arbiter communi dividundo*. Quæ omnia per intellectum præpositionis IN dicuntur. Vsu frequenti dein obtinuit, ut τὸ *pendendo* obliteraretur. Sic *triumviri auro argento ære* per compendium dicebantur. Cicero ad Trebatium : *Treviros vites censeo : audio capitales esse : mallem auro argento ære essent.* Lapis vetus : *C. Curtio. C. F. Pollia. Rufino. Tribuno. Laticlavio. Legionis.* XIII. *Geminæ. Triumviro. Auro. Argento. Ære. Colonia. Vlpia. Trajana.* Porro ut libræ & partibus ejus adjicitur τὸ *pondo*, sic & nummis, cum iis pro ponderibus utebantur. Plautus Menæchmis : *inaures da mihi faciundas pondo duum nummum.* hoc est, quæ sint duum nummum, non tamen pretio, sed pondere. Cornelius Celsus lib. IV. cap. XVI. *petroselini pondo denariorum trium.* In quo fallitur Georgius Agricola, quum differentiæ nullius causa ad genera nummorum hanc vocem addere cæpisse veteres censet, & tantam vim obtinuisse consuetudinem, ut *pondo* etiam iis, quæ ambigua non essent, adjicerent. Quia enim nummi erant, non pondera, merito cum ad explorandum alterius rei pondus adhiberentur, ne ambiguum esset, ea vox adjecta est. *Inaures duum nummum* dicuntur, quæ constant duobus nummis tam in opere

quam

quam in materia : *inaures pondo duum nummum*, quæ tantum in materia habent ſine manupretio. Plinius lib. XIV. cap. XVI. *E napis fit, undecim denariorum pondere in ſextarios binos muſti addito.* Et mox : *quadraginta pondere denariorum in ſextarios vicenos muſti.* Hinc convincitur Scaligeri error interpretantis veterem lapidem : *Avidia. Maximina. domum. æternam. viva. ſibi. poſuit. Si. quis. aliud. corpus. ſuperpoſuerit. det. fiſco. P. CCC. M. N.* Explicat, *pondo trecenta millia nummum.* Non enim ita loquebantur, ubi nummi pretio & numero valerent, ſed ubi ponderis vicem præſtarent. Verum eſt : *præſentia trecenta millia nummum.* Plautus Pœnolo: *Sed hæc latrocinantur, quæ ego dixi omnia.* Co. *Quid ita ?* Le. *quia aurum poſcunt præſentarium.* Livius lib. XXX. *pro ea ſumma pecuniæ viginti quinque millia pondo argenti præſentia exacta.* Petronius: *niſi pro quaque re præſentes numeraveris denarios centum.* Et ſtatim : *Aut ſi quæſieris, pro ſingulis injuriis numerabis præſentes denarios ducentos.* Hinc *repræſentare* eſt præſens, non in diem, ſolvere. Suetonius de legatis Auguſti : *quam ſummam repræſentari juſſit : nam & confiſcatam ſemper repoſitamque habuerat. Reliqua legata varie dedit, produxitque quædam ad vicena ſeſtertia, quibus ſolvendis annuam diem finiit.* Nerone : *repræſentanda præmia in poſterum ſanxit.* Et rurſus :

inquilinos privatarum ædium atque insularum, pensionem annuam repræsentare fisco. Othone: *omnibus dena sestertia repræsentata & quinquagena promissa.* Cicero lib. XVI. famil. ep. XIV: *dies promissorum adest: quem etiam repræsentabo, si adveneris.* Vbi tamen legendum videtur: *quæ etiam repræsentabo.* Quæ scilicet in diem promissa, non exspectato die, præsentia solvam. Ad Atticum lib. XII. epist. XXXI: *explicare vel repræsentatione.* Seneca ep. XVII: *Quid in longum te ipse differs? exspectabisne fœnoris aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim dives? Repræsentat opes sapientia.* Epist. XCV: *Petis, ut id quod in diem suum dixeram debere differri, repræsentem.* Sic Iustinianus, debitum in diem vel sub conditione, legatum utile esse *propter repræsentationem.* Id verbum hoc sensu restituendum Iustino lib. XI. cap. XII. *polliceturque præstaturum se ea Dario, si secundus sibi, non par, haberi velit.* MSS. *præsentaturum.* Lege: *polliceturque repræsentaturum.* Auctor de bello Alexandrino: *Cæsar respondit se fore æquissimum Pharnaci, si, quæ polliceretur, repræsentaturus esset.* Restituendum Frontino Strateg. lib. I. cap. XI. *quantum quisque numeratæ pecuniæ aut auri argentique haberet, conferret, ut repræsentari merces proditoribus posset.* Vulgo, *præsentari*: quod refugit omnis melior ætas veterum: Hinc ad alia transtulerunt.

Cæsar

Cæſar lib. I. de bello Gallico: *Itaque ſe, quod in longiorem diem collaturus eſſet, repræſentaturum, & proxima nocte de quarta vigilia caſtra moturum.* Cicero Philip. II. *corpus libenter obtulerim, ſi repræſentari morte mea libertas civitatis poteſt.* Curtius lib. VI. cap. XI. *timuiſſe, ne pater ſeptuaginta natus annos, tanti exercitus dux, tantæ pecuniæ cuſtos, interim exſtingueretur, ipſique ſpoliato tantis viribus occidendi regis cauſa non eſſet. feſtinaſſe ergo ſe, dum præmium in manibus haberet, repræſentare conſilium.* Ita enim ſcripti meliores, atque in his Florentinus, non *repræſentaſſe*: & ita diſtinguendum. Neque enim *repræſentare conſilium* eſt exponere verbis, ut interpretantur viri docti, ſed exſequi, maturare, in opus & effectum adducere. Sic ipſi Curtio lib. 10. *præceps ad repræſentanda ſupplicia.*

CAP. VII.

Pondo, quemadmodum numerali adjectivo jungatur. Pondo ducentum, quingentum, octingentum. Livius & Plinius emendati. Varro defenſus. Bina pondo, ſeptena pondo, id eſt pondera librarum pondo. Cornelius Rufinus notatus, quod decem pondo argenti facti haberet: non ultra decem. Valerius Maximus defenſus. Duo millia pondo, ut duo millia numero. Ad binum millium numero. Ad viginti millibus. Siſenna & Suetonius illuſtrati. Patera ex quinque pondo auri facta. Aurum factum, ſignatum, infectum vel rude, ut & æs, &

 argen-

argentum. In Servio lacuna expleta. Manilius correctus. Mercator facti per utrumque metallum. Argentum ad vescendum. Canes ad venandum. Livius restitutus. Terentius illustratus. Duapondo, trepondo. Quintilianus defensus. Literas s gaudebant elidere veteres. Auri pondo tantum fuit, & similia. Pondo non potest dici pes, ut as. Aurum & argentum pondo diversum numerato.

NVnc ad secundum genus, quo diximus veteres cum solo numerali adjectivo componere interdum τὸ *pondo*. Ejus duo modi. In postremum tentato Livii loco Glareanus legebat: *& ternum pondo pateræ:* quod reciperem nisi illud literis propius esset. nam & hunc casum in numeris amarunt veteres. Livius lib. XXII. *Iam primum omnium ominis causa Victoriam auream pondo trecentum viginti adferre se.* Vbi intelliges trecentarum viginti librarum pondo. Lib. XXVIII. *Legati Delphos missi tulerunt coronam ducentum pondo.* Lib. XXX. cap. XXXI. *ducentum & quinquaginta auri, octingenta pondo argenti in vestibulo posuerunt.* Sic omnes MSS. non *ducenta.* Pondus dicit auri ducentarum & quinquaginta librarum auri. Forsan & *octingentum* scripserat. quamquam illud non minus rectum, & eo modo, quem mox explicabimus. Lib. XXXII. *Valerius Antias quaternum millium pondo argenti vectigal in decem annos* &c. Lib. XLII. *vasa aurea quingentum*

pondo.

pondo. Sic legendum apud Plinium lib. VII. cap. XX. *Nos quoque vidimus Athanatum nomine prodigiosæ ostentationis quinquagenario thorace plumbeo indutum, cothurnisque quingentum pondo calceatum per scenam ingredi.* hoc est, quingentarum librarum pondo. Vulgo, *quingentorum:* quod si mavis, ad proximum referas, licet. Varro lib. II. de vita po. Romani: *Delphos Apollini muneri missa corona aurea pondo ducentum.* Idem lib. IV. ejusdem operis: *Itaque retulit auri pondo mille octingentum septuaginta quinque.* Hoc est, pondus auri millenum octingentenum, seu mille octingentarum septuaginta quinque librarum. Perperam & hic Hotomannus statuit esse genus hoc consuetudine, non ratione, inductum, ut *mille octingentum* dicerent pro octingentis millibus, & interpretatur Varronem, quasi diceret octingenta septuaginta quinque millia librarum auri. Quæ summa immenso intervallo priorem excedit, & a nemine certe Romanorum undecumque reportata est. Quam Varro designat, satis est grandis, in argento nimirum septuagies bis ducenta sexaginta quinque millia nummum; aureorum nostrorum centum octoginta sex millia quingenti: at Hotomannus inde facit tricies quinquies millies; qui sunt vernaculi nostri milliones aureorum octoginta septem & dimidiatus.

Alterius generis sunt ista, unde certius putarunt se colligere τὸ *pondo* plurali numero dici. Livius lib. XXII. *argenti pondo bina & selibras in militem præstaret.* Lib. XXVI. *Argenti facti signatique decem & octo millia & trecenta pondo.* Lib. XLI. *Decem millia pondo argenti, quinque millia auri in ærarium tulit.* Columella lib. VII. *cordi fœni septena pondo.* Vbi sunt, qui negabant *bina pondo* Latine dici? Sed hæc & hujusmodi infinita in primis deceperunt homines eruditos, ut τὸ *pondo* utique apponi numerali adjectivo pro substantivo crederent. Sed vix numerus iniri potest eorum adjectivorum; in quibus per ἔλλειψιν substantivum reticetur.: cujus figuræ ratio nuper admodum viris acutis explicata maximos defectus systematum Grammaticæ artis, quibus adhuc usi sumus, deprehendit. Et hic τὸ *pondo* naturam servat: hoc est, ablativo singulari modificante numerum, cui adest, ponitur, eumque non species aut corpora, sed pondera definire demonstrat. In omnibus autem illis intelligitur genitivus *librarum.* Valerius Maximus lib. II. cap. IX, refert Cornelium Rufinum a Fabricio censore senatu motum, *quod decem pondo vasa argentea comparasset.* Pro eo integrius A. Gellius lib. IV. cap. VIII. *quod decem pondo libras argenti facti haberet*: & lib. XVII. cap. ult. *quod cum comperissent* (Fabricius & Papus

censs.)

censſ.) *argenti facti cœnæ gratia decem pondo libras habere.* Salmaſius adverſus Heraldum, oblitus verborum Gellii, vult in Valerio ſcribi: *quod ultra decem pondo:* quia Plutarchus, ὑπὲρ δέκα λίτρας, & licuerit decem pondo argenti in miniſterio haberi, non ultra. Sed hoc poſterius auctore nullo adfirmatur, nec indignum diſcrepare tantillum ſcriptores. Pro vulgata Valerii ſtant quoque Plinius & Florus. Quum dicimus, librarum *pondo* argenti *bina*, fœni librarum *pondo ſeptena*, non eſt mirandum: quando frequenter adjectivis neutris apponuntur ſubſtantiva gignendi caſu, quæ alio genere caſu recto jungi poterant: ut fit in *ſtrata viarum, ardua montium, lubrica vallium, acuta belli.* In quibus cum etiam ſit alia ellipſis, non eſt dubium, cum dicitur argenti *pondo bina*, quin librarum pondera intelligantur. Sed ut hæc omitterent, ſolumque numerum & retentum, ex obſoleta in aliis caſibus inclinatione vocabuli *pondus*, τὸ *pondo*, exprimerent, dicerentque *bina pondo*, *ſeptena pondo*, elegantius viſum eſt. Nam ubicumque τὸ *millia* comparet, etiam minus eſt difficultatis: ea enim vox quum ſine genitivo aut expreſſo aut intellecto nuſquam compareat, is ſine controverſia eſt *librarum*. Adeoque hæc omnia non magis probant *pondo* plurale, quam hæc, *mille æris, duo millia æris, viginti quinque pœnæ,*

 probant,

probant, in iisdem *aris* aut *pœnæ* esse neutra pluralia: aut illa, *homo frugi*, *res nihili*, *scortum trioboli*, pro adjectivo & substantivo juncta esse. Quid? τὸ *numero*, cum solum connectitur adjectivo tali, plurale & neutrum esse judicabimus? Cicero lib. II. de Orat. *Hæc sunt enim tria numero: ea vero quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omneis docere possit.* An potius χρήματα vel *negotia* intelligimus? Apparet ex plenioribus. Lib. I. in Verrem: *mille numero navium classem ad Delum appulissent.* Cæsar lib. I. de Gall. *oppida sua omnia, numero ad duodecim.* Item: *Equites millia erant sex: totidem numero pedites.* Rursus: *eo circiter hominum numero sedecim millia expedita cum omni equitatu Ariovistus misit.* Ita ergo & *mille pondo*. Seneca epist. XCV. *Quare autem non pondus adjicio, & aliquorum gulam irrito? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant.* hoc est, quatuor libras vel librarum pondo & circiter selibræ fuisse aiebant pondus mulli. MSS. *& semilibrem*, vel *& asse*. Recte habet vulgata: nisi malis: *& ad selibra.* Sic enim Sisenna apud Nonium: *ad binum millium numero sauciis utrimque factis.* Suetonius Cæsare cap. XX. *Campum Stellatem &c. divisit extra sortem ad viginti millibus civium.* Sic recte Casaubonus. Octavio cap. XXXVIII. *super triginta ducibus triumphos & aliquanto pluribus triumphalia*

phalia ornamenta decernenda curavit. Quæ forent integra: *sauciis factis numero ad capita binum millium: divisit civium millibus ad viginti: decernenda curavit ducibus super triginta.* Livius lib. XXVII. cap. IV. *Dona tulere togam & tunicam purpuream, sellam eburneam & pateram ex quinque pondo auri factam.* Quid hoc aliud quam ex quinque libris pondo? Sic autem MSS. & incassum Lipsius *facti*, quod vel præpositio *Ex* refutat. Quia patera est, utique factum aurum, non signatum, quod a facto diversum, intelligimus. Nec cujusquam interest, patera ea utrum ex laborato ante auro, an signati nummis conflatis, an deniq; massis rudibus confecta fuerit. Locutus est autem sic Livius, quia aliud est *patera ex quinque libris pondo auri facta*, aliud *auri quinque librarum pondo.* Illud significat, in eadem summa comprehensum esse manupretium; hoc præter manupretium esse tantum in pondere ac pretio ipsius materiæ. Lib. XLIII. *Munera mitti legatis ex binis millibus æris censuerunt: duobus fratribus regulis hæc præcipua; torques duo ex quinque pondo auri facti, & vasa argentea quinque ex viginti pondo.* Vbi τὸ *facti* referes ad *torques*, non ad *auri*. Græcis sic servit particula ἀπὸ. Polybius: ἧκον καὶ παρὰ τοῦ Δημητρίου τοῦ βασιλέως πρέσβεις, στέφανον ἀπὸ μυρίων χρυσῶν τῇ Ῥώμῃ κομίζοντες. Lapis antiquus Beneventi: *Hic. opus. quadrigae. cum. effigie. imp.*

Hadriani. Aug. citra. ullius. postulationem. a. municipibus. suis. oblatum. ex. argenti. libris. DXVII=. *libris.* CIↃ. *adjectis. amplius. viritim. populo.* X. *sing. distributis. dedicari. curavit.* Hoc est, libris quingentis septendecim sextante. Delevimus particulam *cum* quæ vulgo superat ante, *a. municipibus.* Non sunt hic docendi tirones, quid sit *aurum factum.* Vtiliter tamen restituemus Servium ad lib.x. Æneidos, versum DCXXVII. ubi tria genera argenti vel auri nominat, *signatum, factum, infectum*; describit autem: *Signatum, quod in vasis & signis, ut Cælati argenti: infectum quod in massis, ut Infectique mihi.* Sic editur, sic describitur a summis viris ad L. *cum aurum.* D. de auro, argento, mundo: quasi nihil vitii subsit. Atqui falsum est *signatum* dici, *quod in vasis & signis:* id enim *facti* nomine censetur. Sed redintegrabimus Servium ex Isidoro, qui ex illo sumpsisse videtur lib. XV. cap. XVII. *Tria sunt autem genera argenti & auri & æris, signatum, factum, infectum. Signatum est, quod in nummis est: factum est, quod in vasis & signis: infectum, quod in massis est, quod & grave dicitur.* Vtiliter tentabimus, spero, Manilium lib.v. de natis oriente Cassiope:

Et facti mercator erit per utrumque metalli,
Alterum & alterius semper mutabit in usus.

Scaliger *metallum factum per utrumque*, aurum scilicet argentumque, interpretatur electrum,

ctrum, quod *gemino pallet de semine*, ut ait Silius. Quem refutat ad Solinum Salmasius ut & Firmicum, monetarios intelligi, ut ait, opinatum: ipse legit, *perutrimque*, & κολλυ-βιστὴν designari putat: *factum perutrimque metallum* appellari argentum vel æs, quod utrimque signatum est. Aut *per utrumque* esse ex utroque latere, & descriptionem esse nummi, metallum ex utroque latere factum & signatum. Sed nunquam nummum veteres *metallum factum* dixere, nunquam idem *factum* & *signatum*. Itaque in libro de Vsuris concinnat *flati*. Scio triumviros *flando feriundo*: sed & hæc quis, oro, dixerit: *flatum metallum per aurum*, pro nummis aureis? *flatum metallum per argentum*, pro argenteis? Absque posteriore versu esset, omnino præferrem sententiam Scaligeri. Ille videtur jubere:

Et facti mercator erit per utrumque metallum.

Facti nimirum operis ex utroque metallo: ut aurificem intelligamus, qui & opus & negotiationem habet in vasis aureis argenteisque, & vel argentum factum aureis, si forte, nummis, vel aurum factum argenteis vendit, vel vasa alterius generis cum altero permutat. Livius lib. XXII. cap. LII. *præter equos virosque & si quid argenti (quod plurimum in phaleris equorum erat: nam ad vescendum facto perexiguo, utique militantes, utebantur) omnis*

omnis prada diripienda data est. Sic MSS. omnes, sic antiquitus editi ab Andrea, Mediolanensibus, Tarvisinis, Venetis, Bechario. Glareanus tamen ait vetustiores codices habere *ad vestiendum*: quosdam vero emendasse, *ad vescendum*, quod se non intelligere. Illi vetustiores sunt Ascensius & Moguntini: ab his postea & Modius, & quædam Gruteri, & Leidensis prima, (quæ & ab ultima Gruteri, *& aliquid argenti*,) adoptaverunt. Nos veterem scripturam restituimus. *Factum argentum ad vescendum* sunt vasa & instrumentum mensæ ex argento, argentum escarium, ut loquitur Iurisconsultus, in quo vescebantur. Sic Terentio *canes ad venandum*. Iulius Firmicus lib. v. astronom. *Accipitres tamenque falcones, Astures, aquilas & aves hujusmodi equosque ad venandum*. Cæterum τὸ *pondo* non esse neutrum plurale confirmabimus eleganter ex illis, quæ dicebant veteres & adhuc intellecta non fuerunt, *duapondo, trepondo*. Quintilianus lib. I. Instit. Orat. cap. v. *Quid quod quadam, qua singula procul dubio vitiosa sunt, juncta sine reprehensione dicuntur? nam dua & tre & pondo diversorum generum sunt barbarismi: at duapondo & trepondo usque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & recte dici Messalla confirmat.* Quæ fuerint Messallæ rationes aut veterum sic loquentium, nemo etiam, quod sciam, docuit. Hotoman-

tomanno certe non ſuccurrerunt, qui *dupondium* & *trepondium* refingit : non Agricolæ, non Iac. Curtio lib. 1. Conject. 24. id ſolius Meſſallæ fide non inepte dici adnotantibus: non Salmaſio, qui ad Hiſt. Aug. *trepondo* pro *tripondo* inoleviſſe putat, ut in Gloſſario *trepallus* pro *triphallo* legitur, & *trepidare* corrupte videntur illi pronuntiaſſe veteres pro *tripedare*. Etenim *duapondo* pro duas pondo, *trepondo* pro tres pondo dixerunt, intellecto utrobique τῷ *libras*: eliſa *s* litera primo pronunciando, dein & ſcribendo : ut factum etiam in *Treviri* pro *Treſviri*: ut nonnulli *pomeridiem* amavere, teſte Quintiliano, ut *Vopte* pro voſpte apud Feſtum, ut *Batarnæ* pro Baſtarnæ apud Valerium Flaccum : ut *viden*, *ain*, *multimodis*. quæ duo poſtrema in hoc genere notat Cicero de Oratore : ubi inter alia : *Quin etiam, quod jam ſubruſticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant poſtremæ duæ literæ, quæ ſunt in* OPTVMVS, *poſtremam literam detrahebant, niſi vocalis inſequebatur. Ita enim loquebamur: qui eſt omnibu princeps, non omnibus princeps. &, vita illa dignu locoque. non dignus.* Vtravis formula uſi ſunt in illo genere, quod ſuperius eſt illuſtratum : *Corona aurea libram pondo*. Sic etiam dicebant *coronam auream duapondo*, quod erat duas libras pondo; *Coronam auream trepondo*, quod erat tres libras pondo.

pondo. Si neutrum plurale foret τὸ *pondo*, & sua natura significaret libram, *duopondo* & *triapondo* dicendum fuisset, vel *dupondo*, *tripondo*. Si illud, *centum pondo corona*, duo vocabula genitivo casu haberet, *duumpondo*, *triumpondo*, una voce dixissent. Scribonium autem Largum, cum propterea dicere audet *pondo dua*, non excuso, nisi cacozelia quadam sequendum sibi putavit illud Attii: *Video sepulcra dua duorum corporum.* Fortassis & Livius scripserat lib. XLIV. cap. XIV. *torquis aureus duapondo, & pateræ aureæ quatuor pondo.* Illa quoque bene considerata juvant sententiam nostram. Cicero pro Flacco: *Apameæ manifeste comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paullo minus.* Vides illis *pondo centum* apponi verba singularia. At *centum* utique singulare nunquam est. Nempe integrum erat: *comprehensum est & expensum pondus auri centum librarum, quæ sunt pondo, sive pondere pendendo & examinando.* Livius lib. XXVI. *Jussique ad quæstores deferre, quod auri argentique haberent: auri pondo septuaginta fuit. Quod*, nempe pondus; & statim: id pondus *auri fuit septuaginta* librarum, quæ libræ sunt *pondo*, sive usitantur in illis, quæ appenduntur. Lib. XXVII. *Prompta ad quatuor millia pondo auri: inde quingena pondo data Coss. & M. Marcello, & P. Sulpicio Procoss. & L. Vetu-*

rio

rio prætori, qui Galliam provinciam sortitus erat: additumque Fabio consuli centum pondo auri præcipuum, quod ad arcem Tarentinam portaretur. Rursum intelligimus, *additum præcipuum auri* pondus *centum* librarum, quæ *pondo* sunt. Lib. XXXIV. *Infecti argenti fuit decem & octo millia pondo & ducenta septuaginta facti.* Mox: *Auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim.* Verbum substantivum subaudiri jubet, pondus librarum. Iuxta autem recte per ἐπεξήγησιν dicitur: *argenti pondus decem & octo millia librarum*: &, *decem & octo millium.* Lib. XXXIX. *pronuntiavit in senatu, decem millia pondo argenti & septuaginta auri Q. Fabium quæstorem advehere: id quoque se in ærarium illaturum.* Nunc facile averseris Philandri & Scaligeri, præcipuorum virorum, novitatem in loquendo: illius ad Vitruvii quintum: animadvertendum est antiquos *pedem* pro *asse* seu *pondo* habuisse: hujus de re nummaria: *Pondo* & *as* erat *pes*, & *dupondius* duo pedes. Quasi ubicumque *as* significat totum, ibi *pondo* ponere liceret pro asse: ita ut *pondo hæreditatis* pro tota hæreditate procederet, & *bibere non sextantes aut trientes, sed pondo*, esset totos sextarios bibere. Viderunt *tot pondo* aliquando idem esse quod *tot libræ* & *tot asses*, inde putarunt per omnia respondere *assem* & *pondo* & *libram*: quod falsissimum est. Dum as libralis fuit, idem æs erat *decem asses*, *decem*

libræ

libra & *decem pondo æris*. Minuta ærea pecunia *decem asses* desierunt esse tantundem æris quantum *decem libræ* & *decem pondo*. At *decem libræ* & *decem pondo* in rebus, quæ pondere æstimantur, pro eodem valebant, non quia *libra* & *pondo* essent duo fixa sive substantiva idem significantia, sed quia mos fuerat vetustis integre dicere : *decem libra pondo*: ut quum dicerent, *decem libræ*, hac significatione intelligerent *pondo* ; quum *decem pondo*, intelligerent *libræ*. Pro asse vero finitore, seu quovis toto vel integro per assem diviso, ut *libram* vel *pondo* diceret, nemo veterum somniavit. Non potest jam esse obscurum ; si dicatur *sestertia* intelligi *pondo*, quomodo accipiendum sit ; dein tutius dici *sestertia* intelligi pondera librarum argenti quam pondo : quæ appendix potius metallum aut factum aut infectum quam signatum, & cum signato additur, tamen id pondere magis quam pretio & numero æstimatum denotat. Livius aperte distinguit. Libro XXVIII. *Scipio argenti præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo trecenta triginta duo, & signati argenti magnum numerum.* Lib. XXXVII. *Argenti bigati præ se tulit* CXXX *millia, & extra numeratum duodecim millia pondo argenti, auri pondo centum viginti septem.* Lib. XXXVII. *Argenti infecti tria millia pondo: signati tetradrachmum Atticorum centum tredecim*

cim millia. Eſt quidem apud Plinium lib. XXXIII. cap. X. *Claudium Iſidorum teſtamento profeſſum eſſe, ſe relinquere in numerato pondo ſexcenta millia.* Sed in antiquiſſimo exemplari vidit Budæus: *in numerato ſeſtertium* DC. quod recte *ſeſtertium ſexcenties* interpretatur: additque: Non enim memini me legiſſe, ut Latini *pondo* aut *libras* de numerata pecunia dicerent: nam quod Livius, *argenti pondo bina & ſelibras in militem præſtaret*, dixit, ad argentum infectum retuliſſe mihi videtur: quo etiam loquendi modo nunc utimur, cum argenti marcam vel auri dicimus, tantam pecuniam ſignificantes, quanti edicto principis æſtimantur. Eſt alter locus Plinii capite ſequenti: *Poſtea victa Numantia & deleta, idem Africanus in triumpho militibus* XVII *millia pondo dedit. O viros illo imperatore dignos, quibus hoc ſatis fuit!* Verum hic quoque fraudem librariorum coarguit immanis ſumma, quæ pecuniæ facit quadringenties & inſuper viginti octo millia, quanti, opinor, non fuit tota Numantia; & ſubjecta exclamatio, quæ non niſi perexiguum hoc congiarium patitur.

CAPUT VIII.

Hoc treſſis, hoc decuſſis, hoc centuſſis dicebant, intellectu τῶ pondus vel as. Varro notatus & quater correctus. Pro portione. Sexageſſis, Octogeſſis, Satira

tiræ Varronis. Homo non semissis, non tressis. Emere centussis. Gellius emendatus. Constare decussis. Valere decussis. Statius, Appuleius & Arruntius apud Priscianum & Martialis correctione prohibiti. Dari vicessis.

EAdem vel ejusdemmodi ἔλλειψις est in illis : *hoc tressis*, *hoc decussis*, *hoc centussis*, *hoc mille nummum*, *hoc mille denarium* : quæ mirifice ad hoc usque non vulgo literionum solummodo, sed & doctissimis viris manum adierunt. Vt Varroni de L. L. lib. VIII. *A tressis virilia multitudinis, hei tresseis & heis tressibus, cum sit singulare hoc tressis : ab eo sic deinceps ad centussis. Deinde numerus æs non significat.* Sic scripserat Varro, *A tressis*, non *A tressibus*, quod mox dicturus erat. Forsan etiam *adsignificat:* ut ante : *In ære usque ab asse ad centussis numerus æs adsignificat.* Et postea : *a tressis usque ad centussis numeri ejusmodi sunt compositi.* Vult quæ sequuntur vocabula post *centussis* non esse ab ære seu asse denominata : neque enim *ducentussis*, *trecentussis* dicimus ut a *tressis* intra *centussis*, *quatrussis*, *quinquessis*, (non enim *quartussis*, *quintussis*, ut in quibusdam corruptis libris, & sequuntur eruditi quidam) *decussis*, *vicessis*, *tricessis*. Lib. IV. de L. L. *Reliqua conveniunt, ut tricessis a tribus* (decussibus :) *sic pro portione usque ad centussis, quo majus æris vocabulum non est : nam ducenti, & sic pro portione, cum dicuntur, non magis*

magis asses quam denarii aliave res significantur. Ita corrigendi vulgati libri ex Prisciano: male enim illic, *ducenti in proportione*, quod sensu caret. *Et sic pro portione*, idem quod, *& sic deinceps*; puta priore loco, *quadragessis, quinquagessis* &c. dein *trecenti*, *quadringenti.* Ex illis æs adsignificantibus tituli duarum Satirarum Varronis, *Sexagessis* & *Octogessis*, quæ & inscribitur, Περὶ νομισμάτων, ab sexaginta & octoginta assibus; ut Plautus suam inscripsit *Trinummum*. Hucusque omnes libri *Sexagesin* & *Octogesin* appellant, quæ voces sunt nihili. Ausonius tamen Popma invenit, quemadmodum illas explicaret: nempe senem introduci in priore, qui continuos quinquaginta annos obdormierit, & eum multa dicere de contemtu sexagenariorum. Quare enim non *Quinquagesin* præscripsit? aut qua analogia *Sexagesis* dici potest querela de sexagenariis? Sic *Octogesin* hariolatur esse Ὀχθόγασιν, æque monstrosum vocabulum, quod quis intelligeret, nisi ipse explicaret, *anxietatis expulsionem?* Forte ὀχθώγησιν voluit, sed nihilo felicior vox est. Putavit autem Varro, *hoc tressis* dici; quasi sit neutrum singulare *tressis*. Hotomannus, ubi notavit, quoties illis adverbiis *decies*, *centies*, locus esset, inductum novum sermonis compendium contra omnes orationis Latinæ regulas, ut *sestertium* in singulari numero usurparent,

rent, & per casus omnes declinarent, non dissimili, inquit, licentia ejus, qua usu receptum est, ut diceretur *hoc tressis*, numero singulari; item *hoc mille denarium*. Si verum amamus, nec *tressis* neutrum est, nec *hoc tressis* orationis Latinæ regulis repugnat. Erat integrum: hoc pondus vel æs tressis, hoc pondus vel æs quatrussis, & sic deinceps: itaque in his omnibus articulus vel pronomen intelligi vult substantivum neutrius generis, cui alterum, quod comparet, gignendi casu adhæret. Vt in illis Plauti Pœnolo, *homo trioboli*, Lucilii apud Festum in *Solla*, *non solla dupondi*; P. Vatinii ad Ciceronem, *Simius non semissis*; Persii, *non tressis agaso*. Nam fallitur ridicule Rob. Titius in Assertionibus, cum Ciceronem ait lib. v. ad Atticum (immo est lib. v. famil. epist. x.) appellasse *hominem semissem* ab exiguo nummo, sicut Persius *tressem agasonem*. Ne solus esset, Matthæus quoque Hostus vilissimum & contemtissimum figura proverbiali *semissem hominem* appellari Vatinio scribit: cujus loci inepta interpretatio videri possit in secundis Hermolai Barbari castigationibus in Plinii lib. XIV. cap. IV. Sane de ineptiarum principatu & hæc & illa certant. Et irascerer magis hominibus nisi putasset Hermolaus dici *homines semisses* pro modicis pusillisque, non justa magnitudine, sed dimidiata: & Desiderius

rius quoque *treſſem agaſonem* Perſio appellari contemptiſſimum homuncionem ſcripſiſſet. Quaſi aliter diceretur, quam *eſſe quantivis pretii.* Sic *emere centuſſis*, ſcilicet ære vel pondere, Varro περὶ ἐδεσμάτων. *nunc illum, qui norunt, volunt emere millibus centum; te qui norunt, nemo centuſſis.* Sic MSS. Gelliani lib. xv. cap. xix. ubi perperam in editis nuperis ſuppoſuere *centuſſi.* Statius in Riſu Saturnalicio:

Noſter purpureus novuſque charta,
Et binis decoratus umbilicis
Præter me mihi conſtitit decuſſis.

Ita lectum olim. At Fed. Morellus: Lege, *decuſſi*, exploſa ſibilante litera poſtrema, cui vir magnus *illinit atrum Adverſo calamo ſignum.* Turnebum intelligit: ſed hic minime ſequendum, etſi valuerit in poſtremis editionibus ejus auctoritas. Sic *valere quinqueſſis, decuſſis*, nempe æs vel pondus. Appulejus in Epitoma apud Priſcianum lib. vi. *Sed tum ſeſtertius dipondium ſemiſſem, quinarius quinqueſſis, denarius decuſſis valebat.* Vbi *quinqueſſem* & *decuſſem*, nullo, ut ſpero, repugnante, reſtituemus, inquit Hotomannus. Speravit nequicquam: repugnamus enim, & vocem eo caſu formatam, quem verbum adſciſcere ſolet, intelligi exiſtimamus. Apud eundem Priſcianum in libello de ponderibus Arruntius: *Seſtertius olim dupondius & ſemis, quaſi ſemis tertius, quo tempore denarius decuſſis*

valebat. Rursus hic Hotomannus: legendum puto, *decussi*, casu sexto. Male putat. Festus: *Sestertius dicitur quarta pars denarii, quo tempore is decussis valebat.* Volusius Mæcianus de ponderibus, ubi de ratione ad denarium conficienda, cum dixisset: *Assem hac nota scribas vocesque* &c. pergit: *Tressis hác nota scribas & voces* &c. *Quatrussis hac nota scribas vocesque*, X= –, *sedecim enim quadrantes quatrussis efficiunt.* Et sic apud eundem, *quinques, sexis, septus, octus, nonus, decus*, ponuntur, quæ scilicet curtata sunt, ut solebant properare in computando, temporis lucrandi gratia, pro *quinquessis, sexessis, septussis, octussis, nonussis, decussis.* Respexit huc Fl. Sosipater. lib. I. *Assarius ab antiquis dicebatur, nunc as dicitur, non assis: sane assis genitivus est, sicut octussis. hujus ablativus est, ab hoc octusse. ideoque octusse emi bene dicimus: sed da illi octusse, solœcismus est. nam octus ne dixeris, sed quaternarius. subauditur enim nummus.* Recte ait *octussis* genitivum esse, ut & cætera in hac figura loquendi. In reliquis quædam aut non intelligo, aut vitiata sunt, aut denique ipse Sosipater erravit. Sic & Martialis lib. XII. epigr. LXXVI.

Amphora vigessis, modius datur ære quaterno.

P. Scriverius fatetur Latine dici, *dari vicessis*, vel *vigessis*, tamen hic *vigessi* legendum ait, quia sequitur, *ære quaterno.* Immo quia hoc sequitur, ob id facilior est intellectu vetus

illa

illa scriptura : accipiendumque τῷ *are* quasi bis expressum esset : *amphora datur are vigessis, modius quaterno* : vel, *amphora datur vicessis, modius quaterno are.* Si ratio Scriverii valeret, omnibus fere superioribus locis par esset applicanda emendatio, quia in alio *millibus*, in alio *dupondium semissem*, in alio *assem* vel præcedit vel sequitur. Confirmantur hæc, quæ diximus, Martiani Capellæ regula, lib. III. S *litera* I *præcedente finita neutra monoptota sunt, ut tressis, sexis.* Quæ etsi dupliciter falsa sit, hoc tamen ei originem dedit, quod ubique hæc & neutro conjuncta & eadem terminatione inveniebat, caussam vero utriusque veram, ἔλλειψιν, quam ostendimus, ignorabat.

CAP. IX.

Varro ingenti calumnia liberatus, quasi putaverit, in his, hoc mille denarium, hoc mille drachmum, τὸ denarium *&* drachmum, *esse singularia casus accusativi. Idem bis emendatus & locis obscurissimis illustratus. Quintilianus correctus.*

EAdem quoque sermonis parcimonia est in *hoc mille denarium*, *hoc mille nummum.* Varro proxime post illa, quæ modo adduximus : *Numeri qui as non significant, usque a quatuor ad centum triplices habent formas, quod dicantur hei quatuor, hæ quatuor, hæc quatuor. Quum perventum ad mille, quartum adsumit*

ſingulare neutrum : quod dicitur hoc mille denarium, a quo multitudinis fit hæc millia denarium. Miratur Scaliger, Varronem putaſſe *τὸ denarium* in hac locutione eſſe caſus accuſativi ſingularis : hoc enim velle credit illa : *quartum adſumit ſingulare neutrum.* Fuiſſe tam male Grammaticos olim, ut ſic acciperent & reprehenderent iſta, videmur deprehendiſſe ex Quintiliano lib. I. Inſt. Orat. cap. VI. *Ait quoſdam moleſtiſſima diligentiæ perverſitate contra conſuetudinem niti, & malle dicere audaciter quam audacter, & emicavit quam emicuit, & conire quam coire.* his, quando ſic ſtet ſententia, concedendum, ut *tribunale* & *ſciviſſe* & *audiviſſe* & *faciliter* & *frugalis*, quam *tribunal*, *ſciſſe*, *audiſſe*, *facile*, *frugi* malint. *Iidem*, pergit, *centum millia nummum, & fidem deum, oſtendant duplices ſolœciſmos eſſe, quando & caſum mutant & numerum : neſciebamus enim, ac conſuetudini & decori ſerviebamus, ſicut in plurimis.* Ita legendum, deleta negatione, quæ vulgo eſt, *ac non conſuetudini*, contra ſenſum auctoris. Oblique flagellat aliquem rationis in loquendo ineptum exactorem contra conſuetudinem, qui cenſuerat in iſtis, *nummum, deum*, duplicem eſſe ſolœciſmum, quippe & ſingularem pro plurali, & accuſativum poni pro genitivo : quod ſcilicet antehac neſcivimus arcanum, (κατ' εἰρωνείαν loquitur) quia loquebamur, ut ferebat
uſus

usus ac decor, & sic inscii in graves illos solœcismos incidebamus. At Varroni Pascasius Grosippus sive Gasper Scioppius veretur ne ab Scaligero fiat injuria, quoniam ipse ediderit fide, ut ait, membranarum Faerni: *Cum perventum est ad millenarium, adsumit singulare neutrum, quod dicitur hoc mille, a quo multitudinis fit, hæc millia.* Veruntamen, inquit, sic quoque tenebrosus est Varronis locus, neque facile quis, quid sibi velit, expedierit. Ergo,

O Tite, si quid ego adjuero, curamve levasso,
Ecquid erit præmi?

Habet utraque lectio sensum tolerabilem, sed plenior & justior est prior: in qua sane explicanda lapsus est Scaliger, sed ipsum ejus errorem Pascasius non deprehendit: Is est in eo, quod τὸ *quartum* intellexit de casu, quasi accusandi, cum id de forma extulerit Varro; neque tollendum est cum Pascasio, aut *mille* mutandum in *millenarium* magis quam *quatuor* & *centum* in *quaternarium* aut *quaternionem* & *centenarium*; sed scribendum: *quartam adsumit singulare neutrum*. puta ipsum *mille*. Dixerat numeros simplices, neque æs adsignificantes a quatuor ad centum tres habere formas: dicimus enim *hi quatuor, hæ quatuor, hæc quatuor*: idem fit in *quinque, sex, decem, viginti, centum*: at in vocabulo *mille* adsumitur quarta forma: non enim tantum

dicimus, *hi mille, hæ mille, hæc mille*; ſed & *hoc mille* (verbi gratia) *denarium*, a quo plurale, *hæc millia denarium*. Ne mihi jactet hic igitur Ingolſtadienſem Varronis editionem Paſcaſius, in qua audaciam video, meliorem Varronem non video. Sed nec alia, quæ ſequuntur, verba tam fœdi erroris reum faciunt doctiſſimum Romanorum, quaſi *denarium*, *drachmum*, voluerit eſſe quarti ſingularis caſus, ſi recte inſpiciantur. Apponenda ſunt pluſcula, & aliter atque vulgo fit interpungenda, ut mentem eorum adſequamur: *Sic as quoniam ſimplex eſt ac principium & unum ſignificat, & multitudinis habet ſuum infinitum (dicimus enim aſſes, quos cum finimus, dicimus dupondius & treſſis, & ſic porro) videtur mihi, quoniam finitum & infinitum non habent ſimilitudinem, non debere utrumque item dici. Eo magis, quod in ipſeis vocabuleis, ubi additur certus numerus, aliter atque in reliquis dicitur. nam ſic loquuntur, hoc mille denarium; non, hoc mille denarii: &, hæc duo millia denarium; non, duo millia denarii. Si eſſet denarii in recto caſu, atque infinitam multitudinem ſignificaret, tunc in patrico denariorum dici oportebat. Et non ſolum in victoriateis, drachmeis, nummeis, ſed etiam in vireis idem ſervari oporteret, cum dicimus judicium fuiſſe triumvirum, decemvirum, non triumvirorum, decemvirorum.* Vult, inquit Scaliger, ut ex ejus verbis clare colli-

colligitur, *mille drachmum* ita dictum, ut *drachmum* sit casus quartus singularis. Meis oculis vide, aliter loqueris. Quærit Varro causam, cur non sit analogia inter *assem* & *dupondium* & *tressis*: dicimus enim *hic as* & *hi asses*: at *hoc tressis, hi tresses*: nam *dupondius* ab ipsis toto genere differt. Analogia servatur in omnibus a tressis usque ad centussis: hæc habent similitudinem inter se, & aliter in plurali, aliter singularia usurpantur: sed hactenus non habent similitudinem cum asse, quod *item*, id est, eadem forma generis masculini, in singulari & plurali *hic as* & *hi asses* dicitur. Veram rationem nos indicavimus, quia *hoc tressis*; *hoc centussis*, non utroque nominativo, sed altero genitivo dicitur, per intellectum τῦ *pondus* vel *as*: quæ etsi potuisset etiam in asse valere ac dupondio (nam Grammatice nihil vetat dici, *hoc assis, hoc dupondii*) tamen usus eam coarctavit intra *tressis* & *centussis*. Varro quærit aliquam, falsamque reperit: nimirum quia *as* simul habet finitum & infinitum (*as* enim finitum est, unum certumque, *asses* infinitum, neque enim potest, *asses* cum dicuntur, intelligi quot sint) *tressis* vero & quæ sequuntur ad *centussis* utroque numero sunt finita: (quod tamen falsum: nam in *hei tresses, hei quatrusses*, species quidem finita, perinde ut in *asses*, sed non numerus, perinde ut *as*) finitum autem

&

& infinitum ſimilitudinem non habent, *debere utrumque*, as & treſſis, *non item dici*: id eſt, non ſimiliter declinari: ut ſit, quemadmodum *hic as, hic treſſis*, ſed *hic as, hoc treſſis*. Vulgo legitur: *quoniam finitum & infinitum habeat, ſimilitudinem non habere, utrumque item dici*. Ms. codex CL. V. Iſaaci Voſſii, *debere*. Alteram negandi particulam ex ſenſu nos interpoſuimus. Hanc commenticiam rationem eo illuſtrat, quod in aliarum etiam rerum vocabulis, cum certo numero appoſito finiuntur, accidat, ut aliter pronuncientur, quam cum numero nullo addito indefinite ponuntur. Sic *denarium*, *victoriatum*, *drachmum*, *nummum* dicimus, cum hæ formæ pecuniæ certo numero ſunt appellandæ: ut *hoc mille denarium*, *duo millia drachmum*; *tria millia victoriatum*, *centum millia nummum*: ſic etiam *triumvirum* & *decemvirum* placuit, quia & hic adeſt finitio per adjectum numerum. At hæc ipſa vocabula cum indefinite dicuntur, cum e lege artis a rectis, *denarii*, *drachmæ*, *victoriati*, *nummi*, *viri*, patricum caſum formamus, dicimus *denariorum*, *drachmarum*, *victoriatorum*, *nummorum*, *virorum*. Hæc ſententia Varronis eſt, in qua hactenus fallitur, quod ineptam rationem diſſimilitudinis inter *aſſem* & *treſſis* dat: cæterum ex ipſis illis verbis, *tunc in patrico caſu denariorum dici oporteret*, jam facile colligitur, *denarium*, *dra-*

drachmum, cætera, patrio, non accuſandi caſu ab illo accepta eſſe. Habet autem Soſipatrum conſentientem in eo, quod ſentit, pro integris *denariorum* &c. ſi declinentur, conſuetudinem maluiſſe contracta *denarium* &c. Sic ille lib. 1. *Amphorum, an amphorarum dicendum ſit, quæritur : amphorum conſuetudinis eſt*, &c. *Sed ut cæteri adſidue amphorum dicunt, ſi conjunctim, ut decem millia amphorum, modium, ſeſtertium nummum, ſic ſi per ſe, amphorarum.* Et rurſus : *Amphoram ſi declines, amphorarum facit : at ex hac conjunctim decem millia amphorum dicimus : Item, modium, ſeſtertium nummum.* Hoc ſi pervidiſſet Paſcaſius, quid non in Scaligerum convitiorum continuaſſet? Sed Varro moleſte & obſcure ſcribendo ipſe ſibi hoc intrivit : niſi quod eos, qui ſcriptis ejus emendandis laudem quæſiverunt, cuicumque illius dictioni magis adſueſſe oportebat. Sed non efficiet indignando Flaccus, ut nunquam bonus Homerus dormitet.

CAP. X.

De natura & uſu τοῦ mille *diſputatum. Id nunquam ſubſtantivum, ſed ſemper adjectivum eſſe. Lucilii quædam partim illuſtrata, partim tentata.*

Illud negari non poteſt, in hac locutione, *hoc mille denarium*, exiſtimaſſe Varronem,

τὸ mille esse singulare neutrum. Ex eo Gellioque hauserunt suas opiniones Hotomannus & Scaliger : ille quidem vulgi quadam consuetudine recepta hæc loquendi genera, & *τὸ mille* singulari numero usurpatum: Scaliger vero *mille* substantivum numero singulari dictum, non pro eo, quod χίλιοι Græce dicitur, sed quod χιλιὰς, & sicut una χιλιὰς, duæ χιλιάδες, ita *unum mille, duo millia.* Triplicem errorem, quorum nullus vel puero non sit pudendus, indigetat Pascasius. Equidem laudo, cum ab illis dissensit, Pascasium : sed quid opus contumelia verborum? Error iste ab Lucilii ævo ad nostrum usque communis fuit omnium, non modo Grammaticorum, quibus mire infestus Pascasius, summus ipse Grammaticus (nec in contumeliam hoc nomine utimur, ut homines inelegantes,) sed omnium, qui Latine se scire putabant : ipseque adeo Pascasius diutius vir fuerat, quam eum dedidicerat. Quin & post illum, ne suum ille indubitabile verum putet, fuerunt viri οὐ τυχόντες, qui, quod *mille ἄπλωτον* vulgo dicunt, rejecerint eo argumento, quod in ablativo faciat *milli*, ut duobus Lucilii locis ostendit Gellius. *Mille* igitur semper adjectivum est & plurale, & hac terminatione omnium casuum & generum : sed neutrum habet duplex : nam & *hæc mille* & *hæc millia dicimus:* priori utimur, cum hic nume-

numerus non exceditur; posteriori, cum plura sunt millia. Habes discrimen apud Catullum:

Da mî basia mille, deinde centum,
Dein mille altera, dein secunda centum:
Dein cum millia multa fecerimus.

Millia basia dare & *multa mille* non fert Latinitas. Et accidit in hac voce aliquid simile τῷ *centum*: ut enim ipsum invariabile est, in compositione variatur, *ducenti, ducentæ, ducenta*, & deinceps: sic & *mille* ipsum non flectitur, sed in sequentibus ordinibus neutrum dumtaxat alterum, quod solum quoque minori numero jungitur, casibus movetur, ut *duo millia, duorum millium* &c. At in errorem egit tot doctos & mitius castigandos viros primum terminatio: videbatur enim *hoc mille* factum ex *hic & hac millis, & hoc mille*, atque ex hoc abrogato restitisse neutrum singulare pro substantivo usurpatum: deinde quod in promptu erat copia locutionum, in quibus τῷ *mille* possessivus casus cum verbo singulari junctus speciem præbebat nominativi substantivi, à quo genitivum regi oportebat. Sed ad prius cogitare debebant, etiam *quatuor, quinque, sex, octo*, terminationes singularium habere, quæ tamen semper habita sunt pro pluralibus, nec unquam τετράδα, πεμπάδα, ἑξάδα, ὀγδοάδα significarunt. In locutionibus autem illis erat

erat βραχυλογία per ellipsin nominativi, pro ratione rei, de qua agitur, intelligendi. Perinde ut in illis: *moris est, non est sapientis dicere non putaram, boni pastoris est tondere pecus, decessit exactæ ætatis*: in quibus *negotium, res, officium, vir* vel *homo*, aut simile quid subauditur. Quadrigarius: *ibi occiditur mille hominum*. Cicero: *Ante fundum Clodii facile mille hominum versabatur valentium*. In quibus, *mille hominum*, dictum est non conjunctione substantivi cum substantivo, sed adjectivi cum substantivo, nec nominativi cum genitivo, sed duorum genitivorum: intelligitur autem nominativus, *multitudo*, vel *numerus*, vel *manus*. Vt integre apud Maronem lib. x. *Sub quo mille manus juvenum*. Et Valerium Maximum lib. VIII. cap. ult. *Senatum qui mille hominum numero constabat*. Plautus Milite: *Plus mihi auri mille est modiorum Philippei*. Supple, *numero*, vel *re*, vel *modo*. Vt apud Terentium: *si talentum rem reliquisset decem*. Quintilianus lib. VII. Instit. cap. VI. cum dixisset, *argenti pondo quinque millia: quia ille*, pergit, *in argento legato modus & inauditus erat & incredibilis*. Agnoscitur hoc maxime & illo A. Gellii lib. XVI. cap. X. *neque amplius quam mille quingentum æris in censum deferebant*. Si τὸ *mille* casu accusandi positum est, quorsum *quingentum*, non *quingenta*? Est ergo utrumque casus possessivi & in-

& intelligitur *rem*, vel *pecuniam* vel *pondus se possidere*. Vt superius in Varrone notavimus *mille octingentum*. Rursum Plautus eadem Milite: *mille annorum perpetuo vivunt*. Nempe *tempus*. Quod & in Varrone intelligimus dicente: *Ad Romuli initium plus mille & centum annorum est*. Lucilius: *Ad portam mille est*. Licet supplere vel *passus* vel *passuum*: si per prius, cum nominativo *spatium* & præpositione *ad* vel *circiter*; si per alterum, addito solo nominativo *spatium* vel *intervallum*. Catonis: *inde est ferme mille passus*: integrum foret: *inde spatium est ferme ad mille passus*: vel *spatio*, si compareat nominativus alius. Livius lib. XXIII. *Mille fere passuum inter urbem erant castraque. eo spatio (& sunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt*. Puta dixisse: *mille fere passuum campi erant*. Nec naturam vocis mutant, quæ majore numero dicuntur, *duo millia hominum*, *tria millia*, & sic deinceps: nam in his quoque nominativus aliquis substantivi, qualecumque materia patitur, etsi consuetudine adscribi desierit, intelligitur. Velut *duo millia hominum* cum dico, intelligo sine dubio, *corpora*. Ovidius lib. III. Fastorum:

Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat
Corpora.

Livius lib. XXII. cap. XXII. *transfugam sine magna rei proditione venientem ad hostes nihil*

aliud quam vile unum atque infame corpus esse. Vbi male Glareanus malit, *onus*. Eo sæpius autem hæc vox subauditur, quod Philosophis pariter & ICtis multum patet: quædam continua esse volunt, seu uno spiritu contineri, ut hominem, tignum, lapidem, arborem, animalia; quædam composita ex contingentibus, seu pluribus inter se cohærentibus, ut ædificium, navem, armarium; quædam ex distantibus, sed uni nomini subjectis, ut populum, legionem, gregem. Vidi cui scrupulum moverent illa, *viginti unum millia, cæsa sunt peditum unum & sexaginta millia*, apud Iustinum: neque enim *unum* dicturos fuisse, nisi esset singulare neutrum *mille*, cum dicamus *viginti unum homines, viginti unas literas, viginti unam fœminas*. Sed non diversa & horum ratio est: nam quia *millia* adjectivum plurale neutrum est, cui genitivus adjungitur rectus ab illo substantivo, quod pariter neutrum intelligitur in τῷ *millia*, eidem intellecto substantivo genere & numero respondet τὸ *unum*: estque integrum, *viginti millia corpora hominum*, & præterea *unum mille* nempe *hominum corpus*: utramque enim significationem hoc vocabulum admittit. Quæ vero aliorum sunt generum, in his ea, quorum sunt, intelliguntur: ut *duo millia passuum, tria millia jugerum*, nempe *spatia*. Sic in cæteris. Ergo & cum dicitur

dicitur *hoc mille denarium*, aut cum Terentius: *huic drachmarum hæc argenti mille dederat mutuum*; intellige *pondus* vel *argentum mille denarium* vel *drachmum*. Varro apud Gellium: *qui ex mille nummum, quod ei debebatur, quingentos recepit.* Puta esse ex pondere vel argento millenum nummum. Plautus Trinummo: IV. sc. V. *nunc sycophantæ huic sycophantari volo, si possim illo mille nummum Philippo circumducere, Quod sibi me dedisse dixit. Auri pondere* vel *auro* intelligendum docet versus CXIII, & CXIV. *haben' tu id aurum, quod accepisti a Charmide?* S. *Atque etiam Philippeum, numeratum illius in mensa manu, mille nummum.* Cicero in Philipp. *Quis unquam in illo Iano inventus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum?* Dubitabis, an hoc sit expensum pondus mille nummum, & posteriora duo vocabula patrico casu accipi? Quid enim expenditur nisi pondus certum? Nam hæ loquendi formæ cum plurimis notissimis aliis ex more veteri appendendi æris, etiam cum ille exolevisset, ac pecunia adnumeraretur, superstites fuerunt. Cicero lib. III. de Offic. *an emat denario, quod est mille denarium?* Hæc verba clare demonstrant, τὸ *mille* adjectivum manere in hac compositione, τὸ *denarium* autem, intellecto τῷ *nummum*, substantivi vicem gerere, & utrumque esse genitivi casus. Nam *tanti*

esse, *quantivis pretii esse* dicimus. Pone pro *mille viginti* : *quod sit viginti denarium* : an *viginti* quoque fiet substantivum ; ut significet εἰκάδα ? Sic *legasse alicui mille æris* cum dicitur, *mille* non magis fit substantivum, quam *centenos*, *ducenos*, *trecenos*, si hæ summæ expressæ fuissent : in quibus intelligis *nummos* : nam antea *centena*, *ducena*, *trecena* dicebant, scilicet pondera librarum, seu pondo, cum as libralis esset. At *hoc mille æris* est hoc pondus mille vel librarum vel assium vel nummum æris. Obiter hic arguendum, quod obiter observandum censet Matthæus Hostus, genitivum *æris*, peculiari auctorum usu κατ' ἐναλλαγὴν usurpari substantivum pro adjectivo, quippe pro æreis nummis seu assibus. Non enim genitivus modo, sed totum vocabulum *æs* sic interdum usurpabatur, ut in illo, *hoc ære aneaque libra* : genitivus autem iste non pro adjectivo, sed per intellectum τὸ *nummus* vel *pondus*, pro nummis æreis ponebatur. Cæterum cum his tanta ratione subnixis parum congruere videtur, quod profertur è Lucilio :

Tu milli nummum potes uno quærere centum.

Et rursus :

Hunc milli passum qui vicerit atque duobus.

Sane si *millei* dixit tanquam ablativo singulari, errore se obligavit inexcusabili. nam *uno mille nummum*, est, quemadmodum dicebamus,

bamus, uno pondere vel argento mille nummum negotiatione aliqua occupato: & *vincere mille passuum*, spatio vel intervallo mille passuum. Sic, quod ipse alibi, *Vini mille cadum* est onus vel mensura mille cadorum vini. Quid si tamen *millei* fecerit versu imperante, cum præsertim veteres, E & EI & I, in multis promiscue scriberent? ut *diequarte* & *diequarti*, *die* & *diei*, *fide* & *fidei*, *sesqui* pro *sesque*? *Sibe* & *quase* in multorum libris se reperisse, & his Livium fuisse usum ex Pediano, qui & ipse illum sequeretur, se comperisse testatur Fabius. Sic *mani* pro mane, *tibe* pro tibi antiquis.

CAP. XI.

Plinius tentatus. Veteres non solent per sestertia explicare argenti non numerati libras. Lapis antiquus illustratus. Pondo sestertium semis non dicitur. Semissem tertium pondo. Dextantem tertium pondo. Sestertium decies.

REvertimur ad *Sestertium*, quod jam liquet, cum dicitur neutro genere, cur intelligamus tantum pondus argenti in nummis sestertiis; curve malimus hoc intelligere, quam, quod antehac placuit, *pondo*. Plinius lib. XXXIII. cap. XII. *Zopyrus qui Areopagitas & Iudicium Orestis in duobus scyphis sestertiis quinque, hoc est, pondo XII æstimatis.* Ita legendus ille locus ex vestigiis veteris

scripturæ, inquit Salmasius ad Solinum. *Quinque sestertia* efficiunt pondo argenti duodecim cum dimidio, sed illud dimidium insuper habuit Plinius. Hæc magis vellem vera esse, quia mirifice confirmarent sententiam veram de argenti sestertio, quam credere possum. *Sestertia quinque* sane pondus sunt duodecim librarum argenti & dimidiatæ, non tamen pondo, sed in nummis. At argenti *pondo duodecim* nunquam dicuntur de signato, semper de appenso argento. Committit ergo Salmasius dissociabilia. Nec vero Romanis adeo ignotum erat pondus argenti *sestertium*, ut explicandum esset per *pondo*: præsertim cum sine explicatione præcedenti capite jam centum HS. scyphum fuisse L. Crasso narraverit. Vulgatæ tantum: *Scyphis* HS XII *æstimatis*: quæ notæ, inquit Ciacconius de triclin. si *duodecies sestertium* designant, triginta millia scut. conficiunt: sin vero, quoniam de Græcis ibi sermo est, Λ. XII. id est, *talenta duodecim*, est legendum, scut. sunt septem millia ducenti. Sed utrumque pretium immane. Vett. edd. *pondo duodecim*: Videtur scripsisse; *in duobus scyphis HS. in libras pondo* XII. *æstimatis*. id est sestertium duodecim millibus. Vt præcedenti capite de Graccho: *Delphinos quinis millibus sestertium in libras emptos C. Gracchus habuit.* Et de Crasso: *Constat eundem sex millibus sestertium*

in

in singulas libras vasa empta habuisse. Lib. x. cap. xxii. *Pretium pluma eorum in libras denarii quini.* Nisi malis: *HS. in libras pondo* vii. Et sic quod sequitur: *cujus bina unciæ* x *venierunt.* id est, decem millibus nummum. Quod etsi magnum, tamen intelligere possis, non perpetuum hoc Pytheæ fuisse, sed semel aut iterum, si forte, accidisse. Ciacconius hic quoque *decem talenta*: Salmasius hoc posterius aut de libris pondo aut de sestertiis accipi vult, quæ sestertia duas libras cum semisse faciant argenti. Posterius convenit nobiscum. nam decem millia, sunt ejusmodi decem sestertia. Regii legitur in veteri lapide: *trullam. argenteam. anaglyptam.* P.II∽. *Lares. argenteos. septem.* P.II∽L. Id explicatur a Georgio Gualtero, pondo sestertio semis & triente. Sed vix persuaserit veteres ita locutos. *Pondo binum semis & pondo binum semis librarum* aut *pondo bina & selibram* aut *semissem tertium pondo* videntur maluisse quam *pondo sestertia,* postquam nummis eam vocem attribuerunt. Columella lib. vi. cap. xxx. *parumque ordei cum viciæ libris* IIS. Sic etiam videtur scribi debuisse in Narbonensi lapide: *signum. argenteum. P. L. xii. de. sua. pecunia. fecit.* Quod est, *pondo libras duodecim*, vel librarum. Vitiosum enim: P. P. xii. Gualterus in isto titulo pingit: *anaglyptum.* P. IIS : : ·, & interpretatur, pondo sester-

tio semis & triente, id est, libra & deunce: in quo non simplex lapsus. Primum notas illas semissis & trientis nusquam reperio. Si quatuor puncta trientem signant, (nam virgulis quatuor notabant ::) ubi semissis supra sestertium nota? quid sibi vult punctum quintum? Deinde ne quidem isto casu (ablativum dico) enuntiabant, quotiens quid tot librarum dicerent, ut ex plusculis superius adductis exemplis constare arbitror. Sed & cur *pondo sestertio semis?* cur non potius P. III. hoc est, pondo ternum aut ternas vel trepondo? Certe semissem illum supervacaneum de suo addidit, qui nec in Gruteri nec in ipsius editione comparet. Superat omnia colophonis loco adjectum: id est, libra ac deunce. quod est ipsum Nævii Buttubatta. Si omnino quatuor puncta significarent trientem & adesset duplex nota semissis, dicendum foret trullam illam fuisse *trepondo & trientem*, vel *ternas & trientem pondo*, vel denique exquisito *trientem quartum pondo:* tot enim modis efferebant, quod significabant tribus libris & quatuor unciis constare. Quid igitur hic de libra & deunce balbutit? in quibus ad duas libras una uncia deficit. Iuvemus eum, quatenus possumus. Nota dextantis est S ::. quippe qui ex semisse & triente, hoc est, decem unciis constet. Accipiamus igitur puncta illa quatuor

tanquam

tanquam partium aſſis, & erit, *dextantem tertium pondo.* ſeu duarum librarum & dextantis. Si quintum libebit addere, tranſponendum erit, hoc modo: *S* :·:. hæc enim deuncis nota eſt, ex ſemiſſe & quincunce compoſiti: pronuntiandumque erit: *deuncem tertium pondo.* hoc eſt, bilibræ & undecim unciarum. Vt igitur caveamus, ne jaciatur in nos illud, Προμηθεὺς εἶ ἐν λόγοις, & res veterum ſermone eorundem explicemus, ſufficiat nobis, SESTERTIVM, neutro genere eſſe pondus librarum argenti binum ſemis in nummis. quod ſi pondo eſſet, diceretur *ſemiſſem tertium pondo:* eo vocabulo in plurali numero eſſe uſos a binis uſque ad nongenta: inde ſingulare adhibuiſſe per appoſita adverbia multiplicatum. Pondus igitur argenti *ſeſtertium*, eſt duarum librarum & dimidiatæ, ut *pondus centenarium* librarum centum, & quia ſingulæ libræ cenſentur nummis ſeſtertiis quadringentis, mille nummum ſeſtertium. Pondus argenti *decies ſeſtertium* (ut homines *terque quaterque beati, ter veneficus, munera bis denum millium* apud Livium lib. XLII. *juvenes bis Cæſare digni* apud Pedonem Albinovanum) eſt decies duarum librarum & dimidiatæ, ſeu viginti quinque librarum argenti, in ſignato decem millium nummum. Pondus argenti *decies centies ſeſtertium* eſt millies duarum librarum

& dimidiatæ, ſive binum millium quingentarum librarum, in ſignato decies centenum millium nummum. Hæc tria ex analogia ſunt, non ex uſu, qui quoniam aliter eas ſummas concipi & enuntiari fecerat, &, ne id, quod ſequitur, ambiguum redderetur, ea omnia repudiavit. Grammatices tamen conveniunt præceptis, & his gradibus pervenitur tandem ad uſitatiſſimum illud & elegans, DECIES SESTERTIVM (reciſis & intellectis τῷ *pondere argenti* & τῷ *centies.* nam τὸ *decies* & quæ ſequuntur, ſubticent intelligique volunt *centies* vel *centenum*, cum *decies* ſignificarent ἀντὶ τοῦ *millies*, ut infra clarius patebit) pro ea, quam poſtrema e tribus proximis formula explicuit, ſumma, bis millenis quingentis libris argenti in nummis ſeſtertiis, quorum ſumma erat decies centenum millium. Quippe ut in una libra computabantur quadringenti, in duabus & dimidiata mille, unde *bina ſeſtertia*, hoc eſt, quinque libras, dicebant pro binis millibus nummum, ſic in mille libris quadringenta millia, in bis millenis quingentis, hoc eſt, *ſeſtertio decies*, decies centena millia. Hinc ergo perſpicuum eſt, *decies ſeſtertium*, ſenſu quidem id eſſe, quod decies centena millia nummum ſeſtertium, & hæc illo contineri: nequaquam autem illud ex his eſſe contractum per intellectum τῶν *centena millia nummum*

mum (quod si esset, nulla potuisset esse vulgi Romani tanta barbaries, ut genitivum pluralem acciperent pro nominativo singulari, eumque singularium more declinarent, multo minus id admisissent docti) sed ex alia collectione plurium vocum singulare prorsus ostendenti τὸ *sestertium*. Propterea & pro arbitrio vicinæ orationis ea vox inclinatur. Ita *syngrapha sestertii centies* Ciceroni, *summa sestertii decies* & *ratio sestertii quadragies* Livio, *summa sestertii tricies* & *centies & quinquagies sestertii summa* Valerio Maximo, *liberalitas sestertii decies* Tacito: *cœnare sestertio centies* Plinio & Suetonio, *margarita empta sexagies sestertio* Suetonio, *emi posse sestertio tricies* Plinio, *vivere in sestertio centies* Cornelio Nepoti & Senecæ.

LIBER II.

CAP. I.

Tria Hotomanni adversus Budæum argumenta confutata. Priscianus vindicatus, ubi videtur statuere, τὸ sestertius *carere neutro. Grammaticorum silentium non facit irritum, quod usus sanxit auctorum. Sestertium non necesse fuisse quatuor argenti libris æstimari, postquam sestertius quatuor assibus censeri cœpit. Mutatio æreæ pecuniæ non coarguit comparationem argentei Romani & nostri nummi. Denarii & argenteæ pecuniæ pretium pondusve non constare imminutum esse, cum æreæ pondus detractum est. Libella in rationibus sestertiariis nomen, non nummus. Hæres ex libella, hæres ex teruncio. Ciceronis locus explicatus.*

EXpendamus nunc argumenta Hotomanni contra Budæi sententiam, quam in parte probavimus, explicandoque ac producendo nostram fecimus. Prisciani annotatio objicitur, per concisionem mediæ syllabæ *masculinorum pleraque nominum, quæ neutra non habent*, pluralem genitivum casum proferre, ut *liberum* pro *liberorum*, *sestertium* pro *sestertio-*
„ *rum*, *nummum* pro *nummorum*. Quid planius,
„ inquit, dici potuit, ut intelligatur nomen *ses-*
„ *tertius*, non magis habere neutrum quam vo-
„ cem *nummus*, & nihilo magis dici, *hoc ſester-*
„ *tium*, quam *hoc nummum*: & pudere se, locum illum

illum neque a Budæo, neque ab Agricola, ne- " que ab ullo unquam notatum atque animad- " versum fuisse. Si sententia Prisciani nulla parte inverteretur, dicerem tamen, quam molestum est hoc, auctoritatem boni viri non in aliam rem prætendi, quam ut spernatur? *Sestertium* adjectivum probat origo & compositio vocis: *sestertia* omnibus paginis, etiam præter necessitatem, ostentant Poetæ: σηστέρτια ex Latinis transferunt Græci: *sestertium pedem, sestertium bipalium* & non Poetæ volentes dicunt & attenti: Priscianus obiter inter nomina, quæ neutra habere negat, retulerit *sestertium.* Cui credimus? Sed non bona fide cum Cæsariensi Grammatico agitur. Observatio ejus hæc est: *Inveniuntur tamen per concisionem mediæ syllabæ masculinorum plerorumque nominum, quæ neutra non habent, hunc casum proferentes maxime Poetæ. Est autem etiam apud veteres prosam scribentes idem invenire, sed raro.* Post aliquot exempla subjicit: *Nummum vero pro nummorum, & liberum pro liberorum, & sestertium pro sestertiorum, & jugerum pro jugerorum, modium pro modiorum, medimnum, senum, septenum, denum, frequenter etiam oratores per syncopam solent proferre.* Dicemusne igitur nescisse Priscianum *modia, medimna, sena, septena, dena,* Latine dici? & *jugera* Latine dici, non *jugeros?* nam eadem necessitate hæc ex illis verbis

bis colliguntur, qua τὸ *sestertius* neutrum non habere. Ne reum faciamus tam stupidæ ignorantiæ : sed ita potius accipiamus, ut illa, quæ masculina tantum sunt, excipiantur ab illa parte regulæ, quæ Poëtis hunc morem adscribit : illa vero quæ non carent neutris, & ab hac parte excipiantur & ab altera, quæ masculinis neutro carentibus concisionem „ mediæ syllabæ in genitivis attribuit. At si „ veteres, pergit, *Sestertium* pro pecuniæ sum-„ ma usurpassent, Varro, Plinius, Mæcianus, „ Priscianus, ejus rei mentionem non præter-„ misissent. Hoc cum ipsis queratur & expostulet : illorum enim, qui quod debuerunt tradere, neglexerunt, est rationem reddere, quare fuerint omissiores; non ejus, qui negligentiam priorum corrigit, cur prætermiserint illi. Cæterum cum ex non scripto colligi, non fuisse, ubi aliæ probabiles rationes & ipsa rerum testimonia diversum demonstrant, vetent Dialectici, multo minus cogetur non fuisse ex uno genere scribentium cessante. Communes nobis & illis fontes sunt scriptores antiqui, postquam, quo illi fuerunt nobis instructiores, Latina lingua populorum & gentium esse desiit. Ex quibus cum hauriamus *sestertia* tot locis pro mille sestertiis usurpata, frustra flagitatur auctoritas Grammatici sic vocem interpretantis. Infinita sunt priscorum verborum, facto-

factorum, morum & rituum, quæ a nemine ipsorum, qui quidem ad nos pervenerit, directo & plane explicata, eruerunt homines docti ex mentione sparsim & obiter illata, ex pertenui suspicione mota. Sufficiant aliquando auctores sibi & placeant pateantque sine æquali interprete. Confessio est Hotomanni : Sed exemplorum adeo plena sunt " omnia, ut eorum me copia nonnunquam " commoverit, ac fere in Budæi sententiam " retraxerit. quorum magnam partem eodem " ordine habet vir doctissimus, hoc est, corrumpit corrigendo. Quod autem Grammatici & originum conditores siluerunt, fortassis in promptu causa est, quod locutionem in promiscuo videbant, rationem ejus pervestigatam non habebant. Scimus etiam doctissimos Romanorum sæpe in scrutandis linguæ suæ originibus delirasse : quæ barbaris scilicet nobis (præfiscini dixerim) linguæ usu deperdito hodie deprehenduntur. Et viri omnibus artibus succincti, quum Budæus & Portius digitum ad fontem intendissent, quia citerius atque oportebat ipsi defecerant, viam illorum damnare, quam recte instituta & monstrata via pergere maluerunt. Hinc illam quoque quæstio- " nem adjungit, quid sit, quod veteres aucto- " res, ubi de adaucto denarii pretio comme- " morant, hoc est, a denis assibus ad senos de- "

„ nos, tam accurate de incremento & propor-
„ tione Quinarii & ſeſtertii præcepta tradunt,
„ nullum tamen neque de vegrandi ſeſtertio,
„ neque de pretii ipſius pro rata portione in-
„ cremento verbum vel minimum interpo-
„ nant, cum ordinis ratio flagitaret, ut dice-
„ rent majoris ſeſtertii æſtimationem pro rata
„ parte excreviſſe, nimirum a duabus argenti
„ libris & ſelibra ad quatuor libras: ab aſſium
„ duobus millibus quingentis ad quatuor mil-
„ lia, denique a mille ſeſtertiis nummis ad
„ mille quingentos quinquaginta. Peccat vir ſummus τῷ παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἓν ποιεῖν. Verum eſt, mutatione æris & tranſitu nummi ſeſtertii a duobus aſſibus ſemiſſe ad quatuor aſſes, etiam ſeſtertia a binis millibus quingenis aſſibus ad quaterna millia aſſium profeciſſe: verum eſt, etiamſi nemo hoc ſcribat: non enim mentitur Arithmetice. At neceſſum fuiſſe ut eadem opera eadem ſeſtertia a binis & dimidiata argenti libris procederent ad libras quatuor, a mille ſeſtertiis nummis ad mille quingentos quinquaginta, ipſi efficiendum eſt, qui vult neceſſarium fuiſſe: non poſtulandum, ut dicerent alii, quod nec factum eſt, nec neceſſe fuit fieri. *Seſtertia* perpetuo æſtimantur mille nummis ſeſtertiis, quia ſignificarunt nunquam aliud, quam duas dimidiatam libras argenti in nummis argenteis, qui quadringenti

genti libram implebant. Attamen adaucto ſeſtertii nummi pretio & *ſeſtertia* debuerunt pro rata portione creſcere? Quis negat? Et creverunt utique in numero formarum æncarum, ſed non propterea in libris argenti, uti nec in ſeſtertiis nummis argenteis. As antiquiſſimus, dum ſcilicet ære gravi utebantur, fuit libralis, & inde ſeſtertius ſive as, ſive nummus accepit nuncupationem: idem ergo nummus argenteus ut valebat duo pondo æris & ſelibram, etiam valebat aſſes duos & ſemiſſem: nam as erat libram pondo. Poſtea as ponderis hujus maximam partem perdidit: atque ex eo non æqua æſtimatione erant duo pondo æris cum ſelibra & duo aſſes cum ſemiſſe. Sic ditiores ære ſunt facti & qui argentum & qui æs vel infectum vel grave poſſidebant, & argenti æſtimatio ſimul eſt adaucta, non tamen in ipſo, verum in ære: ideoque & nummo ſeſtertio pretium accrevit, ſic ut eſſet ille quidem, ſi forte, ut antea, valore duarum librarum æris & ſelibræ, ſuperaret autem valorem duorum aſſium & ſemiſſis, quibus tamen tantundem in commercio & ſolutione efficiebatur, quantum antea binis libris & ſelibra: quin immo pro quatuor aſſibus ambulare cepit, nec tum ita proprie dici poterat ſeſtertius as quam nummus. Seſtertia vero non ideo plures complexa ſunt argenti libras, nec plu-

res sestertios nummos, quemadmodum sestertius nummus plurium assium æstimatione pinguior & gravior argento non est factus: sed utrisque redditus est auctior assium numerus, utpote in quibus acciderat mutatio. Sic & denarius nummus, dum librales fuerunt asses, decem valuit asses, quemadmodum dena pondo æris; mutato pondere assium nihil additum argento denarii, sed detractum multum æri assis effecit, ut ille in argenti uncia eadem pars, quæ quondam, octava nimirum, fieret assium sedecim. Quare similiter denarium pondus argenti nec plures propterea libras argenti complexum est, nec plures denarios nummos: cæterum hoc mille denarium plures valuit asses: nam in assibus versata est mutatio. Vides quam perperam colligatur, quod sestertius & denarius pluribus assibus permutari ceperunt, debuisse & librarum argenti numero denaria & sestertia pondera augeri, & sestertia non binis libris & selibra, sed quatuor libris, ac proinde mille sexcentis nummis sestertiis censeri. Etenim libræ argenti sunt eædem quæ olim, quemadmodum & libræ æris: at nummi ærei ob accisum pondus majore numero libras æris librasque argenti implebant quam antea: nec deni æris post illa poterant dici dena æris: nisi intelligeres *corpora* vel *nomismata*, non *pondo*, ut quondam. Hic etiam

solven-

ſolvendus eſt nodus, quem nectit Ant. Auguſtinus lib. II. Emend. VIII. Quum enim oſtendiſſet, ſeſtertium nummum ab initio binum ſemis æris, denarium denum fuiſſe, dein illum quatuor, hunc ſedecim aſſibus æquiparatum : Concidat, inquit, itaque ne- « ceſſe eſt omnis illa denariorum & ſeſtertio- « rum æſtimatio, quam eadem ratione ad « omnes libras applicabant &c. Iam vero, ut « ad noſtram pecuniam vetus ratio conferatur, mutanda eſt recepta ab ſtudioſis viris æſtimatio. Quam paucis verſiculis prope damnat & irritos reddit laudatiſſimos nec ſatis laudandos Budæi, cui & alibi apparet iniquior, labores! Sed hæc ſunt iiſdem in erratis, quibus ea, quæ de Hotomanno diximus. Vt enim ille nummorum æreorum pondere caſtigato putabat nomen ſummarum argentei nummi, *ſeſtertia*, non conſiſtere debuiſſe intra mille nummum ſeſtertium numerum: ita hic convellit rationem, quæ inita erat in pecunia argentea Romana ad noſtram argenteam contendenda, ex eo quod argenteis nummis pretium in ære cumulatum eſt. Neque enim ad denarios ſeſtertioſve cum pecunia noſtra comparandos medio ac parario aſſe utimur ſeu ærea pecunia: ſed argentum cum argento conferendo & Romanorum argenteorum nummorum pondus ad noſtrorum etiam argenteorum

 pondus

pondus examinando deprehensum est, qui quibus nummis responderent. Itaque videtur ad sanitatem redire Augustinus, cum
„ deinceps: Nisi quod hi, inquit, qui ponderi-
„ bus usi sunt, si illud probare possunt, nihilo
„ antiqua pondera a nostris differre, & argen-
„ teos aureosque nummos veteres non conte-
„ rendo deminutos appenderunt, facile pote-
„ runt eos ex ipsorum nummorum notis &
„ pondere ad nostros referre. Potuisset omnibus his supersedere vir summus, nisi quod requirendo quæ nihil est necesse, & ambigendo, de quo incredibilis Budæi inprimis ex opere ejus sat cognita diligentia dubitari vetat, tamen ea, quæ tradita sunt, suspecta reddere & infamare voluit. An satis liber ab eadem culpa, in contrarium tamen, Cl. Salmasius, quum de M. V. cap. VI. statuit *denarii* non minus imminutum esse pondus apud Romanos, quam *assis* & ipsius etiam *libellæ.* nam & *libellam* argenti, quæ olim pretio exæquabatur assi, sive libræ æris, ubi & denarii & assis pondera imminuta fuerint, etiam ab antiquo pondere & æstimatione recessisse, & cum antea decima esset denarii, sub imperatoribus, ut constet ex Volusiano, fuisse tantum quadragesimam ejus partem & decimam sestertii. Primum non constat ex Volusio Mæciano sub imperatoribus hanc mutationem accidisse. nam ille *libellam* pro decima

decima ſeſtertii, quadrageſima denarii cepiſſe accipi ſcribit tum, cum denarius ſedecim aſſium factus eſt, & inventa nova ratio æs excurrens denarii per partes aſſis ſignificandi. Hoc autem inſtitutum, ut minimum, ducentis viginti annis ante imperatores. Deinde imminuti denarii ſimul cum aſſe nec argumentum ullum exſtat, nec id ſiluiſſet Plinius loco luculento lib. XXXIII. cap. III. præſertim cum inter æris & auri pondus in nummis mutatum, de argento interponat. Ad Druſum quidem octavam partem æris argento mixtam refert: Sed nihil hoc juvat Claudium, cum acciderit diu poſt denarium ſedecim aſſibus æſtimatum, diu ante imperatorum tempora. Nec probabile eſt, ſimul cum aſſe imminutum denarium, qui propter imminutum pondus æris pluribus quam antea aſſibus æſtimatus eſt. Si & ipſe deperdidiſſet de argento, & quidem tantum, ut ex decima fieret quadrageſima, retinuiſſet æſtimationem in ære priſtinam. Apud Soſipatrum ſane Varroni *nummus argenteus, quem flatum primum à Servio Tullio dicunt, quatuor ſcriptulis major, quam tunc eſſet,* fuiſſe dicitur: ſed (ut alias difficultates horum verborum transeam, quas Scaliger attigit) is nummus ſiquidem exſtitit, fuit extraordinarius, necdum in uſum venit, vel Plinio auctore, qui quinto demum ante primum Puni-

cum bellum anno Coss. Q. Ogulnio Gallo Q. Fabio Maximo, ducentis sexaginta post excessum Servii argentum signatum scribit. Sed & Livii XV. epitome tum primum Romanos argento uti cepisse confirmat. Vnicum argumentum Salmasii de *libella* speciem habet, sed adumbratam, non expressam. nam ea, ut fortassis olim nummus fuit, in argento valens assem, cum sembella, quæ semissem, & teruncio, qui quadrantem. (nam desierant esse Varronis ætate, cujus verba sunt: *Nummi denarii, decuma libella, quod libram pondo as valebat, & erat ex argento parva. Est*, non dicit, sed *erat*.) in ratione sestertiaria nomen est tantummodo, non corpus aut forma propria nummi. An *semuncia sicilicus*, an *sescuncia* &c. fuerunt nummi, quorum pretium auctum est, cum denarius sedecim assibus permutatus, quoniam quæ olim sedecima pars assis, in rationibus ad denarium facta est sexta decima denarii? quæ octava pars assis, octava denarii? Idem de *libella* sentiendum. Quum denarius esset decem æris, rationes ad denarium ita conficiebantur, ut æs excurrens, quod minimum intra denarium erat, etsi formæ essent in ære, tamen significarentur vocabulis argenti: sic *libella* notabatur pro asse, *sembella* vel *singula* pro semisse, *teruncius* pro quadrante. Volusius: *Nam quum olim asses libriles essent, & denarius decem*

decem asses valeret, & decima pars denarii libram, quæ eadem as erat; singula selibram, quæ eadem semis erat; teruncius quadrantem haberet; sive denariaria, sive sestertiaria ratio conficeretur, iisdem notis, id est, libellarum & singularum & terunciorum, præposita nota denarii vel sestertii, ut erat ratio, æra exprimebantur. Postquam denarius sedecim assibus constitit, & æs excurrens partibus assis exprimi cepit, hæsit illa vetus ratio in sestertiariis rationibus, retenta hactenus vi vocabulorum, ut ibi quoque *libella* esset decuma pars, *sembella* vigesima, *teruncius* quadragesima, ejus nummi cui applicabatur, nimirum *sestertii*. non ut *libella*, quæ antea nummus esset decimam denarii valens in argento partem, ita circumcideretur, ut nunc tantum decimæ sestertii parti par nummus fieret; sed ut ea vox pro decima sestertii acciperetur, quemadmodum antea accepta fuerat pro decima denarii in rationibus conficiendis: & quemadmodum tum significaverat assem vel libram æris quæ erat denarii decuma, sic nunc quoque significaret decimam partem quatuor nummorum vel assium æreorum, ex quibus constabat sestertius. Hoc est, quatuor uncias, tres sicilicos, scriptulum: unde & *sembella* vel *singula* pro duabus unciis, sicilico, quatuor scriptulis, & *teruncius* pro uncia quinque scriptulis habebantur. Sic

libella teruncius dicebatur in rationibus ad sestertium pro semisse, sic *duæ libellæ singulæ* ponebantur pro asse, sic *tres libellæ singulæ teruncius* scribebantur pro asse & semisse, omnibus nummis æreis; & sic deinceps, de quibus inferius. Non aliter accipio apud Ciceronem ad Atticum lib. VII. ep. II. de testamento Curii: *fecit palam te ex libella, me ex teruncio.* Vbi Bosii *exlibratus* & *exartuatus* cum *geronibus* & *tortorii uncis*, cum Popmæ *ex liberatu* & *ex gravatu* concoquant, quorum dentes vel silicem comesse possunt. Nihil melius vulgata. quam sic interpretatur Manucius: fecit te hæredem omnium bonorum: nam *libellæ* nomine significatur as sive omnis hæreditas. Vnde igitur Ciceroni *teruncium*, si assem habet Atticus? Hoc ita eludit, ut dicat, scriptum fuisse in testamento, ut Atticus ex asse hæres, quadrantem Ciceroni restitueret. Sed hoc ferri non potest, neque ex ejusmodi institutione is sensus elici. Si recte haberent cætera, eo referendum esset, quod testatores interdum in divisione assem excedebant: de quo Iustinianus π. VII. Instit. de hæred. instit. & eodem titulo leges XIII. π. IV. & XLVII. π. I. in Digestis. Qua ratione Ciceroni ex quindecim unciis vel partibus tres, non vero e duodecim, evenirent. Quæ quindecim si reducantur ad duodecim, Atticus novem partes

partes & tres quintas unius, Cicero duas partes & duas quintas unius haberent: hoc est, ille dodrantem semunciam, septem scriptula paulo minus, hic sextantem quinque scriptula paulo amplius. Sed majus incommodum hujus explicationis, quod *libellam* pro asse, *teruncium* pro quadrante ponit, qua notione jam ante duo secula usurpari ea vocabula desierant. Popma profert conjecturam alteram: fecit hæredem te *ex libella* sive sestertii decima parte, me *ex teruncio* parte sestertii tricesima,(quadragesimam voluit dicere) id est,minima pecuniola, è qua hæredem nemo instituit. Accepit pro testamento ridiculo, quo totus as esset sestertius, opinor. Alioqui non diceret ex tantulis partibus hæredes nullos institui. Sed *ex libella* est ex quatuor unciis, tribus sicilicis, scriptulo: *ex teruncio* est ex uncia & quinque scriptulis: quæ partes quia non exhauriunt totum assem, intelligendum ex reliquis partibus alios scriptos, quos nominare non fuit operæ Ciceroni. Nec mirari debemus ex tantillis partibus hæredes scribi. Cicero lib. XIII. ad Attic. ep. XLVIII. *Mortuus est Babullius. Cæsar opinor ex uncia: etsi nihil adhuc: sed Lepta ex triente.* Vbi similiter tacitos transmittit ex aliis partibus hæredes. Pro Cæcina: *Facit hæc hæredem ex deunce & semuncia Licinium, ex duabus sextulis M. Fulci-*
 nium;

nium; *Æbutio ſextulam adſpergit*. Sic hoc ipſo libro. epiſt. VIII. *Dolabella cum duobus aliis hæres eſt ex triente*, id eſt paullo plus uncia.

CAP. II.

Quartum Hotomanni argumentum rejectum. Veterum ἀκρίβεια in concipiendis pecuniæ ſummis. Cur non dixerint unum ſeſtertium pro mille nummis. Bina ſeſtertia. Cæſar poſt victoriam civilem pro congiario binis millibus in conducto habitantes Romæ annua, in Italia trium menſium mercede dominis ſoluta liberavit. Suetonius illuſtratus & cum Dione conciliatus. Cæſar idem pro donativo in peditem vicena millia dedit: pro rata centurionibus, equiti, tribunis. Suetonio reddita priſtina lectio. Nonii annulus apud Plinium tentatum. Lapides aliquot veteres explicati. Cyprianus emendatus. Arca Pontificum. Cur decies, vicies, tricies &c. maluerint quam mille ſeſtertia, duo millia ſeſtertium, tria millia ſeſtertium, ea voce ſeſtertia pondera ſignante. Cur decies maluerint quam millies pro decies centenis millibus nummum. Cur in decies ſeſtertio maluerint centies intelligere quam exprimere.

„ PErgit Hotomannus interrogare: Si *ſeſ-* „ *tertium* uno verbo dici pro mille ſeſter- „ tiis potuiſſet, qua de cauſa nunquam veteres „ verbum illud uſurparunt, ſed ſemper *mille* „ *ſeſtertios* dixerunt, *unum ſeſtertium*, aut *ſingula ſeſtertia* nunquam? Aut vero, quid opus fuit duas voces pro una fruſtra conſumere? Hoc poſterius præcipitavit oblitus humani-

tatis

tatis elegantiæque ſuæ, quæ norat Romanis amata, non in jure modo, ſed prope in omnibus rebus ſolennia verba & formulas, non ſæpius compendia loquendi quam circuitiones? Quid opus fuit dicere, *Quod natum eſt*, pro infante, *Qui conſuluntur*, pro jurisperitis, *Qui res judicant*, pro judicibus? Quid opus moleſta illa deſignatione dierum per Calendas, Nonas, Idus, cum ſimpliciter, ut nos vulgo, numerare poſſent? Quid opus fuit dicere *ſemunciam ſicilicum* pro aſſe denarii? *dupondio & dodrante altum ſulcum*, pro duobus pedibus & duodecim digitis, ſeu novem pollicibus? *trientem ſextulam* jugeri pro decem millibus pedum? Sed maxime ingenioſos fuiſſe veteres in ſupputandis ſummis pecuniæ, nec faſtidio magis quam ſumma ratione, res ipſa docet. *Seſtertios* vel *nummos* eodem caſu, quo numerale adjectivum, dicebant uſque ad milleſimum. *Mille* quidem *nummos* pari modo, ſed præterea & ſæpius *mille nummum*, *mille ſeſtertium* amabant, ut intelligerent pondus vel pecuniam, ſed illud potius, quia fere neutrum adjectivum reſpondet. In quo male ſubſtantivum & ſingulare *mille* viris doctiſſimis creditum eſt. Vnum *ſeſtertium* pro hac ſumma refugerunt, non quia *pondo*, quod intelligebatur, eſſet plurale, ut viro maximo placitum, ſed ut vitarent ambiguitatem,

quæ

quæ exstitisset ex hac voce similiter pronunciata de sestertio nummo & sestertio pondere. Quod ubi ambiguitatis nullum periculum, & jam consuessent aures τῷ *sestertia*, cum adverbio admiserunt. In quam rem eleganter Varro lib. IX. de L. L. *Vnde autem ratio analogiæ debuit ordiri, utrum ab singulari re in multitudinem, an contra? Neque enim si natura ab uno ad duo pervenit, idcirco non potest amplius esse in docendo posterius, ut inde incipias, ut, quod sit prius, ostendas.* Dicit etsi natura proficiscatur ab uno, tamen evenire interdum, ut posterius sit amplius & promptius ad docendum. Et mox: *Quare in demonstrando, quoniam potius proficisci oportet ab eo quod apertius est, quam ab eo quod prius est* &c. Hinc semper abdicato recto aut alio casu æquo per secundum enuntiabant: *duo millia nummum, duo millia sestertium, duo millia sestertium nummum:* & contractius *duo millia*, vel *bina millia.* Hinc etiam incipiebant dicere *bina sestertia*, nempe pondera argenti in nummis pro eadem summa: hæc apud Suetonium in eadem re quinas minas vertit Appianus. Idem Suetonius in Iulio cap. XXXVIII. *Annuam etiam habitationem Romæ usque ad bina millia nummum, in Italia non ultra quingenos sestertios remisit.* Omitto Sabellicum, qui hic facit inauditum vectigal, ab iis, qui cives non essent, Romæque aut in reliqua

reliqua Italia negotiarentur, ærario pendi solitum. Immo adfirmare ausim neminem nisi cives hoc beneficium Cæsaris sensisse. Torrentius ita interpretatur, ut qui cives Romani in conducto habitarent, sive Romæ, sive in Italia, nec plus penderent quam bina millia aut quingentos nummos, anno uno Cæsaris beneficio a pensione liberarentur. Quod si voluisset Suetonius, dixisset, *usque ad quingentos sestertios*. Nihilominus hac sententia imbutus & Casaubonus optimum Suetonii interpretem Suetonio facit contrarium. Is est Dio lib. XLVIII. *τὸ ἐνοίκιον τοῖς μὲν ἐν τῷ ἄστει μέχρι πεντακοσίων δραχμῶν οἰκοῦσι πᾶν, τοῖς δὲ ἐν τῇ λοιπῇ Ἰταλίᾳ κατὰ τὸ τέταρτον ἐνιαυτοῦ ἑνὸς ἀφεθῆναι.* Putat autem falli Dionem: quia caro in urbe constabant habitationes, propterea tam diversas pensionum summas exprimi: mentem autem & Cæsaris & Octavii (de quo Dio loquitur renovante post Philippense prælium eandem largitionem) fuisse, ut non nisi ad tenuiores hoc beneficium pertineret: pauperes autem adæque, qui in Italia quingenis sestertiis habitarent, quique in urbe binis millibus. Sed non dissentiunt Dio & Suetonius, si hic recte explicetur, nimirum *usque ad bina millia* habitantibus, seu qui binis millibus habitarent, sive Romæ, sive in Italia, iis largitum aliquid Cæsarem: Romæ quidem iis *remisisse*

habi-

habitationem annuam, hoc eſt, pro iis ſolviſſe de ſuo dominis ædium omnem penſionem anni; qui in Italia, iis remiſiſſe habitationis annuæ *non ultra quingenos ſeſtertios*, hoc eſt pro iis tantum pependiſſe *quingenos ſeſtertios*, quæ non niſi trium menſium penſio erat. Quater enim tres menſes in anno, & quater quingeni ſeſtertii, bina millia. Non autem niſi tenuiores, qui binis millibus habitarent ſive Romæ ſive in Italia. Quod amplius urbanis contigit, datum eſt honori urbis, quæ caput rerum. In eodem Suetonii capite eſt: *Veteranis legionibus prædæ nomine in pedites ſingulos ſuper bina ſeſtertia, quæ initio civilis tumultus numeraverat, in equites vicena quaterna millia nummum dedit.* Denſæ hic etiamnum viris præſtantiſſimis, inter quos Hotomannus tenebræ: quibus interluxit aliquando quidem veritas, ſed oculis caliginoſis accepta & repudiata eſt. Codices ſcripti, Vaticanus, Memmianus, Viterbienſis, Pithœi non habent τὸ *in equites*: nec Groſlotianus τὸ *quaterna*. Hæc ipſa Suetonii ſcriptura eſt, conſentiuntque Appianus & Dio. Ille luculente: ἀφ᾽ ὧν εὐθὺς ἐπὶ τῷ θριάμβῳ διένειμε, τὰ ὑπεσχημένα πάντα ὑπερβάλλων, στρατιώτῃ μὲν ἀνὰ πεντακισχιλίας δραχμὰς Ἀττικάς· λοχαγῷ τὸ ἔτι διπλάσιον· καὶ χιλιάρχῳ καὶ ἱππάρχῳ τὸ ἔτι διπλάσιον. Dio autem: τοῖς στρατιώταις πεντακισχιλίας ὅλας διένειμε. Quinque autem millia

millia drachmarum, vicena millia nummum. Τὸ *in equites* adjecerunt, qui putabant pedites frustra nominari, nisi & equitum mentio fieret. At Suetonius de solis peditibus commemoravit, quum omnibus notum esset, quod peditibus daretur, id duplicari centurionibus, dari triplex equiti, quadruplum tribunis & præfectis equitum. Hoc mihi tam perspicuum videtur, ut palpari possit, & suspicatus hoc ipsum fueram, priusquam scivi tot MSS. eas voces inducere. Iam τὸ *quaterna* delendum clamant Dio & Appianus. Sed, inquit Casaubonus, quia « plurima & antiquissima exemplaria voces « illas retinent, non est dubitandum, errare il- « los graviter, qui iis inductis belle a se locum « constitutum censent. Gravis animadversio subscriptione atque argumento perlevi, cum sæpenumero unius exemplaris scriptura contra omnes alios probanda sit. Est enim, « pergit, probabilius multo librarios, homines « ut plurimum literarum rudes verba quædam « legitima omisisse quam de suo alia addidisse. « Sane si soli literarum rudes nec arrogantius de sese sentientes veteres libros tractassent. Nunc audemus in contrarium adfirmare plerisque in antiquis libris potius addendo quam demendo esse peccatum: & testes damus duos duorum optimos codices, Nazarianum Senecæ & Puteanicum Livii, quibus pejores

pejores infinitis locis pleniores sunt ſuffertioreſque, & ut quidque in illis aut parvulam mutationem literæ vel ſyllabæ, ut quidque explicationem non ſatis promptam & obviam requirebat, additamentis deformatum habent. Nimirum ita præceperat animo vir, oculatiſſimus alioqui, conjecturam ſuam, ut meliores libros agnoſcere non poſſet. Ea eſt: *in pedites &c. Vicena, in equites quadragena* vel *quadragena quaterna*: præterquam quod longiſſime diſtans a laudatis illis plurimis antiquiſſimiſque exemplaribus, nec Dioni Appianoque conſentiens, etiam eo peccans, quod non ſervat proportionem ſemper in hujuſmodi congiariis ſervatam, ut quod pedites acciperent, id triplex conferretur equiti. Lapis antiquus de ſepulcro C. Lucilii C. F. Vel. Vindicis: *hoc. teſtamento. fieri. juſſit. honoris. pietatiſque. cauſſa. ſibi. &. C. Lucilio. Secundo. Patri. &. Luciliae. ſuae. aviae. ex. HS. ∞ ∞. prælegatis.* Meurſius de funere cap. XLIV. explicat *ſeſtertium bis mille*, id eſt centum millia florenorum. Immo *duo millia nummum*, quæ prælegavit hic beneficiarius tribuni, deinde optio in centuria, non excedunt centum quinquaginta florenos. Apud Plinium legitur lib. XXXVII. cap. VI. Nonii ſenatoris proſcripti ab Antonio annulus *ſeſtertiis viginti millibus* æſtimatus. Hinc iſtius annuli pretium fuiſſe

fuiſſe *viginti mille ſeſtertia*, quæ ſint decies centena millia florenorum, annotat homo doctus. Mirabar quos florenos intelligeret (ſunt enim diverſorum populorum diverſo pretio) cum vidi bona fide mutuatum eſſe a Meurſio cap. v. de luxu Rom. At *viginti mille ſeſtertia* ignorant veteres juxta cum *viginti millibus ſeſtertiis*. *Viginti millia ſeſtertium* ſane norunt: ii ſunt noſtri nummi aurei quingenti, multum ab illa differens ſumma. Itaque ſi majus pretium ejus annuli fuiſſe credibile eſt, quem fugiens Nonius e fortunis omnibus unum ſecum abſtulit, facias licet vel HS. $\overline{CC}$. *ſeſtertium ducentis millibus*, quæ quinque millia noſtrum aureorum: vel HS. $\overline{XX}$. *ſeſtertio vicies*, quæ quinquaginta millia: ſumma ampliſſima, ſed longe infra Meurſianam. Sic cap. XIII. *triginta millia* putat eſſe amplius *centies ſeſtertio*: & hoc quidem quinquies centena millia florenorum, illa quindecies interpretatur. At *centies* facit ſepties centena quinquaginta millia florenorum, *triginta ſeſtertia* duo millia ducentos quinquaginta: utrumque autem in loco Lampridii vitioſum, ut alii viri docti monuerunt. Lapis antiquus: *L. Porcio. Saturnino. quae. pro. hon.* L. XX. N. P. *ut. aes alien. reipubl. Cartimitan. lib. amici. fac. curaverunt.* Scaliger interpretatur *ſeſtertia viginti millia nummum pendit*. Debuit vel *ſeſtertium*, vel ſaltem procul habere *τὸ millia*: ut eſſet quem-
 admo-

admodum Horatii, *bis dena super sestertia nummum.* Possis & interpretari: *qui*, vel *quod pro honore septuaginta millia numeravit præsentia, ut æs alienum reipublicæ Cartim. liberaret* vel *liberaretur.* Lapis Tiburs: *Hoc. monument. si. quis. donare. aut. vendere. voluerit. inf. arkae. PP. Rom.* HS. L. M. N. Pet. Servius cap. VI. Miscellan. (quæ servo Romæ donata ab auctore immature defuncto, amoris & doloris mnemosynon) interpretatur: *inferat arcæ populi Romani sextertia quinquaginta millia numero.* Dicendum est: *sestertium quinquaginta millia nummum.* Vti expressum in quarto fol. DCVIII. apud Gruterum: nisi quod errore latomi, & ibidem, *sestertios.* Sic & scribendum est apud Cyprianum de redemptione captivorum epist. LIX. *Misimus sestertium centum millia nummum.* non *sestertia*, ut editur, probatque Scaliger. Nec arbitrii nostri est, utrum malimus, nec suspectum vulgatum est, quod summam nimis magnam significet, ut Pamelius dubitat: nullam immo Latine significat, nunquam Romano stylo exiit. *Sestertium centum millia nummum* & *centum millia nummum* vel *sestertium*, & *centum millia* & *centum sestertia* dicebatur: non vero *sestertia centum millia nummum*, quemadmodum nec *centum sestertia millia.* Æque barbara & rejicula sunt, *bina sestertia millia*, *sestertii bina millia*,

lia, sestertia bina millia nummum. Colligit autem illa Cypriani summa non viginti quinque millia librarum, quæ in Galliis appellantur, sed septem millia quingentos, coronatorum duo millia quingentos. Displicet etiam in Servio nostro: *arcæ populi Romani:* quamvis haud secus explicet Scaliger cap. XVII. Indicis. *Ærarium* solent hoc appellare, non *arcam*. Verum est: *arcæ Pontificum Romanorum.* quæ sæpe nuncupatur in aliis monumentis. Vt in octavo fol. DCLII. *prius. inferat. arcae. Pontificum. Rom.* SS. C. M. DEN. Videtur fuisse: DC. N. Sestertium centum millia sexcentos nummos. nam denariorum mentio huc non quadrat. Rursum cap. VII. *Si. quis. in. hac. arca. alium. posuerit.* Q. Q. S. S. *dabit. coloniae. nostrae. penai. nomine.* ** —. Servius explicat, *quinquaginta sestertios*, vel *quingentos sestertios.* Quæ patitur quidem Latinitas, sed nunquam illis notis signabantur. Explicandum cum Scaligero: *quam qui supra scripti.* Summa autem, ad quam damnantur, vitiato & exeso lapide intercidit. Illa igitur, ut dixi, longa serie sic efferebantur. Et nummorum quidem numeratio attollebatur usque ad sestertium nongenta nonaginta novem millia nummum. Quæ sequitur summa, non poterat ab illis, ut nobis, geminato millenario efferri: non enim *mille millia* nec *millies millena* dicebant: sed quoties hic nu-

merus duplicandus eſſet, priorem efferebant per *decies centena*. Hinc Plinius lib. XXXIII. cap. X. *Non erat apud antiquos numerus ultra centum millia : itaque & hodie multiplicantur hæc, ut decies centena millia aut ſæpius dicantur.* Ergo non ῥωμαΐζουσι viri docti, qui inventa ab Alexandro Perſepoli centum & viginti millia talentum aiunt efficere noſtrorum aureorum *ſeptuagies bis millena millia*, 72000000 : (Romane pronuntiandum erat, *ſeptingenties vicies centena millia* :) addita Suſis exhauſta quinquaginta millia talentum, aureorum *bis & centies millena millia*, 102000000 ; (Romane *millies vicies centena millia* :) quibus ſi adjungantur ſex millia talentum, quæ faciunt tricies ſexies centena millia 3600000, exiſtere volunt centum & octo milliones, ſeu *centies octies millena millia* Philippeum ſive aureorum. In quo poſtremo & concipitur & pronuntiatur male ſumma : dicendum erat *millies octogies centena millia* 108000000: ſumma autem exiſtit longe minor, nimirum millies quinquagies ſexies centena millia aureorum 105600000: qui noſtri centum quinque milliones cum ſexcentis millibus aureorum. Sic & quingenta millia talentum, quæ Cyrum devicta Aſia reportaſſe teſtatur Plinius, aureorum noſtrorum non *trecenties millena millia*, ſed *ter millies centena millia* numerarent Latini. Sic igitur di-

cebant

cebant *decies centena millia nummum. Mille ſeſtertia* num dixerint, ambiguum reddit locus Ciceronis in Verrem de Prætura urbana: *Accepi vicies ducenta triginta quinque millia quadringentos decem & ſeptem nummos. Dedi ſtipendio, frumento, legatis, pro quæſtore, cohorti prætoriæ, ſeſtertia mille ſexcenta triginta quinque millia quadringentos decem & ſeptem nummos. Reliqui Arimini ſeſtertium ſexcenta millia.* Sed verendum, ne quum ſcriptum eſſet, HS. x̄. id degeneraverit in HS. ∞. Nullo certe alio loco reperitur, cum paſſim *ſeſtertium decies.* Nam quemadmodum proximarum grandium ſummarum nuncupationem contraxerant, vice nummum modulo argenti, qui duas argenti libras & ſelibram in nummis complecteretur, uſurpato: ita mox his quoque aptum compendium invenerunt per eundem modulum, ſed ingenioſa varietate; vocem enim prius plurali numero enuntiatam & multiplicatam per adjectiva numeralia, dehinc ſingulari poſitam numero per adverbia amplificarunt. Vtrumque ſumma ratione, quam quia nemo dum in lucem protulit, confeſſione Varronis & inſultatione Hotomanni commoti, perſecuti quærendo ſumus, & aliquid dumtaxat ejus invenimus. Si numerum non mutaſſent, vix potuiſſent collectione illa nummorum per ſeſtertia ultra mille uti, quod ſem-

per fuiſſet ambiguum, ſeſtertia ne an ſeſtertii intelligerentur. Etenim, ut res ipſa ſe oculis ingerat, ut decies ſeſtertium dixerunt pro eo, quod ſimplicius fuiſſe videatur *mille ſestertia*; ita vicies pro eo quod hac ratione pergendo *duo millia ſeſtertium*, pro tricies *tria millia ſeſtertium*, pro quadragies *quatuor millia ſeſtertium*, pro centies *decem millia ſeſtertium*, pro ducenties *viginti millia*, quingenties *quinquaginta millia*, millies *centum millia*, decies millies *decies centena millia ſeſtertium*. Atqui eadem omnia, *duo millia ſeſtertium*, *tria millia ſeſtertium* & reliqua, jam occupaverant in formis nummorum numerandis, & tam certo, ut *duo millia, tria millia, centum millia*, omiſſo vocabulo vel *nummum* vel *ſeſtertium*, non de aliis, quam de nummis ſeſtertiis, prius duum ſemis, dein quatuor aſſium, intellegerentur. Fœda igitur tum fuiſſet ſummarum confuſio & ambiguitas quotidie inexplicabilis, nec, quod maxime in nominibus imponendis ſpectatur, ulli ſummæ in hoc genere quid proprium relinqueretur. Quis potuiſſet divinare, ſi cui legata eſſent *decem millia ſeſtertium*, decies ne centena millia, an decem millia nummum teſtator voluiſſet relicta, cum utraque ſumma prorſus eodem modo efferretur? Quis jure culpaſſet Tiberium, ſi *ſeſtertium quinque millia*, Galbæ præcipua data, non quinquagies, ſed totidem num-

mos

mos fuisset interpretatus? Profecto cavillationum & litium in contractibus ac testamentis finis fuisset nulla, quum illi, unde peteretur, *tot millia sestertium*, nummos totidem, petitores sestertia totidem significare contenderent. Hæc ratio, justissima mehercule, fuit illi, quisquis fuit, callido in primis homini, qui computandi gradus hos invenit, numerum vocis *sestertia* mutandi, ubi quia τὸ *millia* comparebat, non poterat vox *sestertia* nisi genitivo plurali pronuntiari, & usum singularis vocabuli cum adverbiis comminiscendi. Mirare nunc tam sero singulare sestertium adverbiis copulatum, nec, quod indulgebat analogia, properatum in eo genere computandi, antequam decies centena millia nummum procederent. Mirari dignum: ita provide sapienterque factum est. Potuissent enim vel a centum millibus, vel ab decem millibus, vel a mille nummis, qui libram argenti sestertiam, seu duas & dimidiatam libras constituunt, ordiri: hi sunt illi, quorum Varro meminit numerorum gradus, centenarius, denarius, singularis. Quod si pro centum millibus, seu ἀντὶ τοῦ *centum sestertia*, dixissent *centies sestertium*, permultæ grandium summarum appellationes, commodissima illa atque indubitata brevitate enuntiandæ, defecissent. Quod enim inter hoc *centies*, significans centum

millia nummum, vel centum ſeſtertia, & decies centies intercedit, id eos numeros, qui ſunt inter alterum *centies*, ſignificans centena millia nummum, & millies, impediviſſet ambiguitate plus quam Delphica. nam qui ſciretur, *relicto, dato, dicto centies*, utrum centum millia, an centies centena millia nummum intelligerentur? Idem exiſtebat incommodum, manaretque latius etiam, ſi altius exorſi *decies* quoque *ſeſtertium* pro decem millibus dixiſſent. Cujus enim fuiſſet ingenii diſcernere, *decies, vicies, tricies*, quando decem, viginti, triginta millia, quando decies, vicies, tricies, centena millia deſignarent? Vnica erat ratio tantas ambages exeundi, ſi totum illud quantivis pretii inventum de *Decies*, *Centies*, *Millies*, pro toties centenis millibus abolerent: & poſt *nongenties ſeſtertium*, acceptum pro nongentis millibus, ſtatim dicerent *millies* pro decies centenis millibus: quando &, abſque illa fuiſſet ambiguitate, inſolens foret in exſpectatumque poſt *nongenties* dicere ſolum *decies*, ut numerum centenarium denarius ſubſequeretur. Igitur *millies ſeſtertium* fuiſſet illud, quod nunc eſt decies. *millies centies*, quod undecies: *millies ducenties*, quod duodecies: *bis millies*, quod vicies. Quo pacto omnibus illis vocibus numerorum, quæ ſunt a *decies* (ut nunc eſt) ad *millies* uſque, fraudati fuiſſent.

sent. At ne ab uno inciperent, in causa fuit, quia ineptum & supervacaneum erat dicere *semel sestertium*, quod nuda vox *sestertium* per se significaret. Qua tamen nuda in hanc significationem uti noluerunt vitandi rursus ambigui gratia, quod maxime ex obliquis casibus ejus vocis oreretur : *sestertii* enim, *sestertio*, *sestertium* cum audiebantur, utrum nummum denotarent an pondus libræ, incertum audientibus relinquebant. Hæc vera & unica ratio est, quare & pro mille nummis *unum sestertium* dicere timuerint : at *bina sestertia*, & sic ordine, ubi nullus ex ambiguo error restare potest, non timuerunt. *Bis* tamen *sestertium*, *ter sestertium* ἀντὶ τῶν *bina sestertia*, *tria millia*, non admiserunt : quippe ita si dixissent, & *decies sestertium* pro decem millibus, & *centies sestertium* pro centum millibus dicendum habuissent, eoque incommoda illa, quæ jam exposuimus, incurrissent. Sed etiam adverbia, *semel*, *bis*, *ter*, *quater*, nominibus adjectivis, inprimis numerorum, sine apposito verbo (quod tamen semper intelligitur) raro junguntur, (rarius substantivis) præterquam apud Technicos & poetas. Ideo nunquam apud Cæsarem, Sallustium, Livium, Curtium invenies *bis mille equitum*, *ter mille militum*, *quater mille sociorum*, sed *duo, tria, quatuor millia* : nisi forte uno alterove corrupto loco : quod de-

buissent observare homines docti & Latini sermonis studiosi, qui in historiarum libris passim ista inculcant. Igitur per hanc quoque rationem abstinuerunt τὸ *sestertium* cum adverbio numerandi jungere, donec, si non necessitas, certe summa commoditas, loquendi genera alias insolentia & prosæ vitata illis extorqueret, eaque frequentando usitatissima redderet. In quibus etiam novo ellipseos ingenio effectum est, ut commodius & sine ambiguitate ad maximas quasque summas efferendas sufficerent. Potuissent enim statim dicere, *millies sestertium* pro binis millibus quingentis libris argenti in nummis, seu decies centenis millibus nummum: sic *bis millies* pro vicies, *ter millies* pro tricies. Sed ita, ut modo diximus, omnibus illis gradibus, qui sunt a *decies*, ut nunc accipimus, ad *millies* usque caruissent, nec tam breviter majores summas nuncupare quivissent. Ipsum enim, quod nunc *millies* est, fuisset *centies millies*, quodque nunc ducentos & quadraginta milliones, ut hodie loquuntur Itali, & ab illis accepimus, insuperque decem aureorum millia significat, id tum duos dimidiatum solummodo milliones significasset. Tantum profecerunt ad commodam & compendiosam amplissimarum summarum appellationem faciendo in illo gradu non *millies sestertium*, sed *decies*

centies

centies sestertium. Præterea cum altius escendissent, non potuissent evitare, ne numerum eundem per se nullo alio interjecto multiplicarent: id quod cavisse Latinos vel ex illo simpliciore *decies centena millia nummum* colligitur: sic enim dixerunt, quod ferre non possent *millies mille* aut *millena* aut *millia*, vel etiam *mille millia*: sic pro *bis mille* vel *millies* vel *millena millia* dixerunt *vicies centena millia*. Igitur si dixissent *millies sestertium* pro eo, quod nunc contractum ex *decies centies* est *decies*; etiam pro eo quod nunc *millies* est, erat dicendum *centies millies*: nec hactenus vexantur aures: at pro *decies millies* fuisset *millies millies sestertium*, pro *vicies millies* habuissent *bis millies millies*. Quod quidem sero potuissent mutare in *decies centies millies*, *vicies centies millies*, &c. paucisque gradibus ita processissent: sed hoc mox altero nihilo mollius erat futurum, quum pro eo, quod nunc *centies millies* dicunt, efferendum esset, aut *decies millies millies* aut *centies centies millies*: sic pro *ducenties millies* habuissent *vicies millies millies*, aut *ducenties centies millies*: rursum *tricies millies millies* aut *trecenties centies millies* pro *trecenties millies*: & sic deinceps. Quæ omnia insuavia, ingrata, dura, ut lapides, non voces, sonare videantur, prævenerunt pro *millies sestertium* post nongenta nonaginta novem sestertia fingendo *decies centies*

ties sestertium. Brevi post & apparuit τὸ *centies* melius reticeri & subaudiri. Quod Scaliger laudat Latinorum elegantiam in reticendo numero millenario, id huc transferre debuit, & centenarium dicere. nam τὰ *decies*, *vicies*, *tricies* &c. multiplicant includuntque tacite centenarium. Igitur illud *centies* si expressum, & non intellectum fuisset, primum non tam breviter apteque totum illud genus expedivissent, & ad tædium usque ac ravim iterandum habuissent idem *centies*. Nec levem hanc causam putes, quum & singulas voces eodem fine desinentes & ordine repetendas curtas redderent in computando celerius procedendi gratia: inde apud Volusium Mæcianum: *semis*, *quatrus*, *quinques*, *sexis*, *septus*, *octus*, *nonus*, *decus*. Deinde postquam ad ipsum *centies* ventum esset, incurrissent in rem, a qua maxime abhorrebant, idem numeri vocabulum per idem amplificando. Itaque qui gravati essent dicere *millies millena* vel *millies millia*, illis fuisset dicendum, *centies centies sestertium*, *ducenties centies sestertium*, *trecenties centies sestertium* &c. atque ad eandem nauseam rediissent, ubi post millies nonagies veniebat nominandum *millies centies centies sestertium*, *millies ducenties centies sestertium*, *millies trecenties centies sestertium* &c. rursum *bis millies centies centies sestertium*, *bis millies ducenties*

ties centies ſeſtertium &c. Sic in *ter millies*, & cæteris plurimis. Hæc intolerabilia Romanis auribus accidebant, & ideo optimum viſum una litura expungere illud toties moleſtum ac nimium futurum *centies*, quoque uno modo nec obtundere putantem & tamen juvare rationem poſſet, decrevere ſemeſ omiſſum illud in omni ſupputatione per adverbia intelligendum eſſe. Sic exiit tandem pro decies centenis millibus nummum breviſſime & ingenioſiſſime conceptum ſolum *Decies ſeſtertium*: poſteriore voce jam non accepta pro nummo, ſed pro pondere argenti ſeſtertio binarum & dimidiatæ librarum: nec genitivo plurali (neque enim ut *adſatim argenti*, ſic *decies*, aut *vicies argenti* Latine dicitur, aut ullus exſtitit tam ridiculus magiſter artis Grammaticæ, ut adverbia numerandi genitivum regere doceret) ſed ſingulari recto: quæ vox ſignificat id pondus, quod ſummam continens mille nummum adverbio numerandi toties multiplicari intelligitur, iis autem variatur caſibus, quos requirunt vicina verba, a quibus regitur. Nunc exſiſtat aliquis & nobis impingat Homanni interrogationem: Cur nunquam " duo, tria, quatuor millia, grandiorum ſeſ- " tertiorum dixerunt, ſed ubi ad nongenta " nonaginta novem perventum erat, tum re- " pente velut dæmonio Socratico revocati "

con-

„ converſa ratione ad minores (nummos voluit „ dicere, nulli enim ſunt minores & majores „ ſeſtertii) redierunt ac dicere ceperunt *decies* „ *ſeſtertium*, quod valet decies centena millia „ ſeſtertium? Facete quidem luſit in re capitali ſua vir graviſſimus & literis ornatiſſimus: ſed, ut ille filius Tyſandri apud Caliſthenem, ἀπωρχήσατο τὸν γάμον. Ad priorem partem hujus quæſtionis jam eſt reſponſum: non enim dixerunt *duo millia ſeſtertium* pro vicies, ne periret certus ſenſus *duobus millibus* pro totidem nummis. Et ſic in cæteris. In poſteriori parte falſum ſumit, cum dicunt *decies ſeſtertium*, eos reverti ad nummos: non enim nummus in eo intelligitur, ſed pondus argenti: & ut decies centena millia nummum ſuccedunt nongentis nonaginta novem millibus nummum, ita alio modo efferendi eaſdem ſummas *decies ſeſtertium* ſequitur nongenta nonaginta novem ſeſtertia.

CAP. III.

Τῷ decies ſeſtertium & cæteris hujus numerorum actus ſemper adjungitur adjectivum vel verbum ſingulare. Varro correctus. Ciceronis aliquot loca vindicata. M. Cœlii ad Ciceronem illuſtratus locus. Cæſar emendatus. Advectum ſexagies. Advector. In Plauto veterum codicum ſcriptura defenſa. Hirtius tentatus, & Aſconius Pedianus. Plinius adjutus, & Iulius Frontinus. Lapis antiquus explicatus. Duodecies ſeſtertium, quod ad

XL *uſu-*

x 1 *usuris perduceretur. Usura quadrantes & lina sextula.*

HOc errore plerique omnes literatissimi viri, qui in hac materia elaborarunt, velut visco contacti hæserunt, quum dicitur *decies sestertium*, intelligi *centena millia*, & *sestertia* non dici nisi a binis usque ad nongenta nonaginta novem. Itaque juncturam hanc adverbiorum cum nomine sestertiorum per ellipsin maxime considerandam tradunt, & audent inter vitia sermonis ponere *sestertium* in numero singulari usurpatum, tanquam sine veterum exemplo, etiam ex illis, qui concesserunt *sestertia* esse duas minas semissem. Budæus paullo cautius est loquutus, non tamen melius: Quomodo *sestertius* duos « & semis asses valet, & *sestertia* singula duas « libras & selibram : sic illud genus tertium « *sestertii* duo millia & quingentos nummos « valere posse videbatur. At Portius: Adver- « bia, cum ad multiplicationem alterius nu- « meri apposita fuerint, suum tantum nume- « rum referunt, ut *decies centena, decies millena:* « cum vero ad designandam alterius rei quan- « titatem per se reperiuntur, per centum mil- « lia multiplicantur, ut *decies sestertium, decies* « *talentum*. Suspicatur etiam fortassis, apud « antiquos hæc adverbia non eadem voce prolata: sed cum per centum millia multiplicari deberent, non *decies, duodecies, millies*, sed

deciens,

deciens, duodeciens, milliens, interposita litera *n* pronuntiata. Et quum Cicero scribit ex vicesima portorii rerum nomine Verris exportatarum publicanos *sestertia sexaginta perdidisse*, de majoribus, ait, intelligendum: quum inferius argumentando infert res ipsas exportatas *duodecies sestertium* valuisse, in-
„ telligendum de minoribus. Agricola: Si
„ numerale adverbium jungitur in sestertiis,
„ significat tot centena millia. Mox loco Cice-
„ ronis adducto in quo est, *HS. decies centena*
„ *millia*, hæc locutio est, inquit, integra: al-
„ terisque duobus, ubi, *HS. decies numeratum*
„ *esse*, & *HS. undecies perdidisse*: hæ duæ locu-
„ tiones sunt concisæ. Ciacconius: Quam
„ orationem sæpe contrahebant, ut dicerent,
„ *decies centena millia*, aut *decies centena*, aut *de-*
„ *cies* tantum. Sic *centies* & *millies*. nam his
„ numeralibus adverbiis, si *centena millia* non
„ apponebantur, subintellecta iperant. Sed hæc *centena millia* elidit consensus auctorum, ubicumque hoc genere loquendi utuntur, adjectivum aut verbum singulare vel apponentium vel subjicientium. Quæ huc congeremus, ne quis forte uno Velleii, vel cujusvis alterius scriptoris uno alterove loco eluso viros doctos putet rem factam habere, & quia credo, si illi tot testimonia in oculis habuissent, futurum fuisse, ut ab hac sententia deterrerentur. Varro lib. VIII. de LL.

Nam ut deciens, cum dicatur hoc deciens, ut mille hoc mille, & sit utrumque sine casibus vocis, dicemus ut hoc mille, hujus mille, sic hoc deciens, hujus deciens: nec eo minus in altero, quod est mille, præponemus hei mille, horum mille. Ita Ms. Vossianus. Dixerat, quod minora a *deciens* vocabula imposita essent numeris in tertio & quarto actu, non esse contra analogiam: esse enim in *decies, vicies, tricies, quadragies* &c. ut in *mille.* Vulgo editur, *hoc deciens, ut hoc mille, hujus mille:* ubi duo postrema vocabula resecanda esse videramus olim de conjectura: nunc & scripto abesse vidimus, qui habet & repetitum *mille. Deciens* ait dici *hoc deciens*, ut *mille* dicitur *hoc mille.* Quæ etsi male comparet, auctor idoneus est ad id quod volumus, nimirum dici *hoc decies*, non *hæc decies:* quod exigebant illa intellecta *centena millia.* Sic *hujus decies*, ut *hujus mille.* Hoc sufficere ait ad analogiam demonstrandam. Neque tamen eo minus dici, *hi mille:* supple, quum non dicatur, vel *hi* vel *hæc deciens.* id enim manifesto ingerit argumentatio Varronis. Quid dicemus? ignorasse Varronem, quæ esset consuetudo loquendi, & quidem communior, ut illi volunt? Hoc vero ferri non potest. Rationem compositionis & originem ignorare potuit: ipsam locutionem & formulam, cum in ore omnium versaretur, ignorare non

potuit. Cicero lib. II. in Verrem : *de quo vobis priore actione satisfactum est, sestertium undecies numeratum esse.* Lib. III. in eundem : *Ita in frumentum imperatum sestertium bis & tricies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret : in alteras decumas ferme ad nonagies. Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem Siciliensem prope centies & vicies erogatum est.* In Pisonem : *Nonne sestertium centies & octogies, quod quasi vasarii nomine in venditione capitis mei adscripseras, ex ærario tibi attributum Romæ in quæstu reliquisti?* Philippica II : *Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat?* Statimque : *Tu autem quadringenties sestertium, quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Apriles debere desiisti?* Philipp. VIII. *ut sestertium septies millies recuperetur.* Lib. III. de Officiis: *quum ei testamento sestertium millies relinquatur.* Lib. V. ad Atticum : *Sed antequam proficiscare, utique explicatum sit illud sestertium vicies & octingenta.* Potuisset *vicies octies* : sed concepit ut in rationibus Verris: *Accepi vicies ducenta:* & rursus : *quod plus frumenti fecit accepisse istum HS. decies octingenta millia.* At ejusdem libri epist. I. quum solorum *octingentorum* mentionem faceret, subjungit : *quæ quidem ego utique vel versura facta solvi volo.* Famil. lib. V. epist. XX. *neque erat id sestertium tricies, ut scri-*

bis,

bis, sed novies decies. Aut si τὸ *id* ad præcedens *nomen* referre mavis, lege, *sestertii tricies.* non enim *triginta millium* & *novendecim millium,* ut voluit Manucius : non enim congruit, *legatum præfectumque meum maxima calamitate levatos.* Eadem epist. *me omnem pecuniam, quæ ad me salvis legibus pervenisset, Ephesi apud publicanos deposuisse: id fuisse sestertium bis & vicies: eam omnem pecuniam Pompeium abstulisse.* Lib. XII. epist. XXVIII. *Itaque nec de sestertio vicies, nec de sestertio septingenties quidquam agi nunc per senatum potest. tibi autem ex Sc. imperandum mutuumque sumendum censeo.* Dionysius Lambinus ad secundam in Verrem, cum oratio sit præcisa *sestertium undecies,* subintelligendumque *centena millia,* miratur non dici, *numerata esse.* Quid si loci " omnes, pergit, in quibus tale loquendi ge- " nus usurpatur, corrupti sunt? At dubium " non est, quin corrupti sint. Nunquam hoc " scripsisset, si omnes semel acervatos contemplatus esset. Gruterus, quia scripti codd. omnes, præter duos, *numeratum*, adhuc, inquit, sustinui me; interim nuto. Matthæus Hostus, in libro de numeratione emendata, cum idem tradidisset de *centum millibus* intellectis, id autem, subjicit, adeo verum est, " ut etiam cum singulari numero, quasi *centum millia* non desiderarentur, conjungatur. " Allinit deinde duo ex iis, quæ modo advo-

 cavi-

cavimus, exemplis. Vide licet, quanta vis sit insitæ semel opinionis ad perperam argumentandum. Ex eo, quod ubique cum singulari conjunguntur adverbia, contrarium colligere debebat. Ad tot igitur Ciceronis locos quin redigendum sit corrigendumque, quod habetur lib. I. in Verrem cap. XXXIX. *Hinc sestertium quaterdecies P. Tadio numeratum Athenis* : ut voluit Scaliger, cum vulgo sit, *numerata* : nobis quidem nulla dubitandi ratio superesse videtur. Sed alium hic scrupulum offendit Manucius : *vicies*, ait, *tricies*, *quadragies*, dixisse veteres pro bis decies, ter decies, quater decies : in Asconio esse XIV, quod fortasse valeat *decies quater centena millia*. Nodum in scirpo quærit : illud quod ille putat non dici nisi *decies quater*, una voce est etiam *quaterdecies* : quod si non aliunde, vel ex Prisciano de ponderibus constaret, ubi ordine referuntur *tredecies, quaterdecies, quinquiesdecies, sexiesdecies*. Porro in grandibus illis summis maluisse Ciceronem, ut omnes, computare per sestertia quam per nummos, ne necesse haberet inserere τὰ *centena millia*, ex collatione locorum perspicuum est. M. Cælius epist. VIII. lib. VIII. Fam. *Quo vento projicitur Appius minor, ut indicet pecuniam ex bonis paternis pervenisse ad Servilium, prævaricationisque causa depositum* HS. LXXXI. hoc est, *sestertium octogies semel* vel *octogies & centum*

centum millia. nostrorum aureorum ducenta duo millia quingenti. Quod non suboluit P. Manucio, qui prorsus hoc depravatum suspicatur : nam neque satis magnam confici pecuniam ad emendam prævaricationem & perfectum potius numerum in libris veterum notatum animadverti : videri autem ex ignoratione antiquarum notarum fluxisse mendum, factumque LXXXI ex eo quod fuerit fortasse CCCIↃↃↃ : quæ sestertium erant centum millia, pecuniæ nostratis tria millia (immo duo millia quingenti) scutatorum. quamquam ne hanc quidem corrupto accusatori mercedem pro rei magnitudine satis amplam videri. Sic ille *ἀγωνιᾷ*, cum sit nihil negotii interpretari, ut dixi. Cæsar lib. I. de bello civili cap. XXIII. *Sestertium sexagies, quod advexerat Domitius atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab duumviris Corfiniensibus Domitio reddit, etsi eam pecuniam publicam esse constabat.* Ita namque legendum judicabamus etiam ante, quam MSS. & ex illis Edd. Gryphianam & Stephanicam sic habere docuisset nos libellus Variarum. Vulgo, *quod aurum adduxerat :* Ciacconius pro vero laudat ex Parisiensi : *quod aurum advexerat :* sed utrumque contaminatum. Verbi fuerat idem mendum apud Ciceronem lib. III. in Verr. cap. LXXIX. *Quamobrem enim scriba deducat, ac non potius*

multo, qui adduxerit. Sed recte Lambinus ex MSS. *advexit.* nam & hanc inflexionem verbi requirunt sequentia. Vnde probatur omnium MSS. apud Plautum Asin. a.II.sc.I. *Quomodo argentum intervortam & advectorem & Sauream.* Pro quo editi, *adventorem. Vehere* alioqui etiam est portare antiquis. Hirtius de bello Africano cap. XC. *Itaque bis millies sestertio his imposito, ut per triennium sex pensionibus populo Ro. solverent.* Scriptis quibusdam deest τὸ *bis.* Forte fuit: *millies sestertio his* (vel *bis) imposito, quod per triennium.* Livius lib. XLV. *sestertium ducenties ex ea præda redactum esse auctor est Antias.* Cornelius Nepos: *in sestertio vicies, quod a patre acceperat.* Horatius lib.II. Sat.III. *Scilicet ut decies solidum exsorberet.* Valerius Maximus lib.VII. cap. VIII. *prælegabaturque ei centies & quinquagies sestertium.* Lib. IX. cap.I. *Crassus, quanti ipse domum suam æstimaret, interrogavit. Atque, ut respondit, sexagies sestertio: quanto ergo eam, inquit, minoris fore existimas, si decem arbusculas inde succidero? Ipso tricies sestertio, ait Domitius.* Ibidem: *sexcenties sestertium æris alieni contractum famosa injuria nobilium juvenum.* Velleius Paterculus lib.II. *Id gratis, an accepto centies sestertio fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus.* Et rursus: *sestertium septies millies, depositum a Cæsare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio.*

Monu-

Monumentum Pallantis de SC. facto ſub Claudio commemoratum Plinio minori lib. VII. epiſt. XXIX. *ſeſtertium centies quinquagies, cujus honore contentus fuit.* SC. ipſum, lib. VIII. epiſt. VI. *Voluiſſe quidem ſenatum cenſere dandum ex ærario ſeſtertium centies quinquagies.* Et mox: *eam partem ſententiæ, quæ pertinebat ad dandum ei ex ærario centies quinquagies ſeſtertium.* Petronius Arbiter: *Præterea habere in Africa trecenties ſeſtertium fundis nominibuſque depoſitum.* Seneca lib. II. de benefic. cap. XXVII. *hic quater millies ſeſtertium ſuum vidit.* Ad Helviam: *ſuperfuturum ſibi centies computavit.* Plinius lib. XVIII. cap. XII. *circiter millies ſeſtertium liberalitate D. Auguſti congeſtum, uſque ad detrectationem hæredis exhauſit agros in Piceno coëmendo colendoque in gloriam.* Lib. XXXVI. cap. XV. *incenſa villa ab iratis ſervis concremaretur ad ſeſtertium millies.* Et ibidem: *Erogatum in id opus ſeſtertium ter millies.* Plinius alter lib. III. epiſt. XIX. *Quæris an hoc ipſum tricies facile colligere poſſimus.* Lib. X. epiſt. III. *quia mater Romani liberalitatem ſeſtertii quadringenties, quod conferre ſe filio codicillis ad patrem ſcriptis profeſſa eſt, nondum peregerat.* Vbi Germaniæ lumen Con. Rittershuſius: *ſeſtertium quadringenties* malim in plurali quam in ſingulari numero. Cur ſequitur ergo, *quod?* Si nimis grandis videtur ſumma, lege

cum doctissimo Buchnero (sic enim voluit) *quaterdecies*. Tacitus annali III. *M. Piso exuta dignitate & accepto quinquagies sestertio in decem annos relegaretur.* Lib. IV. *decretum Corneliæ virgini sestertium vicies.* Lib. VI. *Millies sestertium ea munificentia collocatum, tanto acceptius in vulgus quanto modicus privatis ædificationibus.* Eodem: *donec tulit opem Cæsar disposito per mensas millies sestertio.* Lib. XII. *Ita quinquagies sestertium ex opibus immensis exsuli relictum.* Lib. XIII. *& sestertium quadringenties ærario illatum est ad retinendam populi fidem.* Lib. XV. *se annuum sexcenties sestertium reipublicæ largiri.* Lib. IV. Histor. *actum in senatu ut sexcenties sestertium a privatis mutuum acciperetur.* Epitome Livii LXXXIX. *redactum est sestertium millies quingenties.* Auctor dialogi de corruptæ eloquentiæ causis: *nec hoc illis alterive ter millies sestertium præstat.* Vt legendum monuit etiam C. Barthius. Suetonius Augusto: *quamvis proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset, quod pene omne in rempublicam absumsisset.* Tiberio: *Publice munificentiam bis omnino exercuit, proposito millies sestertio gratuito in triennii tempus.* Caligula: *adjecit & fructum omnem vectigaliorum & redituum medii temporis, ut Antiocho Comageno sestertium millies confiscatum.* Eodem: *totum illud Tiberii vicies ac septies millies sestertium.*

Galba:

Galba : *Sestertium namque quinquagies cum præcipuum inter legatarios habuisset.* Asconius Pedianus in Act. I. Verr. *Nam quamvis sestertium octingenties dupli nomine exigi jus esset, sestertium tamen quadringenties tantummodo repetitum est.* Ita flagitat scribi sententia: vulgo: *exigi usus esset.* Martialis lib. I. epigr. LIX. cum *sestertiolum bis decies* dixisset, subjicit:

Hoc da tu mihi, pluris emam.

Epigr. XCIX.

Non plenum modo vicies habebas.

Ibidemque:

Quasi non foret relictum, sed raptum tibi centies.

Statimque:

Optamus tibi millies, Calene;
Hoc si contigerit, fame peribis.

Lib. III. Epigr. XXII.

Sed adhuc supererat centies tibi laxum.

Lib. IV. epigr. LXVI.

Dic, ubi sit decies, mater quod avara reliquit.
Nusquam est.

Lib. IX. epigr. LXXXII.

Bisque tuum decies non toto tabuit anno.

Frontinus de aquæductibus : *Legimus apud Fenestellam in hæc opera Marco decretum sestertium* IV. *& octingenta.* id est, *quater millies & octingenta.* Grandis summa, centies centenum decem millium nostrorum aureorum. In margine ponitur alias legi *quater & octingenties:*

gentics : quæ ſunt vicies centena decem millia. Lapis vetus : *quod. unus. omnium. principum. &. ſolus. remittendo. ſeſtertium. novies. millies. debitum. fiſco. non. præſentes. modo. ſed. &. poſteros. ſuos. præſtitit. hac. liberalitate. ſecuros.* Vt reſtituit egregie Salmaſius ad Spar-
„ tianum. cujus verba libet apponere : Qui lo-
„ cutionem illam, *novies millies ſeſtertium debi-*
„ *tum fiſco*, minime intelligebant, mirifice lo-
„ cum illum conturbarunt, reponendo : *novies*
„ *millies centena millia debitum fiſci* : quæ eſt
„ mera balbuties. In eam ſummam, quam re-
„ poſuimus, conſentiunt etiam veteres Ha-
„ driani nummi ab eruditis hominibus prola-
„ ti : *Reliqua vetera HS. novies millies abolita:*
„ hoc eſt, *ſeſtertii novies millies.* Sic enim loquebantur. Vbi & recte contra Scaligerum obſervat, ſummam eam eſſe noſtrorum aureorum ducenties vicies quinquies centenum millium, ſeu viginti duorum millionum & quingentorum millium. Appuleius in Apologia : *profiteor, mihi ac fratri meo relictum a patre ſeſtertium vicies paullo ſecus : idque a me longa peregrinatione & diutinis ſtudiis & crebris liberalitatibus modice imminutum.* Et rurſus : *Avus modicum reliquerat, mater ſeſtertium quadragies poſſidebat, ex quo ſane aliquantam pecuniam, nullis tabulis, ſed, ut æquum erat, mera fide acceptam, filiis debebat.* Iterumque : *reliquit Rufino huic, non mentior, ſeſtertium*

tium tricies devorandum. Denique : *totum Pudentillæ quadragies præſumptione caſſa devorandum.* Tertullianus de habitu muliebri: *Breviſſimis loculis patrimonium grande profertur. Vno lino decies ſeſtertium inſeritur.* Spartianus Hadriano : *In caducum parietem nos inclinavimus, & perdidimus ter millies ſeſtertium; quod populo & militibus pro adoptione Commodi dedimus.* Idem in Vero : *collatumque militibus ter millies.* Vbi & iſta repetit : *ter millies perdidimus, quod exercitui populoque dependimus.* Eutropius lib. VI. *Galliæ autem tributi nomine annuum imperavit ſeſtertium quadringenties.* Macrobius lib. II. Saturn. cap. IV. *Æs alienum exſolverat, numerato quadragies.* Et ibidem : *priori alterum centies ſua manu junxit.* Lapis Vaſione Vocontiorum. *C. Appio. C. F. Vol. Flavo. Praefect. Iulienſium. Tribun. militum. leg.* XXI. *Rapacis. Praef. alae. Thracum. Herculaniae. Praef. ripae. fluminis. Euphratis. qui. HS.* XII. *reipublicae. Iulienſium. quod. ad. HS.* XXXX. *uſuris. perduceretur. teſtamento. reliquit.* Hæc ita interpretatur Scaliger, ut voluerit teſtator, penes rempublicam legatum conſiſtere , quoad ex uſuris ſors, quæ erat XII ſeſtertia, perveniret ad XL ſeſtertia. Ponamus, inquit, XII ſeſtertia « unciario fœnori locata. XII millia ſeſtertium « ſunt tria millia denarium, & XL millia ſeſter- « tium ſunt decem millia denarium. Ita reſpu- «
blica

„ blica lucrabitur hoc casu VII millia denarium. Vsura vero annua centesima duodecim millium sestertium sunt denarii CCCLX. Hic locus est, in quo vir summus *unciarium fœnus* & *centesimas usuras* ingenti errore confudit: quem cum aliquoties jure carpat illius successor, ipsum tamen hunc titulum non attigit. Mihi vero intolerabile genus est loquendi: *duodecim sestertia, quod perduceretur:* ejusque exemplum vehementer desidero. Atque interim malim explicare: *sestertium duodecies:* collocatum scilicet sub usuris annuis quadraginta millium. Habes apud ipsum Scaligerum adductum ex monumento veteri: *Huic. monumento. ex. testamento. legata. sunt. HS. VII. a. Sempronio.* „ *Severo.* Est simpla summa: subjicit, *sestertia* „ *septem.* Quodsi *legatum* scriptum fuisset, ea „ esset ampla summa, nempe *sestertium septies.* Vides quam vim fateatur esse singularis numeri in talibus: sed fallitur cum putat adverbiis citius esse usos veteres, quam dicendum esset, *decies sestertium.* Sic igitur & in lapide Vasionensi verius *sestertium duodecies.* Reliquus sermo qualis apud Tacitum de mor. Germ. *Fœnus agitare & in usuras extendere ignotum.* Nimirum *fœnus extendere in usuras* & *perducere usuris ad tot millia* videntur eodem modo dici. Cicero lib. XIV. ad Att. ep. XI. *De Cluviano, quoniam in re mea me-*

ipsum

ipsum diligentia vincis, res ad centena perducitur. De quo ep. præcedenti: *Quod quæris, jamne ad centena Cluvianum; adventare videtur: sed primo anno octoginta detersimus.* Voluit testator legatum suum non modo prodesse reipublicæ, sed etiam privatis usurarum commoditate: atque ideo constituit in centum nummos usurarum nomine tres nummos & trientem nummi, in centum denarios pariter tres denarios binosque obolos. Si tres tantummodo essent, usuræ quadrantes forent. Centesima pars centum nummum est sestertius: ejus quadrans est as. Nam sestertium nummum si per assem dividas, uncia erit triens: duodecim enim trientes quatuor faciunt asses, quot habet sestertius: sextans, duo trientes; quadrans, as; triens, as cum triente; quincunx, as duo trientes; semis, dupondius; septunx, dupondius triens; bes, dupondius duo trientes; dodrans, tressis; dextans, tres asses triens; deunx, tres asses duo trientes; restat triens unus ad complendum assem, qui erat nummus sestertius. As igitur usura menstrua facit annuos asses duodecim, qui tres sestertii.[1] Terni in centenos annui, in millenos faciunt triginta, in decem millia trecentos, in centum millia tria millia, in decies triginta millia, in duodecies triginta sex millia. Supersunt quatuor millia usurarum nomi-

nomine, quæ annuis ternis nummis addunt trientem nummi ſeſtertii. Nam ubi centum nummi pariunt unum trientem, mille ſeſtertii pariunt decem trientes, qui ſeſtertii tres cum triente; decem millia centum trientes, qui triginta tres ſeſtertii cum triente; centum millia mille trientes, qui CCCXXXIII nummi triens; decies centena millia tria millia trecentos triginta tres ſeſtertios trientem: quibus ſi addideris ex ducentis millibus nummum nata duo millia trientum, hoc eſt ſexcentos ſexaginta ſex ſeſtertios & duos trientes, ipſa quatuor millia nummum confeceris. Hunc aſſem menſtruum cum triente, annuos tres ſeſtertios & trientem in centenos, dices *uſuras quadrantes & binas ſextulas*. Nam duodecim binæ ſextulæ, ſingulis quippe menſibus binæ, faciunt trientem ſive quatuor uncias annuas. Seſtertii autem triens, uti dictum, as cum triente. Vncia ſeſtertii erat triens: ergo binæ ſextulæ ſeſtertii ſunt uncia binæ ſextulæ, ſive uncia & triens unciæ. Hoc menſtruum quadranti centeſimæ accedit. Duodecim unciæ aſſem faciunt, duodecim binæ ſextulæ trientem. Habes annuum aſſem trientemque, qui triens erat ſeſtertii. Non aliter ſe res habebit, ſi ad denarium computes. Duodecies ſeſtertium, τριάκοντα μυριάδες, trecenta millia denarium. Quadrantibus uſuris reddunt an-
nua

nua novem millia. Desunt mille denarii ad æquanda quadraginta millia sestertium. Id faciet triens.denarii adjectus in annuos centenos. Nam in centum millia denarium, mille trientes denarii, trecentos triginta tres denarios trientem ; in ducenta millia denarium, duo millia trientum, sexcentos sexaginta duos trientes ; trecentorum denique millium denarium tria millia triens, denarios nongentos nonaginta novem trientem conficiunt: qui tres trientes denari : addunt millesimum denarium : & ita τεσσαράκοντα μυριάδες, annua reddunt decem millia denarium, ut duodecies quadraginta millia nummum, usuris quadrantibus & binis sextulis. Triens denarii, quinque asses triens, sive LXIV unciæ. Vncia denarii, as cum triente, sive XVI unciæ. Binæ sextulæ denarii, quincunx binæ sextulæ, seu quinque unciæ & tertia pars unciæ. Hoc menstruum facit annuum denarii trientem. nam duodecim quincunces sunt LX unciæ, sive quinque asses ; duodecim binæ sextulæ triens, unus sive quatuor unciæ. Ita existit annuus denarii triens, puta quinque asses triens, vel LXIV unciæ. Hæc nos, quod ad computationem, ut solemus, rudiori Minerva : cæterum brevius faciunt artifices. Centum ducta per quadraginta millia faciunt quadragies centena millia : in quæ si divides duode-

duodecies centena millia, habebis tria trientem. Rursus, ubi centum pariunt tres & trientem, duodecies centena millia necessario faciunt quadraginta millia: nam tria & triens ducta per duodecies centena millia efficiunt quadragies centena millia, in quæ divisis centum existunt quadraginta millia. Nec nimia est summa legati in homine tot locupletibus militiis perfuncto. Plinius de suo se patriæ undecies contulisse ait lib. v. epist. vii. Possis & Scaligeri interpretationem *duodecies sestertio* applicare: ut id legatum tamdiu penes rempublicam esse voluerit testator, donec ad quadragies perduceretur. Ita, si centesimis usuris ea pecunia collocata esset, respublica intra paullo minus viginti annos lucratura erat vicies octies sestertium.

CAP. IV.

Decies acceptum, numeratum & similia non dicuntur intellectu τῶν centenorum millium pretium. *In quatuordecim, in septem, ex septem. Marcianus Capella emendatus & illustratus. Decies acceptum, numeratum non dicitur per syllepsin numeri. In Livio Scaligeri correctio probata. Syllepsis numeri qua ratione constet. Exempla quædam ejus restituta quatuor Livii, duobus Silii locis. Multitudo urbana iere. Pars avidi certaminis. Omnis ætas obvii. Castulo socii Romanorum. Vulgus jacent. Vos Gætule, Vos Calliope.*

Falso

Falso credita syllepses: inimicos meos dicturum: delecti nobilissimus quisque mittitur: amantium ira amoris integratio est. Seneca defensus. Mille drachmarum reddita.

HÆc igitur universa, sic una &, ut ita dixerim, continenti contemplatione, oculis subjecta, doctissimorum hominum animos percutere & a *centenis* istis *millibus* suppressis eos absterrere, atque ad aliam rationem quærendam excitare potuerunt: quemadmodum Budæum, Cenalem, ipsum Hotomannum, Scaligerum, Salmasium sane quam commoverunt, ut in diversos errores distracti omnes tamen agnoscerent aliquid veri. Alii pauca ex istis, cunctis minus præsentibus, velut in strepitu audita atque aliud agendo memoria repetentes, & his unum alterumve locum corruptum, ubi cum plurali junguntur adverbia, pro integris & nihilo levioris auctoritatis opponentes, eo reciderunt, ut ex sermone non Latino simplicem & regularem, ex ordinario & simplice figuratum facerent. Legitimum enim, *numerata decies*, quod solœcum, non Latinum est; figura excusandum, *numeratum decies*, quod solum semper receptum fuit; eamque figuram modo novam ellipsin τȢ *pretium* aut *negotium*, modo syllepsin numeri esse statuunt. Sic *accepto centies HS.* apud Velleium interpretantur accepto centies centenorum

L millium

millium pretio : & *sestertium decies numeratum* esse negotium decies centenorum millium sestertiorum numeratum scifcit Scioppius. Hic quia impediunt eos exempla veterum in quibus τὸ *sestertium* variatur casibus, *sestertii*, *sestertio*, in aliam temeritatem labuntur omnia illa corrigendi. Sic Agri-
„ cola : *Sestertium* copulatum cum adverbiis
„ scriptores nullo alio casu efferunt, sed his
„ duobus conjunctis utuntur, ut aliquo neu-
„ trius generis nomine indeclinabili. Etsi autem per ea, quæ superius pro veriore sententia prolixe disputavimus, harum opinionum falsitas facile convincitur : tamen, ut omnem etiam imbecillioris ingenii lectori scrupulum tollamus, propriis eas quoque argumentis urgebimus. Nimirum si potuerunt Latini dicere, *accepto centies sestertium*, ut intelligatur *centenorum millium nummorum pretio,* num qua causa est, quin & dixerint, *accepto centum* vel *centenum sestertium*, ut pariter intelligatur *millium nummorum pretio ?* Nihil proferri potest, quare hæc locutio sit illa durior. Immo mollior multo est, præsertim cum dicerent, *illo mille nummum*, *uno mille nummum :* quum solum numerale interdum cum præpositione ponerent, intellectu substantivi, ut *sedere in quatuordecim*, *sessum in quatuordecim transire*, *scriptum in duodecim*; & similia. Cicero I. parad. *sapientem illum*

illum Biantem, qui numeratur in ſeptem. Martianus Capella lib. 1. *Item ex ſeptem reſidui, qui inter duodecim non vocantur, item poſt hos complures alii pro ſuis gradibus cœlites.* Ita MS. Vulgo, *ex his ſeptem:* cum non ſit cui relativum reſpondeat: ſed interpoſuerunt, quibus inſolens erat *ex ſeptem.* Planetas intelligit ſeptem; ex quibus vocari vult illos, qui non erant nominati inter duodecim verſiculis iſtis comprehenſos:

Iuno, Veſta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Reſiduus erat ſolus Saturnus, ſex enim reliqui jam erant nominati: ſed utitur numero plurali pro ſingulari. Proferant, age, exemplum vel unum, quo probent dici, *accepto binum, denum, centenum* &c. *ſeſtertium*, pro binum nummum pretio, vel binum millium pretio, vel ducentorum millium pretio &c. atque ita progrediantur a duobus nummis uſque ad decies; proferant, & vicerint. Sin agnoſcunt neceſſario, ſolis adverbiis apponi ſingularia, nec rationem reddere poſſunt, quare his potius quam numeralibus adjectivis, ne pigeat etiam fateri aliud quid ſubeſſe, & ſua *pretia* atque *negotia* ad alias opportunitates reſervent. Per ſyllepſin numeri dici *decies ſeſtertium* cum ſingulari, proprium eſt commentum Scioppii, productum in Grammatica Philoſophica & Paradoxis literariis

ſub nomine Paſcaſii Groſippi publicatis. Qui quamvis admittat *ſeſtertia* pro mille nummis, & ita *ſeſtertium* cum dicitur, ſtatuat intelligi ſeſtertium minæ pondus, ducentos quinquaginta denarios, ſeſtertios nummos mille continens: tamen & ipſe decernit, in τῷ *decies ſeſtertium* poſteriorem vocem eſſe genitivo plurali poſitam, qui regatur a ſubauditis *centena millia*: ſtuporem eorum non poſſe rideri ſatis, qui *HS.* uſpiam *ſeſtertii*, vel *ſeſtertio* reddiderint, & *ſeſtertium* pro nominativo & accuſativo ſingulari acceperint: *decies numeratum eſſe* & *decies numerata eſſe*, *accepto decies* & *acceptis decies*, recte dici; hoc per ellipſin *centenum millium*, illud per ſyllepſin numeri. Quum ingens ſit numerus locorum, in quibus *ſeſtertii*, *ſeſtertio*, ſervant codices antiquiſſimi, favore potius digna Budæi & Hotomanni modeſtia, cum phraſin, cujus rationem ignorabant, tolerarunt tamen, & Scaligeri contentio in ratione quærenda, quam accuſandus in tantis viris ſtupor. At qui numerant viginti quatuor auctorum loca a Scaligero, ut aiunt, interpolata, atque ideo ſtulticiæ dant ei priores, ita quidem, ut ellebori jugere & omni Anticyra perſanari nequeat: quid in ſe ſtatuent tanto pluribus vitiatis. Criminatur Scaligerum noluiſſe a Ciacconio doceri. Ipſe autem Scioppius noluit a Ciacconio doceri,

recte

recte Charisium monuisse, non dici *centies nummum*, sed *centies sestertium*, nec *quinquaginta sestertium*, sed *quinquaginta sestertia*. Ille vero vel hac sola auctoritate Agricolæ sententiam abunde confutatam existimat, « & inde colligit, si nominibus numeralibus « apponatur *M. nummum*, item & *sestertium* « addi posse: si non apponatur, *nummum* non « posse, *sestertium* nempe, si per adverbia lo- « quamur, alioqui *sestertia*: verbi causa, dici- « mus, *decem millia sestertium* & *decem millia* « *nummum*; non autem *decem millia sestertia*. « item dicimus *decies sestertium*, non *decies* « *nummum* aut *decies sestertia*: præterea *decem* « *sestertia*, non autem *decem sestertium* aut *de-* « *cem nummum*, sed *decem sestertia nummum*. « Hæc optime. Scioppius non correctione (ut Hotomannus, qui concessa observatione de *centies nummum* male appellato, postrema sic mutat: *nec quinquaginta nummum, sed quinquaginta sestertium dicimus*) Charisium tentat; damnat aperte & incusatæ toties Grammaticorum stoliditatis compertum pronunciat: quia erravit alibi, potuisse hic quoque labi. Sed eo verum dicere non potuisse minime colligitur. Illud videamus, an Charisii observatio consuetudini veterum congruat. Iam negari nequit, ubicumque *sestertium* genitivo plurali ponitur, ibi vicem ejus posse poni *nummum*: quum utrumque

idem ſignificet, & hoc omiſſum licet in illo ſubaudiatur: niſi appareat id *ſeſtertium* pro *ſeſtertiorum* a *ſeſtertia*, non *ſeſtertii* deſcendere. quo tamen dubitare quis poteſt an veteres ſint uſi, quum uti poſſent, ſed non ſine aliqua ambiguitate. Quid igitur cauſæ veteribus, quum *duo millia ſeſtertium*, & *duo millia nummum*, ſimiliaque longo agmine promiſcue habeant, cur numquam dixerint, ut *decies ſeſtertium*, ita & *decies nummum*, ſi *ſeſtertium* erat genitivus pluralis? Non dicere adfirmat Chariſius: nec eſt λέξις γλωττηματική, ut forte *hoſpita terra*, & *paupera*, & *pulchras clunes*, & cætera de genere hoc, quæ fefellerunt interdum & τ̃ γραμματικομάστιγα: ſed ſi latina erat, vulgaris erat & quam mille occaſionibus quotidie oporteret in ore omnium eſſe. Præterea dixiſſe ex tot antiquis nullo poteſt exemplo probari. Vnum videtur eſſe. Livii lib. XL. cap. XLVII. *Seſtertium nummum quater & vicies ab iis eſt exactum.* Vbi ridicule ait Scaligerum tollere τὸ *nummum*, nec eſſe cauſam, cur Chariſio potius quam Livio credatur. Atqui cum Chariſii præceptum ex auctoribus & uſu vulgari iſtius ævi petitum ſit, reperiaturque cum cæteris omnibus, quorum ſcripta exſtant, conſentire: utrum probabilius, ſcholio imperito vocis turpatum Livium, idque delendum, an tot auctores & plebem Latinam & Chari-

Charisium jus suum ignorasse? cumque *duo millia nummum* & *duo millia sestertium*, *tria millia nummum* & *tria millia sestertium*, quæque sequuntur, libere dicerent, & toties dicendum haberent, stulta superstitione, quum adverbio uterentur, vocem *nummum* vitasse, solum Livium idque unico in loco ausum oculos attollere contra. Sciendum præterea in Mog. quo ex uno cod. libri ea pars edita est, fuisse solum: *Numum quater & vicies:* ut servaverunt Aldus, Savetерius Parisiis, Frobenius: idque credibile est natum ex nota *HS.* quarum literarum posterior quum evanuisset, librarius *H* pro *N* accepit, idque significare putavit, *Nummum.* Numeri syllepsis, quam alioqui synthesin nominant, locum hic non habet. nam ejus hæc est ratio, quod vox, cui diverso numero verbum vel adjectivum respondet, diverso numero prolata significat & exponitur per aliam, quæ ejusdem est, cujus verbum vel adjectivum, numeri. Vt, *pars in frusta secant.* id est nonnulli. Sic *aperite aliquis*, *cœperunt quisque*, & *invalidus quisque obtriti.* nempe *aliquis*, *quisque*, non sunt nisi plurium. Livius lib. XXII. cap. X. *supplicatumque iere cum conjugibus ac liberis, non urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam quos in aliqua sua fortuna publica quoque contingebat cura. Tum lectisternium per triduum habitum.* Ita legen-
 dum

dum est. Vetustissimus codex : *supplicatum qui regum conjug.* Vulgo, *iit.* Sed & male editur : *publica quoque contingebat. Curatum lectisternium & per triduum.* Sed τὸ *&* in nullo scriptorum : satis quoque τὸ *curatum* arguit continenter sequens : *decemviris sacrorum curantibus.* Ab conjectura nostra τὸ *publicæ* & interpunctio mutata est. Lib. XXIII. cap. XLIV. *quamquam utraque pars avidi certaminis erant, eo die tenuerunt se tamen monumentis.* Ita MSS. ubi fecerunt, *avida cert. erat.* Lib. XXVII. cap. LIII. *Tum vero omnis ætas currere obvii, primus quisque oculis auribusque haurire tantum gaudium cupientes.* Sic vett. libri, non *obviam.* Nempe *urbana multitudo* iidem qui urbani magno numero, *pars utraque* iidem qui ambo exercitus, *omnis ætas* iidem omnis ætatis homines. Sic *Castulo* iidem qui Castulonenses, lib. XXVIII. cap. XIX. *Castulo cum prosperis rebus socii fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones, defecerant ad Pœnos.* Sic repertum nobis in membranis minimum duodecim : sic editum Andreæ, Mediol. Tarvis. Venetis, Becchar. nisi quod etiam *defecerat.* Ascensius primus fecit *Castulonenses*, ab eo Moguntini, dein omnes. Quasi non lib. VI. *Sutrium socios populi Romani.* Hoc est, Sutrinos. Lib. IX. *Plistiam ipsi, socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumsidunt.* Lib. XXVI. *Emporiis*

urbe

urbe Graca (oriundi & ipsi a Phocaa sunt) copias exposuit. Lib. XXIX. *omni effusa civitate obviam,* &c. *precantibus, ut volens propitiaque urbem Romanam iniret.* Lib. XXXVIII. *quum repente una civitas, incertum quam ob causam, Samai defecerunt.* Cæsar lib. I. civ. *Sulmonenses, quod oppidum a Corfinio septem millium intervallo abest.* Appuleius in Apol. *Neque hoc eo dixi, quod me patria mea pœniteret, etsi adhuc Syphacis oppidum essemus, quo tamen victo ad Masinissam concessimus munere populi Romani: ac deinceps veteranorum militum novo conditu splendidissima colonia sumus.* Silius lib. III. sic emendandus:

Vos quoque desertis in castra mapalibus itis,
Misceri gregibus, Gætule, adsuete ferarum
Indomitisque loqui & sedare leonibus iras.

Vulgo: *Grætuli adsueta.* Quod conatur defendere Barthius lib. VI. adv. cap. XV. Frustra. nam tertium versum omittit, quem connectere superiori præcipua difficultas. Neque enim indomiti leones in castris, neque illud domandi tempus. Quid est autem, *castra loqui leonibus? Vos Gætule*, ut alibi: *Prodite Calliope:* & Virgilius, *Vos, o Calliope, precor, adspirate.* Et Silius lib. XII.

Sed vos Calliope nostro donate labori.

Idem lib. VI. *jacent portis ululante dolore Dispersum vulgus.* Sic MS. ubi editi, *jacet.* Plurima hujusmodi Livio restituimus. At male

ſub Syllepſi numeri cenſentur: *credo inimicos meos hoc dicturum, omnia ex ſententia proceſſurum.* Nam *dicturum, proceſſurum*, ibi ἀπαρεμφάτως & verborum infinitorum more ponuntur, non adjectivorum nominum vel participiorum, pro λέξειν, προχωρήσειν, quæ iſta terminatione utrique numero junguntur. Quod recte obſervat A. Gellius lib. 1. Noct. Att. cap. VII. Male: *Poetæ ſuum quiſque opus a vulgo conſiderari vult: delecti nobiliſſimus quiſque Romam mittitur*: verbi enim conjunctio potius ad zeugma pertinet, quod unum diverſo numero poſitis duobus additur congruens propiori: tacite autem bis poſitum intelligitur: quaſi eſſet, *Poetæ volunt & quiſque ex illis vult*: *delecti mittuntur*, & *quidem nobiliſſimus quiſque mittitur.* Ne illa quidem ſyllepſis numeri: *mille drachmarum ſunt reddita*: duntaxat, ut explicat Scioppius, *res mille drachmarum eſt reddita.* Vtrobique enim idem numerus. Sed *mille drachmarum* pro neutro eſt accipiendum, quippe ubi intelligatur *pondus* vel *argentum*: ei autem reſpondet fœmininum plurale, quia *mille drachmarum* perinde eſt quaſi diceretur, *mille drachmæ*, vel *drachmæ ad mille*: atque ita apparet ſyllepſis & numeri & generis. Ne iſta quidem: *Amantium iræ amoris integratio eſt*: *Nobile erit Romæ paſcua noſtra forum*: *cenſorium crimen erat paucæ argenti lamellæ*, apud Sene-

Senecam de vita beata cap. XXII. (ubi fugit ratio virum doctum, cum *erant* necessarium putat) ne ista quidem ad syllepsin numeri retulerit Grammaticus subtilis & philosophus, quemadmodum nec quidquam horum, quæ reprehendimus, sub illa figura Minerva Sanctii agnoscit. Quando igitur, ut diximus, vera syllepsis numeri inde profluxit, quod reperiantur vocabula terminatione singulari significationem habentia plurium, seu quæ posita numero singulari repræsentant aliud plurali numero positum, cui proprie verbum subsequens vel adjectivum respondet; ostendat agedum nobis Scioppius vocem idem quod *centena millia* denotantem numero singulari, ad quam referri possit *τὸ acceptum, numeratum*, cum dicitur *centies acceptum* vel *numeratum*. Nam *pars* significat quosdam, *quisque* plerosque omnes, *Castulo* Castulonenses, *Calliope* ipsam cum reliquo choro seu novem Musas, *vulgus* homines de plebe. At ubi vocabulum, quod significet singulari numero *centena millia?* Deinde si syllepsin istam adeo frequentarunt in contracto & brevi *decies sestertium*, cur tantopere refugerunt in integro, *decies centena millia sestertium?* Cur non dixit Cicero: *septies millies centena millia patebat?* & alius, *depositum a Cæsare & occupatum ab Antonio?* Minus morosa fuisset oratio syllepsi sola,

ſola,quam ubi hæc cum ellipſi conjuncta eſt. Denique collectivorum hæc ratio eſt,ut collectivo ſingulari reſpondeat verbum vel adjectivum plurale : non ut plurali verbum vel adjectivum ſingulare apponatur. Et ſane hanc numeri ſyllepſin eſſe non poſſe concedit etiam Gerhardus Iohannes Voſſius,vir noſtra prædicatione major, & ſicut aliis de toto diſciplinarum orbe, ita hoc Opere de principiis L. L. optime meritus, cap. LXXII.
„ de Conſtructione. Nemo Grammaticorum
„ ita inſaniit, ut auderet dicere, quod Sciop-
„ pius: Integra oratio ſecundum regulas eſt:
„ *Quater & vicies centena millia nummum ſes-*
„ *tertium ſunt ab iis exacta eſt*, & per ſyllepſin
„ numeri, *eſt ab iis exactum*. Quomodo, *centena millia eſt exactum?* Si qui in Italia, ut in Cilicia, Soli fuerunt, eorum municipem hanc fuiſſe ſyllepſin facile crediderim: Romæ quidem lege Penni tenebatur.

CAP. V.

Decies, Centies & ſimilia de ſolo ſeſtertio argenti pondere dicuntur. Plutarchus vindicatus a cenſura viri docti. Decies denarium non dicebant veteres, nec decies æris, ſed decies centena millia denarium, decies centena millia æris. Rejecta novo argumento Priſciani in Cicerone lectio. Livii locus tentatus. Centies aureorum, Latinum non eſt. Celſus, Paullus, bis in Pandecte reſtituti. Aureorum æſtimatio ſub Cæſaribus. Centum aurei, dena ſeſtertia, ſummum honorarium patronorum. Vlpiani

locus

locus defensus. Curtius illustratus. Quinquaginta sestertia. quingenti aurei, non mille. Decies talentum, Latinum non est. Decies centum millia, tam in prosa quam in versa oratione. Millies millies, decies millies millies, centies millies millies, non dicebant Latini.

QVemadmodum igitur, quibus gradibus, quamque docte formatum sit *Decies sestertium*, qui debeat suppleri, satis, opinor, demonstratum est. Nunc, ut eo referamur, unde digressi sumus, postquam usu ipso formula per adverbia explicandi summas sestertiis ab illo numerorum actu jam quasi desponsata & adjudicata esset, omnesque scirent, nec de alio numismatum genere, nec de summa inferiore eam usurpari; pro *decies centies sestertio* argenti pondere arctius etiam *Decies* dicere cœperunt, subaudiendo ex prius contracto, *decies sestertium*, posteriorem vocem: & recte Plutarchus in Antonio, πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας efficere id quod Romani vocant Δέκιες, non plus, non minus, tradit, proprium id compendium sestertiariæ rationis significans, injuria ob id Hotomanno reprehensus. Poterant per analogiam & in denariis adhibere: sed usus repudiavit, nec sine causa, quod unam certam grandes concipiendi summas formulam vulgo valere præstet. Quare non est opus Scaligeri regula: ista, quæ per amplificationem "

enun-

„ enuntiantur, intelligenda de sestertiis esse,
„ nisi speciatim denarii nomen adjiciatur. Nuspiam enim adjicitur, nuspiam legitur *decies denariûm*: si dicere vellent Græcorum computationem sequentes, *decies centena millia drachmum* vel *denarium* dicebant. Hoc secundum est argumentum, quo *septies medimnum* apud Ciceronem contra Priscianum & Scioppium revincimus. Eandem ob caussam admodum falluntur Alciatus, Agricola, Hotomannus, (nam quod Budæum in hoc sibi suffragari postremus horum existimat, μνημονικὸν ἁμάρτημα est) Ciacconius, Er. Puteanus, cum eodem modo *decies æris* olim dictum fuisse arbitrantur. Ratio cur id fieri non potuerit, ex præcedentibus manifesta est. Et quidem altera ex constructione Grammatica: nam adverbium numerandi non recipit genitivum casum: alias eadem forma, *decies hominum*, *decies equitum* vel *peditum* diceretur; nec causa est quare in his analogia deficiat. Altera, quia vox *æris* non multiplicat τὸ *pondus libræ* subauditum, nec significat plures libras æris, ut faciunt adjectivæ voces, *denarium*, *sestertium* in argento: ideoque vox illa *æris*, etiamsi intelligatur τὸ *pondus libræ*, non potest significare mille æreos nummos: ut *sestertia* singulos mille sestertios nummos. Hæc enim duas libras & selibram argenti denotant in nummis, quo-

rum

rum quadringenti censebantur in libra : at ex libra æris olim quidem as unus, post sex, inde duodecim, denique viginti quatuor facti. Primorum *decies centena pondo æris* mille, postremorum viginti quatuor millia assium non excederent: & sic immane quantum distarent a decies centenis millibus. *Decies* autem in hoc, *decies sestertium, centum* tantummodo vel *centies*, non *centum millia* tacite includere evicimus. Ergo quum grandem istam summam in ære significare vellent, *decies centena millia æris* dicebant, ut *decies centena millia nummum, quinquagies centena millia drachmarum*. At uti *decies nummum* (quod justissime repudiat Charisius) & *quinquagies drachmarum* non poterant, ita nec *decies æris*. Nec aliud probant auctoritates, quibus magni illi viri sunt decepti. Livius lib. XLIII. *C. Lucretium, ubi dies, quæ dicta erat, venit, tribuni ad populum accusarunt, mulctamque ei decies centum millium æris dixerunt*. Sic lib. XXIV. *Coss. ex SC. edixerunt, ut qui supra trecenta millia usque ad decies æris census fuisset, quinque nautas daret; qui supra decies, septem*. Quo loco triumphat contra Budæum Alciatus, & similiter abutitur Hostus. Quis autem non videt, ex proximo *trecenta millia* post *decies* subaudiri *centum millia*, uti ex sequenti *decies æris* ad priora *trecenta millia τὸ æris?* Vt lib. XXII. cap. XLVI.

Nume-

Numerus omnium peditum, qui tum steterunt in acie, millium fuit quadraginta, decem equitum. Sic enim ex MSS. restituimus. Velleius lib. II. *exercitumque quem* LXX *millium peditum, quatuor equitum fecerat.* Curtius lib. III. *in acie autem cæsa sunt Persarum peditum centum millia, decem equitum.* Vt hinc nemo probaverit, *decem equitum* extra illam viciniam dici pro decem millibus equitum: ita nec inde potest colligi *decies æris* sine proxime positis *centum millibus* dici potuisse. Nihilo magis juvat lib. x. cap. XLV. *Æris gravis magna vis transvecta, vicies centies millies & quingenta triginta tria millia.* Subjunguntur enim & hic *centena millia*, quæ subaudienda essent ad adverbia, si maxime omnia sana essent. Sed non sunt. nam primum τὸ *magna vis* nobis nusquam reperta inseruit Sigonius, & scimus, non optimo illum, immo vix bono, fuisse libro usum: deinde omnem fidem hæc summa excedit. Age ponamus calculos. Centum millia æris gravis nostræ pecuniæ sunt mille scutati: decies centena millia æris sunt decem millia scutatorum: centies centena millia æris, scutatorum centum millia: millies centena millia æris, scutatorum decies centena millia, quem millionem hodie Itali vocant: decies millies centena millia æris, sunt centies centena millia scutatorum, sive decem milliones: centies mil-

millies centena millia æris, millies centena millia ſcutatorum, ſive centum milliones: decies centies millies centena millia æris ſunt decies millies centena millia ſcutatorum ſive mille milliones. Quid *vicies centies millies?* nempe vicies millies centena millia ſcutatorum, ſive duo millia millionum, argento Romano *octingenties millies ſeſtertium.* At ingens ille triumphus Paulli de Macedonia, qui finem tributorum attulit, nondum ter millies in ærarium tulit. Itaque ſuſpicor illa, *centies millies* abundare, & ſcripſiſſe Livium: *vicies & quingenta triginta tria millia.* Vbi cum annotaſſet aliquis ad marginem ſub illo *vicies* intelligi *centena millia*, quæ ſequentibus implicuit Livius; librarius CCCIↃↃↃ, quæ ſignificabant *centum millia*; ſi per notas ſcripſerat, retulit in contextum, reddiditque *centies millies.* Sic quoque pro illius ævi copia ſatis grandis eſt ſumma, ſcutati viginti quinque millia trecenti triginta: cum in argento eſſent tredecim millia trecenti. Sp. Carvilius paullo poſt de Samnitibus triumphans & Etruſcis tranſtulit æris gravis trecenta nonaginta millia, id eſt ſcut. tria millia nongentos: qua comparatione ille certe, ut tempora ferebant, inſignis triumphus fuit. Video tamen in duobus MSS. eſſe *vicies C. mille & ad* XXXIII. *mil.* in tertio, *vicies centum millia & ad triginta tria*

millia. Ex quibus facere possis: *vicies centena & ad triginta tria millia:* qui sunt scut. viginti millia trecenti triginta præterpropter. At frustra *decies æris* inculcat Hotomannus Valerio Maximo lib. IV. cap. III. ubi de Fabricio Luscino: *decem æris, & quinque pondo argenti, totidemque servos sibi missos.* Prudentius ipse: vel, si forte, *decem millia æris*: nam *quinquaginta* pro *quinque*, tam in argento facto quam in mancipiis refutat frugalitas temporum. Ista igitur, ut dixi, nihil aliud probant, quam *decies centena millia æris* dixisse veteres, ut *decies centena millia nummum sestertium.* Falluntur similiter doctissimi viri Haloander & Ant. Augustinus lib. II. Emend. cap. VI. quum *centies aureorum* apud Celsum Paullumque ICtos interpretantur centies centena millia aureorum. Refugit hoc Latini sermonis ratio: solœcismum vero illum nec jurisconsultis tribuere possum, quorum ævo sermo erat incorruptus; nec Triboniano velim, cujus ævo jam defecerat adeo, ut nec scriptorum quisquam illius æqualium ad pecuniam tum inter manus versantem hoc compendium adhibuerit: si tamen necesse est alterorum esse, hujus potius quam illorum: librariis tamen imputare malim. Verba sunt Celsi L. LXXXVIII. de V. S. *Tantum quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici potest. Sic dicimus*

centies

centies aureorum habere, qui tantum in prædiis cæterisque similibus rebus habeat. Nos tuto delemus τὸ *aureorum*, ut de centies sestertio intelligatur. Perinde ut apud Papinianum L. LXXVII. π. III. de condit. & demon. *cum uxori mandatum esset, ut moriens filiæ communi decies restitueret.* Et Paullum L. IV. π. I. de statuliberis, etiam leviter corrigenda: *Non est statuliber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore is, qui manumissus est, vivere non possit; aut si tam difficilem, immo pene impossibilem conditionem adjecerit, ut illi inde ea libertas obtingere non possit; veluti si hæredi millies dedisset.* Vulgo sine sensu: *ut aliunde ea.* Error est Dionys. Gothofredi, in Notis explicantis *millies* ditissimi hominis patrimonium, continens decies centena millia nummorum: quasi esset idem *millies* Romanum, quod Italicus *millio.* Cujacius lib. XXI. Obs. cap. XXXIX. merito carpit interpretes Græcos qui aut *centum myriadas* (nam ἑκατὸν μυριάδες, decies centena millia denarium, quadragies sestertium) aut chiliadas (neque enim ita loquebantur prisci Græci, sed pro ἑκατὸν χιλιάδες dicebant δέκα μυριάδες, centum millia denarium, quadringenta sestertia) reddiderunt. At *millies*, inquit, efficiunt, myria myriadum, sive decem millia myriadum, quæ vulgus his notis exprimit 100000000, & his verbis, centum

milliones. Confundit vir maximus rationem per denarios, & sestertios computandi. Nam *millies* Paulli est millies centena millia sestertium, nostrorum vicies quinquies centena millia coronatorum, seu duo milliones & dimidiatus, Græcis *διχίλιαι πεντακόσιαι μυριάδες*, seu ducenties quinquagies centena millia denarium: at *μυριὰς μυριάδων* seu *μύριαι μυριάδες* millies centena millia denarium, sestertium quater millies, nostrorum centies centena millia coronatorum, seu decem milliones. Si nihil interesset, tamen Florentinæ membranæ, eo quod habent *miles*, satis ostenderent, quod Ant. Augustinus & cæteri recte judicarunt, legendum esse *millies*. Nunc & ratio id poscit, & frustra Covarruvias alterum tuetur *mille sestertia* intelligendo. Non enim ita loquebantur veteres, sed pro eo dicebant *decies*, uti dictum est: nedum ut cum *mille* solum ponerent, *sestertia*, non *nummos* intelligerent: non secus ac quum *duo millia, tria millia*, & deinceps. Idem Paullus L. XCVII. de legatis tertio: *Imperator interrogavit partem legatarii, quærendi causa: pone, inquit, in condito centies aureorum esse, quæ in usum sumi solerent: diceres, totum, quod relictum esset, deberi?* Solœcum est *centies aureorum*, solœcum est, *centies aureorum, quæ*: sive ad *centies*, sive ad *aureorum* referas: non enim *aurea* dicebant

veteres,

veteres, sed *aurei*; multo minus *sexcenta aurea millia*, ut nunc loqui placet eruditis. Sed & hoc cum laudarent docti viri, credo non venisse illis in mentem, ut hanc summam ad nostram pecuniam reducerent. Scimus aureum Romanum illis tempestatibus valuisse viginti quinque denarios, nummos sestertios centenos: quæque *dena sestertia* effert Tacitus, ea dici Vlpiano *centenos aureos*, maximum patrocinii forensis è legibus honorarium. *Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis usque ad centum aureos*, inquit L. I. π. XII. de extraordin. cognit. Valde festinavit vir maximus, cum in Addendis adversus Heraldum, *centum* illos *aureos* a Triboniano vel Iustiniano esse scripsit, Vlpianum videri *centenos sestertios* posuisse, unius aurei pretium: nunquam sane tantam mercedem fuisse advocatorum pro causa acta, ut centum aureos acciperent. Oblitus Taciti XI. ann. *Capiendis pecuniis posuit modum usque ad dena sestertia.* Oblitus Plinii, qui lib. V. epist. IV. eandem summam facit ex *sex millibus nummum* & *mille denariis*, quam Vicentini Tuscillo Nominato dederunt. Apud eundem eodem libro Nepos prætor in edicto peractis negotiis permittebat pecuniam *dumtaxat decem millium dare*. At, inquit, licita hujus honorarii summa fuit aureus unus, quia Iuvenalis Sat. VII. *si contigit*

M 3 *aureus*

aureus unus. At hoc nusquam cautum. nam Iuvenalis ὑπερβολικῶς imminuit, ut magis efficiat pudenda circi & infamium artium pretia. Alioqui de patrimoniis causidicorum longe aliter Tacitus & auctor de causis corruptæ eloquentiæ, & qui dicit : *nummos habet arca Minervæ.* Non bene collegerunt etiam summas Scaliger & qui fuerunt illo auctore contenti, cum *quinquaginta sestertia* lib. VIII Curtii tradunt explicari sequenti libro *mille aureos.* Immo alterum tantum sestertium mille faciunt aurei. Quum enim singuli aurei centenos habeant nummos, porro decem aurei mille, centum autem decem millia ; quis non videt quinquaginta millia nummum, hoc est, *quinquaginta sestertia*, non facere ultra aureos quingentos. Nec mirum quidquam habet differentia largitionis, cum illa levis officii aulici, ut rex putabat, hi fortiter rei gestæ præmium fuerint. Si bene igitur posuerimus calculos, inveniemus, centies centena millia aureorum, (tot enim illi volunt intelligi, non sola centena millia, nec ἑκατοντάκις ἑκατὸν χρυσοῦς, ut Græci, quæ Latini decem millia aureorum dicerent, non centum centenos, nec faciunt decem millia aureorum nostrorum, ut perperam annotat Dion. Gothofredus, sed viginti quinque millia) fecisse sestertium decies millies, hoc est, milliones viginti

quin-

quinque, seu ducenties quinquagies centena millia aureorum sive Philippeum. Quam summam quam ridicule imaginemur ad quotidianum usum ab homine privato in condito servari, neminem fugit. Scribendum igitur *: pone, inquit, in condito centenos aureos esse, qui in usum sumi solerent*. Et solent jurisconsulti hac summa exempli gratia uti; quemadmodum patet ex L. XXXIV. π. IV. de legatis primo *: si non certum corpus nummorum sæpius sit relictum, ut puta centum, quæ in arca habet*. Sic & L. VIII. π. II. L. CIV. π. I. L. CVIII. π. XIV. L. CIX. π. I. L. CXIII. CXIV. π. III. L. CXXII. π. II. & innumerabilibus. In eundem errorem incidit Budæus, qui cum retulisset ex Plinio, in ærario populi Romani septem annis ante Punicum bellum tertium fuisse argenti numerati *trecenties & septuagies quinquies* : Quæ pecunia « numerata, inquit, utrum ad sestertia, an ad « aureos referenda sit, mihi non liquet: quare « nihil statuo. Sed frustra hæsitare summum « virum ex dictis constat. Maneat igitur, *decies* solum, ut & *centies*, cæteraque hujusmodi, nunquam nisi de sestertio dici, ut recte intelligitur ex Plutarcho : & *decies sestertium* dici tantum, non *decies nummum*, ut bene Charisius, non *decies æris*, non *decies aureorum*, non *decies talentum*, quod Portius addidit. At Valerius Maximus lib. VI.

cap. IV. *Dario filiam in matrimonium cum decies centenis millibus talentum pollicente.* Est enim hic genitivus, uti & *æris.* Optimus Budæus repudians quod nonnulli scriptores
» ita *centies talentum* protulerunt, quasi, in-
» quit, *sestertium* rectus aut accusandi casus
» sit, & non potius genitivus. Atqui si genitivus esset, & subintelligerentur *centena millia*, poterat tolerari *centies talentum* eadem ratione. Nunc quia τὸ *sestertium* in hac locutione genitivus non est, sed vel rectus vel accusativus, aliter se res habet. Hirtius de bello Africano: *Leptitanos tricies centenis millibus pondo olei in annos singulos mulctat.* Hoc Latinum: ad *tricies olei* solœcum. Vopiscus: *Inter omnes constat, eum imperii sui tempore bis millies quinquagies centena millia drachmarum in cœnas insumpsisse.* Valerii Maximi præterea verba confutant, quod ait Scaliger Martialem propter versum licentia Poëtica dixisse *decies centum millia.* Quasi in soluta oratione non liceret dicere nisi *decies centena.* Atqui monumentum Ancyranum bis: *Civium. Romanorum. censita. sunt. capita. quadragiens. centum. millia.* Livius lib. XLIII. *Legati Carthaginiensium tritici decies centum millia & hordei quingenta indicantes se ad mare devecta habere.* Sic igitur per *decies centies*, & posteriore omisso & subintellecto per solum *decies* gradibus inde factis multiplicatum circum-

cumſcribebant, quod ſimplicius ac ſine arte poſt nongenta nonaginta novem ſeſtertia habebant dicendum *millies* uſque ad id, quod niſi rationem illam inveniſſent, fuiſſet pronuntiandum, *nonagies millies millia HS. nummum*, vel *nonagies millies ſeſtertium* : pro quo longe commodius apparet, quod ex inſtituto placuit, *nongenties centena millia nummum* vel *nongenties ſeſtertium* : ſicuti pro *decies millies millia* vel *decies millies ſeſtertium* ſine intellectu alterius numeri dixerunt antea *centies*, pro vicies millies millena *ducenties*. Poſtea pro centies millies millena aut centies millena millia dixere *millies centena millia nummum* vel *ſeſtertium*, vel *ſeſtertium nummum*, & *millies ſeſtertium*, & ſolum *millies*. Non opus foret ultra procedere, niſi eſſet notandus Aldi Manucii lapſus : is enim in Quæſitis per epiſtolam poſt nongenties millies nobis format *Millies millies*, & deinde *Decies millies millies*, denique *Centies millies millies* : quæ Romana nunquam fuiſſe ſatis acceptum habeo. Eſt quidem immanis ſumma, & raro pronuntianda fuit, Græcis διακόσιαι πεντήκοντα μυριάδες μυριάδων, talenta quadragies ter centena ſexaginta millia, ſexcenta ſexaginta ſex cum minis quadraginta, millionum noſtrorum duo millia quingenti. Cæterum analogia monſtrat, poſt nongenties millies dicturos fuiſſe aut dixiſſe *decies cen-*

centies millies, ut poſt nongenta dixerant *decies.* Hoc cum promoviſſent pergendo, *vicies centies millies, tricies centies millies*, uſque ad *nonagies centies millies*, pro eo quod ille vult *decies millies millies* maluiſſent *Millies decies millies*: quod denique Aldus, *Centies millies millies*, pariter tranſpoſitis vocibus,ne continenter bis idem numerus poneretur, *Millies centies millies.* Atque hæc ad quartam interrogationem Hotomanni. Vnde manifeſtum eſt, pleraque omnia hujus generis, ſi quidquam in univerſa Latina lingua, accuratiſſima ratione, etſi alicubi ſit obſcurior, ita eſſe deſcripta: tantum abeſt, ut ab imperitia vulgi & Opica Pelaſgave conſuetudine inducta debeant exiſtimari.

CAP. VI.

Argumentum ſpecioſiſſimum Hotomanni, petitum a differentia ponderis drachmarum & denariorum, diverſoque numero, quo illa in minam, hæ in libram Romanam incurrebant, inventum ab G. Agricola, & non ipſos modo, ſed etiam Cenalem, Scaligerum, Ciacconium, Snellium, Rualdum, Smithum & Thomaſium abduxit. Probatur contra multis auctoribus, pro drachma denarium, proque denario drachmam ambulaviſſe, & centum denarios conjectos in libram argenti Romanam, ut centum drachmæ putabantur in Attica. Denarius pro drachma, Victoriatus pro tribus obolis, ſexta denarii pro obolo, Plinio, qui ter emendatur. Ημίχρυσος aureus denarius. Cleopatræ verba ab conjectura prohibita. Drachma octava pars unciæ,

non

non sexta. In uncia duo stateres, quatuor sicli, octo λεπτὰ sive drachmæ. Λεπτὰ, δραχμαὶ, ὁλκαὶ, ὀβολοὶ, δηνάρια interdum συνώνυμα. Ἀργυροῦς, argenteus, pro mina. & centum denariorum. Follis CCL *denarium, ut Sestertium, quod veteres dixere, pondus argenti, denarium totidem, mille sestertium nummum. Omnes Græci denarium δραχμὴν, omnes Latini δραχμὴν denarium verterunt. Differentia inter denarium & δραχμὴν, quæ subtili examine, illam septimam, hanc octavam unciæ partem facit, non impediet, quin & vulgo hi nummi pro se invicem valerent; multo minus, quin Romani, Græcos in omni sermone, suo tamen quodam proprio more imitati, centum denarios in libra cogitarent, ut elegans formarent suum sestertium pro mille nummis sestertiis. Denarios quos Agricola leves & non legitimos vocat, quos modo Claudii, modo Vespasiani monetæ adsignat, quosque fatetur centum e libra signari potuisse, eosdem esse, quos Polybius, Livius, Strabo, Valerius Maximus, M. Seneca, Augustus, Cicero noverunt. Non videri de aliis drachmis loqui auctores, qui* XCVI *in libra, quam qui centum in ea ducunt. Mos Romanorum rotundandi numeros & abutendi vocabulis a certo numero formatis ad majoris vel minoris numeri copiam. Denarii pondus idem quod drachmæ experti Agricola, Scaliger, Snellius, Capellus. Nummi, in honorem Marii facti. titulus illustratus. Libra triplex, communis, medica, nummaria. Denarii unciales, semunciales &c. victoriati didrachmi, sestertii denario majores, commentum Savoti portentosum. Mina pro* LXXV *drachmis non dicitur Appiano.*

SEquitur falarica in speciem terribilis, quæ unica Budæanorum, omnium phalanges se pro-

„ ſe profligaturum promittit Hotomannus. Si „ *ſeſtertium* mille ſeſtertios continebat, ſimul- „ que duas argenti libras & ſelibram valebat, „ neceſſe eſt duas illas ſummas inter ſe conve- „ niſſe: hoc eſt, duas argenti libras & ſelibram „ mille ſeſtertiis valuiſſe. Atqui duæ argenti „ libræ & ſelibra valebant octingentos tan- „ tum & quadraginta ſeſtertios. Nam Plinius „ ſcribit lib. XXXIII. cap. IX. ex argenti libra „ denarios conflari ſolitos quatuor & octo- „ ginta, & proinde ex duabus & ſelibra du- „ centos & decem denarios. Quæ ſumma ſi „ ad ſeſtertios redigatur, quorum quatuor de- „ narium conficiunt, quadruplicato numero „ non plures ſeſtertii reperientur quam octin- „ genti & quadraginta. Iuvat Cornelius Cel- ſus Lib. V. cap. XVII. *Sed & antea ſciri volo, in uncia pondus denariorum ſeptem eſſe.* Et ad P. Natalem: *Græci medici pondera medicamentorum ad drachmas redigunt: quæ quia ad denarium conveniunt, (octoginta enim quatuor in libram incurrunt) pro nota Græca drachmæ, notam denarii poſui, & ad ejus pondus drachmas redegi.* Scribonius Largus ad Calliſtum: *Erit nota denarii unius pro Græca drachma: æque enim in libra denarii octoginta quatuor apud nos, quot drachmæ apud Græcos incurrunt.* Denique Livius lib. XXXIV. *Argenti ſignati octoginta millia fuere Atticorum. Tetradrachma vocant. trium fere denariorum in ſingulis eſt pondus.*

dus. Hoc argumentum est inventum a viro maximi & meritissimi nominis, Georgio Agricola. Sed, inquit, neque denarius legi- " timus ejusdem est ponderis, cujus drachma, " neque libra ex centum drachmis, sicut mi- " na, constat. Itaque cum Budæus res non " concessas sumpserit, quod ex illis efficit, nul- " lo modo concedimus: verum quia ex argen- " ti libra quatuor & octoginta denarii legiti- " mi, trecenti vero triginta sex sestertii signan- " tur, sequitur, ut si mille nummis sestertiis " addideris octo, argenti libras tres efficias. " Hoc argumentum Rob. Cenalem devium " egit: Denarius nummus argenteus erat, in- " quit, septima pars unciæ, ideoque drachma " Attica septima parte gravior: uncia enim " octo drachmas, denarios vero septem com- " prehendit: quod (addit alibi) abunde pro- " bavit G. Agricola. Hoc Scaligerum commovit, ut omissa Budæi ratione *millia sestertia sua* & substantivum *decies* comminisceretur. Hoc Willibrordum Snellium, ut contra sua ipsius experimenta malle se expressis Plinii verbis quam obscuris & incertis, ut vocat, conjecturis fidem habere testaretur: quasi quæ mox adducemus Plinii, expressa non essent. Hoc P. Ciacconium Hispanum pervertit: Sed quærat aliquis, inquit, qua " ratione factum, ut *sestertia* singula mille ses- " tertios continuerint? Et Budæus eam ra- " tionem

„ tionem adfert, quod quemadmodum *ſeſter-*
„ *tius* duas libras æris & ſemiſſem valebat, ita
„ *ſeſtertia* duas libras & ſelibram argenti, hoc
„ eſt ducentos quinquaginta denarios, quaſi
„ libra centenos denarios penderet. Sed id re-
„ prehendit Agricola ea potiſſimum ratione,
„ quod ex libra argenti juſtum fuit Romæ
„ octoginta quatuor denarios ſignari, non
„ centum. Et videri poteſt id non ratione, ſed
„ conſuetudine inductum, ut mutato genere
„ e maſculino in neutrum multiplicatio per
„ millenarium fieret: ut apud Caſtellanos et-
„ iam fit: nam cum dicunt *quinientos*, *ſeſcien-*
„ *tos*, intelligunt ſemper *maravedis*: cum di-
„ cunt *quinientas*, *ſeyſcientas*, intelligunt ſem-
per *mil maravedis*. Idem Rualdum abduxit,
ut de Plutarcho & Budæo graviter exiſtima-
„ ret. Denarii Romani conſularis (i. ætate
„ M. Antonii & M. Tullii Ciceronis) pondus
„ fuit momentorum ſive granorum duum &
„ ſeptuagenum. quod eſt dicere, Attica dra-
„ chma quaterni ſeſtertii, ſive Romanus dena-
„ rius, novem granis, i. ſeptima illius dra-
„ chmæ, vel octava ſua parte omnino ponde-
„ roſiores fuerunt. Denarii hujus generis ſe-
„ pteni in unciam adſignati ſunt, quæ fuit
„ octo drachmarum; in libram Romanam
„ octoginta quatuor, quæ XCVI drachmis fuit
„ repenſilis, libra Græca ſive mina Attica,
„ quatuor ſolum drachmis levior: ita ut dena-
rius

rius ad drachmam & fere ad Hispanicum re- "
galem fuerit, ut octo ad septem, ut XCVI. "
drachmæ ad LXXXIV. denarios. Idem de- "
linivit Anglos doctos viros Thomam Smithum & Thomam Thomasium. Illius quidem ex opere scripto excerpta mecum communicavit G. Boswellus, Regis magnæ Britanniæ ad Ordines legatus: & ex vernaculo translata sic habent: Omnium ultimus de "
hac materia scripsit G. Agricola Saxo. (laude "
enim debita fraudabo neminem, cujus be- "
neficio profeci, sed suum cuique libens tri- "
buam.) qui tantum in hoc argumento vicit "
reliquos omnes, quantum jubar solis stellas "
exsuperat. Rem ille totam adeo explanavit, "
ut neque Budæus neque Alciatus, Portiusve, "
qui omnes edito ejus libro superstites fue- "
runt, eum vel junctim vel separatim oppu- "
gnare aut etiam sua propugnare ausi fue- "
rint. Budæus interim non exiguam erran- "
di occasionem habuit: neque enim e fæce "
doctorum erant, qui in avia ipsum abduxe- "
re, Plutarchus, Dionysius Halicarnassensis, "
A. Gellius, & tales e Græcis & Latinis, qui "
interiore cura neglecta, & sumto, quod erat "
proximum, vertunt *μνᾶν libram*, & *δραχμὴν* "
denarium, & contra, ubi Romani scribebant "
denarium, Græci vertebant *δραχμήν*: quod "
sane proximum, at non idem est: item ubi "
Latini habebant *libram*, Græci ponebant "

μνᾶν.

„ μνᾶν. Thomasii autem de sestertio edita „ sunt : Adhæc *sestertium* non ponitur pro „ mille sestertiis, ea ratione, qua *sestertius* pro „ æris duabus libris & semisse, ut Budæus pu- „ tat. Nam quod libram dicit centum consta- „ re denariis, nullis auctoribus dicit. Et Pli- „ nius lib. XXXIII. cap. IX. diserte quatuor & „ octoginta e libris signari asserit. Ex quo „ colligitur, mille sestertios tres libras minus „ duobus denariis pendere, & fieri non posse, „ ut *sestertium* Budæanum a duabus libris ar- „ genti & semisse dicatur, quemadmodum *ses-* „ *tertius* a duobus assibus & semisse, tanquam „ semitertius, dictus est. Hæc igitur est πολύ- δαμος illa Gorgo,

Horribili super adspectu mortalibus instans, adversus quam diligentius intentiusque velut Orci galea nos munire veram sententiam oportet. Primum *sestertia* mille sestertios nummos valuisse, quod Agricola, Hotomannus, Thomasius, hoc argumento inficiabantur, post Scaligeri & Ciacconii adsertionem inter doctos jam judicatum est : *sestertium* quoque numero singulari cum adverbiis eodem sensu dici nos confirmavimus. Id autem inde provenisse, quod in libra ducerentur centum denarii, perinde ut in mina centum drachmæ, auctore Budæo, quem sequimur. Plinius lib. XXI. cap. XXXIV. *Drachma Attica (fere enim Attica observatione medici*

medici utuntur) denarii argentei habet pondus. Hinc ipſe paſſim, ubi apud Græcos auctores *drachmis* definiri pondera invenit, modo *drachmas* retinet, modo *denarios* ſubjicit. Lib. XIX. cap. III. de laſere: *magnificum in uſu medicamentiſque & ad pondus argentei denarii penſum.* Lib. XIV. cap. XVI. *in congium muſti decem denariorum pondere addito.* Pro quo Dioſcorides: Βάλε δραχμὰς δέκα εἰς γλεύκους χοῦν. Ex quo non dubito, quin eodem capite reformanda ſint, quæ in vulgatis diſcrepant. Plinius: *E napis fit* II *denariorum pondere in ſextarios binos muſti addito.* Dioſcorides: Βουνίου δραχμὰς δύο κόψας κάθες εἰς κοτύλας γλεύκους τέσσαρας. Male vulgo, XI. Κοτύλη, hemina, dimidiatus ſextarius. Rurſum Plinius: *Ex roſæ foliis tuſis in linteolo in muſtum colatis cum ponduſculo, ut ſidat,* CCL *denariorum pondere in ſextarios vicenos muſti, nec ante tres menſes vaſe aperto.* Dioſcorides: Ῥόδων ξηρῶν κεκομμένων μνᾶν μίαν ἐνδήσας εἰς ὀθόνιον, κάθες εἰς γλεύκους ξέστας η', μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας διυλίσας μετάγγιζε. Nam minæ ſive centum denariorum pondus in ſextarios octo, requirit duas minas in ſedecim, duas & ἡμίμναιον in vicenos. Male vulgo, XL *denariorum.* Sed nec recte, *colatis.* Alii *collatis.* nihilo melius. Scribe, *chalatis.* id eſt, demiſſis: quod verbum apud Vegetium, ut & *chalatorios funes,* eruit Turnebus. Plinius de

nectarite : *radice ponderis* v *denariorum in sextarios* XXXVI *musti addita*. Dioscorides : Ῥίζας ξηρᾶς δραχμὰς πέντε ἐνδήσας εἰς ὀθόνιον, κάθες εἰς χόας ἕξ. Nam sex congii, triginta sex sextarii. Vulgo : XL *den. in sextarios sex.* Nec pondera prorsus alia sunt Plinio, alia Dioscoridi, in horum nonnullis, ut queritur Dalecampius : sed partim librarii vitiarunt, partim Plinio sunt alia vocabulis, eadem ratione. Sic statim : *Hyssopites e Cilicio hyssopo unciis tribus in duos congios musti conjectis aut tunsis in vinum*. Dioscorides : Δεῖ δὲ τῷ κεραμίῳ τοῦ γλεύκους λίτραν μίαν τοῦ ὑσσώπου κεκομμένων τῶν φύλλων προδιδόναι. Libra in amphoram, facit proportione tres uncias in duos congios, sex uncias in quatuor, novem in sex, duodecim in octo. Octo congii, amphora, ut duodecim unciæ, libra. Lib. XX. cap. II. *semine solo siccato, dein trito triginta denariorum pondere in heminas dato aquæ*. Eodem, cap. XXIII. de ferula : *Radix denarii pondere in vini cyathis duobus bibitur adversus serpentes*. Eximius locus eodem libro cap. XXIV. in theriaca Antiochi incisa in æde Æsculapii : *Serpilli duum denariorum pondere : opopanacis & milii tantundem singulorum : trifolii pondus denarii : anethi & fœniculi seminis & anisi & ammii & apii, denariorum senum singulis generibus, ervi farinæ duodecim. Hæc tusa cribrataque vino, quam possit, excellenti digeruntur*

runtur in paſtillos victoriati pondere. Vides *denarium* pro drachma, *victoriatum* pro tribus obolis. Lib. XXI. cap. XXII. *denarii pondus in ſextarium aceti & mellis addi oportet.* Lib. XXIX. cap. I. de Mithridatico: *quarundam rerum ſexageſima denarii unius imperata.* Cap. III. *ceruſſæ denariorum duum pondere*: &, *pineique corticis duabus ſexageſimis denariorum.* Sic cap. IV. & VI. & X. & XI. Lib. XXX. cap. XIV. & XV. Sic *duæ ſextæ denarii* pro duobus obolis lib. XXIX. cap. VI. *ut efficiatur dimidium pondus denarii, promittitur, additis duabus ſextis denarii e ſtibi.* Lib. XXX. cap. I. *Aſpidis cutem pondere ſextæ partis denarii.* Hinc etiam dicit interdum *argenteum denarium*, quamvis non eſſet Romanis niſi argenteus: nempe in arte verſatur Græcorum, quibus & *aureus denarius.* Sic enim vertit illorum *ἡμίχρυσον*, drachmam auri. Lib. XXXIV. cap. VII. *ſolitum enim* (Lyſippum) *ex immani pretio cujuſque ſigni denarios ſeponere aureos ſingulos.* Lib. XXXVII. cap. I. *indicato in Cypro ſex aureis denariis ſmaragdo.* Auctor Galenus lib. VIII. de compoſ. medicam. *πρόδηλον, ὅτι δραχμὴν λέγομεν νῦν ἐν τοῖς τοιούτοις ἅπασιν, ὅπερ Ῥωμαῖοι δηνάριον ὀνομάζουσιν.* Auctores, in parte illi ipſi, qui in contrarium adducuntur: Celſus, cum *drachmas ad denarios convenire*; Scribonius, cum tot in libra denarios eſſe quot drachmas adfirmant.

Cleopatra: *ἡ δραχμὴ ἔχει γράμματα γ', ὀβολοὺς ϛ', θέρμους θ', κεράτια ιη', χαλκοῦς μη'. τὸ Ἰταλικὸν δηνάριον ἔχει δραχμὴν α'.* Quod perperam invertit Capellus: *τὸ δηνάριον ἔχει δραχμὴν Ἰταλικὴν α'.* ;Plinius Valerianus: *Drachma est pondus denarii argentei. Obolus quoque denarii pars est sexta.* Auctor Isidorus, qui non ab sese, sed haud dubie ex aliquo veterum optimo lib. XIV. cap. XXIV. *Drachma octava pars unciæ est, & denarii pondus, argenti tribus constans scriptulis, id est octodecim siliquis.* Vbi fuit igitur mens summo viro, cum ad Solinum interpretaturus illud Plinii lib. IX. cap. XXXV. *Pondus ad hoc ævi semunciæ pauci singulis scriptulis excessere:* apponit: Tria scripula vel scriptula in drachma: „ sex drachmæ in uncia: sic decem & octo „ scriptulorum uncia est: semuncia novem: „ ut margarita, quæ semunciæ pondus uno „ scripulo superaret, decem scripulorum esset. At Fannius:

Vncia fit drachmis bis quatuor. unde putandum
Grammata dicta quod hæc viginti quatuor in se
Vncia habet.

Et Volusius: *Dividitur uncia in scriptula viginti quatuor.* Moxque: *Semuncia habet sicilicos duos, sextulas tres, dimidias sextulas sex, scriptula duodecim.* Denariis aliquis illorum, qui argute voluerunt agere videri, sex unciam terminavit; drachmis, quod sciam, nemo.

nemo. Ipſe melius hæc norat ſcripſeratque alibi : ſed indiſpenſatus iſte atque irrevocabilis ſtyli curſus hic quoque illi plauſtrum perculit. Igitur hæc condonabitur, ut tanto facilius mutuos det nobis aliquot auctores hujus rei, quam nunc quærimus, ex defenſione Notarum in Tertullianum. Hero Alexandrinus in fragmento de re nummaria: *Τῇ Ἀττικῇ δραχμῇ χρηστέον πρὸς σταθμὸν καὶ νόμισμα, ἐπειδήπερ ἰσοδυνάμος ἐστι τῇ Ἰταλικῇ ἣ καλεῖται δηνάριον.* Idem Hero in eodem opuſculo : *Σίκλον ἀπὸ τοῦ σεκὲλ ἑβραΐδος, ὅ ἐστι ῥοπή. ἔχει δὲ δύο λεπτὰ καλούμενα, ἅ εἰσι δραχμαὶ δύο· δύο δὲ δίδραχμά εἰσι δύο σίκλοι κατὰ τὸ σίκλον τὸ ἅγιον, οἳ ποιοῦσι στατῆρα ἕνα· ὁ στατὴρ τῇ ὁλκῇ δύο διδράχμων ἀποτελεῖ μέτρον· σίκλον δὲ καλεῖται κοδράντης· ἑρμηνεύεται δὲ ἐκ τῆς ἑβραΐδος κοδράντης ἤγουν ἀπόδεσμος, δύο δὲ δραχμὰς εἶχε.* Quicum omnino conſentit fragmentum aliud ex codice Budenſi prolatum a Ioach. Camerario, repetitum a Scaligero, ab Salmaſio correctum : *Ἔχει ὁ στατὴρ ἥμισυ τῆς οὐγκίας, σίκλους δύο· πάλιν τὸ σίκλον, ὅ ἐστιν ἥμισυ τοῦ στατῆρος, τέταρτον τῆς οὐγκίας, ἔχει λεπτὰ δύο· τὸ δὲ λεπτὸν ὁλκὴ μία, ὄγδοον τῆς οὐγκίας, παρά τισι δὲ καὶ ὀβολὸς καλεῖται.* Ex horum traditione, uncia duos habet ſtateres, quatuor ſiclos, qui & quadrantes, octo *λεπτὰ*, quæ & drachmæ : ſtater duos ſiclos, qui & didrachma duo, quatuor *λεπτά*· ſiclus duo

λεπὰ seu drachmas : λεπὸν sive drachma octava pars unciæ. Hæc eadem λεπὰ, δραχμὰς, ὁλκὰς, ὀβολὰς, (idem enim interdum omnia hæc vocabula significant) postea *denarios* idem Hero vocat : Δηνάρια δὲ ἦσαν ἐκεῖνα δύο τὰ ὑπὸ τῆς χήρας εἰς τὸ γαζοφυλάκιον βεβλημένα, ἃ καὶ δύο λεπὰ ἐκαλεῖτο. Hilarius in enarratione Psalmi CXXVIII. *duos denarios inopis viduæ acceptiores Dominus ait copiosis divitum nummis*. Iidem scriptores μνᾶν, quæ centum drachmarum est, vocant ἀργυροῦν, seu μέγα ἀργύρειον, opposito nempe τῷ λεπτῷ, quæ erat drachma : & in isto testantur esse centum denarios. Hero : Μέγα δέ ἐστιν ἀργύρειον, ὃ ἐκλήθη ἀργυροῦς, δηναρίων ἑκατόν· ἕκαστον δὲ δηνάριον ἀσσαρίων ἐστὶν ἑξήκοντα. Budensis Camerarii : τὸ κληθὲν νόμισμα παρὰ τοῖς βασιλεῦσι (ἀργύρεος δὲ καλούμενος διὰ τὸ ἐξ ἀργυρείων τότε τελεῖσθαι εἰκόνα ἔχων βασιλικὴν) μέγα μὲν εἶναι τῷ χαράγματι καὶ τῇ ὁλκῇ, ὃ ἐκλήθη ἀργυροῦς, ὥστε ἔχειν αὐτὸν δηνάρια ρ'. ἕκαστον δὲ δηνάριον ἔχειν ἀσσάρια ξ'. Idem confirmat Epiphanius : Ρ' δὲ δηναρίων ὑπῆρχεν ὁ ἀργυροῦς, ἑξήκοντα δ' ἀσσαρίων ὑπάρχει τὸ δηνάριον. Ejusdemque vetus interpres : LX *vero assaria denarius nominatur : centum autem denaria argyrus, id est, argenteus existebat*. Maximus περὶ τιμῆς τῶν τριάκοντα ἀργυρείων· Λεπὰ καλοῦνται τὰ ἀσσάρια, ἤγουν τὰ νουμμία· ἑξήκοντα δὲ ἀσσαρίων ὑπῆρχε τότε δηνάριον·

ειον· ἑκατὸν δὲ δηναρίων ὁ ἀργυροῦς. De iſtis ſexageſimis partibus denariorum, quæ *aſſaria* vocant illi, & Maximus Λεπτὰ, vocabulo jam aliter uſurpato, adverſus Cercoëtium Salmaſius. Aliud argumentum etiam præbet Epiphanius, follem κατὰ δηναρισμὸν deſcribens: Φόλλις, ὃ καὶ βαλλάντιον· διπλοῦν δέ ἐστιν ὑπὸ δύο ἀργυρῶν καὶ ἥμισυ συγκείμενον, οἳ γίνονται σν' δηνάρια. Vetus verſio: *Follis, qui & ballantium, id eſt, ſacculus, a duplicatione nominatur: duo namque ſunt ac ſemis argentei, qui faciunt minutos denarios* CCL. Subſcribunt Gloſſæ Nomicæ: Φόλλις σταθμός ἐστι λεγόμενος καὶ βαλλάντιον· ἕλκει δὲ δηνάρια διακόσια πεντήκοντα. Aliudque vetus fragmentum περὶ σταθμῶν. Βαλλάντιον παρὰ τὸ βάλλειν· ἐστὶ δὲ σταθμός τι βαλλάντιον, ὃ καὶ Φόλλις δηναρίων σν'. Iam antea dictum ἀργυροῦν eſſe idem quod minam ſeu libram. Ergo mina centum denarios, duæ ſemis, quæ veteres Latini dixere *ſeſtertia*, poſteriores *folles*, ducentos quinquaginta denarios habent. Denique probat hoc conſpiratio Græcorum & Romanorum omnium, quotquot ſunt quibus Latinam pecuniam ad Græcam Græcamque ad Latinam redigere uſus fuit: quorum illi *denarium* Latinum ſemper δραχμὴν, hi δραχμὴν ſemper reddiderunt *denarium*: horumque inter ſe comparatio demonſtrat, ut pondo bina & ſelibram æſtimari drachmis ducentis quin-

 qua-

quaginta, ita unam libram drachmis centum, unam minam denariis centum. Agricola ut tot auctoribus respondeat, dicit quidem aliquid non abhorrens ab illa minuta subtilitate, qua in his utitur, sed quod facile adversus ipsum inverti, & pro nobis valere
„ possit. Plinius quidem, ait, in eo ipso loco
„ Græca nomina non modo mensurarum, sed
„ etiam ponderum interpretatur. Itaque cum
„ denarius argenteus ad Atticæ drachmæ pon-
„ dus proximius accedat, quam vel denarius
„ aureus vel victoriatus, dicit drachmam At-
„ ticam denarii argentei habere pondus. Quo-
„ circa Latini scriptores, cum locos ad ver-
„ bum de Græcis exprimunt, pro drachma
„ reddere solent *denarium*, contra Græci cum
„ locos de Latinis convertunt, pro denario
„ *drachmam*. Sic Romani scriptores interdum
μνᾶν vertunt *libram*, & Græci libram μνᾶν. Habemus quod volumus: neque enim Budæus negavit, aut nos negaverimus, subtili examine minam a libra, drachmam a denario differre aut minus quam centum denarios ex libra signari. Immo diserte Budæus, cum advocasset verba Hermolai: *mnan*, *libram*, *pondo*, *minam* pro eodem nostri dicunt, ut Græci μνᾶν, λίτραν, ὁλκὴν, addit:
„ Quod dictum ut non usquequaque verum
„ est, ita in re nummaria *libram* & *minam* pro
„ eodem fere usurpari deprehendimus, vix ut
diffe-

differentiam animadvertere poſſis, quamli- «
bet obſerves accurate & Latinos & Græcos. «
Hoc autem quærimus, an quod veteres drachmam denario, libram minæ compararunt, non præbeat idoneam rationem explicandi vocem *ſeſtertia* pro mille nummis, quaſi conflatis ex pondere argenti duarum & ſemis librarum, cum in libram centum denarii, ſinguli quatuor nummum, ut in minam centum drachmæ imputarentur? Cenſuit Budæus. Contradixit Agricola, & tanta manus doctorum hoc maxime impulſi, quod ſubtiliſſimo examine pondera denario & drachmæ divortant. At ſi hoc diſcrimen non deterruit omnes ad unum veteres, ne *δραχμὴν denarium, χιλίας δραχμὰς mille denarium, δέκα μυριάδας centum millia* interpretarentur & exprimerent, Latini, Græci, viciſſim; neque offeciſſe judicandum eſt idem quantulumcumque diſcrimen, qui minus ἑκατὸν δραχμὰς dicerent *denarios centum*, cumque viderent Latini eſſe Græcis ſummam ſignificantem centum drachmas, *μνᾶν*, quam propter proximam æqualitatem ponderis etiam in aliis *libram* reddebant, illorum imitatione conciperent libram centum denariorum, & inde *ſeſtertium* pondus argenti, duplicatam libram cum ſemiſſe: quod quia ex hac ratione ducentos quinquaginta denarios, etiam mille nummos ſeſtertios valeret.

Agricola comminiſcitur tria genera denariorum, gravium unum, quales ex libra tres & ſexaginta ſignatos, Livium & Varronem (ſed male, ut docuit Hotomannus) demonſtrare putat, quos fatetur nunquam ſibi viſos: mediocrium alterum, quales quatuor & octoginta e libris ſignari juſtum eſſe tradit Plinius, ſi tradit, tot aliis locis drachmam denario æquans: levium tertium, cujuſmodi jam abolita libertate imperatores Claudius & eum ſecuti, aliquid de pondere detrahentes, e libra fecerint ſex & nonaginta. De hoc „ poſtremo genere ſic ſcribit: Si de iſto levi „ & non legitimo denario Plinium ſcripſiſſe „ Alciatus dixerit, *drachma Attica denarii ha-* „ *bet pondus*, ne videar defenſor nimium liti- „ gioſus, ab eo non diſſentiam: præſertim „ cum tales inveniri ſoleant, ſed maxime per- „ cuſſi a quibuſdam imperatoribus, qui Ve- „ ſpaſianum ſunt ſecuti. Hos etiam denarios „ leves ſi Plutarchum alioſque inferioris æta- „ tis ſcriptores Græcos, qui pro denariis red- „ dunt drachmas, aut Latinos, qui contra „ drachmas convertunt denarios, putavit in- „ tellexiſſe, non repugnabo. Et hic habemus confeſſionis ſatis. Concedit enim fuiſſe & reperiri hodie denarios tales, qui eodem, quo drachma, cum ſint pondere, centum potuerint in libra cenſeri, ut totidem drachmæ in mina. Sed quum eos non legitimos vocat,

quum

quum ante Claudii principatum non percuſſos,(etſi Ciacconio perſuaſerit,etſi formaverit hinc aſſes ſuos, ſeſtertios, victoriatos, denarios, conſulares & imperatorios Capellus, in quibus mire laſcivit, nec aliunde Savotus ingerat toties Neronem detraxiſſe argenti & auri ponderi) in eo convincitur erroris manifeſti collatis Polybii & Livii locis, cum hic ex illo πεντακοσίας δραχμὰς quingenos denarios accepit: Strabonis & Valerii Maximi de Præneſtino mure,quem ille διακοσίων δραχμῶν, hic ducentis denariis veniſſe ait: M. Senecæ rhetoris, qui & ipſe narrat rem ſub principatu Auguſti geſtam, in qua agnoſcit viginti quatuor ſeſtertia eſſe in talento: Ciceronis denique eadem ratione decem millia talentum bis millies quadringenties reddentis. Vt taceam alia plurima, in quibus Dio, Plutarchus, Dionyſius, & Alexandreæ hiſtoriæ ſcriptores de temporibus antiquioribus loquuntur: nec credibile eſt omnes illos ſcriptores adeo fuiſſe imprudentes aut negligentes, ut ſuæ ætatis levem pecuniam cum ſuperiori gravi, ut fingit ille, perpetuo errore confunderent. Quid quod Plinius de Taprobanes rege refert lib. VI. cap. XXII? principatu Claudii, cum Annius Plocamus manceps vectigalium rubri maris, aquilonibus raptus ad inſulam neceſſario applicuiſſet, admiratum fuiſſe regem juſtitiam

ſtitiam Romanorum inde, quod pares pondere denarii eſſent in captiva pecunia, cum diverſæ imagines indicarent a pluribus factos. An credibile eſt omnes hos fuiſſe graves & conſulares, quos imaginantur, nullum Claudianum? tam mehercule quam omnes fuiſſe leves & Claudianos, ut indicat velle Agricola adverſus Alciatum. An Claudium potiſſimum commiſiſſe, ut interiret illud ſpecimen Romanæ juſtitiæ, quod tam recentem fecerat admirationem barbaræ ac remotiſſimæ genti, eamque ad amicitiam Romanam petendam ſollicitaverat? Quis autem ille ad portas Hannibal, qui ſubegit Claudium a bello Punico ſecundo exemplum repetere, quo publica inopia levaretur? Cur autem Tacitus, Suetonius, Dio, accuratiſſime omnia perſequentes mutationis hujus in pecunia ne verbulo quidem meminerunt? Scaliger etiam teſtatur, omnes fere, qui hodie reperiuntur, denarios ejuſdem eſſe, cujus drachmam, ponderis, neque Regalem Caſtilianum excedere. Hæc ſufficiunt nobis ad demonſtrandum drachmas denarioſque Romanis & Græcis eodem pretio taxatos, centumque denariis æſtimatam nummariam libram: teſtimonia, inquam, Plinii, & Galeni, totque aliorum, tum perpetuus uſus omnium auctorum, præter experimenta Budæi, ipſius Agricolæ, Scaligeri

& cæ-

& cæterorum in appendendis denariis. Si qui alii fuerunt minore numero libram exhaurientes, illos uti non quadrare ad nostrum institutum unicamque illam & veram rationem, qua *sestertia* qui dicta sint, intelligimus, non diffitemur: ita extraordinarios fuisse illos neque in ambulante & versante inter manus pecunia promiscue jactatos, neque rem tot argumentis probatam suspectam reddere posse ulli æquo arbitro confidimus. Quod ad Hotomannum attinet, ille tot partibus Agricolæ diversus, unum ab eo sumpsit imbibitque adeo, ut in Romanam libram centum denarios ac proinde quadringentos sestertios imputandos esse, neque Budæum, cui totus pene mundus adsentiatur, neque quemquam Budæo doctiorem, si quis fuerit repertus posthac, unquam veritatis studiosis persuasurum ausit promittere. Quis vanam putet tantam tanti viri fiduciam? Sed si rem penitius inspicias, acumen ejus aut certe memoriam desideres. Hic scilicet tempus erat libræ omnia scriptula & siliquas exsequi subtiliter, ubi de ratione nominis mediocri summæ impositi, qua in re plerumque rotundum potius quam exactum numerum amabant Romani, agitur: hic tantam controversiam, quam αἰνιγματώδη & ingenii carnificinam dicit alicubi, subita sententia finiri, ut Budæi ex receptissima vulga-

vulgatiſſimaque ratione poſiti calculi conturbarentur. An meminit ſuperius ſcripſiſſe, *libram* & *minam* pro eodem ponderis genere interdum ab auctoribus uſurpari, interdum pro diſpari ac diverſo: modo ſeptuaginta duas drachmas in libram ſive minam imputari, modo ſeptuaginta quinque, ſæpe quatuor & octoginta, nonnunquam nonaginta ſex, PERSÆPE CENTUM. Sed & ſequens caput totum occupat in ampliori recenſione locorum apud auctores, quibus drachma & denarius æquantur. Immo eo uſque provehitur, ut apud Livium, ubi dicitur: *tetradrachma vocant: trium fere denariorum in ſingulis argenti eſt pondus:* poſt multam diſputationem fateatur ſe vereri, ne nomen τετράδραχμα in τριδράχμα degenerarit. Adeo adverſantes Budæo cavere non potuerunt, quin ſæpe illis exciderent, quæ ipſorum propoſito adverſarentur. Cur Hotomanno, in re juxta dubia, liceat quatuor & octoginta denariis coërcere libram argenti, ut neget mille ſeſtertium nummum imputatum in duas libras & ſelibram; Budæo, ut rationem det, cur *ſeſtertia* valuerint mille nummum, quod teſtatiſſimum & judicatum eſt, opinionem omnium, qui Græca aut Latina olim tranſtulerunt, calculo aptam & non minus certis auctoribus probatam ſequi non liceat? At etiam nonaginta ſex denariorum

riorum in libram mentionem habet; quia Fannius Remnius:

Accipe præterea patrio quam nomine Graji
Mnan vocitant, nostrique minam dixere priores:
Centum hæ sunt drachmæ. Quod si decerpseris illis
Quatuor, efficies hanc nostram denique libram.

Dioscorides: Ἡ δὲ λίτρα ἔχει οὐγκίας ιβʹ, δραχμὰς ϙϛʹ. Et Galenus: Ἡ μὲν λίτρα δραχμὰς ἓξ ἔχει πρὸς ταῖς ἐννενήκοντα· τὸ δὲ ἡμίλιτρον ὀκτὼ καὶ τεσσαράκοντα δηλονότι· καθάπερ καὶ τούτου πάλιν τὸ ἥμισυ τέσσαρας καὶ εἴκοσι. Priscianus: *Italica autem mina drachmas habet nonaginta sex.* Quin & apud Plinium suspicatus est olim Hermolaus, non LXXXIV, sed LXXXXVI legendum esse. Hinc igitur Hotomannus: Sumamus alterum legitimum denariorum « numerum in libram, de quo superius suo « loco dictum est, nimirum sex & nonaginta. « Nihil necesse est rationem inire. Verbo isto « solo intelligitur satis, Budæanæ opinioni « nullum omnino locum relinqui. Hoccine « non est vineta sua cædere? Etenim si nonaginta sex denarii libram implent, cur tanta adseveratione prius quatuor & octoginta id præstare statuit. Dein Budæus non ignorabat, quatuor illis sententiis, quæ aut LXXII, aut LXXV, aut LXXXIV, aut XCVI denariis præcise libram definiebant, id quod volebat, non convenire. Videbat autem, si centum denarii

denarii in libram conferrentur, claram se obscurissimæ rei facem accendere, & causam differentiæ tantopere quæsitam inter *sestertios* & *sestertia*, satis idoneam inferre posse. Sciebat ita quosdam Romanorum & Græcorum tradere, &, quia rotundus erat numerus, recepto & in aliis veterum mori familiarior & convenientior videbatur. Id ergo, quod expositum erat obviumque, secutus est: & quidem tanto moderamine, ut non secus de libra minaque sentientes improbaret, sed eorum subtilitatem veteres secutos in re nummaria negaret. In quo nos ei omnino subscribimus. Dissensum aliorum & diversos calculos, & pro tempore copiaque metalli, forsan & animo regentium monetam, differens denariorum pondus ei objicere, quid est aliud quam petere τὸ ἐν ἀρχῇ? Æquent illi suos quatuor & octoginta denarios, vel plus vel minus, quot volunt in libra præter centum, æstimationi omnium, quotquot fuere, veterum, qui Græca vel Latina verterunt: æquent ponderi denariorum, quales hodie plurimi reperiuntur: & tum habebunt quod nobis opponant. Vnde probabitur magis consilium Budæi, quam quod insuper habitis cæteris eam æstimationem libræ advocavit, quæ serviret optime proposito? unde magis aliorum infelicitas, quam quod putida diligentia, altum patens fastidientes,

dientes, in brevibus Syrtibusque infinitis hæserunt? Sit autem pinguior ista ratio & minus respondeat religiose ponderum alibi adhibitorum momentis & subtilissimo denarii & drachmæ ad se invicem examini. An postulare potuit, ut crederemus octo & quadraginta aureorum pondus in libra auri fuisse, numerum vero quinquaginta: in denariis id ferre non potuit, ut numerus formarum & pondus aliquantulum differrent? Quanto plus præstant in quinquaginta aureis duo quam in centum denariis quatuor? Immo qui tot loquendi genera in re, in qua ipsi tam subtiles ac circumspecti sunt, sine ulla ratione aut consilio, mera libidine vulgi, etiam contra rationem & regulas, inducta & tolerata veteribus audent statuere: eorumne est negare rationem aliquam secutos, quæ non sit argutissima & puncto laxior? Sed enim cur non convertimus contradictionem Hotomanni, quod fieri posse vidit Agricola, & propterea de hoc genere concessit potuisse fieri, ut tales centum in libra fuerint. Itaque longe melius constabit hæc ratio: Legitimus numerus denariorum in libra fuerint sex & nonaginta; igitur quum desiderarent vocabulum, quo grandes summas brevius conciperent, non aliunde id desumpturi quam a numeri & ponderis in argento significatione, optimumque & in rem

visum esset, quod jam alio genere in nummis usurpabant, *Sestertium*, mille nummos eleganter complexurum, si numerus denariorum, qui libram implebant, corrotundaretur; valde, si quid unquam, credibile est pro sex & nonaginta denariis centum denarios in libra cogitasse & finxisse veteres etiamsi non essent, constituendi vocabuli istius causa; vel sic pronuntiasse & effinxisse id vocabulum, quasi tot essent: præsertim quum hic rotundus numerus exacto tam vicinus esset. Quis enim hoc Romani moris, communis immo sensus, ignorat, ut populariter & extra subtilem disputationem numeri vel detractis vel adjectis aliquibus rotundius enuntientur. Varro lib. II de re rust. cap. I. *Si, inquam, numerus non est ad amussim, ut non est, cum dicimus mille naves iisse ad Trojam, centumvirale esse judicium Romæ.* Asconius in Pisonianam: *Possit aliquis credere, lapsum memoria Ciceronem, qui dicit, quadraginta annis ante se consulem factum esse SC. adversus L. Appuleium Saturninum tribunum plebis, cum triginta sex anni a Mario & L. Valerio Flacco coss. numerentur. Sed hic non subtilis computatio annorum facta est, verum summatim tempus comprehensum est: & perinde accipiendum, ac si dixerit, prope* XL *annis: hæc enim consuetudo est ipsius Ciceronis. Itaque idem in ea quoque, quam habuit in Catilinam in senatu,*
quum

quum octavus decimus dies esset, posteaquam factum SC. ut viderent Coss. ne quid resp. detrimenti caperet : vigesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Sic Florus annos CCL regnatum Romæ scribit, & quingentis annis populum Romanum Italiæ subigendæ impendisse usque ad Ap. Claudium M. Fulvium consules. Sic *centurias*, *decurias*, *tribus* dicebant, in quarum aliis infra, aliis longe supra tam brevem numerum homines continebantur. Et sane quum Græci Latinique consentiant, drachmam octavam esse unciæ partem, trium scriptulorum, & cum hac drachma vulgo denarium compararint, vix dubitandum videtur, quin hæ sint ipsæ drachmæ, & hi ipsi denarii, qui proprie ac subtiliter sex & nonaginta minam libramve nummariam constituerent, sed non tantum numeri rotundandi causa, verum etiam, quia rarissimi pondus illud exactum referrent, consuetudine fori & tractatione pecuniæ introductum, ut centum pro libra minave ambularent. Willebrordus Snellius denarii pondus ita colligit. Vnciam Romanam ait artifices nostros dispescere in vicenas partes, quas *anglicos* vocent; hos vicissim anglicos secari in partes tricenas binas, quæ *grana* appellentur : sic singulas uncias Romanas grana pendere sexcenta quadraginta, libram duodecim unciarum granis

ſeptem millibus ſexcentis octoginta æſtimari. Quamobrem ſi uncia Romana habuerit denarios octo, libra ſex & nonaginta, oportere, ut ſinguli denarii appenſi octoginta granorum inveniantur. Exhibet deinde typos & characteras denariorum quatuor & viginti, integerrimorum, ut ipſe ait, & vetuſtiſſimorum ex puriſſimo argento: in his tantummodo tres octoginta iſta grana, ſed parvo, excedunt, duo complent ipſa, cæteri omnes minus habent ponderis, ut fateatur (quamquam libram Romanam centenariam evaſiſſe, ut centum ex illa denarii SC. ſignarentur, nullo auctore confirmari poſſe patet) centum denarios tales e libra ſignari potuiſſe. Libet etiam addere verba viri nobilis & doctiſſimi Iac. Cappelli, qui Agricolæ de ſubtilitate concedere velle non videtur, & nummos conſulares atque imperatorios & ipſe loquitur. Quum denarium ſuum conſularem, conſtituiſſet granorum ſeptuaginta duorum, qui imminutus ſit, & drachmalis factus, quo tempore lege Papyria aſſes ſemunciales, de Agricola ſubjicit: Is tamen
„ Budæi rationes ſane validiſſimas non ſatis
„ commode diluit. Fatendum igitur ingenue,
„ quod contendit Budæus, Atticam ſc. dra-
„ chmam cum denario commutari ſolitam:
„ atque hanc eſſe cauſam, cur optimi quique
„ ſcriptores pro *drachma denarium* uſurpent, &
viciſſim.

vicissim. Et deinde: Cum ergo ex uncia " Romana feriebantur septem denarii probæ " notæ, tum conficiebantur denarii, quos con- " sulares distinctionis causa nuncupamus, hoc " est, priscum & legitimum suum pondus re- " tinentes. Cum vero ex eadem uncia octo " denarii cudebantur probæ itidem monetæ, " tum conficiebantur denarii, quos drachma- " les & imperiales nuncupare possumus. (Hæc " tanti sint, quanti cuique libet.) Iam etiamsi " ejusdem indicaturæ esset drachmalis dena- " rius cum consulari, quotusquisque erat, qui " assumpta trutina ponderis inæqualitatem " aut adverteret aut pensi haberet? Quid? " annon in Italia atque adeo in Gallia passim " Regales Hispanorum cum Iuliis & Paulis " commutantur? Et tamen certum est, toti- " dem granis leviores esse Iulios Regalibus, " quot denarii drachmales consularibus. Num " ideo dicemus, Iulios multo defæcatioris ar- " genti esse quam Regales? Non ita sollicite " populus in nummulos istos argenteos inqui- " rit, ut eos sexta vel septima sui parte justo " leviores rejiciat. Sic ille, cui tamen adsen- tiri non possum, eos nummos argenteos, qui septuaginta duobus vel quatuor granis amplius pendunt, non esse habendos inter denarios. Quæ res coegit eum propemodum *sextulam* facere nummum exemplo cujusdam LXXXIV grana pendentis, cujus al-

teri faciei VIC. CIM. alteri COS. VII. inscriptum fuerit. Sed hic quoque denarius fuit, &, ne miretur vir doctus victoriam Cimbricam, quæ quinto consulatu Marii accidit, hic cum septimo conjungi, credibile est factum illum post mortem Marii ab aliquo ex posteris vel studiosis ejus, qui renovarit memoriam vel *victoriæ Cimbricæ*, quod præcipuum illius viri monumentum in republica erat, vel *Victoris Cimbrorum*, *consulis septies*. Quodsi, ut quidam volunt, nummi denarii, qui supersunt hodie, magnam partem sint extraordinarii & triumphales, minus est mirandum, si quando justum pondus excedunt: potest enim intelligi, comparatum id esse data opera a quibusdam magnanimis ducibus, ut nobilius esset congiarium. Quum vero Celsus & Scribonius Largus dicant cum Plinio, *denarios octoginta in libram incurrere*, & tamen adfirment *tot drachmas esse in libra quot denarios*; mirum est neminem illorum auctoritate persuasum etiam drachmarum in mina numerum in controversiam vocare, omnes vero allidi & offendi ad denariorum in libra numerum. Illi accipiunt quatuor & octoginta denarios esse in libra, septem denarios in uncia; omittunt & transsiliunt totidem drachmas poni in libra totidemque in uncia, quum omnes alii tradant octo drachmas in uncia, & pro portione etiam

iam plures drachmas in libra esse; & res notissima sit. Si licet illis partem dissimulatam transmittere, & acquiescere illi, qua numerus denariorum in libra coarctatur, unius Plinii testimonio suffultæ: qui minus liceat nobis nihil morari partem nobis diversam, & accipere illam, qua tot dicuntur esse denarii in libra quot drachmæ, ejusdem Plinii testimonio non uno & tot aliorum comprobatum. Hoc illi non facile excusabunt, quin dicant aliquid rationi nostræ consentaneum. Licet autem, opinor, nobis in re tam intricata & implicita conjicere, dum certius aliquid ab aliis exspectamus. Videtur communis libra ponderalis Romæ habuisse LXXXIV denarios vel drachmas: quippe cujus unciæ pars septima esset drachma vel denarius. Hinc Celsus & Scribonius aiunt, in uncia denarios esse septem, & nihilominus in libram incurrere tot drachmas quot denarios: quod fieri non potest, nisi & septimam unciæ partem statuamus drachmam. Hinc etiam Plinius lib. XII cap. XIV de thure: *Etiamnum tamen inveniuntur guttæ, quæ tertiam partem minæ, hoc est, XXVIII denariorum pondus æquent.* Nam ita sibi inventum in MSS. nonnullis attestatur Budæus: etsi alii XXIX, quod Agricola & Ciacconius arripiunt: vulgati XXXIX: Hotomannus, XXXIII *scrupuli*, adversus sibi ipse. Scaliger probat

lectionem quam posuimus, & recte conjectat, Græcum auctorem, unde hæc Plinius exscripserit, μνᾶν dixisse, quod ita retinuisse Plinium, ut ad pondus communis libræ Romanæ accommodarit. Græcus ille Theophrastus est lib. IX περὶ φυτῶν. Εἰσὶ δέ τινες λιβανωτοὶ καὶ μεγάλοι σφόδρα τῷ χόνδρῳ, ὥστε εἶναι τῷ μὲν ὄγκῳ χειροπληθιαίους, σταθμῷ δὲ πλεῖον ἢ τρίτον μέρος μνᾶς. Alia erat libra medica Græca & Romana: quippe quæ XCVI habebat denarios vel drachmas, utpote cujus unciæ drachma vel denarius esset octava pars. Hinc Galenus: ἡ μὲν λίτρα δραχμὰς ἓξ ἔχει πρὸς τοῖς ἐννενήκοντα. Et Priscianus, si minæ detraxeris quatuor drachmas, effectum iri *libram nostram*. Id est medicam, quia præmiserat se *Paoniis libellis memorata pondera* exsequuturum. In utraque denarius, non ut nummus, sed ut pondus consideratur. At præter has alia fuit mina sive libra nummaria, utrisque constans centum denariis vel drachmis. Hinc Livii argenti *pondo bina & selibram* Plutarchus interpretatur δραχμὰς πεντήκοντα καὶ διακοσίας. In omnibus autem pondus idem denarii quod drachmæ. Hæ centum drachmæ ex instituto Solonis non plus habebant argenti, quam ante illum habuerant LXXV: inde Priscianus singulas minas habere ait septuaginta quinque drachmas, veteres nimirum. Scaligero memoria

moria impoſuit, quum notat Appianum ſcribere, Cæſarem ſingulis de populo minam Atticam teſtamento donaſſe, quas Plutarchus δραχμὰς ἑβδομήκοντα πέντε, Suetonius *ſeſtertia trecenta* (*trecenos ſeſtertios* habet Suetonius, & hoc ille voluit) dixerint, id eſt denarios LXXV, quot drachmas ponat Plutarchus. Nam & Appianus: τῷ δήμῳ δ᾽ ἧσαν οἱ κῆποι ἐνδιαίτημα δεδεγμένοι, καὶ κατ᾽ ἄνδρα Ῥωμαίων τῶν ὄντων ἔτι ἐν ἄστει πέντε καὶ ἑβδομήκοντα Ἀττικαὶ δραχμαί. Minæ nulla mentio. Iam & hæc & ſequentia digeſſeram, quum incidi in Ludovici Savoti ſcripturam, lectione digniſſimam, & ſtudii, quod ille in monetam priſcam & præſentem intelligendam contulit, teſtem locupletem. Seſtertios tamen pondere denarii majores, quippe quorum quinque unciam compleverint, victoriatos didrachmos, denarios unciales primum, hoc eſt, ſeptem vel octo denariorum pondus æquantes, dein ſemunciales, poſtea trientis, hinc quadrantis unciæ, tum quintæ partis, rurſum ſextæ, quin & ſeptimæ, & ſi diis placet, ſeptimæ ſemis, priuſquam ad octavam perveniretur; atque hos non ſingulares & paucos ex libito paucorum, ſed vulgares, & uſu diverſorum temporum receptos, & ſolos certo tempore receptos, lib. III. cap. VII, cui probabit? Locis Plinii, Varronis, Priſciani nititur, tam dubiis, ut in omnem par-

tem plus offenſionis quam certæ doctrinæ præbeant : accedunt duo aut ſummum tres nummi, ut ſatis apparet, extraordinarii & ſingulares : dicitur libellam, ſembellam, teruncium ad nimias minutias redigi, ſi fuerint partes denarii drachmalis : eadem prudentia, qua lib. III. cap. XVIII. negatur chalcum octavam partem oboli, eſſe potuiſſe nummum : quaſi deliraſſent omnes Græci, & Pollux inprimis atque Ariſtophanes, quum ait : τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις χθές τε καὶ πρώην κοπεῖσι τῷ κακίστῳ κόμματι. Hæc ſunt argumenta, quibus rem cum hiſtoriarum fide pugnantem, & a Romana, ut recte judicat Villalpandus contra Agricolæ graviorem illum denarium, elegantia alienam, quæque æſtimationem omnem pecuniæ Romanæ incertam irritamque reddit, perſuadere ſe poſtulat. Deſiderat in hominibus doctis, qui de re nummaria ſcripſerunt, frequentiorem tractationem veterum nummorum : ſed eſt, quam viciſſim illi in judice ſuo deſideraturi ſunt, diligentior veterum auctorum tractatio : ut ſic quoque verum ſit, Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ.

CAP. VII.

Exempla aliquot, quibus oſtenditur veteres denarium drachma æſtimaſſe, etiam ante illos, quos vocant denarios imperatorios. Priſciani locus confirmatus.

matus. Talentum viginti quatuor sestertia M. Seneca, Asinio Pollioni, Augusto. Decem millia talentum, bis millies quadringenties Ciceroni. Centum talenta, sex millia denarium, & sex millia pondo auri ducenties quadragies Livio. Rotundi numeri in summis concipiendis quadam exempla. Cicero emendatus. Talenta quadraginta, nongenta sestertia. Auri ad argentum proportio decupla. Centies laxum. Liberum rei familiaris. Τῶν οἰκείων ἐλεύθερον. Æliano lux. Liberare locum. Cicero illustratus. Impendia liberare laboribus. Scholiastes Arateorum Germanici defensus. Sectari vitam. Iustinus correctione vindicatus. Vti. Habere qui utare. Dare unde utatur. Vtensilia. Cicero, Terentius, Plautus luce perfusi.

QVamvis autem ipse concedat Hotomannus, persæpe centum denariis libram æstimatam, idque alii multis jam demonstrarint, non pigebit tamen & nos ne quid dubii lectoribus relinquamus, repetere exempla nonnulla æstimationis ab ipsis veteribus Romanæ ad Græcam pecuniam initæ, & quidem ante tempora, quibus ab imperatoribus denarium imminutum volunt. Seneca productus Prisciano ex lib. x. epistolarum ad Novatum: *Viginti quatuor sestertia, id est, talentum Atticum parvum: viginti quatuor enim sestertia sexaginta libras habent.* Non intelligere se ait Hotomannus, quid sit, quod decimum Epistolarum ad Novatum appellat Priscianus. Videtur error memoriæ Prisciani

ſciani, aut certe librariorum, qui ex decimo epiſtolarum L. Senecæ petiere, quod petitum ex lib. x. Controverſiarum Marci. Illic enim in Controverſia, quæ inſcribitur, *Parrhaſii Prometheus*, hæc leguntur: *Aſinius, qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret illi Cæſar talentum, in quo viginti quatuor ſeſtertia ſunt, Athenienſium more*, ἢ πρόσθες, φησὶν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ Ἀττικὸν ᾖ. Nam quod additur *ad Novatum*, præfatio libri eſt ad Novatum, Senecam, Melam, filios directa. Cæterum ſi viginti quatuor ſeſtertia occupant ſexaginta libras, haud dubie ſingula ſeſtertia duas libras habent & ſelibram: nam ſexaginta ſunt bis viginti quatuor & duodecim ſeu alterius dimidium. Sunt autem & ſeſtertia eadem ſumma, quæ mille nummum ſeſtertium: duæ igitur argenti libræ & ſelibra valuerunt mille nummum ſeſtertium. Iam viginti quatuor ſeſtertia, ſunt ſex millia denariorum: quatuor enim ſeſtertii denarius: atque eandem ſummam efficere talentum, Cæſar, Aſinius, Seneca teſtantur: in quo Græci numerant ſex millia drachmarum: drachmam igitur iidem duxerunt denarium. Quid evidentius? Nunc audiamus virum præſtantiſſimum ad verba ſive Senecæ ſive
„ Priſciani: Hæc Priſcianus & recte, dum ta-
„ men libras intelligamus ſeptuaginta quin-
„ que drachmarum: quia ſicut quatuor ſeſtertii
dena-

denarium explent, ita viginti quatuor ſeſter- “ tium millia denariorum. ſex millia confi- “ ciunt : quæ ſi ſeptuaginta quinque drachmas “ in libram imputemus, ſexaginta libras ex- “ plebunt. Sic ille aliud nobis expediens argumentum. Sex millia denarium ſunt ſexaginta libræ. Ergo mille denarium eſt decem librarum. Ergo una libra centum habet nummos denarios : nam mille nihil habet decies præter centum. Rurſum : Centum denarii habent ſeſtertios quadringentos : quadringenti igitur ſeſtertii ſunt una libra : & duæ libræ ſelibra, ſicut ducentos quinquaginta denarios, ita mille ſeſtertios habent. Hæc palpari poſſunt. Hinc & Didymús apud Priſcianum : Τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ. Græci enim non obſervant perpetuo differentiam ſeſtertii maſculini & neutrius. Et Plutarchus in Sulla χιλίους νούμμους, nominat, οἳ, pergit, πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμὰς Ἀττικὰς δύνανται. Quid igitur interponit de libra ſeptuaginta quinque drachmarum ? Etenim, ſi viginti quatuor millia ſeſtertium explent ſexaginta libras, libra autem drachmarum vel denariorum eſt ſeptuaginta quinque ; ſingula millia nummum oportet habeant bis ſeptuaginta quinque & dimidium eorundem ſeptuaginta quinque, quod eſt triginta ſeptem & dimidiatus. Nam ſexagin-

xaginta ꝑ viginti quatuor duplum & dimidium ſunt. Sic ſingula millia nummum non efficient niſi centum octoginta ſeptem & dimidiatum denarios. Sic viginti quatuor ſeſtertium millia non facient denarium ſena millia, quod tamen ipſe adfirmat, ſed tantummodo quatuor millia quingentos. Sic denique denarius non quatuor, ſed quinque circiter, & aliquid ultra, habebit nummos ſeſtertios. Mirificas ſalebras, ex quibus haud ſcio quomodo poſſit evadere. Cicero pro Rabirio Poſtumo: *Quid vociferabare decem millia talentum Gabinio eſſe promiſſa? Huic videlicet perblandus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu vis, avariſſimum exoraret, ſeſtertium bis millies & quadringenties ne magnopere contemneret.* Nimirum mille talentum Romana computatione eſt ducenties quadragies, & facit utrumque nobis ſexcenta millia Philippeum: decem millia talentum bis millies quadringenties, & utraque ſumma nobis ſexagies centena millia Philippeum ſeu ſex milliones Italicos conficit. Fac libras ſeptuaginta quinque drachmarum: immaniter erraſſe aut Ciceronem ſtulte putabis, aut te deprehendes. Nam mille talentum ſic erit centies octogies, ſeu quadringenta quinquaginta millia Philippeum, decem millia erunt millies octingenties, ſeu quadragies quinquies centena millia. Ita ſexcenties ſeſter-

tium

tium amplius quam debuit dixerit Cicero. Recte vero ille, si ante imperatores licuit ei *drachmam* reddere *denarium*. Nam decem millia talentum sunt ἑξακισχίλιαι μυριάδες δραχμῶν, seu sexcenties centena millia drachmarum: bis millies quadringenties sestertium, sexcenties centena millia denariorum: quater enim sexcenties est bis millies quadringenties. Livius lib. XXXIV. *Multitudinis eorum argumentum sit, quod Polybius scribit centum talentis eam rem Achais stetisse, quum quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. Mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. Qua ratione ostenditur,* inquit Priscianus, *sex millia denariorum habuisse talentum: nam quum quingeni denarii pro mille ducentis captivis dati colligantur, sexcenta millia denariorum, centum ea ostendit fuisse talenta. Centesima autem pars sexcentorum millium, sex millia inveniuntur.* Centum talenta sunt ἑξήκοντα μυριάδες δραχμῶν, sexcenta millia drachmarum. At si in capita sunt expensi quingeni denarii, sequitur ut in decem capita quinque millia denarium; in centum, quinquaginta millia; in ducenta, centum millia; in mille, quingenta millia. In mille igitur ducentos, sexcenta millia denarium. Idem Livius lib. XXXVIII. ex sententia Valerii Antiatis tradit, judicatum Scipionem, quo commodior pax Antiocho daretur,

retur, *sex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti* plus accepisse, quam in ærarium retulerit. Eam summam brevius postea complexus *ducenties quadragies* ei litem æstimatam ex Antiatis sententia dicit. Quæ nunquam conciliabis, nisi præstruas libram argenti centum denariis, vel quadringentis sestertiis censuisse. Age, ponamus calculos: libra argenti quadringentos habet nummos sestertios: ergo decem pondo quatuor millia nummum, viginti pondo octo millia, quadraginta pondo sedecim millia, octoginta pondo triginta duo millia, centum pondo quadraginta millia. Ergo etiam quadringenta pondo argenti centum & sexaginta millia nummum. Quibus si addas, quæ in octoginta pondo sunt, triginta duo millia, fient centum & nonaginta duo millia nummum. Iam aurum ad argentum habuisse proportionem decuplam, illis temporibus & Pollux ex Menandro probat, & confirmat ipse Livius hoc libro superius: *pro argento si aurum dare mallent, darent, convenit: dum pro argenteis decem aureus unus valeret.* Vna igitur libra auri valebat decem pondo argenti: centum libræ auri conficiunt mille pondo argenti: mille auri decem millia argenti: sena denique millia librarum auri valent sexaginta millia pondo argenti. Porro sexaginta millia pondo argenti æstimantur du-
centies

centies quadragies centenis millibus nummum. Sena igitur millia pondo auri ſunt ducenties quadragies. Cui ſi addas CXCII millia fient exacte ducenties quadragies ſemel & nonaginta duo millia, noſtrorum ſexcenta & quatuor millia Philippeum & præterea octingenti. Hinc Livius, quæ prius dixerat *ſex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti*, id poſtea reddit *ducenties quadragies*, numero rotundo. Sic Plinius ſolum fori Cæſarei conſtitiſſe millies ducenties tradit: Suetonius plus millies, minorem illam ſummam abſorbens. Brutus ad Ciceronem: *Cum ad liberandam rempublicam acceſſi, ſeſtertio. mihi fuit quadringenties amplius.* Id eſt quadringenties ſemel aut bis. Auguſtus legavit populi & tribubus quadringenties & tricies quinquies, teſte Tacito: Dio χιλίας μυϱιάδας, quæ non ſunt ultra quadringenties, legaſſe ait: ſic ad octoginta ſeptem myriadas reticet. Cicero pro Valerio Flacco cap. XXXVI. *At Falcidianum crimen eſt ingens. Talenta quinquaginta ſe Flacco dicit dediſſe.* Hanc ſummam *nongenta ſeſtertia* vocat cap. ſequenti: *At fructus iſti Trallianorum, Globulo prætore, venierunt; Falcidius emerat HS. nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe iccirco dat, ut rata ſit emptio.* Ergo Manucius, *Talenta*, inquit, *quinquaginta*, ſcutatorum triginta ſex millia, id eſt, ſeſter-

 tium-

tium nongenta millia, ut infra: ſtatimque: HS. DCCCC. talenta quinquaginta ſupra nominata. Sed iſtæ ſummæ nequaquam conveniunt. Nam talenta quinquaginta ſunt ſeſtertium duodecies, ſcutatorum triginta millia: nongenta vero ſeſtertia ſunt talenta triginta ſeptem cum triginta minis, ſcutati viginti duo millia quingenti. Ergo apud Ciceronem ſcribendum eſt, *talenta quadraginta*. Ea ſeſtertium ſunt nongenta ſexaginta millia, ſcutatorum viginti quatuor millia. Sed ſexaginta millia ſilentur, ut ſumma ſit rotunda. Lyſias ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων, a Conone relictas opes, πεντακισχιλίας στατῆρας, & μυρίας δραχμὰς & τρία τάλαντα & ἑπτακαίδεκα τάλαντα, in ſummam colligens γίνεσθαι ait περὶ τεσσαράκοντα τάλαντα. At ſunt præciſe triginta octo talenta viginti minæ: deſunt ad illam ſummam talentum & quadraginta minæ. Eodem modo Martialis, cum dixiſſet Apicium nongenties dediſſe ventri, ſuperfuiſſe illi ait *centies laxum*, id eſt, centies & ſemel centena millia nummum, lib. III, epig. XXII. Nam Seneca poſt *millies* abſumtum, reliquum fuiſſe ſcribit *centies*. Probabile eſt igitur cenſum lurconis illius fuiſſe millies & centies, abſumptum ab eo plus nongenties, ſuperfuiſſe ſuper centies. Niſi tamen *laxum* vocat, quod alias *liberum* dicunt, hoc eſt, debitis nullis grava-

tum,

tum, creditoribus non obligatum. Vt Brutus ad Ciceronem : *tantum abest, ut mea rei familiaris liberum sit quicquam, ut meos jam omnes amicos ære alieno obstrinxerim.* Quintilianus decl. CCLXXIII. *Bona mea, id est, quod liberum in patrimonio meo est, & quod proprie meum, ad te transire debet.* Plinius lib. III. epist. IX. *Io, io, liber ad te venio : jam sestertium quadragies redegi, parte vendita Bæticorum.* Appuleius in Apolog. *reliquit Rufino huic, non mentior, sestertium tricies devorandum. Tantum enim ad eum de bonis matris liberum venit.* Ælianus lib. x. cap. XVII. Ὁμοίως δὲ καὶ Κλέωνα πρὸ τοῦ παρελθεῖν ἐπὶ τὰ κοινά, μηδὲν τῶν οἰκείων ἐλεύθερον εἶναι· μετὰ δέ, πεντήκοντα ταλάντων τὸν οἶκον ἀπέλιπε. Vbi tamen accipiunt vulgo : non habuisse dignam libero homine substantiam. Videtur, nihil domi sive in patrimonio liberum habuisse, dicere. Λείπει ἡ κατὰ πρὸς τὸ μηδέν. Nam ἐλεύθερος μηδὲν τῶν οἰκείων est, quod ad rem familiarem; nulla parte liber: sive nobiscum, sive cum interprete accipias. Demosthenes adversus Lacritum : ἐκεῖνόν τε τὸν νεανίσκον τὸν δανείσαντα ἐξηπάτησαν; οὐκ ἐπ' ἐλευθέροις τοῖς χρήμασι δανειζόμενοι. Adversus Phænippum : ἐάν μοι τὴν ἐσχατιὰν μόνην ἐλευθέραν παραδῷ. Sic *liberare.* Cicero ad Atticum lib. IV. epist. IV. *Mediusfidius, næ tu emisti locum præclarum. Gladiatores audio pugnare mirifice. si locare voluisses,*

duobus his muneribus liberasses. Vbi Manutius, locum, inquit, Atticus emerat, & simul gladiatores: eos lanistæ in eo loco exercebant: eos pugnasse mirifice, cum exercerentur in ludo: liberasses, tanti locasses quanti emeras: ita eos libertate donare potuisses recepta pecunia in eos impensa. At Bosius vult, *emisti λόχον:* quæ sint octo paria gladiatorum. Popma retinet *locum* pro ludo: & similiter pecuniam in eos impensam recepisses, ut eos sine tuo damno libertate donare potuisses. At non video cur emeret gladiatores Atticus, qui cum honores populi non adfectaret, nec delinire populum muneribus necesse habuit. *Locum* igitur intelligo ad spectandum gladiatoribus. Sic lib. II. epist. I. *num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare.* Sic inter honores legatorum *ades libera, loca, lautia.* Talem locum emerat, opinor, Atticus in diem: ideoque nondum liberum eum habebat, sed vel pro omni pecunia, quæ convenerat, quamque pro illo etiam tum debebat, vel pro parte ejus obligatum obnoxiumque venditori. Quum autem proximis diebus à nescio quo muneratore dati essent gladiatores eximii, qui magno concursu & voluptate hominum spectarentur; scribit Attico Cicero, si locum illum locare voluisset, potuisse ex lucari tantum reficere, quantum pro eo adhuc debebat, quantum

solven-

ſolvendæ pecuniæ nondum liberum illum Attico eſſe patiebatur. Sic prima agraria: *Iubet decemviros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, ut iidem poſſint & liberare agros, quos commodum ſit, & quos ipſis libeat, publicare.* Ne ſcilicet vectigal pendant. Seneca epiſt. XXIII. *Hic eſt locus ſolvendi æris alieni. Poſſum enim vocem tibi Epicuri reddere, & hanc epiſtolam liberare.* Philoſtratus in Proclo Sophiſta: Μαθὼν δὲ αὐτὸν εἶναί τε καὶ ζῆν, ἐκπεσεῖσθαι δὲ αὐτίκα τῆς οἰκίας, διακηρυττομένης ἐπ' ἀγορᾶς πρὸς δραχμὰς μυρίας, ἃς ἐπ' αὐτῇ ἐδεδάνειστο, ἔπεμψεν αὐτῷ τὰς μυρίας, μηδὲ ἀνελθὼν πως ἐς τὸ ἄστυ, εἰπών· ἐλευθέρωσον τὴν οἰκίαν, ἵνα μή σε κατηφῆ ἴδω. Sic in libris juris *liberare prædia* & *liberatio legata* debitori. Scholiaſtes Arateorum Germanici ex Nigidio de Geminis Caſtore & Polluce: *multis laboribus tempeſtatibuſque conflicti, periculorum atque armorum experti, impendia laboribus liberare ſtuduerunt.* Sic lego, non *animorum*: & videtur eligantiſſime dictum, *impendia liberare laboribus*, hoc eſt, vitæ neceſſaria parare & ſibi debere laboribus ſuſcipiendis, non ullius alterius beneficio obnoxia habere: non ad tumidos reges ſeſe applicando, multo minus *in eripiendis alienis accipitris ritu vitam ſectari*, ut loquitur Iuſtinus lib. XXVII. ſed opere & labore. Nam, ne quis cum doctiſſimis viris de ſinceritate illorum

verborum dubitet, *vita* ibi ponitur pro victu, & *vitam sectari*, ut *vitam quærere* Ennio: *nautisque mari quærentibus vitam.* Sic Plautus Sticho de mustela, quæ murem cepit: *ut illa vitam repperit hodie sibi.* Vt Græcis βίος. Sallustio est *tolerare sumtus* in Catilin. *quæ primo ingentis sumptus stupro corporis toleraverant.* Suetonius Iulio: *evidentissimis rapinis ac sacrilegiis & onera bellorum civilium & triumphorum ac munerum sustinuit impendia.* D. Hadrianus ad Gabinium L. III. D. de Testibus: *tecum ergo delibera, ut si retinere eos velis, des eis impendia.* Perperam vir magnus apud Scholiasten legit: *impendio à laboribus liberari.* Non absurde hic eodem pertinens, aliud loquendi genus scitum & antiquum, paucis utique observatum, patefaciemus. Cicero in Lælio: *Denique cæteræ res, quæ expetuntur, opportunæ sunt singulæ rebus fere singulis: divitiæ, ut utare; opes, ut colare; honores, ut laudere.* Hæc quotusquisque legit adhuc, qui intelligeret, quid esset; *ut utare*: nimirum, ut sustineas impendia, ut sufficias sumptibus, ut habeas in sumptum. Hoc me docuit Plautus in Trinummo. a. II. sc. II. ubi æque parum animadverterunt: *Deum virtute habemus, & qui nosmet utamur, pater, & qui comitati simus benevolentibus.* Hoc est, unde ipsi vivamus, victum & cultum habeamus. Terentius Adelphis a. V. sc. IX. *siquidem porro,*

ro, Micio, Tu tuum officium facies, atque huic aliquid paullulum præ manu dederis, unde utatur, reddet tibi cito. Donatus recte: *utatur, vivat: unde usura vitæ dicitur: unius usuram horæ gladiatori isti non dedisset. An unde alatur, de quo usumfructum capiat, & cujus tibi sortem reddat?* Etsi exemplum de usura parum convenit. Accommodatiora hic habes. Cicero lib. XI. ad Attic. ep. XI. *P. Sallustio curanda sunt sestertia octoginta, quæ accepi a Cn. Sallustio. Velim videas, ut sine mora curentur. De ea re scripsi ad Terentiam: atque hoc ipsum jam prope consumptum est. Quare id quoque velim cum illa videas, ut sit qui utamur.* Lib. XIII. epist. XXIII. *Omni tibi adseveratione confirmo, mihi majori offensioni esse quam delectationi possessiunculas meas. Magis enim doleo, me non habere cui tradam, quam habere qui utar.* Lib. XIV. ep. XI. *De Cicerone quæ scribis, jucunda mihi sunt: velim sint prospera. Quod vero curæ tibi est, ut ei suppeditetur in usum & cultum copiose, per mihi gratum est.* Ambrosius de Nabuthe cap. IV. *Et pauperes quidem non habent, quo utantur: vos autem nec ipsi utimini, nec alios uti sinitis.* Idem de Tobia cap. XXI. *Sed possessionem meam vendo. Et unde fructus, quibus utaris ad sumptum?* Hinc *utensilia* pro necessariis victui. Varro lib. I. de r. r. cap. II. *Quod in Italia utensile non modo non nascitur, sed etiam non egregium fit? Quod far conferam*

Campano? quod triticum Appulo? quod vinum Falerno? quod oleum Venafrano? Cicero lib. I. Oeconom. *nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur genus hominum, aut etiam excolitur.* Livius lib. III. *Castra quoque amissa, exutusque omnibus utensilibus miles Tusculum se fide misericordiaque victurus hospitum contulerat.* Quem locum imitatur Tacitus lib. I. annal. cap. LXX. *pernoctavere sine utensilibus, sine igni.* hoc est, non tam supellectile quæ admodum circumcisa & æstiva militantibus, quam sine cibo & copiis victus: nam si quid superfuit, aqua haud dubie maritima corrruptum fuit. Vt eidem lib. II. initio: *vilissima utensilium annulo clausa.* Non utique supellectilis, sed penus. Quasi diceret ex Plauto: *allium obsignatum cum sale.* Et idem alibi. Sic Columella lib. I. cap. III. multum conferre ait agris iter commodum *ad vehendá & exportanda utensilia.* Idem lib. IX. cap. V. *ut vacua cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus advolent, & collectis utensilibus cum onere per proclivia non ægre devolent.* Rufinus de bello Iudaico lib. VI. cap. I. *ædes frumenti plenas omniumque utensilium incendebat.* Quod Iosephus dixerat: Τὰς οἰκίας σίτȣ μεςὰς ϗ παντοδαπῶν ἐπιτηδείων. Vt Græcis τὰ ἐπιτήδεια pro victu.

CAP.

CAP. VIII.

Decuplam proportionem inter aurum & argentum Romæ, perinde ut Athenis, melioribus temporibus fuisse, uberius disputatum. Nummus Plauti, didrachmum. Χρυσοῦς, aureus didrachmus. Ἡμίχρυσος, denarius aureus. Livii locus à reprehensione & correctione defensus. Aureus Romanus ex instituto major didrachmo fuit necessario, cum stater Atticus didrachmus viginti, ille XXV *denariis mutaretur. Plinii locus expensus. Attica Moneta defensa. Ἡμίεκτον, ὀκτὼ ὀβολοί. Cratetis Comici apud Pollucem verba illustrata.*

QVod superiori capite in auri proportione ad argentum definienda Livii verbis usi sumus, Car. Molinæus quosdam ait parum caute citare, quod Livius scribit, in conditionibus pacis Ætolis concessum esse, ut si pro argento aurum dare mallent, id eis liceret, dum pro argenteis decem unus aureus valeret: non enim eum ibi loqui de certa auri vel argenti massa, sed de nummis argenteis & aureis illius temporis, quorum proportio nobis incerta sit, cum multa eorum essent genera. Certe oportet incerta sit illis, quibus curæ non fuit inquirere. Secus constat inter eruditos *nummi* vocabulum apud Plautum, quasi in Græca scena loquentem, ubique fere poni pro didrachmo: hoc olim Turnebus & Ciacconius animadverterunt: hoc nuper in libro de M. Vs.

contra Scaligerum adſeruit Salmaſius. Sic igitur nummus aureus cenſetur pondere duarum drachmarum auri; nummus argenteus duarum drachmarum argenti. Vni autem drachmæ auri decem drachmæ reſpondebant argenti. Heſychius in χρυσοῦς. Πολέμαρχός φησι δύνασθαι τὸν χρυσοῦν παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς δραχμὰς δύο· τὴν δὲ τοῦ χρυσοῦ δραχμὴν νομίσματος ἀργυρίου δραχμὰς δέκα. Ergo nummus aureus ſive δίδραχμον pro argenti valet drachmis viginti : totidem plane drachmas faciunt decem argentei nummi didrachmi. At ſi ἡμιχρύσους capias, & ſic conſtabit ratio. illi enim pendebant drachmam auri, valebantque decem argenti drachmas ſeu decem nummos argenteos drachmæ pondere: quales *denarios aureos* vocat Plinius. Polybius non drachmarum, non nummorum, ſed minarum mentionem facit, quod magis confirmat proportionem iſtam quaſi per articulos ſcandentem : Ἀντὶ τρίτου μέρους τοῦ ἀργυρίου χρυσίον, ἐὰν βούλωνται, διδόντες, τῶν δέκα μνῶν ἀργυρίου, χρυσίου μνᾶν διδόντες. Potuiſſet igitur hanc cenſuram facere compendii Molinæus. In eadem re Hotomanni non unum eſt peccatum. Primum tanquam rem novam diſputat, proportionem & pretium metallorum non a natura, ſed a lege & inſtitutis populorum proficiſci : neque nos moveri oportere Herodoti, Platonis, Livii & Pollu-

cis

cis auctoritate, qua plerosque omnes abuti. At non agitur id, an detur aliqua proportio natura: neque quisquam negavit eam variari ex varietate temporum & locorum. Hoc quæritur an aliqua & quænam proportio inter aurum argentumque sive usu sive lege introducta fuerit apud Græcos & Romanos, melioribus illorum temporibus: quæ diversis seculis potuit esse varia; certis tamen temporum velut articulis per exorientes causas statam & unam reddunt consensus hominum & mutua commercia. Iam cujus constantiæ est, apud Platonem, ubi videtur statui duodecupla, corrigere τὸ δωδεκαςάσιον in δεκαςάσιον, statimque auctores illos, quibus ista emendatio nititur, auctoritate privare? Ad Livii locum respondet, factum illud imperio arbitrioque victoris consulis, cui æque licuerit unum nummum aureum pro decem argenteis, ut pro novem aut octo, exigere: ut jam absurdissimum sit statuere ex eo decuplam fuisse per illa tempora auri proportionem ad argentum. Quasi Brennus Capitolii obsessor leges illas & regia verba scripserit, & intonuerit simul, væ victis. At erat ille imperator populi juris & æqui observantissimi, qui etiam tum certe se imperatorem quam portitorem orbis terrarum esse malebat: publicoque agebat nomine, & non sibi æruscabat, sed ad ærarium defe-

deferendam, jure belli victis hostibus imperatam pecuniam ita exigebat, ut servaret æstimationem, quam victrix victaque gens formis vel nummis jamdudum attribuerat. Immo non cum consule convenerunt hæ pacis conditiones Ætolis, sed Romæ, atque adeo cum universo senatu, quo ablegavit eos consul. An autem Polybius vel Livius erant tacituri, si ulla fuisset illa in re malignitas? In privatorum commerciis accidit plerumque, ut homines cupidine pecuniæ patiantur obtrudi sibi nummos aureos majore pretio quam auctoritate publica taxati sunt, præsertim turbidis temporibus & angusta fide: quin immo jactatur interdum nummus, & immodice crescit pretio, ut necesse sit edictis hanc grassantem tabem refrenari. Id potuit tum quoque evenisse in nonnullis Græciæ urbibus, eoque cautum de illa re voluerunt Romani, & eum modum auri pretio finierunt, qui multis ætatibus & Romæ & in Græcia justus fuerat, & postea fuit. An sena milla pondo auri erunt Antiati Valerio & Livio circa eadem tempora ducenties quadragies alia quam decupla proportione? Non posse esse agnoscit Budæus, qui etiamsi quindecuplam antiquissimis Romanis auri ad argentum proportionem fuisse paullo ante scripsisset tum, cum aureus nummus primum Romæ percussus est, ex dubio Plinii

loco

loco collectum; tamen in lite Scipioni æstimanda judices fatetur decuplicem æstimationem secutos, quæ communis fuerit. Annon Hotomannus ipse fatetur libram auri quatuor millibus sestertium æstimatam? Quaterna autem sestertia, an non sunt decem libræ argenti? Hoc quidem oppugnavit, sed nequicquam, ut satis demonstratum est. *Centenos nummos* Taciti an oblitus est *aureum* dici Suetonio? Atqui centeni nummi quarta pars libræ argenti, cum quadringenti libram implerent; aureus quadragesima libræ auri, cum placuisset quadraginta aureos è libra signari, ut ait Plinius. Inter quartam autem & quadragesimam partem quid interest, nisi quod decies tanto pluris in suo genere est quarta, quam in suo quadragesima? *Decem aureos* nonne *mille nummos* interpretatur Didymus apud Priscianum: illi libræ auri sunt quadrans, hi duarum & semis, hoc est, decem quadrantes librarum argenti. *Dena sestertia* Tacito non sunt *centum aurei* Vlpiano? At illa viginti quinque libras argenti, hi duas dimidiatam auri implebant. Illud vero quam doctum, Livium illo loco, quem ex Polybio expressit, pro auro argentoque infecto, signatum numeratumque Latine posuisse. Quasi cum apud Græcos scriptores, aut etiam apud Plautum Terentiumque, cum appellantur

minæ

minæ auri vel argenti, non numeratum ſignatumque, ſed infectum intelligatur. Hæc quidem verba tanto viro indigniſſima. Melius tamen ac certius multo Polybius, τῶν δέκα μνῶν ἀργυρέου, χρυσίου μνᾶν, quam Livius, *pro argenteis decem aureus unus.* Qui quæſo? Numquid aliud hic eſt auri mina quantitate argenti quam centum drachmæ, atque adeo centum ἡμίχρυσοι, quinquaginta χρυσοῖ, qui aurei erant Græcorum nummi? Argenti vero mina numquid aliud quam centum denarii aut quinquaginta didrachma ex argento? Qui dicit ergo minam auri valere decem minas argenti, idem dicit drachmam auri valere decem drachmas argenti, idem nummum denarium aureum valere decem denarios argenteos, nummum aureum didrachmum decem didrachma argentea, vel viginti denarios argenteos. Et viciſſim qui aureum Græcum unum valere dicit argenteos decem, idem dicit drachmam auri & minam unam valere argenti drachmas & minas decem. Hinc intelligas, quo jure ſuſpicetur Livium ſcripſiſſe: *dum pro argenteis decem una auri libra valeret.* Sed ne Menandrum quidem & Pollucem relinquit intactos. „Non enim, ait, ſi aurum per id tem„pus fuit apud Athenienſes decuplum ad ar„gentum, continuo ejus proportionis regu„lam ubique in omnia tempora conſtituere

poſſu-

possumus. Quis autem hoc desiderat? quis "constituit? Hoc agitur, quæ, quo tempore optimi, qui supersunt, Græcarum & Latinarum rerum scriptores vixere, proportio fuerit: & ideo potissimum, ut lectio proficiat, & pecuniæ, cum commemoratur, utriusvis modus altera possit colligi. Itaque ne quidem, quæ sub imperio Constantinopolitano fuit, huc pertinet: eam quippe certum est aliam fuisse, & libram auri tum quatuordecim amplius libris argenti æstimatam. Quo si respexit Salmasius in Disq. de M. cum decuplam proportionem olim auri ad argentum apud Græcos servatam, aliam apud Romanos scribit, excusari potest. Secus rectius cap. 11. de M. V. ex dicto Livii loco & ipse annotat, auri rationem ad argentum tunc fuisse decuplam. Vnum vehementer his adversatur, quod plerosque omnes consensisse & sumere, non probare, video, aureum Romanum fuisse didrachmum vel pondere duorum denariorum, & hoc Græcorum exemplo: ita Budæus, Agricola, Hotomannus, Scaliger, Ciacconius, Cappellus, Snellius, Rualdus, Salmasius: unde colligunt eo tempore apud Romanos auri ad argentum fuisse analogiam, quæ duodecim & dimidiati ad unum, seu unam partem auri partibus argenti duodecim & dimidia æstimatam. Ego vero, ut concedam, qui hodie

repe-

reperiuntur aurei, plerosque pondus illud non excedere, vel monetæ vel aliorum fraudatorum vel temporis vitio: ita his oppono fieri non potuisse, ut stater Atticus didrachmus viginti tantum denariis vel drachmis censeretur, aureus Romanus eodem pondere, nec meliori temperatione, viginti quinque. Nam ita Zonaras: *Παρὰ Ῥωμαίοις αἱ εἴκοσι καὶ πέντε δραχμαὶ χρυσοῦν νόμισμα ἕν· παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν εἴκοσι δραχμῶν, ὥς Δίων φασὶ, τὸ χρυσοῦν ἀλλάττεται νόμισμα.* Quis dubitet, istud si fuisset, nullum aureum in Græcia mansurum, omnes Romam commeaturos fuisse, ubi in singulis quinque denarii fierent lucri? ut hodieque fieri videmus, imminuto edictis aureæ monetæ pretio mox omnem pecuniam, quæ versatur inter manus, esse argenteam, auream vero transportari in eas regiones, ubi plus valet. Hic illi quidem, qui subtiliter denarium a drachma distinguunt, habent aliquam latebram: Budæus vero & Cappellus, qui promiscuos denarios & drachmas dumtaxat in usu fuisse, nec vulgus discrimen illud in permutandis nummis attendisse concedunt, quid dicent? Immo quum tandem sub principibus pondus denarii, ut isti volunt, imminuentibus drachmales ferirentur, potuit tum quoque manere sine insigni injustitia minus pretium stateribus Atticis quam Romanis aureis? & hi viginti

viginti quinque, illi tantum viginti nummis argenteis eodem pondere æſtimari? Itaque omnino ſtatuendum videtur, aureum Romanum, ex conſtituto, pondere duorum denariorum & victoriati non multo minorem fuiſſe, ſemper autem graviorem Attico ſtatere, quicquid avaritia & malæ artes vel his vel illis detererent. Quærenti autem mihi cauſam conſenſus hujus doctorum virorum in aureo Romano didrachmo faciendo & proportione duodecupla, nihil ſuccurrit præter locum Plinii lib. XIX. cap. I. *Proximus byſſino, mulierum maxime deliciis circa Elim in Achaia genito: quaternis denariis ſcriptula ejus permutata quondam, ut auri, reperio.* Etenim ubi ſcriptulum auri quaternis denariis permutatur, drachmam, quæ tribus ſcriptulis conſtat, duodenis, didrachmum aureum vicenis quaternis rependi neceſſe eſt. Rurſum tamen hic nodus: unde igitur quintus & viceſimus aureo Romano denarius acceſſerit. Agricola Georgius, Veſpaſiani temporibus auri portionem non plus minuſve duodecim portionibus argenti æſtimaſſe Romanos, probaturum ſe fuiſſe ait, ſi aureus Romanorum nummus, ut Daricus ſtater, ex auro puro ſignatus fuiſſet, ac denarius argenteus, ut Aryandicus argenteus nummus, ex argento puro: verum quia uterque fuerit mixtus, unam auri partem

Othonis temporibus plus quam duodecim & dimidia argenti portionibus fuisse æstimatam, Vespasiani plusquam duodecim, ariolatur. Hotomannus eo confugit, ut aliud laminæ rudis aureæ, aliud pecuniæ signatæ pretium faciat; mercedis loco propter operarum manupretium accesisse quintum & vicesimum. Cappellus a Neronis dumtaxat temporibus ad Constantinum didrachmales fuisse aureos Romanos, perinde ut Atticos, scisit: suum Romanos viginti quinque drachmis æstimasse: Græcos suum ejusdem ponderis, sed non ejusdem indicaturæ & minus probum, viginti tantum drachmis commutasse. Adeo inter ipsos quoque male convenit: quum constet interim, & Romanos & Atticos aureos, Atticæ utrosque, hoc est, optimæ fidei, & quantum potuit fieri, sinceræ venæ ex lege fuisse; adeo ut Romæ atque Athenis idem pondus idemque pretium auri & signati & ἀσήμου haberetur, & nummi, ubi pro nummis valere non poterant, pro merce generis illius optima venirent. Agricola ad monetam Cecropidarum reprehendendam specioso & acuto, ut vir haudquaquam vulgaris, utitur argumento. Locus est apud Pollucem lib. IX. Οἱ μέντοι ὀκτὼ ὀβολοὶ, ἡμίεκτον ὠνομάζοντο, ὡς φησιν ἐν Λαμίᾳ Κράτης· Ἡμίεκτόν ἐστι χρυσοῦ, „ μανθάνῃς, ὀκτὼ ὀβολοί. Ergo, inquit ille, in

aureis

aureis Atticis aliquando infuisse, ut mini- «
mum, quintam vilioris metalli partem, ex «
Crate Comico Atheniense, qui scripsit, se- «
misextam aurei partem octo obolos esse, vi- «
detur percipi posse. Quia enim octo oboli «
sunt dimidia sextæ pars, sedecim sunt ipsa «
sexta. sex ergo & nonaginta integer aureus. «
tot vero oboli sedecim drachmas efficiunt. «
quoniam autem aureus Atheniensium fuit «
duarum drachmarum, sequitur ut æris quin- «
ta in eo fuerit portio. nam si ex auro puro «
fuisset, valuisset ut Daricus drachmas vigin- «
ti. Et valuit utique, & ejusdem temperaturæ fuit. Itaque sane primo adspectu mirum est, centum & viginti obolorum (tot enim sunt in viginti drachmis) unciam dici obolos octo. Veruntamen si consideres, illud tam subtile argumentum perinde agit, ac si ex eo, quod Romani sedecim asses vocarunt denarium, octo quinarium, quatuor sestertium, colligam in his nummis fuisse plus tertia parte æris; argentum autem proprie tantummodo denum, quinum, binum & dimidiati assium semuncialium. Quin potius, ut hi nummi inde, quod initio denas, & quinas & binas selibram æris pensarent, appellati retinuerunt nomina quamvis ære signato reciso, ita suspicamur ex hoc ἡμιέκτου vocabulo, fuisse quum aureus Atticus viginti octo paullo plus siliquarum esset, (qualis in

argento poſtea milliarenſis fuit) atque adeo drachmis argenteis ſedecim reſponderet: quarum quia ſextans ſive ἕκτον ſedecim, uncia ſive ἡμίεκτον octo erant oboli, quamvis poſtea ſtatere triginta ſex ſiliquarum (hoc eſt, duarum auri, vicenum argenti drachmarum) facto, manſiſſe in uſu vulgari, ut tum quoque ἡμίεκτον pro ſummula octo obolorum diceretur. Secus non ſedecim oboli ἕκτον, ſed viginti, neque octo ἡμίεκτον, ſed decem ſunt ſtateris Attici, quem ſolum, quos habemus, norunt, & duabus auri drachmis conſtare, viginti argenteas valere omnes omnino conſentiunt ſcriptores. Hanc noſtram de ἡμιέκτῳ in pecunia (nam aliud eſt in menſuris) conjecturam veriorem puto, quam quod Scaliger fingit, eum qui apud Comicum hæc verba pronunciat, ſedecim drachmas habuiſſe in manu: eas στατῆρα vocaſſe, quia quatuor tantum drachmis diſtent a ſtatere: atque ut ὁλοσχερῶς, non ἀπαρτιλόγως ſedecim drachmas vocaverit ſtaterem, ita octo obolos dimidium ſextæ partis dixiſſe, ut ſolebat in ſummis, quæ propius abeſſent a juſto modo talenti, minæ, ſtateris, aut exiguo illum excederent: & erraſſe Pollucem, qui octo obolos putet eſſe ἡμίεκτον τοῦ στατῆρος, quum ex occaſione, non ex uſu, pronunciatum ſit. Multo tamen hoc tolerabilius quam illud Agricolæ, quod prorſus

locum

locum nullum habet. Sed, pergit ille, æs " cum auro permiſcuiſſe Athenienſes ſignifi- " cat Ariſtophanes. Sic breviter jubens ſibi " credi quamvis non interrogatis teſtibus. Reſpicit autem opinor locum in Ranis:

Εἴς τε τἀρχαῖον νόμισμα, καὶ τὸ καινὸν χρυσίον.
Οὔτε γὰρ τούτοισιν, οὖσιν οὐ κεκιβδηλευμένοις,
Ἀλλὰ καλλίστοις ἁπάντων, ὡς δοκεῖ, νομισμάτων,
Καὶ μόνοις ὀρθῶς κοπεῖσι, καὶ κεκωδωνισμένοις,
Ἔν τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς βαρβάροισι πανταχοῦ,
Χρώμεθ' οὐδὲν, ἀλλὰ τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις
Χθές τε καὶ πρώην κοπεῖσι τῷ κακίστῳ κόμματι.

Merito verba omiſit, quæ vel ſola præclarum & veriſſimum monetæ Atticæ præbent teſtimonium, cujus nomiſmata οὐ κεκιβδηλευμένα ὄντα, ἀλλὰ κάλλιστα πάντων, καὶ μόνα ὀρθῶς κοπέντα, καὶ κεκωνωδισμένα & inter Græcos & inter barbaros, dicit. Sed quod hæret de illis χθὲς καὶ πρώην κοπεῖσι, ſciendum non Athenarum, ſed hujus temporis Athenarum id vitium fuiſſe. Docuit enim, ut ex Scholiaſte ad hunc ipſum locum diſcimus, hanc fabulam Ariſtophanes anno tertio Olympiadis XCIII, magiſtratu Callia, inter Antigenem, quo rempublicam regente Lacedæmonii duce Callicratide Delphinium in Chiorum agro Athenienſium juris everterant, Teïos diripuerant, Methymnam ceperant, & duplici clade ad Methymnam & Mitylenen claſſem illorum adfecerant, ut eſt

apud Diodorum lib. XIII, & Alexiam, cujus annum feralem ac funestum Atticæ reddiderunt Lysander & Ægospotami. Eo labantium rerum statu si quid imperavit necessitas, non debet Atheniensibus opprobrari: præsertim quando mox resumptis viribus id emendarunt. Idem Aristophanes Ἐκκλησιαζούσαις:

Ἀνέκραγ' ὁ κῆρυξ, μὴ δέχεσθαι μηδένα
Χαλκοῦν τὸ λοιπόν· ἀργύρῳ γὰρ χρώμεθα.

At Agricolæ adeo placuit illud ex Cratete extortum commentum, ut abstinere non potuerit, quin sua ipsius vineta cæderet.
» Sed, inquit, quia Arpocratio & Aristopha-
» nis interpres scribunt stateres Daricos vale-
» re aureos Atticos, intelligimus in eis ali-
» quando, ut in aliis aureis Græcis, qui ex-
» stant, & item externis, fere fuisse quinquage-
» simam argenti portionem. Qui paullo ante dixerat, Darium regem Persarum, ut scribit Herodotus, omne argentum, quantum ejus fieri potuit, auro excoxisse; itaque aureos Daricos longe omnibus præstare. Ad Plinii locum duo videntur reponi posse: alterum, non dicere Plinium, *ut nunc auri*, sed, *permutata quondam, ut auri*; & sic videri respicere superiora in utroque tempora, significantem fuisse aliquando, quum hæc ita sese haberent, nempe cum copia minor auri majus ejusdem pretium faceret: quando & Herodo-

rodotus testis Darium in tributis exigendis unum auri talentum tredecim argenti talentis æstimasse. Nam qui conveniet alioquin his, quod alibi Plinius tradit, aliquando scriptulum auri valuisse *sestertios vicenos*, hoc est, denarios quinos? Quodsi hoc displiceat, cogitemus Plinium dicere rotunde, *quaternis denariis*, pro ternis, quincunce & quatuor sextulis denarii: tantum enim facit scriptulum, quando libra, ut quatuor millibus nummum, ita mille denariis æstimatur. Sic enim selibra denariis quingentis venit, quadrans ducentis quinquaginta, uncia octoginta tribus triente, semuncia uno & quadraginta bésseque, sicilicus viginti dextante, drachma denis quincunce, scriptulum denique, ut dicebamus, ternis triente & uncia, sive quincunce, & quatuor sextulis. Vtcumque sit, si quid Græcorum in suo auro imitati sunt Romani, ante omnia censendum est, eos adamavisse, quod aurum illic ad argentum esset decuplum. Ipsum adeo frequens utrorumque commercium necessario id requisivit: aut coacti fuissent Græci, ne omni auro spoliarentur, domi eandem inter duodecim dimidiatumque & unum proportionem introducere. Ne tamen soli sic censere videamur, & Leon. Portius tres partes unciæ, id est, duas drachmas & dimidiatam dimidiatæque trientem, aliquando occupa-

visse aureum Romanum putat, & Villalpandum plane duas & unius dimidium ei tribuere testis Savotus. Quod quamvis ille improbet, & ex adducto superius Plinii loco duodecuplam tum fuisse proportionem auri ad argentum statuat, concedit tamen decuplam fuisse aliquando & Romanis ex Polybii & Livii locis: & fatetur sese omnes Romanos aureos ante Alexandri Severi tempora percussos multo graviores binis drachmis reperisse. Vellem autem apud Martialem lib. x. epigr. XXIV. legisset: *Sed vitæ tribus areis peractis*: & *aureum vitæ* pro viginti quinque annis, ineptum & κακόζηλον, jussisset habere auctores suas.

LIBER III.

CAP. I.

Transitus ad tertiam partem hujus tractationis. Scaligeri quædam definitio probata. Ciceroni & A. Gellio reddita vetus scriptura. Mutuum vicies. Mutua fit pecunia, non eo quod redditur, sed quod datur, ut reddatur. Mutuum aliter alternum, aliter creditum. Non eodem modo pecunia mutua, quo voluntas mutua dicitur. Dare mutuum proprie, qui dat utendum pacto recipiendi; non qui post usum restituit. Mutuum vel mutuam pecuniam dare, sumere, accipere, non mutuo, castiores Latini. Plautus & Paullus IC. vindicati. Mutuum a mutando, non modo quia datur & redditur, sed etiam quia redditur specie mutata. Vt sumere fœnore, ita non possumus dicere sumere mutuo. Auctor vitæ Persii correctus. Modia, medimna, non dici pro mille modiis vel medimnis. Medimna singula jugerum felicium decuma. Septies medimnum rejicitur. Cicero tentatus.

AThla desudavimus, restant parerga; dicta & sententiæ complurium auctorum veterum, in quibus aliqua pecuniæ mentio & adhuc difficultas, si qua possint nostra opera enitescere: quæque alia, tamquam postera & consequentia, huic disputationi solent subnecti. In superioribus aperuimus arcanum illud, quod dudum tanta contentione maximi viri, Budæus, Agricola, Hotoman-

nus, Scaliger, aliique plurimi sunt persequuti: & rationibus, quas illis, quibus aceto cor acre est in pectore, credo satisfacturas, confirmavimus. Nihil mirari subit magis divino ingenio Scaligeri, qui ad veram in præcipua quæstione sententiam, quum per devia & errores, per scrupos, ut sic dicam, muricumque eminentia acumina diu traxisset cruentos pedes, tamen delatus arripuit eam tenuitque constantissime. Certissima hæc ejus regula: numquam genitivum cum solis adverbiis, quæ amplificativa vocat, jungi; non enim dicimus, *centies nummum*: præterea, numquam eadem adverbia pluraliter enuntiari; non enim dicimus, *hæc decies*, *hæc centies*. Rationem primi nos dedimus. Bene igitur consultum omnibus illis locis, in quibus *sestertii* vel *sestertio* apud Ciceronem, Livium, Valerium Maximum, Vellejum, Senecam, Suetonium reponit. Haud ambiguum, scripseritne Cicero lib. I. in Verrem cap. XXIX. *Hinc quaterdecies P. Tadio numeratum Athenis*: etsi vulgo habeatur *numerata*: quæ auctoritas omni refutatione major est visa Budæo. Non potuit dicere *numerata*: fuisset enim solœcismus puerilis: & vel cætera, quæ ex eisdem libris advocavimus, id persuadent. Nec parcendum vulgatis A. Gellii codicibus lib. XII. cap. XII. sed scribendum: *mutuum sestertium vicies tacite accepit*.

accepit. In vett. quibusdam libris & apud Saresberiensem lib. v. cap. xxv. legitur *mutuo* : quod in A. Gellio non fero : est enim sequioris ævi. Sanctior vetustas omnis *sumere*, *accipere*, *dare mutuum* vel *mutuam pecuniam* dixit, non *mutuo*. In quo mire philosophatur vir summus in libro de Vsuris. Ex parte, inquit, reddentis sic dictum do- " cuimus *mutuum*, ut nisi sit, qui reddat, quod " accepit, non fiat mutuum. Vicis igitur ha- " bet significationem. Nec enim qui dat aut " credit alteri pecuniam suam, ut eam recipiat, " *mutuam* eam *dare* proprie dicendus est, sed " qui reddit. Mirum sane hoc & novum. *Si* " *datur, quod reddatur, mutuum*, inquit Varro : quam verissimam vocat ipse mutui definitionem. Non dicit, *si redditur, quod datum erat*. Paullus jureconsultus : *Mutuum damus recepturi*. At qui reddit, non dat, quod reddatur, non dat recepturus : non ergo mutuum dat, qui reddit. Hoc & alio loco ingerit ; Nisi reddatur, ait, non fit mutuum, nec mu- " tuum dici potest. Quod perinde est ac si " vincere velim, si, qui beneficium accepit, ingratus sit, non esse datum beneficium a datore ; si cui creditur decoxerit, nummos non fuisse creditos. Peccavit ergo Cicero, quum ad Atticum scripsit lib. x. *Q. Axius in hac mea fuga* HS. XIII. *non reddit, quæ dedi ejus filio mutua, & utitur excusatione temporis.*

Nondum enim erant mutua, quia nondum reddita. Et Ovidius in remedio amoris:

Qui puteal Ianumque timet celeresq; Calendas,
Torqueat hunc æris mutua summa sui.

Frustra dicitur torquere illum mutua summa, quæ nondum est mutua. At illi haud dubie sic intellexerunt, mutuum esse, simul numeratum, expensum, admensum est, quicum in creditum itur; simul traditum est hoc fine ut par reddatur. Si non reddit, qui accepit, non facit ille quidem mutuum, sed non officit, quo minus mutuum sit, quod accepit, aut quo minus mutuum dederit, qui illi credidit. Lusus est merus in duplici significatione *mutui*, quas male distinxit ὁ πάνυ. *Dare mutuum* est inire contractum numerato vel adpenso vel demenso, quod reddatur. Aliter dicitur *facere mutuum*. Sane & *factam mutuam pecuniam* dicit lex XI. D. de reb. cred. quæ redacta est ex re, quam quis alteri dedit vendendam, ut nummis uteretur: sed & *facere mutuum* extra illas caussas est reddere vicem: ubi *mutuum* non significat contractum juris civilis, sed redhostimentum. Sic *facere mutuum* Terentio & Plauto dicitur, qui amantem redamat. Sed alia ratio est amoris mutui, alia pecuniæ mutuæ. In amore, voluntate, officio *mutuum* idem est quod alternum; nec *mutuum* est, nisi par accipitur & redditur; pecunia

mutua

mutua est, ex quo utenda data est ea lege, ut reddatur; & in ea *mutuum* idem est quod creditum & collocatum. In amore, in beneficio reddendo novæ incipiunt vices: in pecunia, re soluta, finitur contractus. Qui beneficium reddit aut amorem, non modo sese liberat, sed ultro eum, cui reddit, obligat: at qui pecuniam renumerat, non obligat, neque init gratiam, nisi malis moribus, si quando scilicet eo res rediit, si quis quid reddit, magna ut sit habenda gratia: de quo queritur Terentianus Geta. Pergit: Abu- «
siva itaque illa locutio, qua passim *dari pe-* «
cuniam mutuam legimus apud auctores La- «
tinos. Purius ac melius loquutos veteres «
constat, qui dicebant *mutuo dare pecuniam* & «
sumere. Vt principia, sic se habent & post- «
principia: sumpsit falsum, falsum igitur & colligit. Si verbo abusi sunt, qui istud dixerunt, numquam hac quidem in re optimi veterum proprie ac recte sunt loquuti: numquam enim purius ac melius locutos aliter dixisse constat. Plautum apponit Asinar. a.I. sc. III. *Nam si mutuo non potero, certum est, sumam fœnore.* Sed hæc scriptura est Guilelmii ex corrupto Nonii codice adnotata, & male ab eodem probata, quasi sic potius pervenuste *mutuum* opponatur *fœnori*. Nam scripti omnes editique Plauti, nec minus Nonii scripti, quorum unum domi habeo,

atque

atque ex illis editus Iof. Merceri, hi, inquam, omnes confenfu *mutuas*. nempe viginti minas, de quibus agitur. Sic alibi advocat ex l. XVI. de reb. cred. *fi focius propriam pecuniam mutuo dedit*. Sed editiones *mutuam*: nec aliter jurifconfulti toto illo titulo. Terentius: *huic drachmarum argenti hæc mille dedit mutuum*. Cicero ad Brutum: *Tibi ex S.C. imperandum mutuumque fumendum cenfeo*. Cæfar: *in fingulos conventus fingulafque civitates certæ pecuniæ imperabantur, mutuafque illas ex SC. exigi dictitabant*. Et quis non? Explicat deinde fuum *mutuo dare*: hoc eft, ad mutuum, vel ea conditione, ut redderetur mutua. Video veriloquium τȣ̃ *mutui*, quod proprium domicilium habet in illis rebus, quibus in creditum imus, ipfi quidem nondum fatis explicatum. Eft fane a *muto*, quod ab ficulo μοῖτον: ut a *pafco pafcuus*, *rigo riguus*, *cædo cæduus*, *vaco vacuus*, *accubo accubuus*, *ambigo ambiguus*: fed mutatio illa non tantummodo refpicit vices dandi & reddendi. nam hæ vices in omnibus pæne contractibus, in permutatione, in emptione, locatione, commodato, depofito, datur & redditur; alibi aliud, alibi idem. Quid igitur amplius? nempe hoc quoque, quod fpecie mutatum ejufdem materiæ redditur. Mutui enim datio eft earum rerum, quarum vice in reddendo aliæ fungantur, quæ functionem

ctionem recipiant, quæ speciei mutationem in eodem genere eademque qualitate. *Mutuum damus*, inquit Paullus, *recepturi non eandem speciem quam dedimus (alioqui commodatum erit aut depositum) sed idem genus*. Est ergo *mutuum* ex eo appellatum, quod datur ut recipiatur in eodem genere, parique bonitate, substantia mutata. *Dare mutuum*, quasi dare mutabile, pro quo aliud specie generis ejusdem post certum tempus præstetur. In istis contractibus specie idem aut & genere diversum versatur ac redditur. Ex quo autem convenit, & res tradita est, mutuum est, vel si nunquam reddatur; vel si fraudator sit, qui accipit, & clanculum apud animum suum constituerit ab initio ipso non reddere. Mutuum tamen est, & mutuum dedit alter, etsi hic alia jam verbi significatione mutuum non faciat. Quamvis sortiatur nomen ex fine & eventu sperato, & illo postea careat, infectum tamen non est quod factum est. Nec comparandum huic, quod etiam profert homo doctissimus, *sumere fœnore*. id enim est *sumere* utendum & reddendum cum *fœnore*. At non potes supplere, *sumere* utendum & reddendum cum *mutuo*: quia fœnus est merces sumpti, & super sumptum additur: mutuum ipsum est genere & numero, quod sumpsimus quove tantisper usi sumus alieno, quodque

que ideo sine additione redditur. Commode autem dices plenius: *sumere* utendum atque etiam abutendum & reddendum *mutuum*, hoc est, alia specie, in genere eodem specie mutatum, aliquid ex eodem genere accepti vicarium, quod vice ejus, quo dato contractus est initus mutui, fungatur. Malo igitur & apud Gellium, *mutuum vicies*, quippe qui non potuerit ignorare, ut partim Nævius Catoque apud ipsum, partim ipse locutus sit, lib. II. cap. XIX. & lib. XVII. cap. VI. Auctor vitæ Persii: *Reliquit circa sestertium vicies matri & sorori. Scriptis tantum ad matrem codicillis rogavit eam, ut daret Cornuto sestertia, ut quidam dicunt, centies; ut alii volunt, plus, & argenti facti pondera viginti.* Nemo non videt legendum esse *sestertium*, inquit Scaliger. Sane, si res pateretur eam summam. Sed qui universum reliquerat vicies, qui potuit rogare hæredem, ut de illo det centies? Scribendum igitur: *sestertia, ut quidam dicunt, centum*: dein, *argenti facti pondo viginti.* Cæterum *millia* illa subintellecta ad vocem *sestertia*, quæ sibi vir illustris finxerat, illum ad aliud gravius offendiculum impegerunt. Putat enim eodem modo *septem modia*, *triginta sex modia*, *medimna septingenta*, pro septem & triginta sex & septingentis millibus dici Ciceroni. *Millia* igitur in Frumentaria Verrina ubique

delet,

delet,& vice *modium,medimnum*, ſcribit *modia, medimna*. Quod nemo eſt tam tiro,quin ex dictis facile colligat,cur tolerari non poſſit. Nec *ſeſtertia* cum dicuntur, intelligitur vox *millia*, nec *ſeſtertia millia* Latinum eſt. Quum autem *modii* & *modia*, *medimni* & *medimna* dicantur, ut *loci* & *loca*, & ſimilia; non magis *modia* & *medimna* ſignificant mille modium aut medimnum, quam *loca* mille locorum. Evidentiſſimus eſt error in his cap. XXII. *Is cum pro jugeribus quinquaginta medimna* DCC *decumæ imperarentur, quod recuſabat, domum ad iſtum in jus adductus eſt. Medimna ſeptingenta*, inquit Scaliger, id eſt, ſeptingenta millia medimnum. Videamus quæ ſubjicit Cicero: *Ibi cum pugnis & calcibus conciſus eſſet, qui* DCC *medimnis decidere noluerat, mille promiſit*. An credemus hanc pugnorum & calcium patientiam miſero Polemarcho tantum profuiſſe, ut pro ſeptingentis millibus daret mille? Vix hoc ſub clementiſſimo prætore, deſperato prorſus anni proventu, cuiquam eveniſſe crediderim. Potius acceptum credo apud Verrem, perinde ut narrat Livius ab X viris habitos e plebe Romana: *ſi quis ad collegam appellaſſet, ab eo, ad quem venerat, ita diſcedebat, ut pœniteret non prioris decreto ſtetiſſe*. Plus eſt ergo *mille* numero priori, nempe *ſeptingentis*, non DCC *millibus*. Niſi & *mille millia* dici putavit. Cogitemus & ſummam. Si ſimpliciter intelligimus, in quin-

quaginta jugera fuisse imperata medimna septingenta, in singula jugera jussus est dare medimna quatuordecim: exactio improba, cum tantum singula plus minus deberet. At si septingenta millia, debuit in singula jugera dare mille quadringenta. Quotus autem quisque ager cum millesimo reficit? Præcidit rem, quod exstat cap. XLVI. *In jugere agri Leontini medimnum fere tritici seritur, perpetua atque æquabili satione: ager reficit cum octavo, ut bene agatur: verum, ut omnes dii adjuvent, cum decimo. Quod si quando accidit, tum fit, ut tantum decumæ sit, quantum severis: hoc est, ut quot jugera sunt sata, totidem medimna decumæ debeantur.* Inde graviter increpat, pluribus millibus medimnum venisse decumas istius agri, quam quot millia jugerum sata essent: in beneficio datum esse, ut in singula jugera ternis medimnis decidere liceret. Quæ cum considero, propemodum adigor, ut istic pro *quinquaginta jugeribus* reponam *quingentis*. Priscianus, in-
„ quit Scaliger, l. VII. agnoscit *medimnum* (cap.
„ XXI. ejusdem orationis) non *medimna*. quare
„ menda est vetustissima. Priscianus legit *septies medimnum*. quod & ipsum est adjectivum. Immo non est mendosum τὸ *medimnum*, sed τὸ *septies* pro τῷ *septem millia*, quod constanter habent editi, & scripti. Scioppius cum insultat Scaligero, quod fateatur subaudiri *centum millia*, & nihilominus *medimnum* adjectivum esse

esse pugnet, aut non cepit mentem ejus, aut invertit. Non enim fatetur Scaliger *centena millia* subaudiri, ut nec in *decies sestertio*, sed *septies medimnum* ait esse septies centena millia medimnum, ut *decies sestertium* est decies centena millia nummum: conceptum autem & formatum utrumque ea ratione, quam ipse diversam a cæteris invenerat, alterius adjectivi, alterius substantivi. At ipse Scioppius egregie fallitur, cum Prisciani vitiosam in Cicerone lectionem amplexatur. Atque ideo videat, quam sententiam in se dixerit, cum, postquam stolidos ac dementes concinnavit Grammaticos, haud dubie majorem ejus esse stulticiam decernit, qui quod alteri stulte in mentem venit, comprobat, quam qui ipse stulte quid comminiscitur. Septies centena millia medimnum nemo unus aratorum ex agro decumano unquam collegit, si maxime hæc intelligi sermo pateretur. Venibat eo tempore medimnus quindecim nummis. Facerent igitur septies centena millia medimnum, centies & quingenta millia sestertium, quod non erat aratoris decumani patrimonium.

CAP. II.

Aldi Manucii æstimatio pecuniæ veteris ad nostram examinatur. Denarius nunquam duodecim assium. Ἡμιαοσάελον *quomodo* τέταρτον μέρος ὀβολοῦ *Polybio: quomodo quinque asses* δύο ὀβολοί. *Semissis sextans*

quarta pars oboli. Victoriati, ſeſtertii, dupondii, cum obolo & chalco collatio. De ſtipendio militum Romanorum excurſus. Zonaræ LXXV drachmas, quas habebant ante Domitianum, videri penſionem quadrimeſtrem. Domitianus quartum addidiſſe ſtipendium qui dicatur Suetonio. Articuli & gradus aucti militibus ſtipendii. Tres nummi apud Plautum non ſignificant tres aſſes primi ſtipendii. Colligitur illud probabiliter ex Livio, as duo trientes in diem. Bina millia æris à Servio Tullio equiti adſignata. Varroni ut equus publicus mille aſſarium. Equites plures cenſu quam equo publico. Livii duo loca, quæ pugnare videntur, conciliata. Catonis duo millia ærum equeſtrium quæ. Stipendium militare ante Iulium, quini aſſes in diem: qui videntur primum dati bello Punico ſecundo, mutato ære ſignato. Ab Iulio deni aſſes diurni, annui novem aurei, cujus ſummæ pars tertia quarto quoque menſe numerabatur. Domitianus fecit aureorum duodecim annuorum diurnos tredecim aſſes trientem. Auguſtum non minuiſſe beneficium Iulii. Stipendiorum formula, quid apud Suetonium. Stipendium prætorianorum. Dio cum Tacito conciliatus. Tribunorum militarium ſalaria. Sub primis imperatoribus ſtipendium non niſi in ære perſolutum.

QVoniam autem tot diverſæ atque inter ſe repugnantes exſtant à doctis viris initæ pecuniæ veteris æſtimationes, non pigebit, ut ſtudioſi tirones minus hac diſſenſione turbentur, quarundam vitia detegere. Aldus Manucius in Quæſitis per epiſtolam redigit ſeſtertios ad æream pecuniam partemque aſſium quadrantes: & ex numero quadrantum, qui ſint in ſcutato, colligit numerum ſeſtertium nummum, qui eundem ſcutatum adæquent,

quent, mediis & interpretibus quasi quadrantibus. Scutatum facit quadringenum (ita enim voluit, etsi liber, quo utor, quadragenum) quadrantum, ut bajoccum Romæ, quæ nunc est, quadrantum quatuor: centum nempe bajoccos habet scutatus: sestertium existimat quadrantũ duodenum seu assium trium: ergo sestertiis nummis triginta tribus cum asse definit scutatum. Primum confundit æs grave cum eo, cui postea in pecunia tantum ponderis detractum est. Nam hujusmodi quadrantes, quales putantur quatuor in bajocco, non sunt duodecim in sestertio nummo, sed tantummodo decem: bajoccos enim duos dimidium habet sestertius: itaque tot bajocci hodierni denarium faciunt, quot olim libræ æris, & duo dimidiatus tanquam dupondius semis pro sestertio censentur. Ergo quadringeni isti quadrantes respondent quadraginta sestertiis, non tantum tricenis ternis. Alterius generis asses (quales quatuor, non tantum tres, sestertius valuit) in scutatum incurrunt, haud centeni modo, sed centeni sexageni, & propterea ejusdem generis quadrantes sexceni quadrageni: qui & ipsi tam decem denariis quam quadraginta sestertiis continentur. Iam si quæras, quid spectaverit, quum sestertium nummum fecit trium assium, palam fit tertius error, quia denarium, quamvis de illo sileat, duodecim assibus con-

tra Vitruvii, Plinii, Volusii Mæciani, (quos juvat lex ult. Cod. de donationibus) traditionem liquidam & manifestam definivit. At hæc illi suspicio nata est ex Polybii loco, ubi scribens de commoda Italiæ annona, ἡμιασσάριον ait esse τέταρτον μέρος ὀβολοῦ. Lib. II. Ποιοῦνται τὰς καταλύσεις οἱ διοδεύοντες τὴν χώραν ἐν τοῖς πανδοχείοις, οὐ συμφωνοῦντες περὶ τῶν κατὰ μέρος ἐπιτηδείων, ἀλλ' ἐρωτῶντες πόσου τὸν ἄνδρα δέχονται. ὡς μὲν οὖν ἐπὶ τὸ πολὺ παρίενται τοὺς καταλύτας οἱ πανδοχεῖς, ὡς ἱκανὰ πάντ' ἔχειν τὰ πρὸς χρείαν ἡμιασσαρίου. τοῦτο δ' ἔστι τέταρτον μέρος ὀβολοῦ. σπανίως δὲ τοῦθ' ὑπερβαίνουσιν. Obolus sexta pars drachmæ: si semissis quarta pars oboli, & oboli binorum assium singuli, in sex obolis, qui drachmam seu denarium faciunt, non possunt esse præter duodecim asses. Budæo & Hotomanno monstrum videtur, tantillo sumptu quemquā posse in diversorio se procurare: sed longe magis offensus Hotomannus illa drachmæ seu denarii æstimatione duodecim assium, reponit, τρίτου ἡμιασσαρίου, & dein, τέταρτον μέρος δραχμῆς: quasi non Polybii ævo sestertius quatuor assium jam fuisset. Sed cum hoc sub titulo se parem composuit Henr. Savilius, vir eruditione & animo excellens, (quapropter ob unam infelicem Hotomanni conjecturam derisisse sacram, ut vocat, Criticorum artem, qui tantus ipse fuit Criticus, indignor) & probat quidem, non ab-

abhorrentem a vero, utcumque miram, esse Polybii narrationem: sed ubi ad alterum incommodum de denario duodecim assium ventum est, delinquit, ostentando hæc ipsa verba, de quibus ambigimus. Etiam Snellius de hoc Polybii loco, Budæum imitatus, ἐπέχει, nisi forte quis dicat obolum majorem (qui nunquam fuit) ab eo intelligi ratione talenti Attici majoris minarum octoginta: quæ computatio ad amussim cum denario decussissexi congruat. Verum enimvero Polybius vulgato more rotundandi numerum usus, pro semisse sextante, vel duobus trientibus, qui faciunt octo uncias, ipsam quartam partem oboli, semissem sive ἡμιασσάριον dixit. Drachmam concepit pro denario sedecim assium. Quum autem drachma sedecim æstimatur assibus, obolus æstimetur oportet duobus assibus cum semisse & sextante, sive octo unciis vel besse: nam bis sex duodecim; restant asses quatuor ad implendos sedecim, qui habent quadraginta octo uncias, quæ in sex partes, ut sex oboli sunt in drachma, dispensatæ, cuique bessem sive octo uncias, in nummis semissem & sextantem, aut duos trientes, relinquunt: ἡμιωβόλιον igitur assem & trientem sive quatuor uncias æquat: quadrans oboli semis sextans, vel duo trientes, octo scilicet unciæ. Vel sic. Drachma sex habet obolos, obolus octo chalcos, ergo drachma XLVIII chalcos. Dena-

 rius

rius habet duos victoriatos, quatuor sestertios, octo dupondios, asses sedecim. Ergo victoriatus tres obolos, viginti quatuor chalcos; sestertius obolum & hemiobolion, chalcos duodecim; dupondius chalcos sex dodrantem oboli; as tres chalcos, oboli quadrantem & sescunciam, quasi sit ipsum τρίχαλκον Græcorum. Ergo semis chalcum & dimidiatum. At quarta pars oboli duo chalci. dimidium ergo chalci amplius quam debet rotundandæ summæ gratia semissi tribuit Polybius. Idem l. vi. Ὀψώνιον δ᾽ οἱ μὲν πεζοὶ λαμβάνουσι τῆς ἡμέρας δύο ὀβολούς· οἱ δὲ ταξίαρχοι διπλοῦν· οἱ δὲ ἱππεῖς δραχμήν. Vbi δύο ὀβολοὶ, quinque asses, quod stipendium fuit militum usq; ad Iulium Cæsarem. Exacte quidem sunt quinque asses cum triente, sed propius quinque assibus Græce nihil potuit rotunde dicere: ut τεταρτημόριον ὀβολοῦ dixit ἡμιασσάριον pro semisse sextante. Nam quod Savilius Lipsium advocat in stipendii militaris taxatione, συκίνη ἐπικυρία. Queruntur apud Tacitum milites, *denis in diem assibus animam suam & corpus æstimari*: testatur Plinius decem asses in stipendio militari denarii nomen retinuisse: sed confidentius quam verius hinc præcipit Lipsius, sub Augusto aureum seu viginti quinque denarios menstruum stipendium militi fuisse: ad quos viginti quinque denarios denis in diem assibus redactis necesse sit denarium

rium fuiſſe duodecim aſſium. Cur enim menſtruum illud non poteſt octodecim denariorum, qui ſinguli ſedecim aſſium eſſent, cum dodrante ſeu duodecim aſſibus fuiſſe, quos faciunt deni aſſes in diem triginta diebus? Vnde ſcimus neceſſario menſtruum illis veniſſe aureum, ſeu denarios quinque & viginti? Claro quidem, inquit ille ad Tacitum, e loco Suetonii in Domitiano c.VII. *Addidit & quartum ſtipendium militi, aureos ternos.* At quanto verius de eodem dixerat in Electis: paucis, ſed, dii boni, turbulentis verbis. Quid enim ad correctionem decurrendum fuit, ſi omnia clara erant? Ipſe facit, *aureis ternis*; ſubſcribit Torrentius, ſed & malit, *militare*: Caſaubonus, *ad aureos ternos*, ita tamen, ut rem totam differat. In ipſo ſtipendio definiendo ut natant! ut ſparguntur diverſi! Fuere, qui duodecim aureos menſtruos hinc militi efficerent. Lipſius, Torrentius, Salmaſius quatuor cudunt in menſem, quadraginta octo annuos. Vinc. Contarenus ternos menſtruos, annuos triginta ſex, cujus non leves rationes agnoſcit Caſaubonus. Puteanus ſingulos menſtruos, annuos duodenos. Lipſius primum ſub Auguſto vult fuiſſe menſe quovis aureum, adjectum alterum a Caligula vel Claudio, tertium fortaſſe per bella civilia Othonis & Vitellii, quartum a Domitiano. Contareni primum ſtipendium ſub Auguſto de-

narii octonideni, asses duodeni: additum deinde alterum tantum, & tertium à nescio quibus, & quartum tantundem a Domitiano. Puteanus primum facit annuum, & sic simplex, dein semestre & sic duplex, mox quadrimestre & sic triplex, tandem trimestre, & sic quadruplex. Tantæ quæstionis pondus excipere his humeris, pæne temerarium, nobis eo, credo, excusatum erit, quod non quæsitam, ultro media via occurrentem, obstantem, procantem, nec honestum mihi declinare nec integrum. Quare absint formidines pueriles: Photis illa tentetur. Ex verbis Zonaræ conjicimus Suetonium voluisse, ad tres aureos, sive septuagenos quinos denarios, quos accipiebant quarto quoque mense milites, adjectum a Domitiano aureum unum, sive quinque ac viginti denarios. Zonaræ verba sunt: Τοῖς στρατιώταις ἐπηύξησε τὴν μισθοφορὰν, τάχα διὰ τὴν νίκην· πέντε γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα δραχμὰς ἑκάστου λαμβάνοντος, ἑκατὸν ἐκέλευσε δίδοσθαι. Hoc stipendium quinque & septuaginta denariorum fuisse quadrimestre satis probabiliter potest colligi. Deni in diem asses faciunt in mensem triginta dierum asses trecenos, denarios (quos non intelligimus nisi sedecim assium) octodecim & denarii dodrantem seu duodecim asses. Binis mensibus fiebant triginta septem denarii, octo asses: ternis quinquaginta sex denarii, quatuor asses: quaternis igi-

igitur ſeptuaginta quinque denarii ipſi, qui ſunt etiam ipſi tres aurei. Quum dicit ergo Zonaras, militem ante Domitianum ſtipendii accepiſſe ſeptuaginta quinq; denarios, id non poteſt accipi de ſtipendio menſtruo: nunquam enim tantum menſtruum fuit, quod, quia diurni erant aſſes deni, non excedebat octodecim denarios dodrantem, ſeu trecentos aſſes ex inſtituto Iulii Divi, quod manſit ad Domitianum uſque: neque poteſt eſſe annuum, quia iidem aſſes decem diurni faciunt tria millia ſexcentos aſſes annuos, qui ſunt ducenti viginti quinque denarii, aurei novem. Reſtat, ut quia ſeptuaginta illi quinque denarii ſunt tertia pars hujus, quam modo expreſſi, ſummæ aureorum novem, ea ſumma tribus penſionibus ſit ſoluta. Quod non poteſt intelligi aliter factum, quam ut quarto quoque menſe unam acceperint penſionem, tres aureos: neque enim annus in tres partes niſi quatuor ſingulas menſium tribui poteſt. Atque ita apparet ſeptuaginta illos quinque denarios fuiſſe ſtipendium quadrimeſtre. Illud autem quod addidit Domitianus, Zonaræ viginti quinque drachmas vel denarios aureum complentes unum, ſi ſingulis penſionibus ſua pars addita putetur, Suetonins vocat *ſtipendium quartum*. Intelligit ergo militem accepiſſe antea tria ſtipendia, quæ nihil aliud ſunt quam tres penſiones quadrimeſtres unius

unius anni: significat etiam hoc ipso loquendi genere aliam rem, quam, absque illo esset, ex nemine alio sciremus: nimirum, non modo pensionibus illis tribus addidisse aureos singulos Domitianum, sed etiam pro tribus articulis & pensionibus numerandi militibus annui stipendii instituisse pensiones quatuor: quas oportet necessario fuisse trimestres: neque enim annus in quatuor æquas partes nisi trium mensium dividitur. Sic igitur miles sub Domitiano *quartum* accepit *stipendium*, seu quater in anno accepit stipendium singulis vicibus trium aureorum: qui sunt omnes aurei duodecim, seu denarii trecenti, quatuor autem millia octingenti asses: in mensem aureus, sive denarii viceni quini, vel asses quadringeni; in diem tredecim asses cum triente. Hoc *quartum stipendium* esse Suetonio, ut & Zonaram de quadrimestri loqui, aliis & suis argumentis, quæ non repetimus, primus animadvertit Ericius Puteanus, vir disertissimus, ejusque perbellæ observationis potissimum gaudio commotus Syntagma de stipendio militari Romanorum conscripsit, quod utiliter legitur. Nec tamen, ut probemus recte *quartum* appellari, numeremus ista tria stipendii genera, necesse est, ut facit Puteanus, neque satis belle procedit. Etenim quum Varro dicit, *quod annuum aut semestre dabatur*; non intelligimus una pen-

sione

ſione aut duabus datum, quod toto anno mererent, ſed quod prô annua aut ſemeſtri militia numerabatur ſive quot menſibus, ſive quarto quoque vel tertio æquales ejus portiones ſolutæ fuerint. At trimeſtre aut quadrimeſtre eſt pars tertia vel quarta annui: multoque magis conſtat annuum fuiſſe ſtipendium, hoc eſt, in totum annum meritaſſe milites æra, dum ſive quadrimeſtres ſive trimeſtres fuerunt eæ penſiones, quam ſuperioribus ſeculis. Mittamus iſta ſtipendii genera, nec metuamus Suetonio, tanquam, niſi eſſent iſta, non potuerit *quartum* vocare. Sufficit intelligi, prӕterquam quod *ſtipendium* ſignificat omne illud, quod annuum dabatur, inoleviſſe uſu caſtrenſi, ut quia illud annuum tribus numerabatur penſionibus, *ſtipendium* *συνεκδοχικῶς* interdum dicatur pro penſione quavis ſeu tertia parte ſtipendii: atque ita quum miles hoc ſenſu vocabuli *tria* quotannis *ſtipendia* acciperet, ſingula trium aureorum ſive LXXV drachmarum, ſeu quum ter in anno ei ſolverentur ſinguli trientes ſtipendii annui, Domitianum inſtituiſſe, ut quater hujuſmodi *ſtipendia* *συνεκδοχικῶς* accepta numerarentur, atque ex triente annui fieret quadrans, totumque annuum conſtaret expenſo quater illo quadrante partibus anni trimeſtribus. At Zonaras tradit tantummodo, in quantum temporis acciperet prius

prius miles LXXV, in tantundem Domitianum ei adſignaſſe centenós denarios, ſine mentione mutatarum penſionum. Sane non dicit mutatas: ſed nec negat. Iuxta enim verum eſt quarto quoque menſe accepiſſe centenos, etſi non expenderentur niſi trimeſtres terni aurei. Secus & mihi ſi exhibenda eſſent tria diverſa ante Domitianum ſtipendii genera, alia via progrediar: etſi magis hoc *συ[?]κυρίᾳ* quadam videatur contingere quam ad illa reſpexiſſe Suetonium. Zonaræ illud commemoratum priſtinum trium aureorum ſtipendium fuiſſe quadrimeſtre non poſſumus ambigere. Quod quum a Cæſare Iulio introductum ſit, duplicante quod prius fuerat, neceſſe eſt ante illum fuiſſe quinos aſſes in diem, qui menſtruos faciunt aſſes C L, denarios novem cum ſex aſſibus; atque iidem annui ſunt aſſes MDCCC, denarii CXII & victoriatus, ſeu octo aſſes, aurei quatuor & unius dimidium, noſtri coronati XI cum quadrante. Hi quini aſſes diurni ſunt, quos *τῆς ἡμέρας δύο ὀβολοὺς* appellat Polybius. Ante hæc omnia tres aſſes diurnos militantibus datos colligunt Lipſius & Puteanus ex Plauti Moſtellariæ verbis: *ferritribaces viri, Iſti, qui trium nummorum cauſa ſubeunt ſub falas.* Quod etſi parum certum, ſatis tamen credibile eſt alium fuiſſe modum ſtipendii, quum aſſibus libralibus uterentur, alium poſtquam tanto circum-

cumcisis contenti fuerunt. Asses illos tres Lipsius facit e denis explentibus denarium, a Contareno confutatus ætate Plauti: Puteanus e senis denis, nihilo cautius, quum in toto Plauto nuspiam *nummus* pro asse ponatur. Dein si tales sunt, non possunt esse stipendium primum: illud dico, quod obsidenti Vejos militi decretum est: tunc enim ejusmodi asses nulli fuerunt. Sed nec potest sic probabiliter statui, quando & qui stipendium a tribus assibus ad quinos pervenerit. Dicit quidem Puteanus, crevisse stipendium urgente jam Italiam Hannibale, tanquam majori præmio defendi respublica debuerit, quum discrimen immineret. Fortasse, si modo potuit. At non potuisse arguunt angustiæ ærarii temporis illius. Nec tunc mutatum stipendium, ut majore præmio invitaretur miles, sed quia mutatum erat æs signatum. Videamus an aliunde quid plausibilius eruere possimus. Livius lib. 1. *Ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent, viduæ attributæ quæ bina millia æris in annos singulos penderent.* Servius igitur Tullius equo publico adsignavit annua *bina millia æris*, hoc est, viginti coronatos, ducentas drachmas. Sed si hujus initium rei a Servio, "inquit Salmasius in inchoato de militia Rom. "opere, quid plus tunc præstitum est, quum "accepta clade ad Vejos voluntarii equites "ope-"

,, operam suam gratuitam obtulere reipubli-
,, cæ? *Placere omnibus* (verba Livii lib.v.) *his vo-*
,, *luntariam extra ordinem professis militiam æra*
,, *procedere : & equiti certus numerus æris est adsi-*
,, *gnatus. tunc primum equis merere equites cœpe-*
,, *runt*. Hoc falsum si vera sunt, quæ de Servio
,, scripsit. Nisi quis dicat, ait, non æra ex æra-
,, rio eos accepisse, quod postea factum, sed vi-
,, duas eis attributas, quæ summam eam illis
,, penderent. Quasi vero non hoc quoque a viduis erogaret ærarium : etenim nisi adsignatum equitibus esset, idem ab illis pro censu & munere militiæ, quam tanquam mulieres præstare non poterant, ærarium exegisset. Sic & militi petenda a privatis attributa interdum pecunia, de qua Plautus Aul. a. III. sc. v. ver. IV, & Varro lib. IV de L. L. alluditque eodem Plautus Pœn. a. v. sc. v. ver. VII. utique ea ipsa, quam ex ærario consequebatur miles. Dicendum potius, *bina* illa *millia*, quæ Servius adsignavit, non fuisse stipendium, sed sumptum alendi equi. Itaque id *impendium* vocat, & a *stipendio* separat Valerius Max. lib. v cap. VI. *In castris non eques impendium, non centurio stipendium dari sibi desideravit.* Sic enim in MS. bonæ notæ repertum nobis. Plerique alii codices: *non eques, non centurio impendium.* Quod poteram firmare L. XVI D. de re milit. *Ex causa desertionis notatus & restitutus, temporis, quo in desertione fuerit, impen-*

pendiis expungitur. Sed longe magis alterum placet, quo utrique aliquid proprium ac singulare tribuitur. Eques ita bonus reip. fuit, ut quum & *impendium* & *stipendium* ei deberetur, non modo stipendio, sed & impendio æquo animo caruerit; centuriones, quibus solis stipendium debebatur, ut id quoque poscere cessarint. Ergo a Servio hoc *impendium* est equi publici: bello Vejenti accessit etiam *stipendium*. Solebat eques in stipendiis ac donativis fere accipere triplex, quod pedes accipiebat simplum, centurio duplum. Quod probabiliter censet Lipsius inde originem habuisse, quia simplum equiti daretur pro equo, alterum simplum pro servo equisone, tertium in sumptum ipsius. Hinc videtur explicandus Varro lib. VII de L.L: *Debet igitur dici, ut Vatiniorum Manliorum, sic denariorum: & non, equum publicum mille assarium esse, sed mille assariorum.* Duo summi viri hæc accipiunt de pecunia ad emendum equum: sed & sic inveniunt difficultatem. Itaque Lipsius scribit immissa numerali nota: *equum publicum* x *mille assarium esse.* Salmasio nulla suspicio mendi videtur in Varronis verba cadere: Livium potius hinc corrigendum: *Ad equos emendos una millia æris.* Si voluisset hoc Livius, sine *unis* istis, *mille* vel *millia æris singulis* vel *singula*, dixisset: ut lib. XXIX. cap. XV. *in millia æris asses singulos.* Partitivum requi-

ritur: at *una* non est unum cuique, ut *dena* decem cuique. Cui autem non ridiculum videatur, Varronis utique seculo, sex coronatis & tribus denariis (tantum enim faciunt mille asses, qui sedecim denarium complent) emi equum, & quidem, qui conspici deberet in transvectione sub sessore trabeato? At nihil est pugnæ inter Livium & Varronem, si statuamus proprie millenos æris contulisse ærarium in equi publici impensam, altera millia addita ad exhibendum curatorem equi servum. Ideo recte notat Livius *bina millia* constituisse Tullium ad equos alendos; non possunt enim bene ali sine curatore: recte Varro *equum publicum esse mille assarium*, quia in solius equi sumptum proprie tantum mille æris cedebat. Etsi autem ætate Varronis *mille assarium* minus esset quam Servii *mille æris*; tamen non est absurdum, mutata pecunia inopi ærario & difficili tempore reipubl. quamvis stipendia augerentur, hunc modum impendii mansisse, quod creverant interim privatorum patrimonia, & militiæ tempore tanto largiore stipendio fruebantur equites, in quibus non nisi divites. Et sane oneri equum publicum, non minus quam honori, fuisse constat ex præmiis decretis P. Æbutio apud Livium lib. XXXIX. His igitur binis millibus pro stipendio credibile est accessisse tertium mille æris. Rursus hic obex Priscus Cato,

to, ex quo colligunt, ipsius etiam ætate non ultra bina millia equites in universum cepisse. Priscianus (non enim Charisius) lib. 11. *Cato in oratione, qua in senatu suasit, ut plura æra equestria fierent: Nunc ego arbitror oportere institui, ne quo minus duobus millibus ducentis sit ærum equestrium.* In eadem: *de æribus equestribus, de duobus millibus actum.* Lipsius concordare cum Livio ait Catonem: nisi quis malit ad numerum ipsum equitum referre, ut suaserit, tot æra institui, totidemque capita, qui haberent. Hoc posterius longe rejicit Salmasius, quod non sit credibile, non plus duobus millibus equitum in equestri ordine tum fuisse, quum multo plures ætate Servii fuerint. Ante id tempus, ait, æra equestria duum millium fuere: ducentos asses adjiciendos esse ad stipendium suasit tum Cato. Sed hanc interpretationem contemnit contunditque Polybius, qui seni Catoni ætatis mediæ æqualis fuit: ex eo scimus equitum stipendium annuum longe quina millia æris excessisse, quum denarium diurnum, certe non infra quindecim asses, haberent. Aut detur ratio, qui a binis millibus, quibus jam trecentos per annos continebatur, ut volunt, intra ejusdem hominis, qui pro magna re suasit asses CC adjicii, ætatem ad sena pæne millia pervenerit. Sed nec moribus Catonis, viri frugalissimi & severissimi, minimeque

largitoris, minime ambitiosi, convenit hujusmodi suasio, in nullum reipubl usum gravis ærario futura. Præterea, ne sermo quidem istum sensum pati videtur, ut *duo millia sunt ærum equestrium*, significet, æs equestre vel stipendium equitum est duo millia: nam quum *æs equestre* vel *æra equestria* dicimus, non singulos asses intelligimus, sed singula vel singularum personarum stipendia. Hinc in lapide antiquo ille *L. Valerius L. F. Vol. Maternus, Toletanus genere, miles legionis* x *Geminæ, ann.* xxxv; *ærum duodecim*: hinc *procedere æra, ære diruti*, & similia. Ita, *tot sunt æra equestria*, multo suavius auribus quidem accidit meis hac sententia: tot sunt, qui æs equestre trahant: tot sunt loca vel numeri equum publicum habentium: quam ista: tot sunt asses, qui cuique equiti dantur. Nam numerum Servianum Catonis seculo constitisse cur necessarium sit inter tot varios reipublicæ casus? quum vel Punico secundo bello & ob Cannensem cladem & ob ærarii angustias eum imminutum fuisse, prope certum, non arbitrarium sit: eoque non extra fidem, versa in meliorem statum republica primulum ducentis eum augeri voluisse Catonem; sequentibus ætatibus paullatim crevisse adeo, ut sub Augusto Idibus Quintilibus ad quinque millia transvehentium conspicerentur, ut testatur Dionysius. Vult ille recordari, quod non igno-

ignorabat, multo plures equites fuisse censu quam essent equo publico? *Quum repente*, inquit Livius, *quibus census equestris erat, equi publici non erant adsignati.* Itaque etsi multis partibus plures in equestri ordine fuerint ætate Catonis, non tamen necesse est plus duobus millibus fuisse ærum equestrium, seu plures duobus millibus equo publico fuisse. Mira hic quoque hallucinatio summi viri, qui non nisi ter tradit, *equum publicum* sæpe occurrere in vett. monumentis pro eo, qui equo publico meret: & addit miram quidem, sed Romanis solitam locutionem, ut *ordo* pro ordinis ductore, *cura* pro curatore. Nuspiam, quod meminerim, *equus publicus* dicitur, qui habet equum publicum, sed persæpe ea persona dicitur *equo publico*, nempe fruens eques. Vt aliquis dicitur *Proconsule* vel *Propraetore*, nempe legatus vel præfectus: ut imperator *tribunitiæ potestatis* dicitur, nempe consors vel compos: ut denique aliquem dicimus frugi. Sic invenio: *Ti. Claudio. Tib. Fil. Pal. Rufino. Equo. Publico. Praef. fabr.* At si prima nominis forma hunc appellarem, pariter esset *T. Claudius equo publico.* non profecto: *Tib. Claudius equus publicus.* Iterum: *C. Claudio L. F. Fab. Sabiniano. Equo. Public.* Mulum, credo, appellasset ille Claudius, qui se vocasset *publicum equum.* Sed non ægre ferebat se scribi *C. Claudium equo publico*, nempe fruentem equitem.
 Has

Has igitur salebras utcumque eluctati, videmur non incommode posse statuere, equiti post stipendia primum militantibus constituta venisse annua tria millia æris, triginta coronatos: & ex eadem ratione pediti mille æris annuum collatum: quod si ad dies revocetur, efficiet diurnos asses duos dodrantem circiter. Etenim externis millibus quarto quoque mense merebat eques mille: ergo singulis mensibus ducentos quinquaginta: ergo diurnos asses octo trientem: nam tricies octo sunt CCXL; triginta trientes, decem asses. Horum octo assium tertia pars, bini asses dodrans. Sic igitur primum stipendium fuerit, quod bello Vejenti arctis etiam publicis privatisque opibus sive hoc, quod suspicamur, sive qualecumque constitutum est. Secundum obtinuit quinorum assium, quod Polybius agnoscit, & Iulius duplicavit. Hoc in ære multo recisius est priore: binas enim libras & novem uncias æris prius continebat diurnas, sed amplius ratione formarum signatarum, quæ tunc valebant, & argenti, cui exæquabatur: sestertium enim faciebat & assem, quum prius sestertium & quadrantem. Ita nec miles querebatur, qui cum accipere solitus esset undecim quadrantes, denarii partem quartam & quadragesimam; nunc accipiebat quadrantes viginti, denarii propemodum tertiam: & respublica lucrabatur, quæ, quod fuerat stipen-

dium

dium militis unius, eo jam undecim tuebatur, aſſibus ad ſemuncias redactis. Tertium quod Iulio debuerunt dominationis auctores, quini alii ad priſtinos quinos aſſes adjecti. *Quartum addidit* Domitianus *ſtipendium militi, aureos ternos*, ſuper novem, quos habebat annuos, ſive ſinguli ſint additi penſionibus quadrimeſtribus, ſive terni fuerunt quater dati trimeſtres. Ex his videre eſt, quanto errore Snellius, quod eſt apud Suet. c.XLIX, *quidquid ubiq; militum eſſet, ad certam ſtipendiorum præmiorumq; formulam adſtrinxiſſe* Octavianum, interpretetur, eum legem, ut loquitur, Iuliam revocaſſe (quod tamen & Torrentio excidiſſe video ad Iulii c.XXVI, juxta falſum atque quod ſubjungit, ſucceſſores Auguſti pro ſua quemque libidine iterum auxiſſe) præterquam in cohorte prætoria, quibus binos denarios in diem adſignarit. Non pendebat ea res ex libidine cujuſque imperantis, neq; in augendum, neque in minuendũ: illud ob immanem ſumptum, quod expertus Domitianus; hoc ob iram legionum. Non niſi Mutinenſis corde Vagelli dignum erat offendere tot caligas, tot millia clavorum. Octavianus ob induſtriam cavit, ne alios milites tam viles, quum prætorianos tam pretioſos haberet. Alliſus ad eundem ſcopulum Lipſius in Mil. Rom. rem a Iulio motam hic ait non ſtetiſſe, ſed auxiſſe Auguſtum, & e productis Suetonii verbis inter-

pretaturus illam *certam stipendiorum præmiorum formulam*, eum modum, subjicit, fuisse denos asses diurnos ex Tacito liquere. At hi a Iulio sunt, neque ab Augusto aucti, nisi in cohortibus prætoriis & urbanis, ab ipso institutis. *Stipendia* autem hic Suetonio non sunt militum mercedes, sed ipsæ militiæ sive anni militiæ. Dio eandem rem sic refert l. LIV. per quæstorem recitasse in senatu libellum, in quo διέταξε τά τε ἔτη (hæc *stipendia* Suetonio) ὅσα οἱ πολῖται στρατεύσοιντο, καὶ τὰ χρήματα (hæc *præmia*) ὅσα παυσάμενοι τῆς στρατείας ἀντὶ τῆς χώρας, ἣν ἀεί ποτε ᾔτουν, λήψοιντο. Immo ipse Suetonius sese proximis verbis interpretatur: *definitis, pro gradu cujusque & temporibus militiæ* (hæc quam dixerat *formulam stipendiorum*) *& commodis missionum*. hæc *præmia*. Quo magis mirum, repetere hunc errorem Lips. Admir. l. II. c. IV. At bonus Snellius, qui paullo ante limitaneis militibus adsignaverat denarios menstruos vicenos, prætorianis sexagenos, id est tres aureos, quindecim denariis minus, mox immemor superiorum in Domitiano Suetonii sequitur Lipsii correctionem, *aureis ternis*, & nullo discrimine militi ad aureos ternos, quod ante sub imperatoribus sortiti fuerint menstruum, a Domitiano esse quartum additum autumat. Quis ergo medio tempore alteris quindecim, alteris L V menstruos denarios adjecit? An solis prætorianis benignum putavit Domitianum

num fuisse? At ea non tam damnosa largitio, ut referri deberet inter sumptus, quibus exhaustus ad manubias se convertit; quod facit Suetonius. Sed & huic liberalitati longinqua expeditio, ut ex Zonara colligere est, atq; adeo non prætorianus modo, sed vel maxime legionarius, occasionem dedit. De prætorianis nihil eximii Suetonius & Zonaras: & palam est, in omnia militum genera pertinuisse hanc stipendii accessionẽ. Illorum stipendium eruimus ex Suetonio & Tacito. Alter de legatis Augusti: *Prætorianis militibus singula millia nummorum, cohortibus urbanis quingenos, legionariis trecenos nummos.* Servavit eundem Tiberius modum in suo testamento: τοῖς δορυφόροις πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμὰς, τοῖς ἀστικοῖς ἀνὰ πέντε καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν δραχμὰς, τοῖς δ' ἄλλοις ἅπασι πέντε καὶ ἑβδομήκοντα, uti testis Dio l. LIX. Hi trecenti sestertii, quos viritim legionariis legaverunt Octavianus & Tiberius, sunt quinque & septuaginta denarii, velut a Dione redduntur, sive aurei Romani terni, stipendium quadrimestre, uti diximus. Credibile est igitur, mille nummos, hoc est, ducentos quinquaginta denarios, sive decem aureos, fuisse quoque prætoriani militis quadrimestre stipendium. Sane fuerint hi menstrui denarii sexageni bini, cum unius dimidio, in diem bini denarii ac triens: congruuntque mirifice querelæ Pannonicorum apud Tac. l. 1 ann.

c. XVII: *An prætorias cohortes, quæ binos denarios acciperent, plus periculorum suscipere?* Vbi, præter aliorum infeliciter tentata, etiam Hotomannus *bis denos*, ut intelligantur asses. Inductus nimirum verbis Dionis l. LIII, ubi ait in VI Augusti consulatu, *τοῖς δορυφορήσουσιν αὐτὸν διπλάσιον τὸν μισθὸν τοῦ τοῖς ἄλλοις στρατιώταις διδομένου ψηφισθῆναι*. Vnde Lipsius qnoq; putavit de duobus denariis invidiosam esse orationem, & augendæ rei, quum tantũ viceni asses forent. Sed nihil vetat credi utrumque verum esse, & ipsum Augustũ postea triplum fecisse, quemadmodum etiam de militiæ annis & præmiis bis constitutum est: prius, ut prętoriis cohortibus duodecim post annos, aliis sedecim emeritum esset, Dionis l. LIV: dein, ut illis sedecim, his viginti, ejusdẽ l. LV. Iam similiter credibile est urbanarum cohortium militẽ quadrimestria stipendia habuisse nummos quingentos, qui centeni viceni quini denarii, vel quini aurei; in mensem triginta unus denarii cum quadrante, hoc est, sestertio vel quatuor assibus; diurni denarii singuli biniq; trientes, Græce *δραχμὴ δύο χαλκοῖ ἡμερήσιον*. Annuos igitur prætoriani ab Augusto triginta aureos, sive tria millia nummum, vel septingentos quinquaginta denarios, coronatos septuaginta quinque; urbani quindecim aureos, siv mille quingentos sestertios, denarios trecentos & quinque supra septuaginta, coronato tri-

triginta septem & dimidiatum habuere. Domitiani augmentũ in prætorianis & urbanis dupliciter potest intelligi: ut vel ipsos tres aureos acceperint & illi plus solito, vel pro portione auctum tertia parte perceperint stipendium. Si prius, ad triginta tres aureos, qui sestertii tria millia trecenti, denarii octingenti viginti quinque, coronati octoginta duo cum dimidiato, prætoriani; urbani ad octodecim aureos, qui mille octingenti nummi, denarii quadringenti quinquaginta, coronati quadraginta quinque, provecti sunt: si posterius, ad quadraginta aureos, id est, mille denarios, quatuor millia nummum, coronatos centum, prætoriani; urbani ad viginti aureos, hoc est, denarios quingentos, bina millia nummum, coronatos quinquaginta annuos pervenere. Cl. Salmasius ad Fl. Vopiscum, & ipse Domitianum militaris stipendii modum quaternos in mensem aureos statuisse pro certo habet, ita ut miles octo & quadraginta aureos annuos acciperet: hoc est, quatuor millia & octingentos nummos, vel mille ducentos denarios, nostros scutatos vel coronatos centũ viginti. Et hinc corrigit locum, ut ait, vulgo corruptissimum: *Addidit quartum stipendii militi in aureos ternos:* quod sit, addidit militi quartum aureum in ternos aureos stipendii: vel, *Addidit & quartum, stipendium militi, in aureos ternos:* quod sit, quartum, subaudi aureum, addidit

dit

dit in aureos ternos, militi ſtipendium. quæ poſterior illi omnino vera lectio eſt. Hæc jam collapſa & everſa illis, quæ exſecuti ſumus, non eſt operæ propriis argumentis vel ob numerum ſtipendii, vel ob genera loquendi dura & a facilitate ac nitore Suetonii abhorrentia, jugulare. XLVIII aurei ſtipendium tribuni legionarii erat, ſiquidem quod acciperet pedes, id duplex centurioni, triplex equiti, quadruplex tribuno conferebatur. Itaq; miror, unde hauſerint Dalecampius ad Plinii l. XXXIV. c. III. & Meurſius de luxu c. VIII. tribunorum militarium ſalaria fuiſſe L ſeſtertia: qui ſunt aurei D. Peccat uterque amplius, quum ſeſtertia illa L talentum dicit Dalecampius; id enim non ultra XXIV ſeſtertia procedit: quum eadem MMD Carolinos facit Meurſius, quæ ſint MMM D CC L. Videntur in communi errore decepti narratiuncula proxime ſequenti mentionem ſalarii tribunicii apud Plinium, ubi candelabrum quinquaginta millibus emptum dicitur: ſed nihil hæc illo pertinet. Salmaſius militem meruiſſe vult menſtruos aureos quaternos, duplum centuriones, hoc eſt, octonos, triplex equitem, nempe duodenos, quincuplum tribunos, nempe vicenos, ducem centenos. Quæ ut fuerint Valeriano imperante (& tamen fuiſſe parum liquido videtur adfirmari) haudquaquam poſſunt porrigi ad frugalitatem, hac qui-

quidem in re, superiorum temporum. Magis hoc censeas, si memineris, quod ipse scribit c. VI. de M. Vsur. sub primis imperatoribus stipendia soluta in assibus constare: sed & munera data fuisse multis tum in nummis sestertiis, æreis tamen, non argenteis, qui *æris gravis* nomine appellarentur. De sestertiis illis & gravi ære videbimus: sed illud haud gravatim admittimus, non nisi in ære istis principibus numerata stipendia, propter auctorem incertum De Rebus bellicis, qui adjungitur Noticiæ Imperii. Ejus hæc sunt verba: *Potentia regalis pro licentia speciem suam tantum in auro argentoque signavit, quæ pro reverentia figuræ, nullis usibus proficiens, ad honorem regium sacrata permansit. Aeris autem materia, quæ jam præ copia vilior erat, ad dona militaria & varia populorum commercia signabatur.* Addit deinde, *Constantini demũ temporibus profusam largitionem aurum pro ære, quod antea magni pretii habebatur, vilibus commerciis adsignasse.* Qui locus notabilis ac singularis. Quum igitur tot aureos, tot nummos, tot denarios militibus datos legimus, ut plurimum summã potius in ære, quam formas in auro & argento depensi stipendii & largitionis erogatæ nos jubet intelligere iste auctor. Quo autẽ major numerus æris quamvis parvo auri & argenti ponderi respondet, eo minoris in auro & argento collectæ summæ fuisse credibile est id, quod in ære dabatur. Et sic sti-

ſtipendio veteri partim renato, partim conſtituto, decolavit etiam ille κίβδηλος, quem primus ſibi Manucius finxit, duodecim aſſium denarius. Neve putes obliteratos dudum errores nos ſine neceſſitate & ſero reprehendere, retulit eundem nuper Rualdus, tanti ſupercilii, ut ſe Romanam & Græcā pecuniam melius, quam Plutarchus & Budæus noſſe poſtulet, anim. IX. in Plutarchum. Retulit Lud. Savotus l. III. c. XX. teſtatus ſe reperiſſe veram opinionem Lipſii, paucis licet probatam, de denario duodenum æris. quid ita? quia aureo menſtruo ſtipendio decem aſſes diurni id volunt: quia Polybius ſemiſſem dixit quartam oboli partem. At hæc vetera ſunt. Adeo difficile eſt, quem bonum ducem eſſe certum habeas, ejus etiam in devium, qui tamen contingunt, flexus & veſtigia non ſequi. Cæterum Manucius ab hoc principio profectus, non potuit non, quicquid procedit, a recta æſtimatione longius deerrare. Sic *mille ſeſtertiū* facit XXX ſcutatorum quum tantum ſint XXV: ſic *decem millia* trecentorum, qui ſunt CCL: ſic *centum millia nummum* tria millia ſcutatorum, quæ valent duo millia quingentos: & ſic deinceps. Videtur autē Aldus Paulli patris abacum ſecutus: nam hic quoq; doctos ſuos in Ciceronem commentarios hoc perpetuo calculorum errore deformavit. Ad Divinationem in Q. Cæcilium *bina ſeſtertia* ei ſunt ſcutati LX: in

Cæ-

Cæliana *triginta millia* nongentos facit, qui sunt DCCL: in Verrinis *decies* triginta millia, quod est viginti quinque millium: atque ita passim. Quæ præterea in Manuciana computatione desideramus, alibi locum jã invenere.

CAP. III.

Alexandri Sardi æstimatio veteris pecuniæ sub censurã revocata. Denarius sedecim assium non fuit gravior eo qui decem valuit. Mille quingentæ drachmæ non magis quindecim millia priscorum assium quam mille quingenti denarii. Denarius argenteus decima pars scutati aurei. Viginti quatuor sestertia, sexaginta libræ argenti, & sic talentũ Atticum. Sestertius assium quatuor idem qui duum semis, nec differunt nisi tempore. Festus & Gellius defensi. Achaicum talentum, quod fingunt viri docti, explosum. Talentum Alexandrinum, non duodecim, sed duodecim millium denarium. Polybii, Livii, Prisciani loca ab interpretatione prava vindicata. Talentum sine adjectione, scriptoribus antiquis passim pro Attico. Plauti duo loca illustrata. Mille centum nummi, apud eum, non undecim millia drachmarum, sed duo millia ducenta. Talentũ magnum, trium millium nummorum Plautinorum. Dividuum talentum, mille quingenti nummi. Talentum Syracusanum, trium denarium. Talentum idem Corinthi, quod Æginæ, decem millium drachmarum Atticarum, vel denariorum. Δεκάλιτρον Æginæum, Corinthiacum, Syracusanum. Παχεῖα δραχμή. Hesychius correctus. Stater Corinthius vel decalitron male dicitur δίδραχμον. Decalitron obolorum Atticorum sedecim cum besse, non triente solo oboli. Obolus Siculis λίτρα, cujus duodecim χαλκοῖ, qui & οὐγκίαι duæ & dimidia λίτραι, νοῦμμος decem, oboli δεκάλιτρον. Inde Romanis as cum suis unciis, sestertius nummus, denarius. Δεκάλιτρον non nisi per abusum vocis

dra-

drachma dicitur. Gellius rursū explicatus. Livius tentatus. Prisciano parvum, quod Plauto magnum Atticum talentum. Rhodium & Cistophorū talentū. Patere octoginta pondo. Varro apud Plinium defensus. Talentū Romanum nullum. Talentum magnum quod. non LXXX minarum, non παχὺ· non argenti tantum. Livius iterum tentatus. Argentū Atticum. Commodū talentum magnum. Βραχὺ, μικρὸν, modicum, σύμμετρον. Virgilius & Xenophon vindicati. Talentū magnum non appellatur Græcis. Neapolitanum, Rheginum, Siculum talenta.

ALexander Sardus ſplendide quidem ille promittit: Gallos, Italos, Germanos, ut palæſtrice ſpatiaſſe in hoc xyſto (hæc verborum ejus elegantia) neminem ab Olympiis coronam petiviſſe: quaſi id ſibi ſponderet: ſed tanto hiatu nihil dat dignius quam promiſſor Horatianus. Denarius ei continet drachmam & ſcriptulum: quum Plinius drachmam Atticam denarii pondus habere dicit, & Gellius μυρίας δραχμὰς intrepretatur decem millia denarium, intellexiſſe illos de denario decuſſis. Quaſi denarius decuſſexis majoris ponderis fuerit, in tantis ærarii anguſtiis introductus: quaſi non conſtet, quod denarius aſſes ſenos denos valuit, non eo factum, quia denarius argento gravior, ſed quia as ære levior exſtitit: quaſi denique Plinii & Gellii temporibus denarium in uſu quiſquam nominarit, quem non ſedecim aſſibus cenſeri putaret. Drachmam ait aſſibus decem permutatam diſci ex Plutarcho,

cho, quindecim millibus aſſium mille quingentas æſtimante drachmas. At ſi quis Latinus ſcriptor per denarios reddere voluiſſet ea quindecim aſſium millia, quæ nempe mulcta dicta eſt Furio Camillo, eodem numero mille quingentos denarios dixiſſet: nam hujus generis aſſes, libram pondo nempe, decem omnino valebat denarius, atque exinde nomen ſortitus eſt. Ex proportione auri ad argentum, quæ apud Romanos temporibus dumtaxat, intra quæ nunc nos ſiſtimus, fuit omnino decupla, quum drachma argentea ſit eodem pondere quo ſcutatus aureus, colligit drachmam eſſe decimam ſcutati partem. Placet inventum: certe θάτερον τῶν κειμένων verum eſt, quicquid ſit de τοῖς τιθεῖσιν. Hic acquieſcendum erat, eaque drachma cum omnibus antiquis denario comparanda: & patuiſſet illi via facilis & expedita, quam ſaniores triverunt: ſed, dum veretur, ne parum ſit ſubtilis, in ſpinas & vepres incidit. Ergo drachma, tanquam decima pars ſcutati, ſolidis ei cenſetur ſeptem: ſed quia vetus aurum bonitate præſtitit, deſinit eſſe pars decima ſcutati, & venit octo ſolidis, minus tribus ex denis partibus quatreni: itaque ex centum drachmis non decem, ſed undecim gignit ſcutatos, & præterea libram & ſolidos quinque. Nam ſcutatum æſtimat libris tribus ac dimidia ſe-

ptuaginta solidis, quadringentis viginti quatrenis ; libram solidis viginti ; solidum sex quatrenis. Quid exspectemus de denario ? hunc decem solidorum, quatrenorum trium, cum senis ex decem partibus quatreni futurum fuisse, si libra Attica & Romana fuissent pares : sed quia Latina Atticam excedat sextante semuncia cum drachma, jam duodecim solidorum, duum quatrenorum & quatuor quinarum partium quatreni esse. Ad nummularios, qui decoloratas collybo manus habent, & monetales atque aurifices ista. Vulgo homines, quum argentum auro, aurum argento permutant, si in singulis nummis tam acerbe materiam æstimarent, quis finis erat futurus ? aut quando res conveniret ? Illi vero aurum putant aurum, argentum ducunt pro argento : si nummi pondus justum & notam legitimam habeant, utcumque alius alio sit auro argentove excoctiore : prout qui percussere aut percutiendos curavere, fidem adhibuerunt, non morantur, neque receptum consuetudine & constitutione imperantis pretium ea propter variat. Idem in æstimatione, qua veteris pecuniæ modum nostra definimus & deprehendimus, faciendum : secus nihil unquam erit certi aut in universum veri, & singulæ propemodum exercitæ monetæ vices novam requirunt nummorum æstimationem.

Super

Super hæc sæpius dictum est, in re nummaria libram Romanam & minam Atticam pares haberi: idque ipse confitetur, cum inferius talentum Atticum sex millibus drachmarum vel sexaginta minis ait constare, & in eodem collocat quatuor & viginti sestertia, quæ Prisciano ipso (qui toties sibi contrarius, illi tamen unus est pro omnibus antiquis) interprete, Romanæ sint libræ sexaginta. Sed addit, ex primo sestertio duarum librarum semis: perinde ut superius ingessit de denario decem assium: quasi postquam sestertius fuit assium quatuor uncialium aut semuncialium, in argento ejus quidquam fuerit mutatum. Quæ est ergo insania dicere ex quatuor millibus quingentis denariis, quæ sint sex millia drachmarum, Festum constituere Rhodium talentum? Drachmas Atticas utique *denarios* vertit Festus, idemque talentum est quatuor millium quingentarum drachmarum Atticarum: at Rhodiarum sex millium: nam talentum quodvis sex millia drachmarum sui generis habet, quæ ad Atticas reductæ variant. Priscianum ait componere Atticum talentum majus ex centum Atticis minis, quæ sint drachmarum septem millia quingentæ: sed omittit, quod apponit Priscianus: *quarum minarum singulæ septuaginta quinque drachmas habent*. Sunt igitur illæ minæ, quales fuerunt ante Solo-

nem ; secus centum minæ facerent decem millia drachmarum. Porro libram & minam hic quoque pares agnoscit Priscianus. Verba ejus : *Talentum Athenienſe parvum minæ ſexaginta ; magnum minæ octoginta tres & unciæ quatuor.* Deinde : *Hac igitur computatione octoginta tres libræ Romanæ & quatuor unciæ, quod est magnum talentum, centum minas Atticas* (puta veteres librarum LXXV) *faciunt.* Illud eximium, quod apud Festum, ubi *Atticum talentum* dicitur *ſex millium denarium,* & A. Gellium, ubi *tria talenta Attica* explicantur *ſeptuaginta duo millia ſeſtertium*, refingit, *Achaicum*, & *Achaica* : id enim talentum sex millium denariorum esse ex Polybio & Livio liquere. Cur non & corrigit M. Senecam Priscianumque dicentes, talentum Atticum esse viginti quatuor sestertia ? hæc enim sine dubio sunt denarium sex millia, & ter ducta eadem septuaginta duo sestertia. Cur patitur Alexandrinum talentum dici duodecim millium denarium ? quod constat duplum ad Atticum fuisse, & proinde duodecim millium drachmarum. Sed ille corrupto, credo, Festi codice deceptus ingenti errore Alexandrinum talentum facit duodecim denarium, vel quales apud illum sunt, scutatorum duum, aut septem librarum, novem solidorum, quatrenorum trium, triumque quinarum partium unius quatreni. Video

deo in eadem de Achaico isto talento sententia esse Sam. Petitum lib. I Observ. cap. IV: quæ si vera est, frustra ex Livio probat Priscianus Atheniense talentum fuisse senum millium denarium, frustraque nos Polybium Liviumque putamus nobis suffragari. Verba Prisciani: *Livius in* XXXIV *ab urbe condita: Multitudinis illorum argumentum sit, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse, quum quingentos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. Mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit captivos Italicos. Qua ratione ostenditur sex millia denariorum habere talentum. Nam cum quingeni denarii pro mille ducentis captivis dati, colligantur sexcenta millia denariorum, centum ea ostendit fuisse talenta.* Achæorum, ait Petitus, intelligi talenta, cum de Achæis agatur: hæc centum talenta facere DC millia denarium, quot millibus denarium non posse censeri totidem talenta Attica, ex Livii utique calculo, sed multo paucioribus: quandoquidem scribat alibi in tetradrachmo esse fere trium denariorum pondus: Achaicum, quod & Corinthiacum, talentum constare octo millibus trecentis triginta tribus drachmis Atticis & obolis duobus: his paria esse denariorum sex millia. Polybius sæpenumero talenti meminit, quod omnes accepisse adhuc existimo, ut solet fieri, quo-

tiescumque alia ei finitio deest, pro sexaginta minis, seu sex millibus vel drachmarum vel denariorum. Poetæ Comici, ut Plautus, quando non ex sua loquuntur persona, sed serviunt loco, ubi scenam esse fingunt, mirum non esset, si talenta nominando non intelligerent semper eadem. Historicorum alia ratio est. Sed nequidem in Plauto emolitur, quod molitur Petitus. In Rudente a. v. sc. II. piscatori offeruntur a lenone *mille centum nummi*, quibus ille spretis, postulat *magnum talentum*. Mille centum nummi, inquit, sunt undecim millia drachmarum Atticarum : desunt centum alteri nummi, id est, drachmæ mille, conficiendo talento : ut *talentum magnum* sit duodecim millium drachmarum, seu centum viginti minarum. Plane sic & Scaliger subduxerat, miraturque Plautum in Mostellaria talentum facere sexaginta minarum, hic c xx, hunc nodum aliis solvendum commendaverat. Petitus solutum putat, si cogitemus Mostellariæ Athenis, Rudentis scenam esse Cyrenis : itaque Cyrenaicum vel Ptolemaicum hoc talentum esse, quod erat duplex ad Atticum. Sed qui isti *nummi*, qui centum faciunt mille drachmas, mille decem millia drachmarum? Scaliger esse vult ἡμιχρύσους sive aureos denarios : quod pro indubitato transiit Petitus. At hic error est illustris viri confutatus Salma-

Salmasio : nam Plautus *nummum* sine adjectione *auri* nunquam dixit pro aureo : & quoties dixit, pro statere dixit sive didrachmo. Quare hic quoque *nummos* accipimus pro argenti didrachmis. Quæ enim necessitas ad absolvendum talentum magnum solos requiri centum nummos? Immo quæ fides, cui *mille nummi* res tam vana quam *somnium*, cui *mille centum sopor*, eum centum additis contentum fore? *Talentum* vero *magnum* quum appellant illi, intelligunt tria millia nummorum, hoc est, sex millia drachmarum. Nam & illud considerandum est, utcumque scena sit Cyrenis, personas tamen esse Atticas. Sic scena sequenti Grypus ex pacto pro monstrato vidulo petit ab lenone talentum : vellet ille abjurare, sed videns sibi negotium fore cum hero ejus, acquiescit. Senex cupiebat liberare participem periculorum filiæ suæ alteram ancillam : rogat, quanti emerit illam leno : ut audiit, *mille nummis*, homo bonus & liberalis de illo quod insperatum evenerat, pari facilitate lenonis facilitatem prosequitur : promitt ei *dimidiatum talentum*, hoc est, mille quingentos nummos, seu tria millia drachmarum : ut pro altero dimidio ejusdem talenti Grypum emittat manu, cujus ergo totum jam talentum illi Grypus promiserat. Et eodem pretio destinaverat Palæstram

Pleusidippus, videlicet triginta minis, ut est in prologo. Ex ratione Scaligeri & Petiti *dividuum* illud *talentum* essent sexcenti nummi. Quomodo diceret ergo senex : *Vin tibi conditionem luculentam ferre me ?* Quomodo acciperet illam leno quadringentis nummis auri defraudatus ? Iam si Polybius in narratione de Achæis, talento appellato, necessario Achaicum intelligit, sequitur, ut in narratione de regibus Ægypti, si ejusdem occurrat mentio, intelligat Ptolemaicum vel Alexandrinum, de regibus Syriæ Syriacum, de Rhodiis Rhodium, de aliis alia : quod haud scio an cuiquam fieri verisimile possit. Gelonem & Hieronem Siculorum tyrannos Rhodiis testatur dedisse ἑβδομήκοντα καὶ πέντε τάλαντα. An intelligit Syracusana trium denariorum ? Pulchra & regia donatio ducentorum viginti quinque denarium. At ipse mox deridet reges, qui ubi quatuor aut quinque talenta alterius haud dubie generis civitatibus Græcis donassent, honores sibi ab illis vellent decerni. An potius ubique Achaica intelligit ? Peccavit ergo Livius, cum in pace Philippo data χίλια τάλαντα vertit *mille talentum :* debuisset enim adjicere Achaicorum, qualia scilicet intellexerat Polybius. Nam quod in fœderibus nonnullis Euboïcorum meminit, non facit ad distinctionem eorum a suis Achaicis, sed quod

quod in ipſis illorum formulis mutare quidquam religioni duceret. Sed & de Achaico iſto talento, octo millium trecentarum triginta trium drachmarum Atticarum trientis ſive duorum obolorum, ſomnium eſt merum. Gellius clare oſtendit Corinthi talentum fuiſſe idem quod Æginæ, μυρίων δραχμῶν. Ille tamen hoc ſic probare contendit. Pollux ex Ariſtotele docet τὸ δεκάλιτρον δυνάσθαι δέκα ὀβολοὺς, εἶναι δὲ στατῆρα Κορίνθιον. Hi oboli ſunt, inquit, Æginetici, ſtater vero idem quod didrachmum. Æſtimatur igitur didrachmum Corinthiacum ſive Achaicum obolis Ægineticis decem. Quare drachma Corinthiaca eſt obolorum Ægineticorum quinque. Sunt autem oboli Æginetici quinque in Attica pecunia oboli octo, æreus ſive chalcus unus & præterea quinque ſextæ duorum æreorum: ac proinde tres drachmæ Corinthiacæ faciunt quatuor Attica tetradrachma, & paullo plus. Vnde, pergit, fides veritaſque conſtat iis, quæ dixit Livius, in ſingulis tetradrachmis Atticis paullo minus trium denariorum argenti eſſe pondus: nam denarius paria facit cum drachma Achaica ſive Corinthiaca. Hæc omnia fucata & adumbrata eſſe apparebit, ſi δεκάλιτρον illud, illum στατῆρα Κορίνθιον duarum eſſe Corinthiacarum drachmarum falſo ſibi finxiſſe virum doctiſſimum

animadverterimus. Vnico nititur Hesychii glossemate : Παχείη δραχμή· τὸ δίδραχμον· Ἀχαιοί. Quid sit παχεῖα δραχμὴ, quique eam dixerint, scimus ex Polluce : Ἀλλὰ μὴν τὴν μὲν Αἰγιναίαν δραχμὴν μείζω τῆς Ἀττικῆς· δέκα γὰρ ὀβολοὺς Ἀττικοὺς ἴσχυεν, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι παχεῖαν δραχμὴν ἐκάλουν, μίσει τῶν Αἰγινητῶν Αἰγιναίαν καλεῖν μὴ θέλοντες. Cui non videre liceat hinc apud Hesychium legendum esse : Ἀττικοί. Sed hoc duo magni viri, Scaliger & Petitus videre noluerunt : ille, ut hinc talentum Achaicum magnum duodecim millium drachmarum, alter ut staterem Corinthium didrachmum & deinde talentum octo millium cuderet. Hesychius cur παχεῖαν δραχμὴν interpretatus sit δίδραχμον, ipse viderit, neque necesse est nos erroris alieni rationem reddere. Rursum Hesychius: Λεπτὰς καὶ παχείας, Ζάλευκος ἐν νόμοις, τὰς δραχμάς· λεπτὰς μὲν τὰς ἑξωβόλους, παχείας δὲ τὰς πλέον ἐχούσας. Pollux δεκάλιτρον esse στατῆρα Κορίνθιον dicit : eum staterem Corinthi didrachmum fuisse non dicit. Oboli isti, quos decem habet δεκάλιτρον, sane videntur esse Æginæi. nam idem Pollux lib. IV. περὶ σταλικῆς· ἡ δὲ λίτρα δύναται ὀβολὸν Αἰγιναῖον. Corinthius igitur stater, Æginæum decalitron, Atticorum obolorum est sexdecim cum besse seu duobus trientibus ejusdem Attici oboli : non solum cum triente uno, ut vult Salmasius

sius

ſius cap. VI de M. Vſurarum : quippe cum ſex oboli Æginæi decem Atticos æquarent, unus obolus Æginæus continebat Atticum unum & præterea ejus beſſem ſeu duos trientes. Excedit igitur Stater Corinthius duas drachmas Atticas, quæ duodecim tantum obolos Atticos haberent. Didrachmon habet ſcriptula ſex, ſiliquas ſex & triginta: Decalitron ſcriptula octo & ſextam partem ſcriptuli, ſiliquas quadraginta novem : παχεῖα δραχμὴ, ſive Æginæa, ſcriptula quinque, ſiliquas triginta. Itaque hæc miſceri non poſſunt. Cæterum hoc ipſum, quod Æginæis, non Corinthiorum propriis diverſis vel Achaicis, ille ſtater obolis explicatur a Polluce, indicio eſt Corinthiis alios quam Æginetis obolos non fuiſſe, ut nec drachmæ nec minæ nec talenta fuerunt. Quod adeo verum, ut & Syracuſani, Corinthiorum coloni, etſi *talenti* vocabulo abuterentur, δεκάλιτρον Æginæum tamen decem obolorum, (ſive λιτρῶν, cujus quarta pars, τρίτον ἡμιωβόλιον, νοῦμμος, ad quorum imitationem Romani *denarium* decem librarum æris, *ſeſtertium nummum* duarum ſelibræ fecerunt : obolus autem ſive λίτρα duodecim habebat χαλκοῦς, quos iidem οὐγκίας dicebant, unde libra & aſſis partes Romanis :) & ipſi habuerint, cujuſmodi decalitra Syracuſana & Agrigentina pondere ſupra didrachmum

drachmum & ſemidrachmam atque aliquid amplius excurrentia, reperiri hodieque in capſis antiquariorum, teſtis dicto loco Salmaſius. Drachmas autem has vir illuſtris forſan ſine exemplo vocat: certe ego vocare non auſim, memor talentum Corinthiacum παχειῶν ſeu ſui generis δραχμῶν habuiſſe ſex millia, quæ Atticarum μυριάδι reſponderent, quum idem contineret minus quatuor millibus iſtorum ſtaterum ſive decalitrorum. Nam quid poteſt evidentius eſſe Gellii verbis, ex Sotione Peripatetico narrantis, Laida Demoſthenem μυρίας δραχμὰς ἢ τάλαντον popoſciſſe: *hoc facit*, addit, *nummi noſtratis denarium decem millia*, lib. I. c. VIII. Vide tamen, quo acumen præjudicio corruptum non perveniat: tantum abeſt, inquit argutus Petitus, ut poſſit inde colligi, talentum Corinthiacum fuiſſe ejuſdem pretii, cujus Ægineticum, hoc eſt, decem millium drachmarum Atticarum, ut contra inde liqueat, talentum Corinthiacum minus eſſe decem millibus drachmarum Atticarum. Magna mira. ſed quemadmodum? non videtur idem poſcere, ſed quanto minore pretio ſui copiam faciat, indicat: poſcit igitur decem millia drachmarum Atticarum, aut, ut minimum, talentum, quod Corinthiacum eſſe Corinthia Lais nos non ſinit dubitare. At non accepit ita Gellius, cum una utriuſque ſummæ inter-

interpretatione defungitur. Sed nec accepit ita Demosthenes : nam si talentum ejus loci putasset esse minus decem millibus drachmarum, non respondisset : *οὐκ ὠνοῦμαι μυρίων δραχμῶν μεταμέλειαν*, sed *οὐκ ὠνοῦμαι ταλάντου.* frustra enim majorem summam appellaret, cum ipsa jam pæne duo millia drachmarum remisisset. Quodsi hinc interpretandus est Livius, ubi tetradrachmis singulis ait esse trium fere denariorum pondus, frustra apposuit *τὸ fere* : quod juxta sane licet explicare de paullo majore quam paullo minore pondere: nam si exstitisset hujusmodi imaginaria drachma quinque obolorum Æginæorum, quæ denarium Romanum Attica drachma, ut volunt, graviorem æquaret ; non *fere* istiusmodi trium erat in tetradrachmo pondus, sed *αὐτόταλον*· quindecim enim oboli Æginæi, quot nempe constarent istæ bellæ Corinthiæ drachmæ tres, prorsus Attici sunt quatuor & viginti oboli, quod habet tetradrachmum, non plus, non minus, si quidem drachma sex obolorum est. Male igitur subduxit rationem Petitus, cum ait tres drachmas Corinthiacas, quales fingit, puta quinque obolorum Æginæorum, facere quatuor tetradrachma Attica, & paullo plus. Vnum immo tetradrachmum fecissent, si exstitissent. Equidem & ipse in hoc Livii loco scrupulum sentio : & potuit scri-

psisse, IV *fere denariorum*, quod in III. degenerarit: potuitque Priscianus corrupto codice, ut alias quoque deceptus esse: sed utcumque maneat cum scrupulo illud *trium*, tamen in illius gratiam universæ antiquitati oppedere & a tam commoda tamque bene constanti æstimatione recedere non possum. Ipsumque adeo Livium neque ab aliis veteribus dissentire probavimus ex loco de L. Scipionis litibus æstimatis, quem superius adduximus. Exploso igitur in commune illo singulari Achaico talento (quod Sardus faciebat drachmarum octo millium, Scaliger duodecim millium, Petitus octo millium trecentarum tringinta trium obolorum duorum: adeo fabris ejus male conveniebat) revertamur ad Sardum. Vult Achaicum suum talentum esse drachmarum octo millium, idemque denarium senum millium, & scutatorum nongentorum octo libræ unius. Hoc est capram & hircum & hædum miscere: nam octo millia drachmarum scutati sunt octingenti, sena millia denarium scutati sexcenti, nongenti scutati drachmarum vel denariorum novem millia. Tria ista fictitia talenta Achaica, quæ Gellio impingit, faciunt ei denarium octodecim millia, sestertium septuaginta duo millia: hæc ipsa trium talentorum Atticorum, quæ quocumque jure *parva* vocat Priscianus, minarum sexa-

ginta

ginta singula, summa est. At illa, quæ eidem *magna* dicuntur, Attica octoginta trium minarum in denariis habent viginti quatuor millia nongentos, in sestertiis nonaginta novem millia sexcentos : singula quippe octo millium trecentorum denarium vel drachmum, sestertium triginta trium millium ducentorum, scutatorum octingentorum triginta. Ille singula facit scutatorum DCCCLI, librarum duarum, solidorum quindecim : (nunquam enim rotundam summam facere potest) hæ sunt octoginta quinque minæ & octodecim fere denarii, seu octo millia sexaginta octo denarii vel drachmæ. Tria vero ejusmodi magna talenta Attica in sestertiis ait facere sexaginta sex millia septuaginta tantum nummos : hi sunt scutati mille sexcenti quinquaginta duo fere : cum debuisset secundum suam ipsius æstimationem efficere scutatorum duo millia quadringentos quinquaginta tres, HS. nonaginta octo millia centum decem nummos, & aliquid amplius. Iam tria talenta parva (quæ tamen Plauto *magna*) Attica sexaginta minarum constare ait ex quinquaginta quatuor millibus sestertium, qui sunt mille trecenti quinquaginta scutati : sic igitur ipsum talentum facit octodecim millium ; Senecam & Priscianum, qui viginti quatuor millium HS. fecerant, jubet plorare : & tamen nostra pe-

cunia idem facit ſcutatos ſexcentos octoginta unum, libram, ſolidos decem: quæ ſunt ſeſtertium viginti ſeptem millia ducenti ſexaginta ſex nummi. Rhodium & Ciſtophorum talentum idem vult eſſe quod Atticum parvum, cum diſerte diſtinguat Feſtus, & illa ſingula quatuor millium quingentorum, hoc ſex millium denarium faciat. Ægyptium talentum *patere octoginta pondo* ex Varrone refert Plinius lib. XXXIII. cap. III. ubi male *capere* ſubſtituit Budæus, & cætera diſcors ſtatim arripuit Sardus: eſt enim eleganter dictum, & ſæpe apud Senecam, *tantum patere*, *multum patere*. Quæ octoginta pondo ſunt, inquit Sardus, drachmarum ſeptem millia ſexcentæ octoginta. Immo drachmarum vel denarium octo millia: nam in libram imputantur centum, in decem libras mille. Quam acute vero talentum nobis facit etiam Romanum ex Plauti Moſtellaria? Sed ſtupor alicujus, qui Servium interpolavit, (nolim enim Servii ipſius dicere) eum decepit. Aureum Romanum, quem vocat Dionis, ſcutatorum facit quatuor, libræ, undecim ſolidorum, octo denariorum: qui tantum duos ſcutatos dimidiatum habet. Libra auri effecerit ipſi ſeſtertios nongentos, ſcutatos quadraginta, ſolidos ſedecim, quatrenos quatuor. Pari ſubtilitate. Romani libram auri æſtimabant quatuor millibus ſeſtertium,

tertium, seu mille denariis: nongenti vero sestertii scutatos faciunt viginti duos dimidiatum: quadraginta scutati sestertios mille sexcentos. Cæterum in superioribus *magnum* & *parvum* talentum nuncupavimus de sententia Prisciani, qui cum videret Attico talento minas sexaginta vulgo statui, passim autem *magnum talentum* appellari meminisset, inventum Livii locum lib. & cap. XXXVIII, ubi Atticorum talentorum duodecim millia, quæ sint octoginta librarum, Antiocho imperantur, arripuit avide, hoc esse ratus illud talentum Atticum *magnum*, finxitque, quod nusquam apparet, *parvum* talentum minarum sexaginta. Sed hoc eliditur partim eo, quod *parvum* illud talentum omnibus antiquis est ignotum; partim quod *magnum* non octoginta, sed sexaginta minarum facit Plautus. Livius sane turbat, siquidem ita scripsit, ut vulgo habetur. Duæ sunt apud illum formulæ fœderis cum Antiocho, ambæ ex Polybio translatæ. Prior utrobique Euboicorum talentorum habet mentionem; minas vel libras non definit. Alterius hæc Polybius: Ἀργυρίου δὲ δότω Ἀντίοχος Ἀττικοῦ Ῥωμαίοις ἀρίστου τάλαντα μύρια διχίλια ἐν ἔτεσιν ιβ', διδοὺς καθ' ἕκαστον ἔτος χίλια· μὴ ἔλαττον δ' ἑλκέτω τὸ τάλαντον λιτρῶν Ῥωμαϊκῶν π. Auctor igitur Livii Polybius talenta quidem octoginta librarum facit;

non tamen ea dicit *Attica*, sed *Attici argenti*. Unde & apud Livium scribendum videtur: *Argenti probi Attici duodecim millia talentum dato intra duodecim annos. talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat.* Is modus non Atticorum, sed Ægyptiorum talentorum, ut testatur apud Plinium Varro. Scaliger *magnum talentum* dici censet Latinis, quod Græcis ἁδρὸν καὶ παχὺ, quum necesse sit, si mina quædam fuerit παχεῖα, etiam talentum fuisse; non ideo tamen consequi, ullum talentum *parvum* dici debere. Sed illud Scaligeri ἁδρὸν καὶ παχὺ talentum item in quæstione est apud veteres, ut Prisciani *parvum*: nec si μισθὸς ἁδρὸς & παχεῖα δραχμὴ alicubi reperitur, necesse est hæc & talentis tributa fuisse. Non enim quævis Atticam excedens vocabatur παχεῖα δραχμὴ, ut vult Scaliger, qui & Achivam singularem cudit ex corrupto Hesychii loco, sed κατ' ἐξοχὴν Æginæa, idque Athenis. Præterea destruit hanc interpretationem Plautus in Rudente: *Talentum argenti commodum magnum inerat in crumena.* Si *magnum* παχὺ, junguntur dissociabilia: nam *commodum*, ut ipse interpretatur, ἄρτιον, justum, modicum, & nihil ultra. Sic *commodum* particula, quod aliis *tantum quod*. Petitus *magnum* putat argenti talentum, *parvum* auri, quum illud sexaginta minarum sit, hoc sexaginta drachmarum, tres state-

ſtateras complectens. Huic valide obſtat Virgilii

Et tripodas geminos, auri duo magna talenta.

Quicquid autem ille cornicetur, diſtinctionem mutando, Virgilius expreſſit Homericum,

Ἔπῖ ἀπύρους τρίποδας, δέκα δὲ χρυσοῖο τάλαντα.

Nec vero ſi tripodas aureos voluiſſet, *auri*, ſed *auro* dixiſſet: ut lib. I. *Ære trabes*, Præterea cur Virgilius: *argenti magnum dat ferre talentum?* cur Plautus, *talentum argenti commodum magnum*, &, *ſex talenta magna argenti*, ſi nullum erat *magnum*, niſi argenti? Vult Petitus illud auri talentum *parvum* etiam Diphilo appellari βραχύ τι τάλαντον, & Xenophonti μικρόν τι τάλαντον. Sed utroque loco, non neceſſario auri, ſed argenti talentum intelligendum eſt vel cum Scaligero, cui aliquid deeſt, ut *curto centuſſe* Perſio: vel cum Salmaſio ipſum commodum, ſtrictum, cui ſi nihil deeſt, certe nihil ſupereſt. Sic μέτριοι Heſychio μικροί. Sic idem: Ἡμιδιπλοΐδιον, ἱμάτιον μικρὸν· οἱ δὲ ἀναβόλαιον γυναικεῖον σύμμετρον. Idem dicit σύμμετρον & μικρὸν. Sic *modicum* & *mediocre* pro parvo. Virgilius: *laudato ingentia rura, Exiguum colito.* qui Horatio *modus agri non ita magnus*. Verba Seuthæ apud Xenophontem lib. VII. ἀναβάσ. Ἀργύριον μὲν οὐκ ἔχω, ἀλλ' ἢ μικρόν τι, καὶ τοῦτό σοι δίδωμι, τάλαντον. Quæ depravat

vir doctiſſimus ſcribendo : ἀργυρίϰ. quaſi neget ſe habere argenti talentum , habere tantum breve quid talentum , ſcilicet talentum auri. Sic potuiſſet forte loqui , ſi antea talentum argenti rogatus eſſet : ſed quum poſcatur ſtipendia generatim , quis non videt ineptum eſſe ſermonem : *argenti non habeo, ſed parvum quid talentum ?* Quo illud τὶ , ſi μικρὸν τάλαντον eſt quodvis auri? Recte vero: *argentum quidem* (id eſt, argenti copiam) *non habeo, prater commodum quoddam, quod tibi dono , talentum .* Emendationem ſuam putat probari reſponſo Xenophontis : Γελάσας ὁ Ξενοφῶν εἶπεν· ἢν οὖν μὴ ἐξαρκῇ ταῦτα εἰς τὸν μισθὸν, τίνος τάλαντον φήσω ἔχειν; Iocum, inquit, captat ex eo, quod gignendi caſu dixerat Thrax, ἀργυρίϰ τάλαντον. Sane frigidum, & nullius ſententiæ. At τίνος dicitur intellectu τοῦ ἕνεκα ἢ χάριν. Si boves iſti , oves, mancipia, obſides , non ſufficient in ſtipendium , quo prætextu ego dicam me talentum accepiſſe ? quomodo egentibus & iratis militibus purgatus ero talentum mihi auferens ? Res ipſa clamat quod volumus. Quid igitur cauſæ fingemus juſtioris , cur talentum vocaretur *magnum ?* Hactenus quidem nihil probabilius vidi , quam quod nunc ipſum mihi naſcitur. Advertit me, *magna* illa *talenta* ſolos ſcriptores Latinos præferre ; Græcis enim nec ſunt ipſa, nec aliqua

ſimilis

ſimilis appellatio. Eo propius fidem eſt, Romanis id diſcrimen additum vocabulo, quod illis quam interiori & Aſiaticæ reliquæque Europææ Græciæ viciniores Græcorum coloni id uſurparent pro ſumma haudquaquam grandi : quibuſcum quia frequens erat commercium, & conſueſſent nominare *talentum* pro pauculis nummis, ad ſignificandam penſiorem illam ſummam, quod ſolum *talentum* noverant remotiores Græci ſive auri ſive argenti, *talentum magnum* dixere. Hi populi erant Neapolitani, Rhegini, Syracuſani : quod ex Feſto didicimus : *Talentum Neapolitanum ſex denarium, Syracuſanum trium denarium, Rheginum victoriati.* Et ne hoc miremur, accedit de mediis teſtis locuples Ariſtoteles apud Pollucem: Τὸ μὲν τοι Σικελικὸν τάλαντον ἐλάχιστον ἴσχυε· τὸ μὲν ἀρχαῖον, ὡς Ἀριστοτέλης λέγει, τέσσαρας καὶ εἴκοσι τοὺς νούμμους ἴσχυε, τὸ δ᾽ ὕστερον δυοκαίδεκα. Vnde corrigendus Suidas : Τοῦτο δὲ τὸ τάλαντον τὸ νῦν λεγόμενον Ἀττικόν. Hic ſiſtit oratio, ſignificans, quod deſcripſerat ſexaginta minarum &c. eſſe, quod dicatur Atticum. Παρὰ Σικελιώταις τὸ μὲν ἀρχαῖον ἦν νούμμων κδʹ, νυνὶ δὲ ιβʹ. Perperam editur : μνῶν κδʹ. Quod & Scaliger vidit. Hoc primo noverunt Romani ſolum, utpote Italiæ aut proximis Italiæ incolis uſitatum. At ubi cum aliis Græcis commercium eſſe cœpit, inveneruntque tanto

 majo-

majorem pecuniam ea nuncupatione finiri, ad vitandam ambiguitatem sexaginta minas Atticas *talentum magnum argenti*, sexaginta drachmas vel tres stateres *talentum magnum auri* appellarunt. Denique frequens usus horum & in vicinis locis cum potentia Romana recepta etiam pecunia mersit inque desuetudinem egit istam talenti pro minutiis usurpationem, mansitque ea vox sine alia adjectione pro amplioribus pecuniæ peregrinæ summis.

CAP. IV.

Onuphrii Panvinii in Romana Graecaque & nostra pecunia aquanda calculi dispuncti. Denarius male statuitur XXIV *siliquarum & sexta pars unciæ. Prisciani locus intricatissimus explicatus & multorum errorum convictus. Non potest simul talentum sex millium denariorum & denarius quatuor scriptulorum esse. Tetradrachmum, quatuor, non trium denariorum pondere. Livii duobus corruptis locis deceptus Priscianus. Talentum magnum* LXXXIII *librarum & trientis explosum. Talentum, talentum Atticum, talentum magnum, eadem res, nempe* LX *minæ vel libræ argenti,* VI *millia drachmarum vel denariorum. Prisciani interpretatio verborum Livii rejecta. Mina tempore Livii non nisi centum drachmis æstimata. Denarius decem, non quatuordecim; sestertius binis & dimidio, non ternis cum dimidio bajoccis censendus. Appiani locus illustratus. Onuphrius & Pancirollus, quæ narrat Appianus de Ptolemæi Lagi thesauris & copiis, acceperunt de opibus Hadriani*

driani imperatoris. Τέσσαρες καὶ ἑβδομήκοντα μυριάδες ταλάντων, *non septuaginta quatuor millia, sed septingenta quadraginta millia. Aliud Alexandrinum, aliud Ægyptium talentum.*

ON. Panvinius, lib. III. Comment. reipublicæ Romanæ, veteris pecuniæ summas interpretatur per easdem nostras, per quas Manucii. Denarium pependisse vult siliquas quatuor & viginti, hoc est, quatuor scriptula, ita ut sex denarii unciam complerent. Qualis si quando fuit, non fuit certe ex quo aureus primum percussus est Romæ, anno quasi sexagesimo postquam argenteus; atque adeo omni illo tempore, ad quod potissimum veteris nummi, quam tentamus, æstimatio pertinet. Testatur Plinius scriptulum auri tum *sestertiis vicenis* esse taxatum. Si denarius ejus ævi quatuor scriptulorum fuit, enorme hoc pretium est auri præ argento, quippe bis decuplum. nam sestertium ea ratione scriptulum argenti habuisse necesse est, quum quatuor sestertiorum pondere esset denarius. At si denarium, ut debemus, facimus trium scriptulorum, sestertio dabimus scriptuli dodrantem. Sic viceni sestertii confecerint quindecim argenti scriptula. Et ita proportio auri ad argentum fuit quindecupla: quæ brevi post majore copia auri Romam translata ad imitationem Græcæ facta est decupla. Panvinius

nius ſic tradere Priſcianum ait, & ſemet ipſum expertum eſſe. Priſcianus mirificas tricas nectit: itaque huic & loco ejus & libro jampridem ſubdiffidere cœpit Budæus. Sed neceſſarium videtur omnia illius loci vitia denudare, ut in poſterum viri docti hoc auctore uti deſinant. Primum ex Livio Polybium vertente probat talentum habere ſex millia denariorum. Quod Feſtus, vel potius Verrius Flaccus, *Atticum* eſſe oſtendit, non *Achaicum*, ut alii voluere. *Talentorum*, inquit, *non unum genus. Atticum eſt ſex millium denarium.* Perinde nimirum, ut Athenienſibus dicebatur ſenum millium drachmarum. Mox ſubjicit Priſcianus, denarium illo tempore fuiſſe XXIV *ſiliquarum*. Hoc ſi verum, concidit prius. nam XXIV ſiliquæ faciunt quatuor ſcriptula, & ſunt ſexta pars unciæ: at drachma ſiliquarum octodecim eſt, trium ſcriptulorum, & unciæ pars octava. Mina ut centum drachmis, ita trecentis ſcriptulis conſtat. At ſi denarius quatuor ſcriptulorum eſt, mina ſeptuaginta quinque denariis cenſeatur oportet; ſexaginta minæ, quot ſunt talenti, quatuor millibus quingentis, non ſex millibus denarium. Hæc nunquam conciliabit Priſcianus; nunquam qui hæc ejus omnia approbant. Conatur tamen ex Livio confirmare denarium eſſe quatuor & viginti ſiliquarum: hoc

hoc eſt, Livium ſibi contrarium reddere. Verba Livii: *Trium fere denariorum in ſingulis* tetradrachmis *argenti eſt pondus. Vide,* inquit Priſcianus, *quod quatuor drachmæ ſunt ſeptuaginta duæ ſiliquæ. Diximus enim ſuperius, quod tres ſcrupuli, quorum ſinguli ſex ſiliquas habeant, drachmam faciunt. tres autem denarii idem habebant, id eſt,* LXXII *ſiliquas.* Sic progreditur. Drachma trium ſcriptulorum, ergo duodeviginti ſiliquarum. quater duodeviginti ſunt ſeptuaginta duo. Eundem numerum efficiunt ter viginti quatuor. Si ergo denarius quatuor ſcriptulorum, tres denarii prorſus totidem ſiliquæ quot quatuor drachmæ. Cur ergo *fere* dixit Livius, ubi nec plus nec minus? Quicquid machinentur, non potuit ſcripſiſſe Livius aliter quam, IV *fere denariorum.* quod jam Budæus monuit. Omnis ſupputatio veterum hoc jubet, quæ drachmam denario, & ſic tetradrachmum quatuor denariis, comparat, negligens, quod nonnulli ſeptimam unciæ partem denarium facerent: quorum tamen aliqua cum reverentia Livius addidit hic *fere.* Cæſarienſis Grammaticus qui tot tam graves denarios commune talentum (quod Atticum ſive ſex millium drachmarum ſemper ſignificant Græci & Latini, quoties nullum ei alterius gentis cognomen apponunt) excedere videbat, confingit nobis talentum omni anti-

 quitati

quitati ignoratum, octoginta trium librarum & trientis: quod etiam intelligi vult, quoties *talentum magnum* appellatur. *Idem Livius*, infit, *ostendit magnum talentum Atticum octoginta habere libras, & paullo plus, quum supra dictorum computatio manifestet* LXXXIII *libras & quatuor uncias habere talentum, quod est sex millia denariorum.* Hanc computationem sic accipit Budæus, cum unumquodque talentum sex millia denariorum penderet, octo quoque millia drachmarum pependisse ratione prædicta. Hæc octo millia si in centenarios partiaris, LXXX utique libras centenarias habebis. Atqui cum libra antiqua, quam Livius secutus est, drachmarum fuerit VI & XC, supererunt quater octoginta drachmæ, id est, trecentæ & viginti: ex quibus ratione dicta tres libræ conficiuntur, & insuper tertia pars libræ, id est, duæ & triginta drachmæ. Ita in talenta singula ternæ libræ cum triente tribuuntur ultra LXXX libras. Sed libram illam XCVI drachmarum Livium secutum esse, aut id velle Priscianum, nullum apud utrumvis vestigium est: & simplicius sic mens Prisciani colligitur. Denarium fecit quatuor scriptulorum: sunt autem viginti quatuor scriptula unius unciæ: ergo sex denarii ejusdem unciæ: ergo unciarum duodecim, hoc est, libræ LXXII denarii. Porro octogies ter septua-

ptuaginta duo gignunt quinque millia nongenta ſeptuaginta ſex : cui numero ſi addas viginti quatuor denarios, qui exiſtunt hac ratione ex quatuor unciis libræ, completur numerus ſex millium denariorum. Miror ingenium ἐξ ἀπόρων invenientis πόρον, & falſum falſo accumulantis, ut ei ſpeciem & convenientiam veritatis addat. Primo *talentum magnum octoginta librarum & parvum ſexaginta minarum* ſomnium eſſe Priſciani, &, quem ille ſibi ſocium jungit, Dardani, oſtendimus. Plautus *ſexaginta minas* vocat *talentum magnum*. *Parvum* talentum non viſum eſt faciundum antiquis ut dicerent. Sed illud, quod interdum *talentum*, interdum *Atticum talentum*, interdum *talentum magnum* vocant, minarum ſexaginta, etiam ſex millium denariorum eſſe, manifeſtat non iſta nova & inſolentiſſima computatio LXXXIII librarum, ſed quod idem Græcis eſt ſex millium drachmarum. Livius ſcribit *quingenos denarios* in capita liberandorum publice qui ſervitutem in Græcia ſervirent, Romanorum ſtatutos: Plutarchus πέντε μνῶν ἕκαστον ἄνδρα redemtum: uterque haud dubie ex Polybio. Hi ergo ſic rationem ſubduxerunt, ut in quinque minis numerarent denarios quingenos, drachmas quingentas in quinque libris Romanis; atque adeo libram argenti agnoſcerent eandem quam

minam,

minam, centum denariorum vel drachmarum; non alteram centum aut LXXV drachmarum, alteram LXXII denariorum. *Talentum* quoque quum indefinite & Livio & Polybio appellatum fuerit, finitum ſex millibus drachmarum vel denariorum accipere non dubitamus, & *centum talenta* Achæis expenſa, ſexcenta millia drachmarum vel denariorum. Tamen ad talentum illud octogenarium probandum in ſubſidium venit Livii lib. XXXVIII locus: ſed qui & ipſe magis Criticum quam Grammaticum requirebat: ita corruptus Priſciani ſententiam corrupit. Livius enim Polybii imitator & interpres *Atticum* illic non appellaverat *talentum*, ſed *argentum*; talenta autem octoginta librarum intellexit Ægyptia: cum Syris enim agebatur, & horum talentorum uſum in Syria tam vicina Ægypto frequentem fuiſſe omnia ſuadent. At ecce iterum acumen Cæſarienſe. Livius: *Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat. Id eſt*, ait, *ſic decrevit ſenatus, ut non plus quam terna libra & quaterna unciæ deſint ſingulis talentis.* Quis audivit unquam ſimile decretum? aut quæ ratio movebat ſenatum, ut in ſingula talenta pateretur ternarum librarum trientis, hoc eſt, mille CCCXXXIII ſeſtertium nummum, intertrimentum? Conceſſum hac conditione Antiocho, quemadmodum

dum iste vult, ut de singulis talentis liceret decerpere tres libras trientem, de binis sex libras bessem, de ternis decem pondo, de senis viginti, de duodenis quadraginta, de vicenis quaternis octoginta, hoc est, talentum ejusmodi unum; de centenis talenta quatuor & tredecim libras cum triente: de millenis igitur quadraginta unum & XXX libras, de duodenis millibus quadringenta decem talenta & trecentas libras, quæ forent viginti libris minus talenta quatuor. Quam difficile erat pro duodenis millibus, cum tanto intertrimento in formula fœderis expresso, justa ponere magna (si diis placet) talenta undecim millia sexcenta? vel quingenta octoginta sex? Pergit insanire: *Et sciendum est, quod secundum Livii computationem, centum minæ, quarum singulæ* LXXV *drachmas habent, faciunt talentum magnum.* Quod potuit esse futilius tot nugarum complementum? Evanescit hic, ut video, talentum magnum octoginta minarum, quod hinc acceptum passim inculcant, & fit minarum centum, quæ singulæ constent LXXV drachmis. At, o bone, *minas* nec Livius nec quisquam Livio æqualis intellexit alias quam drachmarum centum. Præterea si tres denarii faciunt tetradrachmum, triginta denarii facient quadragenas drachmas, trecenti quadringenas, tria millia denarium quatuor

millia

millia drachmarum : ea duplicata, ut ſint ſex millia denariorum, requirunt octo millia drachmarum. Hæ ſunt octoginta minæ, ſingulæ centenum, non ſeptuagenum quinum drachmarum. At centum minæ, ſingulæ excurrentes non ultra drachmas LXXV, omnes faciunt ſeptem millia quingentas drachmas. Ita hæc quoq; ſuperioribus repugnant. Hinc manifeſtum, quam malum hujus rei auctorem, tanquam unice audiendum ſibi propoſuerit Onuphrius. Quum igitur tam gravem feciſſet denarium, quatuordecim illum bajoccis æſtimavit, quem denis debuiſſet, ſeſtertium tribus & dimidiato, quem binis cum dimidiato juſtum erat : ſic ſeſtertios triginta centum bajoccis compoſuit, qui quadraginta nummos trahunt, decem denarios : ſic aureo ſcutato dat ſeſtertios triginta tres trientem, hoc eſt, denarios octo & quadrantem paullo plus, qui decem denariis, XL ſeſtertiis æquiparandus : ſic centum ſeſtertiis ſcutatos aureos tres comparat, qui non ultra duos dimidiatum producendi. Et idem tamen mox *ſeſtertium* in neutro genere eandem proportionem ad libram Romanam, quæ & *mina* & *pondo* dicatur, habere adfirmat, quam nummus ſeſtertius ad aſſem ſeu libram æris gravis : continere enim in ſe ſeſtertia ſingula libram Romanam (voluit dicere, duas libras Romanas) & ſemiſſem, ſingulas libras autem

autem drachmas vel denarios centum, ſeſtertios quadringentos : ita ut duæ libræ & dimidia valuerint ſeſtertios nummos mille: quod uno nomine *ſeſtertium* neutro genere dictum ſit. Hæc vera ſunt : ſed quam vera, tam diſcordantia cum illis, quæ cœperunt inſtitui, ubi denarium ſextam unciæ, & ſic libræ ſeptuageſimam ſecundam, non centeſimam, partem eſſe decrevit. Theſaurum Romani imperii ſub Hadriano Cæſare ait poni ab Appiano Ægyptiorum talentorum quatuor & ſeptuaginta millia. *Talentum Ægyptium* putat idem eſſe quod *Alexandrinum* apud Feſtum duodecim millium denarium, (quamquam diverſa hæc eſſe oſtendant Varro & Plinius, Ægyptii numerum tertia parte minorem facientes) octo & quadraginta millium nummum ſeſtertium, noſtræ pecuniæ mille ducentos aureos ſive ſcutatos. Ille mille CCCCXL facit, ſummam vero omnem XCI auri milliones, C & LX millia aureos coronatos, ut loquitur. Cujus ſummæ unum & nonaginta milliones antea reddiderat vicies ſepties millies ſeſtertium, quum ſit tricies ſexies millies quadringenties. At Alexandrinorum talentorum LXXIV millia, in denariis *ὀκτὼ μυριάδες μυριάδων, ὀκτακισχίλιαι καὶ ὀκτακόσιαι μυριάδες*, octies millies octingenties octogies centena millia denarium, in nummis tricies quinquies millies quin-

quingenties vicies sestertium, sunt nostrorum octingenties octogies octies centena millia coronatorum, milliones octoginta octo cum dimidiato & insuper trecentis millibus. Peccat hic & alia, quæ quia cum Pancirollo habet communia, illius sententiam referemus, priusquam illa coarguamus. Appiani verba in procemio sunt: χρημάτων δ' ἐν τοῖς θησαυροῖς τέσσαρες καὶ ἑβδομήκοντα μυριάδες ταλάντων Αἰγυπτίων. Ex quibus & Pancirollus ad Noticiam imperii annotat, in thesauris Hadriani Imp. fuisse talentum Ægyptiorum, quæ sint octogenum pondo, septuaginta quatuor millia: itaque statuendo quinquaginta ejus temporis aureos pro libra, colligere hanc summam xxx, ut vocant, milliones. Sed error est stupendus & multiplex. Primum Appianus non loquitur de thesauris Imp. Hadriani, sed Ptolemæi ejus, qui princeps hoc nomine post Alexandrum in Ægypto regnavit. Nam quum dixisset Macedonum imperium sub Philippi filio florentissimum fuisse, sed perbreve, ita tamen, ut ejus in plures dominatus distracti portiones retinuerint pristinum splendorem, subjungit: Καὶ τοῖς ἐμοῖς βασιλεῦσι μόνοις ἦν στρατιά τε πεζῶν μυριάδες εἴκοσι, καὶ μυριάδες ἱππέων τέσσαρες. Quæ pessime reddidit Onuphrius: *Nostris temporibus, & quidem solis Romanis, copiæ ingentes adsunt, peditum ducenta, equitum*

equitum quadraginta millia. Καὶ τοῖς ἐμοῖς βασιλεῦσι, dicit Appianus : nam quum esset Alexandrinus, *suos* vocat, qui habuerant Alexandriam Ægypti regiam. Vnde inferius : Ἐς γὰρ δὴ τοσοῦτο παρασκευῆς τε καὶ στρατιᾶς ἐκ τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν φαίνεται συναγαγών τε καὶ καταλιπὼν ὁ δεύτερος Αἰγύπτου βασιλεὺς μετ' Ἀλέξανδρον. Quam frigidum autem & inane apud Onuphrium illud, *& quidem solis.* At *μόνοις* addidit Appianus, ut illos separaret ab illis, qui Alexandro alibi, in Asia, Thracia, Macedonia successerunt. Hinc mox : Φαίνεται δὲ καὶ πολλὰ τῶν ἄλλων στρατηγιῶν οὐ πολὺ τούτων ἀποδέοντα. Deinde aurei tempore Hadriani non quinquaginta, sed quadraginta Romani sunt in libra statuendi ; longeque alia exoritur summa. Talentum Ægyptium sane LXXX minas Varro facit ; octingentos coronatos, ut Atticum est LX minarum, sexcentorum coronatorum. Decem igitur talenta Ægyptia, DCCC minæ, octo millia coronatorum. Centum ; octo millia minarum, coron. octoginta millia. Mille, LXXX millia minarum, cor. octingenta millia. Decem millia talentum ; minarum octingenta, coron. octogies centena millia. Ergo LXX millia talentum Ægyptiorum ; quinquagies sexies centena millia minarum, (nam septies octo sunt LVI) quingenties sexagies centena millia coronatorum :

rum: LXXIV millia, quinquagies novies centena & viginti millia minarum, quingenties nonagies bis centena millia coronatorum. Qui sunt LIX milliones & CC millia coronatorum, sestertium vicies sexies millies & octogies, aureorum Romanorum ducenties sexagies centena & octoginta millia. Denique multis partibus majorem summam designat Appianus, quam Panvinius & Pancirollus conceperunt. Septuaginta quatuor millia talentum sunt ἑπτὰ μυριάδες καὶ τετρακισχίλια. Ille vero ponit τέσσαρας καὶ ἑβδομήκοντα μυριάδας· hoc est, septingenta quadraginta millia. nam δέκα μυριάδες, centum millia. Hi sunt milliones quingenti nonaginta duo, coronatorum quinquies millies nongenties vicies centena millia, sestertium ducenties tricies sexies millies & octingenties, aureorum Romanorum bis millies trecenties sexagies & octingenta milla. Illud Onuphrii laudare debeo, quod Varronis locum de quo lib. I cap. III. cum Hotomanno & Ciacconio nobis controversia fuit, recte accepit. Ita enim scribit: » Veteris consuetudinis fuit, ut semis in compositione anteponeretur, ut semis quartus, semis quinctus, semis tertius, unde sublatis duabus literis dictus est sestertius. Quod tamen ego non prius cognovi, quam ipsius libri mihi copia fuit, hoc est, quum duo priores libelli nostri

jam

jam typis descripti essent. Tum demum & hoc caput raptim interjecimus.

CAP. V.

G. Agricolæ taxatio veteris nummi subtilitate peccans. Decem millia, decies sestertium, mina, libra Romana, quot unciales sive Thaleri. Stateres aurei in commune didrachmi. Budæus a Rualdi reprehensione defensus. Mina Æginetica CLXVI *drachmarum Atticarum. Denarium diurnum numquam habuit stipendii miles Romanus. Decem asses minus tetrobolo. In Ciacconio quædam notata. Neronem imminuisse pondus denarii dicitur confidentius quam probatur. Maravedis Hispanus, quadrans Romani assis, ratione æris, quod in Hispania valet argentum denarii, non quod olim Romæ fuit in asse: itaque denarius quadraginta maravedium etiam, cum sedecim assium. Talentum Atticum non* XXI, *sed* XXIV *sestertia.*

DE G. Agricola hoc etiam loco dicendum aliquid, & anceps tamen est pronuntiare. Pæne Nemesin vereor: ita nemo istarum rerum peritior: nemo in metallorum, ponderum, mensurarum intellectu justius sibi regnum vindicarit. In nummis quoque antiquis pensitandis quamvis diligens & exactus est. Sed quo tam exactus? *Non amo nimium diligentes,* aiebat censor ille. At hujus est dicere cum Menæchmo Plauti: *conditiones tetuli tortas, confragosas.* Quippe qui nimia subtilitate eo rem perduxerit, ut

in tot ſummis concipiendis ne unam quidem rotundam facere potuerit. Vbique pompa ſecutuleja uncialium, dein ſemuncialium, poſtea duodenariorum, tum duplorum, atque, ut nihil deſit, etiam ſimplorum: vix uno ſpiritu enunties: ſingula æra hoc ſyrma ventilant æris excurrentis. Nolim dicere, hanc oſtentationem eſſe: certe potius deterrere eſt atque ad deſperationem adigere ſtudioſos, ne quiſquam, quid velint veteres, intelligere ſe poſtulet, quam ad intelligendam illorum pecuniam per noſtram cuiquam animum ac diſciplinam dare. Neque ad docendum aptæ ſunt hæ ſubtilitates: acerbiſſimos forte collybiſtarum & monetalium juvare poſſint, ne in permutandis, ſi contingat, veteribus nummis quis lucri ſinus illos effugiat. Nos tamen neminis induſtriam contemptam aut metis noſtris circumſcriptam volumus: dummodo hoc ab æquo lectore impetremus, ne ſpecie illa curæ obſtupefactus noſtram illam ſimplicem craſſamque, ſed antiqui moris rationem improbet aut ex ſuſpicione condemnet. Ille quidem, ut hanc viam, ærumnam monſtranti, faſtidium diſcenti, inſiſteret, calumnia ſibi imperavit. Vt licuerit, inquit, ora- „toribus & hiſtoricis interdum non accurate „aliquam pecuniæ ſummam exponere, ſed „Græcis dicere ἔγγιστα, Latinis *fere* vel *ferme*, *ad*

ad vel *circiter*; nobis, qui pretia veterum «« monetarum æstimamus, non licebit. Quid «« ita? aut quis tam duram vobis legem imposuit? Immo ipse ab sese hoc exegit, quia se assequi posse putabat. An assequutus sit, ignoro: neque explorandi causa in crudissimum pistrinum me conjicere volo: hoc scio, neque in vorsanda mutandaque pecunia quemquam unquam rationem tam sollicitam iniisse, neque in ullo genere nummorum, si descendatur ad has atomos, generatim quid statui posse, quum vix duæ, utique grandiusculæ, ejusdem exempli formæ reperiantur omnibus minimis partibus ita pares. *Decem millia sestertium* taxat uncialibus CCCLXIII, uno semunciali, tribus duodenariis, uno duplo, uno simplo. At nobis sufficiebat unciales esse trecentos, ut CCL coronatos. *Decies sestertium* est illi triginta sex millium trecentorum sexaginta trium uncialium, semuncialis unius, duodenariorum trium, dupli unius, simpli unius. Illi minor labor, nobis minus tædium, si satis habuisset dicere esse triginta millia uncialium, ut XXV millia coronatorum. *Mina argenti Attica* in nostro signato illi facit duodecim unciales, unum semuncialem, octo duodenarios, octo duplos, unum simplum: *libra Romana* æstimatur drachmis Erphurdanis XCVII, ac quinque & viginti drachmæ

quartis & tricesimis partibus, atque quinque unius quartæ & tricesimæ octavis, qui sint unciales duodecim & duodenarii quinque. At spem proficiendi reliquisset nobis, si dixisset utramque unciales duodecim, coronatos decem accedere. *Vetus stater aureus Atticus*, in quo fuerit argenti pars quinquagesima, illi taxatur aureo Hungarico & momentis LX, & quinque momenti octavis & quadragesimis partibus: *vilior stater* item *Atticus*, cum quinta portione argenti, aureo Hungarico atque octo & triginta aurei Hungarici momentis, & duabus momenti tertiis: super hoc tertius *stater Græcus & externus*, cum quinquagesima etiam argenti portione, pendens Atticas drachmas duas, obolos duos, siliquas duas, duobus aureis Hungaricis, & duobus ac viginti aurei Hungarici momentis & octava momenti parte. Hæc cuncta veteres ignorant, contenti docuisse nos stateres Atticos, Crœsios, Daricos, Philippeos fuisse didrachmos: nituntur autem potissimum fundamento valde lubrico, ἡμιέκτῳ puta Cratetis: de quo præcedenti libro egimus. Atque ejusdem modi sunt omnia: quæ singula si cui ad trutinam juxta morosam experiri vacet, næ ille multiplicem diffidendi ansam sit habiturus. Nam si vix error vitatur, quum de his quid παχυμέστερον adfirmatur, quantæ est aleæ tam minutim & circum-

circumſcripte per tantam caliginem viſa definire? Sed tamen magnis viris indulgendum, ut interdum animo morem gerant, arduis obluctentur, Iſthmos perfodiant, ultra ſpem conentur: præterea licuit Agricolæ, ut libero cuivis otio ſuo & conſilio uti. quis autem ferat Rualdum, Plutarcho quidem & Appiano & Dioni e Græcis, e Latinis Q. Curtio & A. Gellio ignoſcentem, quod ad alia feſtinantes denarium & drachmam *ἰσοδυνάμους* fecere, Budæo vero apud graves rerum æſtimatores nullam ſpem veniæ relinquentem, quod hoc ab illis diſcere, quam ob hoc cum illis vitilitigare maluerit? At venia petenda eſt ipſi, qui neget Plutarchum *ſexagies ſeſtertium* recte reddidiſſe ducenta quinquaginta talenta; qui in aureum ſolitum conferat duodecim drachmas Atticas, decem paullo minus denarios? quo loco cavere non potuit, quin ſcriberet ipſe leves minutias ad computandi commoditatem negligi oportere. Budæo conſilium fuit, quod & noſtrum eſt, ea tradere, quæ facerent ad faciliorem tractationem veterum auctorum, & ſervirent potius Minervæ & Muſarum quam Iunonis Monetæ officinis. Quod quidem illi tam feliciter expetivit, ut nec ante illum quiſquam ad hanc ſummam proceſſerit, & nunc quoque potuiſſe tantam lucem e ſpiſſiſſimis tenebris cujuſquam opera exi-

ſtere ſit miraculo. Ergo ille, in quod maximam partem, immo omnes, etiam illos, qui alicubi videbantur intercedere, in his rebus, quibus aut æquales fuerunt aut proximi, conſenſiſſe animadvertebat; quod vitam & uſum populi Romani totque nationum Romani juris ſanxiſſe cognorat; quod examine diligenti multorum omnis ævi nummorum, hoc eſt, quoniam in eo maxime exſultant, & ante Cæſares & poſt illos validiores multis tempeſtatibus percuſſorum, deprehenderat; quod denique tot genera loquendi, ab uno illo principio defluentia, eoque ſublato omni ratione carentia, requirebant; ſecundum illud ſententiam dedit, haud ignarus minutæ quorundam, & ob id ipſum ab hac ratione remotæ acerbitatis: & cum omnis operæ ſuæ, tum hujus judicii, non veniam, ſed gratiam, apud graves rerum æſtimatores vir graviſſimus exſpectat. Sed ne abeamus ab Agricola, illud quoque ejus probare non poſſumus, quod *minæ Æginetica* pretium facit duodecim unciales, unum ſemuncialem, quinque duodenarios, duos duplos, unum ſimplum: quod idem paullo ante Atticæ fecerat: & mox *talento Æginæo* attribuit unciales MCCLXXII, ſemuncialem unum, duodenarios quinque, duos duplos, ſimplum unum. niſi tamen hic librariæ operæ peccaverunt. Etenim mina Ægi-

næa

næa perinde differebat ab Attica, ut drachma & talentum. Itaque quia Æginæa drachma decem habet obolos Atticos, ſex Ægineticæ drachmæ decem drachmas Atticas, decem drachmæ ſedecim Atticas cum quatuor obolis, ſexaginta centum; neceſſe eſt minam Æginæam feciſſe CLXVI drachmas & quatuor obolos, qui reſpondent noſtris uncialibus viginti: talentum vero decem millia drachmarum, hoc eſt, mille coronatorum, mille ducentos unciales. Romani peditis ſtipendium in univerſum fuiſſe ſtatuit aſſes decem. pro quibus quamdiu denarium acceperint, quod ei pondus eſſet drachmæ Atticæ & dimidiæ primum, dein drachmæ unius & ſeptimæ ejus partis, diurnum militis Romani ſtipendium longe ſuperaviſſe ait id, quod vel Perſæ vel Græci dederunt. ſed ut tunc præſtitit aliis omnibus, ita poſteaquam aſſes facti ſunt ſemunciales, & XVI valebant denarium, nec amplius pro decem aſſibus dabatur denarius, non multùm exceſſiſſe tetrobolum. At decem aſſes non fuere ſtipendium militis ante Iulium Cæſarem. itaque nunquam miles ejuſmodi denarium diurnum habuit: non modo quia nunquam denarius eo pondere fuit, ſed etiam quia ante Iulium quini tantum aſſes erant, ab Iulio deni, ab Domitiano XIII triens. Quam veroſimile Romanos modica etiam tum & pu-

blica & privata pecunia militi ſtipendium amplius dediſſe quam Græcos & Perſas auro circumfluentes! Quam veroſimile opibus publicis & privatis creſcentibus ſoli, per quem maxime creverant, militi ſtipendium tam notabiliter decreviſſe? Nec vero poſtquam decem acceperunt aſſes, illud ſtipendium non multum exceſſit tetrobolon: ſed tetrobolo etiam minus fuit: nam quatuor oboli ſunt decem aſſes & duo trientes, quum, ut ſuperius demonſtratum eſt, obolus reſponderet duobus aſſibus cum ſemiſſe & ſextante. Porro ex illis, quorum oculos perſtrinxit Agricolæ ἀκριβολογία, facile princeps P. Ciacconius duo facit genera denarium, unum juſto pondere, qui ex argenti uncia fierent ſeptem, dum ſtabat reſpublica; alterum levius, qui octo fierent ex uncia, drachmis Atticis æquales, imperante Nerone percuſſos: ſcriptores autem, ait, quos habemus plures illo vixiſſe tempore, aut de illo locutos, quo ex puro argento & juſto pondere denarii eſſent. Sed de mutato denarii pondere ſub Nerone ſuſpicio eſt docti viri nullo veteri auctore nixa, exortaque partim ex Agricolæ hariolatione, qui modo ſub Claudio, modo ſub Veſpaſiano id accidiſſe opinabatur, partim ex Budæi conjectura ad verba Plinii lib. XXXIII. cap. III. ubi enim vulgo habetur, *minutiſſimus vero ad* XLV:

Budæus,

Budæus , *minutissime Nero ad* LV. Mihi omnem illum locum differre tutius visum, donec in eo magis mihi satisfaciam. nam nec ad explicandum aut restituendum eum ab ullo alio veterum subsidia, & quæ nuper viri præstantes sunt conati , libentius rejicias, quam quidquam ex illis eliges. Interim si admitteremus Budæanum *Nero*, de solis aureis egit Plinius : adeoque his ipsis verbis suspecta fit Ciacconii suspicio : neque enim siluisset Plinius, cum pondus aureorum mutatum sub Nerone narraret, de argenteis nummis, si detractum aliquid ejusdem fraude illorum ponderi justo esset. Quod subjicit Ciacconius, qui supersunt complures veterum egisse aut illo aut de illo tempore, quo gravior obtinebat denarius, eo ipso traducit antiquos omnes, tanquam ponderis pretiique pecuniæ suæ ignaros, qui denario uterentur drachmam excedente, & tamen semper δραχμὴν *denarium* & *denarium* δραχμὴν reddiderint, & ex hac credita falso, ut ille velit, æquabilitate sestertios etiam male ad Græcorum, talenta ad Latinam pecuniam redegerint. Porro denarii gravioris argentum, quod Romani æstimabant decem libris æris, valere in Hispania maravedes ait quadraginta, quemadmodum ab origine denarius idem quadraginta erat quadrantum gravis æris : sic assi comparat quartonem

Hispa-

Hiſpanicum continentem quatuor maravedes, dupondio octo, ſeſtertio decem, ſemiſſi duos, quadranti unum maravedes. Convenitque quod vulgo maravedem (morapetinum vocat Ciacconius) Italice interpretantur quattrinum:is enim quarta pars bajocci: & hi eodem numero Iulium complent, quo primi aſſes denarium. At videtur oblitus ſui, cum ſtatim addit, poſtquam imminuere pondus aſſis Romani, feceruntque illum ſextantarium, ſic ut denario permutarentur unciæ viginti ſignati æris; ex eo tempore accreviſſe denario maravedes ad ſex & quinquaginta, ut aſſi paullo minus ſex maravedes veniſſe, dupondio quaſi duodenos, ſeſtertio quaſi quinos denos, ſemiſſi tres, trienti duos, quadranti unum cum dimidio, ſextanti unum. Quidni enim mirum ſit, pecuniam denum æris, quum aſſes libram penderent, fuiſſe maravedium quadraginta; rurſus eandem pecuniam denum æris, quum duas uncias penderent aſſes, fuiſſe maravedium ſex & quinquaginta? Si enim propterea denario adſignantur quadraginta maravedes, quod decem libras æris valeret, nunc tantum ſex maravedium & beſſis erit denarius: tanti enim æſtimarentur tum viginti unciæ, ſi ſinguli maravedes, perinde ut quadrantes, pro tribus unciis valerent. Sin autem non propter decem aſſes libriles denario conferuntur

runtur quadraginta maravedes, sed quia argentum denarii Romani valet hodie in Castilia maravedes quadraginta, id quod ipse in superioribus proximis adfirmavit; iste numerus, quæcumque demum in assibus mutatio contigerit, denario perpetuus est, neque augeri minuive potest assium pondere aut numero, quo denarium faciebant, variato. Non secus atque decem bajoccos Romanos hodiernos æquiparamus denario, quia totidem habet Iulius, cui denarius congruit: & quicumque denarius, sive dena æris sive decem asses sextantarios, sive plus minusve valuit, non ideo bajoccis amplius numero decem censetur. Pergit Ciacconius, postquam Q. Fabius Maximus dictator asses fecit unciales, & senis denis permutatus denarius, tum exstitisse eandem fere inter æs & argentum proportionem, quæ sit hodie in Castilia: quippe sedecim uncias Romanas, quæ sint Hispanæ quindecim, valuisse ab eo tempore quadraginta quinque maravedes. Atqui ne tum quidem plurium pauciorumve maravedium factus credi debet denarius: sed maravedis, qui est manetque quadragesima pars denarii, & in asse quadrantis rationem habuerat, dum pro decem assibus ambulat denarius, jam postquam senos denos valet denarius, triente & paullo plus tribus sicilicis est censendus.

Quadra-

Quadraginta enim trientes ſunt tredecim aſſes cum triente: reſtant octo trientes ad integros ſedecim aſſes, quæ ſunt unciæ duæ & triginta, ſemunciæ quatuor & ſexaginta, ſicilici centum viginti octo : nunc adde quadraginta trientibus ter quadragenos ſicilicos , habebis octo trientes , & ſic ſedecim aſſes , minus octo ſicilicis ſeu duabus unciis. Denique lege Papiria ſemuncialibus aſſibus percuſſis , quum denario tantum octo permutarentur æris unciæ in ſedecim aſſes conflatæ , quæ tamen pecunia tantundem valebat, quam olim decem libræ ; putat Ciacconius æs, quod tum comparabatur denario iſti juſto ac legitimo , in Hiſpania facere viginti duos maravedes cum dimidiato : ſic aſſem fuiſſe duarum maravedium paullo plus , dupondium quartonem , ſeſtertium quinque maravedium , ſemiſſem unius : ſin fuerit alterius generis denarius ex illis , qui tantum drachmam penderent , tum triginta quatuor ei maravedes attribuendos . Sed pari ratione aſſe ad ſemunciam redacto , ne tum quidem maravedium numerus in denario poteſt dici mutatus , quia quadraginta maravedes illi olim decem libris æris comparabantur , non quod proprie & perpetuo tantum eſſet libra æris quantum quatuor maravedes , ſed quod quatuor maravedes ſint decima pars denarii Romani in Caſtilia :
eadem

eadem autem decima pars denarii in ære Romæ olim erat libra æris. Denarius igitur eſt menſura, ſecundum quam plus aut minus æris Romani ſignati habet maravedis : non æs Romanum menſura eſt, juxta quam plures pauciores ve maravedes habeat denarius. Maravedis,qui erat quadrans libræ æris, non qua libræ, ſed qua aſſis & decimæ partis denarii, quum as eſſet libram pondo ; idem manſit quadrans aſſis ſextantarii, ſiquidem hi quoque decem,ut antea decem libræ, non plures, perfecerunt denarium : at uncialium ſemuncialiumque quia ſenos denos hos valebat aſſes denarius, maravedis tanquam denarii pars quadrageſima non potuit manere quadrans, ſed factus eſt triens tres ſicilici utriuſque generis. Hic illud poteſt mirum videri, quod denarii dicuntur eſſe quadraginta maravedes, & idem tamen comparatur Regali Caſtilienſi, qui tantum XXXIV dicitur valere maravedes. Ciacconius quidem duo genera denariorum faciendo alterum XL, alterum XXXIV maravedium rem ſibi expedire videtur. Sed nos non niſi unum agnoſcimus drachmæ æquale : ſi qui graviores fuerunt, neque diu id pondus ſervarunt, neque quo tempore mutatum ſit, ullum veſtigium in antiquis exſtat : eorum denique apud ſcriptores priſcos ὁ λόγος οὐδ᾽ ἀριθμός. Neceſſe eſt igitur aut Regalem Caſtulonenſem

ſem

ſem aliquando XL maravedium fuiſſe, idque poſtea quacumque ratione mutatum, ut minore numero in regalem incurrerent: aut minus accurate facere ſcriptores, qui maravedem docent ipſam eſſe denarii quadrageſimam partem, ut eorum aſſium, qui decem denario contra cari erant, quadranti componatur: quippe ſi triginta quatuor maravedes denario, ut regali pares ſunt, pareſque decem aſſibus, quibus olim æſtimatus ille, in quinario ſeu quinque aſſibus cenſebuntur ſeptendecim maravedes, in ſeſtertio octo ſemis; as tres maravedes trientem habuit, ſemiſſis maravedem trientem, quadrans beſſem, ſeu duas tertias partes maravedis. Sed incertius etiam maravedium pretium reddit An. Schottus nobis, qui fere maravedem quadranti comparat, & ſubjicit: Dixi, fere, nam decem maravedes ſtuferum adæquant noſtrum, qui octo conſtat quadrantibus. Hoc ſi verum eſt, non quadraginta, non quatuor & triginta, ſed quinquaginta vel ſexaginta maravedium erit denarius. At idem tamen poſt paullo denarium Belgis quinque ſtuferorum, Hiſpanis regalem & XXXIV maravedium, rotunde ac late XL maravedium facit. Excedit magis Alexander Sardus, denarium faciens maravedium quinque & ſexaginta. Sed & Ciacconius teſtatur, aliis temporibus alio pretio mara-

maravedes in Castilia fuisse, donec desierint esse nummi; & pro summula duas blancas continente sint nuncupati. Illud autem quam novum, quam non decet elegantiam Ciacconii, talentum Atticum subtiliter facere viginti unum sestertia? Profecto id ignoravit Asinius Pollio, cui quum viginti quatuor sestertia Cæsar Augustus pro talento donasset, ἢ πρόσθες, φησιν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ Ἀττικὸν ᾖ. Ignoravit Augustus Cæsar: aut enim respondisset, jam majus esse congiarium suum Attico talento, aut princeps frugalis merito urbanitatem Asinii quatuor millibus nummum detractis ferire potuisset. Denique id ignoravit M. Seneca, qui dictum Asinii, ut facetum, nobis servavit, & ex sua etiam persona explicando ostendit occasionem dedisse joco, quod viginti quatuor sestertia Romanis essent tantum quantum Atheniensibus talentum, Asinius autem bellum cum omnibus Atticis, non hominibus modo, sed rebus quoque & nominibus gereret. Hoc inde, quia æque arguta novitate drachmam Atticam facit trium semis sestertium nummum, minam LXXXVII denarium & victoriati, sestertium CCCL. Has sentes in nemine alio stomachosius fero quam in Ciacconio, uno, si quisquam, subactissimi & amœnissimi ingenii viro, qui nihil solebat inepte moliri, & noverat in plerisque digniorem

æmulatione veterum negligentiam quam horum nimis artificum diligentiam.

CAP. VI.

De Savilii & Thomasii æstimatione antiquæ pecuniæ. Sterlingus vel Esterlingus, denarius priscorum Francorum. Solidus eorundem argenteus, duodecim denariis gentis, tribus Romanis, quales fuerunt, qui milliarenses dicebantur, æstimatus. Frisionum lex illustrata. Libra argenti Francis viginti solidorum πεντεδράχμων. Ejus imago in hodierna Gallica, Britannica & Belgica moneta. Marca, bes libræ, tredecim solidi, quatuor sterlingi sive denarii. Matthæi Parisii locus explicatus. Libræ partitio in solidos & denarios. Aureus Francorum solidus, XL denariorum, trium solidorum & triensis. Solidus aureus trium denariorum nullus in Lege Salica, bis defensa & explicata. Solidi aurei Romani & Franci differentia. Solidi aurei in mulctis & sanctionibus Legis Salicæ Pipini, & Ludovici clementia in argenteos mutati. Libra sterlingorum, Marca semis, Romanæ libræ triens. Libra vox quomodo a duodecim unciis ad significandum argentum signatum quatuor unciarum transierit. Ad libram sterlingum revocatæ complures summæ Romanæ. Martialis, Catulli, Horatii, Iuvenalis loca, ubi sestertia pro mille nummis ponuntur, vindicata. Centum quadrantes non idem quod decem sestertii. Dena sestertia nummum quemadmodum dicantur. Schellingus vel solidus hodiernus Britannicus, drachma παχεῖα sive Æginæa. Mille millia sestertium, non dicebant veteres. Vt nec, decies æris.

EX Britannis literarum peritis, quos viderimus, nobilissimus Savilius ad lib. 1. Histor.

Hiſtor. Taciti, *bina millia nummum*, reddit ſedecim libras eſterlingorum, vel ſterlingorum, quas vocant, quibuſque omnem fere grandem pecuniam, ut per *ſeſtertia* Romani, numerant. *Eſterlingum* ſive *Sterlingum* interpretantur denarium. Recte illi: modo intelligant denarium, non Romanum, ſed Francorum, qui duodecimus erat in ſolido argenteo, viceſimus in uncia, CCXL in libra argenti. Nam ad ſimilitudinem aurei ſolidi, qui ſub Conſtantini Magni ſucceſſoribus fuit, & duodecim milliarenſibus vertebatur, percuſſerunt Franci & hæ nationes argenteum, quem duodecim æſtimabant denariis ſive ſterlingis. Viginti ſolidi faciebant libram argenti, ut Romani ſexaginta milliarenſes: ſolidus igitur erat milliarenſium trium & Romani quadrans ſolidi. Inde in legibus Friſionum tit. XVI. ſolidus, *qui tribus denariis conſtat*: ſcilicet Romanis, qui proxima ætate fuerant milliarenſes. Non, quaſi ſolidus, qui antea duodecim valeret denarios, ad tres poſtea ſit redactus, ut accepit illuſtris Scaliger. Etenim Francorum ſunt illi duodecim denarii, quos habuiſſe ſolidum diximus: hi vero, quibus tribus eum conſtare dicit lex Friſionum, ſunt Romanorum poſtremorum, iidem qui milliarenſes: tres hi & illi duodecim pretio univerſo nihil differebant. Hinc in præcedente titulo appellantur *de-*

narii veteres. Quamquam fortasse Frisionum moneta nec Romanæ nec Francorum omnino par fuerit : quippe quibus in Additione Sapientum, ut vocatur, *solidus* dicatur *duo denarii dimidius ad novam monetam*; & alia parte, *solidus duo denarii novi*. Argenteus igitur ille Francorum, Galliæ potitorum, solidus ad vetustiorem pecuniam exactus erat πεντάδραχμος, eoque quindecim scriptulorum, nonaginta quasi siliquarum : denarius vero, qui & *sterlingus*, scriptulum siliquam cum dimidiata siliqua habebat : vel septem siliquas & dimidium siliquæ : sic ut duo semis facerent drachmam & semisiliquam & siliquæ quadrantem, vel drachmam & dodrantem siliquæ. Vides quam prope conveniant hæc illi, quod tradit Budæus lib. II. de asse, ubi appellata drachma Attica, quam, inquit,
" drachmam nostri *sterlinos* duos & dimidia-
" tum esse dictitant. Auctor de limitibus agrorum : *Iuxta Gallos vicesima pars unciæ denarius est : & duodecim denarii solidum reddunt : ideoque juxta numerum denariorum tres unciæ quinque solidos complent. Sic & quinque solidi in tres uncias redeunt : nam duodecim unciæ libram viginti solidos continentem efficiunt*. Hic *solidus* nostris potest triginta stuferis censeri, *denarius* vel *sterlingus* duobus semisse. *Vncia* libræ hujus, xx denarii vel sterlingi,

lingi, ſolidus & ſolidi bes, id eſt, octo denarii. *Sextans*, denarii XL, tres ſolidi triens, ſive quatuor denarii. Hoc pretium erat aurei Francorum ſolidi. Lex Salica: *Si quis porcellum furaverit, qui ſine matre vivere poteſt,* LX *denariis, qui faciunt ſolidum unum, culpabilis judicetur.* Ita Hincmarus Remenſis in teſtamento B. Remigii *ſolidorum quantitatem numero quadraginta denariorum computari* notat. Ne quis ſcilicet intelligat argenteos. Sunt noſtri quaſi quinque floreni. Lindenbrogius ad LL. antiquas, etiam quatuor denariorum ſolidum fingit ex lege Salica, tit. XXVI. *Si quis fœminam gravidam occiderit, duorum millium octingentorum denariorum, qui faciunt ſolidos* DCC, *culpabilis judicetur.* Item: *Si quis puellam ingenuam infra annos, antequam infantes poſſit habere, occidat,* DCCC *denariorum, qui faciunt ſolidos* CC, *culpabilis judicetur.* Sic enim, inquit, ſi quis rationem inibit, quilibet ſolidus quatuor denarios habebit. Credo equidem: ſed neutrum caput, ne in ipſius quidem editione illum denariorum numerum repræſentat: prius enim, XXVIII *den.* poſterius, VIII *den.* Et recte: nam hic octo millia denariorum, illic viginti octo millia intelligenda. Ratio initur ad ſolidum XL denariorum. Quadragies ſeptingenta; viginti octo millia: quadragies ducenta, octo millia. Sic eodem titulo: *Si quis puerum infra*

duodecim annos, sive crinitum, sive incrinitum occiderit, XXIIII *den. qui faciunt sol.* DC, *culpabilis judicetur*. Passim ita lex Salica, quotiens denariorum minor est quam solidorum numerus, tamque frequenter, ut difficile sit non animadvertere. Sed & fallitur ibidem homo doctus, quum eundem auri solidum non una ubique aut semper eadem taxatione, sed aliquando XII denariis adpretiatum ait. Nempe hic argenteus, non aureus. Immo nec immunis ab hac culpa Scaliger. Solidum Francorum verum fuisse ipsum Solatum hodiernum ait: mox eundem solidum veterem fuisse denariorum duodecim. At hic argenteus, cujus mentionem nullam facit; non aureus, de quo inceperat loqui. Nec Marquardus Freherus, cum Francis ait libram per XX solidos computatam, solidum autem quadraginta denarios continuisse. Enim libra illa est argenti, hi vero denarii, non argenteorum, sed aureorum solidorum sunt. Carolus Magnus Capit. lib. III. tit. XIV. *triginta solidos libram & dimidiam* vere dicit: quod etiam ingerit Scaliger; sed libram argenti, non auri. Nam cum quinque aurei solidi Romani libram argenti facerent, sex Franci; nec credibile sit auri ad argentum proportionem aliam fuisse penes Francos, quam eodem tempore apud Romanos erat; quando libra auri Romanos habebat

habebat LXXII aureos ſolidos, Francos neceſſe eſt habuerit LXXXVI & tremiſſem. Romanus aureus ſolidus ſcriptulis quatuor, ſiliquis XXIV ſine dubio cenſebatur: Francus videtur tria ſcriptula trientem, ſiliquas XX habuiſſe. Nam quinquies viginti quatuor & ſexies viginti eundem numerum efficiunt, nempe CXX. Aureus igitur ſolidus XX ſiliquarum proportione, qualis tum erat, quatuordecupla reſpondebat CCLXXX ſiliquis argenti: vicies enim quatuordecim ſunt ducenta octoginta. Idem numerus exit ex ſiliquis denariorum quadragenum ſepties ductis: ſepties enim quadraginta prorſus ſunt & CCLXXX. Sed in ſingulis denariis excurrit ſemiſiliqua: unde ſiliquæ argenti fiunt viginti. At ſiliqua auri ſuper quatuordecim argenti ſiliquas tantummodo valebat ſiliquæ trientem & quatuor quintas unciæ, quæ faciunt octo aſſes ſive ſiliquas: viginti enim trientes, ſex aſſes duo trientes; vicies quatuor quintæ partes unciæ unius ſunt unciæ ſedecim. Sive mavis dicere, ſiliquam auri ſuper quatuordecim ſiliquas argenti valuiſſe duas quintas: quinquies enim duæ quintæ faciunt aſſes ſive ſiliquas duas: vicies igitur duæ quintæ, ſiliquas octo: ſic aurum ſolidi faciebat argenti ſiliquas CCLXXXVIII. At in denariis quadraginta, cujus dixi, ponderis ſunt CCC ſiliquæ, ita ut decem ſiliquis

amplius sit in argento quam præcise esse debet. quod minime mirandum, cum propter præstantiam auri, tum quia noluerunt imparem denariorum numerum dare solido: denique potuerunt hoc, quicquid est, κερματισμῷ æquare, ut fieri solet in solutionibus. Carolus autem de argenti libra ipse se loqui probat Capit. lib. III. tit. XXX: *ut omnia debita, quæ ad partem regis solvi debent, solidis* XII *den. solvantur*, (id est, argenteis) *excepta freda, quæ in lege Salica conscripta est: illa eodem solido, quo cæteræ compositiones solvi debent, componatur.* id est, aureo XL denariorum. Hoc ubique designat lex Salica. Pipini clementia constituit, *ne solidi, qui in lege Salica habentur, per* XL *denarios discurrant*, ut legitur in Synodo Remensi. id est, ut pro aureis satisfacerent argentei. Quod cum parum valuisset, repetivit Ludovicus Caroli filius: *ut omnis solutio atque compositio, quæ in lege Salica continetur, inter Francos per* XII *denariorum solidos componatur: excepto, ubi contentio inter Saxones & Frisiones exorta fuerit. ibi volumus, ut quadraginta denariorum quantitatem solidus habeat: quem vel Saxo vel Frisio ad partem Salici Franci, cum eo litigantis, solvere debet*, tit. LXXV lib. IV Capitulorum. Hæc hactenus confusissime a doctis, quos vidimus, erant tradita. Nunc revertimur ad libram argenti, secundum Francos, cujus *quadrans*,

LX denarii, quinque solidi. *Triens*, LXXX *denarii*, sex solidi bes seu octo denarii. Tantum argenti est in illa, quæ vocatur hodie *libra sterlingum*, ut mox patebit. *Quincunx*, denarii centum, octo solidi triens vel quatuor denarii. *Semis*, denarii CXX, decem solidi. *Septunx*, denarii CXL, undecim solidi bes seu octo denarii. *Bes* libræ, CLX denarii, tredecim solidi triens, sive quatuor denarii. Hæc est, quam *Marcam* vocant id genus scriptores. Matthæus Parisius in Henrico III: *centum & quatuor marcas, bonorum & legalium esterlingorum, tredecim solidis & quatuor sterlingis pro marca qualibet computatis.* Agnoscis *denarium* & *sterlingum* eundem esse nummum. *Dodrans*, CLXXX denarii, quindecim solidi. *Dextans*, denarii ducenti, sedecim solidi bes. *Deunx*, CCXX denarii, XVIII solidi triens. *As* sive libra ipsa, CCXL denarii, XX solidi. Hæ origines illius, quæ nunc quoque in Gallia & Anglia versatur, monetæ: hinc hodieque Galli *libram* vocant XX solidos, licet tanto minores, & solidum in duodecim *denariolos* dividunt: hinc Britanni viginti solidos sive schellingos, tertia parte, quam fuerant, recisiores, *libram esterlingorum* vel *sterlingorum* appellant, & schellingum pariter in duodecim penningos pro denariolis partiuntur. Vox ipsa utrum formetur ab signo, quod imprimebatur isti

nummo, & *Sterlingus* sit quasi *Stellatus*, an potius *Esterlingus*, denominatus a populis, qui illis *Easterlings*, Belgis Oosterlingen dicuntur, (ut *Thalerus* a Valle Ioachimica, ubi natum ferunt) ambiguum faciunt scriptores. Hujusmodi sterlingum libras octo censet Savilius fuisse Romanorum *mille nummum*. Thomas Thomasius addit Nobilem sive sex schellingos, penningos octo. Sed potius aliquid demendum quam addendum summæ Savilianæ. Nam libra sterlingum solidos vel schellingos genticos continet viginti, ut olim: sed hic solidus vel schellingus illius vetusti Francorum solidi triens: itaque unciam argenti quinque his schellingis (quum olim tres uncias quinque solidi occuparent) tam Savilius quam Thomasius æstimant. Ergo libra sterlingum, triens libræ Romanæ, Marcæ barbaricæ semis, quatuor argenti uncias complexa, æquanda est denariis reipublicæ & primorum Cæsarum XXXIII & tertiæ denarii parti, seu duobus obolis; sestertiis CCCXXXIII, assi, trienti: qui nostri sunt decem floreni, quibus etiam vulgo æstimatur: etsi nonnihil addunt alii propter nobilitatem metalli monetæ Anglicanæ: sed numero rotundo contenti erimus: collybistæ neque hinc instrui desiderant, & sine monitore officium faciunt. Tantundem faciebant sex solidi, octo denarii

rii vel ſterlingi, Francorum & Anglorum veterum. nam quum ſolidus florenum & dimidiatum, ſex ſolidi novem florenos; quum denarius duos ſtuferos ſemiſſem, octo denarii ſtuferos viginti promittebant. Quæris jam, qui vocabulum *libra* a pondere argenti duodecim unciarum revocatum ſit ad trientem ejus? Videtur eo valuiſſe numerus viginti ſolidorum, ex quibus quondam juſta libra conſtabat. Quemadmodum *quadrantis, trientis, ſemiſſis* vocabula, propter locum & numerum, quem obtinebant in maſſa æris librali, tranſierunt ad numiſmata ærea, referentia eundem locum & numerum in partibus aſſis minuti, qui & ipſe a libra æris rudis, ad ſextantem, unciam, ſemunciam, ſicilicum æris ſignati denotandum tranſlatus eſt. Quemadmodum denarii partes decima, viceſima, quadrageſima, *libella, ſembella, teruncius*, poſtquam ſedecim aſſium factus denarius, & ejus minutiæ excurrentes in rationibus æris partibus ſignari cœperunt, converſæ ſunt ad ſeſtertium, & in hoc eaſdem numero partes imaginarias ſignificarunt. Sic etiam *libra*, quæ olim proprie accipiebatur de viginti ſolidis, qui, quod ſinguli quindecim ſcriptulorum eſſent, juncti complebant duodecim uncias; propter eundem numerum viccnarium applicata eſt ſolidis quinque ſcriptulorum, ut hi etiam, quamvis priorum
trien-

trientes, viginti appellarentur *libra*, quot ſcilicet triplo graviores quondam juſtam argenti libram exhauſerant. Et tamen non *ſolidorum*, ſed *ſterlingorum* hæc libra vocitata eſt, quia veriſimile eſt tum illum nummum maxime frequentatum fuiſſe: qui, ubi in deſuetudinem abiit, etſi proprie LXXX ſterlingi eſſent libra ſterlingum, quod hi facerent viginti ſolidos; hoc ſui monumentum reliquit, ut XX ſolidi nominarentur *libra ſterlingum*, etiam poſtquam ſterlingus eſſe deſiit. Eadem abuſio vocis in Gallia Belgioque inolevit: quod illic *libra Turonenſis*, hic in ſyngraphis cautionibuſque quot intelliguntur floreni XX ſolidorum, pars hodie infra triceſimam libræ argenti, tot *ponden* ſive *libra* perſcriptæ teſtantur. Tres igitur libræ ſterlingum, libra Romana, centum denarii, quadringenti ſeſtertii: ſeptem & dimidiata, ducenti quinquaginta denarii, *mille ſeſtertium*. Sic *bina millia ſeſtertium*, libræ ſterlingum quindecim, quinquaginta coronati, centum quinquaginta floreni. Sic *decem millia nummum ſeſtertium*, Thomaſio octoginta tres libræ & nobilis, ſunt ſeptuaginta quinque libræ, coronati ducenti quinquaginta, floreni ſeptingenti quinquaginta. Sic *quindecim millia*, quæ centum viginti libras (ſixe ſcore pound ſterling) interpretatur Savilius, ſunt centum duodecim libræ cum ſe-

libra,

libra, coronati CCCLXXV, mille CXXV floreni. *Triginta millia* eidem CCXL libræ, quæ ſunt CCXXV, coronati DCCL, florenorum duo millia ducenti quinquaginta. *Centum millia* Thomaſio octingentæ triginta tres libræ & nobilis: quæ ſunt DCCL libræ, duo millia quingenti coronati, ſeptem millia quingenti floreni. *Decies* Thomaſio octo millia CCCXXXIII libræ cum nobili, ſunt ſeptem millia quingentæ, viginti quinque millia coronatorum, ſeptuaginta quinque millia florenorum. *Quadragies*, triginta millia librarum ſterlingum, centum millia coronatorum, trecenta millia florenorum. *Centies*, LXXV millia librarum, CCL millia coronatorum, DCCL millia florenorum. *Quadringenties*, trecenta millia librarum, decies centena millia coronatorum, tricies centena millia florenorum. *Millies* DCCL millia librarum, vicies quinquies centena millia coronatorum, ſeptuagies quinquies centena millia florenorum. *Novies millies* a Vitellio abſumptum interpretatur Savilius *about ſeven thouſand thouſand pound*, hoc eſt, ſeptuagies centena millia librarum: ſunt autem ſexagies ſepties centena quinquaginta millia, coronatorum ducenties vicies quinquies, florenorum ſexcenties ſeptuagies quinquies centena millia. *Bis & vicies millies* interpretatur ſeptendecim milliones, CLXXXVII mil-

millia quingentas libras. hoc eſt 17187500, Latine centies ſeptuagies ſemel centena octoginta ſeptem millia quingentas. Ex noſtra ratione ſunt librarum centies ſexagies quinquies, coronatorum quingenties quinquagies, florenorum millies ſexcenties quinquagies centena millia. Thomaſius quidem omnis ab Agricola pendet, adeo ut ſingulari diſputatione convellere conetur loca, in quibus apud Poetas *ſeſtertia* ponuntur pro mille nummis: quam partem ſecuti alioquin Agricolam, Cenalis & Hotomannus abjecerunt, Ciacconius præclare oppugnavit. Martialis lib. II epigr. LXIII.

Sola tibi fuerant ſeſtertia, Miliche, centum:
Quæ tulit e Sacra Leda redemta via.
Miliche, luxuria eſt, ſi tanti dives amares.

„ Ad hoc Thomaſius: Si Milichi *centum ſeſter-*
„ *tia* CC & L libras pondere valebant, erat
„ dives, non, ut ex Martiale colligitur, pauper. *Centum ſeſtertia* ſunt duo millia quingenti coronati: hæ ne nunc quidem ſunt magnæ divitiæ, nedum Romæ tempore Martialis. Quæ vero luxuria eſt diviti, *centum nummis*, id eſt, aureo Romano uno, XXV denariis, redimere delicias ſuas? Lib. X epigr. LXXV.

Millia viginti quondam me Galla popoſcit:
Et, fateor, magni non erat illa nimis.
Annus abit: bis quina dabis ſeſtertia, dixit.
Poſcere plus viſa eſt, quam prius, illa mihi.

Iam duo poscenti post sextum millia mensem,
Mille dabam nummos : noluit accipere.

Bis quina, inquit, *sestertia* dicuntur minus " esse quam *viginti*, majus quam *duo millia*, " quod sensim de sui pretio Galla detraheret. " Et sunt certe. At, pergit, a viginti ad de- " cem millia primum, deinde ad duo millia re- " cidisse pernego. Eadem opera perneges me- " ridie lucere. Maximum & minimum pre- " tium, ait, primis quatuor versibus exponi " dicam, sequentibus imminutionem sensim " factam : quia *decem sestertia* seu *sestertii* idem " valent quod *centum quadrantes*, qui pro vi- " lissimo pretio postea ponuntur. Falleris : " non enim idem valent *decem sestertii* quod *centum quadrantes* : nam sestertius Martialis ævo non erat decem quadrantum, quot sunt in duobus assibus & semisse, sed sedecim, quot sunt in quatuor assibus : tot enim tum sestertius habebat asses. Itaque decem sestertii sunt CLX quadrantes. Ita non possunt hæ duæ summæ pro una censeri, & acumen Thomasii evanescit. Omnino autem transitus est Martiali a viginti millibus ad decem millia, ab his ad duo millia, inde ad mille, a singulis millibus ad quadringentos, tum centum sestertios, denique XXV asses, seu centum quadrantes. Nescio quid submur- " murat, Martiali (qui si vere objectum sit, " eam postea mille sestertiis æstimaverit) bre- "

„ vi temporis curriculo, detracto pretii dimi-
„ dio, carius quam prius videri non debuisse.
Puto autem, longe acutius, quid sibi videri debuerit, Martialem, quam quid sibi & illi, Thomasium vidisse. Nam ille, quod ei videri non debuisse sciscit Thomasius, id vel præcipue salsum & facetum censuit. Quod autem facile crediderit paupertimum fuisse Martialem, eoque sex sestertios nummos, non sex sestertiorum millia, mutua petisse credendum, quum scriberet lib. VI. epigram. XXX:

Sex sestertia si statim dedisses,
Quum dixti mihi: sume, tolle, dono:
Deberem tibi, Pæte, pro ducentis.

ego ut Crœsum non facio, ita nec Irum: *sex* autem *sestertios* cur quemquam rogans mutuos septem aut novem menses affectaretur, causæ nihil erat: quippe quos quoties vellet, officio mereri poterat: accedunt enim prope centum quadrantes, *Anteambulonis congiarium lassi*. Iam, *sume, tolle, dono*, verba plena liberalitatis, majorem summam requirunt. Nec mutua accepit illa sex millia nummum Martialis, ita enim nihil perdiderat Pætus, sed donum, sic tamen, ut beneficii gratiam exspectationis mora exstinxisset. Cujus autem ingenii est Quernos archipoetas, nugas maximas, ingenio Martialis comparare? Furio Catulli car. XXIII, satis magnum putat,

tat *sestertios centum* precari; ego haudquaquam hos satisfacere voto ejus aut cupiditati existimo. Similiter satis ei probabile *decem sestertios* a Silone lusu & joco repetisse Catullum car. CIV. At lenonum mercedes apud Comicos consideranti, sive iste uxoris suæ, sive prostitutarum leno fuerit, non *decem nummos*, sed *decem millia* esse oportuisse videbitur, quæ sævum & indomitum mitigarent. Horatii loca agnoscit difficiliora. Tamen lib. I epist. VII. quum Philippus Vultejo narratur *septem* donasse *sestertia*, *septem mutua* promisisse, interpretatur septem nummos donatos, septem millia mutua data. Donationem egregiam, & dignam quam prædicaret Horatius. At præconem facit Vultejum. At horum quoque quamvis parvæ mercedes & capturæ, non tamen mendicorum stipes. Catonis ævo præconium oleæ pendentis sestertii quinquaginta & olei numerus. Quid quod facit tenui quidem censu, non sine censu tamen? & quærentem & utentem? a Philippo ultro adscitum? inductumque, ut mercaretur agrum his ipsis quatuordecim millibus, in quo ovium, capellarum greges, seges, vitis & ulmi, bos arator, caballus, totque alia, quæ vult intelligi? Hæc scilicet ille vult omnia comparata, præsertim in suburbano, septenis solis mutuis. *Septem*, inquit, *millia*, quæ sunt an- "

 nui

„ nui vectigalis Ciceroniani, ut e Paradoxis
„ liquet, pars fere decima, majus fuit quam ut
„ daret Philippus, dum requiem sibi, dum ri-
„ sus quærit. Immo minus quarta decima: illud enim centenum millium est: & quaterdecies septem sunt nonaginta octo. Nec nimia summa apparebit, si notas Romanorum procerum liberalitates in clientes gratiores persequamur. Luculli militem lib.II. epist.II. procul dubio viginti quatuor millia sestertium accepisse fatetur. Sed in tam inusitata loquendi ratione postulat sibi permitti, ut insimulet librarii erratum. Ostendat igitur, quod sit illud erratum librarii, qua in voce, quomodo corrigendum in loco, qui suspicionem nullam admittat. Hoc igitur mox missum facit: *bis dena super sestertia nummum* esse hypallagen, & *sestertia* tanquam adjectivum fieri, & congruere cum subaudiendo *millia*, quod usitate cum τῷ *nummum* concordare deberet. Hoc non dissidet a sententia Scaligeri, quam olim improbavimus: nisi quod Scaliger ubicumque *sestertia* occurrunt, iste hoc uno loco sua *millia* intelligunt. Sed nihil istis opus. *Nummum accipit bis dena sestertia*, dixit Horatius, ut Livius lib. XXVII. *Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertium tricies*: ut Gellius lib. I cap. V. *hoc facit nummi nostratis denarium decem millia*: & lib. V. cap. II. *æris nostri summa est sestertia trecen-*

trecenta duodecim. Sic Plutarchus urbem Tigranocerta, cum eam caperet Lucullus, μετὰ τῶν ἄλλων χρημάτων ὀκτακισχίλια τάλαντα νομίσματος ἔχουσαν. Iuvenalis locum de mullo ſex millibus empto, & æquante *paribus ſeſtertia libris* cum Agricola ſic eludit: non volunt tot ſeſtertia pretium fuiſſe, quot penderet libras, ſed tot libras pependiſſe, quot pendebant libras ſeſtertii, quibus emptus eſt: faciunt autem octodecim. At non ita Scholiaſtes vetus: *ſex librarum, qui tantum haberet in pondere, quantum in pretio.* Dein *ſex millia* quindecim libras argenti implent. Et ſi Senecæ & Martiali, quatuor librarum mullus pro raro prædicatur, unde octodecim? nam unicus ille Rubri maris incola LXXX librarum prodigium eſt. *Staterem Atticum* Thomaſius facit tredecim ſchellingorum, hoc eſt, viginti unius denariorum, quatuor obolorum: is autem ſchellingis duodecim æſtimandus. Nam Schellingus Britannicus par eſt denario cum beſſe ſeu quatuor obolis: atque adeo ipſa drachma παχεῖα ſive Æginæa, quæ decem valebat obolos Atticos, tres ſchellingi, quinque denarii. *Aureum Romanum* æſtimat quindecim ſchellingis: juſtiſſime: hi enim ſunt XXV denarii: ſed falſum, eum ex inſtituto duorum tantum denariorum pondere fuiſſe, poſtea duarum drachmarum factum, & æſtimandum ſchel-

lingis tredecim : ſemper enim aurei majores & pondere & pretio ſtateribus fuerunt. *Solidum* tamen Conſtantini & ſequentium recte ſchellingis octo definit, hoc eſt, tredecim denariis, dumtaxat ex vetere auri ad argentum proportione. nam tum plus valuit. *Minam* ſchellingos facit quinquaginta octo, qui ſunt ſexaginta, perinde ut libra Romana. *Talentum* vult centum ſeptuaginta tres libras : at ſunt CLXXX, coronati nimirum ſexcenti, floreni mille octingenti. Illud intolerandum, *mille millia ſeſtertium* reperiri apud Plinium. Vbinam quæſo? Hæc ut temeritas, ita vana trepidatio in illo : *Decies æris*, & forte *decies centena millia æris*. Quod metuit dicere, id ſolum dicebant : quod adſeverat, id metuebant dicere veteres.

Cap. VII.

Willebrordi Snellii ſupputationum quædam mendæ. Oboli, tanquam aſſis, partitio. Centeni æris legis Fanniæ. Denarium quingenties, denarium octingenties ignota antiquis. Atticus ſtater aureus viginti, non XXV drachmarum argenti. Mina auri idem quod ſtater. Pollux & Plautus illuſtrati. Octo drachmæ auri nunquam dictæ ſtater. Quatuor drachmarum argenti, duarum auri nummi, ſtateres. Cyrenaicus tetraſtater non quatuor, ſed octo drachmarum. Τετραστάτηρον *non idem quod* πεντηκοντάδραχμον. *Dimidium ſtateris nulla ratione poteſt dici tetraſtater. Pollux emendatus. Aurei & argentei veterum nummi ponderis ejuſdem,*

dem, quo appellabantur. Hesychius correctus. Daricus non L, sed XX drachmarum argenti, & par stateri Attico, non duobus. Siclus auri apud Hebraos non τετράδραχμος, ut argenti, sed δίδραχμος. Iosephi locus declaratus. Heronis Alexandrini de Darico sententia & error. Summa aliquot daricorum, siclorum, æris Romani, ad nostram pecuniam revocata.

WIllibrord. Snellius suum literatæ monetæ studium duplici merito testatum voluit, qui & ipse in ea explicanda operam posuerit, & Scaligeri ad eam adversaria publicarit. Hic quoque duplicem facit *denarium*, temporisque rationem, quam tamen, quicquid moliantur, definire nullam possunt, in primis observandam dictat: utrumque tamen non infra stuferos Hollandicos septem taxat, *sestertium* stufero & dodrante, seu tribus quadrantibus stuferi. Postea *sestertia* nummos mille sestertios, denarios CCL. coronatos XXV valuisse adfirmat. Hæc dicta inimicitiis inter se diffident inexpiabilibus. Coronatum æstimamus stuferos sexaginta: ejusmodi mille quingenti stuferi complent illos quinque & viginti coronatos. At CCL denarii, septem stuferorum singuli, complectuntur mille DCCL stuferos. Rursus decem denarios coronato attribuit ipse, quum XXV coronatos denariis æstimat ducenis quinquagenis. Iam si denarius est septem stuferorum, decem denarii

erunt ſtuferorum ſeptuaginta. Aut igitur tot ſtuferorum condendus eſt coronatus, aut *ſeſtertia*, quæ CCL habent denarios, viginti novem erunt coronatorum, & aliquot ſtuferorum. At, pergit, ex hodierna auri ad argentum analogia, denarius facit ſex ſtuferos, & quinque octavas ſtuferi. Latini dicerent, *quinque ſeſcuncias*, vel *ſeptuncem ſemunciam*, hoc eſt, ne ſuſpendamus lectorem, quinque chalcos vel æreolos ſive deutas. Nam ſi obolum (qui unus omnis veteris pecuniæ ſtufero ſimillimus) dividamus per aſſis partes, *ſemuncia* ejus erit chalci triens; *uncia*, chalci bes: *ſextans*, chalcus & chalci triens: *quadrans*, duo chalci: *triens*, duo chalci & bes unius: *quincunx*, tres chalci triens: *ſemis*, quatuor chalci: *ſeptunx*, quatuor chalci bes: *ſeptunx ſemuncia*, quinque chalci: *bes*, quinque chalci triens: *dodrans*, ſex chalci: *dextans*, ſex chalci bes: *deunx*, ſeptem chalci triens: addita *uncia*, hoc eſt, unius chalci beſſe, fiunt octo chalci, qui nunc *as* nobis, nempe obolus. Ita in denariis decem, ſexaginta ſtuferos, qui tantum ineſſe debent, excedunt quinquaginta chalci, qui faciunt ſex ſtuferos ſive obolos quadrantem. Sic coronatus exit ſexaginta ſex ſtuferorum. Hi ſex ſtuferi quadrans, ſingulis coronatis additi, in vicenis quinis efficiunt duos coronatos, triginta ſex ſtuferos. Sic *mille ſeſtertium* & CCL denarii

narii non vicenum quinum, sed vicenum septenum & dimidiati plus sunt coronatorum. Quin immo alibi *centenos æris* legis, ut puto, Fanniæ, decem denarios & pondus argenti habere quinque & septuaginta stuferorum ait. Sic centum denarii facient septingentos quinquaginta stuferos : sic CCL, quod & *mille sestertium*, mille DCCCLXXV : hoc est, non XXV, sed XXXI coronatos, & quindecim stuferos. Et tamen Fannia lex lata est a. V. C. DXCII, M. Valerio Messalla C. Fannio Strabone Coss. quum jam denarius sedecim assium esset : itaque centeni æris tum non ultra sex denarios & sestertium procedebant. Idem Snellius ne cum fæce Suburæ Romanæ diceret, populum, quum prius e vectigalibus Asiaticis caperet annuum *bis millies* per Pompejum victoria Mithridatica consecutum *ter millies quadringenties* : quæ Græcis πεντακισχίλιαι μυριάδες, & rursum ὀκτακισχίλιαι πεντακόσιαι, ut pronunciantur Plutarcho ; illis ad sestertium, his ad drachmam subducta & explicata : ne, inquam, ita cum vulgo Romano diceret, pro altero ponit *denariûm quingenties*, pro altero *denariûm octingenties*. Vbi præterquam quod discessit ab usu loquendi (diximus *decies*, & quæ deinceps per adverbia computantur, non admissa nisi in sestertiis : *denarium decies*, etsi dici posset, singulari tamen nume-

ro, consensu publico repudiatum) ipsa quinquagies centena millia denarium, sive ducenties sestertium, posteriori Plutarchi summæ detraxit. Porro illud *denarium quingenties*, vel Latine *bis millies* ait efficere florenos Hollandicos 16520210, id est, centies sexagies quinquies centena viginti millia ducentos decem: quum sint 15000000, seu centies quinquagies, coronatorum quinquagies centena millia. *Denarium octingenties*, Latine *ter millies ducenties*, putat florenos 42952548, hoc est, quadrigenties vicies novies centena quinquaginta duo millia quingentos quadraginta octo. At ne quidem alterum tantum hoc esse cuivis liquet: neque enim octingenta sunt duplum quingentorum. Voluit florenorum ducenties quadragies, coronatorum octogies centena millia: quibus si addatur *sestertium ducenties*, quod amplius habet Plutarchus, estque floren. quindecies, coronat. quinquies centenum millium; existunt florenorum ducenties quinquagies quinquies, coronatorum octogies quinquies centena millia, octo scilicet ac dimidiatus milliones, quos vocant Itali. *Atticum staterem* quinque ac viginti drachmis argenti Atticis æstimat. At Dio Cassius, Zonaras, Polemarchus apud Hesychium, viginti. Ille Pollucem putat statuere xxv, lib. ix cap. vi. O' δὲ χρυσοῦς στατὴρ

μνᾶν ἠδιώατο. καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἱσαμένοις τὴν μνᾶν τῆς ῥοπῆς στατῆρα ὀνομάζουσι. Quorum ego hanc ſententiam eſſe cenſeo, ſtaterem aureum pendere ac dici etiam *auri minam*. Nam ut *talentum auri* tres ſtateres, drachmæ argenti ſexaginta, quum *argenti talentum* ſit LX minarum, ſex millium drachmarum: ita & *mina* alia *auri*, nempe viginti drachmæ ſive ſtater, alia *argenti*, quæ centum drachmarum. Hæc eſt illa *auri mina*, quam uſurpat interdum & Plautus: harum ſunt eidem appellatæ in Rudente a. v. ſc. II. *centum mnæ Philippiæ in paſceolo ſeorſus*: uti quidem jubent legi MSS. optimi & quædam vetuſtæ edd. id eſt, centum Philippici ſtateres. Et quo minus mirum videatur, *minam* dici id aurum, quod & *ſtater* vocatur, addit Pollux, in ponderibus etiam *minæ* pondus vocari *ſtaterem*. Ergo priora iſta verba non ad τὰ ἱστάμενα, ſed ad νομίσματα pertinent. Quod notandum contra Scaligerum, qui, quaſi utrobique de mina ponderali ageretur, delet τὸ χρυσοῦς apud Pollucem. Iam exſpectas, qua vi Snellius hinc exprimat ſtaterem viginti quinque drachmarum? Id enim dicit Pol- « lux, inquit, minæ pondus *ſtaterem* etiam di- « ci, quia aureus ſtater argenti mina vel cen- « tum drachmis rependatur. Falſiſſimum hoc « & inauditum. Μνᾶν δὲ λέγεσθαι τὸν πέντε χρυσοῦς, teſtatur diſerte apud Heſychium Pole-
 marchus.

marchus. Ille dictum monſtri ſimile ita con-
,, firmat: Sed hunc aureum ſtaterem jam non
,, unum aliquem nummum intelligas oportet,
,, verum quatuor. nam ut quatuor argenteæ
,, drachmæ *ſtater* dicuntur: ita hic quatuor au-
,, rei didrachmi pro ſtatere uſurpantur : hoc
,, eſt , pondus auri drachmarum Atticarum
,, octo, ſive unciale, taxatur drachmis argenti
,, centum. ideoque duarum drachmarum pon-
,, dus, quo ſinguli Attici aurei ſignabantur,
,, drachmis quinque & viginti. Ἡράκλεις ἀ-
λεξίκακε, quid audio ? Tetradrachmum ar-
genteus ſtater eſt, ergo quatuor ſtateres au-
rei bene dicuntur unus ſtater aureus. Si te-
tradrachmum etiam *drachmæ* nomine veniſ-
ſet, aut auri drachmas quatuor *ſtaterem* ipſe
voluiſſet dici, eſſet aliqua ſimilitudo. Sed te-
tradrachmum nemo appellavit *drachmam*, &
quatuor illi ſtateres octo drachmas faciunt.
Deinde ſtater ille argenteus erat verus num-
mus & unus : hic ἄθροισμα quatuor ſtate-
rum fingitur appellari *ſtater*. Denique hoc
ipſo differunt argenti & auri ſtater, quod
quatuor drachmis argenteus, duabus aureus
conſtabant. nam idem ponderis nomen in
auri minore ſumma, in argenti majore pla-
cuit : ut etiam in talento ac mina evenit.
Pollux lib. IV. ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ δύο εἶχε δρα-
χμὰς Ἀττικάς. Quum tantopere ſit halluci-
natus Snellius, tamen ſe nihil hallucinatum,
neque

neque verba Pollucis perperam interpretatum, ex aliis ejusdem verbis probare contendit: Ἦν δὲ ἡ δραχμὴ οὐ νόμισμα μόνον, ἀλλὰ καὶ πεντηκοντάδραχμον παρὰ Κυρηναίοις. Et deinde: Ἦν μὴν, ὡς Ἀριστοτέλης φασὶν, ἐν Κυρήνῃ καὶ τετραστάτηρ, καὶ πεντάστατηρον καὶ ἡμιστάτηρον, χρυσᾶ νομίσματα. Hæc ut inter se conglutinet, & cum isto loco; quanta audet sine ulla specie veri adfirmare? tetrastatera fuisse drachmarum quatuor, quem paullo ante stateris nomine drachmarum octo fecit: si Cyrenis fuerit tetrastater, etiam Athenis fuisse, quum si fuisset Atticus nummus ille, non eum Cyrenensibus eximium tribuisset Pollux: staterem Cyrenis fuisse unius drachmæ, quum sine exceptione idem Pollux τὸν χρυσοῦν στατῆρα didrachmum dicat, talesque fuerint non Attici modo, sed & Crœsii, Philippei, Darici: nec intelligatur alius, nisi diserte vocetur ἡμίχρυσος, qui *denarius aureus* Latinis: πεντηκοντάδραχμον & τετραστάτηρα fuisse eundem nummum, quum τετραστάτηρα ex cætera proportione oporteat fuisse octoginta drachmarum argenti, illum quinquaginta. Apud Pollucem corrupte legebatur: Καὶ τετραστατηρεῖα, ἡμιστατήρων χρυσᾶ νομίσματα. Quis non videat subesse mendum? aut quid sensus habet: *tetrastateria sunt aurea nomismata dimidiorum staterum?* Vt si dicam denarium esse argenteum numisma sestertii. Quemadmodum

dum nummus poteſt dici alterius nummi? Ille tamen quaſi hæc integerrima eſſent:
,, Atqui, ſubjicit Pollux, ἡμιστατήρων χρυσοῦ νο-
,, μίσματα. quomodo tetraſtater erit ſtateris
,, dimidium, niſi illud ad numiſma, hoc vero
,, ad pondus referas, & ſtaterem hunc uncia-
,, lem conſtituas? Immo nullo modo tetraſtater eſſe poteſt dimidium ſtateris: non magis quam quatruſſis vel octuſſis dimidium eſſe poteſt aſſis, aut as quadrantis vel ſicilici. Et vanum eſt diſtinguere hic numiſma & pondus: nam aurei & argentei nummi veterum tantundem ſinceræ materiæ habebant, quantum aurum & argentum pondo, cui comparabantur. Sic δραχμὴ χρυσίου non plus habebat auri quam δραχμὴ χρυσέη. Heſychius: Δραχμὴ χρυσίου, ὁλκὴ νομίσματος, εἰς λόγον ἀργυρίου δραχμῶν ι΄. Male ſcribitur, διδράχμων· quod non debebat ferre Scaliger, & interpretari στατῆρα. nam ſtaterem didrachmum nemo dixit δραχμήν. Iuvat Suidas, qui ex hoc Heſychii loco deprompſit, quod habet ſic: Δραχμὴ ἡ ὁλκὴ νομίσματος εἰς ἀργυρίου δραχμὰς ι΄. Videtur exciđiſſe, χρυσίου. Itaque ἡμιστάτηρον idem qui ἡμίχρυσος. Quum igitur ſine certo auctore finxerit ſibi ſtaterem Atticum argenti minæ ſive centum drachmis parem, nec magis fidis teſtibus tetraſtaterem πεντηκοντάδραχμον Atticocyrenæum, Ocni funem torquet homo doctiſ-

doctissimus, dum colligit inde tetrastaterem signatum pondere dimidiati stateris, qui integer fuerit uncialis, & staterem Atticum valuisse x x v drachmas argenti, & rationem auri ad argentum Athenis fuisse, ut duo ad x x v, & hanc analogiam secutos Romanos & ipsos duorum denariorum pondere aureum viginti quinque argenteis denariis commutasse. *Daricum* ait alios drachmis vicenis Atticis æstimare, alios stateri Attico æquiparare. At nihil inter hos diversum, quum stater Atticus non plus viginti drachmarum fuerit. Ipse daricum facit semuncialem, duos scilicet stateres Atticos æquantem, *ἡμίμναιον*, &, ut Cyrenaicum, *πεντηκοντάδραχμον*, quinquaginta denariis argenti taxandum : quia Iosephus eum aureo siclo rependat, testetur autem ipse siclum esse Attico tetradrachmo similem. Modo ex unum significantibus fecit diversa, nunc ex diversa significantibus facit unum : nam duo stateres Attici faciunt quidem semunciam, sed non *ἡμίμναιον* aut *πεντηκοντάδραχμον*, quippe qui sint x L drachmarum. Deinde *siclus* ille, quem cum tetradrachmo confert Iosephus, argenti est, ut & tetradrachmum. Lib. I I I cap. I X. *τότε πλῆθος ἀθροίσας πάλιν εἰσφορὰν αὐτὸ προσέταξεν εἰσφέρειν σίκλου τὸ ἥμισυ καθ' ἕκαστον· ὁ δὲ σίκλος νόμισμα Ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας.* Id argenti

genti esse planum faciunt verba Mosis ipsius Exodi cap. XXXVII. versu XXV, & XXVI. Siclum autem auri sane comparat darico Iosephus, quum, quam Moses dicit auream acerram decem siclis æstimatam, Levit. cap. VII. vers. XIV, eam ipse δαρεικοὺς δέκα δυναμένην pronuntiat. Sed hinc debuerat colligere Snellius, siclum auri apud Hebræos didrachmum fuisse, & viginti drachmas Atticas argenti valuisse. nam id pondus & pretium darici. Xenophon. lib. I. ἀναβάσ. δαρεικοὺς τρισχιλίους, quos Cyrus Silano Ambraciotæ vati dedit, paullo post vocat δέκα τάλαντα. Ergo talenta quinque, mille quingenti darici, singula trecenti. Quod expressum est Arriano περὶ Ἀλεξάνδρου ἀναβάσ. lib. IV. ἔνθα δὴ ἐκήρυξεν Ἀλέξανδρος, τῷ μὲν πρώτῳ ἀναβάντι δώδεκα τάλαντα εἶναι τὸ γέρας, δευτέρῳ δὲ ἐπὶ τούτῳ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτῳ τὰ ἐφεξῆς, ὥστε εἶναι τῷ τελευταίῳ ἀναβάντι τριακοσίους δαρεικούς. Talentum putat, ut appellat Curtius. Et quidem Atticum, non Babylonium, quod duodenaria ratione intelligi posse fingit Cappellus. Ergo mina quinque darici, perinde ut quinque stateres: nam talentum LX minarum: quinquies autem sexaginta, trecenta. Accedit Harpocratio: Εἰσὶ μὲν χρυσοῖ στατῆρες οἱ δαρεικοί· ἠδύνατο δ᾽ ὁ εἷς ταὐτὸ ὅπερ καὶ ὁ χρυσοῦς παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ὀνομαζόμενος. Et mox: λέγουσι δέ τινες δύνασθαι τὸν δαρει-

τὸ δαρεικὸν ἀργυρᾶς δραχμὰς εἴκοσι, ὡς τοὺς πέντε δαρεικοὺς δύνασθαι μνᾶν ἀργυρίου. Accedit ipſe etiam Hero, quo maxime nititur Snellius, quia talentum auri darico taxet, ut Euſtathius duobus aureis Atticis. Verba Heronis: Τὸ παρ᾽ Ὁμήρῳ τάλαντον ἴσον ἐδύνατο τῷ μετὰ ταῦτα δαρεικῷ· ἄγει οὖν τὸ χρυσοῦ τάλαντον Ἀττικὰς δραχμὰς δύο, γράμματα ϛ′. De auri talento apparet variaſſe ſententiis auctores. Vera eſt Pollucis, tres aureos ſtatuentis. Euſtathius duos poſuit. Huic vero non aſtipulatur Hero, ut putat Snellius, ſed novam adfert opinionem, unum ſtaterem eſſe talentum auri. Qui error ipſius eſt *talentum* & *minam* confundentis. Talentum auri dicit eſſe daricum. Atque ex hac ὑποθέσει talentum auri dicit habere duas Atticas drachmas, ſex ſcriptula: nam drachma trium ſcriptulorum eſt. Ergo & daricus totidem drachmarum & ſcriptulorum eſt. Ergo daricus par eſt Attico ſtateri, qui & ipſe in duabus auri drachmis reſpondebat argenteis viginti. *Triginta millia daricorum*, quibus ex Aſia ſagittariis expelli ſe querebatur Ageſilaus, explicat drachmarum Atticarum 3800000, florenorum Hollandicorum 1056000. Primum hæ ſummæ male conveniunt. nam tricies octies centena millia drachmarum, ὀγδοήκοντα καὶ τριακόσιαι μυριάδες, ſunt undecies centena quadraginta mil-

lia florenorum, trecenta octoginta millia coronatorum, centies quinquagies bis sestertium. At decies centena quinquaginta sex millia florenorum sunt tricies quinquies centena viginti duo millia drachmarum, *πεντήκοντα καὶ δύο καὶ τριακόσιαι μυριάδες*, centies quadragies bis sestertium, trecenta quinquaginta duo millia coronatorum. Deinde ne ex ipsius quidem computatione tantum nascitur. Daricum quinquaginta drachmis taxat. Deni ergo darici necesse est sint illi drachmæ quingentæ, centeni quinque millia, milleni quinquaginta millia, decem millia daricorum quingenta millia drachmarum, triginta millia daricorum quindecies centena millia drachmarum, *πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν μυριάδες*, sexagies sestertium, CL millia coronatorum, quadringenta quinquaginta millia florenorum. Tertio falsus hic quoque calculus, quia, ut dixi, daricus non quinquaginta, sed viginti drachmis taxandus. Ergo deni darici drachmis ducentis, centeni binis millibus, milleni vicenis millibus, dena millia ducentis millibus, tricena millia daricorum sexcentis millibus drachmarum. Eæ sunt *ἑξήκοντα μυριάδες*, talenta centum, vicies quater sestertium, coronatorum LX millia, florenorum CLXXX millia. *Sedecim millia septingentos quinquaginta siclos auri*, votum ex manubiis Madianitarum, Numer.

cap.

cap. XXXI, ait fuiſſe 8375 uncias, coronat. 33500. Hoc ex duplici errore de ſiclo aureo, quem & tetradrachmum & quinquaginta drachmarum argenti fuiſſe credidit. At erat ille didrachmus & argenti vicenis drachmis cenſebatur. Sunt igitur unciarum quatuor millia CLXXXVII cum ſemuncia: nam quatuor ſicli faciunt unciam, ut Romani quatuor ſicilici: drachmæ autem triginta tria millia quingentæ, τρισμύριαι τρισχίλιαι καὶ πεντακόσιαι, coronati tria millia CCCL. *Sexcentos auri ſiclos*, a rege Davide depenſos pro area Oronnæ Paralip. I. cap. XXI. facit uncias trecentas, quæ fuerunt centum quinquaginta, drachmæ auri mille ducentæ, argenti duodecim millia, μύριαι δισχίλιαι, coronati mille ducenti. Ille facit mille ducentorum Eduardorum Roſatorum, altero tanto & dimidio majore ſumma. nam Eduardum unum & tres ejus partes quadrageſimas comparat coronatis duobus & viginti triceſimis ſeptimis unius: deinde in mina Attica ponit quatuor Eduardos, drachmam vero agnoſcit coronati decimam partem, ut plerique omnes: in mina igitur habet decem coronatos, in Eduardo viginti quinque drachmas: denique & minam Syriacam, quam totidem drachmis definit, Eduardo parem facit. Quantus igitur error in taxatione cenſus a Servio Tullio Romæ inſtituti?

Centum millia æris ait esse Eduardorum duo millia quadringentos. Hæc sunt ex ipsius ratione sexaginta millia drachmarum, minæ sexcentæ, coronatorum sex millia. At Dionysius Halicarnassensis ἑκατὸν μνᾶς ponit, hoc est, decem millia drachmarum, ut etiam mox reddit μυρίας δραχμὰς, mille coronatos, Eduardos Snellianos quadringentos. *Septuaginta quinque millia æris* facit mille octingentos Eduardos, id est, XLV millia drachmarum, coronat. quatuor millia quingentos. Dionysio πέντε καὶ ἑβδομήκοντα μναῖ sunt, drachmarum septem millia quingentæ, coronati DCCL. Tertiæ classis *quinquaginta millia æris* Eduardos mille ducentos, id est, triginta millia drachmarum: quæ Dionysio μναῖ πεντήκοντα, quinque millia drachmarum, δραχμαὶ πεντακισχίλιαι. Quartæ classis ait fuisse censum *quindecim millium æris*, Eduardos CCCLX. hoc est, novem millia drachmarum. Vbi nova offensio: debuisset XXV ponere pro XV; &, ut ipse subducit, Eduardos DC. Ista vero viginti quinque millia æris Dionysio sunt πέντε καὶ εἴκοσι μναῖ, id est duo millia & quingentæ drachmæ. *Quadragies centena millia Daricorum* Pythii apud Herodotum æstimat octogies centena millia Eduardorum. At illa sunt octingenties centena millia drachmarum, ὀκτακισχίλιαι μυριάδες, ter millies ducenties sestertium, octogies centena millia

lia coronatorum : hæc vero bis millies centena millia drachmarum, δύο μυριάδες μυριάδων, octies millies sestertium, coronatorum ducenties centena millia. *Septem millia Daricorum*, quæ isti summæ deerant, facit quatuordecim millia Eduardorum. At illa sunt CXL millia drachmum, τέσσαρες καὶ δέκα μυριάδες, quingenta sexaginta sestertia, quatuordecim millia coronatorum : hæc CCCL millia drachmum, πέντε καὶ τριάκοντα μυριάδες, duodecies & ducenta sestertia, triginta quinque millia coronatorum.

CAP. VIII.

De I. Meursii interpretatione nummi veteris. Gracchi & Crassi Mentorea. Plinius illustratus. Libra argenti non sex millibus sestertium, sed quadringentis nummis erat. Denario & sestertio plus attribuendum nostri minuti æris, quam quod fuit tempore Budæi. Laurembergii utilis admonitio, sed ab ipso parum servata in æstimatione, quam instituit. Coronatus sive aureus sive argenteus decem denariis sive drachmis censendus. Inde colligitur quantum denarius aut sestertius faciant pecunia nostratis. Denarius, schellingus Belgicus. Stuferus vel solidus Lubecensis, non sestertius, sed obolus. Sestertius, stuferus semis. Vncialis sive Thalerus non L, sed XXXII sestertiorum. Libra Anglica, Gallica, Hollandica, Flandrica, quot sestertii. Salmasii supputatio, peccans eo, quod aureum Romanum didrachmum, proportionem inter aurum & argentum duodecuplam fecerit. Aureus

scutatus noster, nec semis est, nec triens Romani.

NEc prætermittendus hic mihi I. Meursius, qui in libello de luxu Romanorum, propriam æstimationem secutus, postquam semel a via deflexit, in infinitum erroris progressus est. *Ducentos nummos* (hæc enim minima penes illum summa est, quam ceu filum apprehendemus: sunt quinque scutati vel coronati, quindecim floreni) æstimat decem florenis: ergo *centum nummos sestertios* quinque florenis: ergo *quinquaginta* duobus & dimidiato, seu quinquaginta stuferis; atque adeo *sestertium* eundem, qui nobis stuferus. Sic etiam *quinquaginta denarios* decem florenis, *viginti quinque denarios*, aureum Romanum, quinque florenis, *duodecim dimidiatum* quinquaginta stuferis, *singulos* denique stuferis quatuor. Quis non putet seculis distare, quis credat, æquales, municipes, collegas fuisse, quorum alteri denarius septem, alteri quatuor stuferis venit? Sed hinc viro doctissimo accidit, ut opes Romanas, quas augere mirasque reddere cupiebat, plurimum imminueret, ac vehementer turbaret illos, qui quocumque alio auctore ad intelligendam pecuniam Romanam usi, quanam quamque bona ratione tantopere ab illis, qui novissime in hanc curam incubuerunt, diversus abiret, non asse-

quebanｰ

quebantur. *Mille nummum* ſunt illi quinquaginta floreni ſeu Carolini, quum ſint ſeptuaginta quinque, qualibus utimur: *decem millia*, quingenti, pro ſeptingentis quinquaginta: *centum millia*, quinque millia, pro ſeptem millibus quingentis: *quadringenta*, cenſus equeſtris, viginti millia, pro triginta millibus: *octingenta*, ſenatorius ante Auguſtum cenſus, quater millia, (ſed voluit dicere quadraginta millia: etſi illud *quater* utraque habeat editio) pro ſexaginta millibus: *decies*, quinquaginta millia, pro ſeptuaginta quinque millibus: *quadragies*, ducenta millia, pro trecentis millibus: *centies*, quingenta millia, pro DCCL millibus: *millies*, quinque milliones florenorum, ſeu quinquagies centena millia, pro ſeptuagies quinquies centenis millibus. Sic *denarios quinquaginta* interpretatur florenos decem, qui ſunt quindecim: *quadringentos* vult florenos octoginta, qui ſunt centum viginti: *mille* ducentos, qui trecenti: *quinquaginta millia denarium*, decem millia florenorum, quæ quindecim millia. Pariter in ære circumcidit ſummas; *undecim millia æris*, infimæ claſſis cenſum apud Livium, reddit ducentos viginti Carolinos; & ſunt trecenti triginta: *centum millia æris*, primæ claſſis cenſum, mille florenos; & ſunt tria millia florenorum. Sed argentum pondo putes tanto pretioſius reddere voluiſſe,

quanto vilius numeratum fecit, quum *decem libras argenti facti*, ob quas notatus Rufinus Cornelius, ait fuiſſe bis mille quingentorum Carolinorum, poſtea trium millium correxit: quæ æſtimandæ noſtris erant trecentis omnino florenis. *Quatuor millia quadringenta ſeptuaginta tria pondo argenti* in Africani triumpho tranſlata efficere ſupra nonaginta millia florenorum prius quidem ſcripſerat: ſed poſtea errorem longe graviori „ errore mutavit. Si calculo, inquit, Pliniano „ in libras ſingulas trecentos Carolinos com- „ putemus, ea ſumma effectura eſt tredecies „ centena & viginti ſeptem millia & nongen- „ tos Carolinos. Papæ! hæc quidem gravis eſt nimis annona argentaria, qua libra taxatur trecentis florenis, centum coronatis, mille denariis, quatuor millibus ſeſtertium. Hæc auri indicatura erat argento decuplo major. Tamen illum mirabilem calculum Plinianum contechnatus eſt ex lib. XXXIII. hiſtor. natur. cap. XI, ubi ſcribitur L. Craſſum oratorem *ſex millibus ſeſtertium in libras ſingulas* paraviſſe vaſa. *Sex millia ſeſtertium* ſunt illi trecenti Carolini, quum revera ſint quadringenti quinquaginta. Sed ante omnia cogitare debuit, non hoc legitimum & ordinarium pretium argenti, ſed luxum fuiſſe immanem, propter manuſpretium & artem operis juſtam libræ argenti æſtimationem.
tanto

tanto tranſſcendi, atque eo ipſo nomine a Plinio memoriæ mandatum & notatum. Verba ſunt: *Delphinos quinis millibus* HS. *in libras emptos C. Gracchus habuit. L. vero Craſſus orator duos ſcyphos Mentoris manu cælatos ſeſtertiis centum. Conſtat, eundem ſex millibus ſeſtertium in libras ſingulas vaſa empta habuiſſe.* In quibus & Ciacconius hæſit. Gracchus igi- " tur, inquit, quatuordecim fere argenti libras " manuſpretii nomine pro ſingulis libris ar- " genti dedit: libra enim tunc CCCXXXVI " ſeſtertios habuit: L. vero Craſſus adhuc am- " plius, decem & octo libras: nam Mentoris " duos ſcyphos, hoc eſt, parva pocula, tribus " fere ſcutatorum millibus æſtimes licet. Sic " ille de triclinio. Sed Gracchus duodecim & ſelibram pro ſuis dedit, Craſſus libras quindecim, cujus Mentorea duobus millibus quingentis ſcutatis æſtimanda. Nam libra argenti erat quadringentis nummis ſeſtertiis, ſeu centum denariis, hoc eſt, decem ſcutatis, triginta Carolinis noſtris. Hæc teres atque rotunda erat veterum in uſu & ſermone quotidiano computatio, aurifabris & nummulariis minutas acceſſiones & deceſſiones ducendas relinquentium: quam qui faſtidiunt, faciunt intelligendo tandem, ut nihil intelligant. Ea igitur ratione illud argentum a Scipione tranſlatum erit centenum tricenum quaternum millium centum

nonaginta florenorum. Sic Quincti cujusdam luxum carpit Martialis, qui argentum habebat quinque millibus in libras, lib. III, epigr. LXII.

Quod constat decies tibi non spatiosa supellex:
Libra quod argenti millia quinque rapit.

Et hic quidem error homini doctissimo sine magistro est innatus. Cæterum *sestertium* stufero, *denarium* quatuor stuferis definire video etiam Hadrianum Iunium. Quod forte illis temporibus concedendum: erat enim aliud hujus nummuli pretium, & minore numero coronatum implebat. Nunc aliter se res habet. G. Budæo coronatus est triginta quinque solidorum: cui quum decem subsint denarii, singuli non possunt esse nisi trium solidorum & semissis, eoque sestertius minor solido. Rob. Cenalis pro coronato mavult solatum quadraginta solidorum ponere: itaque denarium quatuor solidorum facit, sestertium eundem quem solidum. Nos coronatum, LX solidorum Hollandicorum, trium florenorum summam, imaginamur: qualis & fuit aliquando, etsi nunc pro pluribus ambulet. Itaque Lipsius, Schottus, Puteanus, Scioppius pro eo ponunt Philippeum argenteum. Et certe sestertius denariusque plus habuerunt argenti, quam erat in illis a Budæo & Cenali positis solidis: sed hi comparabantur illis magis ob pretium,

pretium, quo valebant vulgo, quam propter materiam. Præterea minuti nostri nummi conferuntur cum minutis antiquis non propter sese, sed propter illud quod faciunt in eo modulo ponderum nostrorum, qui respondet libræ Romanæ aut Atticæ minæ. Quare miror eruditissimum virum, Ianum Laurembergium, qui nisi hoc probe notetur, magni erroris existere causam prudenter monuerat, mox eidem errori sese implicuisse. Quum ætate nostra, ait, utraque moneta tam aurea quam argentea ad majus pretium excreverit, adeo ut uncialis argenteus, quem Thalerum Imperialem appellare solent, (prius XXXII solidos Lubecenses valebat) nunc L vel XLVIII valeat, & scutatus aureus ad LXIV solidos ascenderit, etiam in æstimii sestertiorum designatione plurimum discrepare calculum nostrum a paullo antiquiore est non mirum. Hoc recte: non item, quod sequitur: ut igitur ad hodiernum pretium sestertios revocemus, scutatus seu coronatus LXIV sestertiis æstimabitur. Haudquaquam. Nimirum volebat dicere: scutatus quidem sestertiis quadraginta, ut & olim, sed sestertius solido & dimidio solidi, denarius sex solidis æstimandi. Nam Coronatus, sive aureum sumimus, drachma auri censetur, sive argenteum, superat uncialem, quem Thalerum vocitamus, duabus dra-

chmis : & propterea decem habet denarios, proportione Romæ & Athenis bonis temporibus observata : quotcumque demum stuferi vel solidi sive Gallici sive Lubecenses ei adsignentur : hoc stabile sit ac perpetuum necesse est, nisi omnia volumus conturbare & incerta facere. Hi ergo decem denarii si continent sexaginta quatuor sestertios, necessario faciendus est denarius sex sestertiorum : quod inauditum. Quatuor enim sestertios habet denarius: decem denarii sestertios quadraginta. In hos ita dispensandi sunt stuferi vel solidi, ut quo tempore plus valuerunt, & minore numero fecerunt coronatum, eodem & pauciores confecisse denarium dicantur ; ex quo viliores habiti solidi vel stuferi, & majore acervo coronatum confecerunt, plures etiam conferantur in denarium : & pro eadem ratione sestertium modo minus solido, modo ipsum solidum, modo plus solido patuisse statuendum. Sic uncialis argenteus, inquit, quinquaginta sestertii. Falsum : nam uncia argenti octo denarii : hi autem triginta duo sestertii : tot igitur sestertiorum manet uncialis, quot olim fuit & solidorum Lubecensium : sed quia isti solidi Lubecenses hactenus depreciati, ut XLVIII faciant uncialem, sestertius jam non solido, sed solido & alterius dimidio comparabitur. Libra Anglica, inquit, Sterlingica,

ca, ducenti ſeſtertii. At oſtendimus eam “
eſſe trientem libræ Romanæ, itaque CXXXIII
ſeſtertiis reſpondere. Libra Gallica ſive Hol- “
landica, viginti ſeſtertii. Immo Gallica paul- “
lo plus undecim ſeſtertii, Hollandica tredecim & triens. Libra Flandrica CXX. Immo “
XCIII triens. Denique ſtuferus vel ſolidus
noſter obolo conferendus, ut Schellingus
Belgicus denario ſive drachmæ: quippe coronatus vel ſcutatus, ut decem denariis antiquis, ita decem ſchellingis ſive LX ſtuferis
Hollandicis præterpropter cenſetur: ſic ſex
obolos habebat drachma vel denarius, ut
nunc ſex ſtuferos ſchellingus Belgicus. Sed
& obolus habebat octo chalcos, quot ſtuferus deutas æreas. Seſtertius autem duabus
noſtris blancis ſive albis, duodecim chalcis
ſive deutis, hoc eſt, ſtufero & ſtuferi dimidio, commodiſſime comparabitur. Salmaſius in libro poſteriore adverſus Cercoëtium, omiſſa Budæi computatione, ut ait,
hac ſimpliciore utitur. Solidus aureis, inquit, “
veterum, qualis cudebatur ſub primis Impe- “
ratoribus, duplo major fuit quam noſter. is “
viginti quinque drachmis Atticis æſtimaba- “
tur. Secundum hanc proportionem noſter “
duodecim plus minus drachmis æſtimandus “
veniret: ſic ſingulæ drachmæ non plus quin- “
que ſolidis noſtratibus valent: binæ dra- “
chmæ decem ſolidos. Laudo ſimplicitatem: “
modo

modo recta sit, nec sumat pro concesso & probato, cui contradicitur. Fundamentum hujus constitutionis, est, quod imbibisse summum virum & alibi diximus, aureum Romanum circumscriptum esse drachmis omnino binis auri, & proportionem inter aurum & argentum fuisse duodecuplum. Sed utrumque rationibus, alterum & confessione atque oculis Savoti superius confutavimus. Aureus Romanus nostro duplo & quasi dimidiato major erat. Itaque noster non est semis aurei Romani, sed paullo minus quincunce: est enim quincunx aurei Romani decem denarii sex asses duo trientes, semis autem duodecim denarii octussis sive victoriatus. Adeoque idem ille noster quum sexaginta solidis æstimatur, drachma vel denarius sex solidis venit. Laurembergius aureum scutatum Romani trientem facit: tres enim scutatos tenuisse patrum ætate centum sestertios: tot autem nummi, au-
„ reus Romanus. Quia libra Romana, inquit,
„ ut mina Attica, centum denariis vel drachmis
„ constat, denarius autem quatuor sestertiis;
„ in libra sint, oportet, sestertii quadringenti,
„ & ex consequenti in uncia, utpote duodeci-
„ ma parte libræ, sestertii triginta tres triens.
Hæc verissima: nam etsi octo denarii, quot scilicet sunt in uncia, tantum colligant triginta duos sestertios: tamen ut ad centena-

riam

riam libram faciendam, duodecies octonis, hoc est, senis nonagenis, denariis denarii quatuor in libras, ita in uncias tricenis binis sestertiis unus & sestertii triens accedunt, qui duodecim sestertii duodecimque trientes conficiunt sestertios sedecim, hoc est, denarios quatuor. Totidem (pergit Laurembergius) solidis Turonensibus scutatus aureus patrum nostrorum ætate æstimabatur: sic ut tres scutati centum solidos æquarent, & per consequens centum sestertios, atque ita sestertius solido Lubecensi æquivalere existimetur. Hic vero, quod ille consequi vult ex positis, tres scutatos æquasse centum sestertios, & sestertium solido Lubecensi perpetuo parem, id nos inde consequi haudquaquam concedimus. Quid enim hoc est argumenti? Vncia argenti vetus habebat triginta tres sestertios & trientem; Scutatus aureus patrum memoria solidos faciebat pariter triginta tres & partem solidi tertiam: ergo solidus idem qui sestertius, tres scutati centum sestertii. Nihil hic consequentiæ, quia scutatus, auri drachma constans, non unciæ modo veteris argenti, quæ octo drachmarum, sed unciæ & duabus minimum drachmis supra unciam debet comparari ex proportione inter aurum & argentum decupla, quæ tum obtinebat Romæ, atque ita decem denariis, XL sestertiis. Quod autem

scuta-

ſcutatus haberet ſolidos non ultra triginta tres, & uncia argenti ſimiliter triginta tres ſeſtertios, ſola hæc numeri æqualitas non poteſt eſſe argumentum, ut idem habeatur aurei ſcutati & argenteæ unciæ, idem ſolidi atque ſeſtertii meritum: quia non auri & argenti proportionem ac pretium ex ſolido & ſeſtertio, ſed horum inter ſe convenientiam & diſcordiam ex majoribus auri vel argenti ponderibus quærimus. Tum igitur, quum ſcutatus XXXIII tantummodo ſolidis ambularet, quia ſemper in argento Romano habet habuitque XL ſeſtertios, dicendum eſt ſolidum plus valuiſſe ſeſtertio, & tres ſcutatos centum quidem ſolidis, ſed Romanis triginta denariis, CXX ſeſtertiis æſtimatos fuiſſe, ut duo ſcutati cum dimidio reſpondeant
„ aureo Romano centum ſeſtertiorum. Deni-
„ que ad hoc æſtimium ait Manucium alioſ-
„ que Ciceronis interpretes ſeſtertiorum va-
„ lorem deduxiſſe, *centum ſeſtertios* pro tribus
„ ſcutatis, & *centena millia* pro tribus millibus
„ ſcutatorum numerantes. Fecerunt hoc illi quidem, ſed conturbatis calculis, uti diximus. non enim niſi duos ſcutatos ſemiſſem in centum nummos ſeſtertios, duo millia quingentos ſcutatos in centum millia nummum dare debuerunt.

CAP.

CAP. IX.

P. Gassendi æstimatio denarii laudata. Denarium ab uncia, cujus pondus initio habuerit, ad octavam unciæ partem reductum non videri. Non potuisse id silere Plinium, si factum esset, quando de æris & auri signati variato pondere tam diligenter agit. Non absurdam esse proportionem inter as & argentum, quam fuisse necesse est, si denarius semper fuerit aut septima aut octava pars unciæ. Confirmari eam a Dionysio Halicarnasseo. Tempus breve, quod fuit inter pecussum primum denarium & as imminutum, tam grandes & crebras mutationes non pati. Sub ultimis regibus non potuisse trientem pondo esse denarium, qui tum etiam nullus fuit. Medica alia, alia nummaria libra. Quamvis ad exemplum Siculi decalitri factus sit denarius, non tamen secutos in eo Romanos decalitri pondus. Sestertium genere neutro pro mille nummis non potuit dici, si denarium habuerunt tam gravem, quam fingitur. Assem imminutum non retinuisse omnes partes, quas habuerat in ære gravi. Denarius post assem imminutum non denos, sed senos denos æris valuit. Centussis Persio non X L, *sed* X X V *sestertii. Terna millia æris Cornelii Nepotis non mille ducenti, sed* D C C L *sestertii. Centum quadrantes apud Martialem non* X X V, *sed* V I *sestertii & as. Census classium Tullianarum quid faciat nostro ære, non potest ex abaco docti viri cognosci. Decies sestertium non effertur posteriore vocabulo masculino & genitivi pluralis. Infra decies hoc genere loquendi non utebantur. Millies millies non dicebant Romani. Aureus Romanus major didrachmo. Proportio inter aurum & argentum melioribus*

lioribus temporibus reipublicæ & Cæsarum decupla.

IAm dabam hanc chartam operis, quum accepi ſymbolam ad has epulas etiam contuliſſe P. Gaſſendum, virum omnium, qui noſtra memoria philoſophati ſunt, elegantiſſimum. Retraxi manum illico, & requiſivi utrumque ejus plenum variæ eruditionis ſcriptum; nec parvulæ moræ pœnituit. Qui enim non jucundum fuerit mihi, in denarii taxatione, ex qua omnis reliqua pendet, tam prope collineaſſe utrumque noſtrum, alterius ignarum? Ego eum ſex ſtuferis vel ſolidis Belgii Fœderati, ille ſeptem Gallicis & denariolis quinque cum triente unius denarioli æſtimat. Viginti Gallici ſolidi numerantur pro ſedecim noſtris: ergo quatuor noſtri, quinque Gallici: bini noſtri, Gallici bini ſemis ſeu ſex denarioli: unus noſter, illorum unus quadrans. Sex igitur Hollandici, ſeptem Gallici & dimidiatus vel ſex denarioli. Ita inter noſtram & illius æſtimationem tantummodo bes unius denarioli intereſt. Vnciam argenti taxat LXIV ſolidis Turonicis. Hi ſunt quinquaginta noſtri, efficientes uncialem ſive thalerum. Exacte LII noſtri ſunt LXV Gallici: hoc diſcrimen eſt tam leve, ut attendi non debeat, niſi a menſariis. Sed ut ſunt in his complura, in quibus facilius videas, quid huc aut illuc

trahat,

trahat, quam certum habeas, secundum utram partem des litem, denarium ex uncia in trientem, dein sextantem, postea septimam, denique octavam partem unciæ degeneravisse, statuere non ausim. Nemo veterum istius tantæ tamque notabilis varietatis, non dico mentionem, sed vel suspicionem ullam movit: quum tamen de æris & auri signati pondere mutato tam diligenter agat Plinius eodem loco, ubi nummorum quoque argenteorum genera & mutatum in ære pretium sine ullo vestigio ponderis illorum mutati enarrat. Si factum esset, tam diligens antiquitatis scrutator, & rerum scitu dignarum observator id non ignoraret: si scisset, scriptor adeo indefessus & cupidus propagandi omnia posteritati profutura, tantam occasionem id commemorandi non prætermisisset. Soli, quod sciam, Pancirollus & Savotus id prodiderunt argumentis non firmissimis. Primus Georg. Agricola *graves, leves, levissimos* commentus est diversi ordinis & temporis denarios, ut jurisconsulti *latam, levem, levissimam* culpam. Plerique post illum, una ex tribus speciebus rejecta, *Consulares* finxerunt & *Imperatorios*, Neronem, qui in ultimo etiam discrimine collatione indicta, ingenti fastidio exegit nummum asperum, argentum pustulatum, aurum ad obrussam, quasi non satis aliis re-

bus peccasset, aut hoc tacituri fuissent omnes historici, monetam quoque circumcidisse criminati. Iam, ut video, differentia venit octojugis denariorum. Adeo subtilitatis potius quam simplicis veri certamine suscepto, non sistunt ingenia, priusquam ad intermundia & atomos processerint. Pancirollum, ait Savotus, velle ad servandam antiquam proportionem inter argentum & æs, quæ fuerit ut unum ad centum viginti, necessarium fuisse, ut denarius uncialis esset tum, quum decem libris æris permutaretur. At illa proportio inter argentum & æs non est antiquissima, sed cum follibus & milliarensibus post Constantinum nata, eoque non debet ad superiorem illam ætatem populi Romani referri. Savotus semuncialem denarium negat mirum videri debere consideranti denarium olim valuisse denas libras æris: qua ratione proportio inter argentum & æs statuatur satis grandis, nimirum ut unius ad ducenta quadraginta. At ego contra nego mirum videri debere, quum ære abundarent, in summa raritate argenti, tam enormem fuisse proportionem inter argentum & æs, ut libra argenti pœne millenis æris æstimaretur, quemadmodum auri decies millenis. Quod si nunc longe aliter se res habet, cogitandum longe alia esse tempora, & quanto minus nunc distant æs & argen-

tum

tum æstimatione, tanto magis nos a sapientissimorum senum consilio distare, qui quærimus invidi, quod illi ingestum repudiabant. Sero argentum tam in pecunia, quam in supellectile Romam admiserunt, quum opulentissimis gentibus, Etruscis, Campanis, Samnitibus, Tarentinis jam devictis omnia auri plena esse potuissent, si hæc illis, non gloria, bellandi causa fuisset. Sed duri & severi homines malebant instrumentum luxuriæ & materiam scelerum penes illos, quibus vires ademerant, quam domi videre. Æs, pecunia & pretium rerum, quæ in commercio erant, & ad quotidianos usus desiderabantur, convenientius visum est paupertati bonæ mentis sorori, quam quingentorum annorum constantia retinebant, insolentibus divitiis, etiam quum sponte adfluerent, fastiditis & exclusis. Id ipsum gravitate & mole sua parcius irritabat avaritiam, acervare, quas opes putat, gestientem. Quum interim argentum irreperet tamen, nec jam arceri posset, immane pretium supra æs (quod nihilominus ad omnia necessaria tum quoque sufficiebat) ei statuendo morati sunt nonnihil cupiditates, effeceruntq; ut minus & a paucioribus appeteretur, videntibus argentum plus minus trium scriptulorum decem libris æris sibi commutandum. Hoc ipsum utile fuit ad peregrinam nego-

tiationem (quatenus ejus indigebant. non enim ad luxum) alliciendam : quum quæ drachma constabant, pro illis tantum æris rependeretur, quod domum reversis, etiam ubi pro pecunia valere non poterat, pro optima & lucrosa merce valeret. Quodsi prima ista, quam illi volunt, inter æs & argentum proportio fuit, mirifice falsi sunt scriptores rerum Romanarum omnes, qui æs grave ad argentum revocarunt. Ante omnes Dionysius Halicarnasseus in exprimendo censu classium Tullianarum. Nam si libra argenti, non dico CXX sed CCXL, libris æris æquabatur, drachma, quæ centesima pars erat libræ argenti, non decem libris æris, sed duabus paulo plus censeri debebat : ita ut drachma cum quadrante drachmæ tres libras faceret. Item CXX libræ æris respondebant quinquaginta drachmis, sexagenæ vicenis quinis, tricenæ duodenis & tribus obolis, quindenæ senis & quadranti, septenæ duabus & deunci, una libra drachmæ quincunci, id est, duobus obolis, quatuor chalcis. Sic centum libræ æris pares erant XLI drachmis cum besse seu quatuor obolis : mille, quadringentis sedecim bessi : decem millia quatuor millibus centenis sexaginta sex cum besse : centum millia quadraginta uni millibus sexcentis sexaginta sex & bessi. Quantopere igitur exerravit Dionysius, cum *centum*

tum

tum millia æris, censum maximum, decem millia drachmarum esse voluit? Sic *septuaginta quinque millia æris* reddidit septem millia quingentas, quæ fuerant facienda triginta unum millia ducentæ quinquaginta. *Quinquaginta millia æris*, quinque millia drachmarum, quum debuisset scilicet viginti millia octingentas triginta tres trientem, seu binos obolos. *Viginti quinque millia*, duo millia quingentas, quæ fuissent decem millia quadringentæ, sedecim & quatuor oboli. *Duodecim millia quingenta pondo æris* mille ducentas quinquaginta drachmas, quas hæc ratio jubet esse quinque millia ducentas octo binos obolos. Qui numerus ubique duplicandus est, si uncialem denarium admittimus. Ignoravit igitur hanc rem quoque Dionysius, aut pudendo calculi errore lapsus est. Nam quod addit Savotus, *teruncium*, quadragesimam denarii partem, fieri non potuisse, si minus argenti uncia haberet denarius, tam facile rejicitur, quam temere profertur. Quid enim prohibet, quo minus in pauca momenta & quantumvis tenues bracteas lentissima materia ducatur? Sed ne tempora quidem Reipublicæ si cogites, locus ullus inconstantiæ tantæ datur. Inter denarium primo percussum & asses sextantarios vix viginti quinque anni intersunt: nec medio tempore quidquam intercessit,

 quod

quod tam repentinam crebramque deſultoriæ levitatis mutationem requireret. Vbi ergo mens fuit viri doctiſſimi, quum bis ſcripſit, denarium pependiſſe trientem ſub poſtremis regibus? Qui quæſo pependit trientem, quum nec fuit omnino, nec ſuſpicari poterat quiſquam aliquando futurum? Argentum ſignatum eſt a. V. C. IↃLXXXIV, Coſſ. Q. Ogulnio Gallo, C. Fabio Pictore, quinque ante Punicum bellum annis, ipſis CCLX poſt reges ejectos. Dum Punicum bellum trahitur, conſtitutum, ut aſſes ſextantario pondere ferirentur. Nam illum, quem Servius Tullius primus argenteum nummum flaſſe dicitur Varroni apud Soſipatrum ſeptem ſcriptulorum, unde probabunt fuiſſe denarium? Et ſi ille trientem unciæ fuit, quum primum flaretur, quando fuit uncialis? Certum eſt eum nummum non fuiſſe publici uſus, ſed temporum, & notam memorabilis alicujus eventus. Sic & tres quatuorve illi, quos oſtentat Savotus, non ſtata lege monetæ, ſed privatorum libidine percuſſi fuerunt. Quod ne nunc quidem, non modo in imperiis & urbibus, ſed etiam in ditibus familiis ceſſat, ſi quod hujuſmodi monumentum cujuſcumque rei apud poſteros exſtare voluerunt. Hippoiatricos ſive veterinarios & Priſcianum & Diodorum ex verſione Ruellii (credo voluiſſe Dioſcori-

dem) ſcripſiſſe, denarium fuiſſe olim ſextam partem unciæ, ſic ut ſex facerent unciam, & quiſque eſſet quatuor ſcriptulorum, ait Savotus. At alia eſt deſcriptio ponderum in re medica, alia nummorum in re pecuniaria. Præter illa, quæ Celſum & Largum turbare diximus, quibuſdam illorum etiam mina habet uncias ſedecim, drachmas CXIIS, ſcriptula CCCXXXVIIS, obolos DCLXXV: libra drachmas XC, ſcriptula CCLXX, obolos DXL: uncia drachmas ſeptem & dimidiam, ſcriptula XXIIS, obolos XLV: ut videre eſt apud Agricolam lib. V, qui eſt de ponderibus Græcis. Quæ omnia a re nummaria diverſiſſima: ut ſi Priſcianus ab illis hoc hauſerit, auxerit errores ſuos. Deinde iidem denario utuntur, non qui fuerat ſub antiquiſſima republica, ſed illo ipſo, qui jactabatur tempore Cæſarum. Quid ſi viris optimis in mentem veniſſet, Romanos ad exemplum Siculi decalitri ſuum formaſſe denarium? quod cum eſſet decem obolorum Æginæorum, quas & λίτρας vocabant, ſedecim obolorum Atticorum cum beſſe, ita ut unumquodque duabus drachmis Atticis & quatuor obolis æquaretur, trientem unciæ complebat. Triumphaſſent, opinor. Sed primo longe pretioſius & æs & argentum erat Romæ quam Syracuſis, quum illi non niſi ære hactenus in pecunia fuiſſent uſi, ar-

gentum pro gemma ducerent; hi jamdudum & argenteo & aureo nummo uterentur. Deinde vocabula Siculorum adoptaverunt Romani, non ut eandem omnibus partibus rem significarent, sed ut multum diversas propter quandam analogiam. Siculi obolum, nummum argenteum, dixerunt λίτραν. Romanis libra σταθμὸς cujusvis rei ponderandæ, sed prima in ære. Οὐγγία Siculis minutus ex ære nummus: Romanis duodecima pars libræ. Siculis decalitron secabatur in decem partes argenti: Romanis denarius appellabatur a decem libris æris, dividebatur autem in quatuor partes argenti. Nam libella, ut ait Varro, erat ex argento parva, adeo non didrachmo major, ut ne obolo quidem Attico, nedum Æginæo par fuerit: quum Atticus obolus sexta pars drachmæ, libella decima foret. Denique, quod supra, ut *sestertii* pro mille nummis originem & rationem obtineremus, solvenda fuit religio ex discrimine drachmæ & denarii objecta; id nunc invertere licet, postquam de *sestertio* illo nemo paulo humanior dubitat. Si denarius unciam aut semunciam aut trientem &c. pondo fuit, necesse est, ex proportione & sestertium nummum fuisse aut quadrantem aut octavam aut duodecimam &c. partem unciæ. Igitur libra, ut habuit vel duodecim vel XXIV vel XXXVI denarios,

narios, ita etiam habuit vel XLVIII vel XCVI vel CXLIV sestertios. Hoc si verum est, *sestertium* neutro genere, hoc est, sestertia libra, duæ libræ argenti selibra, fuerunt CXX, vel CCXL vel DCX sestertii nummi. At quis unquam *sestertia* dixit nisi pro singulis mille nummis? qui si quando quadrantem unciæ aut octavam aut duodecimam fecere, singula sestertia oportet æquasse aut XX libras dextantem, aut decem quincuncem, aut septem minus uncia & duabus sextulis. Hujus argumenti tantam vim esse vidit Agricola, (qui tamen haudquaquam eo processit insolentiæ, ut denarium, vel quos graves vocavit, unciam vel semunciam vel trientem faceret) ut *sestertia* pro mille nummis usquam dici negarit. Quod cum jam sit in confesso, quid habent quo se tegant, qui nolunt centenis denariis, quadringenis sestertiis æstimatam argenti nummariam libram? qui denarios drachma multo faciunt pensiores? qui multa alia de auro & ære ex hoc uno vocabulo, si recte intelligatur, dijudicanda implicant & involvunt. Savotus tamen & sestertios generat, qui quinque unciam argenti, LX libram, nongenti libram auri æquarent: quo sestertio usitato ex uncia factus fuerit denarius & ejus quadrans. Enimvero stomachosior aliquis hoc ferendum esse neget, & cum servolo Plautino facessere

jubeat fabrum cudentem plumbeos nummos. Quid plumbeos? si ex cera fuissent, an sæpius fingere & refingere illos potuissent? Plane pueros Romanos faciunt hi subtiles, in denariorum, victoriatorum, sestertiorum pondere lascivientes & multa odiosa (quid enim molestius crebra mutatione monetæ?) delicate jocoseque facientes, quasi ex arena aut stramine casas struerent & destruerent variarentque, decies in hora hiberna. Homo bonus exsultat Plinii verbo: *sestertiorum qui tunc erant*: sed qui tot verba, tot paginas, tot capita in explicando eo loco prodigit, consultius fecisset, si nunquam eum attigisset. non debet enim explicari, priusquam fuerit emendatus, alioqui finis ineptiarum nullus. Revertor ad Gassendum. Ille assem ait, quamvis imminutum, semper suas illas partes, semissem, trientem, quadrantem & cæteras usque ad unciam retinuisse. Si de assario vel asse in pecunia loquitur, nimium dicit: non enim infra illum, nisi semis, triens, quadrans, in usu mansere. Si de asse, quo partiebantur omne solidum, frustra dicit, nam ille nunquam imminutus est. In ipso abaco placuit viro clarissimo rem, ut ait, ad unguem scrupuloseque exigere. Nobis & propter morem veterum & ob commodiorem docendi rationem minus exacto calculo uti potius videtur. Itaque si

inci-

incidiſſem in eandem ſententiam, tamen in abaco denarium ſive quatuor ſeſtertios ſeptem ſolidos ſemiſſem feciſſem ad rotundandos numeros. Neque enim video, ſi quis illum abacum ſcrupuloſum vel centies legat, quomodo remoto illo ab oculis de pecunia veterum quidquam pronuntiare poſſit: ita memoriam turbant iſtæ minutiæ æris excurrentis. Quin citius inter horologia conveniet, quam inter illos, qui hæc adeo exigue perſequuntur: ſemper invenietur, qui alium plus minuſve, quam debebat, dixiſſe criminabitur. Sed quod ibidem *decem æris* ponuntur pro denario, *centum æris* pro decem denariis, *mille æris* pro centum denariis, *decem millia* æris pro mille denariis, *centum millia æris* pro decem millibus denarium; non modo in univerſum verum non eſt, ſed etiam contra ipſius ὑπόθεσιν vel deſtinationem irrepſit. Præfatus eſt enim de illo ſe denario agere, qui fuerit octava pars unciæ, utpote ſub primis Cæſaribus. At ipſe & quos nominavi, denarium, qui decem libras æris penderet, modo octuplo, modo quadruplo, modo triplo, modo duplo volunt fuiſſe graviorem. Illum autem, qui ſub primis Cæſaribus viguit (qualem ego ſemper fuiſſe contendo, ubi fuit maximus, tria ſcriptula non magno excedentem; & ſi quid variavit, id pro animo magis triumvirorum monetalium & Roma-

norum

norum principum, quam ex decreto ſenatus aut lege monetæ accidiſſe, adeo ut nihil de eo adfirmari poſſit) illum, inquam, nemo negat non denis æris, ſed ſenis denis æſtimatum: ſic decem denarios centenis ſexagenis æris, centenos mille ſexcentis, mille denarium ſedecim millibus, decem millia denarium centum ſexaginta millibus æris. Reperitur hic error, quum annotatur ideo ad quatuor ſeſtertios appoſitum *decem æris* &c. ut intelligatur ſingulis quaternis ſeſtertiis ſeu nummis, totidem denarios ſeu *decem aſſes* reſpondere: & quum in verſu Perſii:

Et centum Græcos curto centuſſe licetur:

Centuſſem dicitur eſſe idem quod quadraginta ſeſtertios. Dirigitur enim abacus ad illud tempus, quo quaternis ſeſtertiis ſeu denario non deni, ſed ſedecim aſſes reſpondebant: & quum Perſius ſcriberet, centum aſſes non quadragenis, ſed vicenis quinis continebantur ſeſtertiis: etenim ſeſtertius non duos aſſes & ſemiſſem, ſed quatuor aſſes valebat. Sic *terna millia æris*, quæ menſtruo ſumptui expenſa tuliſſe apud Cornelium Nepotem fertur Atticus, non ſunt mille ducenti ſeſtertii: hi enim illo ævo quatuor millia octingentos aſſes colligebant: ſed ſeptingenti quinquaginta, denarii CLXXXVIII cum dimidio, noſtri coronati octodecim cum didrachmo & hemidrachmo: nam *mille æris*

tum

tum sestertios faciebat CCL, denarios LXII & victoriatum. Sic ubi Martialem adhibet, ut probet *quadrantes* partes assis, non denarii, fuisse, (quasi quisquam dubitet, præterquam in rationibus ad denarium, & quoties denarius, ut cætera omnia dividenda, per assis partes dividitur: tum enim *quadrans* pro quatuor assibus, quarta denarii parte, ponitur)

Centum miselli jam valete quadrantes,
centum quadrantes interpretatur XXV asses, sestertiosve decem. At hi sex sestertii & as unus erant. Statim post *tria millia æris* mille ducentis sestertiis æstimata, hoc pacto sub- " jungit, etiam intelligi, quantus moneta no- " stra fuerit census singularum classium, quum " Livius tradat, constituisse Servium Tullium " censum primæ classis tantum centum millia " æris, secundæ LXXV millia æris, tertiæ L mil- " lia æris, quartæ XXV millia, quintæ undecim " millia. Quod cum scriberet vir præstantissimus, rursus oblitus erat, se abacum suum direxisse ad illum denarium, qui fuerat octava pars unciæ argenti, octo unciarum æris, & adfirmasse antea, sub postremis regibus, Servio & Superbo, denarium pependisse unciæ argenti trientem: qua ratione sestertius duodecima pars unciæ fuit. *Tria millia* æris, qui & *mille ducenti sestertii nummi*, facit pecunia Gallica CXI libras Turonicas, XIII so-

lidos, IV denariolos. At *mille ducenti sestertii*, qui duodecim forent in uncia, ex ipsius ratione essent quidem *tria millia æris*, sed longe amplius ista summa Gallica extenduntur. Colligunt enim centum uncias argenti: hæ sunt octo libræ quatuor unciæ. Æstimavit autem unciam LXIV solidis, seu tribus libris Turonicis, quatuor solidis. Hæ in libram Romanam sunt XXXVIII libræ Turonicæ, octo solidi: in octo libras CCCVII libræ Turonicæ quatuor solidi, numerus multum diversus a CXI libris. *Centum millia æris* reddit decem millia denarium: quot etiam sub Servio valebant, si tum, ut illi placet, erat denarius. Sed quia illum denarium ait fuisse trientem unciæ, ita ut tres constituerent unciam argenti, seu libras Turonicas tres, quatuor solidos, XXXVI denarii libram Romanam, forent (denarium enim æstimabimus libra Turonica ad vitandam morositatem minutiarum) decem millia denarium totidem libræ Turonicæ: quum in abaco inveniam iis adscripta tria millia septingentas viginti duas libras Turonic. & quod excurrit. Tantundem efficerent *centum millia æris* istius temporis per se ex illius ratione argento nostro comparata. Nam denarium, qui decem libras æris valuit, unciæ argenti trientem, & sic octo scriptulorum, faciendo, unciam argenti æstimat XXX libris æris seu tre-

centis

centis ſexaginta unciis,libram argenti CCCLX libris æris : ut ſit proportio inter argentum & æs quæ unius ad CCCLX. Sic *centum libræ æris* comparantur LXXX ſcriptulis argenti, quæ ſunt tres unciæ octo ſcriptula, X libræ Turonicæ, XIII ſolidi, IV denarioli: *mille æris*, octingentis argenti ſcriptulis, id eſt, triginta tribus unciis, octo ſcriptulis, quæ efficiunt centum libras Turonicas, ſolidum, quatuor denariolos : *decem millia æris*, octo millibus ſcriptulorum argenti, hoc eſt, trecentis triginta tribus unciis, octo ſcriptulis, quæ mille libræ Turonicæ & paulum æris excurrentis : *centum millia æris*, octoginta millibus ſcriptulorum, id eſt, tribus millibus trecentis triginta tribus unciis, octo ſcriptulis, eaque decem millia librarum Turonicarum. Sic proportione in cæteris cenſibus ei deſcendendum erat. Atque hinc apparet haudquaquam docere abacum iſtum, quantus ex ipſius utique ratione cenſus fuerit claſſium. In illo, *decies ſeſtertium*, explicando gregem ſequitur : poſterius vocabulum eſſe genitivo plurali & genere maſculino uſurpatum, dicique per intellectum τȣ̃ *centena millia*: qui tamen genitivus pluralis (monſtrum horrendum, ingens,) commutari videatur interdum in genitivum, interdum in ablativum ſingularem. Nos planum fecimus jam ante decem annos in eo ſermone, τὸ *ſeſtertium*

tium

tium singularis numeri esse & generis neutrius: nec intelligi *centum millia*; sed *decies sestertium* dici pro decies centies sestertio pondere argenti signati, hoc est, pro duobus millibus quingentis argenti signati libris, in quas imputarentur decies centena millia nummum: adeo ut idem significent *decies sestertium* & *decies centena millia nummum*: sed alia sit atque alia utriusque formula: quum illic *sestertium* sit singulare neutrum, intelligens τὸ *pondus argenti signati*, & pro imperio vicinæ orationis per casus flectatur; hic sit genitivus pluralis masculinus, intelligens τὸ *nummum*. Rarius quidem esse ait, ut adhibeatur adverbium usque ad *decies*, & dicatur, ut est in abaco: *sestertium semel*, *sestertium bis* &c. Non est rarum quod nunquam fit. Audemus affirmare, neminem unquam ita locutum esse, etsi per analogiam Grammaticam possent, sed fuerunt rationes, quare hæc usus repudiaret, quas primo libello exposuimus. Illud *millies millies*, jam notavimus in Aldo: nam Romani malebant, *decies centies millies*. Similiter multa disputavimus dudum, quare nec aureum Romanum didrachmum ex instituto & lege monetæ, nec proportionem inter aurum & argentum potissimo reipubl. & Cæsarum tempore quindecuplam aut duodecuplam, quæ decupla erat, statuere possimus. Vnum non sine gemitu

gemitu legi, ſanctiſſimum illum & divinum Fabricium Peireſcium, auctores omnes & Græcos potiſſimum, qui de Ponderibus & menſuris ſcripſerunt, per bibliothecas Vaticanam, Regiam, Auguſtanam, cæteras, exſcribi curaſſe, ut cum hominibus iſtorum ſtudioſis communicaret. Vbi talem? unde talem? quando talem? quo theſaurus iſte devenit? aut quis ejus mihi copiam facturus eſt?

CAP. X.

L. Voluſii Mœciani IC. locus inſignis explicatus, defenſus & interdum correctus. Æs excurrens. Conficere rationes ad denarium. Denarii partitio ſecundum aſſis partes. Elegantia calculatorum, hoc eſt, vocabula & notæ æris excurrentis in rationibus ad denarium explicatæ. Semuncia ſicilicus in denaria ratione pro aſſario. Seſcuncia pro dupondio. Sextans ſicilicus pro tribus aſſibus. Quadrans pro quatruſſis. Quandrans ſemuncia ſicilicus pro quinqueſſis. Triens ſemuncia pro ſex aſſibus. Quincunx ſicilicus, id eſt, ſeptem aſſes. Semis pro octuſſis. Semis ſemuncia ſicilicus pro novem aſſibus. Septunx ſemuncia idem quod decuſſis Beſſicilicus, undecim æris. Dodrans, duodecim æris. Dodrans ſemuncia ſicilicus, terni deni aſſes. Dextans ſemuncia, quatuordecim aſſes. Deunx ſicilicus, quindecim. Heronis Alexandrini locus varie emendatus & illuſtratus. Chalci proprie octo in obolo. Chalcus XLVIII *pars drachmæ argenteæ, non æris, etſi ex ære. Drachma vetuſtioribus non dicebatur in ære. Pars* LXXII, *quam Africanus & Hero*

assi tribuunt, non est assis nummi aerei, sed assis divisoris. Duodecim partes denarii Heroni, quae Volusio duodecim unciae. Denarius non dividebatur in partes MCCLII. *Notae Graecae* τοῦ ἡμίσεως καὶ τῆς οὐγκίας. Τροπαϊκοῦ, *victoriati.*

DE rationibus ad denarium, victoriatum, sestertium, conficiendis scite admodum & eleganter a Mœciano jurisconsulto tractatum esse ait Hotomannus, sed nihilo magis ab antiquariis nostris intellectum eum locum quam aliquod Cumææ Sibyllæ folium. Budæum & Agricolam quasi prætereuntes illum adspexisse, tanquam aut nihil ad eorum institutum pertineret, aut *confici rationes ad denarium, sestertium, quinarium*, idem esset, quod referre in tabulas certum denariorum, sestertiorum, quinariorum, numerum expensum acceptumve. neque ideo ab se culpari, qui post attentissimam aliquot horarum cogitationem ac molestissimum laborem, quem in eo partim emendando, partim explorando consumserit, vix sibi visus sit bonam operam, in re præsertim hoc tempore supervacanea posuisse: nisi quod antiquitatis locum obscurissimum primus omnium illustraverit. Laudo voluntatem, etiam si quando non respondet eventus: nusquam autem melius operam putem collocari, quam in unico ejus generis monumento: tantum abest, ut supervacaneam

censeam.

censeam. Sed præsagivit animus viri sæpe divini, supervacaneam operam fore, quæ illi omnium infelicissima cecidit. Verba Volusii hæc sunt: *Quare si ad denarium rationem conficies, assem hac nota scribas,* X Σ Ɔ, *ac voces,* Semuncia sicilicus. *semunciæ enim sedecim & sicilici sedecim assem efficiunt. Dupondium hac nota scribas,* X—Σ, *ac voces,* Sescuncia. *nam sedecim sescunciæ dupondium efficiunt. Tressis hac nota scribas,* X=Ɔ, *ac voces,* Sextans sicilicus. *æque enim sedecim sextantes totidemque sicilici tres asses efficiunt. Quatrussis hac nota scribas,* X= –, *vocesque,* Quadrans. *sedecim enim quadrantes quatrussis efficiunt. Quinques hac nota scribas,* X= – Σ Ɔ, *vocesque,* Quadrans semuncia sicilicus. *nam sedecim quadrantes ac totidem semunciæ sicilicique faciunt quinques. Sexis hac nota scribas* X= = Σ, *nominesque,* Triens semuncia. *æque enim trientes & semunciæ sedecies ducti sexis efficiunt. Septus hac nota scribas,* X=-= Ɔ, *ac nomines,* Quincunx sicilicus. *simili enim modo quincunces ac sicilici multiplicati septus efficiunt. Octus hac nota scribas,* X S, *ac nomines,* Semis. *quibus eodem modo multiplicatis octus reperies. Nonus hac nota scribas,* X S Σ Ɔ, *appellesque,* Semis semuncia sicilicus. *sedecies hac quoque nota, quæ vocatur semis semuncia sicilicus, multiplicata nonus invenies. Decus hac nota scribas,* XS—Σ, *atque nomines,* Septunx semuncia. *septuncem quoque ac se-*
 mun-

munciam totiens si duxeris, decus efficies. Vndeciaes hac nota scribas ꭓS=Ɔ, *appellesque*, Bessicilicus. *nam bessicilici totiens ducti undeciaes efficiunt. Duodeciaes hac nota scribas*, ꭓS=-, *ac voces*, Dodrans. *dodrantes eodem modo computati duodeciaes efficiunt. Tredeciaes hac nota scribas*, ꭓS=-ΣƆ, *vocesque*, Dodrans semuncia sicilicus. *dodrantibus semunciis sicilicis eadem ratione multiplicatis tredecim asses efficies. Quatuordeciaes hac nota scribas*, ꭓS==Σ, *ac voces*, Dextans semuncia. *dextantes enim semunciaque sedecim æque quatuordeciaes efficiunt. Quindeciaes hac nota scribas*, ꭓS-:Ɔ, *ac appelles*, Deunx sicilicus. *deunx quoque ac sicilicus sedecies ducti quindeciaes efficiunt. Ingeniosissime autem, quum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis æris nota inventa est, quæ sedecies multiplicata id efficeret. namque cum denarii nota præscribatur, eique subjungatur æris excurrentis nota, manifestum est eam sedecies ducendam ex adnotatione denarii.* Hic Hotomannus *excurrentis æris notam* dici vult mire, quæ alias præcurrit, illisque præscripta est: eas notas esse ꭓ, V, LLS: quarum prima sedecies, altera octies, tertia quater significet. Dein altero versu legit, *incurrentis æris notam*, idque explicat, propositi atque in medium adducti, ut apud Celsum & Scribonium, *tot denarios vel drachmas in libram incurrere.* Vtrumque contra omnem rationem & usum loquen-

loquendi. nam quid habent simile hæc posteriora? quo incurrit illud æs, ut apud hos in libram tot drachmæ? Præterea non dicitur *nota excurrens*, sed *æs*: atque hæ notæ si tantum sunt, ut vult, multiplicandi, non sunt æris notæ. Dicitur autem, illam notam *sedecies* in ratione ad denarium conficienda *multiplicari*: significat igitur de sententia Hotomanni hæc nota X numerum centenum sexagenum: tantum enim facit denarius sedecies ductus. Quid jam profecimus? nam nota illa ducta sedecies effectum fore æs excurrens scribit Mæcianus. Vbi, aut quod illud? Iam quidem multo magis sum Tiresias quam dudum. Sed audiamus interpretantem: Qui rationes ad denarium confice- «
re volebant, ne necesse haberent notam pe- «
cuniæ incurrentis sedecies exarare (quod «
certe molestissimum fuisset) ingeniosissime «
sunt commenti certam notam ac figuram, «
qua præposita & inspecta confestim intelli- «
geretur, subsequentes & in rationis lineam «
inductas notas sedecies multiplicandas esse: «
nimirum X, quæ denarium, hoc est, sedecim «
numerum significaret. Velim aliquem esse «
tam vatem, ut conjicere ac me docere possit, quare nota pecuniæ incurrentis (patiar enim locutionem, quasi, quod vult, significantem) in rationibus conficiendis fuerit sedecies exaranda? & quæ ex eo molestia? Sane erit

alter Apollo, qui hoc declaraverit. Nam quod ait, istam notam præpositam significare, sequentes esse multiplicandas, Mæcianus ipsam *æris excurrentis notam* tradit sedecies ducendam ; tradit etiam eam *notam subjungi, denarium præscribi* : est igitur alia nota æris excurrentis, illa quæ & ingeniosissime excogitata dicitur, alia denarii. Corrigit deinde valde male : *Si ad denariariam rationem conficias assem, has notas scribas.* Quid enim *conficere assem?* Quamvis, inquit, pecuniæ summam. Hoc quidem a mente Volusii alienissimum, qui verbis istis ostendit, quomodo in rationibus pecuniarum, quarum summæ per denarios colliguntur, assem redundantem notare ac vocare solerent ratiocinatores. At ὁ πάνυ, Finge, ait, me in tabulis scri-
» psisse : *Titio, qui mihi assem crediderat* (id est,
» quamlibet pecuniæ summam, quæ in duode-
» cim partes dividebatur) *persolvi primum* X∑ :
» *tum sequenti mense persolvi* XƆ. Quamvis se-
» mel tantum illam notam posuerim, tamen
» denarii nota excurrens & præscripta indicat
» sedecim persolutas primo semuncias, deinde
» sicilicos, & sic me liberatum esse, & paria
fecisse. Hoc vult, si bene oculis utor. Finge me mutua accepisse ab illo Titio duodecim millia nummum. Ejus totius summæ tanquam assis semuncia vel quarta & vicesima pars sunt quingenti : sedecies autem quin-

genti

genti ſunt octo millia. Igitur fac me primo ſolviſſe octo millia : ea ſignificabo in tabulis meis iſta nota : X Ꝗ : quod ſit, *ſedecies ſemunciam*. Rurſum quadrageſima octava, quaſi ſicilicus, ſunt ducenti quinquaginta : ſedecies autem CCL ſunt quatuor millia. Quum ergo poſtea perſolvi illa quatuor millia, ſcribo me expenſum tuliſſe X Ɔ, ſive *ſedecies ſicilicum*. Atque ita *conficere rationes ad denarium*, nihil eſſe aliud ſtatuit quam æra, quocumque genere pecuniæ, poſt præſcriptam denarii notam multiplicare per ſedecim; *ad victoriatum*, per octo; *ad ſeſtertium*, per quatuor. Nihil tale nec Voluſius unquam nec quiſquam veterum ſomniavit. Scilicet qui ſeſe parte æris alieni liberaverat, non poterat in codice ſuo id annotare, niſi prius debitum ſuum inſtar aſſis in duodecim partes deſcripſiſſet, ac dein ſubduxiſſet, quot unciis, ſemunciis, ſicilicis eſſet liberatus. Quemadmodum vero hic apparet, niſi ea ratio inventa eſſet, rem moleſtiſſimam faciendam fuiſſe, nempe notam neſcio cujus æris incurrentis oportuiſſe ſedecies exarari? Cur non (nam ipſius interrogationibus multo juſtius hic utar) ſcriberet ſtatim *octo millia?* & dein *quatuor millia?* Sed prævertamur ad verum ſenſum Mæciani eruendum : quo percepto, non poſſunt, quos implicuit vir doctiſſimus, errores quemquam morari. *Conficere rationes ad de-*

narium est pecunias in codice rationum vel expensas ferre vel acceptas referre denariis; *ad victoriatum*, victoriatis; *ad sestertium*, sestertiis. Neque vis hic alia præpositionis, quàm in illo apud Ciceronem in Quinctiana: *quid iis ad denarium solveretur.* id est, quanta summa denariorum debitum, quod in alio genere nummi contractum erat, expungeretur. *Æs* autem *excurrens*, id quod est intra denarium, seu minus assibus sedecim, & tamen ad idem caput, cui adscribitur, pertinet: ut in L. XXVI. π. II. D. Depositi: *ex ratione patris vestri decem & quod excurrit.* Velut hodie qui ad libras vel florenos vel francos, quos vocamus, rationes conficiunt, æs excurrens habent, quod est intra stuferos vel solidos viginti. Hoc utrumque cum in promptu esset Hotomanno, quod non adsequeretur, quomodo verbis hi sensus aptarentur, utrumque refutavit. Volusius: *Ingeniosissime cum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis æris nota inventa est, qua sedecies multiplicata id efficeret.* Delicias vide Romanorum, qui in rationibus conficiendis æs excurrens, non per numeros assium simpliciter, sed per assis partes, quæ sedecies ductæ totidem asses, quot essent in ære excurrenti, efficerent, significarunt. Igitur quoties per denarios acceptorum aut expensorum colligebant summas, inventas usurpa-

ſurpabant *notas* (puta ex illis notis, quibus libræ vel aſſis partes notabantur) *æris excurrentis* (quibus notarent illud æs, quod ultra denarios & denario vel ſedecim aſſibus minus erat in eadem ſumma) *quæ notæ ſedecies multiplicatæ* (quæ ſigna vocabulaque partium aſſis, quia aſſium ſedecim denarius erat, ſedecies aucta vel ducta) *id* æs excurrens *efficerent*, nempe tot aſſes, quot ſingulis denariorum ſummis ſuperfuerant. Fatendum eſt, paullo obſcurius loqui jurisconſultum, quam erat neceſſe. Rationem ærariam, cui adſuerant ante argentum ſignatum, tranſtulerunt ad rationes nummi argentei denarii: & quia ſingula æra ſive accepti ſive expenſi non finiebantur ſemper numero denariorum, ſed ſæpe aliquot aſſibus ſuper denarios excurrebant, illam ſummulam denario minorem inſtituerunt perſcribere, non numerando tres, quatuor, aut quot ſupererant aſſes, ſed conceptam vocabulis, &, quo celerius fieret, in tabulis notatam ſignis partium aſſis. Denarius ſedecim aſſium erat quaſi totum, ergo *as*: quod minus erat ſedecim aſſibus, hujus aſſis velut *uncia* vel plurium unciarum pars, vel *ſemuncia*, vel *ſicilicus* habebatur. Sic *uncia* denarii ſedecim aſſium eſt as cum triente: *ſemuncia* duo trientes: *ſicilicus* triens: *ſextans* ſeu duæ unciæ denarii, aſſes duo duoque trientes:

quadrans denarii seu tres unciæ, quatuor asses: *triens* seu quatuor unciæ denarii, quinque asses triens: *quincunx*, sex asses duoque trientes: *semis*, octo asses: *septunx*, novem asses triens: *bes*, decem asses duo trientes: *dodrans*, duodecim asses: *dextans*, tredecim asses triens: *deunx*, quatuordecim asses duo trientes: adde *unciam* unam, nempe assem trientem; completus erit *as* denarius, sive solidum, sedecim asses. Hinc ergo quum as redundaret super denariorum summam, sic faciebant: *Mævio expensos tuli* ⳨ L X Ꞩ Ɔ. hoc est, *denarios sexaginta semunciam sicilicum*. As denarii sextadecima pars, constans ex quarta & vicesima parte, sive duobus trientibus, & quadragesima octava, sive triente uno. At assis sextadecuma pars est *semuncia sicilicus*. nam sedecim semunciæ sunt octo unciæ, sedecim sicilici quatuor unciæ, quibus duodecim junctis completur as. Est autem *semuncia* pars vicesima quarta, *sicilicus* quadragesima octava assis sive solidi cujusque per duodecim uncias divisi. Inde igitur factum, ut pro excurrenti asse notarent dicerentque logistæ *semunciam sicilicum*. Quum duo asses ita scribebant & pronunciabant: *Titio eo nomine erogavi* ⳨ L–Ꞩ. hoc est, *denarios quinquaginta sescunciam*. Scilicet bini asses sunt pars octava denarii: nam bis octo sedecim. At octava

pars

pars assis *sescuncia.* etenim octo sescunciæ duodecim faciunt uncias. Sic pro dupondio vel duobus assibus ultra denarium notatur & pronunciatur *sescuncia.* Quum tres asses excurrerent, sic referebant. *Seio dedi* ✕XX=Ɔ. hoc est, *denarios viginti sextantem sicilicum.* Tres asses denarii sunt sexta & quadragesima octava pars. At sexta pars assis est *sextans*, quadragesima octava *sicilicus.* Ergo tres asses denarii *sextans sicilicus.* Sex asses, duo sextantes duo sicilici, sive quatuor unciæ & semuncia : novem asses, tres sextantes tres sicilici : duodecim asses, quatuor sextantes quatuor sicilici, hoc est, dodrans sive novem unciæ denarii : quindecim asses, quinque sextantes quinque sicilici, hoc est, deunx vel undecim unciæ cum sicilico vel quarta parte unciæ. Vt assem sive totum denarium habeamus, supplendi tres sicilici, quo numero est assarius in denario sedecim assariorum : qui, ut modo dictum, pronunciatur notaturque *semuncia sicilicus* denarii, sive tres sicilici. Si quatuor asses superfuerant, ita scribebant : *Lucio expensos tuli* ✕X=-. hoc est, *denarios decem quadrantem.* Quatuor asses quarta pars denarii sedecim assium. As autem quatuor habet quadrantes. Ergo quatuor asses denarii *quadrans.* Si quinque asses excederent denariorum numerum : *Paullo* ✕C=-£Ɔ. hoc est, *denarios*

rios centum quadrantem semunciam sicilicum. Quinque asses denarii pars quarta & sextadecima. Est autem assis quarta pars *quadrans*, sexta decima *semuncia sicilicus*. Ergo quinque asses denarii *quadrans semuncia sicilicus*. Sex asses ita significabant: *Sempronio eo nomine* ✕CC=– Ʃ. hoc est, *denarios ducentos trientem semunciam*. Sex asses sunt denarii ex sedecim assibus constantis pars tertia, videlicet quinque asses, quatuor unciæ, & vicesima quarta, nimirum octo unciæ. Octies enim viginti quatuor sunt CXCII, quot unciæ universæ sunt sedecim assium. Sedecies autem duodecim & octies viginti quatuor eundem numerum efficiunt. Iam pars tertia assis *triens*, quarta & vicesima *semuncia*. Ergo sex asses denarii *triens semuncia*. Septem assibus hanc dederunt notam: *Caio dedi* ✕CCC:-:Ↄ. hoc est, *denarios trecentos quincuncem sicilicum*. Sex asses & duo trientes denarii sedecim assium sunt *quincunx*. Deest ad septussis explendum triens unus, seu quatuor unciæ, quæ est quadragesima octava pars denarii: nam quadragies octies quatuor unciæ ductæ conficiunt CXCII. Est autem quadragesima octava pars assis *sicilicus*. Ergo septus *quincunx sicilicus*. Octo asses sic denotabantur: *Titio eo nomine* ✕CCCCS. hoc est, *denarios quadringentos semissem*. Octo asses denarius dimidia-

midiatus. Assis dimidium *semis*. Sic victoriatus denarii *semis*. Si novem asses restarent: *Quod plus dedi Alfio* XLXXS𐆒Ↄ. hoc est, *denarios septuaginta semissem semunciam sicilicum*. Novem asses denarii pars altera, superque pars sextadecima. As autem duos semisses, sedecim semuncias sedecimque sicilicos habet. Ita novem asses denarii *semis semuncia sicilicus*. Decem asses ita repræsentabant: *Alfeno* XXVS–𐆒. hoc est, *denarios quindecim septuncem semunciam*. Decem asses denarii *septunx*, id est, novem asses triens, & præterea duo trientes ad decimum assem implendum. Ea denarii *semuncia* est. nam uncia denarii as cum triente. Asses undecim sic exprimebant: *Illi* XXXVS=Ↄ. hoc est, *denarios viginti quinque bessem sicilicum*. Vndecim asses sunt denarii duo trientes, sive octo unciæ, & quarta pars unciæ sive triens unus. Octo autem unciæ assis *bes*, quarta pars unciæ *sicilicus*. Ergo undecim asses denarii *bes sicilicus*. Duodecim asses fingebant vocabantque: *Quinto* XXXIVS=–. vel SZ. hoc est, *denarios viginti quatuor dodrantem*. Duodecim asses denarii novem unciæ, qui *dodrans* in asse. Tredecim hac nota intelligebantur: *Illi* XXXXS=–𐆒Ↄ. hoc est, *denarios triginta dodrantem semunciam sicilicum*. Tredecim asses continent denarii novem uncias, sive *dodrantem*, & præterea sextam-

tamdecimam partem, quæ in aſſe *ſemuncia ſicilicus*. Igitur tredecim aſſes ſuperantes denarium in ratione *dodrans ſemuncia ſicilicus*. Quatuordecim noſcebantur hoc modo: *Sexto* ӾXL S⚌ Ʃ. id eſt, *denarios quadraginta dextantem ſemunciam*. Nam tredecim aſſes & triens ſunt denarii ſedecim aſſium decem partes duodecimæ: ad implendum quartum decimum duobus opus eſt trientibus, ſive octo unciis, quæ eſt pars quarta & viceſima ejuſdem denarii. Sunt autem decem partes aſſis *dextans*, quarta & vigeſima *ſemuncia*. Hinc quatuordecim aſſes, denarii *dextans ſemuncia*. Denique aſſes quindecim ita ſignabant: *Decimo* ӾXV S:-:Ɔ. hoc eſt, denarios quindecim deuncem ſicilicum. Sunt enim quindecim aſſes, denarii undecim unciæ, hoc eſt, undecim aſſes undecimque trientes, ex quibus undecim trientibus fiunt tres aſſes duo trientes, & inſuper quarta pars unciæ, triens unus. Vndecim autem unciæ, cujuſvis aſſis *deunx*, quadrans unciæ *ſicilicus*. Sic aſſes quindecim, denarii *deunx ſicilicus*. Has duodecim uncias denarii in rationibus uſitatas agnoſcit & Hero Alexandrinus: Διαιρεῖται δὲ ἐκ περιουσίας καὶ τὸ δηνάριον κατὰ Ῥωμαίους εἰς μέρη ασνϚ. ἔχει γὰρ μέρη ιβ, νούμμους δ, ἀσσάρια ις. Ὁ δὲ νοῦμμος οὐγκίαν ἔχει τῷ σταθμῷ· τὸ ἀσσάριον διαιρεῖται εἰς πε″, καὶ γ″, καὶ δ″, καὶ ϛ″, καὶ η″, καὶ θ″, καὶ ι″, καὶ ια″, καὶ ιβ″,

καὶ

καὶ ιϛ´´, καὶ ιη´´, καὶ κδ´´, καὶ λϛ´´, καὶ μ´´, καὶ ν´´. καὶ τάδε μέρη ταῦτα ἰδίας ὀνομασίας ἔχει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις λογισταῖς. *Dividitur praeterea etiam denarius ſecundum Romanos in partes* MCCLII. *Habet enim partes duodecim, nummos quatuor, aſſes ſedecim. Nummus autem unciam habet ponderis. As dividitur in partem dimidiam, & tertiam, & quartam, & ſextam, & octavam, & nonam, & decimam, & undecimam, & duodecimam, & ſextam decimam, & octavam decimam, & vigeſimam quartam, & triceſimam ſextam, & quadrageſimam & quinquageſimam. Atque hæ partes appellationes ſuas habent apud Romanos ratiocinatores.* Transſcribimus hunc locum, ut accepimus ab illuſtri Scaligero, ſed inſignite corruptum. Quas partes vocet MCCLII, hoc vero quærendum eſt, inquit Scaliger. Video totidem partes fere denario ex Africano tribuere Savotum lib. III. cap. XXV: dixi fere, centum enim deſunt. Hic voluit homo doctiſſimus ingenii ſui acumen tentare. Reſtat, inquit, « explicandum, quid ſit, quod apud Africa- « num legitur, Romanos diviſiſſe denarium « in mille centum quinquaginta duas partes. « Præſtruit ſollicite, hoc intelligendum de denario ſedecim aſſium & aſſium quadrantariorum, ſive ut loquitur, qui eſſent duarum drachmarum æris. Hunc aſſem vel aſſarium, « inquit, dividit idem auctor in ſeptuaginta « duas

„ duas partes. quæ ſi multiplicentur per tot „ aſſaria, quot valebat denarius, videlicet ſedecim, naſcuntur MCLII. Ergo quum dicit „ denarium dividi in partes MCLII, hæ partes „ non debent intelligi partes ponderis, ſed „ pretii in ære. Et quandoquidem iſtæ MCLII „ partes tantummodo quatuor unciarum erant „ (quod ſedecim aſſaria, quibus tum permu„ tabatur denarius, omnia non plus facerent „ æris quam trientem libræ, ſingula duas dra„ chmas) unaquæque harum partium non plus „ habebat ponderis, quam ſexta & triceſima „ drachmæ, hoc eſt, granum & tres quadran„ tes unius grani æris, ſi drachmæ attribuun„ tur LXIII grana: ita ut quævis milleſima „ centeſima quinquageſima ſecunda pars æris, „ aut ſeptuageſima ſecunda aſſarii, cum habe„ ret pondus triceſimam ſextam partem dra„ chmæ, eſſet pondere chalci: drachma enim „ dividitur in ſex obolos, obolus in ſex chalcos. Quamvis ægre intelligas, quid ſibi velit, aut quo juverit quatuor uncias æris in tantillum pulverem diſpergi, an diſperdi; ſatis tamen apparet plus vice ſimplici a vero illum deviaſſe. Chalcos ſex in obolum illi remittimus, quia diſſentiunt auctores. Plinius decem ei tribuit, quas alibi *ſexageſimas denarii partes* vocat. Diodorus apud Suidam & quæcumque illa Cleopatra ſex. In veteri apud me membrana ſtatuitur unciæ II *ſemuncia*, III *du-*

III *duella*, IV *ſicilicus*, VI *ſextula*, VIII *drachma*, XII *hemiſeſcla*, (*f. ſemiſextula*) XVI *tremiſſis*, XXIV *ſcriptulum*, XLVIII *obolus*, LXXII *cerates*, XCVI *ſilica*, CXX *chalcus*. Iſidoro chalcus quarta pars oboli eſt. Hi omnes de ponderibus loquuntur, non de partibus pretii in ære, de quibus tamen agere inſtituit Savotus. Pollux octo chalcos in obolo agnoſcit: quem ſequimur, quia de nummis ſcimus ibi tractare, quum iſti pondera & nummos miſceant; dein quia nemo explicatius. Ὁ μὲν τοι ὀβολὸς, inquit, ὀκτὼ χαλκοῦς εἶχε· καὶ οἱ μὲν δύο χαλκοὶ, τεταρτημόριον, καὶ κατὰ ἀποκοπὴν, τεταρτήμορον ἐκαλεῖτο. Οὕτω δ᾽ ἂν εἴεν καὶ δίχαλκον, ὅτι ἦν τοῦ ὀβολοῦ τέταρτον. Οἱ δὲ τέσσαρες χαλκοὶ, ἡμιωβόλιον. Οἱ δὲ ἓξ χαλκοὶ, τριημόριον, ὅτι τὰ τρίτα μέρη ἐστὶ τοῦ ὀβολοῦ. Quid expreſſius? Sed & teſtimonia ex Philemone & Platone adponit. Quæ ſi legendi operam ſumſiſſet Savotus, nunquam jeciſſet, quod exſtat lib. III. cap. XVIII, ſi τὸ λεπτὸν in Euangelio non pependiſſet niſi octavam oboli partem, non potuiſſe id eſſe ſpeciem nummi. Immo potuit eſſe non modo pondere octava oboli, ſed etiam octavæ oboli ſeptima. Septem enim λεπτὰ chalco adſignantur. Dein chalcus erat drachmæ quidem, non XXXVI, ſed XLVIII pars, verum drachmæ argenteæ, non autem drachmæ æris, a qua tamen exorſus fuerat Savotus.

Nam & sic loquentem feram, quia video apud Cleopatram: Ἀσσάριον ἔχει δραχμὰς β. καὶ διπούνδιον ὁμοίως ἄγει δραχμὰς δ. Secus vetustiores, qui *drachmam* in argento & auro, non in ære, ponebant, ut liquet ex Volusio & Prisciano. Præterea si harum quævis particularum erat XXXVI drachmæ, sive duorum sicilicorum æris, as autem duarum drachmarum sive sicilici ære esset, sequitur assem habuisse partes hujusmodi LXXII, quod & ipse loquitur. At quis cogitavit unquam assem Romanum, & quidem quadrante unciæ, sive sicilico æris constantem, septuaginta duobus chalcis æstimatum? quem supra ostendimus, etiam cum semunciam æris haberet, non valuisse ultra τρίχαλκον. At LXXII chalci sesquidrachmam conficiebant, id est, denarium & victoriatum: tantum abest, ut as, sexta decima denarii pars, LXXII chalcos habuerit. Ille vero capitalis error, & qui omnem laborem ingeniosi viri habet frustratui, quod LXXII illas partes, in quas dividi assarium ab Africano commemoravit, credidit esse partes pretii æris in asse tam minuto, vel partes assarii nummuli; quum sint partes illius assis, per quem omne solidum dividebant. Prorsus enim eadem sunt Africani, quæ Heronis verba, ut possit hic ex illo transcripsisse videri, siquidem est Africanus ille Iulius Eusebio nobilis: quamquam

eadem utriuſque res haud multum diverſa verba requireret etiam inter ſeſe ignarorum. Ex Africano quoque adducit Savotus : *Denarius apud Romanos habet nummos ſeſtertios quatuor. Nummus vero pondere unciam habet.* quæ verba & hic apud Heronem exſtant. Hi auctores igitur quum ponunt denarium ſedecim eſſe aſſariorum, ſane de aſſe numiſmate intelligunt : quum vero ipſius aſſis diviſionem peragunt, non aſſis ſignati, ſed aſſis diviſoris partes enarrant. Sic Hero duodecim primo recenſet uncias, in quibus ε & ζ, hoc eſt, quincunx & ſeptunx, ſive ipſius, ſive librarii negligentia omiſſi : nam, ϗ η, pro ϗ κ, quinto loco nos fecimus, operarum hoc erratum exiſtimantes. Sexta decuma eſt *ſemuncia ſicilicus*, octava decuma *ſemuncia ſextula*, viceſima quarta *ſemuncia*, triceſima ſexta *duæ ſextulæ.* Hactenus verum eſt aſſis partes, quas recenſet per numeros & numerorum notas, habuiſſe peculiaria nomina apud ratiocinatores. At quæ duæ ultimæ ſtatuuntur, *quadrageſima* & *quinquageſima*, nominibus carent, ut ex Voluſio conſtat. Itaque in illis librarii eſſe lapſum cenſeo, & reſtituendum : ϗ μη, ϗ οβ. hoc eſt, & XLVIII & LXXII. Imperat Voluſius, qui eodem ordine: *Eſt autem aſſis ſemuncia viceſima & quarta : duæ ſextulæ, pars triceſima ſexta : ſicilicus, quadrageſima octava : ſextula, ſeptuageſima ſe-*

 cunda.

cunda. Imperat & Africanus, quantum ex Savoto colligere eſt: neque enim ipſum illud fragmentum vidimus. Atque in hac parte ſiſtunt Africanus & Hero, quia ipſis libuit; non quaſi non ſint plures: ſunt enim, *dimidia ſextula*, CXLIV; *ſcriptulum* CCLXXXVIII; *ſimplium* DLXXVI, ut perſequitur Voluſius. Apparet igitur LXXII partem aſſis, quam Africanus appellat, non poſſe eſſe eandem quam dicere putatur, milleſimam centeſimam quinquageſimam ſecundam denarii: nec quod συγχυσίᾳ quadam ſedecies ſeptuaginta duo colligunt mille centum quinquaginta duo, ideo illa aſſi numiſmati, hæc denario, cui ſedecies aſſarius ineſt, adſcribenda, tanquam partes pretii utriuſque. Quid ultra tendo? Partes illas mille, ſive centum, ut ex Africano recitat Savotus, ſive ducentas, ut ex Herone Scaliger, & quinquaginta duæ, neutri videntur notæ fuiſſe, ſed in utrumque additæ a librariis. Quis non videt vitium in hac inæqualitate ſermonis: *Denarius dividitur in partes mille* CCLII: *habet enim partes duodecim*. Hæc μέρη δώδεκα ſine dubio ſunt duodecim unciæ, in quas denarium, tanquam aſſem, in rationibus, æris excurrentis ſignandi gratia, dividebant οἱ Ῥωμαῖοι λογισταὶ, quod ex Voluſio didicimus & propoſuimus. An hæ cauſam afferunt, cur idem denarius comminuatur conteraturque

in

in MCCLII vel MCLII particulas? Et tamen adferre causam possemus dicere, si nugari liberet. Possemus, inquam, dicere, mille centum quinquaginta duas partes attribui denario, ut assi, ut ex duodecim unciis constanti. Qui hoc? nam tota pars assis est dimidium simplium: bis enim quingenta septuaginta sex reddunt MCLII. Sed ne hæc quidem ultima divisio: quippe de simplio Volusius: *Quam & ipsam partem infinito separare possis.* Dein quis istarum partium usus in ratiocinio? eas autem quærimus, quibus nomina & notæ propriæ sunt, quæque adhibebantur a calculatoribus. Scribe, si sapis, cum Salmasio: Διαιρεῖται δὲ ἐκ περιουσίας καὶ τὸ δηνάριον κατὰ Ῥωμαίους εἰς μέρη, ἀοσ. νουμ. id est, εἰς μέρη, ἀοσάρια, νούμμους. quæ deinde ordine exsequitur. Et sic etiam restituendum apud Africanum. Super hæc omnia dicit Hero assem dividi εἰς πε ∽. id est, ἥμισυ. Hoc recte: intelligit enim duos habere semisses. Sed quid attinet sequentibus omnibus numeris eandem notam adjicere? nam γ ∽ est τρίτον ἥμισυ, *tertiam & dimidiam:* δ ∽, τέταρτον ἥμισυ, *quartam & dimidiam* &c. Aut igitur tollenda est ea nota, aut reformanda. Vnciæ signum Græcis est gamma appositum vel superpositum habens omicron. Vide Agricolam in fine lib. v. Nosque ipsi notavimus in Eusebii Pamphili ἐκλογῇ περὶ σταθμῶν, quam

MS. communicavit mecum pro humanitate sua Isaacus Vossius. In ea invenimus: Δηνάριον γο δ. id est, οὐγκίαι τέσσαρες, *unciæ quatuor*. Νοῦμμος γο α. id est, *uncia una*. Στατὴρ γο τὸ ∠″. id est, οὐγκίας τὸ ἥμισυ, *unciæ dimidium*: stater scilicet argenteus tetradrachmus. Σίκλον γο τὸ δ. id est, οὐγκίας τὸ τέταρτον. *unciæ quadrans*. Ἀσσάριον γο τὸ δ. Κοδράντης γο τὸ δ. Sic igitur apud Heronem potuit fuisse: καὶ γ γο, καὶ δ γο, καὶ ς γο, καὶ η γο, καὶ θ γο, καὶ ι γο, καὶ ια γο, καὶ ιβ γο. hoc est, *& tres uncias, & quatuor uncias, & sex uncias, & octo uncias, & novem uncias, & decem uncias, & undecim uncias, & duodecim uncias*. In reliquis omnino delenda est. non enim hæ sunt unciæ, quas duodecim tantum as habet. Hæc scripseram, quum ipsum illud Africani fragmentum ex Ἰατρικοῖς ejus decerptum, ut editum est, accepi. Verba, quæ huc pertinent, sunt ista: *Denarius autem apud Romanos dividitur in partes millenas centenas duas & quinquaginta. habet etiam tropaica duo quinariosve duos, nummos sestertiosve quatuor, assaria vero seu asses sex & decem. Nummus vero pondere unciam habet. Assarion autem assisve seu as dividitur in dimidium, tertium, quartum, sextum, octavum, nonum, decimum, duodecimum, quartum & vigesimum, sextum & trigesimum, octavum & quadragesimum, secundum & septuagesimum. Partes autem hæ apud Romanos ratiocinatores*

natores suas habent nominationes. Agnoscis, quod suspicabar, eadem dicere Africanum quæ Heronem. Primo idem vitium in numerosis illis partibus, nisi quod auctor versionis αϙ invenit in Græco exemplari pro ασ. Nam illud, ἔχει γὰρ μέρη δώδεκα, haud scio an omiserit, quia male conveniebat illis, quæ præcedenti membro conceperat. Vnum amplius in Africano est, δύο τροπαϊκά, hoc est, duos victoriatos sive quinarios habere denarium: quod forsan & Heroni traditum culpa describentis intercidit. Cætera omnibus partibus consentiunt: at maxime πὰ, *octavum & quadragesimum, secundum & septuagesimum*, confirmant conjecturam nostram. Chalcos autem sex, quod tentat Savotus, adeo sibi non patitur aptari Africanus, ut bis diserte scribat, quod nos volumus. *Drachma,* inquit, *sex obolos, obolus chalcos octo, drachma ergo chalcos octo & quadraginta habet.* Et sub finem: *Chalcus, qui est oboli pars octava.* Fuisse autem tale quid & apud Heronem apparet ex Snellio.

CAP. XI.

Volusius iterum illustratus. Nota ratiocinatorum quomodo sedecies multiplicata as super denarium excurrens efficere dicantur. Qua ratio istius rei, quam mirari Volusius videtur. Non ingenii inventum est, sed necessarius eventus. Pedis parti-

tio simillima partitioni denarii. Βήσαλον. Besales lateres. Dodrantes inter ordines. Varro illustratus. Pes as mensoribus. Arithmeticis assem μονάδα fuisse dictam verisimile est, etsi parum firmis argumentis adhuc probatum. Columella, Higinus Gromaticus, Auctor incertus, & ex Epaphrodito ac Vitruvio excerpta correcta. Trigonus ductus octies. Accepto asse. Dupondius, sexis, vicessis, pro duobus, sex, viginti. Marcianus Capella ter emendatus. Vicesquatrus. Pondo male dicitur significare pedem. Libra modus agri. Via sedecim millium, Hæreditatis octodecim millium nummum, Iugeri partitio. Solidum numeris constans si per assem dividatur, quot numeris constat omne, toties multiplicatas assis partes, quibus singuli numeri nuncupantur, reddere numerum illarum singularum partium, quas designant, late probatur.

SCribit Volusius *notam* illam *æris excurrentis sedecies multiplicatam* id efficere: quæ verba vel maxime impedivere Hotomannum. Sed si recte experiere, vera deprehendes. De asse, qui denarii *semuncia sicilicus*, jam dictum, sedecim semuncias totidemque sicilicos integrum reddere quemvis assem: sedecim nempe semunciæ bessem dant sive octo uncias, sedecim sicilici trientem seu quatuor uncias: ex quibus duodecim componitur totus as. Sic quod duas asses *sescunciam* dicunt, duæ sescunciæ tres faciunt uncias, quatuor semissem, octo assem, sedecim dupondium. Tres asses *sextans sicilicus* denarii: sedecim enim sextantibus XXXII continentur

tinentur unciæ, seu dupondius & octo unciæ; sicilicis sedecim triens, uti dictum: sic habes tressis. Quatuor asses denarii *quadrans.* Tres enim unciæ quadrantem, quatuor quadrantes assem faciunt: sic sedecim quadrantes quatrussis. Quinque asses, denarii *quadrans semuncia sicilicus*, sedecies multiplicati, intelliguntur ex illis, quæ de primo & quarto asse diximus. Sex asses, denarii *triens semuncia.* nam sedecim trientes, singuli unciarum quatuor, efficiunt quinquessis & quatuor uncias; sedecim semunciæ bessem; quibus junctis exit sexis. Septem asses, denarii *quincunx sicilicus.* nam sedecim quincunces faciunt octoginta uncias, sedecim sicilici trientem seu quatuor uncias, ex quot unciis constat septussis. Octo asses, *semisses* utique sedecim. Novem asses facere *semissem semunciam sicilicum* ductos sedecies, ex octavo & primo asse intelligis. nam semissibus sedecim, qui octo faciunt asses, si addas semuncias sedecim, quæ octo sunt unciæ, & sicilicos sedecim, qui triens, habueris nonussis. Scribendum autem hic apud Volusium: *Sedecies hac quoque nota, qua vocatur semis semuncia sicilicus, multiplicata, nonus invenies.* Vbi vulgo: *Vt semissem hanc quoque notam, qua vocatur semissis uncia sicilicus, multiplicatum.* quæ merum sunt ulcus. Decem asses denarii *septunx semuncia.* nam sedecim

ſeptunces centum & duas uncias ſeu aſſes novem & quatuor uncias complectuntur: quibus beſſem, quem ſedecim ſemunciæ componunt, ſi addas, habebis decuſſis. Aſſes undecim denarii *bes ſicilicus.* nam ſedecim beſſes habent uncias centum viginti octo, ſeu aſſes decem & octo uncias: juncto triente quem ſedecim faciunt ſicilici, fiunt CXXXII, ſeu undecim æris. Duodecim *dodrans:* ſedecim dodrantes, unciæ CXLIV, quot ſunt etiam in duodecim æris. Tredecim *dodrans ſemuncia ſicilicus* ſedecies intelligitur ex dictis de duodecimo ac primo aſſe. Quatuordecim *dextans ſemuncia.* nam dextantes ſedecim CLX unciæ, tredecim aſſes puta & unciæ quatuor: accedente beſſe ex ſedecim ſemunciis fiunt quaternideni æris. Denique aſſes quindecim *deunx ſicilicus.* nam ſedecim deunces conficiunt uncias CLXXVI, ſeu quatuordecim aſſes & duos trientes, quibus applicito triente ex ſedecim ſicilicis habes quinos denos æris. Quod autem Voluſius ait *ingenioſiſſime inventam notam, quæ ſedecies multiplicata efficeret as excurrens;* non ſumus ex illis, qui detrectare antiquos gaudent, & laudo ingenium elegantiamque hominis, qui hanc rationem denario accommodavit. Veruntamen quod ea nota multiplicata ſedecies id efficit, non eſt ingenii inventum, ſed eventus neceſſarius, nec poteſt aliter ſeſe habe-

habere per naturam rerum. Neque denario id præcipuum aut eximium, sed omni assi, seu corpori, seu solido ex sedecim minoribus quasi assibus composito, si per uncias dividatur, congruit. Manifestissima res est in pede, cujus quum sint sedecim digiti, *uncia* est pollex, hoc est, digitus cum triente digiti, sicut denarii uncia est as cum triente assis; *sextans* duo digiti duo trientes, *quadrans* quatuor digiti &c. Plinius lib. XIII. cap. XV. Tiberii e citro mensam *quatuor pedes sextante & sicilico excessisse* scribit, *crassitudine sescunciali*. *Sextans sicilicus* pedis tres digiti eadem ratione, qua tres asses denarii. Sedecim sextantes, dupondius & octo unciæ, id est, duo digiti & bes digiti: sicilici sedecim triens sive quatuor unciæ ejusdem digiti: qui juncti tres sunt integri digiti. *Sescuncia* vero duo digiti pedis, perinde ut denarii duo asses. Sescunx octava pars assis, ut duo asses denarii, ut duo digiti pedis. Sedecim igitur sesquunces, duo asses in ratione denarii, & duo digiti in mensura pedis. Sic *copulæ sescunciæ* apud Plautum ex restitutione Scaligeri. Huc etiam pertinet *lignum besalterum* apud Festum. Sic digiti undecim *bes sicilicus* dicebantur, perinde ut in rationibus undecim asses. Bes enim octo pollices, id est, undecim digiti minus triente digiti, qui sicilicus, seu quarta pars unciæ, nempe polli-

pollicis. Βήσαλον posterior Græcia dixit laterem, βήσαλα laterculos. Vt Theophilum in Institutionibus & alios taceam, Tzetzes Chiliad. IX. Ὀπηλὼ ἢ πλίνθον γίνωσκε, ὃν βήσαλον καλοῦμεν. Ex hoc loco notavit G. Fabricius materiam laterum, quibus Semiramis urbem Babylona circumdedit, dictam Babyloniis βήσαλον. Sed non tradit id Tzetzes. Permovit tamen hic error Fabricii doctissimum Rittershusium, ut & ipse Chaldaicam vocabuli originem putaret, decurreretque ad Hebræorum *Baschal*, coxit, assavit, Sac. Lect. lib. IIX cap. XII. At Latinis debetur. Erat certum genus laterum, qui quoniam octo pollices sive longitudinis sive latitudinis sive altitudinis habebant, *bessales* appellabantur. Vitruvius lib. V. *superque laterculis bessalibus pilæ struantur.* Quod cum in usu frequentaretur, factum est generis vocabulum, ut *bessales* & *bessalia* pro lateribus dicerentur. Vnde Charisius inter neutra pluralia refert *brevia*, *bessalia*, *justa*. Hoc adjeceram, cum me primum id observasse putarem: sed inveni postea anticipasse magnum Salmasium ad Solinum. Columella lib. III. cap. XIII. *dupondio & dodrante altum sulcum.* Suetonius Octavio: *quinque pedum & dodrantis.* id est, novem pollicum, vel duodecim digitorum: ut duodecim asses denarii novem sunt unciæ, vel dodrans. Varro lib. III

de

de re ruſt. cap. VIII. *Pro columbariis in pariete mutulos aut palos in ordinem, ſupra quos tegeticulæ cannabinæ ſint impoſitæ. Infimum ordinem oportet abeſſe a terra non minus tres pedes: inter reliquos, dodrantes*; a ſummo ad *camaram ad ſemipedem, æque latum ac mutulus a pariete exſtare poteſt: in quibus dies noctesque paſcuntur.* Quem locum ineleganter tractavit vel Fulvius vel Ciacconius, ſcribendo: *inter reliquos ab imo ad camaram ad ſemipedem æque latum ac mutulus a pariete exſtat, in quibus.* id eſt, inquit, tantum erit latus ordo tegeticularum, quibus mutulus a pariete exſtat. Longe plenius Varro: *inter reliquos* mutulorum ordines, qui ab infimo ad ſummum continuantur & aſcendunt, vult intereſſe *dodrantes*, hoc eſt, inter ſingulos ſpatium novem pollicum vacuum; inter ſummum gradum & teſtudinis fornicem, quaſi ſemipedem ſive octo digitos. Hic ponenda τελεία στιγμὴ, ut abſoluto eo verſu. Quod ſequitur, offendit jam olim: nam in priſtinis edd. invenio: *æque lati mutili a pariete exſtare poſſunt.* Cujus auctores ſane ſententiam deprehenderunt acutius quam illi: ſed non debuerunt mutare verba veterum codicum, eandem ſententiam rectius habentia. *Æque latum*, inquit Varro, *ac mutulus a pariete exſtare poteſt.* hoc eſt, tantundem ſpatii, nempe ad ſemipedem, & mutulum exſtantem a pariete

jam accepisse : quod, inquit, apud alium me " legisse, aut ab alio animadversum fuisse non " memini : dein appositis Columellæ verbis, " quæ vox *assis*, inquit, pro uno Italis tesseru- " lis ludentibus remansit : ii enim punctum " unum in tesserulis *assum* nominant, ab asse, " ut arbitror, litera mutata. Sed angustus est " Columellæ locus pro tam late patenti observatione, neque aliud docet quam *asses* mensoribus esse pedes. Salmasius ad Historiam Augustam colligit item calculones *assem* pro monade, & *adjecto asse* pro adjecta unitate dixisse, ex Hygino Gromatico de lateribus polygoniorum : *Omnis trigonus ductus octies accepto asse facit quadratum*. Id est, ait, octies accepta unitate. Hic primo ἀγεωμέτρητον, quod τὸ *octies* conjunxit cum *accepto asse:* nam octies duci trigonum vult Hyginus, & ei, qui exstitit inde numerus, addi unitatem. Vult, inquam, numerum pedum trigoni, qui octava pars est areæ quadratæ, multiplicatum per octo, colligere numerum pedum universæ areæ, vel efficere tot numeros, quot pedes habet tota quadrati area, uno minus, sive ita, ut semper unus pes sit adjiciendus. Verba integra : *Omnis trigonus, ductus octies, accepto asse, facit quadratum : cujus latus, dempto asse, reliqui sumta parte dimidia, facit trigoni latus. Omnis pentagonus, ductus vicies quater, accepto asse, facit quadratum :*

cujus

cujus latus, cum asse sumpta parte VI, *facit pentagoni latus.* Ita legendum ex MS. quod, sicut erat, omnibus vestigiis curavit typis describi Cl. Scriverius. Erat autem illic: *demitto asse relique sumo partem dimidiam.* Nam paullo aliter habetur in exemplari ad Vegetium ejus addito. Deest etiam male utroque τὸ *octies.* Rursum vet. cod. *cujus latus cum asse sumpta parte vis.* ex quo faciendum erat, *cum asse sumpta parte sexta*: non, *latas cum asse, sumpta parte bis.* Fragmenta vetusta incerti scriptoris ab And. Schotto edita: *Omnis trigonus, ductus octies, accepto* I, *facit quadratum: cujus quadrati latus, dempto* I, *& dicta parte dimidia, facit trigoni latus. Omnis pentagonus, ductus* XXIV, *accepto* I, *facit quadratum: cujus quadrati latus, accepto* I, *& dicta parte* VI, *facit pentagoni latus.* Vbi male editum, *ductus novies*, &, *dicta parte* 2 *facit trigoni latus.* Ex Epaphrodito & Vitruvio Rufo excerpta: *Est itaque trigonus octuplicis figuræ & mensuræ, cujus area colligit p.* CCCCVI. *Lateris unius quæro pedes. S. Q. Facio hujus trigoni semper ductam aream octies: fit* MMMCCXLVIII. *Huic semper adjicio* I: *fit* 3249. *Quæro hujus summæ quadratum, hoc est, latus: fit* LVII: *hinc semper deduco* I: *fit reliqui* LVI: *sumpta parte dimidia fit* XXVIII. *Tot pedes sunt per latera singula hujus trigoni isopleuri.* Schottus edidit: *trigonus* 8 * *figuræ*: & deinde: *sumpta*

parte

parte dimidia fit 208. Perperam. Vel ex postremo autem loco agnoscis, etiamsi taceam, omnes istos Gromaticos numeros esse pedes. Ita possemus & hinc dicere parum probari *assem* significare quamvis Arithmeticam μονάδα· nam quod *accepto uno* alterius scriptoris est Hygino *accepto asse*, non ideo fieri quia *as* quævis dicatur μονὰς, sed quia & μονὰς & *as* hic accipiuntur pro pede. Nolumus tamen pertinaciter contendere, tum quod *decussis* Vitruvio pro denario numero accipitur, tum quod Marciano Capellæ multo licentius *dupondius*, *sexis*, *vicessis* &c. pro duobus, sex, viginti &c. placuerunt. Ille lib. III. *ex singularibus rebus, quæ* μονάδες *Græcis dicuntur, perficitur decussis.* Capella lib. VII. *nam sexies septuagessis dipondius facit quadringentos vicessis dipondius. Similiter octies septuagessis dipondius facit quingentos septuaginta sex.* Ita scribendum. Male & Grotiana: *quadringentos tricies dupondius.* nam sexies septuaginta duo faciunt CCCCXXII: non *triginta duo*. Vulgo etiam, *septuagesies*. Sed *septuagessis* voluisse auctorem liquet ex eo, quod post paucos versus sequitur: *nam quater seni vicessis quatrussis fasiunt*. Ita quoque legendum: non *viessis*. Nisi brevius dixit, *vicesquatrus*. notat enim margo in aliis libris esse, *viesquartis*. Sic autem corripuisse illa vocabula calculones docuit Volusius Mæcianus.

Capella iterum: *Vtque ex duobus triplo sexis invenit: sic senario numero duos adjiciendo supertertium invenit.* Inde & Isidorus lib. 11. cap. XIII. *Sex & duodecim multiplicata faciunt septuagies dipondo.* Nisi fuit illic quoque: *septuagessis dipondius.* Mensoribus haud dubie pes *as.* At *pondo* etiam pro pede dici temere Scaligero excidit: non enim *pondo* magis pedem significat quam *pondere* aut *ponderibus*: sed *as* vocabulum, quod in prima pecunia significabat libram pondo æris, idem in mensuris intervallorum denotabat pedem. *Libra* sane appellatur & mensoribus inter modos agri. Hyginus: *Alii appellant libram, alii parallelam.* Et, *ita renuntiabimus, jugera tot, versus tot, sive libras tot.* Alius inter finium reg. auctores: *Libra in ponderibus, in mensuris arborum vel spatio terrarum, vel statu hominis per diversas mensuras in duodenario numero comprehendi potest.* De asse pro unitate quæstionem dissolvit Balbus mensor: *Quicquid unum est, & quod ex integrorum divisione remanet, Assem ratiocinatores vocant. Quotquot ergo de integra divisione singulares res unitatesve remanebunt, totidem asses erunt: si unitas una remanebit, unus erit assis asve: si duæ, duo; si plures, plures erunt asses.* Sic tamen ut magis unum numeratum quam numerans significet. Cæterum quod de denario & pede diximus, deprehendetur etiam in via se-

decim

decim millium partienda: nimirum ut quiqui minores asses, id est, singula millia passuum, appellentur illis vocabulis æris vel libræ, quæ sedecies multiplicata efficiant tot asses, quot millibus significandis adhibentur. Via talis munienda describatur illis, qui circa prædia possident. Quibus mille passuum adsignabitur, ii munient ejus *semunciam sicilicum*: quibus duo millia passuum, *sescunciam*; quibus tria millia, *sextantem sicilicum*; quibus quatuor millia, *quadrantem*; quibus quinque millia, *quadrantem semunciam sicilicum*: & sic deinceps. Sed & in plurium numerorum assibus toties multiplicatæ eæ notæ indicant suum quæque numerum, quot numeris as ipse constat. Sumamus hæreditatem octodecim millium nummum: ejus *uncia* erit mille quingenti, *sextans* tria millia, *quadrans* quatuor millia quingenti, *triens* sex millia, *quincunx* septem millia quingenti, *semis* novem millia, *septunx* decem millia quingenti, *bes* duodecim millia, *dodrans* tredecim millia quingenti, *dextans* quatuordecim millia, *deunx* sedecim millia quingenti; quibus si accedat *uncia*, nempe mille quingenti, integer comparet as. Ex hac hæreditate cui relictum erit mille nummum, hæres erit *ex semuncia & sextula*: nam hæc octavadecuma pars assis, ut milleni octodecim millium: octodecim semunciæ novem faciunt

uncias: octodecim sextulæ tres uncias: quæ universæ duodecim: sic octavus decimus as assis octodecim millium, nempe mille, *semuncia sextula.* Cui duo millia, *ex uncia & duabus sextulis:* nam hæc nona pars assis: novies binæ sextulæ constituunt tres uncias, quibus si dodrans vel novem unciæ accedant, fit as. At decies octies binæ sextulæ sunt sex unciæ, quibus si octodecim unciæ addantur, fiunt viginti quatuor, duo asses. Trium millium hæres erit *ex sextante:* nam ea sexta pars assis, quota pars octodecim millium sunt tria millia: decies octies sextans ductus facit XXXVI uncias, qui tres asses. Quatuor millium *ex sextante semuncia sextula:* hæc sexta & octava decima pars assis: octodecim sextantes, tres asses; totidem semunciæ sextulæque, as. Quinque millia destinabit testator, si quem scripserit *ex sextante uncia binis sextulis:* quod intelligitur ex proximo & secundo numero. Sex millia cui attribuet, *trientem:* & octodecim trientes, sex asses. Cui adscripsit *trientem semunciam sextulam,* eum voluit capere septem millia: ratio ex præcedenti & primo numero constat. *Ex quincunce binis sextulis* hæres accipiet octo millia: nam octodecim quincunces faciunt XC uncias: hoc est, septem asses & semissem: octodecim binæ sextulæ faciunt sex uncias: quibus completur octavus

as

as octodecim millium, octo sestertia. *Ex semisse*, novem millia capiet: octodecim semisses, novem asses. Decem millia relinquentur, cui *semis semuncia sextula*: clamat proximus & primus numerus. Vndecim millia, cui *septunx bina sextula*: quippe septunces octodecim CXXVI unciæ, asses decem semis: adde sex uncias, quæ sunt in octodecim binis sextulis: constant undecim asses. Duodecim millia auferet hæres *ex besse*: nam besses octodecim faciunt uncias CXLIV, qui sunt XII asses. Tredecim millibus honestabitur *ex besse semuncia sextula* scriptus: e proximo & primo superioribus numeris agnoscis. Quatuordecim *ex dodrante binis sextulis*: sex enim unciæ, quas dant octies decies ductæ binæ sextulæ, octodecim dodrantibus, hoc est, CLXII unciis, seu tredecim assibus semissi, adjectæ constituunt quatuordecim asses. *Ex dextante* quindecim millia capiet. nam decies octies dextans unciæ CLXXXX, qui sunt asses quindecim. Sedecim millia *ex dextante semuncia sextula*, quod & ipsum proximus superior primusque numerus palam facit. Denique cui *deuncem binas sextulas* adscripsit, eum voluit habere septendecim millia nummum. nam octodecim deunces, unciæ CXCVIII, quibus adjectæ octodecim binæ sextulæ septimum decimum assem perficiunt. In jugero experti

idem sumus, cujus quot pedes faciant *uncias*, *sicilicos*, *sextulas*, *scriptula*, tradit Columella lib. v. cap. I. *Iugerum habet quadratorum pedum viginti octo millia & octingentos: qui pedes efficiunt scriptula* CCLXXXVIII. *Vt autem a minima parte, id est, a dimidio scriptulo, incipiam, pars quingentesima septuagesima sexta pedes efficit quinquaginta; id est, dimidium jugeri scriptulum. Pars ducentesima octogesima octava pedes centum; hoc est scriptulum. Pars centesima quadragesima quarta pedes ducentos, hoc est, scriptula duo. Pars septuagesima secunda pedes* CCCC, *hoc est, sextula, in qua sunt scriptula quatuor. Pars quadragesima octava pedes* DC, *hoc est, sicilicus, in quo sunt scriptula sex. Pars vigesima quarta pedes mille ducentos, hoc est, semuncia, in qua sunt scriptula duodecim. Pars duodecima duo millia & quadringentos, hoc est, uncia, in qua sunt scriptula* XXIV. *Pars sexta pedes quatuor millia & octingentos, hoc est, sextans, in quo sunt scripiula* XLVIII. *Pars quarta pedes septem millia & ducentos, hoc est, quadrans, in quo sunt scriptula* LXXII. *Pars tertia pedes novem millia & sexcentos, hoc est, triens, in quo sunt scriptula* XCVI. *Pars tertia & una duodecima pedum duodecim millia, hoc est quincunx, in quo sunt scriptula* CXX. *Pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos, hoc est semis, in quo sunt scriptula* CXLIV. *Pars dimidia & una duodecima pedes sedecim millia &*

octin-

octingentos, hoc est, septunx, in quo sunt scriptula CLXVIII. *Partes duæ tertiæ, pedes decemnovem millia & ducentos, hoc est, bes, in quo sunt scriptula* CXCII. *Partes tres quartæ pedes unum & viginti millia & sexcentos, hoc est, dodrans, in quo sunt scriptula* CCXVI. *Pars dimidia & tertia pedum viginti quatuor millia, hoc est, dextans, in quo sunt scriptula* CCXL. *Partes duæ tertiæ & una quarta, pedes viginti sex millia & quadringentos, hoc est, deunx, in quo sunt scriptula* CCLXIV. Quia igitur jugerum erat pedum quadratorum viginti octo millium & octingentorum; hujus maximi assis mille pedes dicebantur mensoribus *sicilicus sextula*, pars XLVIII & LXXII: sicilicus sexcentos, sextula quadringentos pedes comprehendebat. Viginti octo sicilici, septem unciæ; XXVIII sextulæ, quatuor unciæ quatuor sextulæ: octo sicilici, unciæ duæ; octo sextulæ, uncia cum duabus sextulis: ex quibus conjunctis fit as cum tribus unciis. Mille quingentos pedes Columella vocat *semunciam & scriptula tria*: nam semuncia pedes mille ducenti, scriptulum pedes centum. Viginti octo semunciæ, quatuordecim unciæ; vicies octies tria scriptula, tres unciæ, tres sextulæ: octo semunciæ, quatuor unciæ; octies tria scriptula, sex sextulæ: quæ universæ faciunt assem dextantem semunciam: scilicet assis & quadrantis dimidium est se-

 ptunx

ptunx ſemuncia, ut quingenti millium. Duo millia pedum erant *ſemuncia bina ſextulæ*: nam ſemuncia, uti dictum, pedes MCC, binæ ſextulæ octingenti. Viginti octo ſemunciæ, quatuordecim unciæ; viginti octo binæ ſextulæ, novem unciæ cum duabus ſextulis, ſeu unciæ triente: octo ſemunciæ, quatuor unciæ; octo binæ ſextulæ, duæ unciæ cum beſſe unciæ: junctim duo aſſes ſex unciæ. Tria millia, *uncia ſicilicus.* nam uncia duo millia quadringenti, ſicilicus ſexcenti. Viginti octo unciæ, duo aſſes quatuor unciæ; viginti octo ſicilici, ſeptem unciæ: octo unciæ bes, octo ſicilici ſextans: hi ergo tres aſſes dodrans ſeu novem unciæ. Quatuor millia *ſeſcuncia ſextula.* nam ſeſcuncia pedum tria millia ſexcenti, ſextula quadringenti. XXVIII ſeſcunciæ, tres aſſes ſex unciæ; XXVIII ſextulæ, quatuor unciæ quatuor ſextulæ: VIII ſeſcunciæ as; octo ſextulæ, uncia duæ ſextulæ: conſiunt quinque aſſes. Quinque millia *ſextans dimidia ſextula.* nam ſextans quatuor millia octingenti pedes, dimidia ſextula ducenti. XXVIII ſextantes, LVI unciæ; XXVIII dimidiæ ſextulæ, duæ unciæ duæ ſextulæ: VIII ſextantes, XVI unciæ; octo dimidiæ ſextulæ, quatuor ſextulæ: exiſtunt ſex aſſes tres unciæ. Sex millia *ſextans ſemuncia*: nam ſextans quatuor millia DCCC, ſemuncia MCC, uti dictum: LVI unciæ

ciæ ſextantum viginti octo, totidemque ſemunciarum unciæ quatuordecim, rurſus quatuor trientes ſextantum octo, & triens unus octo ſemunciarum, generant ſeptem aſſes ſemiſſem. Septem millia *ſextans ſemuncia ſicilicus ſextula*: quippe ſextans 4800, ſemuncia 1200, ſicilicus 600, ſextula quadringenti pedes. Septem aſſibus ſemiſſi, qui fiunt ex multiplicato toties ſextante & ſemuncia, viginti octo ſicilici addunt ſeptem uncias, viginti octo ſextulæ trientem quatuor ſextulas, rurſuſque octo ſicilici duas uncias, octo ſextulæ unciam duas ſextulas: ut fiant octo aſſes novem unciæ. Octo millia *quadrans ſicilicus dimidia ſextula*. nam quadrans p. 7200, ſicilicus 600, dimidia ſextula 200. Viginti octo quadrantes, ſeptem aſſes; viginti octo ſicilici, ſeptem unciæ; viginti octo dimidiæ ſextulæ, duæ unciæ duæ ſextulæ: octo quadrantes, duo aſſes; octo ſicilici, duæ unciæ, octo dimidiæ ſextulæ, quatuor ſextulæ: unde decem aſſes. Novem millia *quadrans ſemuncia ſicilicus*: quadrans enim p. 7200, ſemuncia 1200, ſicilicus 600. XXVIII quadrantes, ſeptem aſſes; viginti octo ſemunciæ, quatuordecim unciæ; viginti octo ſicilici ſeptem unciæ: octo quadrantes, aſſes duo; octo ſemunciæ triens, octo ſicilici ſextans: qui aſſes undecim quadrans vel tres unciæ. Decem millia pedum jugeri, *triens ſextula*.
 nam

nam triens 9600 pedes, ſextula 400. Trientes autem viginti octo, aſſes novem triens; viginti octo ſextulæ quatuor unciæ quatuor ſextulæ: octo trientes, duo aſſes bes; octo ſextulæ, uncia duæ ſextulæ: hi duodecim aſſes ſemis. Columella: *Dicemus igitur eum locum habere decem millia pedum quadratorum, quæ efficiunt jugeri trientem & ſextulam.* Vndecim millia *triens ſemuncia dimidia ſextula*: nam triens 9600, ſemuncia 1200, dimidia ſextula 200. Vicies octies triens, novem aſſes quatuor unciæ; toties ſemuncia, quatuordecim unciæ, toties dimidia ſextula, duæ unciæ, duæ ſextulæ: octo trientes dupondius bes; octo ſemunciæ triens; octo dimidiæ ſextulæ quatuor ſextulæ: unde tredecim aſſes dodrans. Duodecim millia, *triens uncia*, cum triens 9600 p. uncia 2400. Rurſus viginti octo trientes, novem aſſes triens; viginti octo unciæ dupondius triens; octo trientes duo aſſes octo unciæ; additis inſuper aliis octo unciis conſiunt aſſes quindecim. Tredecim millia, *quincunx ſicilicus ſextula*: erat enim quincunx p. 12000, ſicilicus 600, ſextula 400: & viginti octo quincunces, aſſes undecim, bes; viginti octo ſicilici ſeptunx; viginti octo ſextulæ quatuor unciæ quatuor ſextulæ: octo quincunces tres aſſes triens; octo ſicilici ſextans; octo ſextulæ, uncia duæ ſextulæ:

læ: hi sedecim asses quadrans. Quatuordecim millia, *quincunx semuncia binæ sextulæ*. nam quincunx 12000. semuncia 1200, binæ sextulæ 800. Iterum viginti octo quincunces, undecim asses bes; viginti octo semunciæ septem sextantes; viginti octo binæ sextulæ, novem unciæ duæ sextulæ: octo quincunces tres asses quatuor unciæ, octo semunciæ duo sextantes, octo binæ sextulæ, sextans quatuor sextulæ: in universum septendecim asses semis. Quindecim millia *semis sicilicus*. nam semis 14400 p. sicilicus sexcenti. Hæ partes similiter multiplicatæ conficiunt octodecim asses dodrantem. Sedecim millia *semis semuncia sextula*: ex quibus item ductis existunt viginti asses. Septendecim millia *septunx dimidia sextula*: nam septunx 16800 p. dimidia sextula 200. Hæ notæ vicies octies & rursus octies multiplicatæ viginti unum asses quadrantem efficiunt. Octodecim millia *septunx semuncia*: quippe quibus dupliciter, uti dictum est, multiplicatis eveniunt asses viginti duo semis. Novendecim millia *septunx semuncia sicilicus sextula*: quibus similiter ductis asses conficiuntur viginti tres dodrans. Viginti millia pedum jugeri *bes sicilicus dimidia sextula*: bes enim p. 19200, sicilicus 600, dimidia sextula 200 continent. Viginti autem octo besses, octodecim asses octo unciæ; viginti

ginti octo ſicilici ſeptem unciæ; viginti octo dimidiæ ſextulæ, duæ unciæ duæ ſextulæ: octo beſſes inſuper quinque aſſes triens; octo ſicilici, duæ unciæ; octo dimidiæ ſextulæ, quatuor ſextulæ: unde quintus & viceſimus as. Viginti unum millia *bes ſemuncia ſicilicus:* quæ vicies octies & iterum octies geminatæ integrant viginti ſex aſſes quadrantem. Viginti duo millia *dodrans ſextula*. nam dodrans p. 21600. ſextula 400. Dodrantes viginti octo, aſſes viginti unus; ſextulæ viginti octo, quatuor unciæ, quatuor ſextulæ: dodrantes octo, ſex aſſes; octo ſextulæ, uncia duæ ſextulæ: e quibus viginti ſeptem aſſes ſemis. Viginti tria millia *dodrans ſemuncia dimidia ſextula*: totieſque multiplicata viginti octo aſſes dodrantem complent. Viginti quatuor millia *dextans*: viginti octo dextantes, in quibus viginti tres aſſes triens, rurſumque octo dextantes, aſſium nempe ſex beſſis, trigeſimum aſſem ſolidant. Viginti quinque millia *dextans ſicilicus ſextula*. nam dextans 24000. pedum, ſicilicus ſexcenti, ſextula 400. Ex his autem notis toties ductis triginta unus aſſes quadrans exiſtunt. Viginti ſex millia *dextans ſemuncia bina ſextula*, & vicies octies iterumque octies ductæ dant aſſes triginta duos ſemiſſem. Viginti ſeptem millia *deunx ſicilicus*: nam deunx 26400 p. ſicilicus ſexcenti. Octo autem & viginti

viginti deunces, viginti quinque asses bes; octo & viginti sicilici, septem unciæ : octo deunces septem asses triens; octo sicilici sextans : qui conjuncti reddunt asses triginta tres dodrantem. Viginti octo millia *deunx semuncia sextula :* eæque notæ vicies octies iterumque octies multiplicatæ efficiunt asses triginta quinque. Desunt ad assem constituendum binæ sextulæ : ii sunt octingenti pedes. Septunx autem iste cum binis sextulis supra viginti octo asses excurrens existit ex tribus unciis, quas singula millia supra assem repræsentant : vicies enim octies ter sunt octoginta quatuor : quot uncias habent septem asses. Iam vero partes illæ perinde sunt subsecivum jugeri, ut sic loquar, ut asses usque ad quintumdecimum sunt æs excurrens denarii. Sic Livius : *terna jugera & septunces diviserunt* : & alibi : *bina in Latio jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data; terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adjectis.* Atque ita liquet, quotiescumque per partes assis dividitur totum numeris constans, quasi minoribus assibus, posterum & consequens esse, ut quot numeri sunt in toto, toties multiplicatæ partes assis, quæ singulis minoribus assibus applicantur, reddant illum numerum singularum partium, quas designant.

CAP. XII.

Protinus opera Volusio data in rationibus ad sestertium & victoriatum. In illis æra excurrentia explicabantur per libellas, sembellas vel singulas, teruncios. Libella olim decima, sembella vicesima, teruncius quadragesima pars denarii, & nummuli argentei: post vocabula earundem partium sestertii æreos nummos significantia in rationibus ad sestertium & Victoriatum. Volusius correctus. Rationum ad sestertium specimen. Semissis octava pars sestertii. Volusius defensus. Rationes ad Victoriatum duplicis formæ, aut ut ad denarium, aut ut ad sestertium. Vtriusque specimen. Iterum emendatus Volusius. Horatius leviter correctus. Libella, sembella, teruncius, apud Volusium non sunt veri nummi. Varronis locus defensus correctione superflua rejecta. Teruncius non a dodrante unciæ, sed a tribus unciis appellatus. Sembella non æreæ, non sescunciæ respondens. Ratio denarii & sestertii male ad assem & libram; Ratio sestertii male ad denarium confici dicitur.

AD victoriatum etiam seu quinarium & sestertium summaria fiebant: sed in his minutiæ æris *libellæ, sembellæ* vel *singulæ, teruncii:* quas olim denarius cum utroque habuit communes. Varro lib. IV de L. L. *Nummi denarii decuma libella, quod libram pondo as valebat, & erat ex argento parva. Sembella, quod sit libellæ dimidium, quod semis assis. Teruncius a tribus unciis, sembellæ quod valet dimidium, & est quarta pars sicut quadrans assis.* Videntur

fuisse

fuiſſe a primo nummuli argentei : poſtea cum frangi argentum in exiguitatem tantam diſplicuiſſet, vocabula ſunt retenta in rationibus argenteæ pecuniæ, ne quid ibi ſcilicet nominaretur præter argentum, etſi res eſſet ex ære. Vt hodieque paſſim nummos imaginarios in ore habemus : quos fuiſſe olim credibile eſt, nunc cum formentur nuſquam, ad ſummulas, quas valuerunt, in ea, qua utimur, pecunia compendio velut enuntiandas revocantur & retinentur. Nec deſinunt in hac urbe appellare *Carolinum* viginti ſtuferos, *Aureum* viginti octo, *Aureum cruciatum* decem florenos, & quod mirum, *Equitem* ſive *Riderum* viginti quatuor ſtuferos in cæſpitibus ſiccatis ac duratis ad focos emendis, in conducendis annuis mercenariis ſeu operis agreſtes circa, & pauculis, ſi forte, aliis cauſis, qui nullo alio in mercimonio aut negotio commemoratus : etſi primus ille ſicubi habetur, loco mercis, & aliquanto majoris pretii ſit ; ſecundus argenteus, tertius & poſtremus in auro & ipſi longe aliam habeant æſtimationem. Sic ſummarum auctoribus Romæ æs excurrens ultra denarium, victoriatum, ſeſtertium, *libella, ſembella,* vel *ſingula, teruncius*, dicebatur, ita ut pro aſſe *libellam*, pro ſemiſſe *ſembellam*, pro quadrante *teruncium* ponerent, quamdiu denarius decem, victoriatus quinque,

que, sestertius duobus & dimidiato assibus æstimatus. Postquam vero denarius sedecim, victoriatus octo, sestertius quatuor assium facti, & ad æs excurrens denarii denotandum transtulerunt vocabula & notas ærariæ rationis, hæserunt in rationibus ad sestertium *libellæ, sembellæ, teruncii*; sed artificiosius. Quæ enim pro decima, vicesima, quadragesima denarii parte in æreis nummis fuerant, easdem partes sestertii in ære sustinere jam jubentur. Volusius: *Libella dicta creditur, quasi pusilla libra. Nam quum olim asses libriles essent, & denarius decem asses valeret, & decima pars denarii libram, quæ eadem as erat; singula selibram, quæ eadem semis erat; teruncius quadrantem haberet; sive denariaria, sive sestertiaria ratio conficeretur, iisdem notis, id est, libellarum & singularum & terunciorum, præposita nota denarii vel sestertii, ut erat ratio, æra exprimebantur. Posteaquam in sedecim asses denarius distributus est, denariaria ratio expeditius confici cœpit, ut supra dictum est; sestertiaria mansit sub iisdem notis, aucta tamen computatione. Hæc quoque libella, exemplo majorum, in duos velut semisses, quæ singulæ vocantur, & quatuor velut quadrantes, qui teruncii vocantur, dividitur.* Ita distinximus, ut finis periodi præcedentis sit, non initium subsequentis, illud *aucta tamen computatione:* quippe quæ antea sistebat cum dupondio semisse, nunc progredie-

grediebatur ad treſſis ſemis, quia ſeſtertius quatuor erat aſſium. Nec profecto durior erat abuſus vocum, a nummis argenteis ſignificandis eas transferre ad æreos, hoc eſt, e veris facere imaginarios, quam a decuma, vigeſima, quadrageſima, parte gravioris nummi ſignificanda traducere ad eaſdem partes levioris. Veluti, decima pars ſeſtertii eſt triens, tres ſicilici, ſcriptulum præter propter: decem enim trientes ſunt unciæ quadraginta, decies tres ſicilici ſeptem unciæ duo ſicilici, duodecim ſcriptulis, qui duos faciunt ſicilicos, additis, quadraginta octo exiſtunt unciæ, quot ſcilicet in quatuor aſſibus habet ſeſtertius. Hæc ergo *libella*. Viceſima pars ſeſtertii eſt ſextans ſicilicus quatuor ſcriptula: nam viginti ſextantes, quadraginta unciæ; viginti ſicilici quinque unciæ; vicies quatuor ſcriptula paullo plus tribus unciis, quot opus eſt ad quatuor aſſes ſeſtertii complendos. Hæc igitur *ſembella* vel *ſingula*. Quadrageſima pars ſeſtertii uncia eſt & quinque ſcriptula: nam quadraginta unciis addenda CXCII ſcriptula, ut fiant XLVIII unciæ quatuor aſſium: quadragies autem quinque ſcriptula ad centum excurrunt. Pro illa igitur parte ſeſtertii *teruncius*. Atque ita ſeſtertius habet decem *libellas*, viginti *ſembellas* vel *ſingulas*, quadraginta *teruncios*: & his vocabulis æs excur-

 rens,

rens, quod scilicet sestertio nummo minus erat, in rationibus ad eum nummum faciendis significabant. De his ita Volusius: *Ad sestertium ratio si conficiatur, semis hac nota scribitur*, –T: *vocatur*, Libella teruncius. *est autem libella sestertii decima pars, teruncius quadragesima: quæ duæ partes junctæ octavam sestertii, id est, semissem, efficiunt. Nam octo libellis, id est octo decimis, teruncii octo, id est, octo quadragesimæ (quæ sunt quatuor vicesimæ, hoc est, duæ decimæ,) adjectæ complent sestertium. Sunt enim in sestertio libellæ decem, singulæ viginti, teruncii quadraginta. Infra semissem nemo rationem temere sestertiariam ducit. potest tamen. nam quadrans, qui est pars sextadecima sestertii, poterit notari* singula, *quæ est vicesima sestertii, &* dimidio teruncio, *qui est octogesima sestertii. nam utraque hæc pars juncta efficit sextamdecimam. As notari debet* = S: *hæc ad sestertium nota vocatur* Duæ libellæ singula: *fiunt duo decimæ & vicesima, hoc est, quarta pars sestertii. nam quater binæ libellæ, octo fiunt decimæ: quatuor singulæ, quatuor fiunt vicesimæ, hoc est, duæ decimæ, quæ superioribus junctæ sestertium complent. As semis notari debet* =–ST: *vocatur* Tres libellæ singula teruncius: *& sunt tres decimæ, una vicesima, una quadragesima, hoc est, quarta & octava sestertii. Supersunt octavæ quinque, id est, semisses quinque, ut compleant sestertium. Dupondius hac nota* S: *vocan-*

vocantur Quinque libellæ, *quæ sunt quinque decimæ. hæ duplicatæ sestertium implent. Dupondius semis hac nota* S–T : *vocatur* Sex libellæ teruncius. *sunt autem sex decimæ & quadragesima, id est, dimidia & octava totius. Supersunt octavæ tres, id est, semisses tres, ut sestertium compleant. Tressis hac nota* S=Σ : *vocatur* Septem libellæ singula. *sunt autem pars dimidia & duæ decimæ & vicesima, hoc est, pars dimidia & quarta. Desunt duæ octavæ, id est, quarta, quæ juncta impleat sestertium. Tressis semis hac nota* S= - Σ T : *vocatur* Octo libellæ singula teruncius. *Sunt pars dimidia & tres decimæ & vicesima & quadragesima : hoc est, pars dimidia & quarta & octava. Superest octava, quæ adjecta sestertium compleat.* Dicit Volusius infra semissem non temere duci sestertiariam rationem, posse tamen, si quis velit. Veluti, cum scribendum esset, erogasse me decem nummos & quadrantem, poteram scribere : L. *Titio* HS. X. ΣT. hoc est, *sestertios decem singulam dimidium teruncium.* Nam sestertius habet sedecim quadrantes : at sedecim singulis si addas totidem dimidios teruncios vel octo teruncios, erunt viginti singulæ : quibus expletur sestertius : singula igitur dimidiatusque teruncius faciunt sextamdecimam partem sestertii, quæ est quadrans æreus. Nota dimidiati teruncii hic quidem in Mæciano non comparet, sed vi-

detur ea esse quam posuimus, infra in vulgatis male posita pro libella. Semissem autem excurrentem ita notabant : *Mævio* HS. XV. ∠T. hoc est, *sestertios quindecim libellam teruncium.* Nam semissis octava pars est sestertii quatuor assium : ut autem habet octo semisses sestertius, ita & octo libellas cum octo terunciis : octo namque teruncii faciunt duas libellas, quas si octo prædictis libellis addas, fiunt decem. Sic igitur *libella teruncius* octava pars sestertii, perinde, ut semissis. Sic quoque demonstres licet. Libella, quatuor unciæ, tres sicilici, scriptulum : teruncius, uncia, quinque scriptula : hæ sunt sex unciæ : ergo semis. Habes sole clarius, quod numeris Platonicis obscurius dicebat Hotomannus. Non libet singula ejus excutere : multo enim sunt ipsis Mæciani verbis obscuriora : sed quid ei mentis fuit, cum perspicue falsum diceret, semissem esse octavam sestertii partem? Itaque substituit : *iterum junctæ quartam, tertium junctæ semissem efficiunt.* Nimirum semissem accepit pro dupondio seu dimidio sestertii; quasi assis, cum Mæcianus extulerit semissem pro dimidiato asse nummo : & quidem hoc toties hic ingerat, ut difficile sit non animadvertere. Assem excurrentem ita notabant : *Illi* HS. XX. =Σ. hoc est, *sestertios viginti duas libellas singulam.* Nempe as est quarta pars

sester-

ſeſtertii : qui cum habeat libellas decem, duæ & dimidiata, quam ſingulam vel ſembellam dicunt, quarta pars ſunt ejus, perinde ut as. Præterea duæ libellæ ſunt octo unciæ, ſex ſicilici, duo ſcriptula : ſingula vero duæ unciæ ſicilicus quatuor ſcriptula : in univerſum unciæ duodecim ſive as. Si as cum ſemiſſe excederet ſeſtertiorum ſummam, ita faciebant : *Lyconi* HS. XXV =-£T. hoc eſt, *ſeſtertios viginti quinque tres libellas ſingulam teruncium.* Nam as & ſemis quarta ſunt atque octava pars ſeſtertii ; duæ autem libellæ ac ſingula formant quartam ; una præterea libella cum teruncio octavam, nempe ſemiſſem : quod utrumque jam ſupra dictum. Tum tres libellæ tres trientes, novem ſicilici, tria ſcriptula : ſingula duæ unciæ, ſicilicus quatuor ſcriptula : teruncius uncia, quinque ſcriptula : hæ univerſæ octodecim unciæ, ſive as ſemis. Si dupondius eſſet, ita notabatur : *Illi eo nomine* HS. XXXS. pronunciabantque : *ſeſtertios triginta libellas quinque.* Decem namque libellas habet ſeſtertius, ut quatuor aſſes : earum quinque ſunt dimidium ut dupondius quatuor aſſium. Itaque & nota hic eadem, quæ ſemiſſis. Dupondius ſemis excurrens hac dignoſcebatur nota : *Sempronio* HS. V. S - T. hoc erat, *ſeſtertios quinque ſex libellas teruncium.* Vt enim libellas quinque duobus aſſibus, ita libellam ter-

 uncium

uncium semissi parem esse ex superioribus constat. Si tressis excederet, hæc nota in promptu erat : *Exarambo* HS. XL. S=Σ. hoc est, *sestertios quadraginta, septem libellas singulam.* Meministi, ut quinque libellas dupondium, ita duas libellas singulam significare & implere assem. Denique tressis semis ita describebant : *Lucrioni* HS. XII. S=-ΣT. hoc est, *sestertios duodecim octo libellas singulam teruncium.* As enim cum semisse per tres libellas singulam teruncium conficitur : quibus si addas libellas quinque, hoc est, dupondium, habes tressis semis. Vltra progredi non solebant : nam si, ut in cæteris, alius semis addatur, sestertius integer est, atque adeo non potest is semis referri ad æs excurrens. In hac re adeo toto genere deerravit Hotomannus, ut, quod Mæcianus docet de sestertiaria ratione, ipse ad eam neget pertinere, sed ad victoriatum, seu quinarium : ideoque ista, *nam octo libellis, id est, octo decimis*, &c. non putat tolerari posse, nisi rescribas, *jam :* quod non probare proxima Mæcianus voluerit, quippe quod hoc modo non potuerit, sed redeat ad demonstrandam ad quinarium rationem. Sed omnino probare illum proxima, & recte, constat ex illis, quæ ad notam semissis diximus : & quia modus alter ad quinarium conficiendi rationes intelligi non poterat, antequam noscerentur sester-

ſeſtertiariæ, ad has avertitur. Nunc igitur de illis etiam videamus: quæ fiunt duobus modis: aut enim dimidiam partem æris excurrentis ejus quod in denario putatur, ita prorſus, ut in ratione denariaria, iiſdemque notis, octies ducebant, ut illic ſedecies: aut imitabantur ſeſtertiariam rationem, eamque duplicabant: nam ut victoriatus dimidium denarii, ita ſeſtertius dimidium victoriati. Voluſius: *Ad quinarium & victoriatum rationem Romæ confici neſcio: quemadmodum tamen, ſi velis, conficias, facilius apparebit, ſi prius inſpexeris, ad quem modum ſeſtertiaria ratio conficiatur. Tunc enim vel excurrentis æris (licet exemplum denariariæ rationis) dimidiam duces, vel ſeſtertiariam duplicabis.* Laborat hic locus. Hotomannus: *ſcilicet exemplo*: & interpretatur, ſi excurrentis æris, id eſt, X, dimidium duces, & pro illa ſcribes V. Quaſi ipſe denarius aut denarii nota ſit æs excurrens. Lege: *excurrentis æris, ſi placet exemplum denariariæ rationis.* Excurrentis, inquit, ad denarium æris rationem, ſi eam vis imitari, dimidiam duces, aut ad ſeſtertium, ſi mavis, rationem duplicabis. Si placebat prior, victoriatum conſiderabunt, ut aſſem: ejus *uncia* erant duo trientes: *ſextans*, as triens: *quadrans*, duo aſſes: *triens*, duo aſſes duo trientes: *quincunx*, tres aſſes triens: *ſemis* quatuor aſſes: *ſeptunx*, quatuor aſſes duo trientes: *bes*,

quinque aſſes triens : *dodrans*, ſex aſſes : *dextans*, ſex aſſes duo trientes : *deunx*, ſeptem aſſes triens : addita una uncia, nempe duobus trientibus, complebatur *as*, victoriatus ſive quinarius. Super victoriatos igitur excurrentem aſſem ita ſignificabant : *Illi* Ꝟ XX – Σ. hoc eſt, *victoriatos viginti, ſeſcunciam*. Seſcuncia octava pars aſſis : duæ ſeſcunciæ quadrantem, ſeu tres uncias, octo aſſem implent : eſt autem as octava pars victoriati. Dupondius ſic monſtrabatur : *Illi* Ꝟ X = –. hoc eſt, *victoriatos decem quadrantem*. Quadrans quarta pars aſſis : octo quadrantes tantum habent unciarum quantum duo aſſes; duo autem aſſes quarta pars victoriati. Treſſis ita fiebat : *Mævio* ꝞXXX = = Σ. hoc eſt, *victoriatos triginta trientem ſemunciam*. Triens tertia pars aſſis, ſemuncia quarta & viceſima : Victoriati pars tertia ſunt duo aſſes, duo trientes : & in octo aſſibus ſunt viginti quatuor trientes : triens igitur octo aſſium ſemuncia. Porro octo trientes habent uncias triginta duas, vel dipondium cum beſſe ; octo ſemunciæ quatuor uncias ſive trientem : quæ juncta conſtituunt treſſis. Quatruſſis hac deſtinabatur nota : *Sempronio* Ꝟ XL. S. hoc eſt, *victoriatos quadraginta ſemiſſem*. Octo enim ſemiſſes, quatuor aſſes : id dimidium victoriati, ut ſemis aſſis. Quinqueſſis iſta : *Illi* Ꝟ L. S – Σ. id eſt, *victoriatos*

ctoriatos quinquaginta septuncem semunciam. Septunx septem unciæ assis: at victoriati septem unciæ sunt quatuor asses duo trientes: ad quinquessis complendum requiritur triens: eam autem diximus esse quartam & vicesimam partem victoriati, quota pars assis semuncia. Quinque igitur asses victoriati septunx semuncia. Iam octo septunces habent LVI uncias: octo semunciæ trientem seu quatuor uncias: quæ junctæ conficiunt sexaginta, quot sunt in quinque assibus. Sexis ita perscribebant: *Illi'* ∀ X L V. S ∸ -. hoc est, *quinarios quadraginta quinque dodrantem.* Sic enim novem appellabant uncias. Octo autem dodrantes habent uncias duas & septuaginta: totidemque sex asses. Septussis ita indicabatur: *Illi* ∀ C. S ∸ ∸ Σ. id est, *quinarios centum dextantem semunciam.* Dextans decem duodecimæ assis: sunt autem decem unciæ victoriati sex asses duo trientes: deest pars quarta & vicesima, triens: ea igitur semuncia. Iam octo dextantes unciis absolvuntur LXXX, quibus si quatuor addes, quæ sunt in octo semunciis, fient septem asses. Sic ad victoriatum sive quinarium conficiebant rationes denariaria dimidiata utentes. Quod si placeret sestertiariam sequi, ea erat duplicanda: hoc est, primo quidem prorsus ita, ut in sestertiorum ære excurrenti, procedendum; dein a quatuor

assibus, quot habet sestertius, ascendendum ad octo, quot sunt in quinario, per easdem partes, puta *libellas, singulas, teruncios.* Quemadmodum duplicaretur, non adjecit Volusius, quod ad quinarium rationes conficere parum in usu esset. Possunt tamen & figuræ & vocabula reperiri, si quis in eo ingenium exercere velit. Sic sestertium sive quatuor asses ita potuerunt exprimere: *Titio* ∀ X V. S. S. id est, *victoriatos quindecim decem libellas:* nam ut quinque libellas dupondius, ita decem quatrussis habet. Quatrussis semis ita: *Mævio* ∀ X X V. SS – T. hoc est, *victoriatos quinque & viginti, undecim libellas teruncium:* nam quum decem libellæ faciant asses quatuor, sive sestertium nummum, libella autem teruncius octavam partem sestertii sive semissem, junctis utrisque fiunt quatuor asses semis. Asses quinque sic designare potuerunt: *Illi* ∀ X X. S.S = Ʃ. hoc est, *victoriatos viginti duodecim libellas singulam:* nam duas libellas cum singula constituere assem supra dictum est, qui si addatur libellis decem, fit quinquessis. Asses quinque cum dimidiato sic describere licet: *Illi* ∀ X X X. SS = – Ʃ T. hoc est, *victoriatos triginta tredecim libellas singulam teruncium:* & intelligitur ex præcedentibus: nam tres libellas singulam teruncium valere assem & semissem jam collectum est: quæ si decem libellis,

libellis, hoc eſt, quatuor aſſibus, addantur, fit quinqueſſis ſemis. Sex aſſes ita notare quiverunt: *Illi* ∀ XL. SSS. hoc eſt, *victoriatos quadraginta quindecim libellas*: ut dupondius libellarum quinque, ſeſtertius ſive quatruſſis decem. Sexis ſemis ita fingere licuit: *Illi* ∀ V II. SSS – T. hoc eſt, *victoriatos ſeptem, ſedecim libellas teruncium*: nam ad proximam ſuperiorem ſummam libella teruncius ſemiſſem addunt. Septuſſis ita: *Numerio* ∀ IX. SSS = Σ. hoc eſt, *victoriatos novem, ſeptendecim libellas ſingulam*: nam quindecim libellæ ſex aſſes; duæ libellæ ſingula, as unus; hæ igitur junctæ ſeptem. Septuſſis ſemis ſic fieri potuit: *Illi* ∀ XX. SSS = – Σ T. hoc eſt, *quinarios viginti octodecim libellas ſingulam teruncium*. nam tres libellæ ſingula teruncius aſſem & ſemiſſem faciunt: quindecim libellæ ſex aſſes: hæc igitur conjuncta ſeptem aſſes cum ſemiſſe. Summas autem æris excurrentis ſimul cum præpoſito colligebant ſicilicos ad ſemuncias, ſemuncias ad uncias, has ad δωδεκάδα, qui denarius vel victoriatus in altera ratione, teruncios ad ſingulas vel ſembellas, ſingulas ad libellas, has ad δεκάδα, qui ſeſtertius in altera, redigendo. Vel ſic poterant, ut quatuor ultima æra ex illis, quæ ſuperius poſita ſunt, in exemplum ſumamus. Erat in poſtremo *deunx ſicilicus* pro quindecim aſſibus; ad implendum

aſſem,

aſſem, nempe denarium, deſunt tres ſicilici: eos petebant a ſummula proxima æris excurrentis, quæ erat *dextans ſemuncia*: ſic habebant denarium. Reſtabat in eadem ſummula ſuperiore dodrans & tres ſicilici, in quibus deſunt ad perficiendum aſſem ſextans ſicilicus: eos rurſus detrahebant de proximo præcedente, nempe *dodrante ſemuncia ſicilico*: ſic iterum fiebat as, nempe denarius. Supererat huic ſummulæ ſeptunx ſemuncia, cui ex proximo *dodrante* adjungebant trientem ſemunciam, & reſtabat quadrans ſemuncia. His igitur ex ære excurrenti denariis ad cæteros adjectis finiebant: *Summa ſummarum* X tot =- Σ. ſeu, *quadrans ſemuncia*: qui quatuor aſſes & ſemis ſextans vel duo trientes. Hæc negotiatores, nummularii, diſpenſatores, immo omnes libere educati tam parata habebant ac prompta, ut etiam multo citius, quam nos forte ſimplices aſſium numeros vel ſcriberent vel computarent. Didicerant pueri. Horatius de arte:

Romani pueri longis rationibus aſſem
Diſcunt in partes centum diducere. Dicat
Filius Albini, ſi de quincunce remota eſt
Vncia, quid ſupereſt? poteras dixiſſe, triens. En,
Rem poteris ſervare tuam. Redit uncia, quid fit?
Semis.

Vbi ſcribendum videtur: *poteris dixiſſe, triens;*

eu,

eu, Rem poteris ſervare tuam, & a principio intelligendam ὑποθετικὸν *Si*, quam ſic eleganter deficere ad Livium & alibi notavimus. Niſi malis etiam *poterit*, pro *poteras*. Si tu puer prompte reſponderis, audies : vel, ſi filius Albini prompte reſponderit ad interrogationem iſtam, *triens*, audiet, *Euge, rem tuam ſervare poteris*. Et Tertullianus cum primo informatore literarum & primo enodatore vocis conjungit *primum numerorum arenarium*. Hæc meditata jam conſcriptaque habebam, quum vidi a Ciacconio Mæciani locum non infeliciter tractari. Quod ſi animadvertiſſem prius, refugiſſem ſane laborem, quem inſtare non parvum in omnibus iſtis exputandis ſatis intelligebam : neque opus erat hinc peti, quæ apud illum bene legerentur. Nunc quum illius docta brevitas vix etiam myſtis pateat, noſtra autem tanto clariora quanto ampliora, multis etiam interjectis, quæ ille prætermiſit, videantur; nihil cauſæ fuit, cur induſtriæ hujus nos pœniteret. Cæterum & ſuperiora ſatis arguunt ſententiam doctiſſimorum hominum, *libellas, ſembellas, teruncios*, apud Voluſium, veros eſſe nummos ratorum : quorum agmen ducunt Salmaſius, Cappellus, Ciacconius. Varronem etiam Cappellus tentat ſcribendo : *Teruncius a tribus unciæ partibus*. Teruncium enim eſſe quadrageſimam partem ſeſtertii : ergo

ergo unciæ dodrantem esse. Sed imponit sibi, dum existimat teruncium, quamdiu nummus fuit, non nisi quadragesimam sestertii exhausisse, qui denarii quadragesimæ tum temporis æquipararetur. Varro demonstrat fuisse hos ex argento nummulos, dum as erat libram pondo: tum æris libræ in argento respondit libella; semissi, quæ sex unciæ æris vel selibra, sembella; quadranti, quæ tres unciæ gravis æris, teruncius. At ex Volusio super hæc discimus æris pecuniarii pondere allevato desiisse hos feriri & currere nummulos, vocabula tamen retenta in rationibus argenteæ pecuniæ, ut significarent eas portiones excurrentis æris, quibuscum quondam commutabantur. Sic *libella* denarii erat pars decima, *sembella* vel *singula* vicesima, *teruncius* quadragesima: rursum quinarii *libella* erat pars quinta, *sembella* decima, *teruncius* vicesima: sestertii *libella*, pars altera minus quadrante, *sembella* quinta, *teruncius* decima. In rationibus per denarios, quinarios, sestertios explicatis quot asses supererant, totidem ponebant *libellas*; quum semis, *sembellam*; quum quadrans, *teruncium*: quæ nomina quidem erant argenteorum nummorum olim usitatorum, jam tamen non ipsos, sed æreos omnino, assem videlicet, semissem, quadrantem significabant. Quadrans tres unciæ, & a tribus unciis *teruncius*

uncius vel *triuncis*, non a novem unciis unius unciæ. At ubi denarius ſedecim, quinarius octo, ſeſtertius quatuor aſſium factus, alia ratio æris excurrentis ſignandi inita eſt. Tum ad id, quod in ſummulis præter denarium aut certum numerum denariorum, minus denario, ſeu aſſibus ſedecim, acceptum vel expenſum erat, exprimendum advocaverunt aſſem cum ſuis partibus, non quatenus eſt pecuniæ forma, ſed quatenus eſt finitor ac diviſor: aſſeſque ſuper denarium redundantes ab uno ad quintumdecimum & ſemiſſem deſignarunt illis vocabulis æris, quibus oportuit illos nominari, cum denarius ſedecim aſſium, tanquam as ſeu ſolidum, in duodecim uncias ſecatur. Eodem ab tempore & *libellæ*, *ſembellæ*, *teruncii* nomina uſurpare cœperunt in rationibus ad ſeſtertium nova & elegantiore figura, qua relinquebatur illis ſignificatio partis illius, quam denotaverant in denario: nempe *libellæ* pro decima, *ſembellæ* pro viceſima, *teruncio* pro quadrageſima. Hæ partes in ſeſtertio erant imaginariæ, neque proprias habebant formas aut corpora: perinde ut in denario uncia æris, ſemuncia, ſicilicus, ſeſcuncia: ſed his partibus imaginariis varie inter ſe compoſitis explicabantur veræ formæ & exſtantes; velut aſſes, ſemiſſes, quadrantes. Victoriatus inter denarium & ſeſ-

tertium

tertium medius copiam dedit summarum actoribus, quas ad eum facerent, rationum juxta commode sive a denario sive a sestertio exemplar capiendi. Quod ergo *teruncium* Cappellus unciæ dodrantem facit, id tempus utrumque refutat, quo binis æris semisse, & quo quaternis æris sestertius valuit. Non potest dodrans unciæ dici quadragesima sestertii, nisi ejus, qui semissem tertium pretii habuit: quadraginta enim dodrantes unciæ sunt triginta unciæ, hoc est, duo asses semis. At ea tempestate teruncius non quadragesima, sed decima pars sestertii fuit, perinde ut quadrans: decem enim quadrantes triginta unciæ. Iam postquam sestertius quatuor assium esse cepit, & teruncius ejus quadragesima; dodrans unciæ fuit pars quarta & sexagesima sestertii: LXIV enim dodrantes unciæ faciunt uncias octo & quadraginta, quot sunt in quatuor assibus. Repugnat etiam Cappello ipsa vocabuli compositio: neque enim *teruncius* aliter quam *nonuncius* apud Festum, *decunx* pro dextante, *septunx*, *quincunx*, *sescunx*: quam Græcis πεμπέγκιον & ἑξούγκιον· quæ omnia a tot unciis, non a tot partibus unciæ sunt denominata. Ergo & quæ inde colligit, teruncium valere denariolos novem Gallicos, & CL teruncios incurrere in Atticam drachmam, & teruncium esse sextamdecimam partem

partem assis, somnia sunt mera. Pari solertia *sembellam* facit nummulum æreum Romanorum sescunciæ ut plurimum respondentem. At olim argentea *sembella* sex par habebatur unciis, ut *libella* duodecim : post, ut as fuit semuncialis, *sembellam* vicesimam sestertii partem imaginamur, id est, sextantem sicilicum quatuor scriptula : quæ pars composita cum duabus decimis, sive libellis, significet assem, cum tribus decimis sive libellis & quadragesima vel teruncio sesquassem, cum septem decimis tres asses, cum octo decimis & quadragesima tres asses & semissem. Ærearum igitur sembellarum genera plura redacta ad asses & sestertios consulares, imperatoriós, Iudaicos, folles & venti. Plauti tempore numquid *libellæ, sembellæ, teruncii* adhuc nummi fuerint, incertum : Ciceronis quidem ætate, *non unam libellam dare*, genus erat loquendi reliquum ex eo tempore, quo nummulus fuit, per figuram ponendi certi pro incerto vel quovis ejusdem numeri : velut si *assem* pro quacumque pecuniola diceres : velut *expensum* & *dependere* de numerato dicebant. Notandus hic "
" & Scaligeri sermo incautus, denarium & "
" sestertium dividi in duodecim uncias apud "
" ratiocinatores solitum, quando *ratio denarii* "
" *& sestertii ad assem & libram exigebatur* : ut "
" contra *rationem sestertii ad denarium confici* "
Gg dixe-

dixerit Mæcianus. In denario verum est, eum ab istis in duodecim uncias dividi, nec reprehendendum: non item de sestertio, etsi fieri possit. Sed *rationem denarii & sestertii confici ad assem & libram*, tum *rationem sestertii confici ad denarium*, nec dixit, nec quid esset, scivit Mæcianus. *Rationes confici ad denarium* dicebant, & in illis æs excurrens partibus assis notabant & appellabant. *Rationes confici ad sestertium* etiam aliquando mos erat, & ibi æs excurrens vocabulis minutorum quondam argenteorum nummorum circumscribebant. Erat, ubi *ad victoriatum conficerent rationes*: in his nunc æris partibus, ut ad denarium, nunc argenteolorum nominibus, ut ad sestertium, æs excurrens, nuncupabant. Rob. quoque Cenalis hæc παρέτζωγε, sed ita ut ipsum potius parum concoxisse, quam aliorum stomacho quid-„quam conciliasse existimes. Scribit dena-„rium sedecim, victoriatum octo, sestertium „quatuor assium factum in causa fuisse, cur „alia ineunda fuerit partitio, non cuivis facile obvia. Quæ quæso ista necessitas? aut cui fini? nam de rationibus expeditius confi-„ciendis verbum nullum. Secandus enim pri-„mum, inquit, est denarius in semuncias se-„decim totidemque siciliquos, qui junctim „assem reddant, qui merito appellabitur *se-„muncia siciliquus*. At quid est totum vel soli-

dum

dum secare in partem unam, & quidem sextamdecimam? Denarius secabatur in duodecim uncias: sic eveniebat, ut as unus, æreum nomisma & sextadecuma pars denarii, in divisione denarii, tanquam assis vel totius dividendi, rationem haberet semunciæ sicilici. Ita igitur (pergit) denarium se- " care conveniet, ut *semuncia sicilicus*, sedecies " repetita, assem denarii constituat. Hæc lon- " ge aliud sonant quam priora: dicebatur enim in sedecim semuncias sedecimque sicilicos partiendum esse denarium; nunc ait ita partiendum esse, ut sedecim semunciæ sedecimque sicilici assem constituant. Nisi forte per *assem* intellexit integrum denarium, non sextamdecimam denarii partem. Nam quomodo hoc fiat, ut assarius dicatur *semuncia sicilicus*, quæque sit illa divisio, per quam *sicilicus & semuncia* habentur pro asse uno, cujus denique ergo id fiat, fideliter tacet. Post ut assis multiplicationem per dupondium, tressis, quatrussis, &c. percensuit ad sedecim æris usque, Ex his collige, ait, ex *semuncia &* " *siciliquo* minore sedecies repetito assem com- " poni; toties repetitam *sescunciam* dupon- " dium, *sextantem sicilicum* tressim, *quadran-* " *tem* vero quatrussim reddere. Qui aut quis " quæso hoc inde collegerit? quis autem ille *sicilicus minor*? Nihilo magis commode scienterque de sestertii partitione: Sester- "

,, tius, eodem Volusio auctore, in decem libellas secatur. Est autem *libella* decima sestertii, cujus vicesima *singula* dicitur, libellæ medietas; *teruncius* vero quadragesima, cujus teruncii medietas *octogesima* censebitur. Hoc est verba dare. Non subest tamen fraus ulla religiosissimi viri, qui, quod habuit, bona fide dedit. Vocabula autem hic, non rem, habuit.

CAP. XIII.

Volusius Macianus illustratus. Centesimæ plures, non ἀνατοκισμὸς, *nec tantummodo pecuniæ trajecticiæ. Quinquagesimæ male dicuntur pro usuris semissibus. Dosithei locus elegans correctus & explicatus. Ars quaternis centesimis fœnerantium quum centesimas tantum haberent in syngrapha.* Χρύσινοι ἑκατὸν, χίλια δηνάρια. *Centesima cum dicitur, non intelligitur usura, non uncia, non* δραχμὴ, *sed pars sortis. Vnciarium fœnus cum centesimis male confusum. Quia centesima reddit singulis mensibus centesimam sortis partem, in anno duodecim hujusmodi partes, ideo assium usurarum nomen accepit, & inde minores ea assis partibus vocatæ. As ibi consideratur, ut divisor, non ut pecuniola. Vocabula vectigalium formata e parte summæ, quæ pendebatur in publicum. Lex vicesimæ hæreditatum. Pandectes correctus. Menstruum fœnus non insolens Romanis. Nomina usurarum omnia Romanis ex fœnore menstruo. Hotomanni definitio fœnoris unciarii, non confundit illud cum centesimis usuris. Vnciarium fœnus male viris doctis usura æquans sortem; male negatur ex menstrua ratione*

tione definiendum; male confunditur cum usuris bessibus. Vncia in fœnore unciario, non sortis est, sed centesima. Centesimas, uncias, sextantes, quadrantes usuras, cur potius dixerint, quam numero singulari. Ἑκατοστὴ *Græcis ab Latinorum Centesima; non hæc ab illa denominata. Centesima non introducta primum cum Asiatica negotiatione, nec inusitata Romanis ante ingressum Græciæ. Centesima usura breviter dicitur pro integro. centesima pars sortis usura. Cicero ad Atticum illustratus. Non minore centesimis nummum movere.*

PRiusquam Volusium depono, justum est, ut quamvis toto illo libello nihil scitius, præter cætera ex vetusto diligenter legentium more Χρηστῶν vel Laudabilium notam adfigam his verbis: *Centesima, quæ commodi aut usurarum nomine ad sortem applicaretur, sicilico, id est,* C *averso,* [puta Ɔ] *eo notabatur, quod cum* C *centum significaret, convertebatur ad eam summam, cujus centesima futura erat: &, sive una convenerat, unus sicilicus; sive plures, tot sicilici ponebantur.* Dabunt enim nobis occasionem disputandi nonnulla adversus duos viros claritudine studiorum omne seculum suum supergressos. *Sive una convenerat, sive plures*, inquit Volusius cum vulgo Romano, non hodie Latine balbutientium: hoc est, sive unam pactus erat creditor a debitore, sive plures: sive de una, sive de binis, ternis, quaternis centesimis convenerat inter contrahentes. Vt Livius lib. XXIV. *sicut*

pax conveniſſet : & lib. XXVII. *ratio agendæ rei & tempus convenit.* Iuſtinus ex Trogo lib. IX. *ſervitutem, non pacem rati, quæ non ipſis civitatibus conveniret, ſed a victore ferretur.* Convenerunt ergo plures centeſimæ, quum fœnerator, ut ait Horatius, plures mercedes capiti exſecat: & evidens eſt error Scaligeri, qui, quod ſcribit Voluſius, *ſive una convenerat*, unum Ↄ aut ſicilicum, *ſive plures*, tot ſicilicos poni ſolere, id intelligendum de centeſima centeſimæ, qui eſt τόκος τόκων & ἀνατοκισμὸς, ſtatuit. Quaſi *binæ* aut *ternæ centeſimæ* ſint idem quod ἀναλοκισμὸς & τόκος τόκων. At ἀναλοκισμὸς erat, quum uſura non ſoluta adponebatur ad ſortem, & in ſequentem annum vel menſem, velut ſortis portio, & ipſa uſuras pariebat : *binæ* vero *centeſimæ*, cum quinquageſimam partem ſortis menſtruam uſurarum loco, vel in quinquaginta nummos unum, in centum binos, quoque menſe ſtipulabantur creditores, qui annuos efficiebant quatuor & viginti : ſic *ternæ centeſimæ*, quum triceſimam tertiam partem ſortis menſtruam, ſive in triginta tres aſſes trientem, aſſem unum, tres in centenos inque dies triginta lucrabantur, qui annui triginta ſex: *quaternæ*, quum quintam & viceſimam ſortis partem menſtruam, in viginti quinque unum, in centum quatuor menſtrui, qui annui XLVIII. Errat igitur Q. Marius Corradus,

radus, cum lib. III de copia sermonis Latini, postquam *centesimam* dixit, unde pro singulis centenis duodecim capiunt negotiatores, idque fœnus duplicari *binis centesimis*, & idem judicium esse de *ternis*, *quaternis*, pluribusve, subjungit, sequi ex his, solitum dici *quinquagesimis esse fœnus*, quum sena tantum persolvi de centenis debent. Nam nec ejus sermonis exemplum exstat, nec, si exstaret, pro semissibus usuris, quod mox repetit, sed pro binis centesimis id accipiendum foret. Vt enim *censima* unus in centenos menstruus, ita *quinquagesima* esset unus in quinquagenos, & duo in centenos menstrui. Sed *plures centesimas* apud Volusium pro anatocismo acceptas in Scaligero jam castigavit Salmasius cap. VIII. de M. Vs. neque tamen necesse est ad trajectitiam pecuniam ea verba pertinere, quasi tantummodo nauticum fœnus aut una aut pluribus centesimis exercuerint Romani. Etsi enim *centesimam* terrestrem maximam & in jure reddendo optimi quique e magistratibus observarent, & leges præfinirent : tamen probabile est non modo acerbitate fœnerantium, sed & necessitate indigentium aliena pecunia finem illum sæpe migrasse privatos, utique qui in provinciis negotiabantur. Sufficiunt in utrumque verba Ciceronis lib. v. ad Attic. epist. ult. *Interim quum ego in edicto transla-*

ticio centesimas me observaturum haberem cum anatocismo anniversario, ille ex syngrapha postulabat quaternas. Hic *anatocismum* concedit Cicero, *plures centesimas* negat: aliud ergo ἀναλογισμὸς, aliud *plures centesimæ.* Dein Scaptius & Matrinius Bruti familiares, vel potius Brutus ipse Salaminiis locaverat pecuniam *quaternis centesimis*: neque fœnus hoc nauticum: Romæ quippe sumtum, ibidemque, ut credibile est, abusum erat: & si fuisset maritimum, in eo dumtaxat, quam diu navigasset, centesimas nequisset observare Cicero, utpote in quo propter periculum creditoris infinitæ usuræ licitæ essent. Non igitur necesse est, ubi *plurium centesimarum* mentio fit, ibi statim trajecticiam pecuniam intelligi. Cicero de Verre lib. III. *In hac pecunia publica, judices, hæc insunt tria genera furtorum. Primum enim, cum posita esset apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis fœneratus est.* Namque etsi hoc merito magnopere improbet Cicero, satis tamen ostendit, quid sæpe fieret. Pecuniam, qua Verris ornabatur provincia, numerare jussi erant publicani. Quum ille minus ea indigeret, hi maxime; aut si non indigebant, læti posse sic sese prætoris emercari gratiam, convenere utrimque, ut publicani eam retinerent, quasi a Verre acceptam fœnore. Sic multi pecuniam, ex ærario attributam Romæ in quæstu relin-

relinquebant, ut loquitur pro L. Manilia & in Pisonem. Et si his licuit tam improbas usuras pacisci, quid illis, qui sua pecunia negotiabantur? Dositheus in sententiis D. Hadriani: *Κωδικίλλους τὶς Ἀδριανῷ παρέδωκεν, δι᾽ ὧν ἔφασκε πλείονας εἶναι δανειστὰς, οἵτινες ἀδίκους τόκους ἀπήτουν, ἐν οἷς τινας εἰς δηνάρια χίλια ἐξ αὐτῆς ἡμερῶν ἑκατὸν καὶ παρεκτὸς ἑκατοστὰς λαβεῖν, καὶ τὰ αὐτὰ χρήματα πάλιν δανείζειν.* Sic ediderunt Stephanus & Vulcanius. At membranæ Vossianæ, ut & MS. Fanogallensis: *οἵτινες ἀτόκους τόκους ἐξεπράξεον.* Lege: *ἐξέπραττον*, vel *ἐξέπραξαν.* Posses &, *ἀπὸ τόκων τόκους.* Sed videtur quæsitus auctori lepos, *τόκος ἄτοκος*, ut *βίος ἀβίωτος, πόλις ἄπολις, γόνος ἄγονος.* Vetus versio: *qui in usuras usuras exigebant.* Quasi *usuras non usuras*, hoc est, iniquas, injustas, non debitas. nam mutuum *ἄτοκον*, pro quo non debentur usuræ. Dein Cujacius: *εἰς δηνάρια χίλια ἐξ αὐτῆς ἡμέρας δηνάρια ἑκατὸν ὑποστέλλειν·* & interpretatur, danistas creditis mille aureis ex ea summa eodem momento subduxisse centum, & nihilominus in aureos mille cautione concepta, ejus summæ usuras legitimas in singulos annos stipulatos, lib. XXI. Observ. IX. Goldastus ex Ms. adfert: *εἰς χρυσίνους ἐξ αὐτῆς ἡμερῶν ὑποστειλεῖν·* emendat autem: *εἰς χρυσίνους χιλίους ἐξ αὐτῆς χρυσίνους ἑκατὸν ὑποστειλεῖν.* Neuter ad sententiam pervenit. Quid autem

ὑποσειλεῖν; Membranæ quas nominavi: εἰς χρυσίνους ρ ἐξ αὐτῆς ἡμερῶν ρ δηναρίων ρ ὑποσεῖλαι, καὶ παρεκτὸς ἑκατοστὰς λαμβάνειν, καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν δανείζειν. Translatio: *in denarios centum ex ipsis dierum centum denarios centum subducere, & extrinsecus centesimas accepere.* Τὸ χίλια δηνάρια explicatio est τῶ χρυσίνους ἑκατὸν, sive adposuerit eam ipse Dositheus, sive alius magister: nam centum ἡμίχρυσοι sive aurei denarii reddunt mille denarios argenteos. His mille denariis vel centum ἡμιχρύσοις in dies centum utendis datis, statim, quum numerarentur, detrahebant (hoc est enim ἐξ αὐτῆς ὑποσεῖλαι) improbi isti mercedem præsentem denarios in singulos dies, centum omnes vel decem ἡμιχρύσους· & tamen deinde syngrapha in summam mille denarium vel centum aureorum denariorium centesimas usuras cum anatocismis sibi cavebant. hoc est, quaternis centesimis fœnerabantur, quum centesimis tantum fœneratos appareret. Nam mille denarii diurno denario collocati menstruos faciunt triginta denarios: ex his centeni quique tres: quæ ternæ centesimæ. Annui forent CCCLX: hunc enim numerum efficiunt duodecies triginta. At uti centum denarii centesimis annuos reddunt duodecim, binis viginti quatuor, ternis triginta sex: ita mille denarii centesimis annuos centenos vicenos, bi-

nis

nis ducentos quadraginta, ternis trecentos sexaginta pariunt. Accedebant aliæ centesimæ in syngrapha perscriptæ. Denique & anatocismi, quos significant illa verba: *Καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν δανείζειν.* Hi sunt de quibus Plutarchus. τὰ δὲ τῶν μαστιγιῶν τούτων καὶ βαρβάρων χρέα πρὶν, ἢ συλλαβεῖν, τίκτει· διδόντες γὰρ εὐθὺς ἀπαιτοῦσι, καὶ τιθέντες αἴρουσι, καὶ δανείζουσιν ὃ λαμβάνουσιν ὑπὲρ τοῦ δανείσαι. Locus autem iste Volusii etiam eo notabilis est, quia solvit quæstionem, quam sibi posuit inexplicabilem vir maximus in libro de M. V. cap. VI. quum dicta est *centesima* de duodecim in centum annuis, quod substantivum fuerit ab initio in ea voce intellectum. *Centesima,* " inquit, Latine cum dicitur, palam est subin- " telligi vocem *usuræ*, ut integrum sit *centesi-* " *ma usura*, quod & plerumque plene enun- " tiatur. Sed & *centesimas* singulas numero " multitudinis quum iidem Latini pronun- " tiant, utique subaudiendas *usuras* liquet, & " sæpe hanc vocem numero plurium efferunt " etiam in designando singulari usuræ genere. " Quod modo palam esse adfirmavit, id palam faciemus erroneum esse, & ipse paullo post de eodem dubitat. Quum enim disputasset multis de Græcorum ἑκατοστῇ, utrum ea ex Latina *centesima* formata sit, an centesimæ originem dederit, Quid si, inquit, igitur " Latini veteres, cum *centesimam* dixere, non " ad

„ ad *usuram*, sed ad *unciam* respexerunt, quia
„ centesima uncia menstruatim usuræ nomine
„ soluta centesimam usuram efficit? At sic po-
„ tius esset dicenda *centesimæ usuræ* quam *cen-*
„ *tesima*. Ita sane & Græcis bene procederet
„ sua ἑκατοστή, subintelligendo δραχμή, ut Lati-
„ nis *centesima*, subaudiendo *uncia*. Sic iidem
„ Græci ἑκατοστῆς τόκον appellant, ut Latini vo-
„ care debuerunt *centesimæ usuram*. Postea
„ per abusum *centesimam usuram* vocarunt pro
„ centesimali vel centesimaria, hoc est ἑκατο-
„ στιαίῳ τόκῳ. Sic *Stertinium acumen*, *Sulpicia*
„ *horrea*, pro Sulpicii horreis & Stertinii acu-
„ mine. *Centesima* vero *usura*, quæ Romanis
„ maxima, respectum habuit ad menstruam
„ pensionem, non ad annuam, qua nimirum
„ *uncia centesima* singulis penditur mensibus,
„ ut Græcis ἑκατοστή, qua quotquot mensibus
„ ἑκατοστὴ δραχμὴ pendi solet. Atque inde no-
men. Sic ille, quod tamen ferri non potest.
Centesima uncia, assis puta centum denario-
rum, non est denarius, quem tamen in men-
sem significat centesima usura, sed ipsius de-
narii uncia: est enim partis centesimæ duo-
decima pars: quam si qua in re quærimus,
eam rem dividamus oportet in asses mino-
res centum, & cujusque assis minoris pars
duodecima est totius *uncia centesima*. Sic ex
centum denariis faciendi sunt centum asses,
& uncia unius denarii demum est uncia cen-
tesima

tesima assis centum denariorum : ea est as
cum triente: forentque in annum duodecim
asses duodecim trientes, seu denarius unus.
Eo pacto *centesima* & *unciarium fœnus* foret
idem : & sic progressi videntur nonnulli,
qui magno errore hæc duo tam distantia
miscuerunt. Sensit hoc ipse cap. sequenti.
Quamquam enim in principio dixerat, asses “
usuras Romanorum, *centesimam*, hoc est, “
ἑκατοστὴν Græcorum, reddere, quia, duode- “
cim quum sint unciæ in asse, ubi *centesima* “
uncia singulis mensibus penditur, *usura* pro- “
prie *centesima* vocetur, ut Græcis ἑκατοστὴ sub- “
intelligendo δραχμή· (quæ verba repetunt
errorem modo nobis notatum) tamen post
paullo intentior sanius loquitur : *Asses* itaque “
usuræ dant assem in centum annuum, ut τό- “
κος ἐπὶ δραχμῇ Græcis dat drachmam, in “
mensem : & hac in re differunt Græci a Ro- “
manis, quod illi in ea loquendi formula de “
menstruis usuris intelligunt, Romani de an- “
nuis. At *centesima* Romanorum si ab ipsis “
id nominis inventum esset, & non a Græcis “
sumptum, de uncia centesima in singulos “
menses solvenda de centum acciperetur. “
Tunc vero *unciarum fœnus* eis esset idem cum “
centesima. Quamvis hic quoque falsa inter-
ponat de differentia Græcarum & Romana-
rum nuncupationum, de *centesima* non a
Romanis inventa, sed a Græcis sumpta : de
quibus

quibus mox. Etsi autem, ut dixi, viderit, hac interpretatione *centesimæ* misceri centesimas & uncias usuras, nihilo tamen magis in „ luto hærere desinit. Itaque subjicit: cum „ vero verius sit *unciarium fœnus* vel *uncias usuras*, non unciam dare menstruam in centum, „ sed annuam. (hoc vero verius non longe est, „ quum falsum deprehendetur.) Ex quo colligi datur, *centesimæ* nomen Latinis ex Græco ἑκατοστὴ ad verbum fuisse redditum & con„ versum: cum nullum Latine fingere possi„ mus substantivum, quo referri queat. Nam „ *centesima uncia* faceret quidem centesimam „ usuram menstrua die solvendam, sed ab un„ ciario fœnore (voluit dicere, a centesimis usuris: nam *centesimam unciam* exprimere ipsum *unciarium fœnus* jam confessus est) in „ totum distat. *Partem* quidem subaudiendam „ quis posset hariolari, ut quia pars centesima „ de centum menstruatim præstatur, duode„ cim centesimas annuatim præstandas dicere„ mus. Verum melius est opinari ex Græco „ ἑκατοστὴ id nominis esse factum &c. Vides in quantam fluctuationem conjecerit tantum virum sua impatientia & festinatio. Qui *partem* subaudiendam censebit, is plane hariolabitur, si hariolari est profari, quod solum verum est. Atque is auctorem habebit Volusium Mæcianum: qui postquam aliquot versibus de partibus assis disseruit, tandem

dem ait : *Poſt has, inferiores partes (excepta ſemuncia, duabus ſextulis, ſicilico, ſextula, dimidia ſextula, ſcriptulo) neque vocabula propria neque notas habent. Centeſima, quæ commodi* &c. Ergo intelligit *centeſimam* dici, quæ centeſima eſt pars aſſis, hoc eſt, cujuſcumque crediti vel fœnoris. Quam cur Græci Romanis imputent, cauſæ nihil habent. Sed quum collatæ centeſimis contractiores uſuræ ſic ſeſe habeant, ut ſuæ partes ad aſſem, atque inde nomina ſortiantur, ita ut *centeſimas* quoque dictas fuiſſe *aſſes uſuras* valde probabile ſit ; hujus duplicis appellationis rationem invertit vir omni doctrina ſpectatiſſimus, & ex fonte rivulum, ex rivo fontem facit. *Aſſes uſuras* vult eſſe proprie Romanæ figuræ & primæ nuncupationis, quæ deinde Græcæ conſuetudinis vocabulo dictæ ſunt *centeſimæ.* At contra eſt : quum *centeſimas* dixiſſent uſuras menſtruas, quod quoquo menſe pars centeſima ſortis commodi nomine daretur, & vidiſſent eas generare duodecim ejuſmodi partes in anno ; propter numerum duodenum eaſdem *aſſes*, & minores aſſium partibus nominaverunt : & utrumque vocabulum mere Romanum. Vult Græcos ad uſurarum genera ſignificanda uſurpaſſe nummi argentei vocabulum, qui illis uſu frequentiſſimus, τόκους ἐπὶ δραχμῇ, ἐπὶ δυσὶ δραχμαῖς, formando : Romanis quia

prior

prior signatus nummus æreus, *assem* in id adsumptum, usu his celeberrimum. Quam speciosum, tam fucatum vanumque hoc quoque. nam *as* nummus nihil ad centesimam, nihil ad alias usuras. Quod autem usuræ centesima minores explicitæ sunt vocabulis partium assis, in eo considerarunt *assem*, non tanquam nummum, sed tanquam commune instrumentum omnis integri, quod duodecim constat vel commode secatur partibus, dividendi. *Multa* enim *antiqui duodenario numero finiebant, ut duodecim decuriis actum*, ait Varro lib. IV. de L.L. *Centesimæ* autem nomen nihil morati Græcos Romani domi invenerunt & formarunt apud sese, eo more, quo cætera vectigalium vocabula. *Centesimam rerum venalium* & *auctionum* dixere, quod centesima pars pretii promercalium rerum, de centum nummis unus, inferretur ærario. Apud Ciceronem ad Brutum, *tributum ex centesima collatum.* lib. III in Verr. *Scribæ nomine de tota pecunia binæ quinquagesimæ detrahebantur.* Sic *vicesima* eorum, qui manumitterentur, patronis dependenda, apud Livium lib. VII. *vicesima hæreditatum*, quas externi cernerent, Plinio in Paneg. & passim in lapid. antiquis : *quadragesimæ publicum* & *quadragesima litium* apud Suetonium : *quadragesimæ quinquagesimæque exactio* apud Tacitum : *quadragesima ferarum* apud Sym-

Symmachum. Hoc quidem non alienum a Græco more. Sic πεντηκοστὴ, τέλος· πεντηκοστολόγοι, οἱ τοῦτο ἐκλέγοντες· πεντηκοστεύεσθαι, τὸ πράττεσθαι τὴν πεντηκοστήν· πεντηκοστολόγιον, locus ubi pendebatur. Sic & Demosthenes in Neæram appellat τὴν πεντηκοστὴν σίτου, & τὰς δεκάτας τοῦ θεοῦ, καὶ τῶν ἄλλων θεῶν πεντηκοστάς. Sic ἐπωνία, τέλος τὸ ἐπὶ τῇ ὠνῇ διδόμενον· εἴη δ' ἂν ἴσως ἡ πέμπτη. Etymologicon magnum. Perperam in libris Legum advocantur Æmilii Macri libri *ad legem vicesimam hereditatum:* ut in l. XIII de transactionibus, l. XXXII. de religiosis, alibique: etsi non aliter appellent magni Iurisconsulti, Cujacius & Ant. Augustinus, qui, quod mirum, ut legem Valeriam, Vatiniam, Vellejam, Voconiam, sic etiam legem *Vicesimam* subjicit. At nulla fuit *lex vicesima*, sed *vicesima hereditatum.* Vt *lex locationis* dicitur, & *leges publici cujusque* Tacito lib. XIII. *edixit princeps, ut leges cujusque publici, occultæ ad id tempus, proscriberentur.* Suetonius Caligula: *Hujusmodi vectigalibus indictis neque propositis, cum per ignorantiam scripturæ multa commissa fierent, tandem flagitante populo Romano proposuit quidem legem.* Itaque fecit Macer indicem scriptorum istorum *Ad legem vicesimæ hereditatum.* Capitolinus Marco: *Leges etiam addidit de vicesima hereditatum.* Vsura est vectigal privatum. Itaque sic *centesimam* usurarum vel

commodi nomine (Scævola l. XLVIII. de admin. & peric. tut. *uncias usurarum nomine*) quoque dixere, huc respicientes, quod mense quovis pars centesima assis, seu unus in centum, decem in mille, pro usu pecuniæ alienæ merces præstaretur. Vehementer enim falsus vir tantus, quum toties ingerit, eo diversos abisse Romanos a Græcis, quod horum vocabula menstruas, illorum annuas usuras significarent. Quasi Romanis, quemadmodum & honestioribus Græcis, ut alibi loquitur, ignotum aut vitatum fuerit menstruum fœnus. Etenim si & rem habuerunt, cur ex rei natura non posuerint nomina? Honestum, credo, patietur esse Cn. Pompejum Magnum. At de hoc Cicero lib. v ad Attic. epist. I. *post* (Ariobarzanes Cappadox) *a Pompeji procuratoribus sexcentis premi cœptus est. Ei tamen sic nunc solvitur, tricesimo quoque die talenta Attica triginta tria, & hoc ex tributis: nec id satis efficitur in usuram menstruam. Sed Cn. noster clementer id fert. sorte caret; usura, nec ea solida, contentus est.* Quid ille in l. *Lecta, in dies triginta, inque denarios centenos, denarios singulos dari?* Et ille alter, in l. XXVI. Depositi, *in singulos menses singulasque libras usurarum nomine quaternos obolos.* Cur *Calendarium* vocabatur? unde *celeres*, unde *tristes Calendæ*, Ovidio? Ausim contra statuere, menstruum longe fuisse frequen-

tius.

tius. Vt res, sic quoque voces. Non enim centesimæ modo, perinde ut istarum suarum Græci, ab eo quod menstruum pendebatur vel debebatur, petiere appellationem, non ab eo quod annuum: sed etiam ab eodem menstruo omnes alias hac inferiores usurarum formas denominaverunt. Nam cum ad publicorum vectigalium modum concepissent nomen fructus pecuniæ privatæ, *centesimam*, statuerunt eam velut fontem & caput, unde omnia, quibus tot commodorum pecuniæ fœneraticiæ minora genera intelligerentur, vocabula velut rivuli emanarent: & quod viderent eam annuas hujusmodi partes duodecim, qui numerus unciarum assis est, parere, jusserunt illam ad inferiora sese habere tanquam assem, in quem omne solidum partiebantur; ut quod usuræ nomine promissum distaret tantum a centesima, quantum unciæ, sextantes, quadrantes, &c. ab asse, id his assis partibus vocitaretur: ad superiora, tanquam assem unum ad plures: sic pro dupondio *binæ centesimæ*, pro tressis *ternæ*, ac deinceps: omnia ex eo quod menstruum redibat. At ὁ θαυμάσιος etiam cap. VII. Certe & usurarum apud Romanos denominationes, non menstruam, sed annuam solutionem notant. nam quod *unciarium fœnus* dictum est, non in singulos menses unciam promittit, hoc est, duodeci-

Hh 2 mam

„ mam ſortis partem, ſed in annum. Vbi nova rurſus offenſio. nam ne in annum quidem duodecimam ſortis partem *unciarium fœnus* promittit. Sit, age, ſors centum denarii: fœnore unciario annuum reddunt unum. At hujus ſortis duodecima pars non unus eſt denarius, ſed octo denarii & triens vel duo oboli: nam duodecies octo, nonaginta ſex: quibus ſi accedant duodecim trientes, hoc eſt, quatuor denarii integri, complentur centum. *Vnciarium* igitur, ſi diis placet, *fœnus* & *uſuræ beſſes* idem. Vncia in fœnore unciario non eſt capitis ſive ſortis, ſed centeſimæ: & in ſingulos menſes utique fœnus hoc promittit ejuſdem centeſimæ partis unciam: ut toto anno exiſtat una pars integra centeſima. *Centeſima* eſt denarius menſtruus in denarios centum. Vncia denarii ſedecim aſſium eſt as cum triente: tantum igitur in menſem parit unciarium fœnus: hi annui ſunt duodecim aſſes, duodecim trientes, hoc eſt, denarius unus ſedecim aſſium. Sic denarius unus ad centum annuos accedit *unciis uſuris*, a parte duodecima centeſimæ, quæ & ipſa menſtrua eſt, appellatis. Sic *ſextantes uſuræ*, ubi ſextantes centeſimæ penduntur in menſem. Denarii ſextans, aſſes duo duoque trientes: hi in annum ſunt viginti quatuor aſſes & totidem trientes: qui triginta duo aſſes, hoc eſt, duo denarii. Quadrans dena-

rii

rii in mensem quatuor sunt asses, in annum XLVIII asses, sive tres denarii: hinc igitur *usuræ quadrantes*, quæ tres annuos denarios centenis addunt. Triens denarii menstruus, quinque asses triens: duodecim quinquesses sunt asses LX: duodecim trientes, quatuor asses: at LXIV assibus constant quatuor denarii: sic *usuræ trientes* quatuor in centum annui denarii. Quincunx denarii sex asses duo trientes: duodecies sexis, asses LXXII: duodecies duo trientes, octo asses: at LXXX asses, quinque denarii: hæ *usuræ quincunces*. Semis denarii octo asses, qui quot mensibus accedentes sorti generant XCVI asses, sex denarios: tot ergo *usuræ semisses*. Septunx denarii, novem asses triens: duodecies nonussis, asses CVIII; duodecim trientes, quatuor asses: at CXII asses computantur in septem denariis: tot igitur annui *septunces usuræ* menstruæ. Bes denarii, centesimæ partis menstruæ, decem asses duo trientes: duodecies decem sunt CXX: viginti quatuor trientes, octo asses: at CXXVIII asses habent octo denarii: sic *besses usuræ* octo reddunt annuos denarios. Dodrans in mensem denarii, duodecim asses: hi annui CXLIV asses, quot scilicet habent novem denarii: novem igitur in centum annui *usuræ dodrantes*. Dextans denarii, tredecim asses triens: duodecies tredecim sunt CLVI: duodecim trientes,

quatuor asses : hi CLX asses, decem conficiunt denarios: tot ergo nummi annui *usuræ dextantes*. Deunx denarii in mensem facit quatuordecim asses duo trientes: duodecies quatuordecim sunt CLXVIII : viginti quatuor trientes, octo asses : at CLXXVI asses, undecim denarii : tot igitur *deuncium usurarum* annui. Sic denique as menstruus, hoc est, denarius, eademque *centesima*, gignit annuos duodecim denarios. Alia divisio est decem assium prisci denarii: sed nihilo pejus res procedit: ne quis putet ante bellum Punicum secundum Romæ non fuisse centesimas. Hujus *uncia* sunt semis & triens : *sextans* as duo trientes : *quadrans* duo asses semis : *triens* tres asses triens : *quincunx* quatuor asses sextans : *semis* quinque asses: *septunx* quinque asses semis triens: *bes* sex asses duo trientes : *dodrans* septem asses semis : *dextans* octo asses triens : *deunx* novem asses sextans: addito semisse & triente, quam *unciam* diximus, fiunt decem asses, ipse denarius *as*. Ergo sors centum denarii, *unciis usuris* menstruos pariebat semissem & trientem: duodecim semisses sex asses; duodecim trientes quatrussis : hi decem asses sive denarius annuus. *Sextantibus* assem duos trientes: ex his duodecim assibus & XXIV trientibus, qui complent octo, existunt annui viginti asses, duo denarii. *Quadrantibus* sestertium antiquum:

quum: duodecim autem sestertii, tres denarii. *Trientibus* tres asses trientem: ter duodecim sunt XXXVI, trientes duodecim quatrussis: junctim XL asses, quatuor denarii annui. *Quincuncibus* quatuor asses sextantem: quater duodecim XLVIII, duodecim sextantes duo asses: hi quinquaginta asses vel quinque denarii. *Semissibus* quinarium vel victoriatum: duodecim autem victoriati, sex denarii. *Septuncibus* super victoriatum semissem & trientem: qui duodecies iterati constituunt LXX asses, vel septem denarios. *Bessibus* sex asses binos trientes: duodecies sex sunt LXXII: octussis, quod dant XXIV trientes, apposito LXXX asses vel octo denarii annui. *Dodrantibus* septem asses semissem: septies duodecim sunt octoginta quatuor, semis duodecies, sex asses: hi ergo annui XC denarii novem. *Dextantibus* octussis trientem: octo duodecies faciunt nonaginta sex: quatrussis addito asses sunt centum, decem denarii. *Deuncibus* novem asses sextantem: duodecies novem sunt CVIII: duodecim sextantes additi faciunt CX asses, id est, undecim denarios. Idem longe mollius & planissime invenies in libris æris, prorsus ut appareat in ære gravi, nec signato demum, ut censebat Salmasius, cœptas centesimas acquisivisse nomina, quæ dein etiam in argento tenuerunt. Nam centum libræ æris, sors, *centesimis usuris* menstruam libram, annuas duodecim libras

 gigne-

gignebant: *deuncibus*, deunces æris menstruos, sive undecim uncias, annuas CXXXII, hoc est, libras undecim: *dextantibus*, dextantes æris menstruos, uncias CXX annuas, quæ decem libræ: *dodrantibus*, dodrantes æris quot mensibus, anno uncias CVIII, libras novem: *bessibus*, besses æris menstruos, uncias XCVI annuas, libras octo: *septuncibus*, septunces æris menstruos, quæ annuæ LXXXIV unciæ, septem libræ: *semissibus*, selibras æris, uncias LXXII sive sex libras annuas: *quincuncibus*, quincunces æris, annuas LX uncias, quinq; libras: *trientibus*, trientes æris, annuas XLVIII uncias, libras quatuor: *quadrantibus*, quadrantes æris menstruos, uncias XXXVI annuas, tres libras: *sextantibus*, sextantes æris quoquo mense, anno XXIV uncias, binas libras: *unciis*, uncias æris menstruas, annuas duodecim, libram unam. Ille
„ tamen, ne quid semel dixisse videatur: At con-
„ tra Romanis as in centum promissus, aut in
„ assem centum mutuo data, quamvis centesi-
„ mam usuram designent, non tamen de asse
„ menstruo accipienda sunt, sed de annuo, hoc
„ est, de duodecim unciis in centum annuatim
„ solvendis, vel de uncia una singulis mensibus
„ præstanda. Hoc vero ipsum est *unciarium fœnus*, tantum distans a centesima, quantum uncia ab asse. Non produco verba Imperatorum, ubi *trientem* tertiam, *quadrantem* quartam centesimæ partem interpretantur: fecit
id

id Ant. Auguſtin. l. II. Emend. cap. x. Et ipſe interdum oblitus ſui ſic loquitur, interdum ut vera falſis adſpergat. Vti cum ſcribit: *Sextantes uſuræ* Latinorum ut ſextam partem centeſimæ denotant, ita duas uncias in centum in annum præſtandas declarant. Vitioſum poſterius membrum: non enim duas uncias in annum, ſed viginti quatuor: duo denarii pro aſſibus ſinguli tot habent uncias: ſed in menſem plane duas, quæ, quia duodecim in anno menſes, fiunt XXIV annuæ. Sic igitur *uſuræ unciæ, ſextantes, quadrantes* &c. promittunt quidem unam, ſextam, quartam &c. partes ex duodecim in annum: ut *unciæ* denarium unum, *ſextantes* denarios binos, *quadrantes* denarios ternos: non tamen inde vocitantur: ſed quod uſurarum centeſimarum, quaſi aſſis, duodecimam, ſextam, quartam &c. quot menſibus polliceantur. Hinc etiam intelligitur, injuria Hotomannum dari ſocium illis, qui *unciarium fœnus* & *centeſimas* confuderunt, dumtaxat eo, quod in verborum juris commentario, *Vſuram unciariam* interpretur, quum pars centeſimæ duodecima ſingulis menſibus ſolvitur, hoc eſt, unus in centenos. Vera hæc definitio: nam pars centeſimæ duodecima ſingulis menſibus depenſa facit annuam partem ſortis integram centeſimam: ut as cum triente, pars duodecima centeſimæ denarium cente-

num (nam centesima pars hujus sortis est denarius) in singulos menses, facit in duodecim mensibus unum denarium, partem sortis centesimam, uti diximus. Is autem „ unciarii fœnoris proventus. Atqui, inquit, „ non animadvertit Hotomannus, hac inter„ pretatione *unciariam usuram*, ut vocat, (nimirum hoc quoque improbat in eo, quod *unciariam usuram*, non *fœnus unciarium* vel *uncias usuras* cum veteribus dixerit; at hoc, „ opinor, justius) eandem cum *centesima* con„ stitui. Quemadmodum vero? nam, ait, in „ centesima usura pars duodecima ejus singu„ lis mensibus penditur, & duodecim duodeci„ mæ singulis annis. Hic vero gravissimus reprehensor, quod in aliis culpat, imprudens ipse in sese admittit: hoc est, ex unciario fœnore facit centesimas, & ex centesimis uncias usuras. Nam si in centesima usura pars duodecima ejus singulis mensibus penditur, quid fiet toto anno præter duodecim uncias centesimæ? atque adeo una tantum integra centesima pars sortis? veluti unus denarius accessio centenum? Hæ ergo quæ sunt, si non sunt *unciæ usuræ*? In centesimis usuris, quod adfirmasti toties ὦ τὰν, non pars duodecima centesimæ, sed pars centesima sortis integra singulis mensibus penditur, ut fiant centesimæ partes sortis duodecim in anno. Sic centum denarii centesimis usuris merent dena-

denarios duodecim, ſingulis menſibus ſingulos. Sed quomodo, pergit, quæſo te, ea uſura, quæ duodecim uncias annuas pendit, poteſt dici *unciaria?* At ego, quæſo te, dicam, quod aliud *fœnus unciarium*, quam quod menſtruam unciam, annuas duodecim uncias centeſimæ partis, & ſic unam centeſimam ſortis partem annuam reficit? ut quum centum denarii menſurnum aſſem cum triente, annuos duodecim aſſes duodecimque trientes, id eſt, denarium unum annuum progignunt. Haud ſane magis, ſubjicit, quam appellari mereatur *ſemiſſium uſurarum* nomine, quæ duodecim ſemiſſes in annum penderet. Non fallitur, ita eſt enim, gemina ſunt hæc & germana, ſed & (quod fallitur ille quum ſecus exiſtimat) juxta vera & ſana. Sunt enim *ſemiſſes uſuræ*, quæ unum ſemiſſem menſtruum, duodecim ſemiſſes annuos centeſimæ pendunt. Vt quum centum denarii quotmenſibus ſemiſſem unum centeſimæ partis (quæ denarius) nempe tres obolos ſive victoriatum, annuos duodecim ſemiſſes centeſimæ partis, hoc eſt, duodecim victoriatos, qui ſex ſunt denarii, acquirunt. At, urget, *unciarium* intelligunt, quod unciam ſingulis menſibus præſtat. Cur non pariter intelligendæ ſic & ſunt *uſuræ ſemiſſes* aut *trientes*, quæ in ſingulos menſes ſemiſſes pendant aut trientes? Ius poſtulat. ſunt

enim

enim istæ pariter intelligendæ *trientes*, ut *unciæ* & *semisses*, usuræ, quum triens menstruus, duodecim trientes annui centesimæ partis proveniunt. Vaec centenis denariis quolibet mense quinque asses triens annuos faciunt quatuor denarios trientali fœnore. Num aliis dictis hujus erroris Hotomannus sese alligaverit, ignoro, qui libro isto caream: his quidem nihil peccatum est. Non desunt tamen alii viri præstantes imprudentius in eadem re loquuti. Hadriano Iunio σωνώνυμα, *Vnciaria usura*, *centesima* Cic. *fœnus unciarium* Corn. Tacito, quæ centesimam sortis partem singulis mensibus capit: quando nimirum quotannis duodecim penduntur usuræ nomine. ibi enim, apponit, *assis* nomine censetur annus, ut *unciarum* vicem gerant menses. Vides, ut ita dicam, colosserota, puerum mixtum cum gigante, duodecimam partem pro toto ex duodecim partibus constante. Secutus tamen est illum Thomasius. Ridendum vero, *assis* nomine censeri annum, menses *uncias*. Sane ubi annus as, mensis uncia, bimestre sextans, tres menses quadrans, & deinceps, sed quid hoc ad usuras? nihilo magis quam ad cyathos sextarii, aut ad pedes jugeri, aut hæreditatis consortia. An usuræ sunt partes anni? Reditus pecuniæ sunt currentibus anni articulis multiplicati: dicuntur autem *unciæ*, *sextantes*,

tantes, quadrantes. non *anni*, ſed *centeſimæ* ratione. P. Manucius ad lib. v. famil. Ciceronis epiſt. VI. teſtatur ſe diſſentire cogi a doctis hominibus, qui affirment *unciarium fœnus* leviſſimum fuiſſe, quod, ut ipſe arbitretur, graviſſimum fuerit, idemque cum *centeſima*. Quæ vero illa Diomedea neceſſitas tantum cogens? Vſurarum, enim, inquit, " quædam nomina menſtruam ſolutionem, " quædam annuam ſignificant: menſtruam, ut " *centeſima, unciaria, ſemunciaria*; annuam, ut " *ſemis, bes, triens*. Hic novus error, nec admodum ſpecioſus: nam *centeſimæ* appellandæ propriam & differentem ab aliis rationem fuiſſe facile concedas: *uncias* vero & *ſemuncias* uſuras aliter vocatas quam *ſemiſſes, beſſes, trientes*, & illas quidem a menſtrua, has ab annua acceſſione, cui veriſimile videbitur? Quid *ſemiſſes*, niſi ſex unciarum? quid *beſſes*, niſi octo? quid *trientes*, niſi quatuor? Ergo cujus temporis intervallo naſcentes ſex & octo & quatuor unciarum dictæ ſunt, ejuſdem prorſus & unius unciæ & ſemunciæ. Sed, inquit, ſi *centeſima* vel *unciaria* vel *ſemunciaria* ſemel in anno ſolverentur, quis tantulo quæſtu pecuniam ſuam " collocaſſet? Hæc interrogatio adhibetur ad " probandam rem veram, quam minime probat. Verum eſt, *centeſimas, uncias, ſemuncias* uſuras dictas a menſtruo lucro: nec tamen

abſur-

absurdum, semel quandoque in anno solvi, ut hodie fere ubique, etsi singulis mensibus novum augmentum per illas debeatur: multo minus dubitandum, homines tanto quæstu pecuniam collocare voluisse. Quid enim facerent, quum legibus aliæ quam unciæ aut semunciæ vetitæ essent? Nam centesimis parum congruit illud, *tantulo quæstu*. *Centesimas* explicat ipse duodecim annuos pro centenis, quas perperam voluit esse easdem quas *uncias* usuras. Vbi inter bonos agitur, quid refert, duodecies singuli, an semel duodecim in anno solvantur? *Semuncias* facit easdem quas *semisses*. Perperam hoc quoque: sed quid refert duodecies dimidiati singuli nummi, an semel duodecim dimidiati, vel sex integri numerentur? Alio igitur argumento
„ hic opus erat. At si bes, ait, vel semis, vel
„ etiam triens usura menstrua esset, quis tanta
„ rei familiaris jactura fœnebrem pecuniam
„ accipere voluisset? Hic & falsum colligit, nempe non fuisse menstruos *semisses*, *besses*, *trientes*, & falsum ponit, nempe eam esse nimiam jacturam rei familiaris. Velim scire, quos *trientes*, *semisses*, *besses*, sibi finxerit Manucius. Nam si intellexisset, eos esse *centesimæ trientes*, *semisses*, *besses*, non statuisset hos graviores rei familiari quam *centesimam*: nec alterius temporis intuitu illos quam hanc nominari putasset. Concludit, se opinari,
uncia-

unciarium fœnus & *centesimam* idem esse, ut tio habeatur menstruæ solutionis, non annuæ: *semunciarium* autem idem cum *semissibus*, ut in his annua solutio spectetur, in illo menstrua. Insanum male: nam *centesimæ* sunt, cum centesima pars sortis, *unciæ* cum duodecima pars centesimæ, *semunciæ* cum vicesima quarta pars centesimæ, *trientes* cum tertia pars ejusdem centesimæ, *semisses* cum dimidia, *besses* cum duæ tertiæ usurarum nomine singulis mensibus debentur: hoc est, in centenos annui vel duodecim, vel unus, vel dimidiatus, vel quatuor, vel sex, vel octo nummi. Iac. Gothofredus ad L. XII. tabb. *Fœnus unciarium* est, inquit, quod unciam unam menstruam in assem pendit. Quis intelliget *unciam*, nisi *assis*, in quem penditur? At eam nequaquam præbet *unciarium fœnus*, nec eo respectu dicitur. Ponamus denuo sortem vel assem centum denariorum: ejus uncia sunt octo denarii triens: tantum si penditur menstruum, usura annua æquabit sortem: nam uncia illa duodecies conficitur in anno pro mensibus duodecim: duodecies autem octo denarii sunt XCVI: & duodecim trientes denarii quatuor faciunt reliquos, qui juncti sunt centum. Debuit igitur dicere: *quod unciam centesimæ menstruam in assem vel sortem pendit*. Sic alius ad easdem XII tabb. *Vnciarium fœnus* negat ex menstrua ratio-

ratione definiri, quum ſcilicet ſingulis menſibus duodecima pars aſſis pendatur: neque enim *aſſem in uſuris* eſſe menſtruum, ſed annuum dumtaxat. Falſum eſt *unciarium fœnus* non ex menſtrua ratione dici: nam inde dicitur, quod unciam centeſimæ quovis menſe reddit, conficitque annuam partem centeſimam, qui eſt nummus unus in centum. Fruſtra putat, ſi ex menſtrua ratione ducatur *unciarium fœnus*, futurum ut duodecima pars aſſis pendatur: non enim aſſis ſive ſortis, ſed centeſimæ ea duodecima eſt. Male & re & verbis, quum *aſſem in uſuris* menſtruum eſſe inficiatur, annuum confirmat. Nemini Latinorum appellatur *as in uſuris* aut *as uſurarius*, ut mox loquitur. Talia ſunt ſummi viri, *as in centum promiſſus*, & *centum in aſſem mutua data*: quæ genera loquendi veteribus ignota mirificas tenebras auctoribus ſuis offudere. *Centeſima* reſpectu clementiorum uſurarum conſideratur ut *as*, quia illæ a centeſima tantum diſtant, quantum ab aſſe deunces, dextantes, dodrantes &c. & proinde illis partibus appellantur. Hæ aſſes uſuræ omnino menſtruæ: nam *centeſima* eſt, ubi centeſima pars ſortis quoquo menſe fit lucri: & ſic etiam uſuræ inferiores appellantur ab ea parte centeſimæ, quam lucrifaciunt: nam *deunces uſuræ*, cum centeſimæ deunces menſtrui penduntur, qui in anno denarii

ſunt

ſunt undecim ; *dextantes*, cum centeſimæ dextantes, qui in anno decem : & ita deinceps. Sethus quoque Calviſius in opere Chronologico ad A. ante C. N. CCCLII. per occaſionem rogationis tribuniciæ, Eſt autem, inquit, *unciarium fœnus*, quando an- " nuo ſpatio ſortis uncia, ſive duodecima pars " ſolvitur, in duodecim unus, in centum octo. " Differt igitur, addit, *unciarium fœnus* a *cen-* " *teſima*. Sane differt : ſed & differunt ab unciario fœnore *uſuræ beſſes*, per quas illud deſcribit vir doctiſſimus : hoc eſt, utrumque genus confundit, eadem offenſione, quam modo in cap. VII. de M. V. notavimus. Sic ad A. ante C. N. CCCXL. *ſemunciarium fœnus* dicit, quum de XXIV aureis unus annuo ſpatio ſolvitur. At hæ ſunt *uſuræ trientes*. Semunciarium fœnus in centenos dimidiatum adſciſcit annuum. Obſervat Salmaſius Ciceronem & optimos veterum ſæpius *centeſimas* quam *centeſimam* dixiſſe ; nec has tantum, ſed & *uncias*, *ſextantes*, *quadrantes* &c. *uſuras* potius quam *unciam*, *ſextantem*, *quadrantem* &c. *uſuram* : ſed hujus accurationis cauſam aut non indagavit aut non edidit, quod meminerim. Ego duplicem ſuſpicor : alteram, quia ſors plerumque plurium erat centenum, & ſic plures centeſimæ, aut plures centeſimarum unciæ, ſextantes, quadrantes &c. quæquæ convenerant, menſe

Ii quo-

quolibet maturabantur: alteram, quia etsi singulæ quotmensibus debitæ & accrescentes (unde nomen habuerunt) plurimum tamen plures simul, atque adeo sæpe annua die duodenæ omnes solvebantur. Atque ex his etiam colligas, haud dubie rectius traditum cap. VI. de M. V. ἑκατοστὴν, quia neque apud veteres Atticos sive historicos sive oratores, neque in scriptis Grammaticorum, qui eorum vocabula sunt interpretati, reperitur, sed tantummodo apud illos, qui sub Romano imperio scripsere, dictam esse a *Centesima* Latina; quam cap. VII, in quo spretis melioribus cogitationibus suis acquiescit auctor, *centesimam* ex Græcorum ἑκατοστῇ ad verbum fuisse conversam. Falsum quoque, ad eum fœnoris modum venisse Romanos illo demum tempore, quo negotiatores Romani generis & publicani in Asia Græciaque fœnus exercentes appellatione ἑκατοστῶν in illis locis magis pervulgata libentius eam rem exprimere soliti sint. Ipsi enim Romani nomen *centesimæ*, Græciæ Asiæque incognitum, primi eo intulerunt. Præterea de unciario fœnore lex est perlata anno V. C. CCCXCVI C. Maroio Rutilo Cn. Manlio iterum Coss. centum propemodum annis, antequam bello Punico primo in Siciliam transcenderunt. At quomodo *unciarium fœnus* potuit appellari, si ignorabatur

rabatur

rabatur *centesima?* Neque enim intelligimus *usuras uncias* nisi *centesimarum.* Quod nullum fuit in universum, quomodo ejus unciæ dici potuerunt? Falsum, antequam Græcia & Asia potirentur Romani, præter *unciarium* & *semunciarium* fœnus, vix aliud Romæ cognitum fuisse. Scilicet hoc erat, propter quod tam graves seditiones toties ortæ sunt, ut in ultimum discrimen venerit res summa publica: quum nullæ leges essent tam sanctæ, quas non libido quæstus perrumperet. Scilicet *unciarium fœnus* erat, quo *multiplici jam sorte exsoluta, mergentibus semper sortem usuris*, quis obrueretur, ut queritur addictus ille apud Livium lib. VI. Ego vero non dubito, quin & ante Sacrum montem Meneniumque Agrippam sanguinolentæ centesimæ tenuiores agris paternis & avitis exsuerint. Cur enim bonorum virorum ingratiis, prævalente plebis potentia, leges de unciario & semunciario fœnore sunt rogatæ, si hæc genera tantum in usu fuerunt? Falsum, *binas, ternas, quaternas centesimas* maluisse Græcis quam suis nominibus Romanos appellare. Sunt enim hæc mere Romana nomina, nec ad ullam similitudinem Græcorum formata. At ἑκατοστὰς magno suo malo ab Romanis didicerunt Græci. Nam *assarium, dipondiarium, tripondiarium, sestertiarium, sesquassarium* fœnus

cum *treſſibus, quadruſſibus, ſeſtertiis, ſeſquaſſibus* uſuris fingere prorſus eſt laſcivire, & Romanos docere Latine loqui. Illi vero ſi hæc dicere potuerunt, noluerunt tamen meliore ſane aurium in ſua lingua judicio præditi quam nos ſumus in aliena & deperdita. Quod autem *tripondium* ait dixiſſe quoſdam pro tribus aſſibus, quod meminerim, nemo dixit: ſed obverſabatur τῷ πάνυ prava Hotomanni conjectura, *trepondo* apud Quintilianum mutans in *tripondium*: quam olim rejecimus. Obſervandum illud quoque, non parum, opinor, lucis toti huic negotio præbiturum, quum cœperunt dicere *centeſimam uſuram* vel *centeſimas uſuras*, non poſuiſſe veteres has duas voces, ut ſtructum fixum cum mobili vel ſubſtantivum cum adjectivo, ſed inſtar duorum ſubſtantivorum κατ' ἐπεξήγησιν. Erant enim integra: *centeſima pars ſortis uſura*, vel *centeſimæ partes ſortis uſuræ*, id eſt, uſurarum vel commodi nomine ductæ atque accedentes, aut pro uſura ſtatutæ & condictæ. Sic etiam *ſextantes*, *quadrantes*, *trientes* &c. uſuræ, intelligendæ, ſextantes, quadrantes, trientes, centeſimarum partium ſortis, uſuræ, vel uſus mercedes. Quodque Perſius, *modeſto quincunce*, ſupplemus, centeſimarum ſortis partium pro uſuris ſtipulato: &, *pergant avidos ſudare deunces*, intelligimus, deunces centeſimarum ſortis partium, uſu-

rarum

rarum nomine, elaborare: ut Iustinus vel Trogus, *elaborato a parentibus imperio.* Nec vero ab his, in quibus sumus, alienum videbitur illustrari Ciceronis locum lib. I ad Atticum epist. XI. *Opinor, ad Censidium, Axium, Selicium confugiendum est: nam a Cæcilio propinqui minore centesimis nummum movere non possunt.* Apud Senecam hæc de Cæcilio repetentem epist. CXVIII. *minoris centesimis* legitur, ex quo quidam emendandum Ciceronem censuere. Malaspina Sosipatrum docuisse observat, vetustissimis ipsique Ciceroni dictum, *plure & minore emptum*, pro pluris & minoris. Atque ab eo accepit Poppma. Sed aliter hic loquitur Cicero: cujus brevitas ita ex ipso explicanda est: *minore* fœnore quam *centesimis* usuris ductis. Hoc non mihi, sed ipsi credas, licet, qui soleat istas voces sic conjungere. Lib. IV ad Att. epist. XIV. *Fœnus ex triente idibus Quinctilibus factum erat bessibus.* Intelligis, usuris. lib. V. epist. ult. *quum SC. modo factum sit, puto postquam tu es profectus, in creditorum causa, ut centesimæ perpetuo fœnore ducerentur.* Lib. VI. epist. II. *nisi forte id volumus armis efficere, ut fœnus quaternis centesimis ducant.* Epist. III. *Scaptius centesimis, renovato in singulos annos fœnore, contentus non erat.* Tacitus de moribus Germ. *Fœnus agitare & in usuras extendere.* Restat nonni-

hil hujus materiæ : sed aliquando respirandum est.

CAP. XIV.

Græci alias usuras ab annuo, alias a menstruo proventu appellant. Ἐπίτριτος, ἔφεκτος, ἐπίπεμπτος, ἐπόγδοος, ἐπιδέκατος τόκος *ab annuo : &, ut Latine reddi debeant.* Ἑξακόσιαι δραχμαὶ ἐπίτριται. *Isæus explicatus. Harpocratio defensus. Apud Aristotelem Mœroclis facetum dictum explicatum.* Πονηρεύεσθαι ἐπιτρίτων τόκων ἢ ἐπιδεκάτων. Ἐπιεικής, *bonus, locuples.* Τόκος ἐπὶ δραχμῇ, ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς, ἐπὶ δυσὶ δραχμαῖς, *a menstruo, & ut Latine. Nonam partem, quæ in octo lucri datur, non dici Latine, sed octavam.*

QVod toties commemorat vir primus divortere Romanos a Græcis, dum illi ab annuo fructu denominent usuras, (quod tamen sequi non potuimus) hi a menstruo; non de omnibus usuris Græcis, sed de certo genere accipi voluit. Disputavit enim ipse luculente cap. I & II, τόκον ἐπίτριτον, ἔφεκτον, ἐπίπεμπτον, ἐπόγδοον, ἐπιδέκατον, vocatos ab eo, quod annuum referebant. Eorum nonnulla, quæ ex ipso didici (neque enim meum est hoc diffiteri) libet apponere, ne nihil a tanta nobilitate retulisse videamur, & quando ille quam plerumque fastidit & festinat, tam vehementer fastidientem & festinantem lectorem aspernatur : simul ut appareat inter ἐκαλοσὴν & alia Græca usurarum vocabula

bula nullam analogian esse. Ἐπίτριτος τόκος, ubi pars tertia sortis usuræ nomine penditur, sive in tres unus nummus annuus accedit: velut in drachmam bini oboli, in tetradrachmum octo oboli, in minam triginta tres drachmæ cum triente seu duobus obolis. Eæ menstruæ sunt in minam duæ drachmæ quatuor oboli paullo plus. Latine dicas *binas centesimas & dodrantes*. Si triginta sex annua in minam darent, *ternæ centesimæ* forent. Sic ex Isæo adducit Harpocratio, ἑξακοσίαις δραχμαῖς ἐπιτρίταις· quas possumus accipere aut sexcentas drachmas fœnore locatas ἐπιτρίτῳ, quæ in annum ducentas pariant, non tamen mensibus singulis unam & triginta drachmas cum quatuor obolis, ut interpretatur ὁ πάνυ, (hæ enim annuæ essent trecentæ octoginta, & sortem requirerent mille centum quadraginta drachmarum: ducentæ autem drachmæ annuæ sunt menstruæ sedecim & dimidiata, seu tres oboli) aut, quod fortasse verius, ut hæ sexcentæ drachmæ sint ipse τόκος ἐπίτριτος, vel annua accessio sortis, puta CLXXX minarum vel mille octingentarum drachmarum, fœnore collocatarum ἐπιτρίτῳ, quod vult ἐπὶ ὀκτὼ ὀβολοῖς τὸ τετράδραχμον, ut recte interpretatur Harpocratio. Etenim in drachmam bini annui oboli, tertia pars usura, in tetradrachmum reddunt octo obolos, pariter an-

nuos: quum tetradrachmo sint viginti quatuor oboli. Hunc tamen video reprehendi, qui confuderit duas rationes loquendi diversissimas, δανείζειν τόκῳ ἐπιτρίτῳ & δανείζειν ἐπὶ ὀκτὼ ὀβολοῖς. Et merito, si tetradrachmi mentionem nullam fecisset. Nunc injuria videtur affici, cui crimini detur, octo obolos menstruos & in minam intelligendos adsimulasse τόκῳ ἐπιτρίτῳ, (quæ revera mirifice discrepant) quum octo obolos annuos in tetradrachmum intelligat. Hæc enim verba sunt: Ἐπιτρίταις, Ἰσαῖος ἐν τῷ κατὰ Καλλιφῶντος· ἑξακοσίαις δραχμαῖς ἐπιτρίταις· ἀντὶ τοῦ ἐπὶ ὀκτὼ ὀβολοῖς, κατὰ τὸ τρίτον εἶναι μέρος τοὺς ὀκτὼ ὀβολοὺς τοῦ τετραδράχμου. Ἔφεκτος τόκος, qui sextam partem sortis quotannis fœnoris loco præstat, ὁ ἐπὶ τῷ ἕκτῳ τοῦ κεφαλαίου, ut definit Harpocratio, (pari iniquitate hic quoque reprehensioni obnoxius, tanquam confuderit ἔφεκτον τόκον & τόκον ἐπὶ τῷ ἕκτῳ δραχμῆς:) sic obolum in drachmam annuam, in sex drachmas drachmam, in sexagenas decem, in minam minæ sextam partem, hoc est, sedecim drachmas cum quatuor obolis, lucrifacit. Quod quum ipse recte alibi doceat,
„ qui venit in mentem dicere pag. 54: At ἔφε-
„ κτος τόκος minæ sextam partem annuam
„ exsolvit, hoc est, singulis mensibus octo
„ drachmas & quatuor obolos: & in Erratis,
„ quasi corrigat, duos obolos. Quod hoc immane

mane fœnoris genus? Obolos ſive quatuor ſive duos condono. Ipſæ drachmæ octo menſtruæ per duodecim ductæ faciunt nonaginta ſex annuas. Hæccine ſexta pars minæ? nonaginta ſex in centum ἔφεκτος τόκος? Nimirum ſingulis menſibus drachmam voluit dicere & paullo plus duobus obolis. Latine *centeſimas & trientes & quaternas ſextulas* poſſis dicere. Sic tria millia CCCLX drachmæ τόκῳ ἐφέκτῳ Demoſtheni reddunt quingentas ſexaginta, quæ ipſa eſt ſexta pars illarum. Ἐπίπεμπτος τόκος, qui quintam ſortis partem annuam reddit uſurarum nomine: in quinque unum, in minam drachmas viginti, quatuor talenta in vicena. Latine appelles, licet, *centeſimas & beſſes.* Ἐπόγδοος τόκος, τοῦ οὕτω δεδανεισμένου, ὥστε τοῦ κεφαλαίου τὸ ὄγδοον μέρος δοθῆναι τῷ δανειστῇ, οἷον, τριώβολον τοῦ τετραδράχμου, verbis Harpocrationis: cum octava pars ſortis annua debetur: chalcus in obolum, ſex chalci in drachmam, in drachmas octo drachma, in tetradrachmum tres oboli, in octo minas mina, in centum drachmas duodecim & dimidiata. *Centeſimas & ſemuncias* tutiſſime voces. nam de XCVI drachmis ἐπόγδοος τόκος redeunt annuæ duodecim; de quatuor, quæ reſtant ad centum, dimidiata. Ἐπιδέκατος τόκος, minimus annuorum, quum decima pars ſortis penditur uſuræ annuæ loco: decem in cen-

tum, in decem obolos unus, in triginta millia drachmarum tria millia. Hæ usuræ Romanis *dextantes*. In hac sola specie rationem loquendi Romanam cum Græca concurrere deprehendi ait ὁ πάνυ cap. 1. Cautius sequenti, convenire *dextantes usuras* cum ἐπιδεκάτῳ τόκῳ, non ex ulla nominis ratione, sed ex rei potius συγκυρίᾳ. Videlicet ἐπιδέκατος τόκος est decima pars sortis, *dextans* non decima pars, sed decem partes centesimæ: ἐπιδέκατος τόκος annuus, *dextantes* usuræ menstruæ. Aristoteles lib. x. Rhetoric. cap. x. refert Mœroclis, ex iis, ut videtur, oratoribus vel demagogis, qui cum Staleno, Gutta, Bulbo, in Cluentiana Ciceronis honoris causa appellatis, sedulo cavebant, ne gratis reipublicæ servirent, facetum dictum: Καὶ Μοιροκλῆς, οὐδὲν, ἔφη, πονηρότερος εἶναι, ὀνομάσας τινὰ τῶν ἐπιεικῶν· ἐκεῖνον μὲν γὰρ ἐπὶ τρίτων τόκων πονηρεύεσθαι, αὐτὸν δὲ ἐπὶ δεκάτων. Recte monet Salmasius contrahendas duas voces in unam: neque enim τρίτον τόκον aut δέκατον, sed ἐπίτριτον & ἐπιδέκατον Atticos dixisse. Quod autem scribit ἐπιτρίτῳ τόκῳ & ἐπιδεκάτῳ, ut non reprehenderim, ita putes posse ferri ἐπιτρίτων τόκων & ἐπιδεκάτων· nam & τόκους ἐπιτρίτους & ἐπιδεκάτους, perinde ut singulari numero, dixisse ipse non negat: & genitivi verbo apponi videntur κατ' ἔλλειψιν præpositionis περὶ vel ἀντὶ, vel etiam

τοῦ ἕνεκα, qui defectus non minus frequens. Immo prorsus eodem modo locutum observavimus Demosthenem adversus Phormionem: Φορμίων δέ φησιν, ἀποδοῦναι Λάμπιδι ἐν Βοσπόρῳ ἑκατὸν καὶ εἴκοσι στατῆρας Κυζικηνοὺς, δανεισάμενος ἐγγείων τόκων· ἦσαν δ᾽ ἔφεκτοι οἱ ἔγγειοι τόκοι. Præterea absurdum esse ac ratione carere, nominatum a Mœrocle virum probum, cum quo se conferret ille in nequitia, cum diceret τὸν δεῖνα, quem nominaverat, ad ἐπίτριτον usque fœnus, id est, extremum nequitiæ fastigium, improbum esse; sese ἐπιδεκάτῳ tantum fœnore malum esse; eoque scribendum, τῶν οὐκ ἐπιεικῶν· cras credam forte, hodie in alia omnia, quum in eo ipso consistat non minima urbanitas & τὸ παράδοξον joci. Atque illud etiam addo, quod animadvertisse non videntur præstantissimi viri, quotquot eum locum tractarunt, priori commate ἐπιτρίτων τόκων, sive mavis ἐπιτρίτῳ τόκῳ, proprie ac simpliciter accipi, posteriori ἐπιδεκάτων vel ἐπιδεκάτῳ transferri. Ὁ δεῖνα, quem nominabat Mœrocles erat τις τῶν ἐπιεικῶν, hoc est, e bonis, locupletibus, rem suam fœnore augentibus: fœnerator & vir bonus, accepto vocabulo, ut solere accipi lib. IV. observ. monuimus. Illum secum confert Mœrocles, tanquam tertias partes civium & reipublicæ carpentem, cum ipse decimis contentus sit. Lepidum est, quod,

quod, poſtquam dixiſſet ἐπιτρίτων τόκων, jamque exſpectarent auditores δανείζειν, ſubjicit inexſpectatum πονηρεύεσθαι, pro *fœnerari* nimirum *improbe agere*. Scilicet multi omne fœnus damnabant: ſic Plato ſua republica illud arcuit: ſic diſcipulus ejus παρὰ φύσιν ἐργάζεσθαι fœneratores cenſuit: ſic ille, qui rogatus, *quid fœnerari? quod hominem occidere*, reſpondit, & fœneratores furibus pejores a majoribus æſtimatos tradidit: ſic alius ad Cæſarem: *quare tollendus fœnerator in poſterum*; ſic Romæ vetita aliquando verſura. Tot præjudiciis gravatus facile poteſt dici, τὶς τῶν ἐπιεικῶν licet, πονηρεύεσθαι, dum fœnus exercet, præſertim binis centeſimis & dodrantibus. At poſterius ἐπιδεκάτων τόκων πονηρεύεσθαι, μείωσις eſt ſive λιτότης exteniians & ſubducens invidiam criminum, non paucis philoſophantibus, ſed omnibus ſanis damnatorum, hominis ſcilicet, qui ſibi conſcius erat ſe καρποῦσθαι καὶ δεκαδεύειν τὰ τῶν πολιτῶν, ὥσπερ τῶν πολεμίων, *civiſne an hoſtis comedit*, ut ait Plautus, *parvipendere*, & odiſſe gloriam ἀδεκάστου. Sic ſolent improbi, ut vetus ſuperſtitio invidiæ faſcinum ridiculo amuleto frangebat, ita turpitudinem & horrorem facinorum ſuorum verborum ſalibus in riſum vertere, & ὀνόμασι περιστέλλειν τὴν μοχθηρίαν. Dionyſii cavillationes in ſacrilegiis habet Cicero lib. III de nat. deor. Brenni

& Alexandri Zabinæ Iuſtinus lib. XXIV & XXXIX. Sic Druſus cum Philippo conſuli collum torſiſſet, ut multus ſanguis efflueret e naribus, incivilis facti invidiam vitavit, luxuriam ei opprobrando, *non enim hunc ſanguinem, ſed turdorum muriam eſſe.* Non aliter apud Ariſtotelem, homo palam Gutta, Bulbus, Stalenus, qui ſententiam, ſuffragium, vocem, ſilentium, quantillo velles, venderet, monſtrato viro innoxio, niſi quod inſtar Cæcilii aut Alfii duro fœneratore, *Me,* inquit, *mordent homines, culpant, vituperant: iſtum nihil morantur: at haud quaquam ego pejor: ille enim binis centeſimis & dodrantibus peccat, ego tantum dextantibus.* Hæc igitur omnia uſurarum nomina a penſione annua deducta ſunt: etſi perſæpe & ſic collocatum fœnus menſtruas partes fructificaret, nonnunquam & intra annum unà cum uſuris medio tempore natis reſtitueretur. Et ab his ſi diſcedere Romanorum rationem ſenſiſſet, nihil hic quidem loci diſſentiremus. Ille contra in alia ſignificandarum uſurarum formula, qua una re ſimiles ſunt, quod a parte quot menſibus vel ſolvenda vel debita ſortirentur nuncupationem, ea Romanos & Græcos diſſentire voluit. Quemadmodum dixere τόκον ἐπὶ δραχμῇ, in minam ſive centum drachmas menſtruam drachmam, hoc eſt, centeſimam ſortis partem, atque adeo illam

illam ipſam, quæ Romanis *centeſima*, Græcis ῥωμαΐζουσιν ἑκατοστὴ & τόκος ἑκατοστὸς, ἢ ἑκατοστιαῖος. Vt τόκον ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς, vel ἐννέα ὀβολοὺς τῆς μνᾶς τόκον, quum in centum drachmas quolibet menſe penſitatur drachma cum dimidiata, qui novem oboli, annuæ octodecim drachmæ: hæ Latinorum *centeſimæ & ſemiſſes*. Ἐπὶ ὀκτὼ ὀβολοῖς τὴν μνᾶν τοῦ μηνὸς ἑκάστου, Demoſtheni adverſus Nicoſtratum, cum drachma & duo oboli in centum drachmas menſtruum datur, annuæ ſedecim drachmæ: hæ *centeſimæ & trientes*. Ἐπὶ πέντε ὀβολοῖς, eidem priore in Onetorem, *dextantes*. Ἐπὶ δυσὶ δραχμαῖς, quum duæ drachmæ menſtruæ, viginti quatuor annuæ in centenas ſolvuntur, ut Latinorum *binis centeſimis*. Sic ἐπὶ τρισὶ δραχμαῖς, *ternæ centeſimæ*: ἐπὶ ἕκτῳ δραχμῆς, quum ſexta pars drachmæ, nimirum obolus, menſtrua eſt uſura minæ, annuæ drachmæ duæ, ut recte correctum in Erratis pag. 54. quæ Latinis *ſextantes*. Reddidimus autem hæc omnia genera Latinis vocabulis ex re comparatione facta: nam ne id quidem viris præſtantiſſimis feliciter ceſſit. Vt alios taceam, Scaliger & Petitus ἐπιτρίτους & ἐφέκτους interpretantur *trientes & ſextantes*, ὁ πάνυ *tertiarias & ſextarias*. Quid opus ὀνοματοποιεῖν, ubi verbis uſitatis ac receptis uti licet. Ἐπόγδοον, inquit alibi, in octo drachmas unam, Latini appellant, in frugi-

bus

bus præcipue mutandis, *nonam partem summæ capitis*. Mirum: *nonas* & *decimas* ego Latinos dixisse putabam decessionem de alterutra summa, non accessionem octo aut novem partium: unde & *decumanum frumentum*, non quum novem partibus una accedit, sed quod de partibus decem una deducitur. Vbi ergo istud? Ita plane, ait, nuncu- «
pat lex Visigothorum, quam ex antiqua, id «
est, Romana, sumptam titulus indicat. Væ «
nobis, si ab istis Latine discendum est. Ver- «
ba tamen videamus: *Sed de solidis octo nonum* «
solidum creditori, qui pecuniam ad usuram de- «
dit, exsolvat. Ecce *nonum solidum* ex octo «
summæ capitis fœnoris loco dandum censet «
fœneratori. Quem ἐπόγδοον τόκον Græci vo- «
cant, qui octavam partem sortis dat ea usu- «
ra, in octo solidos nempe unum. At Latini «
nonam esse partem eam interpretantur. Vi- «
deo, sed etiam censeo neminem priscorum & vere Latinorum ita locutum esse. Nam illis, perinde ut Græcis, accessio appellatur ab eo numero, cui additur, non ab eo qui ultra est. Sic *centesimam* Latini dicunt, non quæ in XCIX, sed quæ in centum additur. Cato de re rust. cap. CXLVII. *Qui oleam emerit, amplius quanti emerit, omnis pecuniæ centesima accedit*. Non dicit, *una & centesima*. Cicero pro Rabirio: *Ait enim dum Gabinio pecuniam Postumus cogeret, ex decumis imperatorum*

ratorum pecuniam sibi coegisse. Non intelligo hoc quale sit: utrum accessionem decumæ, ut nostri facere coactores solent centesimæ, an decessionem de summa fecerit. Cautius ergo paullo ,, post: quem Latini illius temporis *nonum* di- ,, xissent. Qui si Latini sunt appellandi, non tamen antiqui Romani: non Romuli aut Augusti, sed Odoacri aut Theodorici Romani; lingua quidem Romani non magis quam Solenses Attici. Hos in tam copiosæ & reconditæ eruditionis scripto, ut putamus, nævulos si quis obtrectandi libidine notari suspicatur, eum nos animi ab hac labe puri nobis conscii facile contemnemus. At qui non esse nævos, quos putamus, vicerit, & meliorum nos admonebit, ei tam libenter auscultabimus, quam nunc enixe contendimus, ut obscurarum rerum a tanto auctore tam præclare prolixeque detegi cœptam veritatem penitus eruamus. Mihi immortalis viri, cujus ope vel plurimum profeci, cui vivo cum paucis me meaque studia semper approbata volui, magna manet ac manebit memoria. Et hæc est conditio omnium excellentium ingeniorum, ut fama illorum ac veneratio meritis fundata & inconcussa stet; quæ improbantur posterorum profectus gratia, tuta sint necessitate humanæ varietatis.

CAP. XV.

Scriptuli nota. Ludus duodecim scriptorum, seu ludus calculorum & tesserarum, a ludo latrunculorum diversus. Petronius Arbiter illustratus & correctus. Omnium scriptorum vel testorum iter lusu consumere. Iter, trames, via, pro scriptis duodecim. Vetus epigramma correctum. Bene jacta. Testum & testa, calculus. Calculis triginta discoloribus, ut utrimque essent quindecim, utebantur; tesseris plurimum binis. Martialis bis emendatus, & iterum Petronius. Hac, Hæc, δεικτικῶς. Punctum male explicari lineam vel scriptum. Martialis sententia eruta. Tessera bisseno puncto qui numerari dicatur. Tesseræ male explicantur lineæ aut mandræ. Victus in tesserarum & calculorum ludo, non cui nulli, sed cui manebant calculi, postquam adversarius sua itinera consumsisset. Artemidorus vindicatus & illustratus. Αὐτοὶ. Calculi Arithmetici. Denarii aurei, nummi ordinarii, non Romani sed Græci. Aureus Romanus sine alio nomine, quia unius formæ. Aureus Romanus primus semper XXV *denariorum. Appuleio lux. Vt ipse habebat,* ὡς εἶχεν. *Denarius Romanus non nisi argenteus consulum & primorum Cæsarum temporibus. Æreus denarius istis nullus. In Varrone conjectura. Ratiti vel Rates. Didymo lux. Sestertius pariter illis temporibus non nisi ex argento. Quod unus Plinii locus dubium facit, sed cui merito indubitatur. Sesquas. As sub primis imperatoribus non quadrantem unciæ, sed semunciam pondo. Ergo nec sestertius æreus uncialis, qui fingitur,* τελεχόσαρον. *Æs grave, dum asses fuere librarii, ignotum. Non possunt hac nuncupatione venire sestertii ærei.*

SCriptulum quarta & vicesima pars unciæ. Ejus notam sic formant G. Agricola & Hotomannus ꟻ : Ciacconius ✕ : Minutiæ Demetrii Alabaldi P.Diaconi notis subjungi solitæ, ℈, quam & nos in membranis antiquis invenimus: vel ϶. Alia est apud Gruterum in Tironis & Senecæ notis pag. CXLVII. Salmasius in Vopiscum, γράμμα sive scriptulum dictum ait, quod duabus lineis scriberetur, notareturque ad hunc modum =. Ex his omnibus ultima haud dubie mendosa est: quum apud omnes constet eam esse notam *sextantis*: nec credibile sit idem *sextantis* & *scriptuli* signum fuisse. Præterea agnoscit ipse quandam similitudinem inter *scriptulum* æris & *scripta* duodecim tabulæ lusoriæ. At in monumento antiquo singulis lineolis & quidem rectis, non transversis, singula ista scripta explicantur. De hoc ludo veterum, quem præclare illustravit Salmasius, intelligendus est Petronius Arbiter, quum ait: *Sequebatur puer cum tabula terebinthina & crystallinis tesseris: notavique rem omnium delicatissimam. Pro calculis enim albis aut nigris aureos argenteosque habebat denarios. Interim dum ille omnium textorum inter lusum consumit, gustantibus adhuc nobis* &c. Seculum est, ex quo locus hic asterisco notatur. Quum tantus commentantium numerus diligentes sileret,

Burde-

Burdelotius commentus est, *dum ille numerum tesserarum*. Gonsalius imputavit hoc ex illis esse, de quibus bene se meritum præferret, scribendo: *dum ille omnium agmen testorum*: & interpretando, dum unusquisque calculus a gemino hoste circumventus perit ac tollitur. Sed quum multa ibi peccet homo clarus, tum illud insignite, quod permiscet conturbatque duodecim scriptorum & latrunculorum ludos. Itaque miratur tesseras adhiberi, quod in latrunculis non fiebat: & ita transigit, ut latere adhuc ludi hoc genus tenebris antiquitatis involutum adfirmet, unde & non pauca auctorum loca quasi quadam nocte offundantur: ludum locaque se aliquando luce perfusurum. Sed jampridem, ut nemo melius, id fecerat ad Augustam historiam Salmasius, & verba Petronii adhibuerat, etsi non sustulerit vitium. Ludus significatur, in quo & tesseris & calculis pugna fit. Is non potest esse latrunculorum,

Vnus cum gemino calculus hoste perit:

nam in hoc nihil committitur fortunæ. Intelligit ergo ludum duodecim scriptorum (non enim *scruporum*, ut ex Opicis libris retinet Gonsalius) admodum similem illis, qui hodie *Trictrac*, aut Verkeeren/ aut Lurtschen/ aut simplicius genus aus und ein/ Gallis Germanisque utrisque appellantur. Tesseræ mittebantur vel jactabantur per pyrgum seu

 fritil-

fritillum, ut hodieque inter diffidentes collusores; calculi dabantur & movebantur in eadem tabula vel alveo lusorio, notato duodecim lineis, per quas collocabantur & procedebant calculi, prout illos fortuna jactus & ars jactum disponentis juvisset. Hinc Antigonus Pyrrhum καλείκαζεν κυβευτῇ πολλὰ βάλλοντι καὶ καλὰ, χρῆσθαι δ' οὐκ ἐπισταμένῳ τοῖς πεσσοῖς, teste Plutarcho: hoc est, bene jacienti, sed male danti. Arrianus in Epictetum lib. II. cap. v. Αἱ ψῆφοι ἀδιάφοροι, οἱ κύβοι ἀδιάφοροι· πόθεν οἶδα τί μέλλει πίπτειν; τῷ πεσόντι δ' ἐπιμελῶς καὶ τεχνικῶς χρῆσθαι, τοῦτο ἤδη ἐμὸν ἔργον ἐστίν. Terentius:

Ita vita est hominum, quasi cum ludas tesseris:
Si illud, quod maxime opus est jactu, non cadit,
Illud, quod cecidit forte, id arte ut corrigas.

Petronius autem non spissamento, sed ἀφαιρέσει curandus est: habet enim duas superfluas literas: *dum ille omnium tessorum iter lusu consumit*. Hoc qui occupasset, victor erat. *Iter* appellat seriem scriptorum, quia calculi per scripta commeabant, & iter habebant. *Tramitem* dicit vetus epigramma:

Discolor ancipiti sub jactu calculus adstat,
Decertantque simul candidus atque rubens.
Et quamvis parili scriptorum tramite currant,
Is capiet palmam, quem bona fata juvant.

Vbi legendum existimo: *quem bene jacta juvant*. Vt Ovidio: *Tu male jactato, tu male jacta*

jacta dato. Vias Isidorus : *Calculi, quod per vias ordinales quasi per calles eant.* Quod ἔτυμον etsi ineptum sit, agnoscis tamen *vias.* Et iterum : *sed & ipsas vias senariis locis distinctas propter ætates hominum argumentantur.* Fortassis & rectius : *omnium scriptorum iter* : ut in epigrammate, *scriptorum tramite.* Sed *iter* dicitur & loci, per quem itur, & ejus qui iter facit. *Testam* pro calculo Minucius Felix : *testam teretem jactatione fluctuum levigatam legere de litore. Testum* autem pro *testa* extulit alibi Petronius. Eidemque restituenda vox eadem videtur & alio loco: *quum hora pœne tota per scrupos gastrorumque eminentium fragmenta traxissemus cruentos pedes.* Vbi varia moliuntur, sed verum forte : *testorumque eminentia fragmenta.* Sisenna lib. III histor. *dissipatis imbricum fragminibus ac testis tegularum.* Calculis his triginta, quindecim albis, quindecim nigris vel russeis, tesseris plurimum duabus utebantur : interdum & tribus. De calculis cento Virgilianus :

Triginta magnis adversos orbibus orbes.

De tesseris Seneca in ludo de morte Claudii :

Nam quoties missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo.

Martialis lib. XIV epigr. XVII. quod inscribitur. *Tabula lusoria :*

Hac mihi bisseno numeratur tessera puncto :
Calculus hac gemino discolor hoste perit.

Ita legimus ex Mss. non *Heic*. *Hac*, intellige tabula. Sic epig. XXXV. *Securicula:*

Quum fieret tristis solvendis auctio nummis,
Hæc quadringentis millibus empta fuit.

Et epigram. XLVII. *Harpasta:*

Hæc rapit Antæi velox in pulvere draucus.

Sic Terentio: *Lucescit hoc jam*. Et in Petronio antiquissimæ membranæ nuper apud amicum scriptum vidimus: *pertrectato vasculo tam rudi, Hæc, inquit, belle cras in promulside libidinis nostræ militabit*. Quæ omnino vera scriptura est. Catullus: *rigida mea cecidi*. Sic & legendum ex Ms. apud Martialem lib. IX. epigr. XLVII. *In molli rigidam*. non *rigidum*. nam τὸ *quod* priore versu non ad hoc vocabulum, sed ad totam orationem posterioris refertur. Sed alterius epigrammatis priorem versum de lusoria tabula sic interpretatur Salmasius: in tabula duodecim punctis
„ notata luditur ad tesseram. Et deinde: *pun-*
„ *ctum, lineam, scriptum, locum* confundimus:
„ nam hæc omnia συνώνυμα sunt. Rursum-
„ que: Martialis *duodeno puncto tesseram in ta-*
„ *bula numerari* dixit; *puncta* enim & *scripta* &
„ γραμμαὶ & *lineæ* idem significant. Hoc, opinor, ei non concedent Porphyrius & Geometræ, idem esse *punctum* & *lineam*, γραμμὴν καὶ στιγμήν. non hercle magis quam σῶμα & γραμμὴν ἢ ἐπιφάνειαν. hi enim κοινοὶ ὅροι priorum. Deinde *punctum* semper inve-

nio appellari tesserarum aut talorum, non tabulæ. Suetonius: *quadringenis in punctum millibus aleam lusit*. Ausonius:

Narrantem fido per singula puncta recursu.

Quod quum possit aliquem fallere, recte tamen explicat ὁ πάνυ, ad singulos bolos seu tesserarum jactus: secundum puncta dabantur calculi, inquit. Denique quomodo tessera in hoc ludo numeratur duodecim scriptis? Exercitus numeratur per legiones, cohortes, manipulos, centurias, capita, tanquam partes. An scriptæ tabulæ sunt partes tesserarum? *Puncta* igitur numeri in ipsis tesseris puncti & signati: unde *numeros* pro tesseris, in quibus numerantur puncta, Ovidius: *numerosque manu jactabit eburnos*. Et nihil verius illa vulgi interpretum sententia, quam fastidiunt Souterius & Farnabius male docti a summo viro, in hac tabula binis tesseris ludi, sive exerceri tesserarum & calculorum lusum, quo tesseræ summum habeant duodecim puncta, nempe si existant duo seniones: in quo per tesseras numerantur usque ad duodecim puncta. Si plura numerari dixisset, plures fore tesseras intellexisset. Gravior vero Farnabii error, qui ne bene quidem exponit alteram interpretationem: quid si dicamus, inquit, alveum hunc distinctum fuisse duodecim ab omni latere tesseris sive spatiis, quas *regiones*, *urbes* seu

mandras appellabant, ut epigr. LXXI. lib. VII. Merito dicas :

Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis.

Quis unquam *tesseras* dixit pro lineis seu scriptis ? quis *mandras* in tesserarum ludo ? sunt enim istæ latrunculorum. Quis pro mandris dixit *tesseras ?* Sed omnino difficile est in istis non aliquid turbare ? Ecce ille, qui omnium optima & plurima in hac re nos docuit, in tesserarum & calculorum, seu duodecim scriptorum lusu victum fuisse ait illum, qui cum paucioribus calculis erat relictus, immo qui omnes ad unum amittebat. Atqui latrunculorum hic exitus est, non duodecim scriptorum, ubi victor ipse omnium testorum iter consumebat, & adversarium cum calculis in sua parte frequentibus, minimum uno, relinquebat. Vt hodieque in plerisque generis ejusdem fit. Artemidorum adhibet lib. III. Ὀνειροκ. cap. I. Εἰ δέ τις νοσῶν παίζειν ὑπολάβοι ψήφοις ἢ ἄλλον παίζοντα, κακὸν· μάλιστα δὲ εἰ αὐτὸς λείποιτο· ἐπειδὴ μείονας ἔχων ψήφους καταλείπεται ὁ νικώμενος· αὐτοὶ δὲ οἱ κύβοι ὁρώμενοι στάσεις καὶ ἔχθρας προσαγορεύουσι. Quæ cum legerem apud Salmasium, statim succurrit, aut priora illa verba non pertinere ad tesserarum & calculorum lusum, (nam & ψήφων παιδιὰ cum dicitur, fere non de hoc, sed de latrunculis intelligitur) aut si proxima id non paterentur, legendum

dum πλείονας· quod postea inspecto Artemidoro ipso editum vidi, non μείονας a Salmasio suppositum. Ad quam interpolationem traxit eum interpres vertendo: *quoniam victus non plures habens calculos relinquitur:* nam negandi particulam de suo interjecit. Vult Artemidorus, si quis ægrotans imaginetur ludere calculis, aut alium ludentem, (ita vertendum, & delendus asteriscus, nec interponendum ἴδοι cum Salmasio) semper malum: nam qui ludit, periclitatur perdere: pessimum vero si fuerit victus: is enim plures calculos, qui nondum iter consumpserunt, habens relinquitur: eoque videtur monstrari, quod habet, magna parte longius retenturum, nempe morbum, & nihilominus in fine interiturum. Male quoque interpres: *ipsi autem cubi conspecti:* nam αὐτὸς hic idem quod μόνος· ut Aristophani: Αὐτοὶ γάρ ἐσμεν· est igitur sententia: *sola autem tessera conspecta.* Ex his calculis lusoriis, quamvis latrunculorum, volunt esse, quorum meminit Petronius in nobili epigrammate:

Nomen amicitiæ si, quatenus expedit, hæret,
Calculus in tabula mobile ducit opus.

Hoc Turnebus ita interpretatur: in ludo tabulæ sic divisos esse calculos in duas factiones, ut inter se quidam amici, quidam hostes sint: servare autem inter se istam amicitiam, quatenus utile est ludo: igitur si pro emolu-

mentis amicitiam ponderemus, calculos eam exercere in tabula, & nobile opus tuendæ amicitiæ ducere. Cui imperitiam ludi impingit Gonſalius, cum calculi, qui ab initio ludi ſint hoſtes, ad finem uſque maneant, & pariter amici, nec pro ludi utilitate miles ſuæ factionis commilitonibus unquam ſit adverſarius: ipſe autem talem amicitiam vult calculorum ludum imitari, quia hinc & illinc, alio & alio, libere moveantur calculi, nec ulli tabulæ regioni plus temporis inhæreant, quam illis conducat conveniatque. At mihi non luſorios ſed numerorum calculos videtur ſignificare Petronium, & reſpexiſſe vetus illud de regum amicis dictum. Polybius lib. v. Ὄντως γάρ εἰσιν οὗτοι παραπλήσιοι ταῖς ἐπὶ τῶν ἀβακίων ψήφοις· ἐκεῖναί τε γὰρ κατὰ τὴν τοῦ ψηφίζοντος βούλησιν, ἄρτι χαλκοῦν, καὶ παραυτίκα τάλαντον ἰσχύουσιν· οἵ τε περὶ τὰς αὐλὰς κατὰ τὸ τοῦ βασιλέως νεῦμα μακάριοι καὶ παρὰ πόδας ἐλεεινοὶ γίνονται. Orontæ tribuit Plutarchus in Apophth. Ὀρόντης ὁ βασιλέως Ἀρταξέρξου γαμβρὸς ἀτιμίᾳ περιπεσὼν, καὶ καταγνωσθεὶς, ἔφη· Καθάπερ οἱ τῶν ἀριθμητικῶν δάκτυλοι νῦν μὲν μυριάδας, νῦν δὲ μονάδα τιθέναι δύνανται, τὸ αὐτὸ καὶ τοὺς τῶν βασιλέων φίλους νῦν μὲν τὸ πᾶν δύνασθαι, νῦν δὲ τοὐλάχιστον. Ariſtides ſecunda Platonica: Τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ τῶν ῥημάτων τὸ βούλημα εἶναι, ὁ αὐτὸς ἄριστός τε ἀνὴρ καὶ ἔσχατος, ὅπερ περὶ τῶν δακτύλων φασί ποτ' εἰπεῖν Ὀρόντην τὸν

Πέρσην,

Πέρσιν, ὡς αὐτὸς ὢν τῇ θέσει ποτὲ μὲν τὰ μύρια σημαίνει, ποτὲ δ' οὐ πλέον ἢ ἕν. Nam digiti ad computandum idem usus qui calculi. Sensus Arbitri: Si amicos appellamus & agnoscimus non longius, quam sunt emolumento; si non fide sed utilitate amicitias colimus, non eæ amicitiæ sunt, sed sordidæ computationes & *mercaturæ*, ut loquitur Cicero, *utilitatum suarum:* non amamus, sed computamus, & illis, quos adjungimus, utimur, ut ratiocinatores calculis, eosdem, dum augere nos possunt, auro contra; ubi destituti a fortuna erunt, non semissis æstimantes. Cicero Lælio: *Hoc quidem est nimis exigue & exiliter ad calculos revocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum & datorum.* Porro *denarii* isti *aurei*, quos movet pro calculis Trimalcio, intelligendi sunt aut ἡμίχρυσοι peregrini, aut de industria in hunc usum eo pondere formati; neque enim erant ordinarii nummi Romani. Non potest excusari Hotomanni trepidatio, quot species Romanis aureorum nummorum fuerint, ingenue fatentis se ignorare, idque pro certo posse adfirmari a quoquam, & quo nomine appellati fuerint, pro comperto esse negantis. Quid infelicius? Species non fuit nisi una, quinque & viginti denariorum pretio: & quia non nisi una fuit, non nisi *Aureus* vocabatur. *Argentei* appellari non poterant unum genus argenteorum,

teorum, quia tria erant, denarii, victoriati, sestertii: aurei cur nominibus separarentur, caussa nulla fuit, quippe omnes unius generis & indicaturæ. Vt verum Deum sufficit *Deum* dici, quia unus est; fictos, quia infiniti sunt, oportuit alios atque alios, Iovem, Neptunum, Plutonem, Apollinem, Bellum, &c. nominari. *Denarios*, inquit Hotomannus, *aureos* appellari quibusdam locis animadverto, sed ita, ut perobscura & admodum recondita ejus appellationis caussa sit. Ecqua potest alia esse caussa, quam quod isti *denarii aurei* drachmam auri penderent? decem vero drachmis argenti æstimarentur? At hoc dici posse non videtur, inquit, *denarium aureum* ex pari argenteorum numero & æstimatione nomen invenisse: quandoquidem *aureis denariis* scriptores uno consensu omnes quinque & viginti denariorum argenteorum pretium attribuunt. Immo ne unus quidem, quot sunt, quotque fuere. *Aureis Romanis* id pretii attribuunt, & quidem constanter omnes: ne quem moveat obnunciatio Gruteri. Apud Appuleium legitur lib. IV. *jubet nobis protinus gaudii sui gerulis decem aureos, ut ipse habebat, e suis loculis adnumerari.* Offensi τοῖς *ut ipse habebat,* Colvius (neque enim, si non habuisset, jussurum fuisse numerari) subjecit, *ut ipse aiebat*; Vouerius unius scripti auctoritate spongiam

giam imponit. Gruterus adversus Colvium, negat alterum mutari debere : significare enim, adnumeratum ipsis non decem aureorum pretium, sed decem aureos. Non video cur hoc potissimum illis verbis significetur : sed interpretor, *protinus*, *ut ipse habebat*, quemadmodum Græci dicunt, ὡς αὐτὸς εἶχεν, Latini, *sicut erat*. Addit locum ex lib. x. *centumque aureos solidos offerens pretium.* Atque hinc, inquit lib. VII Suspic. cap. x. « etiam liquet, aurei permutationem pluris « fuisse illo tempore quam XXV denariorum. « Mihi vero id non liquet. Quid enim? an res adeo vilis istis erant CCL denarii, mille sestertium, viginti quinque coronati? Neque enim bestiæ pretium est, sed honorarium collatum, ut videbantur, operis, quæ bestiam adduxerant. Nec *centum aurei* pro duobus millibus quingentis denariis, decem millibus nummum, CCL coronatis, tam parvum est, ut homo improbus ad miscendum toxicum eo corrumpi se posse spem neget. Quot vitæ sunt minoris addictæ? *Romanis* igitur *aureis* omnino viginti quinque denarios pretii dant auctores : non *aureis denariis*, qui non sunt Romani, sed peregrini, velut ἡμίχρυσοι Attici. Sed hæc etiam Scaligeri, Villalpandi, Savoti & quorundam aliorum imprudentia est, ut aureum Romanum vocent *denarium aureum*, qualis Romanis nullus

lus fuit. Vtcumque sit, pergit Hotomannus, ferri eorum sententia non potest, qui scripsere denarios Romæ nullos nisi argenteos fuisse. Varronis hæc quidem sententia est, lib. IV. de L.L. nam post æs explicatum, *In argento nummei*, ait; *id ab Siculeis: denarii, quod denos æris valebant: quinarii, quod quinos: sestertius, quod semis tertius*. Vel, si mavis, *semissem tertium*. Et Plinii, lib. XXXIII. cap. III, quum argentum signatum esse dixisset, paucis ante primum Punicum bellum annis: *Et placuit denarius pro decem libris æris, quinarius pro quinis, sestertius pro dupondio ac semisse*. Et Volusii Mœciani: *Eo in numero sunt hi argentei nummi, denarius, cujus nota* X, *quinarius, cujus est nota* V, *sestertius, cujus est nota* LLS. Et vera haud dubie est, utique reipublicæ temporibus, diuque sub Cæsaribus. At ille persuasit sibi, & ex ære & ex auro vulgares fuisse Romanis denarios. In alterum abutitur Macrobii, Festi, Plutarchi locis. Primus ille lib. I. Satur. cap. VII. *Æs ita fuisse signatum hodieque intelligitur in aleæ lusu, cum pueri denarios in sublime jactantes, capita aut navim, exclamant*. Quasi quia fuerunt argentei, capita & navem signa impressa habentes, necesse sit & antiquitus æreos fuisse cum his signis, neque in alio genere æris ea poni potuerint. Quin ex Plinio & Festo discimus, sextantarii assis notam fuisse ex altera

ra parte Ianum geminum, ex altera rostrum navis: in triente autem & quadrante ratis fuisse effigiem: *ratitos* etiam κατ' ἐξοχὴν dictos trientes, quod *ratis appellatio tertiæ partis assis sit, quinæ aut alius partis nulla sit, sed secundum numerum, ut sextans.* Nam, quem ille planius etiam de denario æreo loqui putat, idem Festus, dicendo: *Grave æs dictum a pondere, quia deni asses, singuli pondo libras, efficiebant denarium ab ipso hoc numero dictum:* τὸ *grave æs* & *pondus* non retulit ad denarium, sed ad asses libras pondo. Cæterum ære rudi, & post signato, dum libralis as fuit, habitas massas, quæ denos æris valerent, non negaverim: sed hi non *denarii*, verum *decusses* & *dena æris* vel *deni æris* appellabantur. Et hi in argento efficiebant non plus quam denarium nummum, ab ipso hoc numero, quem faciebat in assibus, dictum. Nihil magis juvat locus Plutarchi in Camillo, cujus verba, utcumque ambigua, hoc tantum volunt, recte ipsum quindecim millia æris Romani reddidisse argenti Græci mille quingentis drachmis: quippe cum asse tum vel ærea pecunia uterentur Romani; hujusmodi autem asses, postquam argento uti cœperunt, decem imputarentur in denarium, qui denarius tantidem ambulet quanti drachma. Ejusdem roboris argumentis probat denarios aureos Romanis in usu fuisse.

Fuerunt

Fuerunt quidem in usu, sed ut peregrini, nec Romæ percussi. Plinii *aurei denarii* sunt ἡμίχρυσοι vel dimidiati stateres Græcorum. Nec de aliis Cornutus interpres Persii. Ejusdem generis dicerem *centum denaria Philippea* in Rudente Plauti a. v. sc. II. nisi legendum esset ex Cam. codicibus : *centum mnæ Philippiæ*. Suetonius & Plutarchus in Galba differentes omnino summas pronuntiant, nec sunt iidem quinque denarii, qui χρυσοί τινες. Didymi verba : τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ, δέκα δὲ χρυσᾶ, ἅπερ μίλλε νούμμους φασί. non possunt accipi de *aureis denariis* : nam *denarii aurei* decem non ultra centum denarios argenteos, sestertios vero quadringentos pertinent. Aut ergo scribendum, χρυσοῦς, aut intelligendum νομίσματα· sed illud potius : nam aurei decem Romani, singuli XXV denarium, centenum sestertium, mille nummos conficiunt. Æque probos salva republica & primis sub Cæsaribus cudunt ex ære sestertios, non tresviri illi quidem, sed Seviri, Hotomannus, Freherus, Ciacconius, Snellius, Salmasius, Savotus : contra eosdem, quos modo appellavi, Varronem, Plinium, Volusium : immo contra omnes veteres, qui quoties pretium rei cujuscumque per sestertios colligunt, nusquam *argenteos*, nusquam *æreos* apponunt : quod utique faciendum

fuisset,

fuisset, si ex utroque metallo exstitissent: semper sestertios tantum vocant, & argenteos nummos intelligunt. Varronem secum facere putat Hotomannus, sed frustra: verba superius tractavimus. Freherus, Ciacconius, Snellius Plinium intentant lib. XXXIV cap. II. *Summa gloria* æris *nunc in Marianum conversa, quod & Cordubense dicitur. Hoc a Liviano Cadmiam maxime sorbet, & orichalci bonitatem imitatur in sestertiis dupondiariisque, Cyprio suo assibus contentis.* Vrit me, fateor, hic locus: neque tamen impetrat a me sestertios illos æreos: nam si fuissent, non solum tot auctores mentionem aliquam illorum fecissent, ubi de pecunia ærea & argentea ex destinato agunt, sed & alicubi exstaret summa hoc genere nummi subducta. Vt in Augusta historia, sub inferioribus Principibus, quo tempore haud dubie fuere. Quid dicam? hæreo. nisi forte scribendum: *in sesquassibus dupondiisque.* Meminit *sesquassis* Didymus: meminerunt Glossæ: *Sesquas*, ἓν ἥμισυ ἀσσάριον, χαλκοῖ ἕξ. Et hi soli videntur fuisse majores asse ærei nummi, ex quo pondus æris minutum est. Salmasius adversus Cercoetium, quamvis auctorem ei rei det nullum, identidem pro certo ponit sestertios æreos fuisse unciales, assem quadrantarium. Locus est Epiphanii: Ἑξακισχίλια λεπτὰ τάλαντον, ἃ λεπτὰ καλεῖται ἀσσάρια· ἑξήκοντα δὲ

 ἀσσα-

ἀσσαρίων ὑπάρχει τὸ δηνάριον. ρ´ δὲ δηναρίων ὑπῆρχεν ὁ ἄργυρος. Versio vetus: *Sextæ millesimæ talenti partes assaria nominantur. Sexaginta vero assaria denarius nominatur. Centum autem denarii argyrus, id est, argenteus, existit.*
,, Asses, ait, intelligendi, qui sub imperatori-
,, bus primis in usu fuere, quorum quaterni
,, unciam efficiebant: unde πετράσσαρον, hoc
,, est, sestertius æreus, qui quatuor assibus va-
,, lebat, unciæ pondus habere dicitur apud
,, Cleopatram. Et in posteriori confutatione:
,, *Follium æris* meminit historia Augusta, qui
,, iidem sunt cum æreis sestertiis. Sestertius
,, porro æreus uncialis fuit, & quatuor assibus
,, valebat. Assem Romanum sub primis & me-
,, diis imperatoribus quartam unciæ appen-
,, disse notius est quam ut pluribus probari debeat. Certe non ignotum est sub mediis imperatoribus nummos fuisse æreos, qui *minuta, terunciales, denarii, sestertii, asses, assaria, folles, follerales* vel *follares, æra, ærea,* promiscue dicerentur, ne in rerum ingenti confusione deesset & chaos verborum, & quosdam ex illis æris unciam tenuisse, si velit, facile concesserim. Sed sub primis imperatoribus asses quadrantem modo unciæ habentes non patitur Plinius lib. XXXIII cap. III. nam quum dixisset: *Mox lege Papiria semunciales facti:* sistit, haudquaquam taciturus, si qua alia mutatio accidisset. Quod si as ad

Plinii

Plinii ævum usque non fuit nisi semuncialis, haud dubie & dupondius uncialis fuit, & sestertius, si quatuor asses valere debuit ipse æreus, sextantarius, sive binarum unciarum. Et quid opus decurrere ad sestertios vel denarios æreos, si vel maxime Epiphanii verba ad veterem pecuniam Romanam aptemus, quam fateatur ipse, λεπτὰ illa sive assaria, quæ Epiphanius & Hesychius faciunt ἑξακισχιλιοστὸν τοῦ ταλάντου, posse drachmas vel denarios intelligi? Talentum enim ut LX minas, ita sex millia drachmarum sive denariorum habebat. Quæ vocavit ἀσσάρια more sui ævi, quo aliud ἀσσάριον χαλκοῦ, aliud ἀργύρου faciebant. Hoc ἀσσάριον τοῦ ἀργύρου intelligit priore membro, ipsam nimirum drachmam; alterum proximo, chalcum puta illum, quales decem obolo dat Plinius lib. XXI. cap. ult. & sic sexaginta denario, qui sex habet obolos: nam pondera & nummos miscere his scriptoribus haud novum. Hanc simplicissimam interpretationem quum promptam haberet, maluit tamen alteram sequi, ut sestertios æreos in ævum non suum induceret. In libro de Vsur. cap. XI. post tempora Plinii & Verrii aut Festi, qui tantum semunciarios asses norunt, certum esse statuit etiam imminutum dimidia parte illorum pondus fuisse, adeo ut XLVIII e libra æris signati fuerint: quod quando institutum sit, non liquere:

 a tem-

a temporibus tamen. Antoninorum auctores de re nummaria assi æreo quadrantem unciæ attribuere, dupondio semunciam, sestertio unciam. Quod utcumque sit, hi jam non sunt primi imperatores. Ac ne hac quidem fini stetit, sed a mediis & primis imperatoribus eosdem sestertios æreos propagavit in media tempora consulum. *Æs grave* Livio, Senecæ, Plinio, Festo commemoratur. Id interpretantes rude atque informe Budæum & Scaligerum rejicit: ipse de Usur. cap. XIX. asses intelligit librales signatos: at de M. Us. cap. VI. extra controversiam esse ait, quamdiu asses fuere librarii, *grave æs* non alia notione acceptum fuisse quam de ære signato; ubi vero imminutum assium pondus fuit, & illi lege Papiria ad semunciam redacti, *æris gravis* appellationem non nisi de infecto & rudi usurpatam. At ego maxime controversum existimo, quod illi extra controversiam est. Nam dum as libram pondo fuit, quæ ratio potuerit excogitare aut utilem ac necessariam reddere *gravis æris* appellationem, nullus video: unius enim generis erat, quicquid erat: & quia grave erat omne, ideo nullum, quod *grave* diceretur. Nondum exstiterat nomisma, quod minori pondere accederet ad idem pretium, a quo ut appellando discerneretur, alterum *grave* nuncupandum erat. Tum demum opus fuit hac distin-

distinctione nominis, postquam aliud æs pondere levius eadem æstimatione cœpit usitari. Adeo ut vocabulum pœne non fuerit, nisi ex quo res fuit, hoc est, esse desiit. Quemadmodum Tarquinio & Catoni *Priscis* nata sunt cognomenta, quum ipsi pridem denati essent. Sic recte statuit cap. XIX. de VS. nullum fuisse dictum *grave argentum*, quia argenteus nummus nunquam in gravi & magno pondere percussus est, ut a minuto ac levi propterea debuerit distingui. Sed an hæc satis congruant illis, quæ ex cap. VI de M. Vsur. superius notavimus, denarii non minus imminutum esse pondus apud Romanos quam assis & ipsius etiam libellæ; ipse viderit. Ergo dum libralis as fuit, ignorabatur discrimen & nomen *æris gravis*: at circumscripto asse, *grave æs* & de signato & de rudi, prout res tulit, pro pecunia accipi facile concedam. Nam illud prorsus inexspectatum, quod postremum placuit τῷ πάνυ, omnibus auctorum locis, in quibus post imminutos asses ex pondere librali mentio fit ejus, *æs grave* de sestertiis æreis accipiendum. Quod autem rei tam inopinatæ fundamentum? Nempe quæ in XII tabb. fuerunt, *si quis alteri injuriam faxit, viginti quinque pœnæ*, ii apud Paullum in Receptis sententiis sunt XXV *sestertii nummi*. Nihil hic video solidi ad conjecturam tam audacem superstruendam.

dam. Cur enim necesse est sestertios illos, quorum meminit Paullus, si jam olim tempore libertatis subrogati assibus fuere, credi fuisse æreos? cur non sint argentei, quales procul dubio fuerunt. Iam si *grave æs* sestertius, quia hic maximus in ære nummus, caussa nulla est, cur non & *argentum grave* sit denarius, quippe qui argenteorum maximus. Cur denique non asses potius vel sextantarios vel unciales, si qui superfuerunt, accipit, quos saltem fuisse constat? Quamquam huic quoque interpretationi fides precaria, & parum certorum argumentorum: non tamen fingeretur genus nummi, quod certum est illo tempore incognitum fuisse. Aut cogitemus factum Romæ, quod fit hodieque apud Sueones. Sunt nummi ærei: sunt etiam massæ grandes quadratæ, in quatuor oris & medio alterius lateris signatæ. Ita credi possit usum nummorum non statim sustulisse usum massarum. *Æs grave* tum dixerint Romani & massas hujusmodi signatas, postquam nummi pondus imminutum est. Sed illarum massarum pretium crevit pro ratione nummi. Tanquam asse sextantario facto, massa xx librarum, quæ prius valuerat vicenos æris, tum CXX asses valuit: asse unciario, eadem massa CCXL asses valuit: asse semunciario, eadem massa pro CCCCLXXX assibus appensa est. Quibus igitur

tur legimus donata decem millia *æris gravis* post levatum pondus nomismatum, eos intelligere possumus accepisse tantum assium in massis hujusmodi.

CAP. XVI.

Ciceronis e Verrinis locus illustratus. Lex Voconia, ne qui census mulierem hæredem faceret. Dio explicatus & cum Asconio Pediano conciliatus. Civis οὐσίας ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας. Quadrantem bonorum licuisse relinqui mulieribus per legem Voconiam caret auctore. Μυριάδες Græcis nunquam vel sestertium vel assium, sed tantummodo drachmum vel denarium. Appianus & Plutarchus illustrati. Χίλιαι, μύριαι dicebantur pro totidem drachmis. Asconius tentatus. Alius Ciceronis locus ex epistolis ad Atticum emendatus. Messallæ domus empta tricies septies sestertio, ut Ciceroni tricies quinquies.

AD Voconiæ legis interpretationem pertinent verba Ciceronis lib. I in Verrem cap. XL. *P. Annius Asellus mortuus est C. Sacerdote prætore. Is cum haberet unicam filiam, neque census esset, quod eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit ut filiam bonis suis hæredem institueret.* Hic Asconius Pedianus illa, *neque census esset*, ita exponit: *neque centum millia sestertium possideret. nam more veterum Censi dicebantur*, inquit, *qui centum millia professione detulissent. hujusmodi adeo facultates censos vocabantur.* Sequenti capite

 addit

addit Cicero Voconium *sanxisse in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis hæredem virginem mulieremve faceret.* At Dio lib. LVI de eadem lege sic loquitur: Τῶν δὲ γυναικῶν τισι καὶ παρὰ τὸν Οὐοκώνιον νόμον, καθ' ὃν οὐδεμίᾳ αὐτῶν οὐδενὸς ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας οὐσίας κληρονομεῖν ἐξῆν, συνεχώρησε τοῦτο ποιεῖν. Hinc P. Manucius in libro de legibus Romanis annotat lege Voconia cautum fuisse, ne quis hæredem relinqueret filiam supra HS. viginti quinque millium. At Hotomannus negat Dionem adsecutum esse legis sententiam: voluisse enim significare, lege illa fuisse statutum, ne mulieri capere ex cujusquam hæreditate ultra quartam ejus partem liceret. nam sub μυριάδος vocabulo *drachmas* plerumque subaudiri, ac proinde decem sestertium millia significari: ita duas myriades & dimidiatam XXV HS. millia conficere. At eam legem non indistincte de omnium, sed de *censorum* proprie hæreditatibus scriptam fuisse: nec satis considerate Dionem viginti quinque millia posuisse pro quarta parte hæreditatis omnium eorum, qui censi fuerant, quasi qui triplo vel quadruplo plus in bonis professi fuissent, non etiam *censi* dicerentur, aut non ad eorum hæreditates lex illa pertineret. *Quartam* igitur *partem* aut *quadrantem* dicere Dionem debuisse, non certam summam definire: multo vero pejus inter-

pretem

pretem Latinum reddidiſſe : *ne qua majorem centum millibus nummum hæreditatem poſſet adire.* Ipſe vertit : *hæreditatem capere ſupra ſummam duarum myriadum & dimidiæ :* & alibi : *ex cujuſquam hæreditate capere plus quam quinque & viginti millia.* Mira profectò hallucinatio in vocabulo μυριάδος. Si enim Græci μυριάδας intelligunt δραχμῶν, qui ſingulæ *decem millia ſeſtertium* ſignificant? an δραχμὴ unquam pro *ſeſtertio* dicta eſt? Sane δύο ἥμισυ μυριάδες ſunt viginti quinque millia denarium, eademque ſeſtertium centum millia, ſiquidem denarius quatuor continet ſeſtertios, ut adhuc credidimus. Itaque nihil hic de quadrante Dio, ſed prorſus idem dicit, quod Aſconius, non poſſe mulierem relinqui hæredem illi, qui centum ſeſtertia, puta ut minimum, in cenſum detuliſſet. Nam κληρονομεῖν οὐδενὸς ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδων οὐσίας eſt hæres eſſe neminis cenſu plus viginti quinque millium denarium : ſeu qui οὐσίαν vel cenſum haberet majorem aut non minorem quinque & viginti millibus denarium, ſeu centum millibus ſeſtertium. Οὐδεὶς οὐσίας τοσαύτης, per intellectum participii ὢν vel τετιμημένος, perinde Græce breviter dicitur, ut Latine, *nemo iſtius cenſus*, vel *nemo iſto cenſu.* Itaque neceſſe non eſt, ut cum Scaligero inſeramus vocem, & ſcribamus : Οὐδενὸς ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας τετι-

 μημένου

μημελίας ὀσίαν. Eadem illuſtris manus ad Hotomanni marginem notâverat, infra centum millia totum aſſem capere mulieres potuiſſe; ſupra eam ſummam, quadrantem, ex verbis Dionis. Si quod fuit caput de quadrante bonorum, aliud fuit, non hoc, cujus Dio meminit. Videtur eos in errorem egiſſe Cujacius, qui ad Inſtit. Iuſtiniani de Lege Falcidia annotavit, legis Voconiæ caput fuiſſe, ne quis cenſus mulierem hæredem faceret ultra quadrantem, ſive, ut Dio ſcribat, ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας· quod ſit, ultra viginti quinque millia ſeſtertium, quæ quarta pars eſt bonorum ejus, qui cenſus eſt. Hos tres duces, Cujacium dico, Manucium & Hotomannum, ſecuti juriſconſulti & antiquarii noſtri (inter quos Lipſius ad Panegyr. Plinii & Gothofredus ad Theophilum) paſſim inculcant de quadrante bonorum: cujus adhuc ego idoneum ex antiquis auctorem quæro. Non enim is hic eſt Cicero: non lib. II de finibus, ubi invenio *non plus filiæ dandum, quam poſſet ad eam lege Voconia pervenire*; nec neceſſe eſt hic de quadrante ſuſpicari, quum dos haud dubie intelligatur: non pro Balbo, ubi Voconium tuliſſe legem *de mulierum hæreditatibus*: non in Catone majore, quem Voconiam legem, *magna voce, bonis lateribus ſuaſiſſe* ait. Non Polybius, quum in illo nobili de Scipionis Æmiliani incre-

incrementis fragmento, remisisse scribit so-
roribus Scipionem matris hæreditatem, ἧς
οὐδὲν αὐταῖς προσῆκε κατὰ τοὺς νόμους. Non Asco-
nius, qui & ipse simpliciter: *Voconius legem
tulerat, ne quis census, hoc est, pecuniosus, hære-
dem relinqueret filiam.* Non auctor brevia-
riorum Livii, cujus verba sunt: *Q. Voconius
Saxa tr. pl. legem tulit, ne quis mulierem hære-
dem institueret*, lib. XLI. Non A. Gellius,
qui tantum tribus verbis appellat *plebiscitum
Voconium de coercendis mulierum hæreditatibus*
lib. XX. cap. I. Non denique Augustinus,
qui scribit latum, *ne quis hæredem fœminam
faceret, vel unicam filiam*, lib. III. de civ. Dei
cap. XXI. Itaque cautius, hac in re nihil de-
finire certi. Quintilianus declam. CCLXIV
fraudem legis Voconiæ vocat mulieri plus
quam dimidiam partem bonorum dare: sed
fortasse licentia declamatoria. Offendit in
eodem loco & Ant. Augustinus. Quemad- “
modum, inquit, quod Dion ait Augustum “
quibusdam mulieribus concessisse, ut supra “
XXV millia hæreditatis nomine contra legem “
Voconiam capere possent: id ita interpre- “
tor, ut XXV millia sestertiorum intellexerit. “
Quod nostram opinionem de sestertio qua- “
tuor assibus æstimando, ut lib. II. Emend. “
scripsimus, confirmare videtur. At illa opi- “
nio tali tibicine non eget. Δύο ἥμισυ μυριά-
δες Græcis nunquam sunt, nisi XXV millia
dra-

drachmarum sive denarium, eoque centum millia sestertium. Pighius ad annum V. C. DLXXXIV hanc legem ita format: *ne quis census*, hoc est, *pecuniosus*, *qui centum millia æris professione detulisset*, *hæredem relinqueret mulierem supra* XXV *millia sestertium*. Quasi Voconii ætate *centum millia æris* amplius fuerint quinque & viginti millibus sestertium: quasi non tum sestertius quaterni æris. Subjicit deinde D. Augustum derogasse huic legi, quibusdam fœminis tribuendo, ut supra viginti quinque millia hæreditate possent accipere, licet hoc Voconia lex prohibuerit, idque testari Dionem. Quæ jam confutata sunt. At plus condonandum Reinhardo Bachovio, qui ad Instit. de Fideicommiss. hæred. cum viginti quinque millia sestertium, singuli quatuor assium, centum millia efficiant, vult verti apud Dionem *centum mille asses*: dein ne hoc quidem concedit, sed quum in genere loquatur lex de illo, qui census esset, infimus autem census quartæ classis fuerit viginti quinque assium millia, μυριάδας non *sestertium* δύο ἥμισυ, sed *assium* intelligendas esse disputat. Non opus ire per singula: cadunt omnia per hoc unum, quod μυριάδες Græcis non assium, non sestertium, sed semper drachmarum intelliguntur. Itaque supervacuæ etiam providentiæ est apud Hotomannum, sub vocabulo

μυριά-

μυριάδων plerumque drachmas a Græcis intelligi. Ponatur metus: nunquam μυριάδες simpliciter positæ in re nummaria aliud significant quam decem millia drachmarum sive denarium: ut *decies* apud Latinos nunquam aliud quam decies sestertium. Sed adfricuit illis hunc timorem Budæus, qui apud Appianum debita Cæsaris *διχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων*, quod est *millies sestertii*, offensus scilicet magnitudine summæ, vertit *ducenties quinquagies*, quasi Appianus *μυριάδας nummum*, non *denarium*, expresserit: & apud Plutarchum de cœna Luculli in Apolline πέντε μυριάδας, quæ sunt *ducenta*, pariter miratus grandem summam, *quinquaginta millia nummûm* intelligere maluit. Quibus interpretationibus omnis Græcorum consuetudo repugnat. Et tantus vir paucis post paginis, quasi oblitus sui æs alienum Cæsaris ait fuisse *bis millies quingenties*: quod ipse sciebat Latine non aliud explicare quam quod Græce dicebatur ἑξακισχίλιαι καὶ πεντήκοντα καὶ διακόσιαι μυριάδες, sexcenties vicies quinquies centena millia denarium: quæ summa destinatam ab Appiano vincit altero tanto & semisse. Quodsi χιλίας μυριάδας vertit *millies* & πεντακοσίας *quingenties*, non minus vehementer excessit: nam χίλιαι μυριάδες, *quadringenties*, πεντακόσιαι *ducenties sestertium*. Cæterum ex Plutarcho & Suetonio

nio mox ea de sumptibus Cæsaris colligit, quæ ne istam quidem bis millies quingenties sestertii summam facere possint incredibilem. Nec de Lucullana luxuria ratio est, cur addubitemus, quum præsertim ipse Plutarchus dicat ἐκπλῆξαι τὸν περὶ τὸν Πομπήϊον ἐν τῷ μεγέθει τῆς δαπάνης τὸ τάχος τῆς παρασκευῆς. Multo minus fero And. Schottum πέντε μυριάδας *quinquaginta millia assium* interpretantem, lib. I. Observ. cap. XV: ubi cum instar prodigii & miraculi eam fuisse cœnam scribat, addit tamen efficere istam summam *ducenta millia quadrantes* & *aureos quingentos.* Recte Amiotus, quem diversum sibi ponit Schottus, quinquaginta millia drachmarum: quæ sunt & ducenta millia sestertium, assium vero, qui tum erant, octingenta millia; aureorum nostrorum sive coronatorum quinque millia. Sane *quinquaginta millia assium*, qui bini semis sestertium nummum faciebant, respondent coronatis quingentis, viginti millibus sestertium: sed quæ elegantia interponere hic quadrantes? Et tamen perperam μυριάδες explicantur assium; perperam asses minus quatuor in sestertio hujus temporis computantur. Quodsi quid aliud numerant myriasin vel pecuniæ vel rei, id nominatim semper exprimunt. Vt Herodotus lib. VII. χρυσίου τετρακοσίας μυριάδας στατήρων δαρεικῶν. Plutarchus in Lucullo: σίτου

δ' ἀπέ-

δ' ἀπέκειντο μυριάδες τριακόσιαι μεδίμνων. Vertunt: *decies trecenta millia.* Rectius, *tricies centena millia medimnum.* Appianus in præfatione: χρημάτων δ' ἐν τοῖς θησαυροῖς τέσσαρες καὶ ἑβδομήκοντα μυριάδες ταλάντων Αἰγυπτίων. Quominus mirum sit in his, sic & χιλίας & μυρίας simpliciter dicebant pro totidem drachmis. Plutarchus in Phocione de Demade: Νόμου γὰρ ὄντος Ἀθήνησι τότε, μὴ χορεύειν ξένον, ἢ χιλίας ἀποτίνειν τὸν χορηγὸν, ἅπαντας εἰσαγαγὼν ξένους ἑκατὸν χορεύοντας, ἅμα καὶ τὴν ζημίαν ἀνὰ χιλίας ὑπὲρ ἑκάστου εἰσήνεγκεν εἰς τὸ θέατρον. Diogenes Laertius in cognomine Cynico: ἀνδριάντα μὲν τρισχιλίων πιπράσκεσθαι· χοίνικα δ' ἀλφίτων δύο χαλκῶν. Et iterum: τρισχίλιαί σοι κεῖνται ἐπὶ τῇ τραπέζῃ. Sic αἱ μύριαι rhetorum & Philosophorum, de quibus infra. Quin & Diogenes in Zenone: Πυθέσθαι πόσας εἰσπράττεται μισθοῦ· ἀκούσαντα δὲ ἑκατὸν, διακοσίας δοῦναι. Restat monendum, quoniam addit Asconius, alios sic intelligere, *neque censu esset: neque census ejus in quinquennium illud factus esset*: fortassis hanc interpretationem Ciceronis verbis propter proxima melius convenire. Ait enim pupillæ Anniæ tutores quum cognossent Verrem per calumniam legis Voconiæ insidiari hæreditati, pecuniam prætori si pupillæ nomine dedissent, grandem præsertim, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum

sine

ſine periculo ſuo dare poſſent, non vidiſſe. Si *cenſum eſſe* eſt habere centum millia; ſi, *neque cenſus eſſet*, eſt, neque centum millia ſeſtertium poſſideret: quæ tantulæ hæreditati grandis pecunia prætori danda poterat decerpi? Rurſum Cicero inferius de Anneia: *Ea de multorum propinquorum ſententia, pecunioſa mulier, quod cenſa non erat, teſtamento fecit hæredem filiam.* Quomodo *pecunioſa mulier,* iſta præſertim populi Romani ætate, quæ non habet centum millia ſeſtertium? Hoc facile conceſſerim, legem illam non tenuiſſe niſi cenſus maximi cives, quæ olim centum millia æris, poſtea tot millia ſeſtertium fuiſſe videntur: fortaſſis etiam, in formula legis τὸ *cenſus* eo ſignificatu poſitum fuiſſe; ut in eadem materia *claſſicos* pro primæ claſſis civibus κατ' ἐξοχὴν dixiſſe Catonem ſcimus ex Gellio: cæterum verbis Ciceronis alia interpretatio quærenda. Verba quoque ultima, quæ appoſuimus ex Aſiconio, vitii quidem manifeſta ſunt, ſed ſine ope Ms. vix ſpes curandi. Poſſes: *Hujuſmodi adeo facultates cenſus vocabantur:* vel, *facultatis cenſos vocabant:* vel, *facultates profeſſos cenſos vocabant.* Libet huic centunculo aliena purpura pretium addere. Lib. I ad Atticum epiſt. XIII. *Meſſalla conſul Antronianam domum emit* HS. CCCCXXXVII. *Quid id ad me, inquies? tantum, quod ea emptione & nos bene emiſſe judicati*

dicati sumus , & homines intelligere cœperunt, licere amicorum facultatibus in emendo ad dignitatem aliquam pervenire. Ita legitur vulgo : & putant constitisse has ædes non amplius quadringentis triginta septem millibus nummûm, quæ faciunt Philippeum vel coronat. nostrorum decem millia nongentos viginti quinque. Quod si verum est, frustra Tullius hoc exemplo tuetur suum : significat enim, habere se jam, quo obturet os emtionem suam duas ob causas reprehendentium, primum quod nimis care nec salubri pretio, deinde quod aliena & mutua sumpta pecunia esset facta. Constitisse autem Tullianas ædes *sestertio tricies quinquies* scimus ex lib. v famil. epist. vi. quam veram lectionem esse (nam & hic inculcaverant *millibus nummum* xxxv. restituit præclare Budæus, juvit Victorius, notando in opt. Florentino τὰ *millibus nummum* non esse) vel ex eo paret, quod ipsius hujus Palatinæ domus ab Clodio dirutæ superficiem Coss. de consilii sententia æstimarunt vicies, qui cætera valde illiberaliter cum eo egerant, lib. IV ad Attic. epist. II, ut reliquum pro solo expensum liceat existimare. A. quoque Gellius testatur, ut eam domum emeret, vicies mutuum sumpsisse : nec verosimile est tum quidem adeo angusta in re familiari fuisse Ciceronem, ut eam ad emptionem nihil domo & ex arca attulerit.

Hanc igitur summam tricies quinquies sestertii superare debuit pretium domus Autronianæ, ut recte colligat Cicero. Vult enim & carius emisse Messallam quam se, & amicorum opibus non minus ac sese usum. Si tanti licuit emere Messallæ & nominibus factis, cur non minoris mihi, & pariter subsidiariis copiis? Atqui longe pluris est *tricies quinquies* quadringentis triginta septem millibus, nempe scutatum octoginta septem millia quingenti. non enim centum millia, ut Manucius. id enim *quadragies.* Scribimus ergo : *domum erit* H S. XXXVII. quod est, *sestertio tricies septies.* recisis illis CCCC, quas notas ab Latini sermonis imperitis, hac dumtaxat in re, provenisse habemus persuasissimum. Et hoc quidem de sententia Isaaci Casauboni, quam in scheda quadam apud humanissimum & dignissimum illo patre filium Mericum, Cantuariæ manu incomparabilis viri notatam intelligenti oculo hausimus & memoriæ mandavimus. Sic ergo Autroniana domus Messallæ emta scutatum XCII millibus quingentis. id est, quatuor millibus quingentis amplius quam Tulliana. Nec est, quod miremur, tantum pecuniæ ab utrovis in singulas ædes contemptum, cum privatorum nostri seculi inopia non debeat cum illis non multis, quibus pœne totus orbis vectigal pendebat, comparari. Alioquin

& mi-

& miremur M. Cœlium adolescentem equestrem, filium familias, & patre, si non parco, at qui multis parum splendidus videbatur, habitasse, postquam ab eo semigrarat, *decem millibus.* hoc est, conductum habuisse ex ædiculis insulæ P. Clodii ac tantum non pauperis cellam annuis CCL Philippeis sive scutatis. Vt quidem adfirmat ipse Cicero. nam adversarii criminabantur, *triginta millibus*, id est, DCCL. Plane autem mendacii arguamus Plinium, qui, quod tum ignorari haud poterat, P. Clodium a Milone occisum, *sestertio centies quadragies octies* emptos lares incoluisse testatur lib. XXXVI. cap. XV. quod est, trecentis septuaginta millibus scutatorum.

CAP. XVII.

Catullo aliquot locis vetus lectio adseritur, sensibus explanatis. Millia quindecim & ducenta, an ducenti. Constare ære. Prodesse ære. Nihil neque ipsis nec prætoribus esse. Negatio duplicata. Syllepsis, ipsis, cum præcesserit Bithynia. Æs natum in provincia. Referre expensum vel datum lucello. Lucella eorum, qui comitabantur magistratus in provincias. Deferri in beneficiis, emolumentum non erat. Ciceronis loco lux. Ambitione nihil uti. Vulgare crimen magnarum amicitiarum. Symmachus emaculatus. Aurelius Opilius, Rutilii comes. Metrodorus Scepsius, amicus Mithridatis, & tandem ab eo occisus. Idem non potuit esse familiaris Bruti. Fragmentum ex epistola Bruti ad Cæsarem

 corre-

correctum. Scaptius, amicus Bruti. Plinius defensus a correctione. Domus Mamurræ clarius, quam Catullus, dixit, habere illum, quicquid habuisset Comata Gallia. Vt res est. Appulejus tentatus. Versatus in provincia quasi emtor legum atque provinciæ. Lex XVI *Cod. si certum petatur, defensa.*

VAlerius Catullus carmine XXIII ad Furium de suo ære alieno & oppignorata pro eo possessione facetissime jocatur:

Furi, villula nostra non ad Austri
Flatus opposita est, nec ad Favoni,
Nec sævi Boreæ aut Apeliotæ,
Verum ad millia quindecim & ducenta.

Veterem scripturam, *ducentos*, esse testatur Scaliger: alioquin immanem fore summam illam, nec videri tam copiosum Catullum „ fuisse. *Quindecim millia ducenta sestertia*, (sic „ loquitur) item *quindecim millia ducenti sestertii* immane quantum discrepant. Priore „ summa fiunt denarium millia quadringenta „ viginti quinque: posterior summa conficit „ tantum denarios quadringentos viginti „ quinque. At hæ ipsæ quoque summæ denarium & sestertium, quas comparat Scaliger, immane quantum discrepant. Quadringenta millia denarium, τεσσαράκοντα μυριάδες δραχμῶν, sedecies æstimantur sestertio, coronatorum quadraginta millibus: Viginti quinque, si denarios intelligas, centum nummi

mi sunt sestertii, coronati duo & dimidiatus; sin millia denarium, δισμυρίας πεντακισχιλίας δραχμὰς, centum millia nummum, coronatos duo millia quingentos efficiunt. At *ducenta quindecim sestertia*, si sic scripsit Catullus, faciunt LIII millia septingentos quinquaginta denarios, πέντε μυριάδας, τρισχιλίας καὶ πεντήκοντα καὶ ἑπτακοσίας δραχμὰς, coronatorum quinque millia CCCLXXV. Rursum quadringenti viginti quinque denarii faciunt mille septingentos nummos sestertios, coronatos quadraginta duos dimidiatum. At *sestertium quindecim millia & ducenti*, denarium tria millia septingentos quinquaginta, coronatos CCCLXXV. Non oportet tamen Catullum nos deponere, priusquam & illi contulerimus aliquid beneficii, præsertim in loco huic materiæ non alieno. Carm. x.

Sermones varii, in quibus, quid esset
Iam Bithynia, quomodo se haberet,
Et quantum mihi profuisset ære.

Sic Scaliger e veteri libro, quum antea esset: *Et quonam mihi*: quod tamen in Mss. suis omnibus notarunt Achilles Statius & Ianus Meleager, sive is est Balthasar Venator. Sed utramque scripturam, tanquam parum Latinam, repudiat Scaliger, & ultimam vocem dividit, conjungitque sequentis versus sensum: *profuisset. E re Respondi.* Quod neuti-

quam probamus. Commentitia eſt, inquit, vulgata & barbara: quis Latine dictum putet, *quo ære hoc tibi conſtat?* Si ſenſus pateretur, haud magis id mirum putarem quam apud Senecam: *cujus ingenti mihi Mercede conſtant ora.* Et cum dicimus, *conſtare magno*, certe intelligimus, *ære, pretio, damno.* Quare non auſim dicere: *Num quo ære hoc tibi conſtat?* interrogans, an ære pararis. Vereor, addit, ut ſatis Latinum ſit, *quantum mihi ære prodeſt.* Fruſtra veretur. *Tantum prodeſſe, multum prodeſſe* quis neget recte dici? quis dein, *aliqua re prodeſſe?* Lucanus lib. III:

Non tamen auderet pietas humana vel armis
Vel votis prodeſſe Iovi.

Vtramcumque igitur lectionem probabis, melior erit iſto, *Ere.* Placet etiam Achillis: *Ecquonam.* Sequitur in eodem carmine:

Reſpondi, id quod erat, nihil neque ipſis,
Nec prætoribus eſſe, nec cohorti,
Cur quiſquam caput unctius referret.

Primo correxerunt Statius & Scaliger: *mihi nec ipſi:* cauſæ, inquit hic poſterior, nil eſſe, cur aut mihi aut cohorti melius ſit. Quod in optimam Douſæ editionem receptum nunc paſſim editur. Sed in ſequenti verſu magis æſtuatum: nam Meleager, cum ſcribit, nihil hic cuiquam, quod ipſe ſciat, ſuſpectum fuiſſe, fatetur ſe Muretum non vidiſſe. Hic enim vacare locum mendo non putavit, cum plures

res

res in unam provinciam prætores non mitterentur: & conjecit: *Nec quæstoribus*. Quasi hi mitterentur ordinarie & passim plures. Immo memoriæ vitium fatetur Meleager: vidit enim utique Scaligerum, quosdam non bene *quæstoribus* hic substituentes oblique notantem, & ita explicantem, ut comites & socios datos a republica magistratibus atque ex eorum domestica convictione, qui quasi *prætoriani* dicerentur, facete *prætores* a Catullo vocatos censeat, quod congerrones & convictores prætoris essent: ut apud Iuvenalem: *Virro sibi & reliquis Virronibus*. Denique Meleager causatus verbum *referret* antecedens aliud quam *esse* requirere (neque enim dicimus, *est unde viverem*, sed, *unde vivam*) refingit: *Nec prætoribus esse*. Has omnes & correctiones & explicationes valde improbamus. Primam Statii & Scaligeri confutat, quod præcessit: *quid esset Iam Bithynia, quomodo se haberet*. Ei enim planissime respondet, *nihil neque ipsis*. puta Bithynis. Legebatur olim: *nihil neque ipsi*. Sed in Mss. omnibus, *nihil neque in ipsis*, inquit Statius. Modus metri facile vincit τὸ *in* deleri. Homines autem elegantes neque duplicata sic negatione, *nihil neque ipsis*, neque syllepsi numeri, *ipsis*, cum præcesserit *Bithynia*, offendi decet: quam utramque figuram loquendi & Livio frequentem esse ad ipsum ostendi-

mus. Lib. VI. *Eodem anno Setiam, ipsis querentibus penuriam hominum, novi coloni adscripti.* Plinius lib. I. epist. X. *adfirmat esse hanc philosophiæ, & quidem pulcherrimam partem, agere negotium publicum, cognoscere, judicare, promere & exercere justitiam, quæque ipsi doceant, in usu habere.* Nempe, philosophi: nec necesse fuit Plinio scribere: *quæque ipse doceat.* Deinde miror Scaligero in mentem venire potuisse rem tam ridiculam, ut *prætores* explicaret cohortem prætoris, & aliam deinde cohortem præter hanc interiorem cohortem fingeret. Scio veteres in propriis nominibus eleganter sic ludere solere, ut fecit Iuvenalis. Livius lib. VI. *Obsecro vos Tarquinii tribuni plebis.* lib. XXIX. *nunc omnes centuriones militesque vestros Pleminios fecit.* Sic Macedo de Hephæstione: *non errasti, mater, nam & hic Alexander est.* Et Pœnus de Fabio: ἰὼ ἄρα καὶ Ῥωμαίοις Ἀννίβας τις ἕτερος. Et sic apud Augustinum lib. III. de civ. Dei cap. XXVII de Sullano furore in Mss. notavimus: *In urbe autem tota, quem vellet, Sulla unusquisque feriebat.* Si cui hoc placere potest præ vulgato: *Sullanus quisque.* Sed Catullus hic quidem *prætores* pro comitibus prætoris sine κακοζηλίᾳ intolerabili, quo vitio minime alioqui laborat, dicere potuisse non videtur. Quid lectorem moror? simplicissimus est sensus, ita vexatam, spoliatam exhaustam-

hauſtamque a tot ſanguiſugis prioribus eſſe Bithyniam, ut nec ipſis provincialibus quidquam ſuperſit, nec prætoribus, qui volventibus annis in eam mittantur, cohortive illorum obveniat, quo contacto calidiores, ut cum Quinctio apud Macrobium amicus jocabatur, e provincia manus domum referant. Meleagro autem reſpondemus, aliam eſſe rationem τοῦ *eſt*, aliam τοῦ *eſſe*: illud præſens eſt, hoc & præſentis & imperfecti vices præſtat: ne ingeram ei τὸ *Reſpondi*: quod ipſum etiam liberius facit, maliſne *non eſſe cur referret*, an, *cur referat*. Sequitur ſtatim:

Præſertim quibus eſſet irrumator.

Prætor, nec faceret pili cohortem.

Scriptus Scaligeri, & edd. veteres, quas inſpeximus: *non facerent*. Quod ille probat explicatque: præſertim provinciales, quibus eſſet prætor homo nihili, ipſi nos pili non facerent. Nihilo minus impedita eſt oratio. Itaque ſi placeret iſtam interpretationem ſequi, ſcriberem: *num facerent pili cohortem?* ut interrogantis exiſtimetur. Niſi quis malit, quando non tam provincialium quam prætoris id arbitrium: *non faciens pili cohortem*. Etenim qualiſcumque, quam futilis & frivolus homo, prætor eſſet, ſi cohorti indulgeret, neque illam coërceret, non licebat provincialibus eos contemnere. Vide Cicero-

ceronem lib. v ad Attic. epist. xi. Sequitur apud Catullum:

At certe tamen, inquiunt, quod illic
Natum dicitur, ære comparasti
Ad lecticam homines.

Achilles: Sententia postulare videtur & dialogi ratio, ut Turnebi conjecturam sequamur: *inquit, id quod illic.* Scaliger: Lege, *inquiit*, non *inquiunt*: quod & placuit Dousæ. Pudet de re tam levi disputare. Sed annon minimum duo erant Varus & Scortillum, qui cum Catullo confabulabantur? annon evenit naturaliter in congressibus & in circulis, ut plures eandem rem percontentur, vel omnem, vel in partibus? idque postea si narremus aliis, annon omnium etiam vulgarium linguarum mos fert, ut ita referamus: *Dicebant*, vel, *tum ajunt*: interdum licet unus mentionem fecerit. Itaque hic idiotismus non debet eripi Catullo. Nam quod infra de commodandis lecticariis, est id quidem proprium scortilli, sed non est necesse propterea omnes alios sermones priores inter eam modo & Catullum fuisse. Porro annotat Achilles in Mss. omnibus legi *esse*, non *ære*, quasi sit, quod illic natum esse dicitur, nisi quis *esse* in *asse* mutandum existimet. Quod autem genus hoc commercii, asse uno octo servos? Sed & lepide: *Quod natum*, genere neutro sic dixit, cum de homine loquatur:

quatur : ut Plautus: *quod erit natum, tollito.* Quid simile? hoc dicitur de infante recens orto: Catullus vel scortillum loquitur de compluribus hominibus emptis in provincia. Immo pertinet hoc totum ad verbum *comparasti*: ut si maxime reciperemus scriptum *esse*, intelligeretur, eo ære, quod illic natum esse dicitur, comparasti: τῷ *ære* repetito ex præcedentibus: *Ecquonam mihi profuisset ære?* Sed τὸ *ære* postea confirmat ipse ex Sallustio & Columella. Scaliger monet, diligenter considerandá esse quæ subjunguntur: diversum enim *æs natum* in provincia, & quod dixit, *profuisset ære*: comites magistratuum provincialium duplicia commoda percepisse; altera ex negotiatione sua, quod Græcis τὸ γινόμενον ἀργύριον & eorum more hic *natum* dicatur; altera, opera magistratus ipsius, quod *lucellum* vocaretur. Hæc somnia sunt. *Natum* generatim ponitur, quod quacumque ex causa provenit. Aut dicatur, quam negotiationem exercuerit Catullus cum sacculo aranearum pleno. Verum est multiplicem quæstum exercuisse Romanos in provinciis, atque ut facilius provinciales ad conditiones suas perducerent, appetivisse contubernia prætorum vel proconsulum & præfecturas, quas tamen negotiantibus boni & frugi magistratus negabant, exemplo Ciceronis. Sed ex horum negotiis paratum argentum

gentum potius *natum* dici, quam aliud undecunque proveniens, falsum est. Itaque *quo ære* Bithynia Catullo *profuit*, & *quod illic* ei *natum* dicitur, ejusdem generis est. Eo itaque ære, quo provinciam Catullo profuisse, quodque ibidem illi natum esse ac provenisse rumor erat, (neque placet τὸ *ære* mutari in *esse*, quod in alium errorem induxit Meleagrum, ut τὸ *Natum* verteret in *Notum*) ajunt illum comparasse lecticarios. *Natum*, ut apud Plautum Trinummo: *Nisi tu immortale rere esse argentum tibi.* Seneca epist. XXCVII: *Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur.* Et *redivivus* vel *recidivus* nummus, qui renascitur, apud Iuvenalem Sat. VI.

Ac velut exhausta recidivus pullulat arca
Nummus.

De eadem Catulli provincia duo sunt carmina vulgo, XXVIII & XXIX: quæ in unum contrahenda esse recte vidit Scaliger. Pulchre ab eodem observatum, & in his & in isto verba flagitiosa sensu nihil obscœnum significare. Qui etiam vernacularum hodie linguarum aliquot idiotismus. Quo pertinet etiam illud Trebonii ad Ciceronem lib. XII famil. epist. XVI. *In quibus versiculis si tibi quibusdam verbis* ἀθυρρημονέστερος *videbor, turpitudo personæ ejus, in quam liberius invehimur, nos vindicabit.* At ista, *Ecquidnam in tabulis*, ita explicanda videntur: Numquid

(quum

(quum in suis æris accepti & expensi tabulis redeuntes e provincia magistratuum contubernales soleant habere accepta relata lucello, seu notatas non parvas summas lucelli nomine a prætore concessas) in vestris tabulis, ubi lucellum patere debebat, ubi acceptum, nihil apparet, sed utramque paginam facit expensum? ut mihi accidit infelici, qui contubernalis Memmii in *lucello refero datum*: hoc est, quum & ipse in meis tabellis áliquid accepti lucello referre deberem, nihil in illis habeo, nisi quod dedi vel expendi de meo: in illis tabulis, in ea parte rationum, ubi patere debebat lucellum, quam dicaveram referendis acceptis lucello, refero & scriptum habeo etiam datum & expensum. Exclamationem, quæ subjungitur, videtur ei exprimere recordatio præteriti doloris, quasi diceret: Cujus infelicitatis cum in mentem venit, non possum non irasci tibi, Memmi, & jure exprobrare, quod me patientem hominem & usque obdurantem spe meliorum impudenti mora circumduxisti, & lactasti, tandemque inanem & inhonoratum dimisisti. Sequitur: *Sed quantum video*: id est, solatio tamen est sociós malorum habuisse, nihilo felicius vobis accidit. Illud Scaligeri: *refero datum lucello*, & pro summa in tabulis scribo, *O Memmi, bene me*; vereor ne sit facetius quam verius. Nam *datum* (quod
per

per Memmium Catullo donatum atque adeo Catullo acceptum intelligit Scaliger) videtur potius positum pro ipso expenso Catulli: ita enim in suis tabulis ponit *datum*, ut in Pisonis comitum tabulis *expensum*: *datum* igitur & *expensum* idem. Similiter Pisonis comitum *in tabulis lucelli* quærit an *pateat expensum*, quemadmodum sibi *referantur lucello data*. Ergo *tabulæ lucelli* & *lucellum* hic idem, sensusque sunt unius, *patere in tabulis lucelli* & *referri lucello*. Quamvis non negem satis molliter accipi posse Scaligeri sententiam: adeo inanis a Memmio discessi, ut ei nihil acceptum referre possim præter querimonias hominis destituti & illusi: his me beavit. Sed de *lucello* vir summus miris offuciis cum ingenti eruditionis specie os nobis oblinit. Comites magistratuum & adjutores publicorum negotiorum duplex ait emolumentum percipere solitos, alterum in provincia, quod *lucellum* vocabatur; alterum in urbe post reditum e provincia, quum eorum nomina a magistratibus in ærarium referebantur, & in beneficiariis proconsulis sive proprætoris vocabantur. Hic lapsus est & in verbis & in re. Primum genera illa loquendi, *nomen in ærarium referri*, & *vocari in beneficiariis*, nullo sunt sensu, & omni antiquitati ignorantur. Dicebat illa, *deferri in beneficiis ad ærarium*: sed & hoc non erat emolumentum,

verum

verum merus honor & commendatio illarum personarum apud populum Romanum, profutura illis vel ad majora ornamenta ab republica consequenda, vel ad pericula, si quæ exstitissent, sublevanda, tamquam olim meritis, ut judicio & beneficio principum honestarentur. Sic Archiam *in beneficiis ad ærarium delatum* ab Lucullo prætore & consule, sic L. Cornelium Balbum a Pompeio in illorum defensione jactat Cicero. Et erat ea in re ambitio ipsorum magistratuum. Cicero lib. v. famil. epist. xx. *Quod scribis de beneficiis, scito a me & tribunos militares & præfectos & contubernales dumtaxat meos delatos esse* &c. *Sane moleste tuli, non illa beneficia tua potius ambitioni reservata esse, quam mea, qui ambitione nihil uterer.* Quam *ambitionem* non recte interpretatur Manucius, quasi ostendere voluerint cohortem apud se fuisse lectissimorum hominum, qui beneficia in rempublicam contulissent. Non quidem de nihilo est, & potuerunt hoc quoque nonnulli respicere: sed non id intelligit Cicero, cui *ambitio* est gratia & demonstratio studii in clientes. Significat se facile pati potuisse, ut hanc apud delatos gratiam iniret Rufus, quum ipse deferendo non sit secutus gratiam, sed morem & veritatem & merita. Illud haud protritum: *qui ambitione nihil uterer.* Sic Plautus Trinummo: *Apage te, amor,*
non

non places, nihil te utor.' Cæsar lib. III. Civ. *si vero alteri paullum modo tribuisset fortuna, non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui se omnia habiturum consideret.* Livius lib. IX. *tum pacem petentes, quod uti ea, quum daretur, noluissent, aspernatus.* Lib. XLIV. *Remittitur Antigonus, qui nuntiaret: quinque millium equitum opera tantum uti regem, contemnere multitudinem aliam.* Est accipere, admittere. Valerius Maximus lib. IV. cap. III. *cum ad eum magnum auri pondus publice missum attulissent, benignis verbis invitatus, ut eo uti vellet.* id est, illud accipere. Idem lib. III. cap. VIII. *Mihi uti ista conditione vitæ non est opus.* Repudiat vitam & salutem sub conditione gravi donatam. Vt in formula repudii: *conditione tua non utor.* Porro certum est, qui sectabantur magistratus in provincias, id fecisse, ut caput unctius referrent: quod satis docent epistolæ Ciceronis ad Trebatium, & locus insignis ad Atticum lib. VII. epist. I. *Quum enim hoc rectum & gloriosum putarem, ex annuo sumptu, qui mihi decretus esset, me C. Cælio quæstori relinquere annuum, referre in ærarium ad sestertium centies; ingemuit nostra cohors, omne illud putans distribui sibi oportere.* Atque hoc indulgere Cicero contubernalibus suis potuisset sine cujusquam reprehensione. At id *lucellum*, quod ex Frumentaria

nobis

nobis ingerit ὁ πάνυ, plane improbum fuit ac Verrinum. Gloriatur emendatione loci e lib. v. famil. ep. xx. *Sed ego putavi esse viri boni, quum populus suum servaret, consulere fortunis tot vel amicorum vel civium. Nam de Luceio ita est actum, ut auctore Cn. Pompeio ista pecunia in fano poneretur.* Vbi satis constat vitiosum esse τὸ *Luceio* : sed multo constat magis alienissimum esse *lucello* quod ille substituit. Vides, inquit, privatam pecuniam amicorum ac civium vocari *lucellum*. Ego vero non video. nam duo genera diversissima sunt, hoc *quod in fano positum* est, & istæ *fortunæ vel amicorum vel civium*. Fortunæ istæ sunt ipsum patrimonium vel bona Volusii & prædium Valerianorum & Marii : at illa pecuniæ publicæ pars : neutra ullam *lucelli* hujus, quo de agitur, habet imaginem. Nam cur ponebatur in fano, si distribuenda erat prætoriæ cohorti ? Atque adeo quum, si quis, *lucellum* quid sit, scire capit, cum Scaliger ad hanc epistolam Ciceronis rejicit ; in eo tantum indulget sibi, ut si maxime pro *Luceio* vel *Logeo* recipiamus *lucello*, tamen in tota illa epistola ne verbulum quidem sit unum, quo significetur, quid illud *lucellum* sibi velit. *Pete nobiles amicos*, recte accepit Scaliger : neque enim fragmentum est avulsum aliunde, ut Ach. Statio placet. Vulgaris hæc criminatio magnarum amicitiarum,

quas quibus colere literis datum, raro non experti sunt aut crudeles aut ingratas. Vide Lucianum de mercede conductis. Porcius de Terentio:

Dum lasciviam nobilium & fucosas laudes petit,
Dum Africani vocem divinam inhiat avidis auribus,
Dum ad Furium se cœnitare & Lælium pulchrum putat,
Dum se amari ab hisce credit, ad summam inopiam redactus est.
Nihil Publius Scipio profuit, nihil ei Lælius, nihil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime,
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducticiam,
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Symmachus lib. I. epist. XXI. *Sed cui eveniet aut tam felix discipulus, aut tam memor debitor? Nisi ignoramus Magnum illum, cui supra votum fortuna fluxit, Stagiritæ suo nihilum commodasse. nisi quod Ennio ex Ætolicis manubiis captiva chlamys tantum muneri data Fulvium decolorat. Enimvero neque Punatio Africanorum secundus, neque Opilio Rutilius, neque Cineæ Pyrrhus, aut Metrodoro suo Mithridates Ponticus liberalium disciplinarum pretia solverunt.* Ita scribendum.

bendum. Vulgo: *An ignoramus:* ferendum, si pateretur sequens: *nisi quod Ennio.* Lectius igitur in hoc impetum facit, questus perversam & sine sensu lectionem: quasi melius quadret quod subjicit: *nisi Q. Ennio.* Scioppius locum ait haud dubie mutilum, quem sine auctore aliquo frustra quis supplere se postulet. Nimirum non vidit, *τὸ sin ignoramus*, quot erat in Mss. formandum esse, ut fecimus: *nisi ignoramus.* Posses putare, me hanc interrogationem injuria posuisse, si nesciremus, quam parum liberaliter Aristotelem Alexander; si, quam maligne Fulvius Ennium tractaverit. *Nisi quod Ennio*, intelligimus repetendo verbum superius: *nisi ignoramus quod Ennio.* Nam cur huic addat prænomen, Fulvio, Africanis, Opilio, Rutilio, Ausonio, ad quem scribit, sibimet ipsi denique negatum, causa nulla est. Elegantius tamen Latiniusque & *τὸ quod* absit. Credemus sane discipulum fuisse memorem, aut summates viros illis, quos circa habuerunt ob studia & literas, congessisse census, si ignoramus quam Aristotelem non ditaverit Alexander; si Fulvium non dehonestat ex Ambraciæ spoliis nihil præter chlamydem Ennio comiti donatum. Male etiam vulgo, *Opillo* & *Cynea.* Est enim *Aurelius Opilius*, de quo Suetonius in illustribus Grammaticis: *Dimissa autem schola, Rutilium Rufum damna-*

tum in Aſiam ſecutus, ibidem Smyrnæ ſimulque conſenuit. Et Græcis Κινέας. Metrodorum autem Scepſium apud Mithridatem Magnum ſive Eupatora polluiſſe gratia uſque eo, ut πατὴρ τοῦ βασιλέως diceretur, ſed ad poſtremum in amicitia ejus adflictum proditione Tigranis, teſtes Strabo lib. XIII & Plutarchus in Lucullo. Quod factum eſt circa annum V. C. DCLXXXII plus minus: tum enim victus a Lucullo Mithridates regnoque profugus ad Tigranem conceſſit. Vnde revincitur error Scaligeri, Scepſium hunc Metrodorum Bruti familiarem facientis, non longe hinc ad Catullum. At Brutum hoc tempore neceſſe eſt valde puerum fuiſſe, ſi duodecim demum annis poſt, comes avunculo Catoni in Cyprum, fuit ἔτι μειράκιον, ut appellat eum Plutarchus. Sed tamen ex epiſtola Bruti ad Cæſarem producit Chariſius: *a Scepſio familiari meo.* Sic advocat Scaliger, cum in editis ſit, *a Sceptio*: in quo eſt ſane literæ mendum, ſed non ejus quam tollere voluit ὁ πάνυ· ſcribendum enim, *Scaptio*, quem Bruto familiarem fuiſſe ſcimus ex Ciceronis lib. V & VI ad Atticum. Exſpectas ut ſaltem Plinio felicius eundem Metrodorum ibidem inculcarit Scaliger? Lib. XXXVI. cap. VIII. *Hic namque eſt Mamurra Catulli Veronenſis carminibus proſciſſus, quem, ut res eſt, domus ipſius clarius, quam Catullus,*

tullus, dixit habere, quicquid habuiſſet Comata Gallia. namque adjecit idem Nepos, eum primum totis ædibus nullam niſi e marmore columnam habuiſſe. Vtinam in toto Plinio non eſſet locus corruptior, quod adfirmat vir illuſtris. Haberemus unius auctoris invidendam ſortem. Nam hic quidem, quid non ſcitum & facetum? *Domum ipſius clarius quam Catullum d cere,* didicit ab ipſo Catullo, *Nequidquam tacitum cubile clamat.* At miratur Scaliger de hac domo tacuiſſe Catullum, & ſi res ita ſe haberet, non taciturum auguratur. At moleſtum hoc eſt præſcribi Catullo, quid dicere debuerit, quum poſſimus eo contenti eſſe, quod dixiſſe videmus. Quamvis autem tollatur domus mentio hoc loco, tamen ita ſe rem habuiſſe conſtat ex eo quod ſequitur: *totis ædibus nullam niſi e marmore columnam.* Hoc certe teſtimonium domus luculentum. Vt vulgatam magis abſurdam faciat, & ſuam correctionem literis congruentiorem, adducit, *ut res,* non, *ut res eſt:* deinde ait: quid ſibi volunt illa, VT RES. Quid, niſi ſuffragari correctioni ipſius? nam Plinio nulli editi negant: *ut res eſt:* idque dictum, ut Plauto in Captivis: *Pol, ego ut rem video, tu inventus, vera vanitudine qui convincas.* Martialis lib. VIII. ep. XLIX.

Plus ergo, ut res eſt, quam videt, Aſpar amat.

Appuleius de Socratis dæmonio: *nequeo ſa-*

tis mecum reputare, &, perinde ut res est, admirari. In Apologia : *quoniam, ut res est, majus piaculum decernis, speculum philosopho, quam Cereris mundum profano videre.* Videturque hæc formula eidem restituenda. Lib. 11 extremo: *Dumque jam in vicum proximamus, ecce tres quidam vegetis & vastulis corporibus fores nostras ex summis viribus irruentes.* Adjutus est hic locus a Ms. Bertiniano : sed in quo etiam fuisse dissimulant: *tres quidam utres & vastulis:* quod scimus ex Schoppii Suspect. III. ep. VI. Non potuit tamen hic Appulejus illos *utres* nominare, nam nec ipse jam tum scisse vult videri, alios quam latrones fuisse, nec lectorem suum, ut exspectationem ejus suspendat. Scribe : *tres quidam, ut res est, vastulis corporibus.* Ex curtato igitur suo, *ut res domus ipsius*, conficit Scaliger : *quem Metrodorus Scepsius clarius quam Catullus:* sed & delet, *idem Nepos*, quasi interjectum, quia superius mentionem Nepotis Cornelii fecerat Plinius. Et eam verissimam & præclarissimam emendationem vocat, & dolet indignaturque ad stomachum quorundam Criticorum non facere. Illi vero, quicumque fuerint, stomachum habuerunt, si meminerant, quum Metrodorus a Mithridate occideretur, pertenues etiam Cæsaris fuisse opes: utique si conferantur illis, quæ postea fuerunt, & tum, quum tam lautum præfectum

ctum fabrorum habuit: accidit enim istud biennio, antequam præturam caperet. Itaque vatem esse oportuit Metrodorum, si prævidere potuit futurum post mortem suam, ut Galliarum potens Cæsar Mamurræ Comatam pro congiario donaret. Cæterum provincialia illa lucra Catulli jamdudum in memoriam redigunt mihi aliud genus in provincia lucello referentium data & expensa: quibus minatur lex XVI Cod. Si certum petatur: *Quisquis judici fœnebrem pecuniam mutuaverit, si in provincia fuerit versatus, quasi emptor legum atque provinciæ, vel si quis collectarius honoris pretium dederit ambienti; exsilii pœna cum ipso judice plectatur.* Cui repugnare putat Salmasius de Vsur. cap. v. legem XXXIV. D. eodem, qua conceditur præsidibus provinciarum mutuam pecuniam fœnebrem sumere: & si simpliciter utriusque legis mentem interpretemur, nihil magis contrarium, quam altera est alteri, posse fingi existimat. Vitium igitur censet esse in illis: *si in provincia fuerit versatus*: quorum quam nonnulli dent interpretationem, rejicit hoc argumento, quod allegetur causa, præsidem illum quasi emptorem haberi provinciæ atque legum: substituitque: *si in provincia fuerit servatus:* quod sit, si prorogatum ei tempus regendæ provinciæ fuerit. Sed perperam applicuit judici, quod Imperatores efferunt

de fœneratore vel creditore judicis. Vidit hoc Sam. Petitus lib. II Observ. cap. XII. quo magis mirum non temperare corrigendo : *si in provincia fuerit vexatus* : ut is qui vexetur litibus aut aliqua molestia, prohibeatur conciliare sibi judicem fœnore. Ne hic quidem vel sermo vel res quadrat. Ponitur immo Augustis ille, qui provinciæ præsidi dedit in fœnus, ita *versatus in provincia quasi emptor legum atque provinciæ* : hoc est, pecunia illa mutua judici data ita obnoxium atque obsequentem sibi hominem fecisse, ut illo connivente grassatus sit in provinciales avaritia aut libidine aut crudelitate, aut omnibus, quasi addictos sibi & mancipatos, neque illis adversus injurias & contumelias apud præsidem in legibus ullum præsidium fuerit. Tantum abest, ut ipse vexatus sit ab aliis, vexator omnium. *Emptor legum atque provinciæ*, qui pecunia numerata effecit, ut leges & provinciam in potestate haberet, sic ut nihil adversus eum leges, ipse in provinciam omnia potuerit. Cicero lib. I in Verrem : *Quum edictum totum eorum arbitratu componeret, qui ab isto jus ad suam utilitatem nundinarentur.* Et mox : *quæ varietas decretorum ? quæ nundinatio ?* Lib. II. *An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is venalem in Sicilia jurisdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum atque omnia decreta vendiderit.* Statimque:

timque : *Ecqua res apud civitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis sit, aut potestas aut procuratio, quin eam tu ad tuum quæstum nundinationemque hominum traduxeris?* Et mox Timarchidem, quem *omnia decreta* Verris, *imperia, literas, peritissime & callidissime venditasse* dixerat, *omnibus oppidis per triennium regnasse* ait. Quid hic minus quam *emtor legum atque provinciæ?* Lib, III de Apronio: *hujus audaciæ, nequitiæ, crudelitati, fidelissimos socios optimosque cives scitote hoc prætore traditos atque addictos fuisse.* In Pisonem: *non consules, sed mercatores provinciarum & venditores vestræ dignitatis.* Nec melioris notæ M. Antonii *domesticæ nundinæ*, quibus *non vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani deminutum* queritur Philipp. II. Quem locum cum appingeret Torrentius Suetoniani Claudii cap. XII, alias res agebat. Tacitus annali III. de criminibus Pisonis: *neque ambitionem militarem, neque provinciam pessimo cuique obnoxiam inficiari poterat.* Non pugnant igitur hæ leges, neque mutuum sumere judices vel præsides, sed hac conditione, hoc eventu, ut sese & leges & provinciam fœneratori addicant, sumere vetantur. Cicero pro Flacco: *Negavit a privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? Eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non*

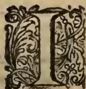
 oporte-

oportere nunquam ostendes, nisi docueris non licere.

LIBER IV.

CAP. I.

De censura M. Porcii Catonis Livii locus insignis mendo & obscuritate, ipse Cato injusticiæ crimine liberatus. Referre in censum & deferre in censum differunt. Iurati profitebantur. Census, σανὶς ἢ χάρτης, tabulæ censoriæ. Valerio Maximo vetus scriptura reddita. Dedicare in censum. In Ulpiani IC. locum suspicio. Decies tanto pluris. Esse ἀντὶ τοῦ emptum aut venale esse. Ornamenta, vestis, vehicula, non solita in censum deferri, delata sub Catone, si pluris quindecim millium æris essent. Mancipia solebant deferri; ex quibus luxuriosa decies tanto pluris, quam quanti erant, censa. Mulctæ censoriæ ex eo, quod ex censu pendebant tributum, appellatæ. Octuplicato censu ærarius. Livio item lux. In ærarios relati tam senatores & equites Romani quam plebii. Asconius Pedianus illustratus. Censu, ludis, comitiis, gladiatoribus. Varro defensus. Asinii Pollionis ad Ciceronem epistolæ locus adsertus.

Taliam sequimur fugientem, ait ille. Sic nos quo propius finem accedimus, eo plus viæ, & plerumque arduum, restare animadvertimus, & crescit opus sub manu. Sed tamen temperandum est, ut nec odio simus lectori omnia

omnia conſectando, nec tædio laboris exſpectationem ejus deſtituamus. Catonis quoque cenſura in hoc argumento ſub cenſuram venit. Livius lib. XXXIX. cap. XLIV. *Ornamenta & veſtem muliebrem & vehicula, quæ pluris quam quindecim millium æris eſſent, in cenſum referre viatores juſſit. item mancipia minora annis viginti, quæ poſt proximum luſtrum decem millibus æris, aut eo pluris veniſſent, uti ea quoque decem tanto pluris, quam quanti eſſent, æſtimarentur: & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur.* Hic primo nullum ego agnoſco *viatorum* officium: ſed ipſos puto harum rerum dominos eas *in cenſum deferre juratos* a cenſoribus juſſos. Scio Flori de Servio Tullio: *Ab hoc populus Romanus relatus in cenſum.* Hoc cenſorum munus, vel ſcribarum, qui illis apparebant, ex cenſorum auctoritate. Nam *cenſus*, in his loquendi figuris, ut eleganter interpretatur Theophilus, lib. I. inſtitut. tit. V. *σανὶς ἤτοι χάρτης, ἔνθα Ῥωμαῖοι ἀπεγράφοντο τὰς οἰκείας περιουσίας, ἐπὶ τὸ ἐν καιρῷ πολέμου κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας ὑποστάσεως, ἕκαστον εἰσφέρειν.* Itaque mox Florus idem dicit *referri in tabulas.* Vlpianus in l. IV. D. de cenſibus: *Formula cenſuali cavetur, ut agri ſic in cenſum referantur.* Tacitus dicit *cenſibus adſcribi*, lib. XIII. *Et ne cenſibus negotiatorum naves adſcriberentur, tributumque pro illis penderent, conſtitutum.* At illud

illud quod Livius vult, non censentium est, sed profitentium. Valerius Maximus lib. IV. cap. IV. *Cujus ut superstitis nullum fuit, quod in censum deferretur, ita exstincti hodieque amplissimum est patrimonium, Romana concordia.* Ita scribendum: nam vitiavit interjecto τῷ & maleque distinguendo Pighius. Ait, ut vivum Menenium nullam, ita mortuum æternam rem & bona inconsumpta habere. Quæ illa? memoriam reductæ in exitiali dissidio civilis concordiæ: ea quantovis patrimonio lautior & durabilior. Seneca lib. I. de benefic. cap. III. *Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt.* Idem epist. XCV. *Hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit.* Fabius declam. CCLXXVIII. *Iam illa profecto citra interrogationem sunt: cujus tulerit nomen: in cujus censum delatus sit.* Gellius lib. XVI. cap. X. *neque amplius quam mille quingentum æris in censum deferebant.* Vlpianus l. IV. π. VI. & VII. d. t. *Lacus quoque piscatorios & portus in censum dominus debet deferre. Salinæ quoque, si quæ sunt in prædiis, & ipsæ in censum deferendæ sunt.* Impp. in l. VIII. Cod. de donat. *filiorum tuorum nomine prædia in censum detulisse te.* Cives igitur *deferunt*, quæ censores *referunt* in censum. Sic *dedicare in censum* dicebant. Africanus apud Gellium lib. VII. cap. XII. *in uno scorto majorem pecuniam absum-*

ſumpſiſti, quam quanti omne inſtrumentum fundi Sabini in cenſum dedicaviſti. Cicero pro Flacco: *At hæc prædia etiam in cenſum dedicaviſti. Mitto, quod aliena; mitto, quod poſſeſſa per vim.* Ad quem perperam *deferre* & *referre* confundit Manucius. Sed iſto genere loquendi vix eſt, ut non fraudaverint Vlpianum vel librarii vel Tribonianus in l. LXIV. D. de adquir. rer. dom. *Quæ quiſque aliena in cenſum deducit, nihilo magis ejus fiunt.* Ajo, *dedicat*, ſcripſiſſe Vlpianum, veteris elegantiæ non ignarum. *Deferre cenſum* interdum dixerunt: & tum *cenſus* ipſum patrimonium. Livius lib. XXIX. *cenſumque in iis coloniis agi ex formula ab Romanis cenſoribus data, deferrique Romam ab juratis cenſoribus coloniarum, priuſquam magiſtratu abirent.* Habes & hic *juratos* deferentes. Tacitus VI annal. *quia noſtrum in modum deferre cenſus, pati tributa adigebantur.* Appulejus in Apolog. *Quodſi hæc exempla nihili putas, & me non ad cauſam dicendam, verum ad cenſum deferendum vocaſti.* Hoc tranſierunt viri docti in Livii verbis: hæſerunt autem ad illa: *uti ea quoque decem tanto pluris, quam quanti eſſent, æſtimarentur.* Io. Andreas & eum ſecuti: *uti ea quoque X tanto pluris.* Badius, Mog. Savet. *decuplo tanto pl.* Gelenius, *decem*, ut intelligatur *millibus*. Id Sigonius ait non procedere: eſſe enim dictum *decem tanto*, ut apud Livium
alterum

alterum tantum, apud Plautum *sexcenta tanta & tribus tantis*. At ex adductis exemplis potuit animadvertere, multo minus hoc procedere, nisi scriberet: *decem tantis*. Illud verius, quod conjectat: *decies tanto pluris*. Cicero lib. III. in Verrem: *sexies tantum, quam quantum satum sit, ablatum esse ab aratoribus.* Et rursum: *reperietis quinquies tanto amplius istum, quam quantum ei in cellam sumere licitum sit, civitatibus imperasse.* Plinius lib. XIV. cap. IV. *Maroneum vicies tanto addito aquæ miscendum Homerus prodidit*. Plutarchus: ἠνάγκαζεν ἐσθῆτος, ὀχήματος, κόσμου γυναικείου, σκευῶν τῶν περὶ δίαιταν, ὧν ἑκάστου τὸ τίμημα δραχμὰς χιλίας καὶ πεντακοσίας ὑπερέβαλλεν, ὑποτιμᾶσθαι τὴν ἀξίαν εἰς τὸ δεκαπλάσιον· βουλόμενος ἀπὸ μειζόνων τιμημάτων αὐτοῖς μείζονας καὶ τὰς εἰσφορὰς εἶναι, καὶ προσετίμησε τρεῖς χαλκοῦς πρὸς τοῖς χιλίοις. Vtrique dicam scribit Hotomannus. Quærit, utrum tandem illa laudabilis censoria severitas videatur, an vituperabilis acerbitas: utrum justicia, an injusticia, decies tanto pluris servos æstimari, quam quanti empti fuerant? Et, licueritne censori, nulla lege, nullo crimine nominato, tanto damno, tantaque mulcta, tot cives Romanos adficere, ut non modo res eas, quæ censeri antea non solebant, in censum deferrent, verum etiam decuplo pluris, quam, quanti essent, æstimarent. Ad priorem

rem interrogationem respondeo, fuisse justissimam laudatissimamque animadversionem coercitionemque luxuriæ. Ad posteriorem, licuisse: neque enim lege opus erat aut crimine legibus obligato ad commerendum opus censorium: sufficiebat officium imminutum aut mos majorum violatus. Lege nulla cavebatur de modo argenti facti, quod quis haberet: propter decem pondo libras tamen notatus dictatorius Rufinus. At Hotomannus, dum istis quæstionibus respondeatur, corrigit: *uti ea quoque decem aut pluris, quanti quanti empti essent, æstimarentur, & ex his rebus omnibus* &c. At quid opus iterare *quanti*? deinde interjici *empti*? Ipsum *esse* sic pro venale esse usurpant. Cicero lib. III in Verr. *Quum in Sicilia sestertiis binis tritici modius esset*. Et mox: *ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret*. Rursumque: *quanti Ephesi sit frumentum*: &, *cum esset sestertiis binis aut etiam ternis, quibusvis in locis provinciæ duodenos sestertios exegisti*. Livius lib. XXIX. *Sextante sal & Romæ & per totam Italiam erat*. Explicat deinde suam « correctionem: Quemadmodum Cato in « veste & mundo muliebri & vehiculis cen- « sendis eam æstimationem secutus erat, quam « emptores in emendo tenuerant, ita in servis « fecisse intelligitur, ut qui servi immenso « pretio, decem millibus æris, emti fuerant, « tanti-

„ tantidem, hoc eſt, denis millibus æris æſti-
„ marentur: qui pluris, etiam pluris: nimirum
„ quanti quanti empti fuerint. Primum quare immenſum pretium ſervi dicit decem millia æris? At Columellæ octo millibus HS. hoc eſt, triginta duobus millibus æris, non carus vinitor. Sed Cato magnum id pretium duxit ſervi infra viceſimum annum: quorum magna pars non ad opus, ſed ad delicias, immo contumelias cubiculi, parabantur. Dein quid triſte & aſperum in hac parte cenſuræ? An cenſorum quiſquam unquam aliter fecit? niſi docere forſan emptor potuit ſe ingenti fraude circumventum. Nec Catonis nec Livii conſilium percepit vir doctiſſimus. Luxuriæ fuit hæc caſtigatio, ſi quis veſte & mundo muliebri & vehiculis (τῷ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπήνην κόσμῳ, ut vocat Polybius in excerpto de Scipione, ſatis indicans & ipſe creviſſe illa in re ſumptum circa illa tempora) tum ſervitiis teneris & delicatis civilem modum ac frugalitatem habendis & parandis egrederetur. Animadverſio in hæc comparatur a Livio in ternis æris; cætera valde diſpar. Ornamenta iſta & veſtis & carpenta cenſibus adſcribi non ſolebant: juſſit adſcribi quæ horum pluris quam quindecim millium æris eſſent, & quidem a juratis delata, & eo nomine in millia ternos æris in publicum pendi. Mancipia adſcribebantur.

tur. leg. IV. π. IV. D. de censibus : *In servis deferendis observandum est, ut & nationes eorum & ætates & officia & artificia specialiter deferantur.* Lege IV. Cod. Theod. de Excusat. artificum ; *picturæ professoribus datur, ne servos quidem barbaros in censuali adscriptione profiteri.* In his igitur mentio deferendi nulla, quippe quod fieret semper. Sed qui mancipiis parvi usus, tamen ingenti pretio parandis, prodigi essent, in eos graviorem, justam tamen vel ob rei turpissimæ suspicionem, statuit mulctam: nempe ternos in millia decuplicatos : hoc est, in millia singula tricenos, ita ut qui decem millibus emtum haberet minus viginti annorum mancipium, eo nomine in publicum daret trecenos æris, qui quindecim millibus, quadringenos quinquagenos æris. Gravitatem rei mitigaverunt verbis, quasi non mulcta hæc esset, sed tributum ex censu, quum tantum terni essent in millia statuti : & centum millibus æstimaretur in bonis servus decem millibus emptus. Videtur hoc quoque Romanæ elegantiæ fuisse, ut mulctæ censorum in eo, quod quisque conferre debebat ex censu, auctor, quasi majorem censum mulctandus haberet, destinarentur, atque ex eo appellationem sortirentur. Livius lib. IV. cap. XXIV, qui locus singularis : *Censores ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset,*

 nuisset,

nuisset, tribu moverunt, octuplicatoque censu ærarium fecerunt. Observant hic, recte igitur Festo censores dictos, quod tanti rem suam quisque æstimare solitus sit, quantum (vel quanti) illi censuerint: cum sæpius censum multiplicarent: illa tamen æquitate admissa, ut relevaretur is, qui in tabulis publicis delato modo ex certis causis frui non possit, verbis Ulpiani l. IV. de Censibus. Honesta oratio: sed quæ ad id, quod maxime hoc in loco explicandum est, nihil pertinet. Delatus sive relatus ille modus est ultro profitentis; multiplicatus vero census est mulctæ sive coercitionis, nec fiebat nisi notæ causa. Marcellus Donatus ad eundem Livii locum: id est, inquit, ut pro sui capite octo plus ærario solveret, quam capite censi pendere tenebantur. Pro suo capite octuplum quod capitecensi, vel octies tantum quantum capitecensi, dicere voluit. Sed & sic errat: non enim dicit Livius octuplicatam capitationem, aut octuplicato ære capitecensum, sed *octuplicato censu ærarium.* Cujus censu? ipsius utique Mamerci. Ergo *octuplicato censu ærarius*, qui, ubi pro censu pendere deberet assem unum, damnas erat pendere octo. Eodem modo *decuplicato censu ærarius*, qui, ubi in millia ex censu conferebant alii cives non notati unum, animadversionis censoriæ causa pendebat decem. Sic consti-

constituit Cato, ut qui hujusmodi mancipium haberet post lustrum proximum emptum, ea pars patrimonii pœnæ ergo censeretur ei centum millibus, & in singula millia penderet asses ternos: quod est revera, mulctæ nomine in caput servi decem millium æris trecenos, de duobus millibus quingentis nummis, qui pretium servi fuerint, septuagenos quinos; de sexaginta duobus coronatis & dimidiato pretii binos minus denario & asse. Et sic proportione, si pluris quam decem millium æris foret. Grandis mulcta, sed justa crescentis indies luxuriæ. Quid enim opus erat tanti emere, quod nihil esset profuturum? Dignum immò, qui sic traherent, vexarent pecuniam, potius compelli reipublicæ servire. Si sequuti censores hanc severitatem obtinere potuissent per depravatiora indies tempora, non meruissent notas famæ & ingeniorum, quibus *agmina familiarum, ut prædatorios globos, post tergum tracta, & pædagogia diligentius quam in tralatu vestita, & spadonum exercitus*, καὶ πολλοὺς ἐρωμένον ἠγορακέναι ταλάντου, antiqui scriptores inurunt. Plutarchum forte justius vellicat Hotomannus, qui, quod de solis mancipiis edidit Livius, ad vehicula etiam, vestem, mundum, supellectilem retulit: & omnium pretium, quod censores notabant, facit χιλίας καὶ πεντακοσίας δραχμὰς, quæ sunt quin-

 decim

decim millia æris, quum mancipia, in quibus proprie ſtatutum erat decuplum tributum, & de quibus ſilet Plutarchus a decem millibus procederent. Ne dicam, quindecim millia æris eſſe χιλίας ϗ πεντακοσίας drachmas in illis aſſibus, qui decem faciebant denarium ſive drachmam, non qui ſedecim; quales tamen hoc tempore Romæ obtinebant. Priuſquam dimitto ærarios Catonianos, retexendum eſt, quod imprudenti excidit Manucio ad lib. I. in Verrem: Scribas poſtremi ordinis, ſive de plebe fuiſſe, tanquam dubium ſit, mendoſo probat argumento. Id, inquit, ex iis verbis, quæ ſunt in Cluentiana, licet conjicere: *Perſuaſi, ut ſcribam jurati legerent eum, quem iidem iſti cenſores ærarium reliquiſſent.* Nam inter ærarios nec ſenatores nec equites Romani, ſed homines de plebe referebantur, ut Aſconius aliique docent. Falſiſſimum eſt in ærarios non fuiſſe relatos, qui eſſent ſenatorii aut equeſtris ordinis. Quid? Mamercus Æmilius non erat ſenator? M. Livius Salinator, a Nerone Claudio inter ærarios relictus, ſenator non erat? Et quum M. idem Livius, præter Mæciam tribum, populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquiſſet, in populo ſcilicet Romano, in quatuor & triginta tribubus, nullus fuit nec eques nec ſenator? Ille apud Gel-

lium

lium uberrimus & habitissimus eques cum equo strigoso & male habito, non erat eques Romanus? tamen *relatus in ærarios, ut mos est*, inquit ille lib. IV Noct. cap. XX. Qui illi apud Livium lib. XXIV. *His superioribusque illis equi adempti, qui publicum equum habebant, tribuque moti, ærarii omnes facti.* Plura volens omitto. Nam Asconio frustra denunciat Manucius, qui testatur quidem, cives sic notatos, *ut qui senator esset, ejiceretur senatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebejus, in Cæritum tabulas referretur & ærarius fieret:* sed hoc non est negare, senatorem aut equitem potuisse fieri ærarium. Hominum de plebe dicitur hæc nota, non quasi isti ab ea immunes, sed quia plebeii priorum immunes, nec poterant aut senatu moveri aut equum publicum perdere: sed senatores moti senatu, equites equo publico ademto, poterant & ærarii relinqui, (ut aliquo modo juvemus Manucium) vel quia jam plebs erant, jam carebant ordinibus suis, & in plebem redacti, eoque jam obnoxii erant isti quoque plebeiæ notæ. Nec injustum est, ut altiores ordines, quo magis eos decet sine labe esse, in conspicuo positos & dignatione præcellentes, eo graviori succumbant infamiæ, eo pluribus notis, si quid peccaverint. Cicero pro Cluentio egregie: *Quis unquam hoc senator recusa-*

vit, ut cum altiorem gradum dignitatis beneficio populi Romani esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Et mox: *Converte nunc ad equestrem ordinem atque in ceteros ordines easdem vitæ conditiones: non perferent. Putant enim minus multos sibi laqueos legum & conditionum & judiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerunt adscendere aut non petiverunt.* Denique & Varroni prosit, quod de censu agere cœpimus. Is lib. III de re rust. cap. II. loquens de villa publica: *ubi cohortes ad delectum consuli adducta considant, ubi arma ostendant; ubi censores censu admittant populum.* Vel Fulvio vel Ciacconio videtur legendum, *censum*, hoc est, inquit, ut censeatur. At ego illud oppido elegantius, itaque positum puto, ut significet, quando census agitur, perinde ut *comitiis, ludis, gladiatoribus* vel *munere, Circensibus*, dicebant: dum comitia haberentur, quum ludi fierent, quum gladiatores aut Circenses darentur. Cicero pro Milone: *Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit?* nempe Miloni occidendi Clodium, si voluisset. Suetonius Iulio: *Munere, in foro depugnavit Furius Leptinus, &c. Ludis, Dec. Laberius eques Romanus mimum suum egit &c. Circensibus quadrigas bigasque agitavere nobilissimi juvenes.* Asinius Pollio ad Ciceronem lib. x. famil. XXXII.
Gladia-

Gladiatoribus autem ob Fadium quendam, militem Pompeianum (quia, cùm depressius in ludum bis gratis depugnasset, auctore sese nolebat, & ad populum confugerat) primum Gallos equites immisit in populum. Ita legendum: nam & optimæ vulgatæ male expunctum habent τὸ *ob*, sine quo non constat sensus. Pessime autem cum suo vet. cod. Titus Popma: *Gladiatoribus autem Fadium quendam, militem Pompeianum, objecit.* Homines quod non intelligerent τὸ *gladiatoribus* (Titus a Victorio discere potuisset) intruso verbo alieno Pollionem nescio quid faciunt barbarissantem. Neque enim ut *bestiis objici*, ita & *gladiatoribus objicii* dicebant.

CAP. II.

Plutarchus partim defensus, partim notatus in loco de ludis Q. Fabii Maximi Contatoris. Sestertia Plutarcho singula millia nummum. Eandem summam interdum partim sestertiis, partim denariis colligebant. Varro explicatus. Plutarchi, quare hoc fecerit, singularis ratio. Ternarii numeri religio. Triens non aris tantum, sed cujuscumque rei tertia pars ex duodecim. In Livio Scaligeri conjectura probata, in Plutarcho improbata. Summa Livii tota are concepta, non in parte denariis. In eadem aliquot errores Rualdi.

QVæ proxime in Livio & Plutarcho comparavimus, non sinunt nos oblivisci alterius apud eundem Chæronea loci, qui &

ipſe in hac materia ſolet cum Livio comparari. Refert in Fabio Maximo poſt cladem ad Thraſimenum lacum ludos magnos votos factoſque ἀπὸ σηστερτίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν καὶ δηναρίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν, ἔτι τριτημορίου προσόντος: ſeu impenſa in eos ludos *ſeſtertia trecenta triginta tria*, *denarios trecentos triginta tres trientem*. Quam ſummam mox ad Græcam pecuniam revocans ait conficere ὀκτὼ μυριάδας δραχμῶν καὶ δραχμὰς τρισχιλίας πεντακοσίας ὀγδοήκοντα τρεῖς καὶ δύο ὀβολούς. Hinc eleganter demonſtrarunt Budæus, Ciacconius, Scaliger, *ſeſtertia* complecti mille nummos ſeſtertios, perinde ut CCL denarios, *drachmamque* & *denarium* eodem pretio eſſe. Nempe *trecenta ſeſtertia*, coronati fuerunt ſeptem millia quingenti; *triginta tria ſeſtertia*, octingenti viginti quinque: *trecenti denarii*, coronati ſeu ſcutati triginta; *triginta tres denarii*, coronati tres, paullulum æris excurrentis. Rurſum *octoginta millia denarium* ſive ὀκτὼ μυριάδες δραχμῶν æſtimantur coronatorum octo millibus, *tria millia denarium* ſive τρισχίλιαι δραχμαὶ trecentis, *quingenti denarii* ſive πεντακόσιαι δραχμαὶ quinquagenis, *tres & octoginta denarii*, δραχμαὶ ὀγδοήκοντα τρεῖς octo coronatis & prorſus tantodem excurrenti ære. Summæ conveniunt: nimirum coronatorum octo millia CCCLVIII, & excurrentis

æris

æris utrobique triginta asses cum triente denarii, qui sunt oboli duo. Quid hic Hotomannus? multa machinatur, ut inepte locutum Plutarchum demonstret, & hanc ejus auctoritatem confringat. Fingit, quia Livianæ hæc summa non convenit, interpretem Plutarchi τὸ *aris*, quo vocabulo omne nummorum genus interdum explicatur, vertisse σηστερτίων ἢ δηναρίων· id accepisse illum, quasi dictum esset, καὶ δηναρίων· quando hæc sestertiorum & denariorum conjunctio sit a Romanis alienissima, & ejusdem prudentiæ, cujus hordeum simul cum tritico serere: tum quod verosimile non sit in tanto luctu civitatis senatum vel pontifices toties illo ternario numero inculcando pueriliter ludere voluisse: tertio quoniam ea tempestate rationes potius ad assem quam ad sestertium aut denarium conferrentur: postremo quia *trientem*, quem τριτημόριον Plutarchus appellat, more Romano neque ad sestertium neque ad denarium referre liceat, sed ad asses dumtaxat. nam in voce σηστερτίων Romano more locutum, & vocem *millium* tacite subaudiendam reliquisse. Habeat tantisper, quæcumque optat: quamvis inepte sestertios & denarios commiscuerit Plutarchus: hoc non potest nobis auferri, eum *sestertia* pro mille nummis posuisse, planeque ostendisse *trecenta triginta tria sestertia*

facere *ὀκτὼ μυριάδας τρισχιλίας πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμάς·* has enim si summæ posterius conceptæ detraxeris, supersunt *τριακόσιαι τριάκοντα τρεῖς δραχμαὶ*, quas etiam vides totidem denariis censeri. Quod non solerent in iisdem rationibus ducere denarios & sestertios, quod ea tempestate potius ad assem quam ad denarium aut sestertium rationes confecerint, verum sit: at Plutarchus, sive alium auctorem secutus, sive Livio male intellecto, quum eam summam, quam in drachmis definivit, mente concepisset, nec per sestertios solos, nec per denarios, nec per asses eam potuit exprimere, ut ternarium ubique numerum servaret, in quo aliquid arcanæ religionis posuisse Romanos vel cæcus videat. In assibus fuissent octingenta triginta quinque millia octingenti: in sestertiis trecenta triginta quatuor millia trecenti viginti. Nec tamen tam insolens est in computando denarios sestertiis interponi, quam id videri vult Hotomannus. Varro lib. III de re rust. cap. II. *Atque in hac villa qui est ornithon, ex eo uno quinque millia scio venisse turdorum denariis ternis, ut sexaginta millia ea pars reddiderit eo anno villæ.* Ea *sexaginta millia* utique sestertium sunt: nam denarium quindecim millia fuissent. Cap. VI de pavonibus: *Quem cito secuti multi extulerunt eorum pretia, ut ova eorum denariis veneant quinis, ipsi facile quin-*

quinquagenis ; grex centenarius facile quadragena millia sestertium ut reddat ; ut quidem Albucius ajebat , si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse. Fulvius Vrsinus malit : *facile vicena* : recte, si ipse grex vendatur : sed eum servari vult Varro , & *reddere* , id est, fœtu suo efficere quadragena millia. Intellexit igitur unumquemque binos quotannis minimum reddere pullos , qui singuli quinquagenis denariis venditi tantum reficiunt. Ideo sequitur *si in singulos terni exigantur pulli , perfici sexagena posse.* Ergo e binis quadragena. Plinius lib. XVII. cap. I. *Cn. Domitius graviter increpuit tanti censorem habitare , pro domo ejus sestertium sexagies identidem promittens. Et Crassus , addicere se , respondit, exceptis sex arboribus. Ac ne uno quidem denario, si adimerentur , emptam volente Domitio* &c. Lapis vetus : *Item. Appius. Eutychianus. maritus. ejusdem. Valerianae. scholae. vexillariorum. largitus. est.* HS. XXXX. N. *ex. cujus. summae. reditu. quotannis. die. suprascripto. natalis. ejus. ante. statuam. lectisternium. ex.* X. CCL. *ponant.* X. CCL. *inter. praesentes. sibi. dividant.* Illud vero indignum tanto viro, incredibilem & puerilem esse lusum in numero ternario. Quid enim manifestius ex Livio ipso , quam religionis nescio quid in ternario toties repetito & pontifices & senatum posuisse ? Plutarchus : Λόγον δὲ τὸν εἰς

τῦτο

τοῦτο δὲ πλήθους ἀκριβείας καὶ διανομῆς χαλεπόν ἐστιν εἰπεῖν· εἰ μή τις ἄρα βούλοιτο τῆς τριάδος ὑμνεῖν τὴν δύναμιν, ὅτι καὶ φύσει τέλειος, καὶ πρῶτος τῶν περιττῶν, ἀρχή τε πλήθους ἐν αὐτῷ, τάς τε πρώτας διαφορὰς, καὶ τὰ παντὸς ἀριθμοῦ στοιχεῖα μίξας καὶ συναρμόσας εἰς ταὐτὸν ἀνείληφε. Pleni veterum libri ſunt hujus ſuperſtitionis. Quis ignorat, *numero deus impare gaudet?* Quis autem unquam colendorum ſuperum ritus fuit, in quo diverſo ritu imbutis non aliqua ridicula & puerilia apparerent? Ne unicum quidem & ſolum nunc divinum Chriſtianum excipio. Annon fatetur Apoſtolus nationum Χριστὸν ἐσταυρωμένον Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν; & placuiſſe Deo διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας; Quid de illis dicemus, quæ mera ſunt hominum commenta & ludibria? De *triente*, ſi *triens* non poteſt intelligi niſi aſſis nomiſmatis, quomodo oblitus eſt adeo hujus præcepti, & ſui ipſius, ut in rationibus ad ſeſtertium conficiendis *ſemiſſem*, quem Mæcianus ſimpliciter dixerat pro dimidiato aſſe, acceperit pro dimidiato ſeſtertió, & propterea faſſus ſit ſe non intelligere, qui Mæcianus *ſemiſſem* vocaverit *octavam ſeſtertii partem?* Ita ne *ſemiſſis ſeſtertii* poteſt eſſe pars dimidia ſeſtertii, *triens denarii* non poteſt eſſe pars tertia denarii? Immo utrumque bene dici ſuo loco, non tantum ex illis conſtat, quæ

ad Volusii locum disputavimus, sed etiam inde quod veteres omnia alia per partes assis partiri solerent. Nam quod *sestertia* dixisse illum ait more Romano; nisi Romano more locutus fuisset, nec nos nec qui ante nos, hac auctoritate usi fuissemus. Abit tamen a Livio Plutarchus, & hic ejus vix excusabilis error. Verba Livii lib. XXII. cap. X. *Ejus rei causa ludi magni voti æris trecentis triginta tribus millibus trecentis triginta tribus triente.* Sic enim omnino scribendum adsentimus Budæo & Scaligero, satisque monstrat etiam in illa diversitate Plutarchus, quicquid occentet Hotomannus. Hæc summa est trium millium trecentorum triginta trium coronatorum nostrorum & aliquantuli æris excurrentis. *Trecenta millia æris*, nummum sestertium centum viginti millia, tria millia coronatorum : *triginta tria millia æris*, sestertium tredecim millia ducenti, coron. vel Philippei nostri trecenti triginta : CCCXXXIII *asses cum triente*, nummi CXXXIII prærerpropter, coronati tres, & illud quod dixi æris excurrentis. Quam summam ita liceret Græce reddere: ἀπὸ ἀσσαρίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν χιλίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν. Sed hoc totum ῥωμαΐζει. Paullo ἑλληνικώτερον· ἀπὸ ἀσσαρίων τριάκοντα τριῶν μυριάδων, τρισχιλίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν. In drachmis servata religione ternarii commodius & omnino

omnino Græce concepiſſet, quod efficitur, nempe *τρεῖς μυριάδες τρισχίλιαι τριακόσιαι τριάκοντα τρεῖς δραχμαί*. Itaque ſi non alio uſus eſt auctore Plutarchus, qui, ſtudio præpoſtero laudandi magnificentiam Romanam, ſummam auxerit, (quales non ſemel carpit ipſe Livius) aut in valde corruptum Livii codicem incidit, ſatis mirari non poſſum, quod glaucoma oculis ejus obſtiterit, ut priorem ſummam trecentorum triginta trium millium de ſeſtertiis, poſteriorem trecentorum triginta trium de denariis acciperet. Scaliger in Plutarcho librarii vitium eſſe contendit, refingitque: *ἀπὸ σηστερτίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν χιλιάδων καὶ τριακοσίων τριάκοντα τριῶν*. Sed & ſic peccat. Primo interjiciendo *χιλιάδων* tollit nobis ſibique ipſe præclarum argumentum, quo *ſeſtertia* mille nummis æſtimari & ipſe collegerat, inque eo contrarius eſt ſibi: etſi videatur hic voluiſſe ſancire exemplum *χιλιάδος* illius *σηστερτίας*, quam ſomniaverat, quamque omni exemplo veterum deſtitui olim diximus. Deinde non convenit hæc ſumma ſeſtertium CCCXXXIII millium trecentorum triginta trium, iſti ſummæ, quam in drachmis concipit Plutarchus: quippe conficiens coronatorum octo millia trecentos triginta tres: *ὀκτὼ μυριάδας τρισχιλίας τριακοσίας τριάκοντα δραχμάς*. Aut igitur hæc quoque ſic emen-

danda

danda erat, aut utraque summa intacta relinquenda. Deinde quod ridiculum censet, postquam sestertiorum meminisset, totidem denarios pro minore summa subjicere, profecto faceret ridicule, qui faceret ignarus denarium quatuor sestertios complecti. Sed non id fecit Plutarchus, qui, quod ipse non negat, *sestertia* intellexit pondera argenti, mille nummis singula constantia, *denarios* autem nummos. Rualdus ait optime vidisse Scaligerum, vulgatis Livii codicibus addendum: CCCXXXIII *denariis triente*. Atqui non vidit hoc Scaliger: sed nec voluit nec debuit videre. Nam nihil hic per *denarios* Livius, qui omnem summam ære computaverat. CCCXXXIII (scilicet, *æris*) *triente*, voluit interponi Scaliger: & recte. *Denarios* hic finxit Plutarchus, si auctorem alium non habuit, ut prius *sestertios* finxerat, per quos servata religione ternarii numeri exprimere totum non poterat. Plutarchi summam ait Rualdus facere vicies mille octingentas nonaginta sex libras Turonias: & scutatum facit trium librarum Turoniarum. Erunt igitur harum viginti quinque millia septuaginta quatuor, hac ipsius computatione: hic enim numerus fit ter ductis octo millibus trecentis quinquaginta octo: qui scutatorum numerus fuerat. Falsam illam, quam concepit, Livii summam CCCXXXIII *millium*

lium æris, CCCXXXIII *denariorum*, facit respondere libris Turoniis non pluribus quam centenis nonagenis, & quidem justa & argyrognomica computatione. At *trecenta triginta tria millia æris* faciunt, ut diximus, scutatorum tria millia trecentos triginta tres, librarum Tur. (ut tres dentur scutato) novem millia nongentos nonaginta novem: *trecenti triginta tres denarii* scutatos triginta tres & tres denarios, libras Tur. quasi centum. Quæ conjunctæ summæ faciunt librarum Tur. decem millia & nonaginta novem. Denique summæ Plutarchicæ & Livianæ discrimen addit esse decies mille octingentas sex libras Turonias, vel scutatos ter millenos sexcenos binos. Immo est scutatorum quinque millium & viginti quinque. nam si huic summæ addas tria millia trecentos triginta tres, quæ summa Livii est, habebis summam Plutarchi octo millium trecentorum quinquaginta octo. Hæc peccavit homo eruditus eopse loco, ubi Sigonio non intellectæ rei nummariæ suspicionem movet. Tanto proclivius est alios accusare, quam quæ alii in nobis accusent, cavere.

CAP. III.

Liberalitas quorundam principum in remittendis veteribus ærarii debitis. Ausonius tentatus. Immanis

nis trepidatio. Posse legi & lituras. Monumenta. Tacitus restitutus. Obliterata ærarii nomina. Cognitores mollius, qui alias delatores & quadruplatores. Manilii vexatissimus locus ad limam revocatus. Cognitor defensor alienæ litis, præsentium fere, & ultro. Noscere, docere, discere causam. Asconio & Festo lux. Noscere causam, pro, excipere accusationem. Plautus & Cicero explicati. Auctor. Auctor civitatis pro Syndico vel defensore. Horatius correctione prohibitus. Hasta prætoris. Prætores ærarii. Lucrum infame & quandoque suppuraturum. Seneca & Tacitus insignibus locis adjuti. Cognitura. Suetonius illustratus. Cognitores & sectores interdum iidem, certe manubiarum socii. Ε῎κδικος. *Glossarium vetus expositum. Cognitor urbis. Falciferi defendere templa Tonantis, an Sonantis, quid Martiali. Lucrari pœnam. Digito juvare hastam. Iuvare versura. Cicero tentatus. Patriæ fraudati debitor æris. Ponere forum. Gaudere Lyæo.*

LArgitionem & coitiones, nummos pronuntiatos, empta suffragia, nummarios judices, conviviis gratiam quæsitam & propinationibus summum jus nundinantes, & inopi ærario divites quæstores, trahentes, vexantes pecuniam, furentesque in damna, denique venales populos, venales curias, & quicquid de ambitu, peculatu, residuis, repetundarum & Cincia legibus, quicquid sumptuariis prohibetur, ne nostra quidem ætas inter cætera probra ferre desiit. At justæ piæque liberalitatis & animi munifi-

centiæ, qua in publicum, qua in privatos bonos, maxima quæque & laudatiſſima, quibus cœlotenus extollit caput antiquitas, exempla exoleverunt. Vnum tantummodo genus ſaluberrimæ popularitatis jam antea memoratum repetam, quum Hadrianus Auguſtus *ſeſtertium novies millies* (ſunt nummi noſtri ducenties & vicies quinquies centena millia coronatorum, viginti duo & dimidiatus milliones) debitum fiſco remiſit, ſyngraphis in foro D. Trajani, quo magis ſecuritas omnibus roboraretur, incenſis, ut atteſtatur Spartianus. Cui animi magnitudini quid noſtra aut avorum memoria, non ſumma, ſed titulo tantum muneris habet comparandum? At non ille ſolus ex priſcis tot hominum millibus σωτὴρ καὶ ἀγαθὸς παραστάτης. Præiverat primus Auguſti nominis, de quo Suetonius: *Tabulas veterum ærarii debitorum, vel præcipuam calumniandi materiam, exuſſit.* Secutus eſt Marcus. Dio: Καὶ τοῖς ὀφείλουσί τι τῷ βασιλικῷ καὶ τῷ δημοσίῳ πᾶσι πάντα τὰ ὀφειλόμενα ἀφῆκεν, ἀπὸ ἐτῶν ἓξ καὶ τεσσαράκοντα, χωρὶς τῶν ἑκκαίδεκα τοῦ Ἀδριανοῦ· καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτῶν γράμματα ἐν τῇ ἀγορᾷ καυθῆναι ἐκέλευσε. Meruit eundem titulum Aurelianus. Vopiſcus: *Item quadruplatores ac delatores ingenti ſeveritate perſecutus eſt: tabulas publicas ad privatorum ſecuritatem exuri in foro Trajani ſemel juſſit.* Aurelius Victor:

Dele-

Deletæque fiscales & quadruplatorum calumniæ, consumtis igni tabulis monumentisque hujusmodi negotiorum. Meruit Constantinus, ad quem Eumenius rhetor Flaviensium nomine: *Septem millia capitum remisisti, quartam amplius partem nostrorum censuum: & tamen, utrum sufficeret hoc nobis, sæpius requisisti. Remissione ista septem millium capitum viginti quinque millibus dedisti vires, dedisti opem.* Meruit & Iulianus, cujus est lex III. Cod. Theod. de indulgentiis debitorum: *Omnium titulorum, sive qui ad inlustres viros præfectos prætorio, sive qui ad largitiones nostras pertinent, usque in consulatum primum clementiæ nostræ, reliqua universa concedimus. Atque ut ipsa memoria reliquorum intercidat, chartas omnes, sive quas tabularii civitatum, sive officia judicum, sive officium palatinum, sive discussores habent, quibus tamen ejus temporis & debitorum nomina & debita continentur, undique in medium congregata palam flammis jubemus aboleri.* Nec Gratianus hujus laudis immunis. Ausonius: *Vel unum illud cujusmodi est de condonandis residuis tributorum? quod tu quam cumulata bonitate fecisti? Quis unquam imperatorum hoc provinciis suis aut uberiore te indulgentia dedit, aut certiore securitate prospexit, aut prudentia consultiore munivit?* &c. *Tu argumenta omnia flagitandi publicitus ardere jussisti. Videre in suis quaque foris civitates conflagrationem salubris*

incendii : ardebant ſtirpes fraudum veterum, ardebant ſeminaria futurorum. Iam ſe cum pulvere favillæ miſcuerat, jam nubibus fumus involverat : & adhuc obnoxii in paginis concrematis ductus apicum & ſeſtertiorum notas cum juvantia de ratione cernebant, quod meminerant legi poſſe & veteres. In poſtremis mendum manifeſtarium. Hotomannus : *cum denariaria ratione cernebant quas.* Conjiciebam : *cum immani trepidatione* : ſive *ingenti* vel *inſana* mavis. Dein vidi & Scaligerum voluiſſe : *cum titubantia & trepidatione.* Finem Acidalius ita concinnabat : *quod meminerant lectum, legi poſſe etiam verentes* : vel, *legi id poſſe vetueras.* Veniebat in mentem : *legi poſſe & lituras* : taciteque carpi aliquem maligniorum principum, qui quod deceſſor ejus remiſerat, & in tabulis publicis cancellaverat induxeratque, recognitum e fugientibus literis exegit. Aut habuit ante oculos Claudii cenſorium dictum, *cum orantibus familiaribus demſiſſet cuidam appoſitam notam : Litura tamen exſtat :* Suetonius cap. XVI. Nec ſilendus Majorianus, extremum lumen occidentis imperii : cujus ſupereſt Novella de indulgentiis reliquorum, & in ea : *Sancimus univerſorum fiſcalium titulorum, vel ad arcam magnificentiæ tuæ vel ad utrumque ærarium pertinentium, reliqua uſque ad præſentis undecimæ indictionis initium a poſſeſſoribus non petenda, quæ ſub generalis indulgen-*

dulgentiæ beneficio relaxamus obnoxiis. Etiamne Nero in hunc annulum conſcribendus? Tacitus lib. XIII annal. cap. XXIII. *Ejus accuſationis auctor exſtitit Pætus quidam, exercendis apud ærarium ſectionibus famoſus, & tum vanitatis manifeſtus,* &c. *Exiliumque accuſatori irrogatum, & tabulæ exuſtæ ſunt, quibus obliterata ærarii monumenta retrahebat.* Scio *monumenta* dici literas etiam publicas. Sed quid ſit *tabulis retrahere obliterata monumenta,* non intelligo, etſi tranſeant eruditi, ceu nemini obſcurum. Eodem jure dicam *monumentis retrahere tabulas,* & *libris codices, codicibuſque libros.* nam hæc *monumenta* & *tabulæ* res eadem. Cicero pro domo de ſcriptis pontificum: *quos a libidinoſa ſententia certum & definitum jus religionum, vetuſtas exemplorum, auctoritas literarum monumentorumque deterret.* Livius lib. XXVI. de fœdere Ætolico: *Hæc convenerunt, conſcriptaque biennio poſt, Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut teſtata ſacratis monumentis eſſent, ſunt poſita.* Nihil hæc juvant fatuam illam ſcripturam. Suſpicor autem Taciti fuiſſe: *quibus obliterata ærarii nomina retrahebat.* Quæ non ſunt aliæ quam ex Suetonio commemoratæ *tabulæ veterum ærarii debitorum,* quarum ille prætextu calumnias ſtruebat. Ammianus Marcellinus lib. XXVI de Petronio: *debita jam inde a temporibus principis Aureliani*

 perſcru-

perscrutans, & impendio mœrens, si quem absolvisset indemnem. Et inferius: *qui sepulta jamdudum negotia & redivivas tabulas debitorum in diversos ordines excitabant.* Symmachus lib. x. epist. L. *Amicus & Castor, quæstus publicos eruentes, inter cætera nomina, quæ judicio persequuntur.* Vide eundem epist. LIV. Duplicem Cæsareæ liberalitatis causam ponit Procopius in arcana historia: Πρῶτα μὲν εἰθισμένον ὂν ἐκ παλαιοῦ ἕκαστον τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἔχοντα, οὐχ ἅπαξ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις τοῖς τῶν δημοσίων ὀφλημάτων λειψάνοις τοὺς κατηκόους δωρεῖσθαι πάντας, τοῦ μήτε τοὺς ἀπορουμένους τε, καὶ ὅθεν ἂν ἐκλίνοιεν τὰ λείψανα ταῦτα οὐδαμῆ ἔχοντας διηνεκὲς ἀποπνίγεσθαι, μήτε τοῖς φορολόγοις σκήψεις παρέχεσθαι συκοφαντεῖν ἐγχειροῦσι τῶν τοῦ φόρου ὑποτελῶν τοὺς οὐδὲν ὀφείλοντας. Erat genus hominum specie commodorum ærarii vel fisci sua commoda comparantium, (quippe & præmiis invitatorum, quasi essent legum custodes ærario augendo inventarum, ut de Papia Poppæa loquitur Tacitus) qui præfectis subjiciebant obnoxios mulctis aut debitores vel veteres vel latentes. Alii *delatores & quadruplatores*; qui mollius, aut ipsi se *cognitores* appellabant: quorum nonnulli quia damnatorum subhastatorumque etiam bona coëmebant, iidem & *sectores* erant & dicebantur. Ex hac nota fuit Pætus iste, *exercendis* idem *apud ærarium sectionibus famosus*

sus & veterum ærarii debitorum persecutor. De his pervagatus est Manilii locus, quem viri summates, quorum etiam lusus seria ducere solent, quasi pilam datatim exerçendo hoc consecuti sunt, ut ipsi ab eo pro pilis haberentur. lib. v:

Non ullo careat digito, quaque iverit hasta
Defueritque bonis sector, prædamque lucretur
Noxius, & patriam fraudarit debitor æris.
Cognitor est urbis. Nec non lascivit amores
In varios, ponitque forum, se datque Lyæo.

Sic Scaliger, cum legeretur: *Non ullos curant digitos:* &, *Cognitor est. Verbis nec non:* &, *madetque Lyæo.* Quamdiu, inquit, sub hoc signo natus superêrit, nunquam deerit, qui in sectïonibus tollat digitum: nunquam illo vivente peculatum quisquam fecerit, aut repetundarum reus evaserit. *Cognitorem* & *sectorem* esse pœne eundem: nempe qui sectionibus præsit, cujus munus *cognitura*: est ergo proprie, inquit, qui compendii sui causa nullum non genus manubiarum experitur. Negari nequit, duo egregie hic animadvertisse Scaligerum: alterum, cum ritum licendi elato digito in auctionibus usitatum huc accommodavit: alterum cum *cognitorem* fecit *urbis.* Attamen Salmasio de M. Us. cap. XVIII. versus hos Scaliger magis corrupisse videtur, legenti: *Non ullos curans digitos:* &, *Adsueritque.* Sic autem interpretatur: Qua- "

„ rumque iverit hasta proscriptionum & au-
„ ctionum, & bonis sector adfuerit; non ullos
„ curans digitos, eorum nempe, qui sublatis
„ digitis profitentur se redemptores esse ac se-
„ ctores bonorum hastæ subjectorum; *cogni-*
„ *toris* officio fungitur ad eum defendendum,
„ cujus bona publice veneunt. Item *cognito-*
„ *rem* se & illi præbet, qui criminis alicujus
„ reus bonorum confiscatione pœnam lucra-
„ tur aut redimit, & pro eo, qui peculatus aut
„ pecuniarum repetundarum tenetur aut de
„ residuis ob administratam pecuniam publi-
„ cam. In hisce sunt quædam, quæ nullo modo tolerari possunt. Primo *cognitorem* ponit adversarium hastæ & sectori. Sed nec ipse, nec Turnebus, nec Scaliger, nec Heraldus (pace tantorum hominum dixerim) quidquam de illo sani attulere. Turnebus, qui primus pro *consuturis* apud Suetonium e libris antiquis *cognituris* restituit, interpretatur procurationes, cum hominum in foro esset cognitor & procurator. Scaliger nullum non ei manubiarum genus tribuendo, certum aliquod tribuere scisse negat: & *cognitura* Suetonii non est ejus *cognitoris*, cujus meminit Ovidius, quum canit:

Aptius hæ capiant vadimonia garrula ceræ,
Quas aliquis duro cognitor ore legat.

Heraldo *cognitores* sunt sectorum prædes. Quod idem notaverat Salmasius cap. XVI.

Qui

Qui sectionem, ait, bonorum redimebant, "
notores sive *cognitores* dabant, qui pro se pu- "
blico sponderent atque intercederent: qui "
cognitores plerumque & participes lucri, ut "
socii, cum sectoribus erant. Sed eam signi- "
ficationem a Manilio arcuerat. Nunc Bonum Factum, ut nos quid probabilius. Asconio Pediano, *qui defendit alterum in judicio, cognitor* dicitur, *si præsentis causam novit, ac sic tuetur, ut suam.* Latet aliquid Romani in illo, *causam novit.* Quis enim nostrum in ea re sic locutus fuisset? *Novit* igitur *causam* forte, qui, ut alioqui loquuntur, *didicit.* Nam *docet causam*, cuja res agitur, quum pro se acturum instruit: *discit*, qui defensurus est. Cicero lib. VII. famil. ep. XXI. *Silii causam te docui.* Seneca in nobili fragmento apud Augustinum lib. VI de Civ. Dei cap. X. *Sunt qui ad vadimonia sua deos advocent: sunt qui libellos offerant, & illos causam suam doceant.* Plinius lib. III. epist. IX. *legatos interrogabam, docuissentne me aliquid, quod re probari posse confiderent.* Sic *discere.* Cicero lib. II. de orat. *Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Recte igitur de causa discenda nihil præcipitur.* Et rursum: *nisi forte existimatis a Manio Curio causam didicisse L. Crassum.* Lib. X. famil. epist. XXVI. *O mi Furni, quam tu causam tuam non nosti, qui alienas tam facile discas.* Plinius dicta epistola:

Indicavimus senatui, ex Norbano didicisse nos publicam causam, rursusque debere ex integro discere, si ille prævaricator probaretur. Sic judex quoque, cum audit & cognoscit, *discere* dicitur. Seneca in ludo de morte Claudii: *Quo non alius Potuit citius Discere causas, Vna tantum Parte audita. Sæpe & neutra.* Gellius lib. II. cap. IV. *in aliis quidem causis judex ea quæ didicit, quæque argumentis vel testibus demonstrata sunt, sequi solet.* Ita enim legendum est ex optimo Ms. idque ex vet. editione jam monuit Guil. Ranchinus. Potes & interpretari, causam accipit, ut aliter *noscere causam*, nec minus eleganter, est accipere vel admittere excusationem. Plautus Truculento a. II. sc. I:

Nunquam amatoris meretricem oportet causam noscere,
Quin, ubi nihil det, pro infrequente eum mittat militia domum.

Vbi dormiunt explicatores. *Causas noscere* dicebantur magistratus populi Romani in delectu, scilicet illorum, qui se a militia immunes esse dicerent: tum enim accipiebant excusationes, non accipiebant nomina illorum, qui justam vacationis causam proferrent: qui non justam, eos cogebant nomina dare. At in re atroci & subita pronunciabant se non vacare noscendis causis immunitatum, sed facturos id bello perfecto cum

gravi-

gravibus minis in eos, qui justam non habuisse judicarentur. Livius lib. III. *Consensu omnium delectus decernitur, habeturque. Quum Coss. pronunciassent, tempus non esse causas cognoscendi: omnes juniores postero die prima luce in campo Martio adessent: cognoscendis causis eorum, qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum cujus non probassent causam: omnis juventus adfuit postero die.* Eodem pertinet hoc lib. IV. *Simul edicitur & justitium: neque aliud tota urbe agi quam bellum apparari: cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur.* Quod libro VII dicit *delectum sine vacationibus habere.* Hujus generis sunt & quæ lib. XXVII. cap. XXXVIII. narrantur. Sic & eorum, qui militantes missionem honestam aut causariam petebant, *causæ noscebantur.* Livius lib. XXXIV. *Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebis adiissent, uti causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causæ essent.* Cælius lib. VIII. famil. Ciceronis epist. VIII. *de militibus, qui in exercitu Cæsaris sunt, qui eorum stipendia emerita causas, quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur, causæque cognoscantur.* Ita & victores illorum, qui ambigui fuissent socii, aut plane in hostium partibus, ita tamen, ut haberent, cur clementiam sperarent, *causas noscebant.*

Livius lib. XXX. *Dictator Sulpicius reliquum anni cum M. Servilio magistro equitum, circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum caussis consumsit.* Cicero lib. XI. ad Attic. epist. VII. *se audivisse Catonem & L. Metellum in Italiam venisse, Romæ ut essent palam: id sibi non placere, ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset.* At in hac cognitione, etsi haud dubie non omnium valerent causæ, sed etiam quædam rejicerentur, tamen, quia plures valerent, in benigniorem partem cœpit hic sermo usitari, ut *noscere causam* & plerisque istis locis sit probare, accipere excusationem, & ante omnia Plauto. Cui simillima sunt Ciceronis lib. I de legibus. *Ego vero ætatis potius vacationi confidebam: cum præsertim non recusarem, quo minus more patrio sedens in solio, consulentibus responderem, senectutisque non inertis grato atque honesto fungerer munere* &c. *Atqui vereor, ne istam causam nemo noscat, tibique semper dicendum sit.* Et appellata ad Atticum epistola: *Quod te excusas, ego vero & tuas causas nosco, & mea interesse puto te istic esse.* Hæc ad Asconii & tot aliorum lucem. Festus: *Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram eo, cui datus est: procurator autem absentis nomine auctor fit.* Vt Asconius *præsentis*, ita Festus *coram eo.* In membr. Basil., legi *rem* ἀντὶ τοῦ *litem* &

actor

actor ἀντὶ τοῦ *auctor*, testatur Barthius. Prius speciem habet. Sed *auctor* interdum qui pro alio gerit atque agit, ut *pupilli auctor* tutor. Cicero pro Flacco: *Nam ut signum publicum inspexit praclarus iste auctor sua civitatis, solere suos cives caterosque Gracos ex tempore, quod opus sit, obsignare ait.* Et mox: *si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem literarum, si hunc testem injuria, si hunc auctorem querelarum.* De quo superius: *Trallianos Maandrio causam commisisse.* Quasi Syndico aut Defensori. *Cognitor* igitur, qui præsentis in urbe vel conventu, ubi judicium agitur, partes suscipit, & quidem sponte se offerens. Horatius lib. II. Sat. v.

Magna minorve foro si res certabitur olim,
Vivet uter locuples sine gnatis, improbus ultro
Qui meliorem audax vocet in jus, illius esto
Defensor. ——— *ire domum, atque*
Pelliculam curare jube. si cognitor ipse.

Vbi pervertit sententiam Gifanius legendo: *Si cogitor ipse? Persta atque obdura.* At *si*, ut apud Plautum: *site ludii barbari.* His discriminibus a *procuratore*, qui absentis, nec sine mandato; aliis a *patrono* & *advocato* distinguitur. Asconius alibi & Donatus in Adelphos Terentii addunt, potissimum *in causa status, quum quis patitur controversiam, an sit ex civibus.* Et interdum a prætore dabatur. Sufficit nunc nobis defensorem esse vel suscepto-

ceptorem alienæ litis, plerumque præsentis & voluntarium. Nam a Verre, libro in eum secundo, *datum* Sthenio absenti *cognitorem* scribit Cicero, & Ovidio *duro cognitor ore* laxius dicitur. Cicero pro Cæcina: *mulierum adsentatoris, cognitoris viduarum, defensoris nimium litigiosi, conciti ad rixam.* Pro Roscio: *Quid interest inter eum, qui per se litigat, & qui cognitor est datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit; alteri nemo potest, nisi qui cognitor est factus.* Divinatione: *me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causæ totius esse voluerunt.* Livius lib. XXXIX, ut solet, elegantissime: *ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse; alienarum vero simultatum tribunum plebis cognitorem fieri, turpe & indignum collegii ejus potestate & sacratis legibus esse.* Ab hac significatione sumptum est, ut delatores & quadruplatores & ἐνδείκται honestiore vocabulo dicerentur *cognitores*, tanquam qui causas ærarii & fisci, atque ita populi & principis, susciperent sponte ac tuerentur, cujus operæ pretium partes de proscriptorum bonis consequebantur. Atque huic lucro quia adjungebant ex illis plurimi, ut & ab hasta, quam erexerant, emerent, ideo persæpe iidem *cognitores* qui *sectores*: quod etsi non facerent, tamen erant cognati & socii participesque manubiarum & lucri ex aliena calamitate.
Sunt-

Suntque hi proprie, *quos hasta prætoris infami lucro, & quandoque suppuraturo, exercebat*, ut loquitur Seneca de brev. vitæ cap. x i. Recte *prætoris*: nam ab his tum curabatur ærarium. Tacitus lib. x i i i annal. *Dein princeps curam tabularum publicarum a quæstoribus, ad præfectos transtulit. Varie habita ac sæpe immutata ejus rei forma. Nam Augustus permisit senatui deligere præfectos. dein ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur, ex numero prætorum qui praeessent. neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quæstores rursum imposuit, iisque, ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores permisit. Sed deerat robur ætatis eum primum magistratum capessentibus. Igitur Nero prætura perfunctos & experientia probatos delegit.* Hi ipsi sunt, de quibus Tacitus lib. i v. histor. *Prætores ærarii (nam tum a prætoribus tractabatur ærarium) publicam paupertatem questi.* Neque necesse est suspicari cum Lipsio, per bella civilia, & Principe nullo Romæ, iterum *prætores* esse præfectos, diversos a *prætura perfunctis*. Quam diu enim Princeps nullus Romæ per ista bella civilia? *Prætores* autem *ærarii* dicuntur, quamvis relatione ad alteram præturam prætorii vel proprætores, ut omnes, qui provinciis præfuere post judicia publica constituta. neque enim in provinciam ibant, nisi post præturam in urbe gestam.

gestam. itaque pro prætoribus aut prætorii erant proprie, & tamen *prætores* hujus vel illius provinciæ vocabantur. Frustra igitur & P. Faber, vir summus, apud Senecam, *hasta præconis*, lib. 11. Semestrium. Porro illud genus hominum, quod significare Annæum dixi, circa prætoris hastam districtorum, invisum erat omnibus: unde data occasione patiebantur sine cujusquam misericordia, quæ aliis fecerant. Hinc elegantissime Seneca illorum lucrum vocat *infame & quandoque suppuraturum*. Parum feliciter hunc locum viri docti tractarunt. Rævardus missos in bona decreto prætoris intellexit: Gothofredus centumviros & judices, quasi avaros & venalem habentes sententiam: Gruterus captatores testamentorum, quia hæreditatum causæ apud centumviros agebantur. Lipsius cautius ille quidem nullos destinando, & aliquid dicit conveniens suppuraturo lucro: quia, interdum, inquit, mutatio rerum, & rescinduntur quæ sic gesta. Sed anguste nimis. Immo nihil frequentius, quam sub eodem Principe, nulla mutatione rerum, nullo judicio infirmato, delatores & sectores alienorum bonorum sua exempla passos, hoc est, delatos & sub hastam ivisse. Acervi exemplorum apud unum Tacitum. Quod igitur persæpe, qui accusaverant, permixti essent redemptorum societatibus, ea

ratio

ratio est, cur *cogniturus* & *sectiones* conjunxerit Suetonius in Vitellio cap. II. *cujus filius cogniturus & sectionibus uberius compendium nactus. Cogniturus*, id est, delationibus ad ærarium aut fiscum. In Domitiano cap. IX. *Fiscales calumnias, magna calumniantium pœna, repressit: ferebaturque vox ejus: Princeps, qui delatores non castigat, invitat.* Capitolinus de Marco: *Delationes, quibus fiscus augeretur, contemsit.* Quam explicationem tam commodam & obsequentem & expeditam omnes adhuc eruditi ad illum Suetonii locum magis circumierunt quam attigerunt. Hinc etiam Tacitus, quem *sectionibus apud ærarium famosum* dicit, eundem *obliterata ærarii nomina retraxisse* ait, quod prorsus *cognitoris* est hac significatione. Hinc intelligas licet eruditam Glossarum veterum annotationem: *Cognitor*, ἔκδικος. Nam hi *Ecdici* & defensores civitatum erant, & in primis etiam publicas pecunias curabant & persequebantur. Plinius lib. x. epist. CXI. *Ecdicus, domine, Amisenorum civitatis petebat apud me a Iulio Pisone denariorum circiter quadraginta millia, donata ei publice ante viginti annos & bule & ecclesia consentiente; nitebaturque mandatis tuis, quibus ejusmodi donationes vetantur.* Qui locus & ad plura, quorum mentionem fecimus hoc capite, est opportuus. Habes enim plane nomen vetus & obliteratum perse-

quentem. Cicero lib. XIII. famil. epist. LVI. *Mylasii & Alabandenses pecuniam Cluvio debent. Dixerat mihi Euthydemus, cum Ephesi essem, se curaturum, ut ecdici Mylasii Romam mitterentur. Id factum non est: legatos audio missos esse: sed malo ecdicos, ut aliquid confici possit.* Agnoscis hinc denique, quam bene copularit *sectorem* & *cognitorem* Manilius, quam non potuerit defensorem hujus rei facere *cognitorem*, qui custos legum & defensor ærarii audire vellet, quam denique scite dixerit *cognitorem urbis*. Nam hoc quoque accidit humanitus viro maximo, ut rejiceret Scaligeri: *Cognitor est urbis*. At verius hoc doctiusque profectum a Scaligero, quam ipse scivit. Quid enim: *verbis nec non lascivit amoris In varios?* Cur potius *verbis* facere dicitur, quod multo gravius exercet factis? Certe non est mica salis in eo vocabulo. Tamen hoc tuetur Salmasius, & permovit Heraldum, ut & ipse periodum sic abrumperet: *Cognitor est:* & eidem insultat, tanquam ingratiis aliquid suum approbanti, fraudemque non ferendam appellat nomen auctoris in ea re dissimulatum. Immo *cognitor* hac notione plane est *cognitor urbis*, seu defensor juris populi, cujus est ærarium: cujus commoda qui persequitur, urbis causam sustinet. Sic Horatius: *Si quæret, Pater Urbium, Subscribi statuis.* Sic Lucanus de Catone: *urbi pater est, urbique*

urbique maritus. Hos *ærarium defendere* ait Martialis lib. v. Epigr. xvi.

Nam si falciferi defendere templa Tonantis,
Sollicitisque velim vendere verba reis,
Plurimus Hispanas mittet mihi nauta metretas,
Ac vario fiet sordidus ære sinus.

Explicant : si velim patronus causas defendere in foro, ubi Saturni falcem ferentis ædes. Nimis laxe. Certum enim genus causarum, & maxime fœcundum pecuniæ tractantibus designat Martialis. Si *velim defendere ærarium Saturni*, id est, causas agere, quæ locupletant ærarium ; accusare illos, a quibus mulcta vel alio nomine petitur ærario debitum : aut iisdem patrocinari. Fortassis etiam *falciferi* non *Tonantis*, sed *Sonantis* fecit Martialis, ob æs ibidem numerari solitum. Hoc tunc promiscuum erat, & licebat occupanti, quum nullus esset fisci advocatus, quem primus Hadrianus instituit, teste Spartiano. Quis præterea, *pœnamque lucretur Noxius*, intelliget, criminis reus bonorum confiscatione pœnam lucratur ac redimit ? Quid audio ? *lucrari pœnam*, est confiscari ? At nullam ego hujus criminis graviorem pœnam putabam. Certe pœna est confiscatio, non modus lucrandi pœnam : neque hasta quidquam aliud persequitur. Hostibus hæc pœnarum lucra, quibus qui potitur, *huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur : si funus*

id habendum sit, *quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emptores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas & distrahendas*, ut præclare Cicero in Quinctiana. Super hoc cognitoris officio dicit fungi aliquem ad eum defendendum, cujus bona publice veneunt. At hasta jam fixa, jam digito sectoris sublato, serum eoque nullum est defensoris officium: necesse est enim præcessisse condemnationem & rem judicatam esse: itaque talem cognitorem potius nihil moraretur, qui digitum sustulisset, quam sublatum digitum nihil curaret cognitor. Ne dicam de compositione tota orationis & illo minime molli flexu pluralis in singularem, ubi post *feruntur*, sequitur *curans* & *est*. Ergo non miror Heraldum Scaligeri prætulisse sententiam, nisi quod de suo *cognitores* fecit sectorum prædes. Reliquus sensus est omnino melior, modo ex verbis sic conceptis colligeretur: quod recte reponit Heraldo Salmasius, & in ea retractatione vidit, *pœnam lucrari* non posse dici confiscatum: itaque nunc eum facit absolutum. Cognitor, inquit, erit, sive reus pœnam lucretur, id est, absolvatur, sive patriam fraudarit æris debitor: &, Cognitor erit, qui causam defendat rei lege Iulia de residuis, sive condemnabitur & bona ejus hastæ subjicientur, & sectionem eorum manceps redimet;

dimet; sive pœnam lucrabitur. & absolvetur, & sic revera debitor æris publici patriam ea pecunia fraudaverit. Sed primo descriptio illa sive condemnati sive absoluti rei, prorsus est inanis & superflua. Deinde ne hoc quidem elici potest ex verbis Manilii, neque particulæ, ET, QVE, significant idem quod *Sive.* Quis enim ita loquentem ferat: *Cognitor tuus ero, & condemnaberis & absolveris:* ut indicet, sive condemnaberis, sive absolveris. Omitto aliorum & Barthii lib. VI. Adverf. cap. XXIII. molitiones. Sed illis, quæ diximus, sententia Poetæ sic satis interlucet: de verbis nimium promittere nolumus. Scripserim tamen:

Non illi, crudam digito qui juverit hastam
Defueritque bonis sector, pœnamque lucretur
Noxius, & patriam fraudarit debitor æris.
Cognitor est urbis.

Hoc est, Illi signo, Hædo nimirum, non defuerit aliquis sub eo natus, qui digito tolli parato crudæ ac severæ hastæ adsit, & bonis vendendis emtor vel sector sit: non illi quisquam noxius, vel per illud signum nemo noxius & obligatus reipublicæ fraudati æris nomine pœnam lucratus fuerit atq; evadet: nam & *urbis cognitor*, urbis causarum defensor, accusator delatorque est, qui fisci & ærarii atque ita populi causas persequatur, est eidem illi signo, sive ille ipse qui sector, sive

 aliquis

aliquis ſub hoc ſigno natus. In optimis Mss. habebatur:

Non ullo curam digito qui juverit haſtam.

Si *duram*, i. immiſericordem, ſive *diram*, i. deteſtandam facere haſtam malis, nihil interduim. Sed illud *juverit* haudquaquam debuit mutari. Suetonius Calig. cap. XLI. *præbita advenientibus pecunia fœnebris, appoſitique qui nomina palam ſubnotent quaſi adjuvantium Cæſaris reditus*. Veſpaſiano cap. XIX. *Convivabatur aſſidue, ac ſæpius recta ac dapſili, ut macellarios adjuvaret*. Plinius lib. VIII. epiſt. II. *Itaque omnibus quidem partem octavam pretii, quo quiſque emerat, conceſſi; deinde iis, qui ampliſſimas ſummas emptionibus occupaverant, ſeparatim conſului. nam & me magis juverant, & ipſi majus fecerant damnum.* Le. V. π. III. De jure immunit, *Negotiatores, qui annonam urbis adjuvant.* Vides verbum opportunum eſſe. Cicero lib. III. in Verr. cap. LXXII. *ut cum ſenatus publicanos uſura ſæpe juviſſet, magiſtratus a publicanis pecuniam pro uſuris auderent auferre.* Vbi cum nihili ſit illud *juvare uſura*, ſcribendum puto: *verſura ſæpe juviſſet.* id eſt, mutuo, & quidem gratuito. nam *verſura* mutuum ſive gratuitum ſive fœnebre. Fortaſſis etiam ſcripſit Manilius: *& patriæ fraudati debitor æris.* Certe ſic rotundior foret ſententia. Sequitur:

nec non laſcivit amores

In

In varios, ponitque forum suadetque Lyæo,
Mobilis in saltus & scena mollior arte.

Semper illud, *ponitque forum*, parum commode interseri mihi visum est, vulgari quidem & recepta explicatione. Scaliger, *fori* appellatione quadruplaturam, secturam & cognituram intelligit: itaque, *ponitque forum*, est illi, abjicit curam fori, sectionis & quadruplaturæ. Barthius addit *ponere* esse seponere, ut *ludicra pono.* Salmasius: pro cognitore scenicus existit & foro renunciat: *verbis*, hoc est, diverbiis fabularum in varios amores lascivit & histrionem profitetur. Conjungit, quæ conjungenda non sunt, quasi totum hoc ad histrionem pertineat. In *verbis* interpretandis, quæ male retinet, eruditus nimis est; in *foro* securior. Quis enim melius docere nos poterat, *ponere forum*, esse, in mensa statuere alveum sive tabulam lusoriam, quam qui primus docuit, quid Augusto apud Suetonium sit *forum aleatorium calefacere? Ponere* autem, ut Copa in Catalectis:

Pone merum & talos: pereat, qui crastina curat.

Ovidius lib. 11. Fast. *posito pervigilare mero.* Æschines contra Timarchum: ἀλλὰ διημέρευεν ἐν τῷ κυβείῳ, οὗ ἡ τηλία τίθεται, καὶ τοὺς ἀλεκτρυόνας συμβάλλουσι, καὶ κυβεύουσι. Quam bene autem amoribus & vino interveniant vel tali vel tesseræ doceant Plauti Asinaria &

Curculio. Denique, *sua detque Lyæo*, fecit Scaliger ex Gemblacensis, *suadetque* : antea erat, *madetque*. Barthius, *ponatque forum, madeatque*. Salmasius, *sudatque*. Possis: *ponique forum suadetque Lyæum*. Sed simplicissimum puto : *ponitque forum gaudetque Lyæo*. Nec difficilis mutatio τῦ *gaudet* in *suadet*. nam *S* & *G* facile confudisse veteres librarios, ad Livium, ubi *senes* ἀντὶ τῦ *genus*, monstravimus : & Langobardicus character quia primi elementi superiorem angulum habet apertum, (hoc modo, *a*) persæpe inter *A* & *V* vix ullam agnoscas differentiam. Manilius infra : *scelerum facie rerumque tumultu Gaudebunt*.

CAP. IV.

Auctor de bello Alexandrino correctus. Pacisci sestertio sexagies. Si ἀντὶ τῦ *Etsi. Seneca bis defensa vetus lectio, bis restituta. Dare sestertium, pro mille nummum, vel dare sestertia, sine apposito numero non dicebant veteres. Spartianus tentatus. Dare Linguarium. Sestertio centies objurgatus. Dare beneficium Midæ. Sestertii millies servus. Hirrii villa, intra modicum, seu modici spatii, quadragies sestertio vendita ob priscinas. Plinio, Varroni, Macrobio subsidium. Infusa culinis arca. Valerio Maximo reddita scriptura sua. Opes, Iactura, pro sumptu & donationibus. Martialis, Cæsar, Cicero prohibiti a corrigendi conatu. Conditiones.*

CAssium Longinum, Hispaniæ ulterioris proprætorem, cum post omnium contracta

tracta odia etiam passus insidias fuisset evasissetque, refert Alexandrini belli auctor insidiatores captos, nisi qui pecunia se redimerent, interfecisse. *Nam palam* HS. X. *cum Calpurnio pasciscitur, & cum Q. Sextio quinquaginta. qui etsi maxime nocentes sunt multati, tamen periculum vitæ dolorque vulnerum pecunia remissus crudelitatem cum avaritia certasse significabat*, cap. LV. Priorem summam Hotomannus facit CCCIↃↃↃ, hoc est, centum millium: quia edebatur antea: CCIↃↃ: pro quo tamen Mss. habent X vel *decem*. Ciacconius ambiguum relinquit, fuerintne decem millia, an decies centena millia. Fulvius plane facit *decies*. Narrat eandem rem Valerius Maximus lib. IX cap. IV, etsi variet in personis & pro *Q. Sextio M. Silium* nominet: *quinquagies* autem *sestertium ab illo, ab hoc sexagies pactus*, inquit. Neque aliter Saresberiensis lib. VIII. Policr. cap. XV. apud quem pro *Albino Purnio* restituendum *Calpurnii* nomen. In auctore de bello Alexandrino deest τὸ L ante X, scribendumque: *Nam palam sestertio sexagies cum Calpurnio paciscitur, & cum Q. Sextio quinquagies.* Auctor declamat. in Sallustium: *ne causam diceret, sestertio duodecies cum Cæsare paciscitur.* Statim repone: *qui si maxime*: ex Mss. & eodem sensu. Florus lib. II. cap. XIX. *quæ si juncta inter se sunt omnia atque confusa, tamen*

quo melius appareant, simul & ne scelera virtutibus obstrepant, separatim proferentur. Ita Naz. codex, & audiri debuerunt eruditi, qui probarunt. L. Annæus Seneca lib. IV de beneficiis cap. XXXVI. de illo; qui quid temere & ingrato promiserit: *Si exiguum est, dabo; non quia dignus est, sed quia promisi; non tanquam munus dabo, sed verba mea redimam: ut aurem mihi pervellam, damno castigabo promittentis temeritatem. Ecce, ut doleat tibi, ut postea consideratius loquaris, quod dicere solemus, linguarium dabo. Si majus erit, non committam, quemadmodum Mæcenas ait, ut sestertio centies objurgatus sim.* Ita libri veteres. *Promittentis*, scilicet meam ipsius: nam & mox secum, ut cum alio loquitur: itaque non necesse est, subrogari *promittendi*. At quod sequitur, irritum habuit eruditissimum P. Scriverium. Tò *loquaris* ei suspectum vitii est, & magnum illi verbo mendum putat subesse. Quid ita? non potuit auctor exigere secum, seque tanquam alium appellare, ut congruant *loquaris* & *dabo*. Sic in Epidico Plauti:

Nequam homo es, Epidice, qui tibi libido est male loqui?
Quia tute tete deseris. quid faciam? men tu rogas?

Et sæpe sic Comici. Nec infrequentius declamatores. Vt ille: *anime obdura, heri fortior*

tior eras. Dubitat de *linguario*, quia codex unus discerpta voce, *linguari juri*. Ergo conjectura: *ut postea consideratius loquar*, HS. *quod dicere solemus, linguari juri dabo*. Atqui *sestertium*, si nummum significat, quod est illud beneficium, quod sestertio redimitur? si pondus argenti, non ita loquebantur veteres, *dare sestertium*, sed, *dare mille nummum*. Non nisi *bina sestertia* dicebant, nec in singulari usurpabant, nisi cum adverbiis. Vult quidem apud Spartianum in Septimio Severo Salmasius: *multis hortantibus repugnans imperator est appellatus apud Carnuntum idibus Augustis: qui etiam sestertia, quod nemo unquam principum, militibus dedit*. Et, *sestertia*, inquit, sunt deni aurei, quos militibus distribuit Severus. Dio sane decennalibus, sive ἐπὶ δεκαετηρίδος τῆς ἀρχῆς, frumentariæ plebi & prætorianis dedisse denos aureos Severum scribit: sed ea largitio cum hac nihil habuit commune, ut præmonuit Casaubonus. Dein falsissimum, neminem principum dedisse militibus aditialia singula millia nummum. Iam Claudius quina dena, an vicena sestertia dedit, primus fidem militum etiam præmio pigneratus. Nero donativum promisit ad exemplum paternæ largitionis. Quum autem Galba tanta mercede didicisset, emi jam militem ab imperatoribus, non legi; quid insequentes fecisse putamus? Marcus

quidem adſumto Vero vicena millia nummum ſingulis prætorianis dedit, & cæteris pro rata. Pertinax τρισχιλίας δραχμὰς κατ' ἄνδρα, quæ ſunt duodena ſeſtertia, aurei centum viginti. Didius Iulianus cum vicena quina promiſiſſet, tricena dedit. Hæc repugnant Salmaſii ſententiæ præter eam, quam dixi, rationem, *ſeſtertia* ſine adjectivo numerali appoſito non adhiberi a veteribus. Aut igitur Caſauboni, *quinquaginta*, ex *quingenta*, quod tamen libri etiam Mss. habuerunt, admittendum, aut ſcribendum: *qui etiam ſeſtertia quot nemo.* Porro in Seneca quid eſt *ſeſtertium dare juri*, non *linguari* modo, ſi ullum eſt, ſed cuicumque? Equidem *jus* illud *linguare*, quod diviſis apicibus ſelectior ille liber Lipſii (qui tamen nihil ad Nazarianum Gruteri) condidit condiitve, Verrino nequius puto. *Linguarium* autem, ut *veſtiarium*, *calcearium* & ſimilia, recte dictum, alii dudum monuerunt. Fuitque vel proverbium, ut apparet, vulgare, de illis qui ſuo damno procacem & intemperantem linguam habuiſſent, qui quod obeſſet, locuti eſſent, *linguarium dare,* puta *æs*, *aurum*, *argentum*, *ſupplicium*. Elegantior erat, quam ut hoc omnino non caperet: itaque admittit, addito tamen iſto *ſeſtertio*: *ut poſtea conſideratius loquar*, HS. *q. d. ſ. linguarium dabo.* Seſtertium, inquit, ſi exiguum eſt, dabo: ſed

ſed ſi majus eſt, majore damno redimam, & caſtigabo promittendi temeritatem: ſeſtertio centies luam. Hic vero linguarium debet vir humaniſſimus explicatione tam diverſa menti auctoris. Plane contrarium dicit Seneca: *ſi majus erit, non committam, ut ſeſtertio centies objurgatus ſim.* hoc eſt, non dabo, nec a quo liberare me poſſum obfirmata paullulum fronte adverſus expoſtulationem ejus, quaſi deſtituti, aut aliorum incuſantium imprudentiam verborum meorum, patiar ut is a me auferat ſeſtertium centies, ne is vel alius mecum rixetur & fidem deſertam exprobret. *Seſtertio centies objurgatus*, qui dedit tantum, vel aliam magnam pecuniam, ne objurgaretur: qui pro eo, pro quo ſatisfacere poterat toleratis amaris verbis, timens inepte aut ob intempeſtivum pudorem ſatisfacit magno damno: qui metu parvæ ſimultatis magnam ſibi plagam imponit. Dictum duriuſculum, ut Mæcenatis, argutum tamen. *Objurgatio* proprie verbis fit: tamen ad facta transfertur, ut *objurgare colaphis & flagris.* Itaque poſſis & accipere ſimplicius, ut apud Terentium: *Geta ferietur munere:* ut *tangere talento, tactus triginta minis: ſtrategemate hominem percuſſit.* Cicero lib. v. ad Atticum. Sic, *ut centies ſeſtertio objurgatus ſim*, erit, ut ingenti pecunia tactus, percuſſus, fraudatus ſim.

Pergit

Pergit Seneca : *Inter sese utrumque comparabo. Est aliquid, in eo, quod promiseris, perseverare : est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des.* Naz. & meliores, quas inter, quas vidimus, membranæ : *ne inde beneficium des.* Fortassis : *ne Midæ.* cui inutile, quod dedit Liber pater, datori fuit erubescendum. Apud eundem Senecam lib. I. Nat. quæst. cap. XVI. de Hostio : *Hunc divitem avarum, sestertii millies servum, D. Augustus indignum vindicta judicavit, quum a servis occisus esset.* Perperam An. Schottus corrigit, *sestertium*, perperam delet *avarum* & *servum*, lib. v. Observat. Human. Quid potuit melius de homine possesso magis ab divitiis suis quam eas possidente? Plinius lib. IX. cap. LV. *Muranarum vivarium privatum excogitavit C. Hirrius ante alios, qui cœnis triumphalibus Cæsaris dictatoris sex millia numero muranarum mutua appendit. nam permutare quidem pretio noluit aliave merce. Hujus villam (intra quam modicum?) quadragies piscinæ vendiderunt.* Ita recte Budæus, & summa est centenum millium Philippeum vel scutatorum. Sed acriter ei repugnat Pincianus, legique vult contra omnes libros, *pisces*, non *piscinæ* : potuit enim, inquit, unica piscina villam tanti vendere, & possunt in una tantum piscina multi esse & magnæ taxationis pisces. Auctorem dat Varronem lib. III. de re rust. cap. ult.

Hirrius

Hirrius circum piscinas suas ex ædificiis duodena millia sestertium capiebat. eam omnem mercedem escis, quas dabat piscibus, consumebat. Nec mirum: uno tempore enim memini hunc Cæsari sex millia murænarum mutua dedisse in pondus, & propter piscium multitudinem quadragies sestertio villam venisse. Ex cujus verbis colligit, ob *pisces* numerosos, non *piscinas*, villam Hirrii venisse tanti. Quasi vero cum *piscinæ* appellantur Plinio, intelligamus necesse sit alveos nudos & aquas sine piscibus: quum piscinarum, immo & villarum, quibus adjecta piscatio, pretia ex piscium tum numero tum opinione maxime crevisse norimus vel ex Canii, quod lib. III. de officiis Cicero refert, exemplo. Et quid opus suspicari de una piscina, cum diserte Varro, *circum piscinas suas?* Plures ergo fuerunt, & in pluribus tanta & multitudo & æstimatio singulorum piscium effecit, ut tanti villa venderetur. Sed aperiamus originem erroris, cui se implicuit vir magnus, ex dictis ipsius: Si ex ædificiis, quæ circum piscinas erant, duo- « decim millia sestertium capiebat, insume- « batque pascendo egregio illo pecore, qua ra- « tione piscinæ illæ tantæ æstimationis simul « cum villa mediocri pretio *quadragies* sester- « tii, hoc est, mille aureorum, venire potue- « runt? Vides confudisse illum *quadragies* & *quadraginta millia nummum*: hæc enim mille faciunt

faciunt aureos five scutatos ; illud centum aureorum millia, quod non mediocre, opinor, pretium diceret Pincianus. Simili errore magni viri ad Plinium calamus quamcumque mitellitam Neronis amico constitisse ait quadraginta millibus sestertium nummum, quum cogitaret animus quadragies centena millia, ex Suetonio cap. XXVII. quod non monerem, nisi ex illo jam repetitum neque correctum esset. Perperam igitur & Macrobium reprehendit Pincianus, cujus verba corrigere difficilius erat, lib. II. Saturn. cap. XI. *Hujus Hirrii villam, quamvis non amplam aut latam, constat propter vivaria, quæ habuit, quadragies sestertio venumdatam.* Vbi destituit auctorem suum Isacius: adeo Pinciani temeritas in dubio eum posuit. Scribendum autem apud hunc quoque, uti fecimus, *sestertio*, non *sestertium.* Tantum abest, ut audiendus sit Fulvius, cum apud Varronem in hac historiola jubet legi: *quadragies sestertium.* Iuxta mendose Meursius de luxu Rom. cap. XIV. *quadragies* ait esse exiguum, quum tanti vendita sit sola piscina Luculli. Atqui nec quanti piscina Luculli, sed quanti pisces e piscinis venditi fuerint, Varro, Columella, Plinius, Macrobius commemorant: nec *quadragies* illud fuit aut *quadraginta*, sed *quadringenta* millia: nostrorum decem millia Philippeum. non duodecim,

ut

ut putat doctissimus Nonnius de piscium esu cap. v. qui, quod *tricies sestertio* in vulgatis legitur apud Plinium lib. IX. cap. LIV, jure castigat: recte namque Pincianus sensit ex Columella corrigendos in hac narratione cæteros. Sed & mirum, Meursium ibidem *duodena millia sestertium*, quæ non excedunt trecentos scutatos, sive Philippos, nongentos florenos, æstimare sexcentis millibus florenorum. Nam ut maxime Latinum esset *duodena millia sestertia* (quod habet ille, quodque non esse Latinum satis ostensum est) non posset tamen ampliorem summam significare bis & vicies sestertio: quod est quinquaginta quinque millium Philipporum, seu CLXV millium florenorum. Illud autem, seu summam quam ille concipit, sexcentorum millium florenorum, *octogies* Latini dicunt. Sed toto illo libro in pecunia veteri ad nostram reducenda vix ullus est recte positus calculus. Quia vagari cœpi, juvetur hic & Valerii Maximi conquestio de obsoniorum luxuria lib. IX. cap. I. *Inde ab oceani litoribus attracti pisces, inde infusæ culinis arcæ, censibusque edendi atque bibendi voluptas reperta est.* Sic editiones ante Pighium, qui ex corrupto codice: *infusæ culinis ostreæ. Arte censibusque*: luxata oratione & exstincto genere loquendi, quo ceu lumine splendescere sua verba Valerius voluerat. Seneca

Rr epist.

epist. LXXXI. *Sæpe enim hoc non potuere divitiæ in domum infusæ, quod opportune dari mille denarii.* Idem epist. CXV. *Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta voluntate.* Plinius lib. XXIX. cap. I. *Par & fratri ejus merces a Claudio Cæsare infusa est.* Martial. lib. V. epigr. LXX:

Infusum sibi nuper a patrono
Plenum, Maxime, centies Syriscus
In sellariolis vagus popinis
Circa balnea quatuor peregit.

Quorum si meminisset & Lipsius, non fecisset cum sententia, quam jactat, egregia: *infusæ in culinas artes, censibusque.* Nos in tribus Mss. bonæ notæ invenimus, quam probamus vett. editionum scripturam. Et probavit eam Salmasius ad Solinum. Sed & ante illum Colerus. Nec illud moneri, credo, supervacuum fuerit, τὸ *opibus* interdum poni pro sumptu, impensa. Vt Iuvenali Sat. III. *magnis opibus dormitur in urbe.* i. somnus Romæ constat magno sumptu: non licet gratis dormire. Florus lib. III. cap. I. *populum Romanum armis invictum, opibus aggressus est.* Quod si cogitassent Scaliger ad Festum, Lipsius in Epistolicis, Aus. Popma ad Varronem, non ita præcipites ruissent ad corrigendum Martialis lib. III. Epigr. LXXV:

Cœpisti puras opibus corrumpere buccas.

Volunt

Volunt enim contra omnes codd. *Opicus*. At illud præter reliqua carminis firmat ipse lib. v. epigr. LXXI.

Impius infando miles corrumpitur auro,
Et tantis opibus vox tacet una tibi.

Iacturas etiam vocant. Sed has *pacturas* dici pugnat ὁ πάνυ ad jus Atticum & Romanum. Apud Cæsarem, inquit, aliquot locis *pacturas & pollicitationes* junctas reperire est. Vt, (lib. VI. Gall. XII.) *pacturis pollicitationibusque aliquem ad se perducere.* Sic enim scribendum, pro quo hodie scribitur, *jacturis*. Quod est ineptum scioli alicujus commentum, qui *pacturam* pro pactione Latinum non putavit. Alio loco (lib. III. de civ. extremo) idem mendum occurrit sic corrigendum: *magnis pacturis sibi quisque eorum animos conciliabat.* Vulgo est *jacturis*. Apud Hirtium de bello Alexandrino: *Nemo erat, qui modo aliquam jacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur aut in reos referretur.* Cæcus est aut imperitus, qui non videt ibi legi oportere, *pacturam*, id est, pactionem. Sic ille, ut erat in omnibus incitatus. At Ciceroni nihil frequentius quam hoc sensu *jactura*. Pro Cluentio: *primum illum indicem pecunia corrupit, deinde ipsum Aurium, non magna jactura facta, tollendum curavit.* Pro Flacco: *quæ jacturæ? quanta largitio?* Pro Milone: *qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia*

 nimis

nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi. id est, largiendi de suo. Pro Rabirio: *non libidine, non turpibus impensis cupiditatum atque jacturis, sed experientia amplificandi patrimonii labentem.* Pro Cælio: *nulli sumptus, nulla jactura, nulla versura.* Habes & lib. II ad Attic. epist. I. lib. XII. epist. XXIX. lib. III. ad Quintum ep. VIII. Lib. II. de officiis bis. Sic & pro l. Manilia, qui prolixius adscribendus locus, quia scopulus eruditorum fuit. Cap. XXIII. *Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecunia publica præter paucos: neque eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis majori turpitudine affici videremur. Nunc qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur.* De mendo, inquit P. Manucius convenit inter omnes: correctio non eadem omnibus arridet. Ipse velit: *Videbat enim po. Romani nomine locupletari quot. pec. publica prætores paucos.* Vel, *videbat enim prætores nostros locupletari quotannis.* ut τὸ *videbat*, ad *oram maritimam* referatur. Hotomannus: *Videbat enim populum Romanum.* Pantagatho quoque, *prato-*

pratores paucos, & deletum τὸ *non* & τὸ *prater* Ant. Augustino adscribit Fulvius Vrsinus. Barthius lib. XXXIV. advers. cap. XII. ita tuetur vulgatum. Subaudiendam censet particulam *se*. Populus Romanus videbat se non locupletari inde (quasi debuisset) paucos de corpore ipsius prætores si excipias. Genus loquendi par esse Catulliano: *Ait fuisse navium celerrimus*. Nihil in his simile video, neque desidero istam particulam, & tamen vulgatam pisce saniorem judico, & si usquam, doctos viros in scirpo nodum quæsivisse. Particula *prater* idem valet quod *nisi*, vel *praterquam*. Vt apud Sallustium: *catera multitudini diem statuit, ante quam liceret sine fraude ab armis discedere, prater rerum capitalium condemnatis*. Varro libro I. de re rust. cap. XLI. *prater si aliter nequeas*. Suetonius Claudio: *reliquerit eum nullo prater auguralis sacerdotii honore impertitum*. Habet & Iustinus. Omnium hæc est sententia: Oportuit omnino bello piratico præfici & oram maritimam provinciam habere Pompejum, non modo, quod dux optimus, sed etiam quod sanctus & innocens esset. Nam videbamus omnes, pecuniam publicam, quæ in classium tutelam quotannis ex ærario decernebatur (pro Flacco in mare superum & inferum testatur *erogatum ter & quadragies*, id est, centum & septem millia quingentos coronatos)

tos) qua milites, ſocii navales, fabricatores navium, & qui his circa portus & ſtationes neceſſaria præbuiſſent, frui deberent; eam videbamus intercipi a paucis, inter paucos quaſi prædones ſtrangulari: prætorem forte, quæſtorem, unum alterumve legatum & horum miniſtros: hos autem nomine & ſpecie ornandarum claſſium nihil aliud efficere, quam ut novis quotannis cladibus, identidem ſemiplenis & male inſtructis navibus per piratas direptis & abductis, pudor imperii augeretur. Porro doctorum hominum ſenſus merguntur *jacturis* iſtis, quarum meminit Cicero. Schottus lib. I. Nodor. cap. III. legit, *vaſariis*: non *jacturis*, inquit, quæ nondum factæ erant profectis nondum in provinciam mercatoribus. Barthius intelligit jacturas populi Romani in tantis apparatibus provincias petentium: qui ſane ſumtus jactura publica fierent: vel corrigit: *quibus vecturis, quibus conductionibus.* Sed *jacturæ* ſunt largitiones, pecuniæ datæ, pronunciati per tribus nummi, aut, ut ipſe ſupra dixit, diviſi magiſtratibus & hominibus gratioſis, quorum ſuffragatione poteſtates & provincias acceperant. Seneca quoque de vita beata cap. XXIII. *Donabit ex recta & probabili cauſa: nam inter turpes jacturas malum munus eſt.* Videtur ſcripſiſſe: *ob malum.* Cælius ad Ciceronem epiſt. IV de Cæſare: *qui*

ſolet

solet infimorum hominum amicitias sibi qualibet impensa adjungere. Potuisset dicere: *quantislibet jacturis.* *Conditiones* autem sunt pactiones cautionibus & syngraphis factæ, promissa pecunia vel gratia. Suetonius Cæsare cap. XXIII. *Ad securitatem ergo posteri temporis, in magno negotio habuit obligare semper annuos magistratus, & e petitoribus non alios adjuvare, aut ad honorem pati pervenire, quam qui sibi recepissent propugnaturos absentiam suam: cujus pacti non dubitavit a quibusdam jusjurandum atque etiam syngrapham exigere.* Sic vocabulum *conditio* sæpe Ciceroni accipitur. Lib. II. de inventione: *Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire.* Actione I in Verrem: *mansit in conditione atque pacto, usque ad eum finem, dum judices rejecti sunt: posteaquam rejectio judicum facta est, renuntiata est tota conditio.* Neque enim ibi admiserim, *conductio*, quod habent quidam libri.

CAP. V.

Sallustio de Vellejo, & hujus vicissim de illius loco fax accensa. Valeria lex de argento ære solvendo, seu quadrante creditoribus solvendo. Semisse creditum solvere in dies. Cæsaris & Livii verba restituta. Sorte creditum solvere. Plinii minoris locus obscurissimus declaratus. Quincuntem agri addicere ex septingentis aut nongentis millibus. Accipere pretium quincuncis agrorum ex nongentis milli-

millibus. Vicesimam quincuncis agrorum emere ex nongentis millibus. Ad I.XL. D. *de hæredibus instit. aliquid disputatum. Altera tertia, non sunt duæ tertiæ partes, sed e tribus secunda pars tertia. Manilius fortean restitutus. Inter cœlum & terram intervallum binorum Zodiaci signorum. Dimetiens, tertia pars ambitus præterpropter. Alter unus de duobus, non duo. Unus & item alter. Denarius alter pro uno & altero. Alter semis.*

APud Sallustium pridem vitiatum erat, & ne nunc quidem satis explicatum est, quod legitur in bello Catilinario cap. XXXIII. *Sæpe majores vestrum, miseriti plebis Romanæ; decretis suis inopiæ ejus opitulati sunt: ac novissime, memoria nostra, propter magnitudinem æris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum ære solutum est.* Horum ultima, quibus obscura & imperfecta videbantur, addiderunt: *ære communi solutum est.* Scio illud Cornelii Nepotis in Aristide: *quo factum est, ut filiæ ejus publice alerentur; & de communi ærario dotibus datis collocarentur.* Verum nihil juvit hæc intempestiva audacia. Quare enim *argentum* potius quam *æs* solutum dicitur *ære* illo *communi?* Et quod vestigium illius rei in cætera historia? Tum auctoritate Nonii Marcelli & Ms. codicis olim τὸ *communi* rejecit Aldus Manucius, qui & sententiam alterius patere ait. Non ita patet tamen, ut non necesse sit illam reserari, multosque adeuntes fastum pati jussit, qui se primæ admissionis esse opinabantur.

bantur. Hotomannus pro argenteis, puta denariis, æreos vel certe subæratos denarios acceptos interpretatur. Auſ. Popma ſuſpicatur Mallium reſpicere ad legem Liviam, quæ octavam æris partem argento miſcuit, latam M. Livio Druſo in ſeditioſo tribunatu, quod lucrum fuerit æri alieno diſſolvendo. At doctus ille Ciacconius etiam accuratius hoc perpendendum cenſet, & Glareanus adhuc dubius quærit, cur plerique libri τὸ *communi* abſtulerint. Caſtilioneus & Colerus viderunt reſpici legem Valeriam, *ut debitoribus quadrans ſolveretur*, Vellejo commemoratam : & ille quidem, Ære igitur, inquit, argentum ſolutum eſt, id eſt, quadrante ; Colerus ut repudiavit τὸ *communi* etiam hoc argumento, quod nuſquam lectum, circa illud quidem tempus, ex ærario debita ſoluta, ſed *ære*, inquit, ſive *quadrantibus* ſolutum eſt argentum, hoc eſt, pro denario aſſis : lex Valeria fuit, ut debitoribus quadrans ſolveretur. Recte admonent Velleji Paterculi : nam is unus ex omni, quæ nobis ſupereſt, antiquitate Salluſtio lucem hac in re fœnerat, & ab eodem mutuam accipit. Lib. II. cap. XXIII. *In hujus locum ſuffectus Valerius Flaccus, turpiſſimæ legis auctor, qua creditoribus quadrantem ſolvi juſſerat.* Vbi nemo pejus optimo Aldo : ut uſura annua quadrante ſolveretur : fuiſſe autem qua-

drantem centesimæ, tres: igitur ternos nummos ex centenis pendi usuræ nomine Flaccum voluisse. Quem jam Popma confutavit. Sed & Colerus, quum hunc *quadrantem* interpretatur pro denario assem, fallitur vehementer. Hic enim non *quadrans*, sed minus etiam *uncia*: *semuncia* quippe *sicilicus*, seu sextadecima pars, atque adeo pro semisdenis unus, pro centenis seni & quarta pars unius: cum quadrans requirat pro senis denis quatuor, pro duodenis tres, pro quatuor unum, pro centenis vicenos quinos. Ergo, pro sestertio assem, dicere voluit, debuit certe Colerus: & ea interpretatio cum Sallustio tum Vellejo apte congruit. Sallustio, quia *sestertius* argenteus, non minus quam denarius; *as* ex ære: Vellejo, quia sestertii pars quarta sive *quadrans* est as: unde pro portione, qui pro sestertio assem, idem pro asse quadrantem, pro dupondio semissem, pro victoriato dupondium, pro denario sestertium, pro aureo Romano sex denarios & sestertium, pro mille nummis ducentos quinquaginta; denique pro omni debito quartam ejus partem solvit, ac tres (haud dubie totius crediti, non usurarum tantum, quia dubitari video) pereunt creditori. Mitior illa Cæsaris σεισάχθεια, de qua Suetonius: *deducto summæ æris alieni, si quid usuræ nomine numeratum aut perscriptum fuisset: qua*

condi-

conditione quarta pars fere crediti deperibat. Hinc etiam liquet, quam ἀπροσδιονύσως Velleji locum adſcripſerit, ubi auctores, qui nummuli æreі *quadrantis* mentionem faciunt, colligit Hotomannus. Nam *quadrans* ille, non nomiſma eſt, ſed quarta pars cujuſcumque ſummæ, tres unciæ aſſis cujuſvis crediti: & hic adhibetur, ut Martiali *dodrans* lib. IIX. epigr. IX.

Solvere dodrantem nuper tibi, Quincte, volebat
Lippus Hylas: nunc vult ſolvere dimidium.

Et *uncia* lib. IX. epigr. IV.

Grandis in ætherio licet auctio fiat Olympo,
Coganturque dei vendere, quicquid habent,
Conturbabit Atlas, & non erit uncia tota,
Decidat tecum qua pater ipſe deum.

Vt Cæſaris æſtimationes poſſeſſionum & ſolutiones per arbitrum irritas faceret, M. Cœlius Rufus prætor, cauſa debitorum ſuſcepta *legem promulgavit, ut ſexies ſeni dies ſine uſuris creditæ pecuniæ ſolverentur.* Hæc verba ſunt Cæſaris lib. III de bello civili cap. XX: ſed in quibus Cæſar quæritur. Glareanus monet, τὸ *ſeni dies* abeſſe pleriſque libris; reliqui ſenſum eſſe, ut ſine uſuris per ſex partes ſolverentur. Sed non fert ſermo Latinus, *ſexies ſolvere debitum* pro ſex æquis partibus. Camerarius ſuſpicatur, *ſexies, ſenos in dies:* ut habuerint ſex tempora ſolutionis, & ſingulis intervalli ſex dierum ſpatia. Nihilo

hilo Latinius. Paullus Manucius, *sexenni die*: filius ejus Aldus, *sex pensionibus*: Hotomannus, *sexies senis Idibus*, quod sit triennio menstruis pensionibus. Præter illud, quod in duabus primis conjecturis notavimus, & istæ & omnes labuntur in idem vitium, ut parum juvent debitores: minus certe quam Cæsaris ratio, quæ dodrante creditores jubebat esse contentos. Ms. Læv. quondam Torrentii: *ut se exissent dies.* Unde horum, quæ proxime diximus, memori facile est facere: *ut semisse in dies sine usuris creditæ pecuniæ solverentur.* Hoc est, ut dimidio crediti restituto sine usuris (iis, quæ solutæ essent, sorti imputatis) satisfacerent debitores, eoque non præsenti, sed *in dies*, id est, pensionibus, quæ convenissent illis quorum res agebatur; vel potius, annua, bima, trima die, sive triennio æquis pensionibus. Quoniam enim multis in contractibus utebantur illa triplici die, seu solutione per tres pensiones, breviter dixit, *in dies*, eos scilicet, quos nemo ignorabat plurimum celebrari & destinari in solutione, quæ partibus sive pensionibus fieret. Cæterum Torrentiani codicis varietates communicavit mecum Nic. Heinsius, non hac occasione modo, non admonitione perpetua consociatissimæ voluntatis cum maxime animo præsens meo, sed etiam quia justissimum dolorem partimur.

quando,

quando, dum ille in Sueonibus est publice, ego hæc meditor, accipimus ambo juxta amaros nuncios, decessisse illi patrem, mihi hospitem incomparabilem; nomen ingens & sanctum, qua patet eruditio; suavitate carminis, facundia in utroque sermone, rerum divinarum & humanarum scientia, genio & indole scriptorum, elegantia vitæ, neminem infra suorum temporum, paucis æquatum; quamvis maturum annis, & omnibus quà munerum, qua honorum, quæ ingenio procedunt, emeritis stipendiis; felicem in primis, quum claram successionem inclitorum studiorum servavit abeunti domus, lugens intestinum funus pietate. nam orbitas literarum est. nisi tamen hæc quoque tristis ei accessit gloria, quod, ubi illas, perque illas sese, sideribus intulit, cum sequiore sui parte sepulcro conditas invitus & hoc unum (si qua relictorum Manibus cura) mœrens abstulit. Eadem excerpta mihi concessit David de Willem, trium Arausionis Principum judicio in consiliis probatus, facta manu Iusti Lipsii, qui in eandem conjecturam incidit: addiditque explicationis vice: ut dimidiatis " duabus partibus, idque die dato solverent. " Quæ verba haud facilia intellectu excusat ejus festinatio, & quod illa sibi, non aliis, scripsit. Non puto in illo sensu, quem nos dedimus, esse quod quemquam offendat. Vt

semisse

semisse creditas pecunias solvere, sic *sorte creditum solvere* dixit Livius, si licuisset per librarios, lib. VI cap. XXXVI. *An placeret fœnore circumventam plebem, ni potius quam sortem creditum solvat, corpus in nervum ac supplicia dare?* Vbi non minus anhelant docti viri. Glareanus delet τὸ *ni*, carpente Sigonio, quum sensus sit, ni prius usuram quam sortem solvat. Sed neque sensus hic Livii est, nec video quomodo eum sensum ex sic conceptis verbis exsculpamus. An *creditum* est sola usura, & aliud *sors* est, aliud *creditum?* Gab. Faernus apud Vrsinum: *ni plus quam sortem creditam.* Salmasius de Vsuris cap. I. *ni totius sortem crediti.* Non enim, adjicit, propter usuras non solutas, quæ tunc admodum leves erant, utpote uno in centenos annuo pendendo taxatæ, sed propter sortem ipsam, si ei solvendæ impares essent, in nervum & compedes abducebantur. Immo & propter hanc & propter illas: nam qui usuris tam levibus non erat solvendis, multo minus sortem reddere poterat. Sed utcumque se habeant ista, certe quod tribunos dicere Salmasius negat, id eos dicentes facere omnino Livius voluit. Non enim lege sua sortem imminuebant tribuni: salvam illam fœneratoribus præstabant: usuris tantum eos carere jubebant, & quod usurarum nomine accepissent, id sorti adscribere. Itaque

que non possunt exprobrare divitibus, quod totius sortem crediti poscant, quam nemo illis negabat : sed hoc exprobrant, quod sorte non sint contenti, mercedes addi velint, quas solas illis rogatio tribunicia detrahebat. Duo Mss. *ni potius quam sorte creditum.* Vnus : *plebem potius quam sortem creditam.* Campanus quoque τῶ *ni* caret. Scribimus ergo : *An placeret fœnore circumventam plebem potius, quam sorte creditum solvet, corpus in nervum ac supplicia dare ?* Cogitandum qualescumque fuerint usuræ, (non enim necessario ad legem fuerunt, quam necessitas sumentium & potentia dantium fœnus & dissimulatio magistratuum, qui ipsi e fœneratoribus, subinde tacito consensu tollebat) plurium annorum debitas fuisse, quasdam sorti appositas nova progenie usurarum pullulasse ; denique quacumque ratione ita excrevisse, ut si reciderentur a credito & condonarentur, potuerit finis inveniri æris alieni. Hæc causa plebiscitі tribunicii. Rogantque latores : sustinerentur divites esse tam crudeles, ut mallent cives obæratos tenere in vinculis & cruciatu, quam crediti (quod duabus partibus constabat, sorte & usuris) majore & præcipua parte recepta liberare : quam fœnus recipere sine usuris. Creditum fœnus non luitur sola sorte restituta : usuræ accedant, oportet. Id autem volebat lex,

quam

quam tribuni ferebant, ut forte contenti essent fœneratores: si nempe de capite deducto eo, quod usuris pernumeratum esset, & in partem sortis cedente, reliquum triennio æquis portionibus redderetur. A *quadrante* & *semisse* proficiscimur ad *quincuncem*, non magis intellectum hactenus. Egregium & commemoratione dignum exemplum duorum mutua humanitate & liberalitate certantium, quum possent, uter esset malignior, alterius animo salvo pudore suo acquiescere, est apud Plinium lib. VII. epistola XI. Hi Plinius ipse & Corellia: vicit, qui debuit, quia incepit, vir; nec minor palma matronæ, vel quia repugnavit & vinci indignata est. Verba ad Fabatum prosocerum scribentis: *Miraris, quod Hermes libertus meus hereditarios agros, quos ego jusseram proscribi, non exspectata auctione, pro meo quincunce ex septingentis millibus Corelliæ addixerit: adjicis, posse eos nongentis millibus venire, ac tanto magis quæris, an quod gesserit ratum servem.* Ad idem negotium pertinet ejusdem libri epist. XIV. *Tu quidem honestissime, quod tam impense & rogas & exigis, ut accipi jubeam a te pretium agrorum, non ex septingentis millibus, quanti illos a liberto meo, sed ex nongentis, quanti a publicanis partem vicesimam emisti.* Præscribitur passim in argumentis posterioris epistolæ ex Maria Catanæo, ducenta sestertia Corelliæ

Plinium

Plinium remisisse. Neque sensit aliter Budæus, qui in tertio de asse scribit Plinium ducenta millia nummum pro accessione pretii contempsisse, emptrice etiam hoc petente, ne ratum non habere videretur, quod a liberto suo gestum erat. Accedit tertius: Publicani, inquit, cum viderent contractum " Hermetis damnosum fisco, interveniunt, " eoque deducunt rem, ut pro septingentis " millibus, quibus Hermes addixerat, non- " genta daturam Corellia promitteret. Sed " cum *vicesimam partem* tanti emisse Corellia " dicitur, non ita intelligendum est, ac si tota " summa fisco ac vectigali cedere debuerit, " sed quia vicesima pars illius summæ eo redi- " genda esset. Nongenta millia sestertium sive " nongenta sestertia faciunt XXII millia quin- " gentos coronatos nostros. Tanti igitur Co- " rellia emerat quincuncem Plinii. Vigesima " hujus summæ ex mille CXXV cor. (num- " mum XLV millibus) constabat. hanc vindi- " cabant publicani sive procuratores. Relin- " quebantur adhuc solvenda a Corellia XXI " millia CCCLXXV coronati, (DCCCLV mil- " lia nummum:) hanc summam offerebat illa " Plinio: sed Plinius recusabat, ratum servans, " quod libertus Hermes ante contraxerat. " Contentus itaque septingentis millibus (quæ " XVII millia D cor. efficiunt) quod erat ad " nongentorum summam reliquum, hoc est, "

„ tria millia DCCCLXXV coronatos remisit. Hæc hominis elegantissimi ac viri singularis quo largiora sunt, eo plus in illis corrigendum. Neque enim sive septingenta sive nongenta Plinius accepit vel accipere debuit: neque quincuncem Plinii tanti emit Corellia: neque vicesima quincuncis Pliniani fuit tam grandis: neque sive ducenta sive CLV millia Corelliæ Plinius remisit. Cur autem laborat in explicando sermone, qui per imprudentiam Catanæo excidit? non enim Plinius dicit *nongentis* emisse a publicanis Corelliam, sed *ex nongentis*, quæ multum differunt. Sed rem, ut sese habet, exponamus. Quum Plinio hæreditarii agri venissent circa Larium, ibique Corellia possidere optasset, *quincuncem* suum (tantum enim illi venerat) per Hermam libertum suum Corelliæ statim adscripsit, non exspectata auctione cum cohæredibus. As vel hæ possessiones universæ æstimabantur *nongentis millibus*: quo asse in suas uncias diviso, singulæ fuerunt LXXV millium, nostrorum mille octingentorum septuaginta quinque coronatorum. Sic *quincunx* Plinii valuit CCCLXXV millibus: hoc est, novem millibus CCCLXX coronatis. At ille pro solita sua liberalitate ducentis nonaginta uno millibus sexcentis sexaginta quinque nummis, hoc est, septem millibus ducentis nonaginta uno coronatis semisse,

ſemiſſe, ſuam illi partem addixit: quaſi as fuiſſet ſeptingentorum millium, hoc eſt, ſeptendecim millium quingentorum coronatorum, & ſingulæ unciæ quinquaginta octo millia CCCXXXIII (hæc enim duodecies inſunt ſeptingentis millibus, niſi quod addendi ſunt quatuor) hoc eſt, mille CCCCLVIII coronatos quadrantem efficerent. Hoc ſignificat Plinius, quum ſcribit agros *pro ſuo quincunce ex ſeptingentis millibus addictos*, & *pretium accipi ex ſeptingentis*, non *ex nongentis*. Ex alienis hæreditatibus viceſima pars fiſco vindicabatur: eam exigebant publicani: & ſic quoque ex his agris hæreditariis viceſimam partem. Id onus quando cum emtione ſimul ſuſtinebat Corellia, publicanis non fuit ſatis viſum, pretio agrorum omnibus noto, recipere viceſimam iſtorum ducenorum nonaginta unius millium ſexcentorum LXV nummum ſeſtertium, velut *quincuncis e ſeptingentis millibus*: quæ viceſima faciebat quatuordecim millia quingentos octoginta tres nummos, ſeu trecentos ſexaginta quatuor dimidiatum coronatos. Non enim ex liberalitate Plinii, ſed ex rei pretio agros æſtimantes exegerunt *viceſimam quincuncis ex nongentis millibus*, velut aſſe, decerpti: quæ viceſima erat HS. octodecim millium ſeptingentorum quinquaginta, coronatorum quadringentorum ſexaginta octo dodrantis.

Corellia, magni animi fœmina, ut pretium agrorum didicit a publicanis, intellexit se nobili calliditate, an callida liberalitate, Plinii esse circumventam. Itaque datis ad illum literis impense rogavit postulavitque, ut pateretur justum sibi pretium solvi velut *quincuncis ex nongentis millibus.* Quod ille tenax honesti propositi se concessurum negavit, & quidem eo animo, quo matronæ summa cum reverentia dilectæ nihil negare consuesset. Remisit igitur illi octoginta tria millia trecentos triginta quinque nummos, hoc est, duo millia octoginta tres coronatos trientem. Hæc nisi mens Plinii est, ne Latinus quidem sermo est: non enim dicimus, *addicere* aliquid *ex mille nummis*, *addicere ex nummo sestertio*, *addicere ex septingentis aut nongentis*, quod sit, tanti venditum tradere; sed *addicere mille nummis, addicere nummo sestertio, addicere septingentis aut nongentis.* In quibus præpositio quidem, sed non *Ex*, verum *Pro* desideratur. Agri igitur *pro quincunce ex septingentis millibus addicti* sunt, quorum quinque partes ita venierunt, ut as vel universi æstimentur millibus septingentis. *Vicesimam quincuncis emere ex nongentis millibus*, est, ita pendere quinque partium vicesimarium vectigal, quasi duodecim partes vel as sit pretio nongentorum millium. Quod ipsum genus est loquendi non protritum.

Emi

Emi enim *vicesima* videtur eo, quod pro vicesima solvitur. Sic apud Ciceronem, *emere & vendere decumas:* illud est publicanorum conducentium, hoc ærarii locantis. Lib. III in Verrem: *Dixisset hæc, quæ vulgo dicere solebant, non se decumas emisse, sed bona fortunasque aratorum.* Et rursus: *sed ne legem quidem venditionis decumarum, neve vendundis aut tempus aut locum commutarent.* Item: *ut vini & olei decumas & frugum minutarum, quas ante te quæstores in Sicilia vendere consuessent, Romæ venderent.* Demosthenes in Neæram: ἐωνημένους τὴν πεντηκοστὴν σίτου. A *quincunce* libet redire ad *semissem*, qui non minus homines doctos vexavit in l. XL. D. de hæred. Inst. *Igitur in hoc casu semisses fient, ita, ut alter semis inter eum, qui dominus instituti hæredis fuerit, & substitutum æquis portionibus dividatur.* Postremum explicari cœpit: *alter semis*, id est, duo semisses. Nec de re fortassis ambigendum: sed quæ pro illa interpretatione quasi domo numerant, quæ tamen versura facta clamat ab se sumpta Scaliger ad Manilium, non sunt in aspero & probo. Iactatur in primis Manilius lib. I.

Nam quantum a terris atque æquore signa recedunt,
Tantum bina patent, quantumque inciditur orbis
Per medium, pars efficitur tum tertia gyri

Exiguo dirimens ſolidam diſcrimine ſummam.
Summum igitur cœlum bis bina recedit ab imo,
Altera biſſenis ut ſit pars tertia ſignis.

Quantum eſt intervalli, inquit, inter terram & ſigna, tantum eſt ſpatium binorum ſignorum, tantum ſpatii bina ſigna occupant. Iam quanta eſt diametros circuli, tanta & parum ultra (hinc enim *Exiguo dirimens*) eſt pars tertia peripheriæ, ſeu tantæ tres partes conſtituunt peripherian. Plinius lib. II. cap. XXIII: *Nam cum CCCLX & fere ſex partibus orbis ſolis ex circuitu ejus patere appareat circulum, per quem meat, ſemperque dimetiens tertiam partem ambitus & tertiæ paullo minus ſeptimam colligat, apparet demta ejus dimidia (quoniam terra centralis interveniat) ſextam fere partem hujus immenſi ſpatii, quod circa terram circuli ſolaris animo comprehenditur, ineſſe altitudinis ſpatio.* Ergo ſummum cœlum ab imo abeſt quatuor ſignorum ſpatio, pergit Manilius, (etſi hoc abruptum, & interponendum erat, in medio ſitam eſſe terram)

Altera bis ſenis ut ſit pars tertia ſignis.

Interpretatur Scaliger & ejus diſcipuli, inter quos profeſſus ad Martialem Scriverius: *altera tertia*, hoc eſt, duæ tertiæ. Quo ſenſu autem? ut ſint duæ tertiæ bis ſenis ſignis. Falſum: tres enim hujuſmodi tertiæ ſunt ſignis bis ſenis, quarum ſingulæ ſigna complectuntur quatuor. Scaliger quidem: Accedat

cedat altera tertia, id est, duæ tertiæ, nimirum octo: fient bis sena signa. Sed qua arte ex Manilio eliciet illud *accedat?* qua vi? An, *ut sit*, est, accedat? Frustra jactatur prisca Latinitas. Ea quo sensu *alteram tertiam* dixerit, docet Cæsar lib. 1 Gall. *propterea quod Ariovistus rex Germanorum in eorum finibus consedisset, tertiamque partem agri Sequani occupavisset, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere juberet.* Eum tamen huc applicare non possum: nisi *alter* sumas pro quovis uno, sitque: ut ita diametros hexagoni orbis, vel intervallum, quod inter summum & imum cœlum est, sit una pars tertia duodecim signorum. Durum hoc: & luxati aliquid esse suspicatus & Scaliger est: itaque duos sequentes versus inter duos, quos adduximus ultimos, interponit, hoc modo:

Summum igitur cœlum bis bina resurgit ab imo.
Sed quia per medium est tellus suspensa profundum:
Binis a summo signis discedit & imo,
Altera bissenis ut sit pars tertia signis.

Sed præter illud postremi versus dubium ne sic quidem bene transit oratio. A summo, ait interpretans Scaliger, ad imum sunt quatuor signa. Sed quia tantum est hinc ad summum cœlum, quantum ad imum, propterea hinc ad summum bina, & ad imum totidem. Quo illud, *Sed?* vel *Nam* vel *Ideo* ex-

 specta-

ſpectabam. Equidem Manilium hic non agnoſco, niſi ſcribamus:

Nam quantum a terris atque æquore ſigna recedunt,
Tantum bina patent: quantumque inciditur orbis
Per medium, pars efficitur tum tertia gyri
Exiguo dirimens ſolidam diſcrimine ſummam.
Sed quia per medium eſt tellus ſuſpenſa profundum,
Binis a ſummo ſignis diſcedit & imo.
Summum igitur cœlum bis bina reſurgit ab imo
Æthere, biſſenis quæ fit pars tertia ſignis.

Habes rectam & naturalem orationem, & ſententiam, quam auctor voluit. Quantum inter cœlum & terram ſpatii eſt, tantundem eſt binorum ſignorum. Eſtque regula generalis, ut dimetiens occupet tertiam partem circuli. Sed quia terra centralis eſt, & in medio inani pendet, neceſſe eſt eam, ut binis a ſummo cœlo ſignis diſtat, ita etiam binis diſtare ab imo. Ergo ſummum cœlum ab imo cœlo vel æthere quatuor ſignis diſtat: & ſic collecta eſt tertia pars circuli duodecim ſignorum. *Quæ fit pars tertia,* ut dixerat, *pars efficitur tum tertia.* Vbi tamen dubito, annon ſcripſerit: *tanto efficitur pars tertia.* Nihilo magis juvant, Virgilii *alter ab undecimo annus*, & Livii *altero & viceſimo anno*: utrobique enim unus & certus annus ſignatur,

ſignatur, & *alter* ibi ſecundus, non duo junctim. Ecce tibi, qui e Servio proferat ad Ecl. III. *Alter de duobus dicitur.* Sed videamus verba: *Male quidam privignum accipiunt: alter enim de duobus dicimus, non de tribus: unde Alter de noverca intelligemus.* Illudit igitur Merillius nobis hoc exemplo: nec enim vult Servius *alter* eſſe idem quod duo, ſed *alterum* intelligi unum de duobus, non de tribus. Nec accipiendum, aliter Capri: *Alter de duobus, Vnus de pluribus.* Eugraphius cum ſuo arguto intellectu, *unus & item alter*, tres accipiendo nugatur. Livius lib. XLI. *Exitu prope anni diem unum ſupplicatio fuit ob res proſpere geſtas in Hiſpania* &c. *& alterum diem ſupplicatio fuit ad Cereris.* Vniverſum utique non niſi biduum intelligit. Curtius lib. V. *Ebrio ſcorto de tanta re ferente ſententiam, unus & alter, & ipſi mero onerati, adſentiunt.* Quaſi eſſet, *unus aut ſummum duo.* Majorem ſpeciem habent, quæ notavit Scriverius, Martialis lib. IX. epigr. XXXII. *quam totam redimit denarius alter:* & Iuvenalis Sat. VI. *de quo ſextarius alter Ducitur ante cibum.* Nam quod addit, *quis Lentulus alter?* ἀπροσδιόνυσον. Si tamen attentius conſideres, nondum iſta Iulianum excuſant: intelligitur enim *denarius alter* poſt unum datum, *ſextarius alter* poſt unum ante ductum: at qui hic intelliges unum ſemiſſem jam diviſum? Voluſius quidem

dem Mæcianus, & ipse IC, *alterum semissem* non dicit nisi pro parte dimidia assis: *In semisse sunt unciæ sex, sextantes tres, quadrantes duo, triens & sextans, quincunx & uncia: deest assi alter semis.* Denique si sic locutus est Iulianus, morosa κακοζηλίᾳ & sine exemplo boni ævi locutus est: Cujacii contra conjectura tam est arguta, ut facile jurisconsultorum elegantissimum probet. voluit enim, *AS* una voce Iuliano prolatum, quasi siglis scriptum, reddidisse librarios, *alter semis.*

CAP. VI.

Septies millies Cæsaris male æstimatum Scaligero. Idem amplius quatuor millibus talentum. Vt & ducenties quinquagies centenis millibus denarium. Scaliger confudit septingenties & septies millies. Non felicior idem in æstimando vicies septies millies Tiberii. Ἑξηκοντακαιεπτακισχιλίας μυριάδας *non dicebant Græci: ut nec* πεντακοσιακισχιλίας δραχμάς· *sed has* πέντε μυριάδας δραχμῶν, *illas* ἓξ μυριάδας μυριάδων ἑπτακισχιλίας μυριάδας. *Dio defensus, alibi correctus. Novies millies a Vitellio paucis diebus absumptum* δύο μυριάδες μυριάδων δισχίλιαι καὶ πεντακόσιαι μυριάδες. *Dio & Zonaras emendati. In eodem lapsus Hotomanni & Scaligeri. Suetonius tentatus. Favor archimimus. Funus Vespasiani centies sestertii.*

SEpties millies a Cæsare depositum ad Opis abstulisse & intervertisse M. Antonium ex Cicerone & Vellejo notum est. Plutarchus

chus ait Calpurniam τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων ab ſe tranſtuliſſe ad Antonium εἰς λόγον τὰ σύμπαντα τετρακισχιλίων ταλάντων, in Antonio: in Cicerone ait fuiſſe δισχιλίας καὶ πεντακοσίας μυριάδας. Ridicule interpretatur eam “ ſummam, inquit Scaliger: ridicule certe, ſi “ eandem intellexit. Sed quare? utraque, in- “ quit, immane quantum *ſepties millies* exce- “ dit. Plane aliorum fuit vir maximus, cum hæc ſcriberet. Prior ſumma in nummis eſt nongenties ſexagies; (non nongenties ſexies, ut vult Rualdus) in drachmis δισχίλιαι καὶ τετρακόσιαι μυριάδες, ducenties quadragies centena millia denarium: deſunt ἑκατὸν μυριάδες, Latine *quadragies ſeſtertium*, ad integrum millies. Poſterior in nummis eſt millies, τάλαντα ἢ τετρακισχίλια ἑκατὸν ἓξ καὶ ἑξήκοντα, μναῖ πέντε καὶ τριάκοντα. Minorem ſiluit Plutarchus, ut rotundaret majorem. Ita ſepties millies alteram ſeptuplo, alteram paulo amplius excedit. Sed quid Scaligero “ *ſepties millies?* quæ ſunt, inquit, tantum “ drachmæ 17500000: hoc eſt, δισχίλια ἐννεα- “ κόσια ἑκκαίδεκα τάλαντα, μναῖ εἴκοσι. Plane “ occupatiſſimus fuit, cum hæc in chartam ſubito conjiceret. Centies ſeptuagies quinquies centena millia denarium, Græce χίλιαι καὶ πεντήκοντα καὶ ἑπτακόσιαι μυριάδες, non faciunt ultra ſeptingenties ſeſtertium, noſtrorum decies ſepties CL millia aureorum vel coro-

coronatorum. Ne talentorum quidem ratio respondet. Nam *δισχίλια ἐννεακόσια ἑκκαίδεκα τάλαντα μναῖ εἴκοσι* faciunt sexcenties nonagies novies CXCII millia sestertium nummum, 69992000, in nostro ære 1749800, decies septies centena quadraginta novem millia octingentos aureos. Desunt igitur *μναῖ εἴκοσι* ad explendum numerum, quem dedit in drachmis, octo millia in sestertiis, ducenti aurei in nostris. Voluit dicere *μναῖ τεσσαράκοντα.* Sic erit ipsum septingenties. Iamque vides, nescio qua fraude *septingenties* pro *septies millies* districto gravioribus obrepisse. At septies millies ipsum in drachmis facit *μυριάδα μυριάδων (ἢ μυρίας) ἑπτακισχιλίας καὶ πεντακοσίας μυριάδας*, Latine millies septingenties quinquagies centena millia denarium, 175000000: in talentis viginti novem millia CLXVI, minas XL: in nostris aureis centies septuagies quinquies centena millia, seu milliones septendecim cum dimidio. Pecunia, quam Tiberius confiscatam repositamque reliquit, & Cajus non toto vertente anno helluatus est ac profudit, Suetonio dicitur *vicies septies millies sestertii*, Caligula cap. XXXVII. Sunt sestertiorum 2700000000, denarium 675000000. Hactenus bene Scaliger: sed subjicit, hoc est, *ἑξηκονταεπτακισχίλιαι πεντακόσιαι μυριάδες.* Perperam: & hoc genus efferendi numeri

Græcis

Græcis inauditum. Neque enim ultra ἐννεακισχίλιαι progrediuntur : nam pro δεκακισχίλιαι μυριάδες dicunt μυριὰς μυριάδων : & ſic deinceps δύο μυριάδες μυριάδων pro εἰκοσακισχίλιαι· τρεῖς μυριάδες μυριάδων pro τριακοντακισχίλιαι μυριάδες. Qui poſtremus numerus reſpondet duodecies millies ſeſtertio, talentis quinquaginta millibus, millionibus coronatorum triginta. Quis crederet helleniſmi tam perito viro tam abſurdam numerationem excidiſſe ? Par error eſt Meurſii, qui cap. I. de Luxu apud Dionem lib. XLI. ἀντὶ ξ, πεντακισχιλίων καὶ μυρίων δραχμῶν, corrigit, πεντακοσιακισχιλίων. At ex Græcis πεντήκοντα μυριάδες. Milliones, pergit Scaliger, “ quinque ſexcenta viginti quinque millia “ ſcutatorum Franciæ ſolatorum. Quid hoc “ leve & nugatorium Caligulæ audio, in quo Suetonius, tanquam in ſimpulo, fluctus movet ? Immo deſignavit ille ſummam, quæ continet coronatorum milliones ſeptem & ſexaginta cum dimidio. Vel, inquit, πέντε μυριάδες μυριάδων ἑπτακισχίλιαι πεντακόσιαι. Hoc quidem ἑλληνικώτερον, ſed non convenit notis barbaris numerorum : ſunt enim 575000000 : hoc eſt, quinquies millies ſeptingenties quinquagies centena millia denarium. Itaque deeſt una μυριὰς μυριάδων. Apud Dionem (rurſus Scaliger) lib. LVIII. “ πέντε γοῦν μυριάδας μυριάδων καὶ πεντακοσίας καὶ “

πεντα-

„ πεντακισχιλίας· ὡς δ᾽ ἕτεροι, ὀκτώ τε καὶ δισχιλίας καὶ „ πεντακοσίας. Prior ſumma concordaret cum „ Suetonio, ſi pro πεντακισχιλίας legeretur ἑπτακισχιλίας. Ita nunc quidem apud Dionem legitur: ſed idem eſt error, qui proxime notatus: deeſt enim μυριὰς μυριάδων. nam πέντε μυριάδες μυριάδων πεντακόσιαι καὶ ἑπτακισχίλιαι, vicies ter millies ſeſtertium; μυριὰς μυριάδων, quater millies ſeſtertium: quæ conjuncta faciunt vicies ſepties millies. In Xiphilino eſt ἑπτακοσίας καὶ ἑπτακισχιλίας. Sed ne hæc quidem ſumma quadrat. Notis bene expreſſit denariorum numerum: iſque pronunciandus, ſexies millies ſeptingenties quinquagies centena millia denarium, Græce ἓξ μυριάδες μυριάδων καὶ πεντακόσιαι καὶ ἑπτακισχίλιαι μυριάδες δραχμῶν. Itaque ſi pro πέντε ſcribatur apud Dionem ἕξ, erit illa ipſa ſumma, quam Suetonius nuncupat. Snellius florenos Hollandicos facit 223022847, hoc eſt, bis & vicies millies trecenta viginti duo millia octingentos quadraginta ſeptem. At alibi reddit Coronatorum 67500000, hoc eſt, ſexcenties ſeptuagies & quinquies centena millia. Hoc recte: ſed ea ſumma triplicata florenorum efficit bis millies vicies quinquies centena millia. A. Vitellium *novies millies ſeſtertium* paucis menſibus intervertiſſe teſtis eſt Tacitus lib. 2. Hiſtoriarum Xiphilinus dicit δύο μυριάδας μυριάδων

καὶ

ἢ διχιλίας ἢ πεντακοσίας, hoc eſt, bis millies ducenties quinquagies centena millia denarium, 225000000. Summæ conveniunt, conficiunturque coronatorum ducenties vicies quinquies centena millia, ſeu duo & viginti milliones ſemis. Hinc igitur emendandi Dion & Zonaras, apud quos utrumque, δύο μυριάδας μυριάδων, καὶ χιλίας ἢ πεντακοσίας: quod non potuit aliter vertere Wolfius quam bis millies centies quinquagies centena millia denarium. Sed hæc ſumma vehementer ab illa Taciti diſcrepat, inquit Hotomannus: ſi διχιλίας legeremus & vocem μυριάδας repeteremus, tum vero proxime ad eam accederet: nam illa ſumma quadruplicata ſeſtertium efficit decies millies centena millia. Sic Hotomannus, ubi tamen fruſtra dubitat, an vox μυριάδες ſit repetenda: ſemper enim utique repetenda eſt in hujuſmodi locutionibus: & ſunt hi gradus, μυριάδες μυριάδων, μυριάδες δραχμῶν, δραχμαὶ. Deinde male ſubducit: nam διχιλίας legendo non tantum prope acceditur ad ſummam Taciti, ſed ipſa ad aſſem exprimitur. Tertio obſcurum eſt illud, & tamen etiam erroneum, ſummam Dionis, ſi legatur διχιλίας, quadruplicatam ſeſtertium decies millies efficere. Dubium enim poteſt alicui fieri, utrum ſignificet ὀκτὼ μυριάδας μυριάδων, ὀκτακιχιλίας, & iterum ὀκτάκις πεντακοσίας (quæ eſſent

πεντακισχίλιαι, & quia Græci non ſic loquuntur, ſed ita ſummam hanc concipiunt, ἐννέα μυριάδες μυριάδων, δισχίλιαι μυριάδες, hanc, inquam, ſummam) efficere ſeſtertium decies millies: quod nec voluit, & longiſſime diſtat; an vero, quod voluit dicere, iſtos numeros quibus denariorum ſumma explicatur, quadruplicatos in ſeſtertiis (quatuor enim ſeſtertios continet denarius) efficere dictam decies millies ſeſtertii ſummam. Hoc eum voluiſſe non ambigo, quod tamen eſt falſum, ut experimento apparebit. Δύο iſtæ quidem μυριάδες μυριάδων quater ductæ reddunt octies millies: ſed δισχίλιαι μυριάδες, cum χίλιαι ſint Latine centies centena millia denarium, quadruplicatæ non reddunt niſi octingenties in ſeſtertiis, nec πεντακόσιαι μυριάδες, cum ipſæ ſint quinquagies centena millia denarium, quadruplicatæ plus efficiunt quam ducenties: hoc ergo ducenties illoque octingenties additis ad octies millies fit tantum *novies millies*, uti fieri debet, non *decies millies*, uti computarat Hotomannus. Si decies millies efficeret, propior erat Suetonii ſummæ altera, quam Wolfius expreſſit: efficit enim octies millies ſexcenties ſeſtertium: & ſic ab illa diſtaret tantummodo quadringenties ſeſtertio, cum Hotomanni ,, ſumma toto millies diſtet. Iam Scaliger, Zo-,, naræ locus, inquit, eſt luculentus, ſed in-

ſigniter

signiter mutilus: nam Zonaras ita scriptum " reliquerat; ὡμολόγητο εἴκοσι δύο μυριάδας " μυριάδων καὶ χιλιάδας πεντακοσίας &c. δεδαπανηκέναι. Vbi vulgo; ὡμολόγητο δύο μυριάδας μυριάδων καὶ χιλίας πεντακοσίας. Novies " millies sestertium, sunt denarium, vel, ut ipse " loquitur, drachmum 225000000: quæ sane " sunt εἴκοσι δύο μυριάδες μυριάδων καὶ χιλιάδες " πεντακόσιαι μυριάδων. Sic Scaliger, iterum- " que recte notis expressit denariorum, seu drachmarum numerum: sed in pronuntiando immanem in modum erravit. Μυριὰς μυριάδων, sive μύριαι μυριάδες Græcis, quæ Latinis millies centena millia denarium, sestertium quater millies, talentum sedecim millibus amplius, aureorum nostrorum seu coronatorum centies centena millia, seu decem milliones. Quid igitur εἴκοσι δύο μυριάδες μυριάδων; quid nisi vicies bis millies centena millia denarium, sestertium octogies octies millies, CCCLIV millia talentum, & quod excurrit, coronatorum milliones ducenti viginti? At non hic sistit, sed pro minore summa & excurrenti ære apponuntur πεντακόσιαι χιλιάδες μυριάδων. Nunquam graviorem calculi errorem vidi. Vbi legit unquam istas χιλιάδας μυριάδων? Cur non & postea fecit ἑκατοντάδας χιλιάδων μυριάδων? & istarum deinde ἑκατοντάδων rursus πεντηκοντάδας? & sic in infinitum? Eodem

sane jure potuisset. Sed patiamur genus loquendi, & summam subducamus: apparebitque, ut eam dicere soliti sint Græci. *Χιλιὰς μυριάδων*, quam comminiscitur præter usum veterum, esset; quas illi dicunt *χιλίας μυριάδας*, centies centena millia denarium, 10000000. *Δέκα χιλιάδες μυριάδων* forent *δεκακισχίλιαι μυριάδες*, quomodo non dicebant Græci, sed pro illis erat ipsa *μυριὰς μυριάδων*, vel *μύριαι μυριάδες*, millies centena millia denarium, 100000000. *Ἑκατὸν χιλιάδες μυριάδων* forent *δέκα μυριάδες μυριάδων*, decies millies centena millia denarium, 1000000000: sic *Διακόσιαι χιλιάδες μυριάδων* forent *εἴκοσι μυριάδες μυριάδων*, vicies millies centena millia denarium 2000000000: & sic deinceps: Denique *πεντακόσιαι χιλιάδες μυριάδων* Scaligeri Græcis dictæ fuissent *πεντήκοντα μύριάδες μυριάδων*, quinquagies millies centena millia denarium, 5000000000: quod idem ducenties millies sestertium, in talentis octies millies centena tria millia trecenta triginta tria cum minis viginti, coronatorum milliones quingenti, seu quinquies millies centena millia. Vides æs excurrens immensum quantum excedens principalem summam. Iam si hæ summæ conjungerentur, Græcis erant pronunciandæ non isto syrmate, quo facit vir illustris, sed multo brevius, *ἑβδομήκοντα δύο μυριάδες μυριάδων*,

septua-

septuagies bis millies centena millia denarium, 7200000000, in sestertiis ducenties millies octogies octies, talenta duodecies centena millia, milliones septingenti viginti, seu coronatorum septies millies & vicies centena millia. Hoc est de magnis majora loqui. Nunquam contigisset divinum virum tantopere παραλογίζεσθαι, nisi aut stans pede in uno, jamque instantium, non præsentium totus, aut dum sopor calculos calvitur, & manibus nitidum doctis opus effluit, nimius animi rem imperfectam relinquere, & sibi ipsi, *alio die*, dicere recusasset. Suetonius Vespasiano cap. XIX. *Sed & in funere Favo archimimus personam ejus ferens, imitansque, ut mos est, facta ac dicta vivi, interrogatis palam procuratoribus, quanti funus & pompa constaret, ut audiit* HS. *centies, exclamavit, centum sibi sestertia darent, ac se vel in Tiberim projicerent.* Duo sunt hic animadvertenda, quæ sospitatores magnos Suetonii, Torrentium & Casaubonum, fefellerunt. Nomen archimimi omnino cum Turnebo & melioribus scriptis putamus esse *Favor*, non *Favo*: sive ex omine popularis studii, sive ex eventu id histrio ille adsciverit. Et certe quod refertur, ingenium & elegantiam mimicam sapit. Sic *Amor* nomen est viri in marmore Romano:

Conditus hic Amor est dictus de nomine patris:
Heu miseri patris conditus hic amor est.

In alia inſcriptione idem eſt fœminæ nomen. *Favor* quoque vocabulum hominis in quarta fol. CCCCLXXIX. *Appio. Nigrino. Favori. Herminæ. Helpidi. Calæ. Iucundæ. Iucundinæ. Libertis. Suis.* Immo a neutris finxerunt maſculina. Vt *Auxilius* Grammaticus apud Auſonium: *Obſidius* apud Florum. Sic *Corculus*, *Deſiderius*, *Tympanus*. *Præſidius* apud Procopium. Deinde refingendum omnino, ut in parte vidit Budæus: *ut audivit ſeſtertio centies, exclamavit, centies ſibi ſeſtertium darent, ac ſe vel in Tiberim projicerent.* Repetit ipſam procuratorum vocem, quam miratur & dolet mimicus ille Flavius. Magnitudo contumeliæ, quam pro pecunia ſuſcepturum ſe oſtendit, requirit ſummam non mediocrem. Nam ſi *centum ſeſtertia* ideo contendimus ſtare oportere, quod ſic magis appareat avaritia, videamus, ne impulſus eadem ratione alius obtrudat nobis *centum ſeſtertios.* Principem merere centies velle, ut ſepultura careat, ſatis magna & deteſtabilis avaritia eſt. Nullum eſt certius argumentum ſordium in avaro, quam perinde ei deeſſe, quod habet, quam quod non habet. Adeo naturalem & inſitam fuiſſe ſignificat illi Principi pecuniæ cupiditatem, ut etiam mortuus, ſi quis manium ſenſus, ſi intelligeret tantum impendii factum in funus ſuum, id ægre fuerit habiturus; malletque

in thesauris argentum conditum relinquere, nunquam usurus, quam extremi muneris honorem recipere: quin immo putaret tanto dono quamvis ignominiam cadaveri suo oblatam abunde compensari. Sic ille, de quo Lar familiaris in Aulularia:

Is quoniam moritur, (ita avido ingenio fuit,)
Nunquam indicare filio id voluit suo,
Inopemque optavit eum potius relinquere,
Quam eum thesaurum commonstraret filio.

Placet igitur magis summa grandior, *centies sestertium*: videlicet ducentorum quinquaginta millium Philippeum nostrorum: non *centum sestertia*, quæ tantum faciunt duo millia quingentos. Scaliger: Quis dubitare possit ibi legendum: *ut audivit sestertiis centum.* Recte quod utramque summam congruere debere existimavit: sed majorem requiri jamdudum bene collegit Budæus: quod verosimile non sit, Neronem, damnata memoria, hostem publicum judicatum, ducentorum millium impensa funeratum esse: Vespasianum laudatissima memoria, relicto successore filio optimo & piissimo, centum millibus. Neque enim fingunt procuratores, sed, quod factum est, respondent.

CAP. VII.

Senes ab jureconsultis reperti ad coemtiones faciendas interimendorum sacrorum causa, apud Ciceronem. De illis Hotomanni, Manucii, Scaligeri, Marcilii, Gutherii, Salmasii sententia confutata. Venditiones imaginariæ sestertio uno nummo, sed non necessario ter dato, ut in emancipationibus filiorum. Cur ibi ter? Jus patriæ potestatis ab Romulo institutum. Partitio, genus legati; non modus interimendorum sacrorum. Caput partitionis. Cicero de legibus alio loco illustratus, alio de conjectura forte sanatus. Partitiones, ut regulæ, definitiones, præcepta. Testamentum per æs & libram male dicitur modus interimendorum sacrorum. Non fiebat curiatis comitiis, sed privatim, signatoribus & testibus advocatis. Hæres, qui a sacris liberari cupiebat, comparato ad id seni mancipabat hæreditatem per æs & libram venditione imaginaria, a IC. reperta. Eam velut nactus ille titulo mancipationis, non ut hæreditatem, sed ut rem emptam, sacris liberam, interveniente stipulatione, reddebat hæredi.

NOn abhorret a tractatione pecuniæ veteris quæstio de *senibus coemptionalibus* apud Plautum & Ciceronem : de quibus cum veteris conjecturæ pœnitere nos non debeat, eam non paucis locupletatam & confirmatam hic quoque reponemus. Quod antequam facimus, separandum ab illis aliud genus senum, de quo Cicero in oratione pro L. Muræna cap. XII. *Sacra interire illi noluerunt:*

luerunt : horum ingenio senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt. Hos *senes* plerique omnes confundunt cum *senibus coemptionalibus*, qui apud Plautum & eundem Ciceronem appellantur. Non poterant autem hos cum illis conglutinare, nisi interveniret tertium genus coemptionis, qua matrimonium contrahebatur : scilicet ut vara vibiam sequeretur. Dicamus, ait Hotomannus, senes orbos matrimonium per coemptionem contraxisse : qua ratione accidebat, ut eorum uxores sacrorum sociæ suæque illis hæredes essent. At hæ simul atque alteri nubebant, in ejus sacra transibant : atque ita senis illius sacra interibant. Senes *repertos* ait Cicero ad coemptionem faciendam : non igitur erant ipsi testatores. *Repertos* ait ab his, qui consuluntur : erat igitur imaginaria, umbratica, defunctoria, ista coemptio, non vera, solida, seria : qui per lusum uxorem ducit, & eodem tempore de ultima sua voluntate decidit, non ludit. Denique *repertos ingenio* istorum : non igitur accidebat naturaliter, & ipsa occasione sic ferente, ut in illo casu, quem format Hotomannus, qui nullis etiam IC. intervenientibus sacra abolebat. Præterea non universale hoc beneficium redditur ista explicatione, sed tantummodo indulgetur orbis. At vero cujus acuminis est,

contra destinationem testatoris, & expectationem justi hæredis, ingenti calliditate ad ignotum & extraneum hæreditatem averti? Saltem addidisset, hanc mulierem, post mortem testatoris hæredi legitimo ut nubat, damnari. Sacra onerabant hæreditatem: parcus quidam deorum cultor, qui sacra interire patiebatur, gratificabatur hæredi: quomodo igitur capularis & acheronticus duceret uxorem, eaque relicta hærede illum spe sua & jure interverteret? Adeone quisquam esset iratus diis, ut, dum illis cum lenone Plautino manum adiret, ad extraneos transferri patrimonium suum gauderet, & agnatos forte benemeritos (nusquam enim major reverentia orborum quam Romæ) fraudaret? Subtilius Paulus Manucius ad orationem pro Muræna comminiscitur certum genus bonorum sacris obnoxiorum, & senes coemisse illa bona, quæ qui haberent, sacris adstringerentur. Quod ut alicubi contigisse possit videri, ita plurimum sacra erant totius hæreditatis, quod vel ex proverbio constat, *Sine sacris hæreditas*. Itaque hic etiam in subsidium arcessit coemptionem matrimonii causa. Coemtio autem, inquit, actio
„ illa tota dicebatur, cum senibus illis eam
„ partem bonorum, quæ sacris obnoxia esset,
„ coementibus reliqua omnia mulieris in ma-
„ riti potestatem dotis nomine transibant.

Pro

Pro Flacco. *In manum*, inquit, *convenerat.* "
nunc audio : sed quæro, usu an coemptione. Et "
mox ad verbum *interimendorum* : tollendo- "
rum, ut ea interimerent, neque iis mulieres "
adstringerentur. Quæ verba Manucii ipso "
illo ritu vetere sunt obscuriora, certe vix adsequi potui quid vellet. Sane facit alios senes quam testatorem, quod non fecerat Hotomannus. Interim hisce bona, quæ onerata sunt sacris, concedendo tamen fraudat hæredem : neque enim tam profusi erant in religionem, ut bona illa, quibus sacra adhærebant, & ex quorum fructibus fiebat impensa, sumptu essent minora, nec ei sufficerent : quæ profecto causa idonea fuisset, cur citius & religio & testatoris voluntas negligeretur. Quin etiam nimis angustam speciem hæc interpretatio fingit : nam hæredem non aliam patitur quam uxorem & orbos, aut certe filiam unicam : quæ postea cum maritum nolit obligare sumptui in bona dotalia sacrorum nomine præstando, hac illusione utatur : cum profecto, si bonorum ipsorum partem alienet, illusio non sit. Sed mittamus ænigmata : neque enim Sphingem domi habemus. Idem ille ad lib. VII. Famil.
Quod si quis roget, inquit, quinam sint hi "
senes, quos ait Cicero *coemptionum facienda-* "
rum causa Iurisconsultorum ingenio repertos ; "
dicam esse tutores illos, quibus patresfami- "
 lias

„ lias eam poteſtatem reliquerunt, ut filiæ „ ſuæ, cum nuberent, coemptionem ſine eo- „ rum auctoritate facere non poſſent. Sed ſic quoque totum hoc ſubſidium ICtorum, ad ſolas reſtringitur mulieres, quæ coemptionem feciſſent: quibus nullo erat peritorum juris ingenio opus: ſed de more & inſtituto venientes in poteſtatem viri amittebant paterna & priora ſacra. Præterea quod eſſent ſub tutoribus mulieres, non eſt inventum Iuriſconſultorum, quos in contrarium inveniſſe ait Cicero genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur. Cur autem tutores illos neceſſe erat omnes eſſe ſenes? Neque ex oratione pro Flacco quicquam tale colligitur, ſed tantummodo coemptionem facere non potuiſſe mulieres, niſi tutoribus auctoribus. Nulla ibi mentio *ſenum*, nulla *ſacrorum interimendorum*. Scaliger ad Feſti: *Puri, probi, profani, ſui auri*: ubi agit de modis ſacrorum abolendorum, ita cen- „ ſet: Aut fiebat alio genere imaginariæ ven- „ ditionis, quæ vocabatur *coemptio*, adhibitis „ *ſenibus coemptionalibus*, qui aſſe Cajano, hoc „ eſt, nummo ſeſtertio dicis cauſa ter accepto „ & rurſus reddito hæredem abſolverent. Cautius ſane quam priores; & de matrimonio ſilet. Sed iſtos ſenes nemo dixit *coemptionales*. Neque explicat, quare in his ſenibus ſacra interierint, curve non transferre ipſi ea in

in hæredes suos aut caput obligare piaculo viderentur, sumptis sacris, quæ erant neglecturi. Quod addit, ter potissimum accepto & reddito sestertio, (repetitum & Aus. Popmæ ad Lib. v. Varronis de L.L.) id hausit ex ritu emancipationis filiorum, de quo Cajus lib. I. Instit. tit. VI. & Theophilus lib. I. tit. XII. Sed illa cur tribus mancipationibus, eoque ter dato nummo, duabusque manumissionibus, & denique remancipatione ac manumissione fieret, causam video. Nam Romulus adeo sanctum jus patriæ potestatis fecerat, ut ter vendendi filii facultatem daret patri: post primam & secundam mancipationem, si quo casu liber esset factus, in patris potestatem recidebat. Dionysius: Καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρὶ, μέχρι τῆς τρίτης πράσεως ἀφ᾽ υἱοῦ χρηματίσασθαι, μείζονα δοὺς ἐξουσίαν πατρὶ κατὰ παιδὸς ἢ δεσπότῃ κατὰ δούλου. θεραπόντων μὲν γὰρ ὁ πραθεὶς ἅπαξ, ἔπειτα τὴν ἐλευθερίαν εὑράμενος, αὑτοῦ τὸ λοιπὸν κύριός ἐστιν· υἱῶν δ᾽ ὁ πραθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς, εἰ γένοιτο ἐλεύθερος, ὑπὸ τῷ πατρὶ πάλιν ἐγίνετο. Κἂν τὸ δεύτερον ἀπεμποληθεὶς καὶ ἐλευθερωθεὶς, δοῦλος, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς, τοῦ πατρὸς ἦν· μετὰ δὲ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός. Id igitur jus ut solveretur imaginaria mancipatione, ter illam repeti necesse erat, & sic ter nummum appendi, vel dari & accipi. Eapropter & adoptio non erat justa, nisi naturalis parens

tertia

tertia mancipatione filium in jure cessisset, ut est apud Gellium lib. v. c. XIX. Sed hinc nequaquam colligendum, in omni negotio, quod per æs & libram gereretur, ter datum nummum. Cumque non possit afferre caussam Scaliger, cur trina mancipatione opus esset in sacris abolendis, frustra nobis vendi-
„ tat ternarium illum numerum. Marcilius
„ ad LL. XIII. Tabb. Si hæreditas sacris ad-
„ stricta esset, vendebat illam fiducia interpo-
„ sita hæres seni capulari Acherontico, ut eo
„ cis paucos dies mortuo reciperetur hæredi-
„ tas jam ut empta res, non ut legata aut reli-
„ cta, eoque sacris adstricta. Solet hic, perinde ut Africa, semper aliquid parere novi, & fere monstrosum. Primum, si expectanda hæredi mors erat illius capularis senis, non profecto negotium erat imaginarium, sed vere & cum summo periculo hæredis senex ille possidebat. Quid si autem senem illum diu etiam dilatum Orcus recipere nollet? An interea rebus hæreditariis abstinendum erat hæredi? Majori hoc fraudi esse poterat, quam ipsa molestia sacrorum. Denique non hæres, celebrata hac imaginaria venditione, interposita fiducia habiturus erat rem defuncti velut emptam, sed seniculus ille: cujus quia mortem expectat hæres, utique denuo recipit rem ut relictam, non ut emptam. Nemo confidentius quam Gutherius de

jure

jure Pont. lib. II. cap. VI. tres ait inventos esse modos, quibus hæredi liberatio quæreretur, Partitionem scilicet, Testamentum per æs & libram, coemptionem. Hæc omnia ὕπουλα, & quantamcunque speciem habeant, οὐδὲν ὑγιές. *Partitionem* ego memineram esse legati genus, quo legatarius accipiebat tantundem quantum hæres seu dimidiatam hæreditatem, vel si plures hæredes essent, tantum quantum omnes hæredes. Theophilus lib. II. tit. XXIII. Τὸ γὰρ παλαιὸν ἦν πέμπτον γένος ληγάτου, καὶ ἐλέγετο παρτιτίων, ἤτοι μερικόν· κατελιμπάνετο δὲ τοῦτον τὸν τρόπον. *Titius mihi hæres esto, & cum Seio dividito in dimidia portione.* Hinc scribendum in Glossis Nomicis: Παρτιτίων, μερικόν. non Παρτίτιον. Ea adeo non erat causa liberandi quemquam sacris, ut definiat apud Ciceronem lib. II. de legibus Scævola, proxime hæredes adstringi sacris, *qui morte testamentove defuncti tantundem capiat, quantum omnes hæredes:* & iterum Scævola & Coruncanus, *qui tantundem caperet quantum omnes hæredes, sacris alligari.* At Gutherius, partitionem, inquit, voco divi- «
sionem pecuniæ a testatore factam testa- «
mento inter hæredes legatariumque secun- «
dum tabulas testamenti. Nihil subtilius: & «
aliud, ut video, est testamentum, aliud tabulæ testamenti: nam divisionem istam facit testator testamento secundum tabulas

" testamenti, si diis placet. Ab hac, inquit, " cohæredes *particulones* dicti sunt, quod par- " tes illis invicem factæ. Hic rursus, quid partes factæ invicem? Si cohæredes invicem sibi fecerunt, non ergo testator testamento secundum tabulas testamenti. Denique falsum est ab hac partitione cohæredes dictos *particulones*: nam ista *partitio* non est inter cohæredes, sed inter hæredem & legatarium, aut si plures sunt, inter cohæredes, " & legatarium. Ad *partitionem* tamen, inquit, " decursum est, ut legatariis consuleretur, ne " tantundem caperent, quantum omnes hæ- " redes, sacrisque hoc modo alligarentur. Falsum hoc quoque: nam qui *partitionem* faciebat, hoc est, legatario tantum relinquebat, quantum hæredi vel omnibus hæredibus, is legatarium adstringebat sacris. Qui nollet adstringere sacris legatarium, is minus ei relinquebat quam hæredi vel omnibus hæredibus. Hoc juris pontificii ait esse Cicero, sed huic accessisse ex jure civili inventum, quo pecunia sacrorum molestia liberaretur: nempe *ut centum nummi deducerentur*. Ita enim minus erat futurum. Ergo *partitione* facta, hoc est, si legatario uni erat relicta pars dimidia hæreditatis, is legatarius partiarius deductis centum nummis necessitatem quidem sacrorum evitabat: non ideo tamen *partitio* est modus solvendi sacris, ma-

gis

gis quam hæredis institutio; neque ideo fiebat, ut sacris solveretur legatarius. Nec vero cum Cicero ait cap. XXII. *partitionis caput scriptum caute*; vocabulum *partitionis* accipiendum pro illo genere legati, de quo diximus: sed est τεχνικὸν, ut cum *regulæ*, *definitiones, casus, quæstiones, theoremata* dicuntur: ut cum Cicero *partitiones oratorias* scripsit. Dixerat superius: *Iureconsulti sæpe, quod positum est in una cognitione, id in infinita dispartiuntur.* Et mox: *Hæc nos a Scævola didicimus, non ita descripta ab antiquis.* Lib. I. de orat. *Vt primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat.* Has ergo Scævolæ *partitiones* intelligit Cicero, & *caput partitionis*, ut ad Trebatium lib. VII. ep. XXII. *tamen id caput, ubi hæc controversia est, notavi.* Asconius ad primum in Verrem cap. XLVI. ubi Cicero: *in illo capite Annejano de mulierum hæreditatibus*: *Proprie*, inquit, *juris capita dicuntur.* Pro quo nobis Gutherius facit de partitionis capite deducentem testatorem, & de partitionis capite centum nummos deberi. Sed eo facilius hoc ei condonamus, quod & Scaliger dicto loco inter modos perimendorum sacrorum esse ait *caput partitionis in deducendis centum nummis.* Hæ sunt verborum præstigiæ, ne ipsi quidem, qui ea protulit, intellectæ, quæ nos barones

rones olim ſtupebamus. Quodſi omnino *partitionem* in verbis Ciceronis accipere libeat genus legati, *τὸ caput* tamen aliter, quam diximus, accipi non poteſt: & *caput partitionis* erit definitio vel exceptio de partitione. De deductione, in qua inſoleſcit Gutherius contra Fr. Balduinum, nihil habeo dicere: manifeſto enim corrupta ſunt Ciceronis verba, neque poteſt inde quicquam bene colligi, antequam corrigantur. Cogitabam: *Atque etiam dat hoc Scævola caput partitionis, ut ſi in teſtamento deducta ſacra non ſint, ipſique minus ceperint, quam omnibus hæredibus relinquatur, ſacris ne alligentur.* Sed hoc eſt in tenebris. Alius deinde Gutherio modus perimendorum ſacrorum, ut per æs & libram hæredes teſtamenti legatariis ſolverent. Quod quis intelligit? niſi voluit, legatarios. At quod continenter ſubjicitur, quam intelligo, tam falſum eſſe ſcio.
„ Quod genus teſtamentorum fiebat curiatis
„ comitiis pro collegio pontificum. Omnia jura confundit hic coquus. Quid audio? teſtamentum per æs & libram factum eſſe calatis comitiis? Atqui didiceram ex Iuſtiniano tertium hoc, ſeparatum a Comitiali & procincto, genus fuiſſe teſtamenti: & expreſſius ex Theophilo, quum multi præcipiti morbo correpti morerentur inteſtati, quod neque comitia inſtarent (bis enim

tantum-

tantummodo in anno ea comitia calabantur) neque bellum esset, inventum tertium genus testandi per æs & libram, quod citra comitia, citra procinctum, fieret. Neque abit ab illis Gellius lib. xv. cap. xxvii. quem contrarium sibi testem dat Gutherius. Hic interponit, ut cæteri, *senes coemptionales*, homines de trivio ociosos, qui omnes auctiones sectarentur, ut quæ venalia proscribebantur, pretio modico conducti licitarentur, quo emptoribus calorem adderent, resque pluris veniret. Mirum ergo Ciceroni lib. vii. Famil. ep. ii. *licitatorem potius apponam, quam illud minoris veneat.* & lib. iii. de officiis: *non licitatorem venditor, non qui contra se liceatur, emptor apponet:* mirum non libuisse illi potius *coemptionalem*, quam *licitatorem* dicere. Hos *senes coemptionales*, ut familiæ emptores, tradit certis conditionibus emisse hæreditatem, ut scilicet pecuniam hæredi legatariisque solverent, quam testator illos habere volebat: quo pacto pecuniam ex stipulatu debitam, nec legatarios solùm, sed & filios, qui emancipatione sui hæredes esse desierint, nec in familia testatoris fuerint, sacrorum onere sublevatos. Sed Cicero ait: *per æs & libram hæredes testamenti solvant:* non dicit: *hæredibus testamenti pecuniam solvant:* quæ immane quantum discrepant. Sed eosdem senes, quos significat

Cicero; esse familiæ emptores, non verosimile.: Secus in omni testamento per æs & libram eo ipso, quod res inter testatorem & familiæ emptorem agebatur, hæres sacris solutus fuisset. Emebant, inquit, hæreditatem, ut pecuniam solverent. Si eandem intelligit hic hæreditatem quam pecuniam, cur tanquam duas res ponit? si diversas res intelligit, non erat negotium imaginarium, & senes illos non homines de trivio, sed bene locupletes oportebat esse. Quorsum autem hic illa mentio filiorum emancipatorum? Salmasius ad Plautum & ipse, quos sacrorum interimendorum causa Iurisconsulti adhibuerunt, proprie dictos esse vult *coemptionales*, nec in aliis emptionibus locum habuisse. Cur? nisi quia sic placet. Eos res aliquot hæreditatis, velut mancipia, coemisse, & sic cum viderentur hæreditatem ipsam coemisse, sacris etiam illis, quæ cum hæreditate conjuncta erant, obnoxios factos: sed cum capulares essent, ipsis mortuis sacra illa etiam exstincta fuisse & interempta, nec ad eorum hæredes transisse. Sed qua simulatione mancipia illa poterant repræsentare totam hæreditatem, cum suis sibi adjunctis sacris? Novo hic ingenio opus est ad hæc mancipia toti hæreditati subdenda & substituenda piacularia. Vnde coementes hujusmodi mancipia sacris obnoxii fiebant?

Sextum

Sextum ergo genus Scævolæ constituendum fuit sacris allegatorum, qui hæreditariæ quidquam rei coemissent. Cur denique ad illos, ad quos morte capularium ejusmodi senum redibat mancipiorum proprietas, non propagabantur eadem sacra, cum quibus accepissent ea isti senes? Cur ad hæredes eorum non transibant, sed ipsis mortuis interimebantur? Si integra exstaret pars illa libri secundi de legibus Ciceronis, qua de sacris perpetuis tractat, res, credo, declarata foret satis: nunc facilius aliorum opiniones rejicere, quam ipsi certiorem prodere possumus. Tentemus tamen & nos aliquid, ne simus asymboli. Præbebunt occasionem verba Ciceronis. lib. II de Legibus cap. XX. *Quin etiam cavent, ut cui plus legatum sit, quam sine religione capere liceat, is per æs & libram hæredes testamenti solvat: propterea quod eo loco res est ita soluta hæreditate quasi ea pecunia legata non esset.* Et sequenti: *Rursus sacris liberantur. Hoc vero nihil ad Pontificum jus, & e medio est jure civili, ut per æs & libram hæredes testamenti solvant: & eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur.* Hæc quidem de certo genere solvendi sacris loquuntur, similitudine tamen in universum juvare nos possunt. Æs & libra, cujus hic mentio, non

eſt ea, qua teſtamentum fit, nec quæ inter teſtatorem & familiæ emptorem adhibetur, (nam hic emptor, ut hæreditatem, & pro hærede emebat, eoque adſtringebat illum ſacris) ſed alia inter hæredes legatariumque. Sic nos cum per æs & libram ſacris hæredem ſolvere volumus, non accipimus eam, quæ teſtando interveniebat, ſed quæ poſt teſtatoris mortem hæreditatemque aditam uſitabatur inter hæredem & comparatum hominem ſenem, qui hæredem ſolveret. Itaque poterat poſt quodvis teſtamentum, & in hæreditate etiam inteſtati, atque adeo in quinque illis generibus, quæ Scævola facit eorum, qui ſacris alligarentur, adhiberi. Subornabat hæres hominem ſenem, tanquam graviorem auctorem: (*intereſt enim nonnunquam a ſene potius aliquid fieri, quam a juvene.* Modeſtinus l. x v. de fideicomm. libert.) ei ut in legitima mancipatione, advocato libripende ac teſtibus, vendebat hæreditatem non ut hæredi, nec pro hærede, ut teſtator familiæ emptori, ſed ut poſſeſſori alieno: ſenex dato dicis cauſa nummo ſeſtertio eam coemebat, & non ſecus ac ſectionis emptor & poſſeſſor liberam eam nullis adſtrictus ſacris quaſi ſuam faciebat: poſtea res in ſtipulatum deducebatur, & emptor ac dominus fiduciarius ſtipulato hæredi quaſi ex ſponſu eandem tradebat; communi jure,

quo

quo nihil tam naturali æquitati conveniens esse sancitur, quam voluntatem domini rem suam in alium transferre volentis ratam haberi. Sic exstinguebatur nomen hæredis & hæreditatis, & sic etiam sacrorum hæreditati adnexorum, & lucrosiore titulo possidebat, qui graviore prius, ut hæres, possederat. Coemptio autem illa imaginaria vim eandem obtinebat, quam in emancipationibus liberorum. Ibi enim pater uno aut duobus nummis, ut loquitur Cajus, in similitudinem pretii acceptis, filium fiduciario patri vendebat, isque mox illum manumittebat: quod cum iterum factum esset, tertio rursus emptum a patre naturali juvenem fiduciarius pater non manumittebat, sed velut suum naturali patri remancipabat, a quo tum denique manumissus fiebat sui juris. Sed & donationibus interdum hujusmodi venditiones imaginariæ interponebantur, ut ea non donatio, sed emptio venditio videretur. Vt cum Serviliæ amplissima prædia ex auctionibus hastæ nummo Cæsar addixit, teste Suetonio. Hi porro senes ad coemptiones faciendas adhibiti sacrorum interimendorum causa cum *senibus coemptionalibus* nihil habent commune, nisi partem vocabuli, quo alterorum opera, alterorum status significatur. De quibus aliquid certius, opinor, aut verius licebit pronunciare.

CAP. VIII.

Praceptum ad tutelam rei familiaris pertinens: quæ superſint, uti veneant. Virgilii verſuum notiſſimorum, ſed adhuc non intellectorum, ſententia. Abdere domo, exigere, excludere. Iumenta rejicula ob valetudinem & ætatem, ut & mancipia trita & veterana alienata, ſed & vendibilia. Catonis monitum exemplo ipſius confirmatum. Senes coemptionales qui Plauto & Curio in epiſtola ad Ciceronem. Venales. Decuria ſervorum venalium. Decuria turdorum. Quæ ſingula parum vendibilia, in cumulum data venui. Acceſſio candelabri Corinthii Cleſippus. Plinii locus eximius illuſtratus. Impudentia libidinis. Improbius natus. Improbus color. Improba plantæ tegmina. Suetonius, Seneca, Valerius Flaccus explicati. Natura. De ſenibus coemptionalibus Victorii, Manucii, Camerarii, Turnebi, Marcilii, Salmaſii opiniones rejecta.

INter prima Oeconomices monita eſt, ἀφ' ὧν τις ὠφελεῖσθαι δύναται, χρήματα εἶναι ἀξιοῦσθαι, verbis Xenophontis lib. IV. ἀπομνημ. hoc eſt, eas res facultatum numero ducere, ex quibus utilitatem percipere poſſis. Cujus autem nec poſſeſſio eſt emolumento nec damno penuria, eo ſe credere opulentiores non decet homines frugi. Quid de illo dicemus, quod non modo proventu nullo poſſidentem auget, ſed etiam ſumptu mactat atque impendiis? *Proprie bona dici non poſſunt, quæ plus incommodi quam commodi habent,* inquit

inquit Iavolenus. Ejusmodi igitur aut nihil habendum, aut primo mercatu alienandum censent sapientes. Cato de re rustica cap. III. *Quæ supersint, uti veneant.* Et mox: *vendat boves vetulos, armenta rejicula, oves rejiculas, lanam, pelles, plaustrum vetus, ferramenta vetera, servum senem, morbosum, & si quid aliud supersit, vendat. Patremfamilias vendacem, non emacem esse oportet.* Hinc verum sensum indagabimus documenti Virgiliani lib. III. Georg. de equo generoso:

Hunc quoque ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.

Guilielmus Canterus lib. VI Novar. Lect. cap. VIII. posteriorem hujus sententiæ partem cum priore ait pugnare, nisi scribatur auctore Io. Aurato: *abde domo, & turpi.* Quod placuit etiam Ob. Giffanio, non aliam, credo, ob causam, quam quod fractorum versuum, quales ille multos nimis veterum Poetarum constituit, (adeo in summa eruditione malum se Poetam dissimulare non potuit) numerum augeret. Cæteri omnes fere commentatores, & complures alii docti viri Servium secuti τὸ *nec* dividunt, ut sit: *& ignosce senectæ non turpi*: sensu duplici: ut aut commendetur patrifamilias etiam in bruta benignitas, quam equum senio confectum alendo otiosum domi ostendat,

dat, aut significetur tales operibus domesticis adhibendos esse. Sed enim *abdere* passim quidem abscondere significat, ut hic quoque acceperunt: quamquam sic *domi* legendum fuisset: interim non est hæc princeps vocis notio, in qua opponitur τῷ *addere*, & notat excludere, amovere, a se abjungere. Sic Tibullus lib. II. Eleg. I.

Sancte veni dapibus festis, sed pone sagittas,
Et procul ardentes hinc, precor, abde faces.

Hinc amove, amotas habe. Silius lib. VI. de Brutio aquilifero:

Tenuis opum, nec gente nitens linguave, sed asper
Ense, nec e Volsca quisquam vir gente redemit
Plus ævi. nec magna anima puer abdere sese
Pubescente gena castris optaverat.

Quod nihil aliud est, quam excesse castris. Et apertissime imitatus Virgilium Nemesianus in Cynegetico:

Sin vero hæc cura est, melior ne forte necetur,
Abdaturve domo.

Dixerat antea: *primos contemnere partus*: &, *non omnes nutrire minores*. Sententia igitur Virgilii est: Hunc quoque optimum equum signisque & re probatum, postquam senio aut morbo incurabili utilis tibi esse desiit, exclude domo, aliena, nec te misereat impotentis ejus senectæ. Idem Varro instillat in re pecuaria lib. II. de re rustica cap. I. *Præterea*

terea ſcire oportet in grege, quot fœminas habeat, quæ parere poſſint, quot arietes, quot utriuſque generis ſuboles, quot rejiculæ ſint alienandæ. Et inferius de bubus & vaccis: *Item ut in reliquis gregibus pecuariis, delectus quotannis habendus, & rejiculæ rejiciendæ, quo locum occupent earum, quæ ferre poſſunt fructus.* Quin & de gallinis Columella lib. VIII. cap. V. *Sicut in cæteris pecoribus eligenda optima & deteriora vendenda. Servetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cum fructus earum ceſſat, numerus quoque minuatur.* Et fuiſſe hujus quoque tritæ & veteranæ mercis pretium quodcunque, diſcimus ex verbis Varronis l. II. *In emptione alias ſtipulandum ſtatim eſſe e valetudinario, alias e ſano pecore, alias e neutro.* Equidem principes & nobiles viros, qui ſelectis plurimis equis gaudent alendis, ſenſum illum de equo vetulo aut morboſo domi coercendo, & miſericordia erga eum, niſi forte unicus ſit quaſi Bucephalus aut Cyllarus, omnino repudiaturos puto. Facile enim valetudinarium & ſenum jumentorum veluti prytaneum, majus ipſo ſtabulo, quo boni continentur, adquirerent. Ego regiis inuſtos inſignibus onera trahendo, aquam portando, immunditias domuum & viarum publicarum avehendo viliſſimis de plebe hominibus diurna æra merere ſæpe conſpexi. Iuvenal. Sat. VIII.

Sed venale pecus Corithæ posteritas &
Hirpini, si rara jugo victoria sedit,
Nil ibi majorum respectus, gratia nulla
Vmbrarum. Dominos pretiis mutare jubentur
Exiguis, tritoque trahunt epiredia collo.

Quod autem aliis præcipit Cato, id ipsum servasse testis idoneus Plutarchus: nam cum dixisset, nunquam eum mancipium plus mille quingentis emisse denariis (faciunt sex millia nummum, scutatos CL) quod nec molles nec formosos desideraret, sed valentes ac laboriosos, ut equisones bubulcos, & hujusmodi, subjungit: καὶ τούτους πρεσβυτέρους γενομένους ᾤετο δεῖν ἀποδίδοσθαι καὶ μὴ βόσκειν ἀχρήστους· ὅλως δὲ μηδὲν εὔωνον εἶναι τῶν περιττῶν, ἀλλ' οὗ τις οὐ δεῖται, κἂν ἀσσαρίου πιπράσκηται, πολλοῦ νομίζειν. Vides *abdere* Virgilii Plutarcho esse ἀποδίδοσθαι: utque ostendat in servis id quidem durius, vulgare vero in jumentis: Πλὴν τὸ τοῖς οἰκέταις ὡς ὑποζυγίοις ἀποχρησάμενον ἐπὶ γήρως ἐλαύνειν καὶ πιπράσκειν. Et sane Chæronensis Philosophus cum ea in re disputat, lautorum magis hominum delicias, quam diligentis & attenti patrisfamilias institutum ob oculos habuit. Ejusmodi vero mancipia rejicula & veterana, quod non ita facile emptorem invenirent aut minimo æstimarentur, solebant vel plura in cumulum vendere, vel quasi mantissam & appendicem dare melioribus, ut qui bene habitum

bitum bene conciliare cuperet, imparem contubernalem simul acciperet. Vnde *senes coemptionales* dicebantur, hoc est, simul venales. Plautus Bacchid. a. IV. sc. IX.

Nunc Priamo nostro, si quis est emptor, coemptionalem senem
Vendam ego, venalem quem habeo, extemplo, ubi oppidum expugnavero.

Habeo venalem senem coemptionalem, hoc est, ex eo genere, in quibus singulis vix quisquam facit pretium, sed qui auctioni aliorum accedunt. Vendam, inquit, ubi oppidum expugnavero. Nempe fructus victoriæ est captivos sub corona vendere. Tota allegoria de Ilio expugnando, & Priamo capiendo venumque dando, nihil significat aliud quam *captum*, hoc est, deceptum, iri senem. *Capitur* urbs, cum expugnatur: *capiuntur* homines ejus incolæ, simulque mancipantur aut venum eunt: *capitur* denique, qui parum cavit aut fraudari se patitur. Ista dicit, hoc intellectum vult servus. Ne dubitetis captum iri, jam promitto veno positurum. Quod autem certius captivitatis argumentum, quam liberum hominem ita venisse in potestatem insidiantis, ut vendi possit? Lib VIII. famil. epist. XXIX. quæ est Curii ad Ciceronem: *Sum enim* χρήσει μὲν *tuus*, κτήσει δὲ *Attici nostri. ergo fructus est tuus, mancipium illius: quod quidem si inter senes coem-*

coemptionales venale proscripserit, egerit non multum. hoc est, si mihi inter rejicula istiusmodi mancipia titulum in venalitio pinxerit, vendideritque me, parum rei fecerit. Quare? quia inutiles sumus & nullius pretii. Ita de se modeste. Recordare nunc, *venales* κατ' ἐξοχὴν dici de mancipiis venui. *Grex venalium*, Plautus Aulul. III, III. Cistell. II, VII. Rudente: *Venales illic ductitavit, quisquis est: non est misericors.* Trinummo: *Mercaturamne an venales habuit?* Cic. lib. v. in Verr. *Illi ad deprecandum periculum proferebant alii purpuram* Tyriam, *vina nonnulli Græca venalesque Asiaticos.* Lib. I. de Orat. *Manilianas venalium vendendorum leges ediscere.* Quæ si extarent, nunc opinor juvarent nos. Seneca epist. LXXX. *Detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant.* Ita & *coemptionales senes.* In venalibus autem quantumvis viles, mutilos, effœtos, locum invenisse indicat Seneca Epist. XLVII. *Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum, qui illi impegerat titulum, qui inter rejicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam servus ille in primam decuriam conjectus, in qua vocem præco experitur.* *Decuriam* dicit illum gregem, ut Columella lib. I. cap. ult. *Classes vero non majores quam decem hominum faciendæ, quas decurias appellaverunt antiqui.* Sic *Turdorum decuria vel corona*

na apud Martialem in Xeniis lemma eſt epigrammatis XLIX, ita conjunctis duobus vocabulis,quæ ſingula habent alii,in Ms.quondam Pircheimeri, nunc Arondelliano. Sed de iſto etiam inter ſervos infimo genere, ne quis putet eorum pretium non eſſe, audiamus Aug. Busbequium epiſt. III. Captum " uſu membrorum ſervum nihilominus herus " alit, nec eſt ita debilitatus quiſquam, quin " operæ ejus ſit aliquod pretium. Memini me " redimere non ignobilem militem Hiſpa- " num, qui ordines apud ſuos duxerat: quem " cum membris omnibus ex vulneribus debi- " litatum Turca emiſſet,rationem tamen iniit, " qua fructum ex eo caperet. Trajecit eum in " Aſiam, ubi anſerum greges aluntur: qui- " bus paſcendis operas ejus locabat, ex quo " non contemnendum lucellum faciebat. Et " mox: Herus ſervi labore vivit. Turcæ ma- " xima, qua publica, qua privatim, e ſervitiis " emolumenta capiunt. rem familiarem ſer- " vorum operis præclare tuentur. ideoque " proverbio negant eum pauperem videri, cui " vel unicus ſervus ſit. Denique, quæ ſingula " liceri aſpernantur homines, ea plura in unum pretium miſſa aut addita deſideratioribus ſive mancipiis ſive rebus, haudquaquam mirari par eſt: quum quotidie videas & in auctionibus, majoris pretii quæ ſunt, ſingula, viliora acervatim protrudi. Sed ſervi pla-

ne coemptionalis exemplum lepidissimum præbet Plinius lib. XXXIV. cap. III. *Accessio candelabri talis fuit Theonis jussu præconis Clesippus fullo, gibber, & alio præterea fœdus aspectu, emente id Gegania* HS. *quinquaginta millibus, eademque ostentante convivio emptum, ludibrii causa nudatus, atque impudentia libidinis receptus in torum, mox testamentum, prædives numinum vice illud candelabrum coluit, & hanc Corinthiis fabulam adjecit, vindicatis tamen moribus nobili sepulcro, per quod æterna super terras Geganiæ dedecoris memoria duraret.* Hæc Cimmeriis tenebris involuta & fatetur ultro & conatu ipso illustrandi probat egregius ille Hermolaus Barbarus: edit autem hunc sensum: Clesippum illum aspectu fœdum & candelabri HS. L. comparati fabrum, a Gegania emptore primo ludibrii causa, mox etiam libidinis receptum: hæredem quoque ab eo scriptum, numinis & dei vice candelabrum illud a se factum habuisse, ut cujus occasione prædives factus esset, & hanc fabulam Corinthiis adjecisse, acceptum videlicet id omne referendo æri Corinthio. Addit & Græcum hominem *Geganiam* credi posse. Vir præstantissimus præter alia, quæ ibi peccat, ex fullone fabrum, ex Gegania muliere Romana Grajum facit virum Geganian. Quum cujuscujus auctio fieret, præco Theon candelabro Corinthio pretioso

tioſo coemptionalem dedit ſervum nihili, praviſſimo corpore, fullonem Cleſippum. *Iuſſu* ait *præconis*, nam apud dominam haſtam illorum imperium eſt & moderamen theatri auctionarii. Id candelabrum cum appendice homuncionis comparavit quinquaginta millibus Gegania, vidua nobilis & locuples. Eam emptionem dum frequenti convivio oſtentat, productus quoque, &, ut vitia corporis manifeſtiora jocos præberent, nudari juſſus Cleſippus præter exſpectationem non modo candelabri acceſſio, ſed pars ſuæ partis & Helleſpontiaci dei inſignibus pulcer apparuit: atque ita putres oculos dominæ fregit, ut propter neſcio quos metus nocturnos timida mulier ſola cubare non ſuſtinens, adſciverit illud amuletum in lectum, dein & in tabulis primæ ceræ ſecundo verſu notaverit. Manumiſit, maritum, hæredem ſumpſit. Ille Corinthium, cui niſi adhæſiſſet adplicitus impar a domino præcone, nunquam ad res tam opimas perveniſſet, non ſecus ac fatum ſuum veneratus, obtinuit inter poſteros, ut mentione hujus generis vaſorum orta, Cleſippea quoque commemoraretur ἀποθέωσις. Vt plauſtrum, quo vehenti regnum delatum fuerat, in templo Iovis poſitum, majeſtati regiæ conſecravit Gordius, teſte Iuſtino, lib. XI. & de nodo jugi fabulam in poſteritatem impetravit. *Impudentia*

libi-

libidinis ſignificat draucum, *improbius natum*, ut eleganter σκολιῶς Suetonius, & pudore tam ſarto tecto, ut in hunc diem viros literarum principes eluſerit. Verba ſunt in Veſpaſiano cap. XXIII. *Vtebatur & verſibus Græcis tempeſtive ſatis, ut de quodam proceræ ſtaturæ improbiuſque nato:* μακρὰ βιβὰς. κραδάων δολιχόσκιον ἔγχος. Torrentius corrigit, *improbiuſque irato*. Caſaubonus interpretatur τὸν κακῶς πεφυκότα, hominem deformi proceritate corporis. Duo alii ſummi viri hactenus ſagaciores, quod ſententiam viderunt, eum latere ſub his verbis neſcii, alter *vaſato*, alter *mutoniato* reſcribentes. Salmaſius ad Spartianum obſervat, *improbum colorem* vocari purpureum: id inde, quod quicquid nimium eſt, modumque & normam excedit, *improbum* Latinis: ita *improbius natum* Suetonio, qui proceræ ſtaturæ fuit, & juſtam excedentis: nam etiam *naturam* veteres pro ſtatura ponere. Hic vera mixta falſis. Verum eſt *improbum* pro immodico, nimio, magno dici: & ſic *improbam Tyron* apud Martialem, *improbi coloris lacernas* apud Senecam accipio non purpurei modo, ſed inter purpuras eximii, ſaturi, præſtantioris illa quam Cicero dicit pro Sextio *plebejam purpuram*. Nam illud Lipſii dilutum, qui cenſet *improbum* appellari *colorem*, qui nondum fuerit tritus, & impudentiæ vel auda-

ciæ

ciæ aliquid haberet. Quaſi non luxus jam tum nimis feciſſet tritum. At *improba tegmina* pedum pro calceis purpureis apud Valerium Flaccum non patior mihi venditari. Lib. VI. de homine Partho :

Inſignis manicis, inſignis acinace dextro,
Improba barbaricæ procurrunt tegmina plantæ.

Nihil aliud videtur dicere, quam modum pedum longe excedentia ; quæ magis decere nunc quoque nobis aula Gallica perſuaſit. Sic alibi dicit *improba arva* invidendæ fertilitatis & cæli : *non improba legi Divitis arva plagæ.* Quam prope ſcopum deflexit Salmaſius, quum cogitavit *improbius natum* eſſe, quem diceres aliter *improbæ naturæ ?* Prorſus enim Suetonio, figura loquendi verecundiſſima, *improbius natus* eſt homo *improbæ naturæ.* Vt tamen *naturam* accipias non pro ſtatura (ita enim bis idem diceret Suetonius, & præcipuum dicti ſalem non tangeret) ſed ut in Priapejo : *Natura eſt quoniam ſemper aperta mihi :* ut apud Ciceronem lib. III de natura deorum, cap. XXII : ut apud Minucium Felicem : *parentis ſui adorare naturam.* Hoc eſt illud δολιχόσκιον ἔγχος. Diogenes Laertius in Diogene Cynico : Μειράκιον δύσμορφον ἀφυλάκτως ἰδὼν κοιμώμενον, νύξας, ἐπέγειραι, ἔφη,

Μή τίς σοι εὕδοντι μεταφρένῳ ἐν δόρυ πήξῃ.

Hoc exemplum unicum inter omnia dicta,

ne prætextatis quidem abstinuisse Vespasianum. Sic igitur quoque hastatus fuit Clesippus ille *accessio candelabri*, coemptionalis, cui cum soli venundando irraucescere nollet præco, Corinthio, facile lautiorum aliquem sollicitaturo, hominem mantissam posuit. Πρόσδομα vocat Maximus Planudes in vita Æsopi: Κερτομῆσαί μου πάρεστι τὴν ἐμπορείαν, ὅτι τοὺς ἀξίους σου παῖδας ἀφεὶς τὸν αἰσχρὸν τοῦτον εἷλου. θάτερον τῶν λοιπῶν ὤνησαι, τοῦτον δὲ πρόσδομα λάβε. Curius se vix ait prodesse Attico, cujus sit κλῆσις, posse; nisi proscribatur ab eo venalis, inter mancipia veterana, quæ plerumque in cumulum venduntur, aut aliis rebus vel mancipiis melioribus accessiones dantur: & sic quoque non multum. Facit huc in pecore vendundo conventio, cujus meminit Varro lib. II. de re rustica cap. II. *In emptione jure utimur eo, quod lex præscripsit. in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt. Quidam enim pretio facto in singulas oves, ut agni chordi duo pro una ove adnumerentur, & si cui vetustate dentes absunt, item binæ pro singulis ut procedant.* Facit constitutio Impp. in Cod. Theodosii de tironibus: *Qui spurca amputatione digitorum, declinat usum armorum, non evadat illa, quæ vitat, sed insignitus macula ferat impositum militiæ laborem, qui declinaverit dignitatem. Ipsis quinetiam provincialibus, qui ex horum ausis juniorum sæpe patiuntur penuriam præ-*

prabendorum, hac optio immobilis decernatur, ut tempore delectus agitandi, ubi commune caperit convenire, duos mutilos juniores pro uno integro eminentia tua dispositionibus offerant. Vtcunque autem unum tantum prædicet coemptionalem venalem, tanquam *Sardum venalem*, Chrysalus Plautinus, tamen venditori, si modo nihil ei esset subiti, si fastidia ferre posset, ne sic quidem desperandum fuisse, exoriturum, qui vel unum talem reciperet in frivola sua, attestatur mihi Busbequius. Comparentur & aliorum sententiæ. P. Victorius perbelle se defunctum putavit, si nos differret ad Calendas Græcas: quæ sint *coemptiones* & qui *coemptionales senes*, verba propria juris, nunc pœne obsoleta minute pertractare animum sibi non esse: cum opus fuerit, declaraturum: Ciceronis tantum locum in orat. pro Muræna appositurum. Paulus Manucius: Non opinor hoc dici: si " me Atticus, mancipium suum, venale pro- " scripserit, inter senes qui *coemant*, sed inter " senes, qui *coemptiones faciant*. Aliud est enim " *coemere*, aliud *coemptionem* facere: *coemere* " notam habet significationem: *coemptionem* " *facere* est, cum mulier in manum viri conve- " nit solenni quadam stipulatione, qua se in- " vicem coemebant. Dicit ergo Curius: si " venale proposuerit mancipium senibus coemptione uxores ducentibus. Quod autem

genus auctionis concipere animo vel fingere possumus, quo mancipia venalia distrahebantur inter senes potissimum, & eos matrimonium coemptione ineuntes? Et quid cum istis senibus Curio? Post multa, quibus & coemptionem sacrorum causa intermiscet: In eam igitur coemptionem tutorum omnium consensu & auctoritate fieri solitam jocari Curius voluit, cum de se tanquam de mancipio vendendo loqueretur: ad verbum autem potius quam ad sententiam respexit. Tu potius immo, vir optime, quam Curius: nam ille quid scriberet, scivit, nec verbum posuit, quod non egregie ad sententiam pertineret: tu multa huc attulisti, quibus cum vocabulis *coemptionalium senum* aliqua adfinitas soni & litterarum, sententiæ nulla prorsus. Ioac. Camerarius: Venetam lectionem nos sequimur, *senes coemptionales*, id est, qui factitarent coemptiones. Turnebo videtur *proscribere venale inter senes coemptionales*, esse, in tabula auctionis proponere rem hac conditione venalem, ut proprietas tantum penes emptorem sit, nec res tota proscribatur & alienetur. Nimia mira, sed quare? Scilicet κτήσεως & χρήσεως meminit Curius: Attici ait sese esse κτῆσιν, Ciceronis χρῆσιν: Atticum, si hoc mancipium inter senes coemptionales proscribat, acturum non multum. Ergo *proscri-*

proscribere inter senes coemptionales est tantum proprietatem vendere. Vides quam male hoc colligatur. Si maxime is esset eventus, & vendendo Atticus inter istos senes nil nisi proprietatem transferret, id evenire judicandum esset, non quia isti essent senes aut coemptionales, aut mancipium inter senes coemptionales, ut volunt, proscriptum; sed quod ipse tantum κτῆσιν, non χρῆσιν possideret. Sive inter senes, sive inter juvenes, sive hominibus inter senem juvenemque auctionetur, qui nil nisi proprietatem habet, nil nisi proprietatem vendit. Sed maximum hujus & priorum interpretationum vitium est, quod in hac phrasi, *proscribere inter aliquos*, putant τὸ *inter* alligare verbo *emptores*, cum omnino alliget vendendos & emptioni subjectos. Nam ipsum *proscribere* tam generale est, ut nullum certum & definitum genus emptorum admittat: palam, publice omnibus, qui velint & possint emere, venum exponere significat. Iuvat Vlpianus l. xi. §. III. D. de institor. act. etsi de alio proscribendi genere illic agatur. *Proscribere inter paucos* definitos non est proscribere. *Senes coemptionales* ait esse, qui ad coemptiones libenter accedunt, & libenter emunt. Quæ vero istorum societas & conjuratio, ut soli exclusis aliis obsiderent hastam? Quæ illa hasta, ad quam aliis accedere non licuit? ubi juve-

ni, ubi viro nemini digitum tollere? Vnde autem bonorum hominum emacitas tantum contraxit mali, ut non possint emere nisi proprietatem? Quæ est illa proprietatis sine fructu, sine spe fructus coemptio, ad quam libenter homines & quidem senes accedant? Ariolatur deinde, jurisconsultos forsan ad perimendum in servitiis usumfructum coemptionem quandam invenisse: & causas ejus, quod nusquam est nec fuit, inquirendo gnaviter χαλκῆν μυῖαν θηράζει, lib. I. Adverf. cap. XXVIII. Hotomannus Curium ita interpretatur: Si inter eos senes, qui multos servos coemunt, venale hoc mancipium proscripseris. Sed præter illa, quæ diximus, hi quoque quod genus senes, qui multos servos coemunt? Cur senes potius quam viri? Aut ubi forum illud, in quo solis senibus venalia proponebantur? Marcilius hanc Plauto sententiam affingit: Herum meum faciam ego, ut sit hodie tanquam senex coemptionalis, quia ut seni coemptionali non manet hæreditas, ita nec hero meo manebit pecunia. Sed senibus his coemptionalibus nihil cum hæreditate. Qui ad coemptiones hæreditatum adhibebantur, etsi nihil adquirebant alienum, non tamen fraudabantur suo, nec decipiebantur, quippe qui scirent, quid agerent. Non potest igitur dici *facere* aliquem *senem coemptionalem* pro fraudare

dare

dare pecunia. Nec vero Plautus dicit : *faciam senem coemptionalem* : sed *vendam* : oportet igitur esse similitudinem aliquam hujus senis & illorum qui venduntur : non qui emunt. *Venire* autem pro decipi, dixit hac fabula : *O stulte, stulte, nescis nunc venire te : Atque in eo ipso adstas lapide, ubi praeco praedicat.* Milite : *una hic & Palaestrio me habent venalem.* Item, pergit Marcilius, *senex coemptionalis* emit haereditatem : at ego hunc senem coemptionalem ipsum venalem habebo & vendam profecto. Acumen egregium! Quid doctius? nam vendere senem, frigidum; vendere autem senem, qui solet emere, ac praesertim haereditatem, quamvis salsum atque facetum. Nihilo melior tertia observatio, usurpatam in coemptionibus illis imaginariis proscriptionem quoque imaginariam : quod sit in epistolis familiaribus, *inter senes coemptionales proscribere.* Haec revera imaginaria sunt : hoc est dicere quod nescias, ut scire aliquid imperitis videare. Salmasius quoque de his senibus ad coemptiones adhibitis sacrorum causa censet capiendum locum Curii. Mancipia enim si "
forte haereditaria ab illis senibus coemeban- "
tur, qui proprietatem tantum eorum eme- "
bant, cum usus maneret paenes ipsum haere- "
dem. Per fictionem enim celebrabatur haec "
venditio, quo haeres sacris testatoris posset "

liberari. Primum illa diſtinctio hic proprietatis & uſus eſt Turnebi, cui jam reſpondimus. Deinde ſi proprietas erat ſenum, uſus hæredis, non erat fictio, non imaginaria venditio: vere enim aliquid conſequebantur: & qui proprietatem habent, profecto non habent nihil, quum poſſint intervenire caſus, quibus uſusfructus ad proprietarium redeat: At in imaginaria coemptione, qualis hæc quidem fuit, qualis cum pater filium emancipandum vendebat, nihil conſequebatur emptor, quod rem ejus augeret: omnia erant mimica, defunctoria, in ſpeciem. Infelices vero Iuſtinianum & juriſconſultos, qui inter modos conſtituendi uſusfructus & ſeparandæ proprietatis ab uſu non poſuerint *coemptionem ſacrorum perimendorum cauſa*, quum præſertim, ut credibile eſt, tam frequenter fieret. Adfert tamen vir ingenioſus & rem novam, *ſenem coemptionalem* poni pro decrepito, quia ſenes in extrema tegula ætatis conſtituti eligerentur ad coemptiones faciendas. Multo ergo minus egerit, opinor, Atticus, ſi non ſenibus potius decrepitis quam crudis & validis mancipium ſuum licitandum offerat? Quid refert, quæſo? Aut quid juvat ſic refrigerare optimos veterum ſenſus? Nec neceſſe eſt adeo decrepitum ſtatui Nicobulum, qui, quamvis hoc ætatis, deſtinet navigare, poſſit amare. Denique

joca-

jocatur, inquit, Comicus, cum ſenem ſe venalem habere ſervus pronuntiat, cum inter ſenes coemptionales ſervi hæreditarii proſcriberentur: at ſervus hic nequam dominum ſuum coemptionalem proſcribit venalem. Iocus hic Marcilii, non Plauti. Totum hoc malo fundamento innititur: *ſenes* nimirum *coemptionales* eſſe eoſdem, quos *ad coemptionem faciendam* adhibitos *ſenes* ait Cicero: eos fuiſſe decrepitos: eos emiſſe mancipia hæreditaria, *inter ſenes proſcribi* eſſe ſenibus venale proponi: quæ omnia vaticinantis, non conjectura aliqua probabili aut ratione agentis ſunt, ut tamen nihil ſani ſenſus efficiatur. Vnus eſt omnium, qui paulo propius ad verum acceſſit Theodorus Adamus Siberus. ei *ſenex coemptionalis* γέρων συμπεράσιμος, συνωνήσιμος, nihil aliud quam emptionalis vel venalis, περάσιμος ἢ ὠνήσιμος, & *inter ſenes coemptionales proſcribere*, in foro aut in loco, ubi ſenes coemuntur aut veneunt. Vere vidit, hos *ſenes* eſſe ſervos: ipſum genus ſervorum definire non potuit. Oportet autem *coemptionales* eſſe aliquid anguſtius quam *venales*: alioqui hæc vox & Plauto & Ciceroni, tam ſuperflua, adhibita non fuiſſet.

CAP. IX.

Livius correctus & illustratus. Senex concionalis. Humiles urbani. Iterum restitutus Livius. Vrbani adsidui cives. Plauto lux. Assiduitas. Vrbanus pro Scurra & vicissim. Suetonius a corrigendi conatu prohibitus. Per jocum testandi gratia signatum. Libellorum, quibus vitia & acta Principum traducebantur, varia forma. Epistola nomine exercituum. Tacito lux. Rustici Romani. Adsignare, condonare, dedere. Cedere unius testimonio. Valerius Maximus emendatus. Clarus imagine.

SEd ut appareat nihil adhuc sani de *coemptionalibus* illis *senibus* protulisse viros doctos, consideranda sunt & quæ apud Livium leguntur lib. III. extremo, ubi eosdem mala ave inducere conantur: *Scaptione hic concionali seni adsignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen? populum Romanum quadruplatoris & interceptoris litis alienæ personam laturum?* Aricini & Ardeates cum de proprietate finitimi utrisque agri sæpe armis dimicassent, præpostero ordine juris via rem componere tentarunt, & disceptatorem sumpserunt populum Romanum. Perorata causa & tribubus jam ad suffragia ferenda citatis, P. Scaptius de plebe homo octogenarius prodit, & impetrato per tribunos, ut ad populum agere liceret, adfirmat agrum controversum fuisse

fuisse aliquando finium Coriolanorum, captis Coriolis jure belli populi Romani factum; non decere populum rem suam prædonibus, sive Aricinis sive Ardeatibus, adjudicare. Cum Scaptio hæc edisserenti plebs aures daret, ægre tulerunt Patres, tantam Romanæ justitiæ labem inuri, & inter cæteram indignationem verba, quæ citavimus, jaciunt. Quæ parum sana dudum visa sunt eruditis: ego nihil ibi mendi esse censeo, ubi maxime illi suspicantur, binas tamen voces ex scholio adjectas recidendas. *Concionali* Glareanus mutat in *concionanti*: Sigonius, P. Manutius, Marcilius, & Gutherius in *coemptionali*. Verum exstat ea vox integre tum in aliis Mss. tum in uno ex Pall. & sane mutanda non est. Liv. lib. I. ubi descriptionem classium centuriarumque ex censu ab Servio Tullo factam enarrat: *Ex iis, qui centum millium æris aut majorem censum haberent,* LXXX *fecit centurias, quadragenas seniorum ac juniorum: prima classis omnes appellati: seniores ad urbis custodiam ut præsto essent; juniores, ut foris bella gererent.* Erat autem Romæ genus hominum otiosum, qui omissis rebus aliis id fere solum curabant, ut concionibus interessent, atque ibi turbas darent. Quales describunt Athenis Apostolorum Acta cap. XVII. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινό-

χαινότερον. Ii merito *concionales*, quodque id emeritis aut quibus ætas serior agendi moliendique segnitiem imposuerat, proclivius esset, *concionales senes*. Livius lib. III. in oratione T. Quinctii: *At Hercules cum stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris, non in foro, faciebatis, & in acie vestrum clamorem hostes, non in concione Patres Romani horrebant; præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæque simul publicæ, simul privatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum vestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete adfixi concionibus, & in foro vivite.* Lib. VI. *Cœpere a fame mala, sive adversus annus frugibus fuit, seu dulcedine concionum & urbis neglecto agrorum cultu.* Hos *otiosos urbanos* vocat Appius Claudius lib. v, ubi disputatur de præda Vejorum; utrum ea publicanda, an in stipendium militi servanda esset. Atque ex his sunt illa *forensis factio*, homines humiles & nullius negotii, quibus per tribus divisis campum corrupit Appius Cæcus, lib. IX extremo. Et inde appellat *humiles urbanos* Livius: *Flavium dixerat Ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat: & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat, opes; urbanis humilibus per omnes tribus divisis, forum & campum corrupit.* Sic enim scribendum:

bendum: non, ut editur, *opes urbanas.* Ex hac nota circumforanei, ſubroſtrani, ſubbaſilicani, canalicolæ, umbratici, qui pœne toto die πλήθουσαν ἀγορὰν faciebant, adeoque adſidne forum terebant & urbem tenebant, ut nec ruri nec militiæ unquam agerent: Quos *urbanos adſiduos cives* vocat Plautus Trinummo a. I. Sc. II.

Nihil eſt profecto ſtultius, neque ſtolidius,
Neque mendaciloquius, neque perjurius &c.
Quam urbani adſidui cives, quos ſcurras vocant.

Fruſtra hic nos docent *adſiduos* dici pro locupletibus & facile munus facientibus, ab aſſibus duendis vel dandis, aut ab adſidendo in conciliabulis aut deſidiabulis, in quibus hoc hominum genus aſſidue garriendo & traducendo abſentes bonas horas conterat. *Adſiduitas* dicitur illorum, qui quotidie comparent, & ob oculos verſantur. Cic. lib. I. in Verrem: *Homo ſcilicet aut induſtria aut opera probata, aut frugalitatis exiſtimatione præclara, aut denique, id quod leviſſimum eſt, adſiduitate.* Inter vias, quibus ad honores pervenitur Romæ, ponit *aſſiduitatem*: quod ipſe interpretatur optime in orat. pro Plancio, cap. XXVI & XXVII. & Quintus de petitione, ubi inter alia: *Iam adſiduitatis nullum eſt præceptum, verbumque ipſum docet, quæ res ſit: prodeſt quidem vehementer nuſquam deeſſe:*

sed tamen hæc fructus est adsiduitatis, non solum esse Romæ atque in foro, &c. Pro Muræna: *agitat rem militarem, insectatur totam hanc legationem, adsiduitatis & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum.* Suetonius Tiberio: *ut vitato adsiduitatis fastidio, auctoritatem absentia tueretur.* Cato de re rustic. cap. 145. *Assiduos homines quinquaginta præbeto*: qui assidue præsto sint ad opus. Sed proximum Plauto illud Ciceronis pro Sex. Roscio: *Quasi vero mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre vel tribules vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas adsiduos esse cupiunt.* Sic Plautus *urbanos adsiduos* dicit, qui perpetuo in urbe degunt, operis expertes, rumorum appetentes. L. Æmilius apud Livium lib. XLIV. *Si quem id facere piget, & otium urbanum militiæ laboribus præoptat, e terra ne gubernaverit: sermonum satis ipsa præbet urbs, loquacitatem suam contineat.* Ex hoc genere advocati illi Pænuli Plautini & advocati nocturni Petronianæ scenæ, & divisores sequestresque apud Ciceronem, & operæ Clodianæ & præcones & salutigeruli anteambulonesque, cœnarum & sportularum sectatores, tum parasiti, omne denique genus otiosorum. Erant inter hos homines natura dicaces, & ad quævis dicteriis prompti, non in tempore & cum causa, & ut proficerent aliquid in suscepto nego-

negotio (quibus rebus oratorem facetum a ſcurra ſeparat Cicero) ſed ut ridiculi viderentur, & totum diem & ſine cauſa : quidam, quod ingenio deerat, imprudentia & conſuetudine ſupplebant : clientes regibus ſupparaſitari & vel teſtimonium falſum perjuriumque præſtare ſueti, quoſvis alios probris inverecunde laceſſere : inter ſeſe & alios riſum tam præbere quam captare : apud ſordidam plebem, quia quotidie occurrebant, & admiratione ingenii & inſectatione bonorum conſpecti & grati, eoque miſcere cætus gnari & faciles. Moſtellaria a. I. ſc. I. *Tu urbanus vero ſcurra, deliciæ popli.* Talis & ille lib. IV. ad Herennium : *Scurra exhauſto rubore.* Phædro *ſcurra notus urbano ſale.* Vnde *Vrbanus* pro ſcurra. Suetonius Iulio cap. XX. *ut nonnulli urbanorum, cum quid per jocum teſtandi gratia ſignarent, non Cæſare & Bibulo, ſed Iulio & Cæſare Coſſ. actum ſcriberent.* Læv. Torrentius monet inverſa eſſe verba, legendumque : *cum quid teſtandi gratia ſignarent, per jocum non* &c. Ego vero teſtationem illam omnem jocoſam, non ſeriam, fuiſſe exiſtimo. Etenim ſi quid habuiſſet gravis & ſerii negotii, non pateretur is, qui advocaſſet, inſtrumentum veritatis & fidei cauſa conſcriptum ejuſmodi ludibriis auctoritatem perdere. Ergo illud *per jocum teſtandi gratia ſignatum* fuiſſe cenſeo genus libelli, quo publica

blica vitia traducebantur. Quorum libellorum crebra mentio apud Suetonium : ut & variarum formarum, quibus concipiebantur. Interdum carmina erant : interdum edicta, ut Iulio cap. LXXX & Vitellio cap. XIV: interdum tituli statuarum, ut Iulio cap. LXXX, Nerone XLV : interdum epistolæ, ut illa Agrippæ juvenis nomine, Octavio LI, & communi nomine legionum, ut legatis consularibus simul cum exercitu triumphalia darentur, Claudio cap. XXIV. Cujus & meminit Tacitus lib. XI. Annal. cap. XX, non intellectus Cluverio lib. III. Germo antiquæ cap. VII. Curtium Rufum ei occasionem dedisse ait Tacitus opere militari *in agro Mattiaco* recludentem specus quærendis venis argenti. Lipsius *Mazyacum* Africæ illum agrum facit : Cluverius pugnat pro *Mattiaco* Germaniæ : in cujus argumentis unum modo perspicue falsum notare libet, literas Curtium occultas composuisse nomine exercituum. Non enim Curtius illas composuit, quem illæ invidia maxime onerabant, sed aliquis urbanus : neque illius proprie militis nomine, qui Curtio suberat, ut necesse fuerit plures quam duas legiones fuisse, quæ nomine *exercituum* venirent : sed *communi nomine legionum*, ut ait Suetonius, quæ scilicet ubicunque essent. ita ut auctor ejus haberet ob oculos & Corbulonis fossam &

Curtii

Curtii metalla, & quæ plures per provincias ſimilia tolerabantur, quod non ſiluit Tacitus. Sic nihil impedit, quo minus credamus urbanos quoſdam feciſſe inſtar inſtrumenti vel teſtationis, qua acta illius anni, larga materia, vel aliquid eorum, tanquam intereſſet ſcriptam hanc extare memoriam, nec crederentur, niſi plane confirmata ſubſcriptione teſtium & ſignatorum, mixtis jocis ſeriiſque ſpecie joci, notarentur. Sic certe *urbani* eidem Suetonio in Veſpaſiano: *Vnde quidam urbanorum non infacete: ſiquidem petenti, ut & in ſe aliquid diceret, dicam*, inquit, *cum ventrem exonerare deſieris*. Et viciſſim *ſcurra* pro urbano vel pagano. Plautus Epidico: *Scurra es*. Ep. *Scio te eſſe quidem hominem militarem*. Truculento: *quem ſcurræ laudant, manipulares muſſitant*. Hi ſaniori parti civium merito contemnebantur, ex priſco inſtituto, quum vera Romuli proles, ut ait Columella, aſſiduis venatibus, nec minus agreſtibus operibus exercitabatur, & ruſticam plebem præponebat urbanæ: quum proceres civitatis in agris morarentur, & ubi conſilium publicum deſiderabatur, e villis arceſſebantur in ſenatum: unde qui eos evocabant, *viatores* nominati. Inde honeſtum nomen plebeii ordinis *ruſtici Romani*. Cic. pro Sextio in *Optimatium*, hoc eſt, qui conſilia ſua optimo cuique probari vellent, ſecta col-

 locat

locat *municipales rusticosque Romanos*. De senectute : *Possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos, vicinos & familiares meos*. Lib. I. de divinatione : *Exin cuidam rustico Romano dormienti visus est venire qui diceret, præsultorem sibi non placuisse ludis*. Tib. Atinium *de plebe hominem* appellat Livius. Marcus filius ad Tironem : *Habes ubi deponendæ tibi sunt urbanitates; rusticus Romanus factus es*. Meminit & Varro apud Festum in *Prærogativa*. & lib. III. de re rustic. c. I. Et hinc conquerebatur Varro patresfamilias falce & aratro relictis intra murum correpsisse. Cæterum ejusmodi concionalem hominem depingit Cicero in orat. pro Cluentio : *homo maxime popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere consuevisset*. Lib. II. ad Q. Fratrem ep. III. *Concionario illo populo a se prope alienato*. Et de iisdem lib. I. ad Atticum : *illa concionalis hirudo ærarii, misera & jejuna plebecula*. Ex hoc numero Scaptius ille *concionalis senex*, non *coemptionalis*, quod longe aliud genus est. Nunc novus oboritur scrupulus, quomodo dicantur *adsignaturi Scaptio finitimos populos*: non enim Scaptio, sed sibi, id est, populo Romano, id facturi erant : nec populos, sed unum agrum inter duos populos finitimos controversum. Ea de caussa Andreas Schottus locum lacerum scilicet ita putat integrandum : *Scaptione concionali*

cionali sene judice agrum sibi adsignaturos putarent; apud finitimos populos clarum hac fore imagine Scaptium nomen? lib. III. Observ. Hum. cap. XXXVIII. Nos facili brachio hanc difficultatem amolimur. Interrogatio est ad invidiam composita: itaque *finitimos populos* ὑπερβολικῶς dicit pro aliquanta possessione finitimorum populorum. Scaptio autem tribui, quod illo suadente & perferente, in illius ferentis gratiam, tribuitur cuicunque, recte nec minus invidiose censemus. Sic apud Tacitum l. III. annalium: *ut effusi in lacrimas sæva & detestanda Quirinio clamitarent: cujus senectæ atque orbitati & obscurissimæ domui destinata quondam L. Cæsari uxor ac D. Augusto nurus dederetur.* Lepida nimirum, quam ille adulterii veneficiique & quæsivisse in domum Cæsaris per mathematicos detulerat, videbaturque damnaturus. Lib. XVI. *audiret insontem, neve consulatus sui quondam collegam dederet liberto.* Cicero pro Cœlio: *in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia, M. Cœlium libidini muliebri condonatum.* Pro Scauro: *ut M. Æmilius cum sua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria, sordidissimæ, levissimæ, vanissimæ genti, &, prope dicam, pellitis testibus, condonetur.* Seneca ad Marciam cap. XXII. *Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Sejanus patrem tuum clienti suo Satrio secundo*

congiarium dedit. Talis exaggeratio lib. II. Livii : *fame jam se sicut hostes peti* &c. *nisi C. Marcio vincti dedantur tribuni*, *nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat*. Quia ille auctor erat premendæ plebis, donec præsidium tribunicium ipsa sibi abrogaret. Sic Valerius Maximus l. IV. c. I. *discedens adjecit, ita sibi credi oportere, si & alii idem adseveraßent, quoniam unius testimonio aliquem cedere peßimi esse exempli.* hoc est, ut Tacitus, dedi, per unius testimonium damnari. Ita autem scribendum ex Ms. bibliothecæ S. Victoris : etsi repugnet Colerus. Vulgo male, *credere*, & *esset*. Phrasis, ut in *cedere præmio*. Valerius Flaccus lib. V. *gregis ceßit cui regia*. Statius : *queis regni ceßit fortuna secundi*. Iam vero apud Livium vocem *putarent* scholion esse, atque omnino exstirpandam certum habeo. Scimus orationibus illis infinitivis frequentissime insubidos corruptores intempestiva hujusmodi sufflamina substrinxisse, atque ad Livium ipsum multis exemplis docuimus. Eodem numero habemus τὸ *nomen*, quod neque in illis scriptis Codd. quos consuluimus ipsi, neque in Pall. exstare cognovimus. *Clarum hac fore imagine Scaptium*, decentissima tralatione est, hac actione nobilem & celebrem Scaptium fore. Notum est *imagines* fuisse insigne nobilitatis apud Romanos. Quod igitur accidit hominibus novis, qui ad

ad honores curules admissi jus imaginis accipiunt, aut quod nobilibus sunt imagines, argumentum ingens gloriæ, id Scaptio hanc actionem quasi aucto agro publico dolent fore apud populum: qui tamen ipse populus eadem actione invidiosum quadruplatoris & interceptoris litis alienæ nomen sibi quærat. Ergo oppositio est inter populum Romanum & solam Scaptii personam, non nomen vel gentem Scaptii. Salustius in orat. Marii: *Non possum fidei causa imagines, neque triumphos aut consulatus majorum meorum ostentare: at, si res postulet, hastas, vexillum, phaleras, alia dona militaria, præterea cicatrices adverso corpore: hæ sunt meæ imagines, hæc nobilitas.* Agnoscimus ergo nitorem Livianum: *Scaptione hic concionali seni adsignaturos finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium? populum Romanum quadruplatoris & interceptoris litis alienæ personam laturum?*

CAP. X.

Proverbium: Sardi venales, alius alio nequior. Festus a duplici conjectura defensus. Vernæ, optimum genus servorum. Vernilis dicacitas. Vernaculi. Suetonius illustratus. Tacitus correctus. Vernaculæ urbanitas. Petronius emaculatus. Sardi Sardiniæ, non Sardium cultores. Sardorum contumacia & detrectatio serviendi. Corsi optimi servi. Ludorum Capitolinorum mos. Præconum diacitas. Ciceronis locus illustratus & vocibus

ſubditis exoneratus. Hipponacteo præconio addictus.

CONtulimus ſuperius *ſenes coemptionales* cum *Sardibus venalibus* proverbio & ipſis appellatis: de quo quia olim nos dicturos aliquid promiſimus, libet fidem liberare. Notum eſt proverbium: *Sardi venales, alius alio nequior*: auctoribus Feſto & Plutarcho in quæſtionibus Romanis ortum ex ritu in ludis Capitolinis uſitato, in quibus auctio ſimulabatur Vejentium, & noviſſimus producebatur ſenecio cum toga prætexta bullaque aurea, præfante atque incinente præcone: *Sardi venales, alius alio nequior*. At in Romulo Plutarchus ab ultimo regis hujus mortalium operum cum Vejentibus prælio arceſſit originem: traductum eorum ducem in triumpho, provectæ ætatis, ſed viſum imprudenter nec pro ætate rem geſſiſſe: inde θύοντας ἐπινίκια, ſenem per forum in Capitolium trahere prætextatum cum bulla puerili, & hoc carmine præconis. Vejentes nempe Etruſci, at Etruſci Lydorum coloni, Lydorum caput aliquando Sardes. Sed præterquam quod a Sardibus ἐθνικὸν non eſt *Sardi*, nimis longe petita eſt hæc denominatio Vejentium, & vix Poetæ permittenda: nedum ut Romanum vulgus in Vejentibus illudendis ex ultimis Tuſcorum antiquitatibus appellationem illorum eruerit. Alia refertur ſenten-

ſententia Capitonis apud Feſtum .: Tib. Gracchum, collegam P. Valerii Faltonis in conſulatu Sardiniam Corſicamque ſubegiſſe, nec prædæ quicquam præter mancipia, quorum viliſſimam multitudinem fuiſſe. At Io. Meurſius, tanquam duplici ignominiæ vocabulo homines nequiſſimos *Vernales & Sardos* appellatos ſcribit, & ut nugaciſſimam nec unius aſſis utramvis interpretationem Feſti proſcribit, lib. III. Miſcell. At enim quare *vernales* nequiſſimi homines? aut ubi vernæ omnium nequiſſimi? in lenonum, credo, aut cauponum ædibus. Alioqui vernas optimum fuiſſe putabam ſervorum genus, utpote, qui herili domui eam, quam ingenuus quiſque patriæ, caritatem & curam præſtarent, atque adeo tranſmarinis & advectitiis, aut ex hoſte captis, de lapide emptis, longe anteponerentur. Dicacitas ſane vernilis, nempe ab indulgentia dominorum profecta, adagio jactatur. Vnde & in urbe homines viles, dicaces & procaces, plerique libertinæ conditionis & vernilem laſciviam etiam exſuta ſervitute retinentes, *vernaculi.* Sic Martiali *vernaculorum dicta & probra linguæ circulatricis* eadem. Suetonius in Vitellio cap. XIV. *Nullis offenſior quam vernaculis & mathematicis, ut quiſque deferretur, inauditum capite puniebat.* Vbi ſollicitarunt inſignes viri, *veraculis, vericolis, divinaculis*, ſub-

stitutis. Tandem interpretati sunt γόητας, ψηφοπαίκτας, θαυματοποιοὺς, Casaubonus & Salmasius ad histor. Augustam. Sane Zonaras in hac ipsa re referenda conjungit ἀστρολόγους καὶ γόητας. Sed nimis anguste speciem pro genere ponit. Et hi *vernaculi*, sed non soli, nec præ aliis, nec potissimum hic intellecti: omnes enim scurras, intemperantia oris notos, includit hoc vocabulum; omnes qui sordidas capturas ridiculis dictis otiosam aut transeuntem plebem allicientes & lactantes adjuvabant: quo ex numero complures recenset Martialis lib. I. epigr. XLI. Vitellius cur præstigiatores potissimum odisset, causa nulla erat; sed erat, cur illos, quos fatentur Martiali *vernaculos* dici, εὐτραπέλους, dicaces & scurriles & mimicos homines, quia in illum larga dictorum materia, & minus parcebant principi repentino. Nota Suetonii ars & subtilitas, maxime notabilia in quoque genere breviter complecti, dein singula exemplis adfirmare. Hic quæ duo dixerat, & *vernaculis* & *mathematicis* infensum fuisse Vitellium, uno exemplo, sed in utrumque sufficiente, comprobat: *exacerbatus, quod post edictum suum, quo jubebat, intra Kal. Octobris urbe Italiaque excederent, statim libellus est propositus, & Chaldæos edicere, bonum factum, ne Vitellius Germanicus intra eundem Kalendarum diem usquam esset.* Nam prædictum

dictum de morte Vitellii eſt mathematicorum: at id proponi formula edicti, non præſtigiatoris eſt nec θαυματοποιοῦ, ſed hominis faceti, quales in iſto ordine ſcurræ, urbani, aretalogi, *vernaculi*. Illud recte, quod ibidem correctiorem Salmaſius advocat Tacitum ſine mentione correctionis, unde non advertit editores. lib. III. hiſtor. cap. LXXXIIX. *Incurioſos milites, vernacula urbanitate, quidam ſpoliavere, abſciſſis furtim baltheis, an accincti forent, rogitantes.* Quum legerem apud Pichenam, aliquod vitium hic latere, quod Flor. & Ven. verbo eſſent auctiores: *vernacula utebantur urbanitate:* & viderem ſic impreſſum in Frobeniano exemplari: non dubitavi ſcribere: *vernacula, ut rebantur, urbanitate.* Idemque Salmaſio in mentem fuiſſe apparet, quia non aliter adducit Taciti verba. Locum Taciti habuit in mente auctor Queroli, cum ſcriberet: *Vbi illi ſunt, qui urbane fibulas ſubducunt, quique curtant baltheos? Vernaculi* tamen & inde potuerunt appellari, quod *urbanitatem* propria nota *vernaculam* dicebant genuinam & intra Romana pomæria natam. Cicero lib. IX. ep. XV. *Moriar, ſi præter te quemquam reliquum habeo, in quo poſſim imaginem antiquæ & vernaculæ feſtivitatis agnoſcere.* Bruto: *Tincam, non minus multa ridicule dicentem, Granius obruerat, neſcio quo, ſapore vernaculo.* Lib. VII. ad Att. ep. II.

Mehercule est, quam facile diligas, αὐτόχθων in homine urbanitas. Cornelius Nepos Attico: *Tanta autem suavitas erat sermonis latini, ut appareret, in eo nativum quendam leporem esse, non adscitum.* Vtrumque alludens Petronius: *o hominem acutum atque urbanitatis vernaculæ fontem!* Ita enim scribendum: non *vernulam*, neque enim a verna *vernulus*: neque *verniliam*, quod Scaligero placuit, juxta decens ac si quis *puerilium*, *juvenilium*, *senilium* diceret: denique utramque vocem analogia respuit. Nec *frontem* subjecissent memores Plautini Trucul. a. II. sc. VII. *fons vitii & perjurii.* Sed vernarum præter cæteros servos scelera, & inde *vernales* pro omnium nequissimis nuspiam reperire est. Nihilo melius, *Sardos*, vetustissimis dictos versipelles & callidos, quia *sardare* apud Nævium *intelligere* explicat Festus. Conjectura tippula levior. De Nævii *Sardare* nihil statuere possumus: est enim ἐκ τῶν ἅπαξ εἰρημένων. etsi ut *Gallare*, *Græcari*, dictum videatur: sed si *Sardus* intelligens & callidus, quomodo statim *Sardi* omnium nequissimi? Astutum hominem cum dico, nondum vincere illum astutia servos omnes Comicos adfirmo. *Syros* ergo potius *venales* faceret, ex dicto Ciceronis, de quo est apud filium lib. II. de oratore, solitum dicere, Italos *homines similes esse Syrorum venalium; ut quisque optime Græce sciret,*

sciret, ita esse nequissimum. Sed, inquit, nec a *Sardibus* nec a *Sardinia* populi possunt *Sardi* cognominari. Nimirum quia Sardes Σαρδιανὸς, Σαρδὼ autem vel Σαρδὼν Σαρδόνιος ἢ Σαρδῷος ἐθνικὰ faciunt. Ægre fero excidisse homini doctissimo, Sardiniæ cultores non posse dici *Sardos.* Cicero igitur, Livius, Silius, totque alii nesciverunt gentile a Sardinia formare. Tigelliusque non a patria *Sardus* Horatio dicitur, nec cum pestilentiorem eum patria sua dixit, respexit ad gravitatem cœli Sardiniæ Cicero. Sed quis melior hujus proverbii auctor ipso Tullio, lib. VII. Famil. epist. XXIV. *Habes Sardos venales, alium alio nequiorem.* Nempe Phameam, & M. Tigellium Hermogenem, nepotem illius, modulatorem optimum, in Sardinia natum, ut notat Acron. Ex quo apparet non recte Scaligerum in Festo constituere: *Sardi venales, id est, alius alio nequior.* Nam ista, *alius alio nequior*, pars sunt proverbii, non explicatio Festi. Apparet etiam Vejentium auctionem non dedisse principium isti dicto: a Sardibus enim non *Sardi*, sed *Sardiani* dicuntur: ut & format per errorem Plutarchus: Σαρδιανοὺς ὠνίους. Aurelius Victor: *Tib. Sempronius Gracchus Prætor Galliam domuit, consul Hispaniam, altero consulatu Sardiniam, tantumque captivorum advexit, ut longa venditione res in proverbium veniret: Sardi vena-*

venales. Imo prætor Hiſpaniam domuit, conſul Sardiniam, hoſtium cæſis aut captis octoginta millibus: quam quidem etiam in altero conſulatu provinciam habuit, ſed nullis magnopere celebratis rebus in ea geſtis. Teſtis Livius lib. XLI. Fuit autem conſul cum C. Claudio Pulchro, qui ex Iſtria & Liguribus triumphum meruit ab V. C. anno IↃLXXVI. Capito autem altius arceſſit, nempe ab V. C. IↃXV, quo conſules fuere hujus avus Tib. Sepronius Gracchus, P. Valerius Falto. Quo ſane anno Sardinia Pœnos ſine pugna ceſſiſſe Romanis, teſtis Zonaras, quod ipſi bello mercenariorum laborarent: inde autem triumphatum fuiſſe vix credibile eſt, certe non conſtat. Ex alterutro horum ſine dubio natum eſt illud proverbium. Peſſime ſerviſſe Sardos teſtatur Euſtathius Dionyſii Scholiaſtes: Καὶ οἱ κατέχοντες αὐτὴν θηρίων εἰσὶν ἀγριώτεροι, καὶ οὕτω βοσκηματώδεις, ὥστε καὶ ἀνδραποδισθέντες ἢ οὐκ ἀνέχονται ζῆν ἢ ζῶντες ἀπειθίᾳ καὶ ἀναισθησίᾳ τοὺς ἔχοντας ἐπιτρίβουσι καὶ οἱ αὐτοὺς κτώμενοι δεσπόται, εἰ καὶ τὸ τυχὸν τίμημα καταβάλλουσιν ὑπὲρ αὐτῶν, ὅμως μεταμέλει αὐτοῖς ὕστερον. Quæ verba apud Strabonem lib. V. (ἀπαθείᾳ ibi legitur ἀντὶ τοῦ ἀπειθίᾳ) referuntur de Corſis; apud advocantem inde Euſtathium ita, ut & de Sardis & de Corſis poſſint accipi: ſed de Sardis, non de Corſis, vera ſunt, ſive hic error fue-

rit Strabonis, ſive aliquid habeant nævi exemplaria. Caſaubonus quoque miratur infamari ſervos Corſos a Strabone, quos contra laudaverit Diodorus Siculus, teſtatus mancipia Corſica διαφέρειν δοκεῖν τῶν ἄλλων δούλων εἰς τὰς κατὰ τὸν βίον χρείας, φυσικῆς ταύτης ἰδιότητος παρακολουθείσης. Cauſam præterea indomitæ hujus contumaciæ in Sardis probabilem ſuppeditat Diodorus lib. IV. & V. Iolao coloniam Theſpiadarum in Sardiniam deducenti oraculum datum, ὅτι τοῖς τῆς ἀποικίας ταύτης κοινωνήσασι διαμενεῖ τὰ τῆς ἐλευθερίας ἅπαντα τὸν αἰῶνα. atque ideo nec Carthaginienſes nec Romanos quantiſcumque cladibus ita univerſam inſulam ſubigere potuiſſe, ut non plurimi repudiata omni juriſdictionis externæ patientia in montes illos Inſanos refugerint, & per antra & ſpecus ſylvaſque ferarum quam hominum imperantium conſortia ferre maluerint. Et Livius Ilienſes Sardiniæ gentem ne ſua quidem ætate omnem perpacatam fatetur lib. XL. Tacitus, quatuor millia libertini generis, Iudaica Ægyptiave ſuperſtitione infectos, in Sardiniam, coercendis illis latrociniis, ablegatos ſub Tiberio ſcribit. Hinc & Floro gentium illius inſulæ *feritas* & *gens contumax viliſque morti*, memoratur. Eo autem proclivior Strabonis error, quod Pauſanias lib. X. refert ex Cyrno inſula non parvam manum

ſcdi-

ſeditione pulſorum in Sardiniam transfretaſſe, montibuſque occupatis ſibi oppida muniiſſe, & ab Sardis patrio ipſorum nomine Corſos appellatos: hos, ut & Ilienſes, qui in montanam inſulæ regionem item profugerant, cum jam omnia tenerent Libyes, nunquam in illorum poteſtatem veniſſe: Græcos fere prope omnes (intellige, qui non ſimul refugientes ſe barbaris illis miſcuerunt) ab iiſdem deletos: quod non tam crudelitate feciſſe crediderim, quam quod unquam bona fide toleraturos Pœni eos imperium ſuum deſperarent. Satis jam conſtat de Sardiniæ Sardis: ſed quid hi ad ludos Capitolinos? Negari non poteſt ritum fuiſſe in iſtis ludis, ut imaginaria auctio Vejentium celebraretur, quorum agmen claudebat ſeniculus bis puer cnm prætexta & bulla: quem morem adhuc ſuo tempore, "ἔτι νῦν, frequentatum clare adfirmat Plutarchus. Præcones in illis mancipiis jumentiſve, quæ non promptos invenirent emptores, dicacitatem ſuam exercuiſſe, vel ex Apuleii lib. VIII. Mileſ. notum eſt. Poſtquam igitur Sardi non ſemel rebellantes devicti, qui de captivis ſub corona venierant, nequiter ſerviendo dederunt occaſionem proverbio de ſuæ nationis mancipiis, ex eo tempore præcones in ludis Capitolinis cæteris jocis in mancipia minimi pretii hanc quoque adjecerunt

cerunt præfationem : *Sardi veuales, alius alio nequior*. Vſus autem Proverbii tutiſſimus non in negotio infinitæ prolixitatis atque inexplicabili (ut,reſpiciens ſolum illud *longa venditione* apud Victorem , ſtatuit Eraſmus) ſed vel in mercimoniis nihili & faſtidiendæ abundantiæ vel in duobus pluribuſve ex ea nota mortalibus, ut cui palmam improbitatis & nequitiæ tribuas juſtius , conteris & dubites, præſertim ſi vel ipſi ſeſe vel alii illos venditant. Quales Octavium , Lepidum , Plancum, Aſinium poſt Mutinenſe prælium Cicero & ſenatus experti. Qualis Græcis *ἀγορὰ κερκώπων*. Eſt autem in eadem Ciceronis epiſtola, quod nec ſanum mihi eſſe videtur, nec ſatis intellectum : *Olim cum regnare exiſtimabamur , non tam ab ullis quam hoc tempore obſervor a familiariſſimis Cæſaris omnibus, præter iſtum. Id ego in lucris pono non ferre hominem peſtilentiorem patria ſuâ , eumque addictum jam tum puto eſſe Calvi Licinii Hipponacteo præconio.* Poſtrema ſic interpretatur Manucius,ſtudioſum eſſe cepiſſe eorum verſuum , quos Calvus Hipponactis more ſcripſerit in Ciceronem , quod hic Prætor patrem illius Licinium Macrum condemnaverat. Ego vero Hipponacteum carmen ab Licinio Calvo in ipſum Tigellium ſtrictum fuiſſe cenſeo. Nam quid eſt ſtudioſum eſſe verſuum ? num libenter eos legere ? Si quia

docti

docti & diserti erant, auctoris ingenio, non odio ejus, in quem facti erant, placebant: sin, quia Ciceronem oderat, & gaudebat ejus contumelia, alia gravior præcesserat caussa simultatum, neque pro magno putaret Cicero non coli ab homine carmina in ipsum scripta legente. Calvus immo Tigellium olim probroso carmine infamaverat, & meritis, opinor, inusserat turpitudinis notis. Hoc dicit ἀλληγορικῶς Cicero *addictum Hipponacteo præconio*. Præconum est proclamare venales eorumque prædicare virtutes & artes, ut citius emptorem inveniant: iidem addicebant emptori, seu jubebant emptorem ducere emptum, ubi de pretio convenerat: Cicero pro Rabirio Postumo repetundarum reo: *tua, Postume, nummo sestertio á me addicuntur. O meum miserum acerbumque præconium!* Ita proscripsit proclamavitque Hipponacteo carmine Tigellium, & prædicavit publicavitque illius scelera & vitia, & hominem duraturæ in æternum infamiæ quasi addixit Calvus. Suspicor autem supervacanea esse duo verba: *puto esse*: ut fuerit, *non ferre hominem pestilentiorem patria sua, eumque addictum jam tum Calvi Licinii Hipponacteo præconio*. Eum præsertim, inquit, quem jam ante tot annos ita prædicavit Calvus, ut Hipponax Anthermum & Bupalum: quasi præco venalem exposuit cum ornamentis

mentis omnibus, tradiditque infamiæ velut proprium & addictum.

CAP. XI.

Mercedes Grammaticorum & Rhetorum. Ovidius emendatus. Censum fraudare thure. Honores habiti & salaria e fiscò constituta. Tentata lex VI. D. *de excusationibus.* Σπαθμοί. *Sacerdotiis quatenus immunes sophistæ. Philostratus defensus.* Αἱ μυριάδες ἐκ βασιλέως. Οὐχ αἱ μυριάδες τὸν ἄνδρα. *Philostrato iterum lux. Sexcenti aurei* μυριάδες καὶ πεντακισχίλιαι δραχμαί. *non tantum* δισχίλιαι. *Tentata & lex* X *de Pollicitationibus.* Τρεῖς μυριάδες *usuris semissibus pariunt* MDCCC *denarios.* Δισχίλιαι πεντακόσιαι μυριάδες, *millies sestertium. Roscii sexagies binis millibus emptum. Quum dicuncuntur tot millia nummum, sestertios intelligi, non denarios. Eoque male duo millia reddidisse Plutarchum* δισχιλίας δραχμάς, *& frustra defendi. Plautus tentatus. Appulejo in Apologia vetus scriptura firmata. Cato qui dicatur in stipe Apollinis accepisse denarium? Cato quindecimvir. Quindecimviri sacerdotes Apollinis. eoque domi cortinas habebant. Vnde Valerio Flacco lux.*

PRimus e Sophistis Protagoras mercede docuit, πρῶτος γὰρ παρέδωκεν Ἕλλησι πρᾶγμα οὐ μεμπτόν, inquit Philostratus: & idoneam rationem subjicit: ἃ γὰρ σὺν δαπάνῃ σπουδάζομεν, μᾶλλον ἀσπαζόμεθα τῶν προῖκα. Ab eo tempore grammaticis & rhetoribus, modo disciplina & adsiduitate scholas tuerentur, ampla emolumenta non defuerunt. M. Anto-

nius Gnipho de mercedibus non paciſcebatur, eoque plura ex liberalitate diſcentium conſequebatur. Remmius Palæmon ex ſchola quadragena annua capiebat. Tantidem docendum conduxit Calvinum Eſicium equitem Romanum L. Appulejus. Verrius Flaccus habitationem in palatio & centena ſeſtertia in annum ab Auguſto meruit. Taceo ſervos literatores immanibus pretiis emptos, dein manumiſſos. Iulius Cæſar addidit honorem, omnes liberalium artium doctores, quo libentius & ipſi urbem colerent & cæteri appeterent, civitate donando. Tamen eos extra claſſem projeciſſe & non niſi capite cenſos feciſſe volunt Ovidium lib. III. Faſtorum:

Nec vos turba feri cenſu fraudata magiſtri
Spernite. diſcipulos attrahit illa novos.

Olim legebatur *ſenſu*, quod quidam ex his, quos interpretantur, juvare ſe crediderunt loco Perſii, Sat. III. *non ſano laudanda magiſtro*; Sc. Gentilis in Parergis loco Platonis, ubi pædagogos ὑποβαρβαρίζοντας nominat, quod ſint ingenio illiberali & aſpero. Nuper *cenſu* placuit. Sed non huic generi, quam cuivis alii, magis hoc conveniens: cum ſint & in illis tam qui habeant cenſum, quam qui careant, prout quiſque frugi aut quæſtus contemptor eſt. Orbilii quidam & Valerii: quid qui quadragena, qui centena annua caperent?

perent? At alii, non hoc vult, inquiunt, Ovidius, ſed fraudatos Minervali, quod hoc die ſolvebatur. Quare autem hi quoque magis, quam omnes mercedem merentes, ubi in fraudatores inciderunt? Quid vulgarius & nunc & olim, quam milites fraudari ſtipendio a centurionibus? Quis ideo milites dixit *turbam cenſu fraudatam?* Tamen, ut hi præter cæteros fraudarentur, bene ſibi explicuiſſe viſus illuſtris adoleſcens: fraudis cauſam dediſſe ferias, quum a parentibus data in magiſtrorum ſtipendium ludis & bellariis deſtinarent pueri, metu poſtea & pudore ad ſcholas accedere non auſos, reliquiſſe didaſcalos ſine mercede, ſine diſcipulis: ideo potiſſimum, *novos attrahit*, dici, quia veteres emanerent. Sed cur neceſſe fuit minerval iſtud pueris committi, quorum inter manus ſtrangulabatur? non poterant in jure petere, ut Protagoras ab Euathlo? Iam emanendi & itandi omne arbitrium penes pueros erat ipſos? Denique ſcio illud: *Ars illi ſua cenſus erat*: non ſolent tamen veteres *cenſum* pro ſalario aut dubio reditu dicere, quum ſit ipſum ſtatum, ut ſic loquar, & fundatum patrimonium. In quo valde improbandus ſermo diſerti hoc ſeculo ſcriptoris: *militare munus annuumque muneris cenſum offert Caprio: offerendum cenſum annuum duorum millium florenorum: non ſolvendum*

dum autem hunc censum &c. quæ nunquam Roma vetus audiit. Quid ergo est? nempe graviore morbo laborare hunc Ovidii versum, haud scio, an ita curandum:

Nec vos thure, feri, censum fraudare, magistri,
Spernite. discipulos attrahit illa novos.

In Mss. invenimus *fraudante* & *fraudate.* Nec pœniteat vos, duri magistri, detrahere aliquantum patrimonio, quod in thus deæ libandum impendatis. *Censum fraudare*, ut *fraudare genium.* Statius in Lacrimis Etrusci:

Quam dives in usus
Natorum totoque volens excedere censu.

Spernite fraudare, ut, *Sperne repugnando tibi tu contrarius esse.* Idem, quod *noli.* Sic Grammatici. Rhetoribus Vespasianus quum ingenia & artes maxime foveret, primus ex fisco annua centena constituit: & M. Fabium Quintilianum ex Hispania Romæ inquilinum stipendium e fisco accepisse testis Eusebius. Ab Trajano honor & dignatio tanta dicendi magistris & sapientiæ professoribus, ut per eum spiritum & sanguinem & patriam recepisse studia prædicent Plinius & Iuvenalis. Hadrianus omnes professores honoravit & divites fecit: in summa familiaritate Epictetum & Heliodorum philosophos, tum grammaticos & rehtoras habuit: doctores, qui professioni suæ inhabiles videbantur, ditatos honoratosque a professione

ne dimisit. Antoninus Pius grammaticis & rhetoribus & philosophis per omnes etiam provincias & honores & salaria detulit. Finivitque numerum, quot quibus in civitatibus exhiberi publice deberent: metropoles gentium quinque ut tuerentur rhetores, grammaticos totidem: juridici conventus (sic enim Plinius vocat, quos Lex dicit *habere forum causarum*, *vel loca judiciorum*, dictos inde, quod magistratus provinciales ibi jurisdicendi causa conventus & fora agere solerent, & vicini populi eodem disceptandi ergo concurrere) quatuor qui docerent utramque doctrinam: reliquæ minores civitates tres sophistas & grammaticos totidem. In philosophis numerum non terminavit, quia rariores reperiebantur, sed hæreses sive disciplinas elegit, e quibus, si daretur, omnibus aliquos probarent atque alerent, Stoicos, Platonicos, Epicureos, Peripateticos. Honorum loco præcipuas immunitates & vacationes munerum duco: *immunes esse gymnasiis, sacerdotii stantes, & neque ad frumenti & vini & olei emptiones & præpositiones, & neque judicare, neque legatos esse neque in militia numerari nolentes, neque ad alium famulatum cogi.* quæ verba sunt L. vi. π. VIII. D. de excusationibus. Sed haud dubie corrupta: quid enim est *sacerdotii stantes?* Cujacius ἀτελεῖς γυμνασιαρχιῶν, ἀγορανομιῶν,

debebat. Legit ergo : καὶ τὰς ἀτελείας καὶ τὸ ἱερῶσθαι. Immo immunes erant, si vellent. Quando enim privilegiariis non licuit favori pro se introducto renuntiare? Nam etsi quædam erant sacerdotia, in quæ *delecti specie religionis omnes fortunas effundebant*, ut loquitur Tacitus XIV. ann. tamen alia erant lauta & non recusanda. Vnde Philostratus, ubi Scopeliani patrem ἀρχιερέα τῆς Ἀσίας fuisse ait : ὁ δὲ στέφανος οὗτος πολὺς καὶ ὑπὲρ πολλῶν χρημάτων. Sic Smyrnæi πάντας σὺν οἴκοι στεφάνους ἐπὶ τῇ τοῦ Πολέμωνος κεφαλὴν συνήνεγκαν. Quod si factum est ante rescriptum Antonini, at non illud quod Euodianum provexisse notat τὰς μὲν οἴκοι τιμὰς ἐς τὸν ἀρχιερέας περὶ καὶ στεφανουμένους τῷ ἐπὶ τῶν ὅπλων, τὰ δὲ τῆς φωνῆς ἆθλα ἐς τὴν Ῥώμην καὶ τὸν ἐκεῖθεν θρόνον. Sic complures & annonam procurasse & legationes obiisse, & aliis, quæ excusare poterant, muneribus ultro functos legimus. Neque enim aliud voluit Antoninus, quam quod exprimit Constantinus l. I. Cod. Theod. de Medicis & Professl. *Fungi eos honoribus volentes permittimus, invitos non cogimus.* Salaria quæ e fisco grammaticis, rhetoribus & philosophis decreta, μυρίας δραχμὰς statuunt Lucianus in Eunucho : καὶ τὰ ἆθλα οὐ βοείη τις ἦν κατὰ τὸν ποιητὴν, οὐδ᾽ ἱερεῖον, ἀλλὰ μύριαι κατὰ τὸν ἐνιαυτὸν ἐφ᾽ ὅτῳ συνεῖναι τοῖς νέοις. iterumque : ἀξιόπιστον καὶ πρέποντα ταῖς

 μυρί-

μυρίαις, ἃς χρὴ παρὰ βασιλέως ἀποφέρεσθαι: & Philoſtratus in Theodoto: Προέστη δὲ καὶ τῆς Ἀθηναίων νεότητος ἐπὶ ταῖς ἐκ βασιλέως μυρίαις; rurſum in Chreſto: Ἀδριανοῦ δὲ καθιδρυθέντος εἰς τὴν Ῥώμην, ἐψηφίζοντο μὲν οἱ Ἀθηναῖοι πρεσβεύσασθαι ὑπὲρ Χρήστου, τὸν Ἀθήνησιν αὐτῷ θρόνον ἐκ βασιλέως αἰτοῦντες. Ὁ δὲ παρελθὼν εἰς αὐτοὺς ἐκκλησιάζοντας διέλυσε τὴν πρέσβευσιν, ἄλλα τε διαλεχθεὶς ἀξιόλογα; καὶ ἐπὶ πᾶσιν εἰπὼν, οὐχ αἱ μυρίαι τὸν ἄνδρα. Quibus Philoſtrati locis indiligentem interpretem fuiſſe recte monuit ad Pium Capitolini Salmaſius: & prior quidem facile intelligitur: poſterioris animanda interrogatione putem illa: Οὐχ αἱ μυρίαι τὸν ἄνδρα; ut intelligas, αἰτοῦσι vel ζητοῦσι. Senſum autem nobis oportet eſſe ambiguum, qui nihil proximorum iſtis verbis divinare poſſimus. Sunt autem ita concepta, ut & Sophiſtæ modeſtiam præferre poſſint, quaſi diceret, annon αἱ μυρίαι virum quærunt, ut ait Lucianus, αὐταῖς πρέποντα; ſe talem eſſe diſſimulans: & arrogantiam dicam an fiduciam ſuperbiamque meritis quæſitam, ceu non ille τὰς μυρίας, ſed αἱ μυρίαι ipſum ambirent. Vt in Armorum Iudicio vir ille militaris:

quæritur iſtis
Quam mihi major honos, conjunctaque gloria noſtra eſt,
Atque Ajax armis, non Ajaci arma petuntur.

Cæte-

Cæterum μύριαι δραχμαὶ, sive Pius, ut Capitolinus, sive Marcus, ut Philostratus videntur velle, eas grammaticis, rhetoribus & philosophis primus contulerit, efficiunt Romanæ monetæ sestertia quadraginta, aureos quadringentos; at nostræ coronatos mille. Sic recte Salmasius ad Augustam historiam. Pergit: Tatianus rhetor ἐτησίους χρυσοῦς ἑξακοσίους eos in stipendium accepisse dicit, quæ " sexcentorum aureorum summa, non μυρίας " δραχμὰς, sed μυρίας δισχιλίας continet. Hic " passus est ἀνθρώπινόν τι. debuit enim dicere " μυρίας καὶ πεντακισχιλίας. Centum aurei Romani sunt decem millia nummum, duo millia quingenti denarii. Ergo sexcenti, sexaginta millia nummum, quindecim millia denarium, nostri coronati mille quingenti. Deinde Tatianum cum Luciano & Philostrato in concordiam ita redigit vir summus, ut hos breviter ac rotunde μυρίας dixisse putet, quamvis darentur μύριαι καὶ δισχίλιαι: & ideo scribendum esse apud Eumenium de scholis restaurandis, *sexagena millia nummum*, (non *sexcenta*) quæ summa reddat μυρίας καὶ δισχιλίας δραχμάς. At μύριαι καὶ δισχίλιαι δραχμαὶ, duodecim millia denarium, sunt XLVIII millia nummum sestertium, CCCCLXXX aurei Romani, CIↃCC coronati. Voluit igitur utroque loco μυρίας καὶ πεντακισχιλίας scribere. *Sexagena* pro *sexcentis* legendum

apud Eumenium præcepit Casaubonus ad Suetonii Othonem: contra quod ipse fatetur eruditissime a doctis viris disputatum: sed se illis non moveri. Si tamen diligenter inspicias Eumenium, & quæ ad illum Livinejus, (nam hic, opinor, est, qui contra Casaubonum disputavit) fortassis movebere: omnino enim Eumenii erat singularis & extra communia ponenda persona. Vindicat & Eumenio *sexcenta* sua Petitus, sed ejusdem erroris se alligat in aureis ad denarios reducendis. Adducto enim Tatiani loco, Aurei sexcenti, inquit, sunt μύριαι καὶ δισχίλιαι δραχμαὶ, sive sexagena millia nummum. Immo, καὶ πεντακισχίλιαι. Sed nec Tatiani cum Philostrato conciliatio, quam facit Salmasius, accipienda est. Ille enim: Ὥστε παρὰ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ἐτησίους χρυσοῦς ἐξαιρέτους λαμβάνειν τινάς. Dicit τινὰς, ergo non omnes: &, ut rem exaggeraret, quod maximum paucis eximiis concessum, nominat; non ordinarium & promiscuum. Hanc vim particulæ τινὰς agnoscit etiam Casaubonus. Nunc ad alia. Modestinus IC. in l. x. D. de Pollicitationibus: *Septicia certamen patriæ suæ pollicendo, sub hac conditione pollicita est, ut sors* (τριῶν μυριάδων) *apud eam remaneat, & ipsa usuras semissales ad præmia certantium resolvat.* Valde vellem, satis mihi esset animi ad exstirpandum τὸ *pollicendo*, tanquam librario-

rum,

rum, non auctorum Iuris additamentum:
certe ſic convenientior veteri Latio flueret
oratio. *τρεῖς* autem *μυριάδες*, inquit *ὁ πάνυ*, “
cap. VII. de M. V. in illa lege ſunt *triginta* “
millia denariorum, quæ ſemiſſibus uſuris red- “
dunt annua *decem & octo millia denariorum*. “
Ita paſſim loquuntur auctores Græci, qui “
ſub imperio Romano ſcripſerunt: ut apud “
Dionem in Nerone, *διχίλιαι πεντακόσιαι μυ-* “
ριάδες de denariis intelligendæ, quæ ſumma “
ter millies ſeſtertium, ut mos erat Romanis “
loqui, efficiebat. Duo hic errores immanes. “
Semiſſes uſuræ ſortis centum denariorum
ſunt annui denarii ſex, mille denarium ſexa-
ginta, decem millium ſive *μυρίων δραχμῶν*
ſexcenti: ergo triginta millium ſive *τριῶν*
μυριάδων mille octingenti. At octodecim
millia ſemiſſibus uſuris quotannis ſolvenda
ſortem requirunt trecentorum millium. Qui
vero octodecim millia in triginta ſtipulatus
eſt, idem ſex millia in decem millia, ſexcen-
tos in mille, ſexaginta in centum pactus
eſt, atque adeo quinas, ut ait Horatius, mer-
cedes capiti exſecuit. Ita ex quinis centeſi-
mis ſemiſſes fecit uſuras vir illuſtris. Nihilo
levius peccatum in loco Dionis. Nam quum
μυριὰς ſive decem millia denarium ſint qua-
draginta millia ſeſtertium; *πεντακόσιαι μυ-*
ριάδες, quinquagies centena millia dena-
rium, ducenties ſeſtertium; *χίλιαι μυριάδες*

centies

centies centena millia denarium, quadringenties sestertium; necessario διχίλιαι πεντακόσιαι μυριάδες, ducenties quinquagies centena millia denarium, sunt *millies sestertium*, non amplius. Et tamen quasi emendaturus quod hic fuerat offensum, in Erratis substitui jussit: summa *sexies millies*. Hic tertius error haudquaquam decedens prioribus. Sexies millies sestertium Græce dicitur μυριὰς μυριάδων πεντακισχίλιαι μυριάδες, millies quingenties centena millia denarium. At ter millies sestertium ἑπτακισχίλιαι καὶ πεντακόσιαι μυριάδες. Atque ita prorsus apud Dionem legitur, quem inspicere non permisit sibi ὁ πάνυ, ut Lamias turres & pectines solis loqueretur. De Seneca: οὐσίαν ἑπτακισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων ἐκτήσατο. Quod *ter millies* apud Tacitum dici, nemo ignorat.

Roscii bona, quæ erant sexagies, *duobus millibus nummum* emisse Chrysogonum Sullæ libertum, commemorat Cicero. Plutarchus δισχιλίων δραχμῶν, notatus ob id a Scaligero, quando *nummus* & *sestertius* apud omnes utriusque linguæ auctores passim ἀντιστρέφονται. Rualdus, qui Plutarchum accusat, tanquam in summis pecuniæ Romanorum Græco nomismate declarandis nunquam satis accuratum, quod sibi tam laxe permittit, hoc saltem in loco non concedit Scaligero, & satis prolixe *nummum* aliquando Latinis

pro

pro denario usurpatum esse probare contendit. Quod, opinor, haud ignoravit Scaliger: sed censuit, quod verissimum est, quoties dicunt Latini, *mille nummum*, *duo millia* & deinceps *nummum*, tum eos non alios quam sestertios, ut erat in formulis, *nummi unius*, *assium quatuor*, intelligere. Plauti ex Pseudolo & Truculento verbis exsultat. Sed ne huic quidem tacuit Scaliger, *nummum*, quippe palliatos introducenti, aliter accipi, tantum in eo lapsus, quod drachmam statuit pro didrachmo. Cæterum quia Plautus illis locis pro didrachmo ponit, frustra istis utitur Rualdus ad faciendum *nummum* drachmam. Nihilo verecundius, quod Theophilum χιλίους νούμμους reddere *mille asses* obtestatur. Quid? tam ineptum putavit Scaligerum, ut nesciret laxe vocabulum *nummus* dici de quavis pecunia ex ære, auro, argento, ferro, corio? Hoc voluit, *nummum* κατ' ἐξοχὴν esse sestertium, & quum Latini vetustiores certum appellant numerum nummorum, tum eos intelligere non aliud genus, quam sestertios. In loco Pseudoli, etsi parum intersit, componit disjungenda. nam *nummus* ille *argenti* a. I. sc. I. v. XCV. & sc. III. v. LXVI. non proprie est illa drachma, qua restim se velle dixerat emere Callidorus, sed simpliciter quodvis argenteum nomisma: neque enim tetradrachmum aut obolum

aut

aut triobolum facilius reperiebat quam drachmam. Quod si esset, tamen in palliata foret is nummus Græcus: ut etiam apud Terentium in Heautontim. ubi sine dubio *mille nummum* sunt, quas antea *mille drachmarum argenti*, post *decem minas* dicit. Ego si auferre possem, Plautum quoque, ut Terentium, *nummum* pro drachma dixisse ita acciperem in loco vexatæ interpretationis, Mostellar. a. II. sc. I. *qui hastis trium nummorum causa subeunt sub falas.* Lipsius & Puteanus tres asses intelligunt: Scaliger & Petitus ad Ll. Att. tres ἡμιχρύσους triginta drachmas argenti: quibus supra responsum. Hotomannus tres obolos facit, qui sint seni asses. At obolus binos asses habet cum semisse & sextante, octo nimirum chalcos, cum tribus chalcis as respondeat. Nam drachma vel denarius sex obolos, sedecim continet asses, obolus octo chalcos. Ergo drachma XLVIII chalcos: quos si dispenses per sedecim asses, cuique assi veniunt tres chalci: ter enim sedecim sunt XLVIII. Ita chalci octo, bini asses & octo duodecimæ assis, hoc est semis & sextans. Sed si mihi concedatur, Plautum dixisse *nummum* pro drachma, vincam depromptum hoc ex Aristophanis Acharnensibus:

Ὁρῶν πολιοὺς μὲν ἄνδρας ἐν ταῖς τάξεσι·
Νεανίας δ', οἵους σὺ, διαδεδρακότας·
Τοὺς μὲν ἐπὶ Θρᾴκης μισθοφοροῦντας τρεῖς δραχμάς.

Eoque

Eoque nihil pertinere ad militem Romanum, ſed ejus loci, ubi ſcena eſt. De mure Caſilini vendito non eſt quod miſeretur Caſaubonum, cui hæc bella obſervatio non venerit in mentem. Non ſtatueret ille nunc aliter quam olim, ſi tam corpore quam per gloriam viveret. Veriſſimum enim eſt quod ſtatuit, auctores, qui *ducentis nummis*, quique *ducentis denariis* vel *drachmis* ajunt venditum, diſſentire: neque unquam vel Plinius vel quiſquam in pretio rei non Græcæ deſcribendo *nummum* pro drachma poſuit. Cicero claudit agmen lib. III. in Verrem: ubi, quum Verrem induxiſſet dicentem: *mihi frumento non opus eſt, nummos volo*: fingit excipientem aratorem Siculum: *non ſperaveram me ad denarios perventurum*. Quid ſi dixiſſet, *pecuniam volo, argentum volo, æs volo*: colligeret inde, *pecuniam*, *argentum*, *æs*, neceſſario eſſe denarium? At hoc ſonant verba illa perſonati Verris: non enim præciſe denarios poſcit, ſed pro frumento pecuniam. Sic mox: *Senatus te voluit mihi nummos dare, me tibi frumentum metiri: Tu eos nummos, quos mihi Senatus dari voluit, ipſe habebis; a me cui ſingulos denarios dari oportuit, binos aufers?* Ne *denarii* quidem præciſe hic ſunt formæ denariorum, ſed quaterni ſeſtertii, ſive in quatuor formis, ſive in una. Sic paullo ante: *Quid ergo a me tibi nummorum dari poteſt, quum*

senatus tibi quaternos nummos dederit? Vbi *quaterni* isti procul dubio sunt sestertii: sed priore membro *nummi* quævis pecunia. Nam „ illa interrogatio: quum bona Roscii fuerint „ sexagies, qui potuit vel ausus est ea usque „ adeo elevare Chrysogonus, ut solum bis mil- „ le sestertios in eorum pretium offerre non „ erubuerit? hæc, inquam, interrogatio vix decet eruditum hominem. Quasi non paris impudentiæ sit duo millia denarium offerre pro eo, quod est sexagies, & bina sestertia? Quasi non amplissima prædia in istis auctionibus sestertio nummo addicta sint? Appulejus in Apologia refert, apud Varronem lectum sibi Q. Fabium, *cum quingentos denarios perdidisset, ad Nigidium consultum venisse: ab eo pueros carmine instinctos indicasse, ubi locorum defossa esset crumena cum parte eorum, cæteri ut forent distributi: unum etiam denarium ex eo numero habere M. Catonem Philosophum, quem se a pedissequo in stipe Apollinis accepisse Cato confessus est.* Casaubonus hic sensit aliquid esse moræ, ideoque legit: *in stipem.* „ hoc est, inquit, cum vellet stipem Apollini „ conferre: quod tamen apparet eum non fe- „ cisse, negotiis, credo, præter expectationem „ impeditum. Quærit etiam cur a pedissequo acceperit pecuniam Cato?. Et respondet, quia olim moris non fuerit, ut viri honesti per urbem incedentes pecuniam secum gestarent;

ſtarent; pediſſequorum illos comitantium id munus & onus fuiſſe. Et adfert elegantia, ut ſolet, ſed, quod ipſe ominatus eſt ſibi, præter inſtitutum. Hæc tamen certatim ſecuti Voverius, Gentilis, Elmenhorſtius. At Flor. *in ſtipe*, ut editum olim. Et, ſi quid video, verius eſt. Non conferre illam ſtipem Apollini Cato voluit: in quo novum ſibi nodum fecit vir ſummus, & ſatis perfunctorie ſolvit: ſed ut famulus Apollinis, ſi quis unquam, caſtus & ſanctus, dei ſui nomine accepit. Quindecimvir erat libris Sibyllinis. Plutarchus: Ὁ δὲ Κάτων ἐπειδὴ τὴν ἱεροσύνην ἔλαβεν Ἀπόλλωνος. Stipes diis infundi ſolitas, atque adeo etiam Apollini, notius eſt, quam ut debeat probari. Has, ni fallor, ſacerdotes accipiebant, & inter ſe partiebantur. Intelligo igitur pediſſequum illum neſcio cujus aut ſuæ aut domini religionis cauſa denarium illum ſtipem Apollini ſolenni die dediſſe, & Catonem ſacerdotem cava manu accepiſſe. Neque enim ſoli Auguſto uſitatum, quod ſcribit Suetonius cap. XII. *ex nocturno viſu etiam ſtipem quotannis die certo emendicabat a populo, cavam manum aſſes porrigentibus præbens*. Ergo *in ſtipe*, eſt dum ſtipem nomine Apollinis accipit, inter cæteras ſtipes. Quindecimviros autem fuiſſe ſacerdotes Apollinis adeo certum eſt, ut & inſigne ſacerdotii, tripodis inſtar, domi habe-

 rent.

rent. Vnde intelligendum illud Valerii Flacci in principio: *ſi Cymaa mihi conſcia vatis Stat caſta cortina domo.* In quo mire laborarunt interpretes, & inter alios Barthius tribus locis Adverſariorum. Significat autem Valerius, ſe Quindecimvirum eſſe, & Phœbum ita ſibi propitium optat, ut ipſe domi cortinam ejus religioſe caſtus ſacerdos habeat. Servius ad III. Æneidos : *patriaſque obtruncat ad aras : Hinc ergo & Delphinum ajunt inter ſacrata Apollinis receptum : cujus rei veſtigium eſt, quod hodieque Quindecimvirorum cortinis Delphinus in ſummo honore ponitur : & pridie quam ſacrificium faciunt, velut ſymbolum, Delphinus circumfertur, ob hoc ſcilicet, quia Quindecimviri librorum Sibyllinorum ſunt antiſtites : Sibylla autem Apollinis vates & Delphinus Apollini ſacer eſt.* Nihil ad Flaccum interpretandum accommodatius.

CAP. XII.

Petronius emendatus. Sicel, vox nihili. Dipondius pro didrachmo non dicitur Latine. Lupini aurum comicum, non veri nummi. Cicer lupinuſque tenuiorum eſca. Quadrans minima area pecunia Romanis. Lex Sempronia cur ſemiſſis & trientis mentionem faciat. Septunx, bes, dextans, deunx &c. non fuerunt nummuli. Quadrans ultimus, ὁ ἔσχατος κοδράντης, non fuit nummus a quovis alio quadrante diverſus. Locus Euangeliſta Matthai. Κοδράντης τὸ πῦν, quomodo Heſychio. Male dicuntur area moneta duo genera fuiſſe, quorum alterius

rius maximus libra, alterius uncia æris constiterit. Assarius dictus as non tantum, cum sicilico æris constitit, sed etiam, cum semuncia.

PEtronius Arbiter: *Mihi plane placet emere, quamvis nostrum sit, quod agnoscimus, & parvo ære recuperare thesaurum, quam in ambiguam litem descendere. Sed præter unum dipondium sicel lupinosque quibus destinaveramus mercari, nihil ad manum erat.* Tentaverunt horum verborum medicinam principes in litteris viri, Turnebus, Cujacius, Scaliger. Turnebus legit, *unum dipondium scilicet lupinosque*: constare autem lupinos adsimulasse veros nummos. Cujacius interpretatur *dipondium sicel* a vilitate, quod penderet drachmas duas: esse enim *sicel* apud Latinos & Græcos quartam partem unciæ & stateris medietatem drachmas appendentem duas, apud Hebræos autem unciæ esse pondus. Scaliger probat: *præter unum dipondium sicilicum, quibus lupinos*: vel *dipondium sicilicumque*: quod nunc editiones perambulat. Nos vero cur non acquiescamus Turnebo, in causa est, quod *lupinos*, quamvis aurum esset comicum, tamen nemo erat tam insipiens, ut in foro justaque emptione eos pro ære, nedum pro auro, sibi pateretur obtrudi. Cur Cujacio, quod illud *sicel* est sine exemplo auctorum melioris ævi dumtaxat; quod *siclus* non debet cum *sicilico* confundi, quod

illa *ἀκυρολογία dipondii* pro didrachmo est intolerabilis. Cur Scaligero, quod *ſicilicus* apud Romanos ponderis numero aut diviſoris, nunquam nummi, fuit; vixque infra quadrantem, certe non infra ſextantem nummus percuſſus. In rationibus ad denarium ſicilicus quidem varie componitur cum aſſis partibus ad partes æris explicandas: ſed nunquam cum aſſe, nedum cum dipondio. Neque in vulgari ſermone iſtis ratiocinatorum formulis utebantur. Poſt hos Barthius quoque quaſi exploratum tradit, *dipondium* bidrachmam dicere, *ſicel* enim *dupondium* duas drachmas valere, quia ſive Priſcianus ſive Remmius:

Drachmam ſi gemines, erit is quem dicier audis
Sicilicus.

Patere autem *lupinos*, aurum illud comicum, monetam tamen alicujus pretii fuiſſe ex auctore carminis de ponderibus:

Semioboli duplum eſt obolus: quem pondere duplo
Gramma vocant, ſcriptum noſtri dixere priores.
Semina ſex alii ſiliquis latitantia curvis
Attribuunt ſcripto, lentes veraciter octo,
Aut totidem ſpeltas numerant triſteſve lupinos
Bis duo.

Ergo repoſitum voluit: *unum dipondium ſicel, lupinos quinque, quibus deſtinatum quiremus mercari*, lib. XXI. Adverſ. cap. VI. Hæc quoque jam confutata ſunt; nam & *bidrachme*

chma & illius *dipondii* pro iſta bidrachma eoſdem habet auctores, id eſt, nullos. Ne autem Priſciano vel Remmio abuteretur, ipſe titulus libri monere illum poterat, qui eſt de ponderibus, non de nummis. An *ſcriptula*, *lentes*, *ſpeltæ* fuerunt nummi? Iuxta profecto ac lupini. Nos Hebræos ſiclos & imaginarium *ſicel ſicilicumque* nummum ex Petronio relegamus: *lupinos* autem cum Scaligero mercem, non nummum, accipimus: & ſcriptum ab auctore cenſemus: *præter unum dipondium, quo cicer lupinoſque deſtinaveramus mercari.* In cœnam puta pauperculam & Cynicam. Conjungit eadem Horatius lib. II. Sat. III.

In cicere atque faba bona tu perdaſque lupinis.

Apud eundem de Arte: *fracti ciceris & nucis emptor*. Et ipſe de ſua pertenui cœna lib. I. Sat. VI.

Inde domum me
Ad porri & ciceris refero laganique catinum.

Sic & in Martialis cœnula lib. v. epigrammat. LXXVIII,

Et fervens cicer & tepens lupinus.

Hic me admonet Savoti & recte notatum contra Turnebum, Muretum, Lambinum, *lupinum* nummum non fuiſſe (etſi propterea non neceſſe erat corrigi apud Horatium: *quid diſtent erva lupinis*: nec docendi eramus, *erva* diſſyllabon eſſe) & perperam traditum,

multo plura fuisse æra pecuniaria, quam adhuc credidimus. Plutarchus in Cicerone scribit τὸ λεπτότατον χαλκοῦ νομίσματος κουαδράντην dixisse Romanos. Id Savotus non tantum negat, verum & *scriptulum*, & *sextulam*, & quascunque partes æris facit Volusius Mæcianus, formas fuisse signatæ pecuniæ existimat. Quod si quis obstrepat, ponderum potius illa vocabula quam æris esse, ei putat silentium impositum verbis Volusii: *Ponderis eadem divisio, quæ æris.* At enim illa *divisio* æris haudquaquam significat totidem esse formas pecuniæ æreæ, qua tum utebantur: sed has fuisse quondam partes æris rudis, & ut multum concedamus, etiam signati gravis; post assem sextantarium, certe uncialem factum tantummodo nomina adhibita ad omne solidum dividendum, ad pondera & mensuras explicandas; ad pecuniam extra illam communem causam non adhibita, nisi in rationibus ad denarium & victoriatum, excurrenti æri exprimendo. Formæ autem nummi ærei publicæ non fuerunt bonis temporibus præter dipondium, sesquassem, assem, semissem, trientem, quadrantem. Cujus rei argumentum evidens & elegans præbet lex Sempronia: *ut semisse & triente plebi frumentum daretur*, ut est in epit. Livii LX. Quid enim opus dicere *semisse & triente*, si *dextans* nummus fuisset?

Semis

Semis & triens conjuncti in partibus æris efficiunt dextantem vel decuncem. Volusius: *In dextante sunt unciæ decem* &c. *Semis & triens.* Peccant similia Hotomannus, qui *septuncem, bessem, dextantem, deuncem, sescunciam, unciam, semunciam, sextulam*; Snellius, qui *sembellam, unciam, sextulam*; Capellus, qui *unciam, sembellam, libellam, lupinum, sicilicum*, nummos æreos faciunt. Plutarchus autem quemadmodum ignorare potuit, quod suo tempore λεπτότατον esset æs in pecunia? Respondet lepide Savotus, ambiguum esse vocabulum *quadrantis*; significare enim & quartam partem cujusvis summæ, & formam nummi, & si qui veterum *quadrantem* dicant minimum æreorum nummorum, eos intelligere *novissimum quadrantem*, qui diversis seculis diverso pondere fuerit. At distinctio illa significationum vocis *Quadrans* hic perfrigida est, quum dubitet nemo, quin Plutarchus quadrantes illos, a quibus Clodia *Quadrantaria* dicta est, non partem quartam summæ cujusvis, sed nummulos veros intelligi voluerit. Deinde falsum est *novissimum quadrantem* esse proprium genus minuti æris, separatum ac distans vel pretio vel pondere a quolibet alio quadrante. Origo erroris verba sacrata apud Matth. cap. V. Οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην. Hic ego quidem scio Græ-

cos nonnullos τ ἔσχατον κοδράντην peculiarem nummum interpretari : ſcio etiam & miror Iac. Cappellum eos ſequutum, cui hic nummulus eſt æreus tantilli pretii, ut vix duodecimam Attici grani argentei partem æquaret : adeo ut DCCCLIX iſtiuſmodi quadrantes pretium Atticæ drachmæ non ſuperarent. Salmaſius quoque magnam inſcitiam vocat dicere, a Marco non aliter uſurpatam vocem κοδράντης atque a Matthæo, nec *quadrantem* dici poſſe *ultimum*, qui in ſpecies ulteriores & minores nummos dividatur. Matthæo κοδράντης nummus eſt, inquit, & quidem ultimus minimuſque, quod convenit cum ſignificatione quadrantis Romani, qui λεπτότατ☉ fuit Romanæ pecuniæ. At apud Marcum δύο λεπτὰ dicuntur quadrantem efficere. Ergo Marco κοδράντης non eſt ultimus nummus, ſed τὸ λεπτόν. idemque cum Luca magis convenit, qui λεπτὸν ἔσχατον facit, quam cum Matthæo. Hæc omnia miror magis, quam ſequor. Quid eſt enim verbis ſacratis vim facere, ſi hoc non eſt. Ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην, ait, hoc eſt, donec ita ſatisfacias, ut ne quadrans quidem unicus apud te ſubſideat, tibi remittatur, mihi exigendus reſtet. Pro eodem potuiſſet *trientem*, *ſemiſſem*, *aſſem*, *dupondium*, *obolum* ponere. Itaque Lucas juſta libertate uſus λεπτὸν ἔσχατον, nihil a Matthæo ſenſu diverſus

versus dixit. Plauti *diobolare scortum*, & *homo trioboli*, & Vatinii *simius non semissis*, & M. Senecæ *dipondii lenonis*, pretio non differunt, non quasi bini oboli sint Græcis proprie tantumdem, quantum Romanis nummus dipondius, quod falso inculcant ad Pœnolum Plautinam, quum bini oboli sint drachmæ pars tertia, dipondius octava, sed quod hi omnes, qui istis æstimantur, pretii sunt unius, hoc est, aut nullius aut vilissimi. Genera hæc loquendi sunt translata, certum & parvum pro quovis minimo vel nullo designantia: & omnia juxta minimum vel nullum pronunciant hoc usu, etsi proprie & aliquid nec omnium minimum dicant. Sic igitur *ultimum quadrantem* solvere cogitur, non qui dat nummum tam minutum, ut in alios minores dividi non possit (ita enim & *quadrantem ultimum* solveret, qui nihil daret præter hunc nummum) sed qui tanta acerbitate debitum exigitur, ut ne quadrans quidem illi condonetur. Sic Horatius lib. II. epist. II.

collecta viatica, multis
Ærumnis lassus dum noctu stertit, ad assem
Perdiderat.

Eodem sensu, *ad extremum assem*, *ad teruncium*, *ad quadrantem* potuisset dicere, si libuisset, aut versus pateretur. Idem lib. I. Sat. I.

Quod si comminuas, vilem redigatur ad assem.

hoc eſt, totum conſumatur, ad nihilum veniat. Cicero pro Roſcio: *Hic niſi planum facit* HS IↃↃↃ *ad libellam ſibi deberi, cauſam perdit*. Hoc eſt, ſic ut ne libella quidem una deſit. Nihil igitur differt ille *quadrans ultimus* valore ac pretio a primo & medio. Nec alius quadrans Matthæi, alius Marci: nec quamvis ultimus, ideo nequit habere infra ſe minores formas, λεπτὰ vocitata Marco, quæcumque demum illa fuerint: non enim Romana fuerunt, tum utique. Vt ſi *obolum ultimum* dixiſſet, non propterea huic alius eſſet obolus, octo vel decem chalcis æſtimatus. Hinc etiam intelligendus Heſychius, quum ait: Κοδράντης, τὸ πᾶν, ἢ τέταρτον τοῦ φόλλεως. Scaliger accipit, quaſi diceret, quadrantem ab aliis pro toto folle, ab aliis pro quarta parte poni. Et mox ad eadem verba:
„Deeſt, τοῦ φόλλεως. τὸ πᾶν τοῦ φόλλεως. id eſt,
„ſumitur pro tota ſtipe, quæ follem conſti-
„tuit. At Heſychius reſpexit verba Euangeliſtæ, apud quem qui ultimum quadrantem jubetur ſolvere, ab eo petitur omne debitum ne minima quidem parte deducta. Salmaſius adverſus Cercoetium hoc vidit: ſed addit, id ad ſignificationem *aſſis* etiam referendum eſſe: nam *as* τὸ πᾶν, τὸ ὁλόκληρον, unde *ex aſſe*, ex ſolido, & *ad aſſem ſolvere* dicitur, qui totum ſolvit; dein quia as ſub primis & mediis imperatoribus quadrantem æris habuit.

buit. Prior ratio rursus confundit assem divisorem & pecuniam : nam aliter dicitur *hæres ex asse*, aliter *ad assem solvere* vel *perdere*: ibi *as* tota est hæreditas, hic minimus nummus : est enim ita solvere vel perdere, ut ne quidem, qui solvi debeat, vel perdi possit, as unicus supersit. Assem autem sub primis imperatoribus quadrante æris constitisse Plinius credi non patitur. Scribit alibi Savotus, videri usque ad tempora Volusii duo tantum differentia pondera æreæ monetæ Romanis habita : alterum per libram, alterum per unciam divisæ: prius maximam formam fuisse assem libram pondo, postea maximam fuisse assem uncialem: ut quemadmodum quarta pars libræ fuerit prior quadrans, ita quarta pars unciæ fuerit posterior, & sic duarum drachmarum. His in paucis quot peccata? sestertios & victoriatos & denarios octies vult mutasse pondus, de quo silentium apud omnes veteres altissimum : æream pecuniam bis tantum usque ad ætatem Volusii Mæciani, quum palam testetur Plinius, & nemo ignoret asses signatos a libris pondo ad sextantes æris, ab sextantibus ad uncias, ab unciis ad semuncias devenisse. Rursum maximam formam æreæ pecuniæ gravis fuisse ait assem libram pondo : quid ergo sesquas? quid dupondius? Maximam formam æris imminuti fuisse uncialem, verum

rum quidem eſt, ſi de dupondio intelligas, ſed repugnat aliis ejus opinionibus. Didicit enim a Salmaſio ſeſtertium illum æreum, qui bonis temporibus nunquam fuit; dein pugnat contra Salmaſium, aſſem non fuiſſe infra ſemunciæ pondus. Hoc recte. Quando ergo ſemuncialis as, uncialis dupondius, quis locus unciali æreo ſeſtertio? Aut igitur hic non fuit, aut fuit dupondio major, & niſi binas pependit uncias, non potuit eſſe τετρασσάριον, ut volunt. Denique Voluſii tempore ait fuiſſe poſteriorem quadrantem, & quidem duarum drachmarum pondere. Hoc qui poteſt, quum as non fuerit alius tempore Voluſii quam qui tempore Plinii fuit, nimirum ſemuncialis, hoc eſt, quatuor drachmarum? Ergo ſemis conſtabat ſicilico, hoc eſt, duabus octavis unciæ, quadrans dimidiato ſicilico ſeu octava una vel tribus ſcriptulis. Vt quum aſſes librales eſſent, ſemiſſes erant ſex unciarum, quadrantes trium: poſtquam aſſes ſextantarii facti, ſemiſſes unciales, quadrantes ſemunciam æris habuere: ex quo aſſes unciales, hoc eſt quatuor ſicilicorum, ſemiſſes ſemunciales, ſeu binorum ſicilicorum, quadrantes ſicilicum, ſeu duas octavas unciæ retinuere. Hoc enim analogia requirit. Itaque mira & inexcuſabilis inconſtantia eſt Savoti, pag. 185 adfirmantis experientia ponderandi nummos compertum

tum sibi, priscos Romanos etiam ante Volusii ævum habuisse nomismata scriptulum unum pendentia, & p. 186 subjicientis probabile esse, primis Imperatorum temporibus minimas ex ære formas non descendisse infra duas drachmas seu sicilicum ponderis. At hæc sex scriptula ponderis sunt: & utrumque falsum. Non ergo nec prior nec posterior quadrans nominatus ab ea, qua volunt, causa: & tamen salva est Plutarchi auctoritas, quadrantem nummorum æreorum fuisse minimum. Vnum ei potest objici de sextante, idque ex dicto Granii præconis apud Tullium, & Livio lib. XXIX. *Sextante sal & Romæ & per totam Italiam erat.* Nam qui Menenio dicuntur *sextantes collati*, palam est æris gravis fuisse. Varro autem non nummos tantum, quod subinde ingerit Hotomannus, sed etiam partes æris sive libræ exsequitur, qui non fuerunt nummuli. Pro Plutarcho dicere possumus, fuisse olim prima atque altera mutatione, post abundantiore pecunia, majoribus rerum pretiis, feriri desiisse, ut libellæ, sembellæ, teruncii. Notandā & Agricolæ falsa subtilitas. Quum lege Papiria asses semunciales factos dixisset, Istiusmodi autem, inquit, assis dimidium a « Græcis dicitur *ἀσσάριον*, a M. Terentio Var- « rone *assarius*, apud quem est l. I. analogiæ, « *equum publicum mille assarium esse:* ejus autem «

assarii

„ assarii duplum, id est, assem ipsum semuncialem, Græci δυπωνδιον nominavere. Quasi semuncialis as non fuerit dictus *assarius*. Quare autem *assarius* sit dimidium assis? aut quis diminutivum dixit idem esse quod dimidiatum? Ergo *sestertiolum bis decies* Martiali erit decies sestertium: *centum aureoli* eidem quinquaginta aurei. Græci sane assem, qui sicilicum æris sub serioribus Principibus habuit, dixere & ἀσσάριον; non quia dimidium esset assis semuncialis, sed quia verus & usitatus illius temporis as erat, non minus quam antea verus as fuerat, qui semunciam æris habuit: etsi fuissent & sextantarii & unciales. Itaque & tum, cum semuncia constitit, Latinis *assarius*, Græcis ἀσσάριον dicebatur. Testes Polybius, Plutarchus, Varro. Quid igitur hunc postremum contra se adducit? illius ævo dimidium assis semuncialis, non *assarius*, sed *semissis* dicebatur: non enim erat as, nisi semuncialis: & eum tamen *assarium* vocat. An *mille assarium* interpretabitur quinquaginta assium? Nihilo acutior est in τῷ δυπουνδίῳ. Græci nunquam assem appellavere δυπόνδιον, ut nec Latini *dupondium*: sed quod æris olim assem constituebat, id postea factum est binorum assium: idque tum dictum est *dupondii* nomine, non quasi as semuncialis fuerit Græcis δυπόνδιον, sed quia id ipsum duos asses valebat. Nec dubi-

dubitandum, si quis Græcorum Latinam pecuniam verbis in suum sermonem flexis exposuit tum, cum semunciales erant asses, eum tales duos dixisse *δυπουώντιον*, perinde atque idem æris Latinis erat *dupondius*.

CAP. XIII.

Ad l. 11. Cod. de vet. numism. potest. observata. Constantinus auctor solidi quatuor scriptulorum. Ergo non potuit VII *in uncia*, LXXXIV *in libra putare. Scriptulum* CCLXXXVIII *pars libræ. Legis 1. Cod. Theod. de ponderat. emendatio probata. Vncia nunquam* XXVIII *scriptulorum. Cur leg. 1. Cod. de ponderat. truncaverit Tribonianus. Nummus argenteus Servii Tullii non fuit quatuor scriptulorum. Valentinianum non imminuisse libram auri, cum pretium idem relinqueret. Qui circumforanei metalli æstimatione aucta succurrerunt angustiis publicis aut æri alieno, nummos, non libram, mutare soliti. Constantinus, ut auream, argenteam, æream pecuniam mutarit. Pro aureo plus septem scriptulorum fecit solidum scriptulorum quatuor: pro denario trium scriptulorum fecit miliarensem scriptulorum quinque amplius: pro sestertio argenteo follem æreum. Proportio auri ad argentum & utriusque ad æs qualis inde fuerit.* LXXII *solidi libra auri*, LX *miliarenses libra argenti*, XII *folles libra æris. Constantinus gaudens mutationibus veterum institutorum. Libra mutata, ut volunt, maxime noxia ærario. Valentinianus fisci studiosus. Libra occidua quid in actis Marcellini Papæ. Non bene dicitur hæreditas pondo libra comprehensa, pro assis vel æris partibus divisa. Occiduum non idem est quod minutum.*

Iam

IAm de tabula manus. nam & admonuerat *ultimus* ille *quadrans* aliquem huic operæ modum esse debere; & satis erat Romam ære vel nummis divitem juvisse. illam quanto magis libras auri crepantem, tanto moribus & sermone subæratiorem pauperioremque libebat differre. Revocavit ab ipsa calce nos ænigma illud legis 11. Codice de veteris numismatis potestate, Pyleo, Accursio & Andrea, Iohanne de Platea, Luca de Penna, Bartolo, Spinello, Angelo & Purpurato & Covarruvia, Cujacio, Ant. Fabro, Dyno, Hotomanno, Balduino, rejectis & valere jussis, agitatum nuper a viro meritis & honoribus amplissimo Iac. Gothofredo. Verba hæc sunt: *Pro imminutione, quæ in æstimatione solidi forte tractatur, omnium quoque pretia specierum decrescere oportet.* Vbi pæne vocabulum nullum esse non obscurum in-
„ tellectu ait interpres novissimus. Quænam
„ enim *imminutio* illa est? quænam *solidi æsti-*
„ *matio?* quid est *imminutionem tractari?* &
„ quidem *in æstimatione solidi?* quæ sunt *species*
„ illæ *omnes?* quid sibi vult vox *forte?* quis in-
„ telligat illam definitionem, pretia specierum
„ decrescere oportere pro imminutione, quæ
„ tractata fuit in æstimatione solidi? Sic difficultatis lenocinio sententiæ suæ favorem quærit. Prima est *imminutio*. Vult Constantinum,

tinum, quum aureos XLVIII in libram, quaternos in unciam cudi mos esset, statam LXXXIV solidorum libram effecisse, qui singuli quatuor scriptulorum essent: Valentinianum seniorem, non pondere aureorum deminuto, verum extrinseca, ut loquitur, tantum aureæ monetæ mutatione facta, ejusque æstimatione & potestate seu valore impositicio aucto, LXXII solidos in libram, & sic sex in unciam accepto ferri jussisse. eam *libram Occiduam* dictam in actis Marcellini Papæ. & hanc *immunitionem* intelligi. Videamus, quæ possint his contradici. Constantinum audio libram effecisse LXXXIV solidorum, qui singuli quatuor scriptulorum essent. Hæc monstra sunt & simul stare non possunt. Octoginta quatuor nummi, scriptulorum quatuor singuli, conficiunt omnia trecenta triginta sex scriptula. Atqui totius libræ non sunt nisi CCLXXXVIII scriptula. nam *scriptulum* sive scripulum *assis ducentesima octogesima octava pars*, ut inquit Volusius. Cuditur igitur nobis libra quatuordecim unciarum, quippe in qua sint ipsa XLVIII scriptula ultra justum numerum, qui in uncia est quatuor & viginti. Additur, proinde solidos septem, quatuor scripulorum, in singulas uncias a Constantino Magno taxari. Hoc æque injustum est. Si septem solidi putantur in uncia, hi non possunt esse quatuor

ſcriptulorum, ſed trium ſunt & paullo plus quinta parte ſcrupuli vel paullo minus ſextante: ſi ſunt quatuor ſcriptulorum ſolidi, non poſſunt in uncia, niſi ſex, in libra niſi LXXII, putari. Hic intentatur nobis lex I. Cod. Theod. de Ponderatoribus: *Si quis ſolidos appendere voluerit, auri cocti ſeptem ſolidos, quaternorum ſcriptulorum, noſtris vultibus figuratos, adpendat pro ſingulis unciis; quatuordecim vero pro duabus: eadem ratione ſervanda & ſi materiam quis inferat, ut ſolidos dediſſe videatur.* Quæ verba reſecta eſſe ait in Cod. Iuſtiniani, quia poſtea imminutus aureorum in libram numerus, a Valentiniano ſcilicet, l. XIII. Cod. Theod. de Suſceptoribus: *Illud etiam cautionis adjicimus, ut quotieſcumque certa ſumma ſolidorum pro tituli quantitate debetur, & auri maſſa tranſmittitur, in* LXXII *ſolidos libra feratur accepto.* quæ in Cod. Iuſtiniani eodem titulo quinta eſt. Hic quantum providentiæ Triboniano, tantum ſocordiæ Theodoſio & ejus amicis adſcribitur. ſi enim hæc ſub Valentiniano mutatio contigit, perinde facta erat Theodoſio codicem ſuum promulgante, atque Iuſtiniano ſuum poſtea: & ſic ſuperflua, quippe abrogata, illa conſtitutio Conſtantini. Sed verba illius mendoſa coarguit hoc ipſum, quod diximus, ſeptem nummos ſcriptulorum quatuor ex uncia, & quatuordecim ex

ſextante

ſextante confici non poſſe, quia uncia nunquam habuit ſupra quatuor & viginti ſcriptula; ſeptem autem nummi quaternorum ſcriptulorum ad viginti octo ſcriptula excedunt. Hæc ratio fuit Guid. Pancirollo, & diligenti nummorum ſpectatori Savoto, cur VI pro VII, & XII pro XIV, qui numeri facile confunduntur, cenſerent in reſcripto Conſtantini corrigendum eſſe: quorum confidentiam & gravem errorem appellari audio; ſed & rationem invictam, quæ illos ad hanc conjecturam perduxit, quaſi nulla foret, diſſimulari video. Nimirum acquievit illuſtrium virorum Cæſaris Baronii & Ioſ. Scaligeri ſuſpicioni, qui, ut iſtud tam confragoſum complanent, ſub Conſtantino imaginantur unciam viginti octo ſcriptulorum. Sic vero & dimidia ſextula non manſiſſet duorum, non drachma trium, non ſextula quaternum, non ſicilicus ſenum, non binæ ſextulæ octonum, non ſemuncia duodenum ſcriptulorum, non ſcriptulum ſex ſiliquarum: ſed hæc quoque proportione augeri oportuit. Tantam mutationem accidiſſe in ponderibus, cujus nulla excogitari cauſa poſſit, præter meram libidinem, fidem non habet. Deinde quid fuit neceſſe Theodoſium, quid poſtea Alaricum, Conſtantini, ſi talis fuit, conſtitutionem repetere,

quam dudum, ut volunt, Valentinianus antiquaverat? & sic pugnantibus inter se tam manifeste legibus turbare subjectos? & exactoribus vexandi censuales, magnam partem imperitos & fraudi obnoxios, fenestram aperire? quum ipsi, quod Valentiniano scilicet placuit, secuturi essent. Propius vero est, utrumque divale rescriptum verbis diversis ad eundem intellectum tendere & Tribonianum legi I. Cod. Iustin. de ponderat. partem detraxisse, quia non aliud significabat, quam traditum præcedente titulo de Susceptoribus lege V. nempe libram auri acceptam referri debere LXXII solidis numeratis: non enim hi plurium nec pauciorum singuli quam quatuor scriptulorum, nec nisi sex in uncia, duodecim in duabus esse poterant. Eoque priusquam unciam XXVIII scriptulorum, rem inauditam & incredibilem, fingam, cum Savoto in Pancirolli sententiam discedere malo. Sed nec illud sincerum, quum denarii LXXXIV signarentur e libra, denarium quatuor scriptulorum fuisse prodi a Varrone annali tertio, apud Charisium: etsi sit e Scaligeri conditis. Verba fragmenti hæc sunt: *Nummum argenteum conflatum primum a Servio Tullio dicunt: is quatuor scriptulis major fuit quam nunc est.* Diximus illum nummum, etsi certatim a Scaligero, Salmasio, Savoto, *denarius* vocetur,

tur, fuiſſe extraordinarium, & monumentum potius quam pecuniam; nec in uſum veniſſe, quum altero demum poſt ſeculo argentum ſignare cœperint Romani. Præterea non *quatuor ſcriptulorum* ille nummus, ſed *quatuor ſcriptulis major* quam Varronis tempore dicitur. A Valentiniano audio imminutam libram auri σταθμῷ καὶ ἀριθμῷ, ſic ut ea non ἰσοστάσιος eſſet veteri Conſtantinianæ; ſed ἰσοδύναμος, utpote LXXII ſolidorum ejuſdem ponderis, cujus fuerant ſolidi Conſtantini, libra effecta, cujus eadem æſtimatio eſſet, quæ antea, quum LXXXIV ſolidos complecteretur. Hic inſolens auribus accidit meis, ſeptuaginta duos ſolidos aureos tantundem valere, quantum octoginta quatuor ejuſdem omnino ponderis ac materiæ: nec per naturam rerum, in eodem imperio, nullo magno a Conſtantino ad Valentinianum uſque interveniente caſu, cui res tam peregrina feratur accepta, fieri poteſt. Mutationes monetæ ſolent fieri, ut reſpublica lucretur. Nullum autem lucrum reipublicæ poteſt obvenire in auro, argento, ære pecuniario, niſi per ipſos nummos, ſive imminutos, quibus tamen eadem maneat poteſtas, quæ gravioribus aut ſincerioribus fuit; ſive patiendo creſcere illorum pretium ſupra juſtum, dum erogantur, & revocando edictis ad verum modum, quum vacuum eſt æra-

rium & colligit. Sic processit Solonis σεισάχθεια, dum e mina non nisi LXXII vel LXXV antea denariis vel drachmis sufficiente, centum fiunt ejusdem pretii in usu publico. Sic æs contractum profuit Romanis, dum assis unius materia in senos, tum duodenos, denique vicenos quaternos procuditur. Libra quidem tam argenti quam æris utrisque fuit quæ fuerat. Itaque ad omnes omnino cives tam locupletes quam pauperes hoc pertinebat auxilium; non parti civitatis gratificabatur aliorum bona, quod perniciosarum largitionum proprium est. Adsecutus est similia & longe majora commoda Constantinus, non libram auri, sed nummos novando. *Aureus* Romanus priscus erat septem scriptulorum & quintæ scriptuli. Quadraginta feriebantur e libra. Septies quadraginta sunt CCLXXX: quadraginta quintæ partes scriptuli faciunt octo scriptula integra: ita fiunt CCLXXXVIII scriptula libræ. Pretium tamen aureo erat XXV denariorum, quasi septem scriptulis & simplio vel dimidiato scriptulo constaret, ut imputarentur in libram nummariam trecenta scriptula: quæ respondent tribus millibus scriptulorum argenti; hoc est, mille denariis, quaternis millibus sestertium nummum. Raris, opinor, utique sub Imperatoribus, inerat accessio illa super septimum scriptulum: ut solent officinæ minimum

nimum lucrum non contemnendum putare. Itaque canescente imperio pondus illud paullatim recisius, vix ut staterem didrachmum veterem Atticum æquaret, quum tamen XXV denariorum ei pretium maneret, molliorem occasionem dedit Constantino, ut pleraque alia, sic & nummos & proportionem inter aurum, argentum, æs, consuetudine jam latenter mutatam, decreto mutandi. *Solidum* itaque pro aureo fecit, quaternorum scriptulorum, seu quatuor & viginti siliquarum; quales LXXII libræ, sex unciæ auri attribuebantur; pretio nummi prioris ex proportione, quæ olim inter aurum & argentum fuerat, quasi tredecim denariorum & duorum obolorum. Sed hos denarios etiam abolevit Constantinus, & pro illis introduxit *milliarenses*, graviores denario, XXVIII siliquarum & quatuor quintarum siliquæ: quum denarius octodecim tantum siliquarum fuisset. Hi sexaginta libram argenti faciebant, quinque unciam; duodecim solido taxati. L. I. Co. Theod. de expensis ludorum: *Cum publica celebrantur officia, sit sportulis nummus argenteus, alia materia diptychis: nec majorem argenteum nummum fas sit expendere, quam qui formari solet, cum argenti libra una in argenteas sexaginta dividitur: minorem dare volentibus non solum liberum, sed etiam honestum esse permittimus.* Sic

aurum ex proportione ad argentum decupla, quæ sub consulibus & prioribus principibus obtinuerat, crevit eo, ut una pars auri quatuordecim & amplius commutaretur paribus partibus argenti; libra argenti, continens milliarenses sexaginta, æstimaretur quinis solidis; & ita quatuordecim argenti libræ responderent septuaginta solidis, hoc est minus duobus solidis quam libræ: quum prius decem argenti libræ unam auri, & quatuor aurei tanto graviores libram argenti æquassent. L. un. utroque Cod. de argenti pretio q. thes. inf. *Iubemus ut pro argenti summa quam quis thensauris fuerit illaturus, inferendi auri accipiat facultatem, ita ut pro singulis libris argenti quinos solidos inferat.* Cæterum ut olim denarius senos denos æris, sestertios quaternos complectebatur, ita milliarensis jam *folles* vicenos quaternos, qui non assibus, sed priscis sestertiis comparabantur. nam *follem* quatuor asses interpretatur Suidas. Intellige asses, non semuncia, ut aliquanto etiam post Plinii ævum fuerunt, sed sicilico seu duabus octavis unciæ æris constantes. unde Hesychius: Κοδράντης, τὸ πῦν, ἢ τέταρτον τοῦ φόλλεως. Nimirum as est iste quadrans, quadrante unciæ æris constans, & quartus in folle. Etenim follis uncialis: duodecim folles, libra æris: C X X folles, decem libræ: ducenti quadraginta folles, libræ viginti.

ginti. Hi *folles* & ante fuerant, & pro sestertiis aut paullo minus ambulaverant, sic ut quinque denarium facerent. Est & alia *follis* interpretatio in Glossis Nomicis, ut & *milliarensis* : sed de his nunc non agimus. Quoniam igitur *milliarensis* viginti quatuor folles pensabat, libra argenti milliarenses sexaginta ; eadem argenti libra mille quadringentis quadraginta follibus, hoc est, CXX libris æris æstimetur, oportet: ut argentum ad æs tum sese habuerit, quemadmodum pars una ad pares partes centum & viginti. quum vetustissimis temporibus libra argenti millenis æris æstimaretur ; at ex quo sedecim assibus semuncialibus censebatur denarius, hoc est, octo æris unciis ; libra argenti, quæ centum habebat denarios, comparabatur mille sexcentis assibus, hoc est, libris æris LXVII, detractis octo assibus. Adeo quo plus auri argentique Romam venit, crevit pretium æris. *Solidus* vero, quia duodecim milliarensibus vertebatur, singulis quatuor & viginti follium ; tantundem faciebat, quantum CCLXXXVIII folles, & sic XXIV libræ æris : nam viginti quatuor duodecies ducta conflant istum numerum. Pro vicenis quinis tamen libris æris sibi patiebatur fiscus solido satisfieri ab illis, qui æris collatione tenebantur, ut hoc lucello invitati mallent aurum quam ipsum æs inferre. Hinc

L. II. Cod. Theod. de collat. æris: *Æris pretia, quæ a provincialibus postulantur, ita exigi volumus, ut pro viginti quinque libris æris solidus a possessore reddatur.* Quem numerum mutari non est necesse. Vncia igitur auri ut senis solidis, ita follibus mille septingentis viginti octo, quæ sunt CXLIV libræ, constabat: libra viginti millibus septingentis triginta sex follibus, hoc est, mille septingentis viginti octo libris: eratque aurum ad æs, ut unum ad mille septingenta viginti octo. At vetustissima auri libra ad decem millia librarum æris extollebatur: assibus semuncialibus factis, libra auri ut mille denariis vel quaternis millibus sestertium nummum censebatur, quibus pares erant XL aurei, singuli viginti quinque denarium aut centenum sestertium, ita assium faciebat sedecim millia, hoc est, æris libras sexcentas septuaginta, demptis octoginta assibus seu tribus libris triente: aureus ipse quadringentis assibus, hoc est, sedecim libris & besse vel sedecim assibus contentus erat. Falsus igitur Ant. Augustinus lib. II. Emend. cap. IX. quum ait, aliis constitutionibus singulos solidos viginti libris æris æstimatos, argenti libram solidis quinque: itaque libram auri æstimatam argenti libris XIV sescuncia sicilico; æris vero libris MCCCCXL: argenti libram æris libris centum, hoc est, sestertiis

sexcen-

ſexcentis, denariis CL. Quadruplex, ni quintuplex, hic error. Pro viginti libris vicenas quinas vel quaternas ponere debuit. Seſcuncia ſicilicus argenti libræ ſunt octo milliarenſes & unius dodrans, ſive folles octodecim. Nam libra argenti, ut *as*, milliarenſes habet LX : ejus *deunx*, milliarenſes LV : *dextans*, milliarenſes L : *dodrans*, quadraginta quinque : *bes*, quadraginta : *ſeptunx*, triginta quinque : *ſemis*, triginta : *quincunx*, viginti quinque: *triens*, XX : *quadrans*, XV : *ſextans*, X : *ſeſcuncia*, ſeptem milliarenſes & dimidiatus, hoc eſt, folles duodecim : *uncia*, quinque : *ſicilicus*, milliarenſis & unius quadrans. At libra auri, LXXII ſolidis conſtans, quia quinque ſolidi faciunt argenti libram, complectitur argenti libras XIV, quæ reſpondent LXX ſolidis, & milliarenſes XXIV, qui pro duobus ſolidis ſunt, & duas quintas partes libræ argenti conſtituunt, quippe quæ quinque ſolidis, ſexaginta milliarenſibus abſolvitur. De auri & argenti ad æs proportione jam dictum eſt. Sane ſeſcunciam illam ſicilicumque ſupra XIV libras reprehendit olim & Car. Molinæus quæſt. C. de uſuris : recteque ait fuiſſe quatuor uncias, id eſt, trientem ſive milliarenſes XX, & quatuor quintas unciæ partes, hoc eſt, quatuor milliarenſes : quinque enim milliarenſes habet uncia. Sed ibidem dupliciter peccat : primum, quum argen-

gentum ad æs, perinde ut Augustinus, proprie centuplum fuisse ait, hoc est, unam libram argenti valuisse centum libras æris tum temporis adfirmat, quum valuerit cxx: dein quum hanc proportionem fuisse jam vult a seculo Aurelii Alexandri, cujus existimat esse l. *Quotiescumque.* v. Co. de Susceptoribus. Id quod & inscriptio & subscriptio refutat. Illa sic habet: *Iidem AA. ad Germanianum* C. S. L. hoc est, non *Aurelius Alexander*; ut ille accepit, sed *Iidem Augusti.* nempe Valentinianus & Valens, a quibus & profectæ præcedentes duæ constitutiones. Hæc ita: *Datum Romæ* VI. *Id. Ianuar. Lupicino & Iovino coss.* Hi sub istis Augustis tertii fuere consules, non sub Alexandro. Ex superioribus igitur liquet, immensum quantum profecisse arcas imperatorias, postquam aurum tanto minutius tanto majus argenti pretium, argentum paullo gravius tanto plures æreos nummos, libra utraque tanto plures quam proxime libras æris, ære interim & ipso in usu fori manente, valuit. Eaque omnia sunt comparata mutatis nummis, libra ubique eadem manente. Hæ res novæ in signata pecunia Romana tantæ sunt, prorsus ut deceant non alium quam Constantinum: qui, ut cærimonias & religiones pie probeque sine controversia, ita cæterorum domi militiæque institutorum

quædam

quædam dubium an salutariter, omnia certe callide & astute commutavit, adeo ut tum cognomini suo parem se credidisse videatur, si nihil reliquisset, quale acceperat. Quem impetum viri Deus arcana vi ad bonum Christiani sacramenti convertit. Nec offendare, quod advocatis e Codice Theodosii & Iustiniani locis præfixa fere sunt seriorum principum nomina : solent namque statuta prioribus sæpe pro occasione renovare principes & magistratus, nonnunquam sua; quod in pecunia necessarium in primis reddit aviditas negotiantium : & Codicis utriusque conditores, quum plurium eadem de re a pluribus principibus eodem modo rescriptorum copiam haberent, usi libertate sua, remotioribus omissis ætati suæ proxima adamaverunt. Solidum quaternorum scripulorum Constantini esse nemo dubitat, qui septuagies bis formatus libræ convenit unice : & hæc mutatio in auro alias traxit. Sic Leucon & Dionysius tyranni, ut apud Polyænum & Aristotelem est, sed in pecuniæ penuria, nummum alia forma percussum, duplum valere jussere, salva & illi libra. Valentiniani autem, quam fingunt, curta & trunca libra, quid argumenti aut utilitatis habuit? quid foret, nisi largitio exhauriens ærarium, & possessores latifundiorum pauperans, cum lucro, non tenuiorum, sed

opulen-

opulentiorum e conductoribus? Quum enim vectigalia & tributa fere omnia auro æstimarentur, & ad aurum redigerentur, astutissime consequuntur, ut pro LXXXIV solidis, quos adhuc pendebant, quibus libra auri erat adscripta, in posterum septuaginta duos, nulla parte meliores, numerarent. Quis non videt, neminem hoc juvisse illorum, qui maxime remissione indigebant, nempe, qui minus auri libra penderent? illos vero, qui amplissima prædia tenebant, & ex illis multas auri libras sive fisco sive privatis conferebant, aurum reipublicæ & dominis agrorum detractum gessisse corbibus? Non tam bonus fuit Valentinianus, nec tam inconsultum ejus consilium, ut tanto fisci damno provincialium ditioribus potius quam egentioribus subvenirent. Ammiani de illo elogium est lib. XXX. *Aviditas plus habendi sine honesti pravique differentia & indagandi quæstus varios per alienæ vitæ naufragia, exundavit in hoc principe flagrantius adolescens.* Et Io. Antiochenus eum facit φροντίζοντα καὶ τῆς θησαυρῶν ἀποδοχῆς, etsi addat δικαίας. Itaque miror quomodo laudet Ammianus postea *tributorum sarcinas mollientem.* Mollierit autem? non tamen hoc est publicas & privatas optimorum civium fortunas censualium & mancipum locupletissimis condonare. Denique habemus hac parte consen-

consentientem Salmasium de Vsuris cap. XVI. Libra auri semper fuit ἰσοστάσιος καὶ ἰσοδύναμος, etsi non fuerit omni tempore ἰσάριθμος. Ergo libra Augustea XLVIII aureorum æqualis erat pretii (nempe quod ad pondus) cum Iustinianea LXXII solidorum. Vbi quod quadraginta octo aureos ponit in libra Augustea, ortum ex eo, quod aureum Romanum præcise didrachmum sive sex scriptulorum statuit; diximus legem monetæ quadraginta ex ea formari voluisse: quem numerum ut avaritiam & malos mores sæpe superasse credibile est, (neque aliud vult Plinius) ita bonos principes censendum identidem reduxisse & servandum mandasse, donec solidum suum introduxit Constantinus & totam rationem monetæ immutavit. Et hoc sensit ipse Salmasius, quum ad Solinum pag. 988. scripsit: Aureliano imperante in auri libram non plures quam quadraginta aureos cudi legitimum fuit. Nam idem aureus, nisi aliquanto pejor, fuit tempore Aureliani, qui Augusti. Petavius quoque, quem in subsidiis collocat Gothofredus, etsi Constantini seculo libram ad LXXXIV pervenisse statuat aureos, eodem corrupto numero legis I. de Ponderat. inductus, tamen id ponderi aureorum mutato, non libræ, attribuit. Hoc certum & indubitatum est, æris, argenti, auri, infecti, facti, signati, unam eandem-

eandemque libram, atque illam duodecim unciarum fuiſſe Romanis, quamdiu fuerunt ſui; non Vandalorum aut Gothorum aut Francorum aut Saxonum provincia. Quin immo & ſub iſtis, donec marca barbarica ubique introduceretur. Hic me cupientem abſolvere, quod inſtitui, lacinia reprehendunt & morantur Martialis interpretes ad lib. VIII. epigr. LXXI:

Libra fuit quinto Septiciana quidem.

Mirabar quid in mentem veniſſet ei, qui ſcriberet hic intelligi libram octo unciarum cum ſemuncia, quæ Romanis bello attritis defluxerit ab unciis duodecim: quum vidi bonum hominem ἄνθρακας τὸν θησαυρὸν nobis appoſuiſſe e penu Raderi. Is ample ac fidenter, ita ut apud illos, qui veteres non
„ bene legerunt, fidem mereri poſſit. Eſt, in-
„ quit, libra octo unciarum cum ſemuncia,
„ ratione primæ libræ & maximæ. Nam primum libram Romanam, ſive pondo, ſive aſſem, duodecim uncias complexam; bello Punico primo propter reipublicæ difficultates ſextantem de juſta libra detractum, ita ut dextans remaneret & haberet idem partium cum integra libra: unde apud Plinium legi, *percuſſos aſſes dextantario pondere*, quod ſit, detracto ſextante e juſta & prima libra. dein Annibale infeſto de ſextante rurſus detractam unciam, ita ut libra Romana dodran-

drantem seu novem uncias continceret. denique Papiria lege unciales asses sive dodrantales rursum imminutos percusso asse semunciali: quam libram octo unciis & semuncia constitisse: eamque esse Septicianam: aut certe non justum primæ libræ pondus XII unciarum; sed vel dextantem vel dodrantem. Hæc falsissima. Locum Plinii notissimum, qui de pondere æris signati reciso agit, ad libram, qua omnia, quæ ponderentur, examinantur, nunquam mutatam transtulit. nec illum, ut in omnibus libris legitur, sed ut corruptus est infelici manu Alciati & Philandri. Ne verba perdamus, ipse se Plinius vindicet. Lib. XXXIII cap. III. *Libra autem pondus æris imminutum bello Punico primo, cum impensis respublica non sufficeret, constitutumque ut asses sextantario pondere ferirentur. ita quinque partes factæ lucri, dissolutumque æs alienum. Postea Annibale urgente, Q. Fabio Maximo dictatore, asses unciales facti. Mox lege Papiria semunciales facti.* Serpunt peccata doctorum virorum. Alciatus *sextantarios asses* interpretabatur, quibus sextans detractus, & legebat: *quinta pars facta lucri.* Philander & hoc, & jam *dextantario pondere*, scribi jubet, & secum ait sentire Alciatum. Neuter de omni libra hæc accepit, sed de asse librali. Raderus *libram*, *pondo*, *assem*, rem prorsus eandem putavit, & quod de uno diceretur,

 ceretur,

ceretur, idem de omnibus posse dici: ex quo fonte manavit etiam, quod Scaliger & Philander pedem appellari *pondo*, Baronius *hareditatem*, ut mox dicemus, *libra pondo comprehensam* scripserunt: sed nemo descendit quousque Raderus: & tamen invenit, cui errorem tantum probaret. *Libra pendus aris imminutum*, accepit, quasi esset, pondus æris & cujuscumque rei imminutum in libra: sed satis ostendunt proxima scripsisse Plinium: *Libra autem pondus æri imminutum*: id est, assi, vel in asse. Quam absurdum autem *unciale* & *semunciale* esse, cui uncia & semuncia detracta est? *unciale* esse idem quod dodranta-
„ le? Attamen, inquit, ita convenit huic loco,
„ quum Poëta a quatuor libris descendat ad
„ dupondium seu binas, tertio anno ad li-
„ bram, quarto ad dextantem, quinto ad *Se-*
„ *pticianam*, id est, dodrantem, vel dodrantem
„ cum semuncia. At quis illi vaticinatus est de libra tertio, de dextante quarto anno? Nam Martialis nil nisi:

Tertius & quartus multo inferiora tulerunt.

An *multo inferiora* necessario sunt libra & dextans? Cur utroque anno non libram & aliquot uncias intelligi licet? puta & selibram, dein & trientem vel quadrantem. Ut sine dubio capienda ista *inferiora*, cum quinto fuerit minus, & tamen libra, quæ unica fuit harum rerum duodecim unciis constans.

ſtans. Brodæus in contrarium majorem & antiquam facit *Septicianam*, forte a Septis appellatam, quaſi negotiatoriam; alteram aliquot unciis minorem, medicinalem. Sed nec a Septis belle *Septicianam* dicas, nec *Septicianam* negotiatoriam; nec libra medica, quicquid de illa fuerit, hic ſecludenda erat poetæ, quaſi eſſet metus, ne quis illam intelligeret, niſi adderetur vox negotiatoriam ſignificans. Hactenus ſcire poſſumus, *libram Septicianam* eſſe libram veram & hujus generis unicam duodecim unciarum argenti *Septiciani*, quod appellat lib. IV. epigr. LXXXIIX. *argenti ſex ſcriptula Septiciani*. Sed quodnam argentum *Septicianum*? Ita deterius videtur dixiſſe, inquit Had. Iunius, ut infra *libram Septicianam*, id eſt, improbioris argenti. Aurifabrum alii conjectant Septicium: Raderus *Septicianam*, quaſi ſeptuncianam. Nihil in his omnibus ne veroſimile quidem. Suſpicor potius a loco & agro Septiciano ſic appellatum, tanquam ibi putei fuerint, unde eruebatur. Sic *Dalmaticum metallum* pro auro. Hujus agri mentio eſt apud Aggenum Vrbicum de controverſiis agrorum: *Eſt alia inſcriptio, qua diverſa ſignificatio videtur eſſe, in quo loco inſcribitur:* SILVA ET PASCVA AVT FVNDVS SEPTICIANVS COLONIAE AVGVSTAE CONCORDIAE. Ecce autem

 aliud

aliud dubium: ubi gentium illa *Augusta Concordia?* Non est Italica ad Timavum. Quid si ponamus in Hispania? Habet illa quidem *Iuliam Concordiam*: sed quid prohibuerit & *Augustam* adoptare? nisi utraque eadem. Certe bellorum, quæ pia, & unde triumphare posset, gessit Augustus, vel præcipua ipse gessit in Hispania, & non modo coloniis militum suorum eam replevit, sed & pleraque indigenis castra sua habitanda dedit. Quin & majoris partis Iuliarum illum auctorem esse censeo. Præterea Tarraconensis lapis: *Fulviae. M. F. Celerae. Flam. Perpet. Concor. Aug. Fulvius. Diadochus. Lib. Patronae.* Sed eam *Concordiam Augustam* inter deas ponit Scaliger. At non minus commode hic *Flaminica perpetua* coloniæ *Concordiæ Augustæ* intelligi potest, quam in aliis monumentis pronunciatur *Flaminica coloniæ Emeritensis perpetua, Flaminica municipii Castulonensis, Flaminica municipii Eborensis perpetua, Flaminica Mutinæ, Pisauri, Viennæ.* Habuit & Africa *Concordiam Vlpiam Trajanam Augustam.* Sed si *Septicianus* ille ager Concordiæ Augustæ Coloniæ in Hispania fuit, *Septicianum* illud ipsum argentum est, quod *Hispanum* lib. VIII. epigr. LXXXVI. *nulla venit a me Hispani tibi libra pustulati.* Sic enim recte Gruterus restituit e Mss. in quibus & nos invenimus: non, *Argenti tibi.* Satis intelligitur & isthoc nomi-

nomine. Omnium pulcherrimum id testatur Plinius lib. XXXVI cap. VI. tantum abest, ut *Septicianum* deterioris notæ cum Iunio accipiamus. Nec agnosco tam frigidum & ineptum, quam faciunt hic τὸ *quidem*: sed nec admiror illorum *quid est?* Dicit Martialis: *Quinto anno venit mihi donata libra argenti; sane Septiciani; fateor, Septiciani*: relinquens intelligendum: *sed tamen tantum libra, quum stare aut crescere debeant munera, & quatuor olim miseris. Libra* igitur *Septiciana*, ut mox in *cotyla selibra rasa*, id est, argenti rasilis. Vellejus Hispaniensis triumphi, quem Cæsar Divus egit, apparatum *argento rasili* constitisse scribit. Coronas ex cinnamo *interrasili auro* inclusas, Plinius lib. XI. cap. XIX. Sed tamen, ajunt, hanc Valentiniani libram acta Papæ Marcellini *occiduam libram* vocant, quum LXXII testes in Synodo Sinuessana productos ita circumscribunt: *Hi omnes electi sunt viri libra occidua, qui testimonium perhibent, videntes eum sacrificasse.* Iterumque: *Intra hæc* LXXII *testimonia* &c. *quoniam in* LXXII *solidorum libra occidua in reparationem surgit annus.* Fateor: scio etiam, quid hic Baronius & Scaliger. Ille ait inolevisse apud antiquos morem, ut interdum ponderum notis numerum consignarent atque distinguerent: sic hæreditatem integram *pondo* unius libræ comprehensam, & partes

ejus secundum libræ pondus in alia quoque minora pondera, ut a Volusio Mæciano scriptum sit, divisa: ita septuaginta duo, numerum, *libræ* nomine significatum, quod tot solidos contineret auri libra, dictamque *Occiduam* ad differentiam alterius, quæ contineret LXXXIV solidos. Hic præterquam, quod libram illam LXXXIV solidorum unico Theodosiani Codicis vitiato loco niti diximus, imitandum non est, quod hæreditatem *pondo libræ comprehensam* nullo auctore scribit: neque admittendum, ex eo, quod hæreditas *as*, partesque ejus *semisses*, *trientes*, *quadrantes*, &c. dicuntur, jus cuiquam, aut analogiam pati, vocem *libram* vel hoc vel illo pro numero poni. Nam partes libræ sunt translatæ ad hæreditatem, non quod pro numero justum esset poni pondus, sed quia sunt eædem partes assis, quatenus *as* est, non pondus, sed divisor omnium sectilium. Numquid casti sermonis ætate inventus est, qui *minam confidentiam* pro centenis dixerit, aut *talentum legionis* vel *exercitus* pro senis millibus? Verum tamen est, hic viros *electos libra occidua* dici pro septuaginta duobus, propterea quod tot solidos auri libra hoc tempore contineret; sed hæc *κατάχρησις* est, vel, ut verius dicam, *κακοζηλία* & improba translatio, digna miseris illius ævi argutiis, nihilo sanior quam *aureos vitæ* pro quinis vicenis

cenis annis nuper finxerunt. Non solus tamen sic locutus iste actuarius, sed & Palladas lib. I. Ἀνθολ. εἰς γραμματικούς.

Λίτραν ἐτῶν ζήσας μετὰ γραμματικῆς βαρυμόχθου
Βουλευτὴς νεκύων πέμπομαι εἰς ἀΐδην.

Brodæus & Obsopœus duodecim annos interpretantur ex duodecim unciis libræ. Quod risu excipit Scaliger: sed numquid ipse rectius? Videndum ait, quum diversæ sint libræ LXXXIV & LXXII denariorum, utram intellexerit Palladas: tot enim annos dicere se consenuisse in nugis Grammaticorum, quot sint argentei in libra. At mihi exploratum est, λίτραν ἐτῶν esse duos & septuaginta annos, propter tot solidos in auri libra. Primum, quod contra istos valet, deridet hominem, (malim enim esse epitaphium grammatistæ, in quo ipse mortuus introducitur loquens) qui longissimam ætatem in tristibus ineptiis consumsisset. Dein, quod & contra Scaligerum, scribebat Palladas eo tempore, quo illa solidorum & auri libra multo magis quam æris & argenti, & prope sola frequentabatur. Colligimus ætatem ejus, quam incertam habent viri summi, ex epigrammatibus in Gessium, quæ libri secundi quinque totum titulum εἰς πολιήρους occupant, duo exstant lib. III. εἰς ἄνδρας σὺν ἐπισήμους; unum lib. IV εἰς εἰκόνας ῥητόρων, ea acerbitate conscripta, ut appareat

hominem nescio quid ab illo læsum fuisse. Gessium autem Ἰατροσοφιστὴν floruisse imperante Zenone Isauro, testis Suidas. Meminit ejusdem inter alios illius ævi Damascius apud Photium. Sed *occiduam* & Scaliger dici vult istam libram contemplatione alterius Constantinopolitanæ. Quod non satisfacit Gothofredo, quamvis ab illis duplicem istam libram acceperit: mavult *occiduam* interpretari a Valentiniano imminutam, audetque subjicere, *occiduum* passim Christianis scriptoribus & poetis hujus ævi, ne vetustiora adferat, dici pro imminuto. Vide quid magnis hominibus pro imperio loquentibus & probationes fastidientibus credas. Proferat vel unum, & vicerit. Sic, inquit, Claudiano *occiduus sol.* Ergone occidens sol est imminutus? aut minutus est occidens? At Seneca epist. XCII. *Quædam soli quoque obstant: at solis vis & lux integra est inter opposita: & quamvis aliquid interjaceat, quod nos prohibeat ejus adspectu, in opere est, ac cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor.* Sic etiam quoties occidit, non est oriente minor. Sic, pergit, *occiduæ partes* Theodosio Novella secunda. Quis, malum, plagam mundi occidentalem somniavit imminutam? Sic Prosper: *Quorum animas mundus non tenet occiduus.* At quis, obsecro, ille mundus, si imminutus? Item: *Factum est*

est æternum, quod fuit occiduum. Mortale, fragile, intelligo, ob compositum ei *æternum*, quod est immortale: sed quis *imminutum* dixit pro mortali, fragili, caduco? Nullo modo stare potest ista interpretatio. Quamvis autem difficile sit hujusmodi scriptorum sententias adsequi, nisi prope aliquas ineptias venias, tamen commodissimum videtur, *Occiduam* simpliciter intelligere Romanam sive Italicam auri ex ordinatione Constantini in LXXII solidos divisam libram, non alicujus intuitu Constantinopolitanæ, quæ nunquam fuit, sed earum, quæcumque aliæ variis in gentibus residuæ esse poterant. Etsi enim una in toto imperio publice prævaleret, verisimile tamen est, non omnes, quas in Græcia & Asia differentes minas varii auctores prodiderunt, exolevisse. Occiduarum autem partium prima semper Italia, quandoque etiam *Hesperia* ob id ipsum appellata. Sed quæcumque sit illa *occidua libra*, certe *occiduum* non est curtum, præcisum, imminutum, ne his quidem scriptoribus. Hic perhibendum testimonium est doctissimo viro: nihil habet hæc diatriba melius, quam quod Actorum ista verba, *in* LXXII *solidorum libra occidua annus aperitur*, Scaligero quoque conclamata, explicat ex L.un. Cod. utroque de oblatione votorum: *Quando votis communibus felix annus aperitur*,

in una libra auri solidi LXXII *obryziaci Principibus offerendi devotionem animo libenti sufferimus.* Atque hæc de imminutione.

CAP. XIV.

Tractare rationes, pecuniam. Versare pecunias. Suetonius defensus. Vertere, de negotiatione mercium. Subversari. Plauto vetus lectio restituta & eadem explicata. Persio lux. Tractare religiones, jus civium. Tractare vel impendere imminutionem in æstimatione solidi, sermo futilis & nullius mentis. Libram imminutam non esse causam vilitatis annonæ. Decem modii frumenti solido, semper caritas. Cassio apud Ciceronem lux. Collectores aurum fiscale inferebant in massis obryzæ, jussu Valentiniani, non in nummis. Auro semper inest aliquid argenti aut levioris metalli, quod decoctione separatur & interit. Hæc est illa imminutio, quæ taxatur in æstimatione seu probatione solidi ad obrussam. Codex Theodosianus bis emendatus. Species fiscales aut ipsa aut in pretiis præstabantur. Pretia specierum decrescere quid. Aurum coronarium non decrescebat pro imminutione vel intertrimento obryzæ. Rursus Codici Theodosiano medicina.

SEquitur in rescripto: *quæ in æstimatione solidi forte tractatur:* cujus tres, sed omnes juxta abhorrentes interpretationes offeruntur. Prima, *tractandi* verbum τῆς λογαριακῆς proprium esse: & significare idem quod calculum subducere, computare, λογαριάζειν. ergo *imminutionem tractatam* dici subductam,

ctam, taxatam, definitam. Concedo *tractare rationes* & *pecuniam* dici rationalem vel dispensatorem, dum officium habet administrare res vel pecunias alicujus. Sic Plautus Asin. a. IV. sc. IV. *Ferox est viginti minas tractare sese.* Cicero in Cæcilium: *eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tractabas.* Lib. V. in Verrem: *ut is pecuniam tractaret, quem ipse præfecisses.* Asconius in lib. I. de Q. & Cn. Postumiis: *Hi sunt, qui extraordinarias pecunias Verris tractabant.* Suetonius *versare* dicit in Galba cap. IX. *Nummulario non ex fide versanti pecunias, manus amputavit, mensæque adfixit.* Vbi nollem præstantissimo Casaubono suspectum esse τὸ *pecunias*, & forte tollendum aut scribendum: *versanti in pecuniis.* Immo *versanti pecunias* est tractanti. Sic Virgilii *versemus oves* Ecl. ult. Servius explicat, *exerceamus & tractemus.* Dicitur, ut hoc obiter moneam, & de mercium negotiatione. Plautus Curculione a. IV. sc. I. in Velabro ait inter alios esse

Vel qui ipsi vortant vel qui aliis ut versentur
præbeant.

Sic ediderunt de sententia Lipsii: & ei sensum mutuantur a Turnebo & Lambino: qui fallant & evertant alios bonis, vel alios fallendos præbeant, aut iis fallendis consilium dent. Mihi jamdudum visum tolerari posse chirographum: *Vel qui ipsi vortant, vel*

quî

quî alii subversentur, præbeant. Quod cum & nonnemini suboluerit, Plauti tamen ille mentem assequi non potuit. Vel qui mutent merces suas minuscularii negotiatores, vel qui præbeant institoribus merces, quibus exerceant negotium sub aliis; quas mutent alienas dominorum vice. Nam *subversari* eos dicit, ut *suppromum, Subballionem, sublingionem.* Sic accepit & Persius Sat. v.

> *saperdas advehe Ponto,*
> *Castoreum, stuppas, hebenum, thus, lubrica Coa.*
> *Tolle recens primus piper a sitiente camelo,*
> *Verte aliquid.*

Fallitur idem, quem modo nominavi, vir magnus, quum *vertere* putat ab agricultura petitum: aut *verte*, esse, averte, decipe, circumscribe. Nam *vertere*, ut *mutare merces* apud Sallustium & Tacitum. Itaque recte Scholiastes vetus: *Negotiare & speciem pro specie commuta.* Asconius ad lib. I. Verrin. *Vortumnus autem deus invertendarum rerum est, id est, mercatura.* Alludunt & Plautus in Mostell. a. III sc. I. *jam homo in mercatura vortitur*: & Gellius lib. I. cap. XII. *qui in negotiis sordidis diversantur.* Sic igitur *versare* & *tractare pecuniam* intelligo: feram quoque *tractare rationes* dici non modo de omni officio, sed etiam de uno actu, si cum maxime subducat. Sed longe aliud sonat *tractare rationes*, aliud *tractare imminutionem libræ in æstima-*

æstimatione solidi. Nihil hic tractatu vel supputatu opus. Simul decreta est a principe imminutio libræ; non habent, cur eam subducant, taxent, definiant collectores. Iam definita est. Taxatur, cujus ambiguum est pretium: subducuntur rationes, quarum summa collecta non est, aut quarum summæ collectæ diffiditur. Hic præcipit princeps certum: LXXII *solidi libra sunto*: posthac non licet illis interponere consilium suum, nec dubitare de imminutione. Tractare accipiendo numeratos solidos probos illorum munus est, non imminutionem libræ, si qua facta est. Succedit altera explicatio, hanc vocem, *tractatur*, pertinere ad tractatum, qui habitus in consistorio Principis, & eandem imminutionem quæ ibi tractata subductaque fuit. Scio apud Livium lib. XXXIII: *ibi consilia decem legatorum tractabantur*: apud Tacitum IV. ann. *Igitur tractatis religionibus placitum, instituto Flaminis nihil demutari*: &, *Tiberius jus civium, preces sociorum tractabat*: &, *apud Patres etiam tum cuncta tractabantur.* Sed ut hæc vis verbi huc quadret, fingendum est Valentinianum eopse temporis momento, quo consilium habebat de imminuenda libra, incerto adhuc, quid sedere posset consultantibus, istam epistolam dictasse. Neque enim aliter dicere poterat, *tractatur*: nec figurata dicendi ratio,

tio, qua præsens obit vices perfecti, hic locum invenit. Quam sit autem hoc pronum ad fidem, interroget aliquis credulitatem suam. Quæ, obsecro, tanta potuit esse festinatio, qua prohibebatur exspectare usque adeo, donec consilium finiretur? Tandem, inquit, voce *tractatur*, indicari videtur conversatio, usus publicus: ac si diceret imperator: pro imminutione, quæ in usu publico jam exercetur, impenditur. Vbi quid monstri est, *impendere imminutionem?* Quod idem forsan & de *exercenda imminutione* rogare possem: sed æquum me habebit: sit Latinum, *exercere* vel *tractare imminutionem in æstimatione solidi*, ut significet, uti vulgo libra auri imminuta ob solidum pluris æstimatum: tamen & huic & prioribus explicationibus refragatur particula, *forte*. Nam nec quod observant ministri a principe jussi, neque quod ab eodem propositum est deliberandum in consilio, nec quod recepit usus ex constitutione principis, id ipse princeps *tractari forte* diceret. Huic malo succurrit suspicione injecta, vocem illam a Triboniano allitam, vel positam esse forte ἐξηγητικῶς, ac si diceret Imperator, quæ nominatim facta fuit per æstimationem solidi. Ego vero tam causam nullam video, cur Tribonianus hic alleverit τὸ *forte*, quam cur Gothofredus aut *forte* interpretur *nominatim*, aut omnino illud

illud *nominatim* in tali ſermone inſulciri poſſe exiſtimet. Sed jam tædet ire per ſingula iſtius λογοδιαῤῥοίας, quæ pulverem potius quam lucem offundit, & liquido teſtatur; virum eximium cum materia ſua luctari. *Species* non male facit duplices, & quæ fiſco pendebantur, & quæ in foro venales habebantur: ſed rurſus inclinat in pejus, quum poſteriores huc trahit,& tandem concludit: Pro proportione imminutionis factæ ἐν τῇ " ὁλκῇ ſeu ἀθροίσμασι, pro proportione libræ " auri numero aureorum imminutæ, proque " rata æſtimationis auctæ ſolidorum ſeu au- " reorum,qui libræ ὁλκὴν efficiunt, aut ob vel " propter æſtimationem nominatim aureo- " rum factam, per conſequens quoque ſpecie- " rum omnium annonariarum, rerumque " adeo ſeu mercium venalium, in foro pretia " decreſcere oportere. Hic etiam ὤπτων, Α᾽ρκαδίλω αἰτεῖς. Prorſus enim contrarium evenit, & creſcente pretio nummi creſcunt etiam pretia omnium ſpecierum. Sic conſtat longe plus comparari potuiſſe aureo Hungarico, cum XXVI obolis ſive ſtuferis cenſeretur, quam nunc poſtquam centum. Teſtatur Emanuel Demetrius, ſemodium frumenti, anſerem ſaginatum, libram butyri, quatuor vini ſextarios, ſex ſtuferis coempta A. C. MDI, quo illa taxatio aurei obtinebat in Belgio: quæ ubi nunc toto aureo emas?

Agnoſcit

Agnoſcit hoc ipſe in fine ſuæ diſſertationis, quum ait hanc legem eſſe de aucta aurei æſtimatione ob auctam materiæ auri æſtimationem, & quidem tractatu ſeu decreto Principis, quo caſu pretia ſpecierum decreſcere oporteat; non vero injuſte, quo certe caſu cæterarum rerum & ſpecierum pretia neceſſario creſcant. Quaſi vero tale decretum Principis quidquam habeat præter inſignem injuſtitiam. Neque edictum ullum imperatorium efficiet, ut negotiatores, quod ipſi LXXXIV aureis compararunt, id repente nullis magnis caſibus temporum intercedentibus, ad aulæ libita, LXXII ejuſdem ponderis ac materiæ divendere velint: nec vereantur, tam immane augmentum aurei nummi non poſſe diu conſiſtere atque in eodem tenore manere. Dein quota quæque pars rerum venalium librâ auri, quota pars ſolidis emitur? Itaque hoc annonæ laxamentum tantummodo profuiſſet illis qui minime illo indigebant; nimirum libras & ſolidos in foro, non minutos & æreolos, vexantibus & trahentibus. Hanc tragulam vidit in ſe conjici poſſe, ſed levi flexu & corpore ſe exiturum ſperat. Neque hic agitur, „ inquit, præciſe de emptione ad ſolidum: „ quid enim, ſi minus ſolido ſpecies conſtet? „ ſane & hic minuetur pretium, puta, ut mi„ nus præſtetur minoris monetæ, quæ ſub ſo-
lido

lido est, & solidum efficit per κερμαλισμόν. "
His paucis obiter insertis quantum silet? nempe simul cum aucta solidi æstimatione adauctam pariter æstimationem argentei æreique numismatis: deinde & libram argenti libramque æris pariter imminutam esse pro portione: quod quia inexplicabile sibi videbat, in tanta occasione affirmare diligenter vitavit. Rerum venalium pretia augentur decrescuntve, prout illarum copia vel penuria est; legem ejusmodi generalem in perpetuum sibi poni non patiuntur. Non alio exemplo utar, quam quod ipse attulit, vocatque casum illustrem proportionis propositæ. Valentinianus jussit, ut modii duodecim frumenti solido venderentur, nullo refragante. At Iulianus Antiochensibus, quum in sterilitate decem tantummodo modii solido venirent, apertis horreis publicis quinos denos dedit. Hymettius, hoc ipso Valentiniano imperante, in Africa, pariter cessante anno & mendacibus fundis, in magna caritate, e conditis Cæsareis frumenti denos modios solidis pro beneficio concessit: dein proveniente segetum copia reposuit in condita, quantum deprompserat, sed tricenis modiis solido comparatis: & quum interpretis compendium ad ærarium misisset, tamen eo non contentus bonus Valentinianus, quem in libra quavis demere

ſibi octo ſolidos jure debitos fingimus, virum integerrimum, quaſi aliquid avertiſſet, bonorum parte mulctavit. Theodoſius Numidas ſingulis ſolidis tritici modia quadraginta adærare juſſit, Nov. XXIV. C. Caſſius ad Ciceronem ſcribit, penes Dolabellam *ternis tetradrachmis triticum fuiſſe.* hoc eſt, tritici modium, non medimnum, ut vult Manucius. Nam medimnum venire ternis tetradrachmis, caritas quidem eſt, ſed non tanta, quam pro re mira & ſibi læta Caſſius Romam nunciaret. *Tetradrachma terna*, denarii duodeni. Medimnus, ſex modia. Fuiſſet igitur modius duobus denariis. In Cæſaris caſtris ad Ilerdam ad denarios quinquaginta in ſingulos modios annona pervenit. Ex his liquet, quod Valentinianus duodecim modios ſolido vendi juſſit, factum, non quia libra minuta ſolidus creverat, ſed quia modice uberaverat proventus anni. Quum deni modii ſolido vendebantur, de illius ſententia libra LXXXIV ſolidorum comparabantur DCCCXL modii. Igitur ſi libra imminuta manſit ἰσοδυνάμος, iidem DCCCXL modii debuerunt coëmi LXXII ſolidis. Satis magnum lucrum eſt, quum detractis libræ octo ſolidis, & ſic frumento octoginta modiis, LXXII ſolidis antea conſtarent DCCLX. At ſi in duodenos modios pendebatur ſolidus, LXXII ſolidis confiebant DCCCLXIV

ſolidi.

ſolidi. Vbi nunc libra ἰσοδυνάμοσ, quamvis imminuta? Non igitur propter auctam æſtimationem ſolidi vilius frumentum fuit, ſed ob aliam cauſam, quam poſuimus, proventum videlicet anni. Caritatem annonæ fuiſſe olim, quum decem modii ſolido venirent, id ait verum tantum eſſe, poſtquam libra ad LXXII ſolidos redacta eſt, aucta ſolidi æſtimatione; non quum LXXXIV ſolidis conſtiterit. Species ſubtilitatis inanis & evanida. Decem modii tanto auri, quantum ſolidus continebat, ſemper fuit annonæ caritas. Non dicam, anno V. C. DLII, frumentum magna copia ex Africa advectum ædiles binis æris in modios diviſiſſe, ut eſt apud Livium lib. XXXI. Ciceronis ævo in Sicilia ſeſtertiis nummis binis tritici modius erat, ſummum ternis, ut noſcitur ex frumentaria. Ergo decem modii ſeſtertiis vicenis, hoc eſt, quinque denariis. At ſolidus quatuor ſcriptulorum etiam vetere auri ad argentum decupla proportione reſpondebat tredecim denariis trienti. Senatus, ſive ut ſocios potius juvaret quam premeret, ſive quia Romæ omnia cariora, eodem tempore frumentum publice coëmendum æſtimaverat quaternis ſeſtertiis, hoc eſt, denario. Sic quoque tamen caritas eſt: nam decem denariis conſtarent modii decem, ſolido tredecim. Sed olim perdo verba & terebratum pertundo.

Vtinam vero quid rectius! Nihil vetat tentare. Iusserant Valentinianus ac Valens aurum, quod quocumque titulo thesauris principis colligebatur, non in nummis inferri, sed in massis, ut non nisi purissimum perveniret ad fiscum, & decoctione deperirent, quæcumque in eo essent reliquiæ venæ sequioris. Tres in eam rem constitutiones habet Codex Theodosii, duodecimam & tertiam decimam de susceptoribus, tertiam de ponderatoribus: quarum prima & secunda emissæ sunt Gratiano & Dagalaipho consulibus Nemauso, ut videtur legendum, præteritæ Iustiniano, media sequente anno Lupicino & Iovino, cujus partem illam recidit Iustinianus. Postremæ verba sunt: *Si quid ex proscriptionibus vel condemnationibus deposcitur, si quid ex cæteris titulis, qui annui atque solennes sunt, vel veteres vel recentes, aut peculiaris in singulos aut certa in paucos, aut uniformis in cunctos cogit indictio; non in materia conferatur, sed sub conditionalium oculis ac periculis diu multumque flammæ edacis examine in ea obryza detineatur, quem ad modum pura videatur.* Naturaliter autem in liquefactione nummorum aureorum evenit intertrimentum, quum omni auro, ut ait Plinius lib. XXXIII cap. III, *insit argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octava parte.* Sic de argento Livius lib. XXXII. *Carthagi-*

thaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam advexerunt. id quia probum non esse quaestores renuntiaverunt, experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romae mutua sumpta, intertrimentum argenti suppleverunt. Eo modo ne sibi quoque obreperetur, imperatores providerunt. Lex XII. *Nulla debet esse causatio, quin solidi ex quocumque titulo congregati in massam obryzae soliditatemque redintegrentur. Et ita fiat omnis illatio, ut largitionum & prosequutorum allectorumque fraudibus aditus obstruatur.* Vbi scibendum, *largitionalium*, ut sequente: *vel allecti vel prosecutores vel largitionales*. Eadem sequens sic incipit: *Quotiescumque solidi ad largitionum subsidia perferendi sunt, non solidi, pro quibus adulterini saepe subduntur, sed aut idem in massam redacti, si aliunde qui solvi potest, habere materiam, auri obryza dirigatur, pro ea scilicet parte, quam unusquisque defendit.* Et haec vitiosa. Lege: *sed aut iidem in massam redacti, aut si aliunde, qui solvit, potest habere materiam.* deinde, *dependit.* Hanc suspicor esse illam *imminutionem*, *quae in aestimatione solidi forte taxatur*: nam sic dictasse imperatores censeo, non *tractatur*, quod locum hic tenet non suum: quam imminutionem forte taxant, factam esse si forte judicant deprehenduntque, qui ei negotio praesunt, dum aestimatur vel probatur solidus obryza,

 cre-

creditur habere justa quatuor scriptula sive quatuor & viginti siliquas auri, quum decocti purgatique aliquanto minus inveniatur. Novella Majoriani de curialibus: *Præterea nullus solidum integri ponderis calumniosæ adprobationis obtentu recuset exactor, excepto eo Gallico, cujus aurum minore æstimatione taxatur.* Species fiscales interdum præstabantur ipsæ, interdum in pretiis vel pecunia quanti illæ æstimarentur: quod in aliis vetitum, in quibusdam concessum. L. XVIII. de erog. mil. ann. *Ne quis pro speciebus annonariis pretia tentet exigere.* L. XX. quam septimam eodem habet Iustinianus: *Nulli militarium pro his annonis, quæ in provinciis delegantur, repudiata ad tempus specierum copia & inopiæ occasione captata pretia liceat postulare.* L. I. de excoct. & transl. ann. *Opinatores, quibus species in diversis provinciis delegantur, ut pretium majore taxatione deposcant.* L. XVII. de cohort. princip. *Cum ante placuisset, ut a primipilaribus secundum dispositionem D. Gratiani species horreis erogandæ comitatensibus militibus ex more deferrentur, limitaneis vero pretia darentur, nunc placuit, ut aurum ad officium inlustris per Illyricum præfecturæ, cum certa taxatione, id est, pro LXXX libris laridæ carnis, pro octingenis etiam libris olei, & pro duodenis modiis salis singuli solidi perferantur.* L. II. quæ prima Iustiniano de fabricens. *Omnibus fabricis*

bricis non pecunias pro speciebus, sed ipsas species sine dilatione inferri præcipimus. L. VIII de ann. & trib. *Nemini aurum pro speciebus urbis Romæ liceat exigere.* L. XXIV. eod. *Textrinis & gynaceis ex more a corporatis Carthaginis species solitas præstari cognovimus, sed immodica pro hisdem reddi pretia, quod in dispendium nolumus fieri corporatorum: atque ideo sublimitas tua pretiorum modum statuat.* Videtur excidisse negandi particula: *non præstari.* L. IV. Tributa in ipsis speciebus inferri: *Earum rerum, quæ in præbitionibus canonicis vel debitis ex more poscuntur, non sunt pretia specierum, sed ipsæ, quæ postulantur, species inferendæ: &c. neque sub taxationibus pretiorum dispendiosis occasionibus adquiescant.* L. un. ne conlocatio per logog. *quicquid etiam vel in pretiis vel in speciebus ad logographos detulerit.* Le. II. de equor. conl. *Quamprimum equorum, qui curatorio nomine flagitantur, in pretio maturetur exactio.* Quo & pertinet lex XXIX. de ann. & trib. L. un. Qui a præbit. tir. *Tirones, quorum pretia exhausti ærarii flagitat necessitas, præbere.* De quibus & lex XIII. de tiron. *Amplissimi ordinis petitionibus annuit nostra clementia, ut pro tironibus pretia tribuantur. Damus itaque optionem, ut quod conducibile senatui videtur, eligendi habeat potestatem, id est, aut tirones aptos officiis militaribus præstent, aut pro singulis XXV solidos numerent.* Hoc *adærare species* di-

cebant. Lex XXVIII de erog. mil. ann. *præter eas annonas, quæ adærantur, id tantum in specie præbeatur, quod militaris flagitarit inspectio.* Novella XXIII Theodosii: *Has autem militares annonas, cum provinciales pro longinqua difficultate itineris in adæratione persolverint, unius annonæ adæratio quatuor per annum solidis æstimetur. Ne vero necessitatis occasione, in expeditione milite constituto carioris cuiquam vendere liceat pretia necessariarum rerum* &c. Hæc igitur *pretia specierum* videntur, quæ Valentinianus ait *decrescere oportere pro imminutione, quæ in solidi æstimatione taxatur.* hoc est, summam, quæ pro speciebus datur, jubet minorem haberi, quam voluit ille, qui solidos dedit, eoque suppleri, quatenus deprehenditur aurum in probatione solidorum imminutum. Tanquam qui pro speciebus debitis auri libram habet inferendam, pro ea præstat LXXII solidos. Sed in decoctione tantum deperiit, ut massa inde conflata non pendat CCLXXXVIII scripula, quot esse oportet ad integrandam libram, sed tantummodo ducenta octoginta. Pro hac imminutione igitur decrescunt etiam pretia numerata, ut jam ille censeatur, non LXXII, sed LXX solidos tantum contulisse, & super illud, quod expendit, necesse habeat addere duos auri probi solidos, qui suppleant ista octo scriptula, quæ justæ libræ defue-

defuerunt. Nimirum dictum erat in l. III de ponder. *sub conditionalium oculis ac periculis flammæ edacis examine aurum detineri debet.* Nihil aliud volunt hæc *pericula*, nisi, ut illis decrescat, non fisco, quod imminutum est. Hæc etiam confirmat l. IV. de auro coronario, exceptionem continens ab hac Valentiniani constitutione: *Quæ diversarum ordines curiarum, vel amore proprio, vel indulgentiarum lætitia, vel rebus prospere gestis admoniti, in coronis aureis signisque diversi generis obtulerint, in quacumque fuerint oblata materia, in ea suscipiantur: ne id quod voluntate offertur, occasione obryzæ incrementi necessitatis injuria consequatur.* Hoc rescriptum quid vult, nisi, quod in aurum coronarium offertur, id pro imminutione, quæ in æstimatione solidorum aut materiæ forte taxari posset, non decrescere? & ideo supplere cogi non oportere? *Obryzæ incrementum* possis intelligere, quod requirit illa, ut redintegretur, si quid in excoctione decessit. Valde tamen suspicor Imperatores dictasse: *occasione obryzæ intertrimenti:* prætextu ejus quod in examinato ad obrussam minus invenitur. Et eleganter ajunt, *id quod voluntate offertur, non debere consequi necessitatis injuriam:* id est, non debere subjectum esse illi acerbitati, quæ adhibetur in illo, quod necessario præstatur: quæ acerbitas in collatione voluntaria pro

injuria esset. Idque merito: nam *quæ dono contingunt, minus scrupulose probantur*, ut ait Columella. Peccavit ea in re Nero, quum parans expeditionem adversus Vindicem, exegit ingenti fastidio & acerbitate nummum asperum, argentum pustulatum, aurum ad obrussam, ut plerique omnem collationem palam recusarent. Peccavit Galba, quum oblata ad conflandum a Tarraconensibus e vetere templo Iovis corona aurea librarum quindecim, tres uncias, quæ ponderi deerant, jussit exigi, teste Suetonio.

CAP. XV.

Solidus, Milliarensis, Follis, & ante Constantinum. Aureum non accepisse Solidi nomen ex eo, quod pondere similis esset assi. Assem non poni pro solido aureo apud Cassiodorum & in Cod. Theodosii. Solidus dictus ad discrimen aureorum semissium & tremissium. Lampridius defensus & explicatus. Bilibres forma aurea Heliogabali. Sestertia auri, apud Apollonii Tyrii fabulatorem. Quomodo dans decem aureos una forma Imperator, triginta aut quinquaginta aut centum dare cogatur. Heliogabalum ex libra auri quinquaginta aureos percussisse, caret auctore atque teste. Centenarium, pondus auri librarum centum, a centenariis Heliogabali formis appellatum. Viginti centenaria, quid nostra pecunia Olympiodoro apud Photium, quid in argento Romano. In duplici taxatione solidi, quam faciunt docti, qua potior. Milliarensis, drachma Æginetica, schellingus Britannicus, pares. Μονὰς, sex millia. Ἐκατὸν μονάδες λιτρῶν. Covarruvia æstima-

Aestimatio solidi improbata. Ἐξάγιον. Solidus Romanus argenteus, quem tres cuderunt insignes viri, rejectus.

VAra vibiam, ut ajunt. Quoniam posterioris Romæ divitiæ nobis hic sive in mensam sive in solum venerunt, non possumus, quin illis paullum immoremur, & hoc quoque collybo manus decoloremus. Nomina pecuniæ a Constantino introductæ fuerunt & ante Constantinum. *Solidus* idem, qui priscis *aureus*; *milliarensis*, qui & *minutus* & *argenteus*, pro *denario*; *follis*, qui *sestertius*, sed ex ære, dicti. Sic solidus erat viginti quinque minutorum vel milliarensium, ut x x v denariorum aureus: minutus vel milliarensis quinque follium, ut denarius quatuor sestertium nummum: follis quatuor quadrantum seu æreolorum, ut sestertius quatuor assium. Sed unde ista vocabula? *Solidum* Salmasius appellatum esse, qui ante *aureus*, passim inculcat, quod *assis* & *aurei* aliquando factum est æquale pondus, duæ drachmæ, illius in ære, hujus in auro: quod *solidus* nihil aliud significet quam assem, unde *ex asse* & *ex solido* dicatur eodem sensu: quod *assem* pro aureo posuerint Cassiodorus & codex Theodosianus. Sane solidus in rationibus *as*, ut olim denarius: utque hæreditas, jugerum, pes, omne integrum, quod in duodecim secari placet, est *as*: sed solidum appella-

pellatum ab aliqua similitudine assis signati, quam placuit summo viro, tam inimicum est rationi. Hæc perpetua illius offensiuncula, miscere assarium cum asse, seu assem, quo emimus, cum asse, per quem partimur. Hoc tenebras ei offudit in usuris assibus, semissibus, &c. explicandis: hoc in Hesychii κοδράντη. *Solidum* dixisse veteres Romanos pro assario, nullum uspiam vestigium est: *assem* posteriores extra ratiocinium, quo de inferius, usurpasse pro aureo minime probant, quæ adducit. Video apud Cassiodorum, *quæ militibus præbentur, in assem publicum debere imputari*: id est, detrahi ei summæ, quæ tributi nomine penditur: item, *paravedorum & annonarum præbitionem in assem publicum constituimus imputari.* &, *ut trina illatione servata, assem tributarium devotus exsolvat.* Nec dissimilia alibi: sed *assem* hic pro „ solido aureo poni non censeo. Et ipse, ubi, „ inquit, *assis* vel tributum & census idem. Recte: non ergo *solidus*, sed *solidum*, sive totum quod provincia confert. Tamen sub„ jicit: Quibus omnibus locis pro tributo di„ citur quidem, sed pro solido aureo accipiendus. Immo quia pro tributo vel censu dicitur, non accipiendus pro solido: tam mehercle quam nec vocabulum *census* vel *tributum* pro solido toleratur. Quid? an totæ provinciæ singulos pendebant solidos? Nam (per-

(pergit) *canonicos solidos* & *canonicos asses* dicebant de tributo. Video *canonicos solidos* appellare Cassiodorum : sed eundem dicere video non *asses publicos*, sed *assem publicum*, *assem tributarium*, Codicem Theodosii *præteritum assem publicarum functionum*. *As* igitur his locis non solidus, sed potuit fieri, ut multi solidi ; tota collatio, sive solidis, sive alio genere pecuniæ, quinimmo & speciebus constans. Sed & didrachmum aureum Romanum jamdudum repudiavimus : qui si quando, subrepsit magis quam jure percussus est, ut ex illo pondere, quasi justo, nomen accipere potuerit. Censemus igitur, quod etiam Budæo suboluit, atque a Budæo habent cæteri, in usum venisse id vocabulum, quum *semisses* & *tremisses* aurei sunt inventi ab Alexandro Severo : tum, quia plures erant aureorum nummorum figuræ, singularibus opus fuit nominibus. Et accidit prorsus contrarium in argento. Priscis Romanis erant argentei nummi propriis vocabulis, *denarius*, *victoriatus* sive *quinarius*, *sestertius*, quia diversi ponderis & pretii erant ex una materia. Postea intermissis *victoriato* & *sestertio* solus in usu mansit *denarius* : itaque sine adjectione alia *argenteus* dici cœpit. Contra iisdem Romanis una fuit olim forma nummi ex auro : itaque non nisi *aureus* nuncupabatur : quo vocabulo differebat ab argen-

argenteis & æreis, quales erant cæteri nummi. Deïn *semisses* & *tremisses*, aurei & ipsi, additi sunt : ad horum igitur differentiam pro communi *aurei* vocabulo accepit vocabulum *solidi*, quo dignosceretur a sui generis & materiæ nummis, non solidis, sed partibus ejus. *Solidus* igitur dictus, non a pondere, æquante scilicet assem æreum, sed quod esset integer, quum alia ejusdem metalli nomismata vel semisses vel trientes ejus essent. Lampridius Alexandro Severo: *Tuncque primum semisses aureorum formati sunt: tunc etiam cum ad tertiam partem vectigal auri decidisset, tremisses; dicente Alexandro, etiam quartarios futuros, quod minus non posset. Quos quidem jam formatos in moneta detinuit, exspectans si vectigal contrahere potuisset, ut eosdem ederet. Sed quum non potuisset per publicas necessitates, conflari eos jussit, & tremisses tantum solidosque formari. Formas binarias, ternarias & quaternarias & denarias etiam atque amplius usque ad bilibres quoque & centenarias, quas Heliogabalus invenerat, resolvi præcepit, neque in usu cujusquam versari: atque ex eo his materiæ nomen inditum est, quum diceret plus largiendi hanc esse imperatori causam, si quum multos solidos minores dare posset, dans decem vel amplius una forma, triginta & quinquaginta & centum dare cogeretur.* Ex hoc loco quinquaginta aureos in libram percussisse Heliogabalum

gabalum mirifice conficit Villalpandus. Nam quum denarias etiam atque eo amplius usque ad bilibres & centenas percussas fuisse formas tradat Lampridius, tricenas (ita loquitur, cum *centenarias* & *tricenarias* dicere debuisset) etiam atque librarias factas fuisse non vult ambigi; quum præsertim Imperator ipse has tres formas seorsum commemoret; eam nimirum, quæ triginta aureos continuerit, alteram, quæ quinquaginta, hoc est, librariam, ac tandem illam, quæ centum, hoc est, bilibrem. At quas ille præsertim Imperatori commemoranti tribuit tres formas, eas non tribuit illi Lampridius: facit enim dicentem, non, *una forma triginta & quinquaginta & centum dare*, sed, *dans decem vel amplius una forma, triginta & quinquaginta & centum dare*: quorum verborum longe alium sensum mox edemus. Dein etsi dixisset Alexander, quod fingit ille, quæ necessitas tamen, quinquaginta aureorum formam esse librariam? Suspicari hoc Villalpandum liquet, sed nequaquam id confirmare Lampridium. Repugnat magis. nam si aureorum quinquaginta forma est libraria, centenaria haud dubie erit bilibris. At *bilibres* & *centenarias*, tanquam diversas, & hanc quidem illa majorem, ponit Lampridius: ergo quinquagenariam, si eam agnovisset, noluisset esse librariam. Salmasius quo-

quoque ob propinquam huic causam offenditur *bilibribus*, quum *bilibres* & *centenariæ* quatuor tantum aureorum pondere potuerint distare: siquidem octo & quadraginta aurei in libram auri de ipsius sententia signabantur: sic duæ libræ sex & nonaginta aureos habebant: eoque supponit *librarias*. Et hic fructus est illius opinionis, qua aureum cum aliis fecit didrachmum. Nos autem non agnoscimus in libra præter quadraginta. Quod quandoque fuerunt plures, quod didrachmi, quales sub uno Alexandro Severo complures agnoscit Savotus; id vitium fuit monetæ, quod Heliogabalum, hominem profusissimum, admisisse credibile non est. *Bilibres* igitur accipimus, quæ octoginta aureis mutabantur: sic satis magna inter formas *bilibres* & *centenarias* differentia est. Nam formæ *centenariæ*, a numero aureorum, quibus æquabantur, sic appellatæ, erant binum semis librarum, & hoc nomine poterant dici *formæ sestertiæ*. Et forte ita dictæ fuerunt: forte hinc accepit ille, qui Apollonii Tyrii fabulam conscripsit, ut *sestertias auri* pro duabus libris & selibra diceret. Sic enim: *Perfecto loculo, regalibus ornamentis exornat puellam, & in loculo posuit, & XX sestertias auri ad caput ejus posuit.* hoc est, quinquaginta libras. Iterum: *Quicumque hunc loculum inveneris, habes viginti sestertias auri, peto ut decem*

cem habeas, decem funeri impendas. id eſt, ad utrumque viginti quinque libras. Et rurſum: *Ego in præſenti centum ſeſtertias auri, & ait, ſi quis amplius, decem dabo ſuper.* Illæ ſunt CCL libræ. Item: *ſi enim poteris facere, dabo tibi* XXX *ſeſtertias argenti & totidem auri.* Libras puta ſeptuaginta quinque. Denique: *& donavit* CC *ſeſtertias argenti.* Quæ ſunt quingentæ libræ. Exſpectabo, num quis de his melius. Sed hoc, inquit Salmaſius, confirmant ſequentia: *dans decem vel amplius una forma, triginta & quinquaginta & centum dare cogeretur.* Vbi *quinquaginta* intelligit librarias, quod XLVIII aurei libræ imputabantur, duo autem aurei excurrentes ſupra libram formæ *librariæ* non tollerent appellationem. De his quoque verbis aliud nobis videtur, quæ attigerunt etiam Scaliger & Caſaubonus, quaſi auctoris menti repugnaret vulgata lectio, ſubſtituentes; *dans decem vel amplius, quam ſi una forma* XXX &c. Acceperunt τὸ *plus largiendi,* quaſi eſſet, majoris liberalitatis, tanquam quæ cohiberetur nimia donorum magnitudine: quum Imperator & auctor id accipiant pro immodica & prodiga reique publicæ damnoſa largitione: quod recte animadvertit Salmaſius: ſed quum delet τὸ *dans,* quum tricenarios, quinquagenarios, centenarios, intelligit cum Villalpando ſingulos nummos, videtur ab

 utriuſ-

utriusque scopo discedere. Volunt enim, cogi principem ad effusionem pecuniarum, si, quum minores istis formis solidos complures dando satis liberalis possit videri, dum dat, verbi gratia, non nisi decem aut amplius una forma, quia parum sit unum modo nummum dare, minimum triginta per tres denarias formas; cui paullo plus, quinquaginta in quinque denariis formis; cui liberalius, centum in decem formis denariis dare cogatur. Est & nodus in illis: *atque ex his materiæ nomen inditum est*; quæ suspecta Casaubono & inducenda videntur. Salmasius ad centenarias formas refert bene: sed nimis laxe interpretatur: quasi exinde nomen *centenarii* in usu remanserit, & usurpari cœptum sit de quacumque materia centum libras pendente: id quod ter ibidem repetit. At si hoc dixit Lampridius, falsum dixit: nam hic usus vocis antiquissimus, & ante Heliogabali avos natos frequentatus, ut lib. I. demonstravimus. Respexit igitur sola auri *centenaria*, significatque inde ortum, ut vox ab solidorum numero formæ imposita, in posterum materiæ auri ob librarum numerum attribueretur, diceretur que κατ' ἐξοχὴν & simpliciter *centenarium* de centum libris auri, & de tot solidis, quot imputantur in centum libras auri. Glossæ Nomicæ: Κεντηνάριον, λίτραι ρ. κέντον γὰρ Ῥωμαῖοι τὰ ρ' φασιν.

Olym-

Olympiodorus apud Photium refert Symmachum in prætura filii sui viginti centenaria auri erogasse. Πρόβος, ait, ὁ παῖς Ἀλυπίου, τελέσας τὴν ὀγκείαν πραιτούραν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ Ἰωάννου τυράννου, δώδεκα κεντηνάρια χρυσοῦ ἀνήλωσε. Σύμμαχος δὲ ὁ λογογράφος, συγκλητικὸς ὢν τῶν μετρίων, πρὶν ἢ τὴν πόλιν ἁλῶναι, ὑπὲρ παιδὸς Συμμάχου τὴν πραιτούραν τελοῦντος, εἴκοσι κεντηνάρια ἐδαπάνησεν· ἑπτὰ δὲ ἡμέρας οἱ Πραίτωρες τὰς πανηγύρεις ἐτέλουν. Quæ *viginti sentenaria*, " ait ὁ πάνυ ad Spartianum, non aureorum " millia quadraginta efficiunt, ut ad hunc lo- " cum rationem subduxit vir eruditissimus: " immo efficiunt centum sexaginta quatuor " millia aureorum, qui tunc erant Romanis in " usu, nostrorum autem trecenta viginti octo " millia. Sed male subduxit & ipse: sunt enim " centum quadraginta quatuor millia, nostrorum ducenta octoginta octo millia, ut bini, quod ille voluit, in solidum Romanum imputentur. *Centenarium*, libræ centum: libra, solidi LXXII: centies septuaginta duo sunt septem millia ducenti: tot ergo solidos unum complectitur centenarium, scutatos quatuordecim millia quadringentos. Ergo *decem centenaria*, sive mille libræ auri, solidorum septuaginta duo millia: ergo viginti, seu duo millia librarum auri, CXLIV millia. " Reddit ibidem ista *viginti centenaria*, viginti octo millibus librarum argenti: recte pro-

portione auri ad argentum quatuordecupla, & numero rotundo: secus quia aurum ad argentum tunc erat, ut unum ad quatuordecim & duas quintas, singulis quinque auri libris argenti accrescunt duæ; denis quaternæ, centenis quadragenæ, millenis quadringenæ, binis millenis octingenæ. Video alios doctos viros solidum non facere tanti. Etenim Budæus *vicenos solidos*, pretium minimum servi decem annis majoris, apud Iustinianum, Commun. de leg. l. III. reddit nostros aureos tricenos; maximum, *octogenos*, centenos vicenos: ita ut singulos uno & semisse taxaverit. Lipsius lib. II. Admirand. XX illa *centenaria* facit ducenta millia scutatorum, & *duodecim* Probi *centenaria*, mille ducenta pondo solidos octoginta sex millia quadringentos, nostrorum CXX millia: qui ex ista computatione sunt CLXXII millia octingenti. Videtur sic progressus. Libra auri Romana, quum aurei ex ea fierent quadraginta, nostrorum singuli duorum & dimidiati scutatorum, universa scutatis nostris centum æstimabatur. Postea novatis nummis, in septuagenos binos solidos libra divisa est: sed eadem prorsus libra, quæ fuerat, quum quadraginta in eam aurei ferirentur. Igitur hanc quoque LXXII solidorum libram non amplius scutatis nostris centum æstimandam putavit: & quemadmodum qua-

draginta

draginta illi priscæ *monetæ domini* sic æstimantur singuli, ut nostris centum scutatis omnes conveniant; ita & septuaginta duos posterioris monetæ, quum non plus auri haberent quam isti, sic indicatura dispensandos, ut non amplius centum nostris & ipsi responderent. Sic LXXII solidos accepit pro scutatis centum; triginta sex istos, quinquaginta nostros; octodecim istos, viginti quinque nostros; novem istos, duodecim nostros cum dimidiato seu quinque denariis: sic unum contulit uni, trienti, tribus obolis & oboli tertiæ parti; seu scutato, tribus denariis, quinque obolis, trienti; vel, ut planissime dicam, scutato, XXIII stuferis, & tertiæ stuferi parti. Sic *centenarium* fecit decem millia scutatorum: *decem centenaria*, seu mille pondo auri, centum millia; *viginti centenaria*, id est, duo millia pondo, ducenta millia. Et justa esset hæc æstimatio, nisi auri pretium crevisset, ac longe alia fuisset inter aurum & argentum facta proportio. Nam quum scutatum nostrum decem denariis æstimemus, drachma autem auri tum faceret quatuordecim prisci argenti denarios & tertiam denarii partem cum eo, quod excurrit; solidus (qui habebat drachmam & scriptulum, & sic valebat denarios quatuordecim & quatuordecim scriptula argenti cum triente scriptuli, quatuor denarios & bessem

facientia, qui jam novendecim denarii ſunt) longe ultra ſcutatum & tertiam ejus partem evagatur, & paucis aſſibus minus accedit ad duos ſcutatos. Quarum minutiarum Romanos nullam rationem duxiſſe apparebit, ſi ſolidum cum ipſo illo, quicum tunc mutabatur, argento conferemus. Milliarenſes ſexaginta conjiciebantur in libram argenti: ergo quinque in unciam: quinquies enim duodecim ſunt ſexaginta. Ergo milliarenſis drachmæ Æginetica vel ſchellingo Britannico par erat, noſtris decem ſtuferis. Sic ſex milliarenſes, faciebant tres florenos, ſeu ſcutatum: duodecim milliarenſes, duos ſcutatos, ſex florenos. Atque id pretium ſolidi. Sexaginta milliarenſes, argenti libra, ſic reſpondebant decem coronatis, triginta florenis. Eas libras quum quatuordecim & quincuncem minus quinta parte unciæ haberet auri libra, comparabatur DCCCLXIV milliarenſibus, qui forent CCCCXXXII floreni, CXLIV coronati. Scaligerum quoque id ſolido pretium poſuiſſe animadverti. Chryſoſtomus in Acta Apoſtolica homil. XI: *Εἰ πάντες καὶ πᾶσαι τὰ ἑαυτῶν ἐνταῦθα ἐκένωσαν χρήματα καὶ χωρία καὶ κτήματα καὶ οἰκίας, τάχα ἂν ἑκατὸν μονάδες λιτρῶν χρυσίου συνήχθησαν.* Dixiſſe illum *μονάδα* pro ſex millibus, conſtat ex Anaſtaſio Sinaita: quod primus obſervavit Caſaubonus, ejuſque rationem red-

dere

dere conatus est Salmasius ad Hist. Aug. quoniam solidus sex millibus denariorum æreorum illius temporis censebatur. Quod hausit, opinor, ex Cassiodoro lib. I. epist. x. etsi interdum ad septem millia, interdum ad septem millia & ducentos hujusmodi æreolos augesceret, ut videre est ex Novella Theodosii de pretio solidi. Scaliger igitur ad Casaubonum epist. LXXXIV ἑκατὸν μονάδας λιτρῶν, sexcenta millia pondo auri, ait esse coronatorum solatorum 86400000, ut calculones nostrates vocant, milliones LXXXVI & præterea quadringenta millia coronatorum. Non fefellerunt eum calculi. *Centum centenaria* sunt decem millia librarum auri, septingenta viginti millia solidorum, quaterdecies centena quadraginta millia coronatorum, sestertium quingenties septuagies sexies. *Mille centenaria*, sunt centum millia librarum, septuagies bis centena millia solidorum, centies quadragies quater centena millia coronatorum, quinquies millies septingenties sexagies sestertium, quatuordecim milliones & quadringenta millia coronatorum. *Duo millia centenariorum*, ducenta millia librarum, centies quadragies quater centena millia solidorum, ducenties octogies octies centena millia coronatorum, undecies millies quingenties vicies sestertium, XXVIII milliones & octingenta millia

Cor. *Tria millia centenariorum*, trecenta millia librarum, ducenties ſedecies centena millia ſolidorum, quadringenties tricies bis centena millia ſcutatorum, decies ſepties millies ducenties octogies ſeſtertium, quadraginta tres milliones & coronat. ducenta millia. Ergo *ſex millia centenariorum*, ſexcenta millia librarum ſive ἑκατὸν μονάδες λιτρῶν, quadringenties tricies bis centena millia ſolidorum, octingenties ſexagies quater centena millia coronatorum, tricies quater millies quingenties ſexagies ſeſtertium, milliones LXXXVI & quadringenta millia. Quam ſummam expreſſit Scaliger. Didacus Covarruvias, quia ſolidus tertia parte vetere aureo fuerit minor, itidem & tertia parte pretii a vetere diſtare colligit. Falſum utrumque: non enim ſex, ſed ſeptem minimum ſcriptulorum fuit aureus vetus, quem ille cum aliis didrachmum putavit: deinde ex deceſſione auri ſequeretur imminutio pretii tanti, quanti erat aurum detractum, ſi utroque tempore eadem auri æſtimatio fuiſſet. At non fuit, quum aureus, quod ſuæ habebat materiæ, decies tantum faceret in argento; ſolidus quaterdecies. Itaque propter demptum aurum non quidem æquat pretio ſolidus aureum, ſed tamen nec tanto eſt inferior, quanto fuiſſet proportione inter aurum & argentum immutabili. Facit

ſepten-

ſeptendecim denariorum, dein ſeſtertium LXVI & dimidii paullo plus. At ſeptendecim denarii ſunt octo & ſexaginta ſeſtertii. Sed video quid voluerit, utcumque ſe expreſſerit. Solidum voluit eſſe denariorum ſedecim & quatuor obolorum, ſeſtertium LXVI & beſſis: hæ enim duæ tertiæ ſunt viginti quinque denariorum & centum ſeſtertium. Sed cur iſtos denarios jubet eſſe ſcriptulorum quatuor, qui ſcilicet quatuor & octoginta libram impleverint? cur ſic demum ſervari pronuntiat proportionem inter aurum & argentum, quæ tum erat? Nam iſte tam gravis denarius, ſi unquam fuit, ex quo *ſeſtertium* pro mille nummis valuit, eſſe deſiit: & omnes antiqui in ſummis deſtinandis denarios drachmis pares, libram centenariam agnoſcunt. Præterea non eſt hoc ſervare proportionem, quæ tum erat inter aurum & argentum: nam ſeptendecim denarii, quatuor ſcriptulorum ſinguli, colligunt omnia ſexaginta octo ſcriptula; at quaterdecies quatuor (habet autem quatuor ſcriptula ſolidus, & ſingula auri ſcriptula quatuordecim ſcriptulis argenti valent, ut minutias tranſeamus) non excedunt quinquaginta ſex. Hi ergo ſolidi a Conſtantino ſunt, quatuor, ut toties dictum, ſcriptulorum, eoque ſeni in unciam: unde & *ſextulæ* Latinis, Græcis ἑξάγια vocantur. *Hexa-*

gium esse solidum, quod primus, ni fallor, monuit Scaliger, eleganter ostendit locus Arithmetices ἀδεσπότου, in Καυχίον apud Meursium: Καυχίον εἶχέ τις ἐξαγίων ν. ἀφ' ὧν ἦν χρυσάφιον ἐξαγίων κ· ἄσημον ἐξαγίων ιε· χάλκωμα ἐξαγίων ι· καὶ κασσίτερος ἐξαγίων ε· hoc est, totidem solidorum. Priusquam hinc abeo, spongiam me poscit vir eximius & πολυγράμματος ad extergendam maculam, quæ sedit lib. XI. Adverf. cap. XX, *solidum* Romanis fuisse nomisma argenteum, pendens sextam partem unciæ, unde & *sextula* appelletur, cujus rei testem esse Isidorum lib. XVI. cap. XXIV. Et auctor hic quidem est, *solidum* alio vocabulo *sextulam* dici, quod de illis sex uncia compleatur: sed eam unciam argenti, eum solidum argenteum nomisma, id vero temperavit scribere Isidorus. Contra, *Hunc*, inquit, *vulgus aureum solidum vocat, cujus tertiam partem ideo dixerunt tremissem*, &c. At ne quis dubitet de sententia tam nova hominis doctissimi, adjicit, solidum Romanum facere apud Germanos sextam partem thaleri. Nimirum *Thalerus*, sive *Dalerus*, est, quem Agricola & alii *Vncialem* vocant, octoque drachmis vel denariis æstimant: quemadmodum dimidium ejus, XXV stuferos Belgicos, *semuncialem* & *tetradrachmum*, quadrantem (ein Reichs-ort) *didrachmum* licet vocare. Hinc quem sextum

in

in argenti uncia solidum Romanum fingit, eum sextæ Thaleri parti comparat. Sed hic solidus Romanis ignobilis, neque in usu fuit, nisi forte Calendarum Græcarum mercatu. Præivit tamen ei Cappellus, qui solidum Romanum argenteum facit grana, si diis placet, Romana centum ἀντιῤῥέποντα· nam solidos argenteos hujusmodi quinque unciam argenti explere juberi in Codice Theodosiano de expensis ludorum. At nulla ibi mentio solidi argentei: sed is, qui circumscribitur nummus, milliarensis est. Accedit tertius, optimus Gassendus, qui solidum ait cum potuisset initio duobus solatis exæquari, commutatum in speciem argenteam, quæ & ipsa sic degeneraverit, ut existimari possit in solidum nostrum usualem abiisse. Nam initio Romanus aureus duos solatos & dimidiatum valuit, postea solidos binos: is vero Romanis nunquam in speciem argenteam immutatus: sed, ut supra diximus, Franci occupata Gallia, ad imitationem Romani solidi, & ipsi solidum aureum quadraginta denariorum suorum, dein argenteum nummum eodem vocabulo duodecim denariorum, percusserunt: & hic est argenteus, qui degeneravit in suetum nobis solidum.

CAP. XVI.

Milliarensis, antiquus denarius, quod bis mille constabat libra auri, ut centenis libra argenti. Glossa Nomicæ emendata, an illustrata. Zonaras explicatus. Balsamo correctus. A Constantini temporibus frequentior auri mentio in summis pecuniæ designandis, & unde hoc. Milliarensis posterior viginti quinque siliquarum. Milliarensis tertius XXVIII *siliquarum. Follis, crumena. Follis, pecuniola ære dupondii, pretio sestertii. Libra argenti quingentorum follium. Viginti quinque millia follium, vicena sestertia, emeritum prætorianorum, dein omnium veteranorum. Mutationem istam nummi recte referri ad Constantinum. Locus Codicis Theodosiani, qui obsistere videtur, expensus. Folles olim quinque denarium, vel milliarensem, postea viceni quaterni faciebant. Follis, eadem summa in argento, quæ priscis sestertia.* Βαλάντιον, *non* παλάντιον, *apud Epiphanium legendum. Follis ad denarium, Follis ad milliarensem,* ὁ κατὰ δηναρισμὸν, ὁ κατ' ἀργυρισμόν. *Glossarum Nomicarum locus illustris enarratus. Follis, aurum oblaticium senatorum.*

MIlliarensis nomen primum tulit ipse vetus denarius, quia millesima pars seu millesimus nummus hujus generis erat in libra auri, vel unus ex illis, quibus argenteis millenis auri libra pensabatur. Glossæ Nomicæ: Μιλιαρήσιον, τὸ χιλιοστὸν τοῦ ἐξ χρόνου λίτρας· μίλε γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὰ χίλια καλοῦσι, καὶ οὕτω κατεκερμάτωσε τὸ πόσον τῆς λίτρας, ἵνα δι' αὐτοῦ σώζηται τὰ χίλια μιλιαρήσια, ὥστε κατὰ νόμισμα

μισμα λαγχάνει μιλιαρήσια ιδ. Nam qui quasi *militarensem* dictum volunt, alludunt, non docent. A *mille milliarius* & *milliaris*, *milliare*, dicitur: unde *milliarensis*. Libra auri, decem libris argenti respondens, quod ad denarios attinet, erat milliaria. nam argenti libra, centum denarii, quadringenti sestertii: unde *sestertia libra*, quam *sestertium* dixere, mille sestertium nummum, CCL denarii. E libra autem auri feriebantur aurei quadraginta, singuli viginti quinque denarium, centenum sestertium. Huc si respexit Glossarum auctor, legendum est: ὥστε ἕκαστον νόμισμα λαγχάνει μιλιαρήσια κε. Sed &, κατεκερμάτωσαν. nimirum οἱ Ῥωμαῖοι. De his superius, & quæ hic attingenda fuerunt, etiam, ea, quæ illic exposuimus, confirmant. Hujus centenariæ libræ meminerunt quoque, etsi non suo loco, Canonum interpretes ad XVII Concilii Niceni. Zonaras: Πολυαριθμῶν γὰρ ὄντων τῶν τόκων, βαρύτεροι τῶν ἄλλων ἑκατοστιαῖοί εἰσιν. ὥσπερ γὰρ τοῖς νῦν αἱ λίτραι μέχρι τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἀριθμοῦνται· οὕτω τοῖς παλαιοῖς αἱ ἑκατοντάδες ἦσαν. Καὶ ἦν ὁ τόκος τῶν ἑκατὸν νομισμάτων νομίσματα δώδεκα· διὸ καὶ ἑκατοστιαῖος ἐλέγετο, ὡς ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἀπαιτούμενος. *Vt nunc*, inquit, *in libris*, auri puta singulis, *septuaginta duorum* solidorum *est numerus*; *ita olim libræ*, argenti nimirum, *erant centenariæ*, seu nummis centenis constabant, videlicet drachmis,

drachmis, denariis, milliarensibus. Interpres perperam & obscure : *Vt hoc tempore libræ ad septuaginta , duabus additis , numerantur , ita prisci habuere centurias.* Quas , malum , *centurias* ? quibus autem *duabus* ? Balsamon : Κἂν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἀπαιτεῖ ὁ κληρικὸς ἑκατοστιαίους τόκους βαρυτάτους, ἤτοι ὑπὲρ ἑκάστης ὑπερπύρων λίτρας ὑπέρπυρα δώδεκα· ἑκατοστιαῖοι γὰρ παρὰ τῶν κανόνων ἐκλήθησαν οἱ ἑκατοστιαῖοι τόκοι· ὡς ἐκ παλαιοῦ τῆς λίτρας μὴ ποσουμένης εἰς ἐξάγια οβ, κατὰ τὸ σήμερον ἐνεργοῦν, ἀλλ' εἰς ρ. Editur apud Balsamonem : ὑπέρπυρα ιι δώδεκα. Vbi aut nota delenda est , aut τὸ ὑπέρπυρα, nam illa ipsa nota significat ὑπέρπυρον, ut observavit Scaliger ex Scholiaste Harmenopuli. Itaque ex margine ea vox irrepsit. Porro hi auctores verum sumunt , modo de argenti libra intelligas , cujus apud vetustiores frequentior mentio, quum quantumvis magna pretia argento æstimarentur : unde & populus Romanus devictis gentibus argentum semper imperavit, non aurum,ut & notavit Plinius. At postea ad auri libram & solidos omnia æstimata, etiam sæpe, quæ in ære numerabantur: de quo docte Salmasius ad Alexandrum Severum Lampridii. Præcipue a Constantini temporibus , cujus rationem dat auctor incertus in Noticia imperii : *Constantini temporibus profusa largitio aurum pro ære, quod antea magni pretii habebatur , vilibus commer-*

commerciis adſignavit : ſed hujus avaritiæ origo hinc creditur emanaſſe. Quum enim antiquitus aurum argentumque & lapidum pretioſorum magna vis, in templis repoſita, ad publicum perveniſſet, cunctorum dandi habendique cupiditates accendit. Sed illi, ut inceperam dicere, vere ſumunt, centenariam fuiſſe libram, male tamen colligunt dictam inde *centeſimam* uſuram. Vt ergo libra argenti centum denariis, ita decem libræ millenis denariis, ſive quaternis millibus ſeſtertium, penſabantur: quibus & ipſis libra auri. Denarius tum erat trium ſcriptulorum, octodecim ſiliquarum, ut & milliarenſis primum. Crevit poſtea milliarenſis & factus eſt plus quatuor ſcriptulorum, viginti quinque ſiliquarum, creſcente pretio auri. Tum & aurum nummo detractum eſt, poſtquam materia facta eſt pretioſior, quamvis major eſſet copia, quia plurimum uſitabatur & ab omnibus appetebatur. Minore illius copia vulgus ære & argento lætum & contentum erat. Argentum in nummis adauctum eſt, poſtquam vilius, quam fuerat, ejus pretium contra aurum factum eſt. Denarius referebat ſiliquam auri & dodrantem ſiliquæ paullo plus, in argenti ſiliquis octodecim. Siliqua enim auri tum faciebat decem ſiliquas argenti: dodrans ſiliquæ auri erant ſeptem ſiliquæ argenti cum ſemiſſe. At proportione

ne auri ad argentum quatuordecupla & duarum quintarum facta, ſiliqua auri valuit pro quatuordecim ſiliquis argenti & duabus quintis partibus ſiliquæ: dodrans ſiliquæ auri pro decem ſiliquis & ſemiſſe & quinta & ſemiſſe quintæ. Hinc milliarenſis & ipſe ſiliquam auri & dodrantem paullo plus æquabat, ſed in argenti ſiliquis viginti quinque. Atque hic eſt milliarenſis, de quo Gloſſæ Nomicæ: Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος φόλλις συναγόμενος ἐξ ἀργυρείων λεπτῶν τοῖς στρατιώταις διδομένων, καὶ διὰ τοῦτο μιλιαρησίων καλουμένων· ἔχει δ' ἕκαστον τῶν τοιούτων λεπτῶν ἀργυρείων κεράτιον ἓν ἥμισυ τέταρτον. Sexaginta octo libram implebant, & erant ſinguli follium viginti unius: nam auri ſiliqua duodecim cenſebatur follibus, dodrans ſiliquæ follibus novem. Rurſus incidit mutatio, & crevit milliarenſis, ut viginti octo haberet ſiliquas argenti & quod excurrit, cenſereturque auri duabus ſiliquis, unde & δικέρατον vocatus eſt, follibus XXIV: hi LX libram efficiebant: de quibus capite præcedenti. *Milliarenſem* inde dictum, quod mille generis ejus nummis auri libra reſponderet, obſervavit ante nos Dion. Petavius, alia ratione inductus. Gloſſæ Nomicæ teſtantur, CXXV milliarenſes priores æquaſſe poſteriorum centenos novenos & novem nummos ſive folles, qui faciant novem ſolidos & milliarenſem & novem nummos.

Hinc

Hinc ille sic colligit. Si milliarenses centum viginti quinque exæquant novem solidos, & CCL milliarenses octodecim solidos; ergo quater ducenti quinquaginta, hoc est, mille milliarenses explebunt solidos LXXII, quæ est auri libra. Sed Glossarum auctor supra illos novem solidos addit excurrentes milliarensem unum & novem nummos sive folles. Ergo octodecim solidi non sunt pares CCL milliarensibus præcise, sed CCLII, & octodecim follibus: viginti septem solidi non trecentis septuaginta quinque, sed CCCLXXIX & tribus follibus: triginta sex solidi non quingentis solum, sed quingentis quinque milliarensibus & semissi sive duodecim follibus: & sic LXXII. solidi, mille undecim milliarenses adæquant. Nec non vidit hoc Petavius, nam paullo post re accuratius expensa XXII. siliquas auri, hoc est, undecim διαίρεσθαι, sive milliarenses, excurrere deprehendit. Itaque videndum ait, an per illud tempus solidus paullo plus XXIV siliquis penpenderit, hoc est, præterea viginti duas septuagesimas secundas, vel undecim tricesimas sextas unius siliquæ, aut certe ex auri libra præter LXXII solidos etiam tertius septuagesimus, paullo levior & siliquarum tantummodo viginti duarum, percussus fuerit, ut cum milliarensibus millenis auri libra adæquaretur. Hujusmodi effugia quærere

necesse habet nimia subtilitas: quum liceret dicere propter rotunditatem numeri millenarii tantulæ istius accessionis rationem nullam duxisse auctores nominandi milliarensem. At vehementer suspectam facit opinionem suam homo doctissimus, quum statuit primum pondus milliarensium in auro fuisse ἀκέρατον, adeo ut DCCCLXIV in libra auri censerentur; neque tamen constitisse in eo pondus, sed ei detractum esse, ut mille imputarentur in auri libram; indeque *milliarenses* appellari cœptos. Quod enim nomen habuerunt Latinum, quæ erant dicebanturque Græcis ἀκέρατα? Auctor immo Glossarum perinde milliarenses appellat, qui binarum auri siliquarum essent, quam qui siliquæ & dodrantis: atque ita ex hypothesi Petavii fuit appellatio milliarensium, antequam mille ducerentur in libra. Hoc offendiculum vitare potuisset, si vidisset non detractum ponderi milliarensium primo, sed adjectum fuisse, & minores tempore antecessisse; graviores esse, quos solos libri legum & historiæ agnoscunt, adeo ut absque doctis illis Glossis esset, eos ignoraremus. Tamen, uti diximus, altius adscendendum est ad auri libram in argento millenariam faciendam: nimirum ad id tempus, quo quatuor millibus sestertium, mille denariis, quadraginta aureis, viginti quinque denario-

rum

rum ſingulis, auri libra æſtimabatur: & ipſe hic denarius ante Conſtantinum & monetam mutatam vocabulum *milliarenſis* ſortitus eſt. Huc ne pervaderet Petavius in eruditione tanta, viam ſibi ipſe præcidit: dum aureum veterem non vult niſi didrachmum atque adeo cum ſtatere confundit: dum eundem contra omnia teſtimonia auctorum viginti quatuor denariorum facit, & quidem, ut ait, *μικρολογία* circumſcripta maximeque rotundum numerum conſectando, ob utrumque jure Savoto reprehenſus: dum temporis illius proportionem inter aurum & argentum eligit duodecuplam: dum libram auri drachmis taxat mille centenis quinquagenis binis: dum ex libra aureos cuſos XLVIII definit: dum denique milliarenſem imbibit ſucceſſiſſe didrachmo, atque ex eo ortum habuiſſe, qui Græcus nummus, Romanis nullus unquam fuit. Gloſſarum tamen auctor eodem, nempe ad numerum milliarenſium priorem reſpexiſſe videri poteſt, cum ait: *ὥστε κατὰ νόμισμα λαγχάνει μιλιαρήσια ιδ.* ſcilicet, *ἡ λίτρα.* non enim ιβ, ut habet Petavius, milliarenſes priores cum poſterioribus confundens, quum prioribus fere quatuordecim conſtitiſſe ſolidum Conſtantini ipſe alicubi fatetur. De his explicabis illud: *adeo ut in nomiſma, ſive ſolidum libra ſortiatur milliarenſes quatuordecim.* Itaque etſi

proprie LXVIII hujusmodi milliarenses argenti libram facerent, videntur ob rotundum numerum septuaginta in eam imputati, quatuordecim in solidum, ut his quoque obtinentibus quini solidi libra argenti æstimarentur. Sic pauci milliarenses millenos excedunt. Quod additamentum cum leve putaret ille Antecessor, sciret autem a millenario numero dictos esse *milliarenses*; ad hoc genus adplicuit, quod ad primum sic dictum nummum, hoc est, denarium, proprie referendum erat. De pondere & pretio milliarensis nihil a quoquam adfirmari posse autumabat Petavius, quod ea res penderet a solidi æstimatione, dein ex auri ad argentum proportione: quæ utraque diversa temporibus & prope arbitraria fuerit. Nunc satis utramque expeditam habemus. Ille tribus viis rem tentabat, sed omnibus devius. Primo milliarenses, quales in solidum duodecim, in auri libram octingenti quatuor & sexaginta incurrebant, æstimat proportione duodecupla, & dat eis pretium obolorum octo, pondus siliquarum viginti quatuor. Frustra hoc: quia certum est, eos milliarenses usitatos non fuisse, nisi postquam aurum ad argentum fuit ut unum ad quatuordecim & quod excurrit. Deinde aggreditur milliarenses, qui permutabantur solido fere quatuordecim, quum CXXV novem solidos

vale-

valerent: & eos solidos milliarensesque comparat ratione quatuordecupla. Tum, inquit, DCCCLXIV siliquæ, quot in libra auri sunt δικέρατα, si per XIV dividantur, consurgent in unamquamque libram argenti LXI & quinque septimæ. Fingit LXII, & sic facit milliarensem novem obolorum, pondere viginti octo siliquarum. At hi milliarenses, qui fere quatuordecim ingrediebantur solidum, non erant δικέρατοι, sive duarum siliquarum auri, sed siliquæ & dodrantis, argenti siliquarum viginti quinque, non viginti octo: itaque in auri libra non DCCCLXIV, sed paullum supra mille censendi: iidemque sunt, qui prima mutatione argenti propemodum denariorum in auri libra numerum retinuerunt. Sed, inquit, rursum fere sexta parte deminuti sunt, ut non jam octingenti sexaginta quatuor, sed mille argentei in libram deinceps imputarentur. Plane contrarium est verum: primo enim mille propemodum minus differentes a denariorum, quorum in locum successerant, numero, & minore argento; dein graviores & octingenti sexaginta quatuor auri libræ exæquati. Horum non octo, quod iterum hic inculcat, sed decem obolorum pretium erat. Ex quo apparet multa quidem de his nummis hominem acerrimum notasse ac scisse, sed omnia turbata, indigesta, confusa, ut ei forte po-

tius cesserit, quam ratione provenerit, quicquid de illis adfirmat veri. *Follis* antiquitus sacculus ad pecuniam custodiendam. Plautus in Aulularia: *Quin, cum it dormitum, follem obstringit ob gulam.* Quem locum a viris doctis male acceptum olim exposuimus. Iuvenalis: *veterem cum tota ærugine follem.* Et quidem grandiusculus: unde plus Plauto *follitim ductitare* quam *peratim*. Inde pro ipsa pecunia cœpit accipi: ut *thesaurus* & pro loco, qui capit, & pro eo, quod capit pretiosum. Et ad æs, ad argentum, ad aurum significandum adhibebatur: æs quidem in singulis nummis, argenti nummorum ἀθροίσματος, auri & materias ipsas seu libras. In ære & singulis nomismatibus successit in locum veteris & dupondii & sestertii, postquam hic ex argento fieri desiit. *Dupondius* uncia constans æris, asses semunciales valebat duos; *sestertius* argenteus ejusdem generis quatrussis. Crevit interim pretium æris asse ad quadrantem redacto. Sic æs, quod prius dupondii fuerat, quatuor assibus suffecit: & prodiit *follis* ære dupondii, pretio sestertii. Non tamen ut quatuor sestertii, sic quatuor folles, sed quinque faciebant denarium. hæc verecundia supererat. Nam libra argenti, centum denariis, quadringentis sestertiis æstimata, quingentis æquiparabatur follibus. Hæc duo millia sunt assium: qui

qui quoniam æris unciæ qnadrantem habebant, & XLVIII in libram incurrebant, non faciunt supra XLI libras, XXXII asses, sive octo folles. Et tunc argentum ad æs fuit, ut I ad XLI. Libra auri ad argentum decupla, ut quatuor millia sestertium, mille denarium, ita quinque millia efficiebat follium, sive assium viginti millia, quæ libræ æris CCCCXVI cum excurrentibus octo follibus. Et sic erat aurum ad æs, ut I ad CCCCXVI. Ergo aureus Romanus, ut XXV denarios, centum sestertios, ita CXXV habebat folles; non centum modo, ut ad Spartianum adfirmat ὁ πάνυ. Hæc valuere ante Constantinum, & sub eo usque ad consulatum Anicii Paullini & Cejonii Iuliani. Sexto suo consulatu, id est, ante quinquennium, veteranis ad instrumentum rusticum emendum dari XXV *millia follium* constituerat, ut est in l. III Cod. Theod. de veteranis: quæ sunt quinquaginta libræ argenti, æris librarum duo millia octoginta tres. Eadem veteris argenti sunt vicena millia sestertium, quinque millia denarium; illa ipsa summa, quam pro emerito Augustus prætorianis post sedecim annorum stipendia decreverat, teste Dione: quum legionariis post viginti annorum militiam tantum tria millia denarium seu duodena millia nummum adsignasset. Sed id discrimen sustulit Constantinus.

tinus. Eſt & veſtigium horum follium in lege v. de prætor. & quæſtor. *Primæ præturæ, quæ Flaviali nuncupatione ſignatur, viginti quinque millium follium & quinquaginta librarum argenti erogationem ſumptuſque præſcripſimus: in ſecunda vero Conſtantiniana viginti millia follium & quadraginta libras argenti largiendas eſſe cenſemus: tertia Triumphalis quindecim millia follium ac triginta argenti libras ſine incommodo editoris expendat.* Hæ conjunctæ ſummæ in ære & argento pares ſunt, & ſecundum anguſtiſſimam illam, quæ quidem Romæ fuit, proportionem intelligendæ: nam poſt inductum quatuor ſcriptulorum ſolidum, & æris, argenti, auri, inter ſe ratione mutata, immane quantum differunt. Sic viginti millia follium, quæ argenti libræ quadraginta, æris faciunt mille ſexcentas ſexaginta ſex libras cum octo follibus, vetera ſena dena ſeſtertia, denarium quatuor millia: ſic quindecim millia follium, argenti libræ triginta, æris ſunt mille ducentæ quinquaginta, priſca duodena millia nummum, tria millia denarium. Hic unicus eſt locus, qui adhuc præſtantiſſimis viris religionem objecit, qua Conſtantino iſtam nummi Romani mutationem adſcribere prohiberentur: etenim reſcripſit hæc Conſtantius, quo anno, patre mortuo, imperium tres fratres creverunt, ſe iterum & Conſtante conſulibus.

bus. Itaque cum alium neminem auctorem destinare possent, circumloqui rem, & modo post Constantinum id accidisse, modo & post Constantium, forte sub Iuliano; plerique Valentiniano, dicere; interdum Iustiniani solidum & Iustiniani LXXII aureorum libram vocare satis habuerunt. Non nego esse aliquid offensionis in eo, quod follibus jam longe aliis a Constantino introductis, sub Constantio ad priores illos folles ratio ducitur. Sed ita censeo, ei, qui aureo solidum succedaneum dedit, omnia fuisse dura & intractabilia, nisi & argenteo nummo alium, & quidem eum ipsum, quem descripsimus, substituerit. Neque enim solidus in denarios, victoriatos, sestertios, commode resolvitur. Deinde simul & ab eodem statutum de his nummis requirit proportio inter aurum & argentum mutata: quæ vehementer conturbasset omne commercium, si subito aurum decem denarium ad quatuordecim denarios excessisset. Nunc mutatio utriusque monetæ adeo lenem mollemque transitum proportionum fecit, ut vix animadverteretur. Accedit id quod excurrit supra quatuordecuplam proportionem, quod nulla ratione in denariis poterat explicari. Non minor oboritur difficultas in follibus prioribus milliarensi viginti quatuor follium & solido duodecim milliarensium applicandis.

Contra quod tam bene respondet milliarensis solido ac folli utriusque medius, follis milliarensi ac solido superpositis, solidos milliarensi & folli subjectis, (quod magis etiam declarabitur in mox dicendis) id omnino demonstrat ac tantumnon clamat, unius ingenii esse hoc quodcumque est, aut certe unius consilii, nec quidquam horum inventoribus satis placuisse, priusquam omnia excogitata sunt & tam apta inter sese ac congruentia apparuerunt. Adeo ut hæc uno tempore & paribus passibus processisse sit verisimillimum. Iam solidum quatuor scriptulorum Constantini esse testatur lex I. de Ponderatoribus. Quid dicemus igitur ad illud Constantii rescriptum? Numquid inscriptionem & subscriptionem fallere? ut pro *Constantio Constantinum*, pro *Constantio* II *& Constante Constantinum* VI *& Constantinum* Cæsarem ponamus, quæ mirum non esset ab librariis confusa nomina. An hoc quidem temerarium, & decernemus potius, videri Constantium verba ipsa justorum præturæ cujusque, ut a patre duarum auctore ante monetam mutatam concepta & definita erant, retinuisse, sed & sensu eo, quo concepta erant, de quo ob rem recentem nemo poterat dubitare: nimirum Flavialis, ut centum libris argenti, parte dimidia in æreis, parte altera in argenteis nummis; Constan-

tiniana

tiniana octoginta libris argenti, quæ pariter follibus & altero tanto in argento ſignato præſtarentur; Triumphalis ſexaginta libris argenti, item media parte in ære, media in argento penſandis, celebraretur. Sic notat Plinius, dudum poſtquam denarius aſſium erat factus ſedecim, tamen, quum ſtipendium numeraretur militi, denarium imputatum, cui vetus numerus decem aſſium tributus eſſet. Cæterum quemadmodum paullatim creſcente pretio auri, parcior ſolidi materia, argentei plenior & uberior reddita eſt: ſic etiam argenti pretio ſupra æs creſcente, dum aurum & argentum vulgo magis quæritur, paſſimque inter manus jactatur, quam olim, evenit, ut follis, qui denarii vel milliarenſis priſci ac minoris quinta pars fuerat, fieret novi ac majoris quarta & viceſima; qui ſolidi veteris ac majoris centeſima & viceſima quinta fuerat, fieret Conſtantiniani ac minoris pars ducenteſima octogeſima octava. Scholion in lib. XXIII βασιλικῶν. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ ἓν κεράτιον φόλλεις εἰσὶ ιβ, ἤτοι μιλιαρησίου τὸ ἥμισυ· τὰ οὖν ιβ κεράτια εἰσὶ νομίσματος ἥμισυ· τὸ γὰρ ἀκέραιον νόμισμα ἔχει μιλιαρήσια δώδεκα ἤτοι κεράτια κδ. Ait unam ſiliquam auri facere in ære duodecim folles: ut & Νόμοι γεωργικοὶ περὶ κλοπῆς· παρεχέτω ὑπὲρ αὐτοῦ ἡμερήσιον κεράτιον ἓν ἤγουν φόλας δώδεκα. Mirifice enim torſerunt id voca-

vocabulum Græci, interdum φόλις, φόλα, φόλλα, φόλης, faciendo. Dein ait Scholiastes, eandem auri siliquam in argento facere milliarensem dimidiatum: etenim milliarensis integer, viginti quatuor folles. Non igitur milliarensem cum dimidio, ut est apud Savotum vel festinantis calami vel operarum vitio in mentione hujus loci: *un miliaresion & demy.* præterea duodecim siliquas auri constituere dimidiatum solidum. folles igitur centum quadraginta quatuor, milliarenses sex: nam sexies vicena quaterna sunt CXLIV. Denique solidum habere milliarenses duodecim, vel siliquas viginti quatuor. Ergo folles ducentos octoginta octo. tot enim efficiunt vicies quater duodena, vel bis centena quadragena quaterna. Et sic corrigendum apud Salmasium adversus Cercoëtium, ubi ter tantummodo, pag. 61, 67, 71, scribitur, centum octoginta octo follibus solidum constitisse. Sed ducentos (neque enim meliora dissimulare nostrum est) voluisse, significat ipse ad Lampridium pag. 191. Quemadmodum autem veteribus non modo *sestertius* nummus, sed & *sestertium* habebatur pro sestertia argenti libra complectente mille nummos, ducentos quinquaginta denarios: sic, quamvis impari elegantia, quo vocabulo nummum sestertio nummo subrogatum dixere, eodem etiam

simile

simile ἄθροισμα appellitavere. Glossæ Nomicæ : Φόλλις σταθμός ἐστι, λεγόμενος καὶ βαλλάντιον· ἕλκει δὲ δηναρίους διακοσίους πεντήκοντα. Epiphanius : Φόλλις, ὃ καὶ βαλλάντιον· ἁπλοῦν δέ ἐστιν ὑπὸ δύο ἀργύρων καὶ ἥμισυ συγκείμενον, οἳ γίνονται σν δηνάρια. Vel, ut in aliis est libris : Φόλλις, ὃ καὶ βαλλάντιον καλεῖται, ἔχει ἀργυροῦς δύο ἥμισυ, δηνάρια σν. Vetus versio : *Follis, qui & ballantium, id est, sacculus, a duplicatione nominatur : duo namque sunt ac semis argentei, qui faciunt minutos denarios* CCL. Vbi mirum est adeo βαλαντηφαγεῖν Savotum, ut emendationem Scaligeri, mirifice ab Salmasio adsertam, ausit reprehendere, & contendat legendum πλάντιον, tanquam auctore Hesychio, cui ea vox nihili nunquam in mentem venit. *Argenteus* interpretis, ἀργυροῦς Epiphanii, est Græcorum *mina*, Latinorum argenti libra, centum denarii. Propagatus hic follis usus etiam ad milliarensem, sed minore numero : CXXV quoque milliarenses *follem* dixere. Glossæ Nomicæ : Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος φόλλις συναγόμενος ἐξ ἀργυρείων λεπτῶν τῶν τοῖς στρατιώταις διδομένων, καὶ διὰ τοῦτο μιλιαρησίων καλουμένων· ἔχει δὲ ἕκαστον τῶν πέντε λεπτῶν ἀργυρείων κεράτιον ἓν ἥμισυ τέταρτον· ὁ φόλλις ἀργύρεια τοιαῦτα ρκε. Hero : Ὁ φόλλις ρκε ἀργύρεια πλυροῖ· καλεῖται δὲ παρὰ Ῥωμαίοις θύλακος. Illum φόλλιν κατὰ δηναρισμὸν, id est, ex ratione denariaria, seu constantem certo

numero

numero denariorum, hunc καὶ ἀργυρισμὸν, id eſt, ex minutis argenteis vel milliarenſibus collectum vocat Epiphanius. Veteris Latii more *follem ad denarium*, *follem ad milliarenſem*, commode diceres: ut *rationes ad denarium* dicebantur, in quibus ſummæ per denarios collectæ erant, & ut *ſolvere ad denarium* Cicero. Sed quoniam ad omnia, quæ de inferioris Romæ moneta diſputavimus, nihil eſt opportunius illo legalium Gloſſarum loco, quamquam aliquoties jam tactum nobis, & a viris doctis excuſſum, videtur operæ pretium, ut nos quoque illum omnem percenſeamus, &, ut erat in formulis, de iiſdem alio modo agamus. Verba ſunt: Φόλλις· σταθμός ἐστι λεγόμενος καὶ βαλάντιον· ἕλκει δὲ δηνάρια διακόσια πεντήκοντα· τουτέστι, λίτρας πβ καὶ οὐγγίας ἓξ· ὡς ἔχοντος ἑκάστου δηναρίου λίτραν α καὶ οὐγγίας γ. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος φόλλις συναγόμενος ἐξ ἀργυρείων λεπτῶν, τῶν τοῖς στρατιώταις διδομένων, καὶ διὰ τοῦτο μιλιαρησίων καλουμένων· ἔχει δ' ἕκαστον τῶν τοιούτων λεπτῶν ἀργυρείων κεράτιον ἓν ἥμισυ πέταλον· ὁ δὲ φόλλις ἀργύρια τοιαῦτα ρκε. ἃ ποιοῦσι κεράτια σιη καὶ νούμμους θ· ἤτοι πρὸς τὸ νῦν κρατοῦν μιλιαρήσια ρθ, καὶ νούμμους θ· γινόμενα ἐν χαράγμασι νομίσματα θ, μιλιαρήσιον ἓν, νοῦμμοι θ. τὰ τοίνυν ρκ καὶ πέντε ἀργύρια συνήγετο εἰς ἀπόδεσμον ἕνα· καὶ οὕτος ἐκαλεῖτο φόλλις. Quorum hæc eſt ſententia. *Follis, quod & balantion dicitur, pondus eſt argenti denario-*

rum

rum CCL. *hoc est, æris* CCCXII *libræ, sex unciæ. nam denarius, libra æris & tres unciæ. Est & alius Follis constans ex minutis argenteis, militi solitis dari, eoque miliarensibus vocatis. Valet horum unumquodque auri siliquam dodrantem. Hujusmodi minuta argentea follis habet* CXXV. *quæ faciunt auri siliquas* CCXVIII *& nummos novem. sunt autem, quales nunc obtinent, milliarenses* CIX *& nummi novem, in auro signato novem solidi & milliarensis & novem nummi. Isti igitur* CXXV *argentei colligebantur in fasciculum vel summam unam: & hic Follis.* Quis credat, tam paucis verbis summam prope illorum omnium, quæ de sestertio, denario, solido, milliarensi, folle, primum ut nosceremus, dein ut traderemus, tanto labore nobis constiterunt; illorum prope omnium summam versiculis tam paucis contineri? Itaque non mirum si nonnulli sic eum locum aggressi sunt, ut tantummodo conatus laudem promeruerint: velut Alciatus & Petavius. Satis feliciter postea Salmasius, felicissime Savotus expedierunt rem: nisi quod admiscuerunt uterque, quæ necesse non erat, & alibi reprehensa sunt. *Follis* igitur ille prior est idem quod antiquis *sestertium*, quum *decies sestertium*, *vicies sestertium*, & deinceps, quum *bina*, quum *dena sestertia* &c. dicebant, nimirum mille nummum. Denarium priscum compa-

comparat libræ æris, & tribus unciis, ex ea proportione inter argentum & æs, quæ obtinuit Romæ postremum. Itaque non est quærendum hoc pretium denarii in ære anteriorum seculorum. nam tum octo uncias denarius in sedecim assibus semuncialibus non egrediebatur: eoque CCL denarii non faciebant ultra CLXVI libras æris & octo uncias. At Glossarum auctori concordant Epiphanius, Hero, Maximus, Fragmentum Budense, quum docent asses sexaginta esse denarium, qui dimidium σίκλȢ sive sicilici & sic octava pars unciæ argenti erat. As ille, quos sexaginta trahebat denarius, erat sicilici pondere, quos quatuor habebat follis & eadem uncia. Libra duodecim unciarum ergo octo & quadraginta sicilicorum: adde quadrantem seu tres uncias, qui sicilici duodecim: habebis sexaginta. Ergo denarius, seu argentum denarii, trium scriptulorum, octodecim siliquarum, si ære æstimetur ad eam proportionem, quæ inter æs & argentum erat ætate illorum scriptorum, nimirum ut I ad CXX; tantum valebat quantum libra æris cum quadrante, quantum sexaginta asses, quantum quindecim folles, quantum septunx semuncia postremi milliarensis. Quodsi denarius æris libra & tribus unciis censendus, necessario & CCL denarii pro CCCXII libris & selibra sunt habendi: nam

CCL quadrantes faciunt asses LXII & semissem. Tot igitur æris libræ ducenis quinquagenis adjectæ complent trecentas duodecim cum selibra. Hic *follis* Epiphanio κατὰ δηναρισμόν. Vt a denario discessum est, *milliarensis* nomen accepit nummus argenteus viginti quinque siliquarum & quintæ partis unius siliquæ : ita ut septem milliarensibus primis sive denariis pares essent quinque hujusmodi novi milliarenses : tam enim septem denarii quam quinque milliarenses expediunt centum viginti sex argenti siliquas. Ita CXXV milliarenses erant CLXXV denarii. In auro par utriusque pretium siliquæ & dodrantis diversa proportione. Sic centum viginti quinque milliarenses continent auri siliquas ducentas octodecim & novem nummos. Nimirum CXXV dodrantes sunt in assibus nonaginta tribus & dodrante excurrenti. His XCIII additis ad CXXV existunt CCXVIII. Qui superest dodrans siliquæ, eum convenit esse parem novem nummis sive follibus : eoque ipsum milliarensem esse viginti unius follium. Qui æris habent libram & dodrantem. Siliquæ igitur auri & libræ æris tum temporis æquabilis ratio ; ut & dodrantis siliquæ auri dodrantisque libræ æris. Et quia in libra mille septingentæ octo & viginti putantur siliquæ, hinc quoque discitur aurum & æs distare quantum unum & MDCCXXVIII.

Aureus Romanus quadragesima pars libræ fuit. At quadraginta in mille septingentis viginti octo reperies ter & quadragies cum quinta parte unius. Constitit igitur aureus XLIII siliquis & quinta, hoc est, septem scriptulis, siliqua & quinta parte siliquæ. Totidem siliquas faciunt viginti quinque denarii, si cuique siliquam & dodrantem tribuas: nam viginti quinque dodrantes quid nisi octodecim asses dodrans? Hi autem additi vicenis quinis efficiunt XLIII & dodrantem. Præterea septem scriptula & quasi dimidium decuplicata existunt septuaginta quinque. At viceni quini denarii, ternum scriptulorum, colligunt eundem numerum. Et sic constat denarium priscum in auro sui seculi fecisse etiam siliquam & dodrantem. Idem prorsus potuisse priorem Constantini milliarensem in sui ævi auro, & disertis verbis docet jurisconsultus ille Græcus, & comparatione manifesta illorum CXXV milliarensium, qui follem constituebant, cum CCXVIII auri siliquis novemque nummis confirmat. Quando igitur viginti quinque siliquæ cum quinta (id quod hujus milliarensis argentum fuit) non plus fecerunt in auro, quam antea siliquæ octodecim, quum decupla proportio valeret, nimirum siliquam & dodrantem; agnoscendum est rationem inter aurum & argentum eam tum fuisse, ut quatuordecim

siliquæ

ſiliquæ & duæ quintæ obducerentur uni auri ſiliquæ. Hujus numeri, quatuordecim dico & duarum quintarum, dodrans eſt decem & ſemis & quinta & ſemis quintæ. Nam ſi Quatuordecim duaſque quintas, ut aſſem, dividamus, *uncia* erunt unum & ſextans & quintæ ſextans: duæ unciæ ſive *ſextans* hujus aſſis, duo & triens & quintæ triens: *quadrans*, tres & ſemis & quintæ ſemis: *triens*, quatuor & bes & quintæ bes: *quincunx*, quinque & dextans & quintæ dextans: *ſemis*, ſeptem & quinta: *ſeptunx*, octo & ſextans & quinta cum quintæ alterius ſextante: *bes*, novem & triens & quinta & quintæ triens: *dodrans*, decem & ſemis & quinta & quintæ ſemis: *dextans*, undecim & bes & quinta & quintæ bes: *deunx*, duodecim & dextans & quinta & quintæ dextans: *as*, quatuordecim & duæ quintæ. Igitur decem & ſemis & item quinta cum ſemiſſe quintæ conjuncta cum quatuordenis & duabus quintis conſtituunt quinque & viginti & unam quintam: nam ſemis habet duas quintas & dimidiam: addita quinta & ſemiſſe quintæ fiunt quatuor: junctis rurſum duabus, ſex quintæ oriuntur, quæ conficiunt ſiliquam vigeſimam quintam cum una ſiliquæ quinta: poſtquam ſcilicet decem ad quatuordecim adjecta fecerunt quatuor & viginti. Ita ſiliqua auri cum dodrante reſpondens XXV ſiliquis ar-

genti & quintæ parti unius siliquæ, deprehendit proportionem, quæ illo tempore inter aurum & argentum fuit. At CLXXV denarii, qui tantundem habebant argenti, quantum CXXV milliarenses, longe plus faciebant in auro sui temporis, quam centum viginti quinque milliarenses propter aliam proportionem, quæ tunc erat inter aurum & argentum. Nam septem complebant aureos singulos XLIII siliquarum & quintæ: quæ sunt omnes siliquæ CCCII cum duabus quintis: quum pretium non multum differat. Nam centum viginti quinque milliarenses, & CCXVIII auri siliquæ, & centum novem milliarenses posterioris formæ, & novem solidi cum milliarense, eundem numerum colligunt nostrorum LIV florenorum & dimidiati: septem aurei & CLXXV denarii, floreni LII & dimidiatus. Et hic *follis* quem dicit Epiphanius κατ' ἀργυρισμόν. Illud quoque notandum, quia illud ἥμισυ τέταρτον siliquæ auri comparatur novem nummis, siliqua autem auri libram æris valet, sequi novem illos nummos esse dodrantem libræ, eoque singulos unciales, quales diximus fuisse folles, & hos duodecim valere siliquam auri. Pergit antecessor egregius, & docet nos, CXXV milliarenses, qui *follem* κατ' ἀργυρισμόν constituebant, æquales esse illis, qui tunc in usu erant, milliarensibus

CIX nummiſque novem. Centum quinque & viginti milliarenſes, ſinguli unius & viginti hujuſmodi nummorum æreorum, complectuntur omnes duo millia ſexcentos viginti quinque nummos ſive folles, æris libras CCXVIII & novem uncias. Libræ CCXVIII duplum ſunt ejus numeri, quem numerum poſteriorum milliarenſium, præter novem nummos, comparavit CXXV prioribus: eoque ſi diſtribuantur in CIX, neceſſe eſt unicuique eveniant duæ libræ æris, nummi ſive folles viginti quatuor. Atque ita conſtat pretium hujus milliarenſis, qui tum uſitabatur, intelligiturque eum in ære facere binas libras, folles unciales quatuor & viginti: & habere ſeſe ad alterum cognominem nummum, cui ſucceſſit, ut ſeptem ad octo; ſeptem enim milliarenſes hi & octo iſti follium aſſequuntur eundem numerum, nempe CLXVIII: ad denarium autem iſta proportione, quæ tum vigebat, quaque denarius libram æris & tres faciebat uncias, ut quinque ad octo; nam octo denarii & quinque milliarenſes in ære parem numerum efficiunt unciarum ſive follium, nimirum CXX: at illa proportione ſuperiori, ut unum ad tria: nam tres denarii in XLVIII aſſibus ſemuncialibus habebant tantum æris quantum milliarenſis unus in quatuor & viginti follibus, nempe duas libras. Hinc etiam

colligere est XXVIII siliquas & quatuor quintás siliquæ hunc milliarensem argenti habuisse. Quum enim inter æs & argentum ea ratio esset, quæ inter I & CXX, duas autem libras æris valeret milliarensis, par fuerit, oportet, tribus millibus quadringentis quinquaginta sex siliquis æris: tot enim sunt siliquæ in libris duabus. Hic æris siliquarum numerus argentum in eo requirit, quod diximus: nam centum & viginti in tribus millibus quadringentis quadraginta sex reperies vicies octies, ut supersint nonaginta sex: nam vicies octies CXX sunt 3360. Iam si in quinque quintas partiaris argenti siliquam CXX siliquas æris continentem, cuique parti quintæ cedent siliquæ viginti quatuor: quinquies enim XXIV sunt centum viginti: quater autem viginti quatuor, XCVI. Hinc & rursus noscitur differentia milliarensis hujus & denarii in propria materia & numero siliquarum argenti: nam octies octodecim sunt CXLIV: quinquies XXVIII sunt CXL: quinquies quatuor quintæ partes assis faciunt integros asses quatuor: ita quinque milliarenses, siliquarum argenti XXVIII & quatuor quintarum siliquæ singuli, & octo denarii octonum denum siliquarum reddunt eundem numerum siliquarum, nempe CXLIV. Addit Glossarum auctor, hos CIX milliarenses cum novem nummis in auro si-

gnato

gnato esse novem solidos & milliarensem novemque nummos. Habuit ergo solidus milliarenses hujusmodi duodecim, nam novies duodecim sunt CVIII: habuit siliquas viginti quatuor, nam duas siliquas auri æquabat milliarensis: habuit scriptula quatuor, nam sex siliquæ, scriptulum: habuit folles CCLXXXVIII, nam eum numerum efficiunt duodecies viginti quatuor, quot follibus singuli milliarenses censebantur. Atque hæc est explicata nucis illius Ilias. Nunc ut revertamur ad significationes vocabuli *follis*, erat & *follis* modus auri oblaticii, quod senatores Principibus pendebant ex censu; locupletiores auri libras octo, mediocres quatuor, tenuiores duas. Glossæ exdem Nomicæ: Ἕτερος δὲ ὁ κληθεὶς φόλλις τοῖς τῶν ἀξιολογωτέρων κατὰ πόλεις οἰκίας κατέλαβεν, ὅτι ἦν αὐτοῖς τὸ γένος ἄνω τῆς ἀξιώσεως τετυχηκός· καὶ ἦν ἀτύχημα τὸ κρεῖττον ἐν τοῖς γένεσι πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀξιώσεως διακρινόμενον τῷ πόσῳ· τοῖς μὲν τοῦ πρωτίστου τέλους ὀκτὼ χρυσίου λίτραι, τοῖς δὲ τοῦ δευτέρου τέσσαρες, καὶ δύο τοῖς τρίτοις. Si qui præbitiones follium implere non valerent, velut tenuissimos senatorum obligabat septem solidorum præstatio, ut loquuntur leges IV & XII. Cod. Theod. lib. VI, tit. II, commemorata & l. XII. Cod. eodem de proximis comit. dispos. & l. II. Cod. Iustin. de prætoribus. Libet ingemiscere! heu me!

magne regum ſenatus quo recidiſtis? Parum erat eripi vobis imperium, ærarium, provincias: niſi & tributarii fieretis illis, quibus olim imperabatis, quorum provincias ornari veſtrum erat beneficium, qui ſua confeſſione ſervire vobis debebant, & univerſis civibus ſæpe, & plerumque etiam ſingulis: niſi e viſceribus veſtris ſaginaretur comitatus magna parte barbarus, barbarus miles, eo uſque, donec & vos, & ipſos, qui ſervitutem veſtram quotidie vos paſcere cogebant, & omnia ſuſtulit. Hunc exitum habuit ſiniſtra pietas civitatem cum toto orbe Romano communicantium, ut non provinciales civium honorem, ſed cives & ipſe ſenatus ſtipendiariorum vilitatem ſubirent. Demere tamen & injuriam illis & ſibi pudorem voluere Arcadius & Honorius dicta l. 11: *Glebam vel follem ſive ſeptem ſolidorum functionem ſive quamlibet hujuſmodi collationem tam circa perſonas quam circa res ac prædia funditus jubemus aboleri, ut omnis hujuſmodi ſopita conquieſcat exactio.* Sero, & poſtquam, quod Patribus relinquebatur, non ipſis, ſed Alarico & Odoacro & horum pellitis ſatellitibus condonabatur.

CAP. XVII.

Tributa deſcripta poſt Conſtantinum, non argento, vel ære deſignata, ſed auro, quota ſcilicet pars ſolidi,

lidi, sive in argento, sive in ære pensitaretur. Id ex more conficiendi rationes ad solidum. Quomodo conficerentur. Locus nobilis Παλαιᾶς Λογαρικῆς ineditæ illustratus. Partitio Solidi per partes assis: atque hinc petita vocabula pensionum & summarum. As divisor ignotus Græcis. As & assis vel libræ partes ad Græcorum quidem imitationem, sed Latino modulo formatæ. Varro tentatus. Semissis, quod semis assis. Triens & Sextans unde. Semuncideunx. Balbi fragmentum de asse illustratum. Priscianus sive Palæmon emendatus. Græci assis partes per numeros explicant.

QVod præcedenti capite est, post solidum Constantini, qui septuagesimus alter est in libra, prorsus eadem, quæ semper fuerat, homines locupletes, & illorum dispensatores, procuratoresque in primis domus augustæ, & æream & argenteam pecuniam in auro computare solitos, & in eam rem tradere præclara Salmasium ad Lampridii Alexandrum; cœpi postea vereri, ne rejecissem eo lectorem, ubi ille plus miretur quam intelligat: quam domi conjecturam facio, & in me ipse non semel idem sum expertus. Etsi autem libenter de quovis alio præsumam nostra imbecillitate majora, & optem laborem nostrum attingere multos, qui hanc partem tanquam sibi supervacuam jure possint fastidire: tamen non pigebit in studiosorum gratiam, ut illius loci meritum agnoscant, sciantque quantum summo illi

viro pro eo producto debeatur, totum apponere, & nubem, quæ illum circumsidet, dimovere. Nec sane superflua hæc me judicare sinit Volusius Mæcianus: apud quem cum tam obscurum sit visum, quod legitur de æraria ratione ad denarium translata, quamvis partibus æris expressis; qui sperandum est fore clarius, quod de eadem ad solidum applicata, nulla mentione æris facta, tantummodo suspicandum & divinandum proponitur? Neque illudant nos homines urbani, quasi ad commentaria commentemur. non enim tam Salmasii verba interpretabimur, quam vetusti auctoris, unde
,, ille, quæ sua fecit, deprompsit. Sciendum
,, est, inquit, in tributis & capitationibus in-
,, dicendis, non argenti, non æris fuisse factam
,, mentionem, sed aureorum tantum, & au-
,, rei partium. Ita & exactiones celebrabantur.
,, Sic enim notatum erat in libris & brevibus
,, exactorum, possessorem illum, exempli gra-
,, tia, debere solidi partem *quadragesimam octa-*
,, *vam*, aut *vigesimam quartam*, aut *vigesimam*
,, *quartam & quadragesimam octavam*, aut *deci-*
,, *mam octavam*, aut *octavam*, aut *octavam &*
,, *quadragesimam octavam*, aut *vigesimam quar-*
,, *tam*, aut *sextam*, aut *quintam*, aut *tertiam*,
,, aut *tertiam & duodecimam*, aut *dimidiam*, aut
,, *dimidiam cum duodecima*, aut *dimidiam cum*
,, *sexta*, aut *dimidiam cum quarta*, aut *dimidiam*
cum

cum tertia, aut *dimidiam cum tertia simul &* "
duodecima, aut *dimidiam & tertiam cum sexta*, "
hoc est, aureum solidum: deinde aureum "
cum *quadragesima octava* aurei parte, & ita "
semper ascendendo per partes jam prædictas "
usque ad duos aureos: atque ita etiam usque "
ad tres, quatuor, & usque in infinitum. Hac- "
tenus Salmasius: quæ quisquis legit, non potest non magnopere mirari: & alii forsan fidem, tanquam sine auctore tam nova prodenti, abrogabunt; pudentiores dubitabunt, quid fuerit animi hominibus, quibus ista, ut videntur, adeo morosa & implicita ambagibus comminisci libuit, quum possent simplicissima & planissima ratione uti, ipsos milliarenses & folles annumerando. Sed si originem hujus computationis noscas, elegantissimam pariter & expeditissimam necesse est fateare homini Romano. Repetenda sunt igitur, quæ superius ad Volusium Mæcianum notavimus, & cogitandum, perinde ut veteres calculatores denarium, ita hos solidum assis more & ejus particularum vocabulis partitos esse. Hæc igitur est descriptio solidi, tanquam assis. Solidus, *as*, milliarenses habet duodecim, folles ducentos octoginta octo. Ejus *deunx*, milliarenses undecim, folles ducenti sexaginta quatuor: *dextans*, milliarenses decem, folles ducenti quadraginta: *dodrans*, milliarenses novem, folles

folles ducenti ſedecim: *bes*, milliarenſes octo, folles centum nonaginta duo: *ſeptunx*, milliarenſes ſeptem, folles centum ſexaginta octo: *ſemis*, milliarenſes ſex, folles centum quadraginta quatuor: *quincunx*, milliarenſes quinque, folles centum viginti: *triens*, milliarenſes quatuor, folles nonaginta ſex; *quadrans*, milliarenſes tres, folles ſeptuaginta duo: *ſextans*, milliarenſes duo, folles quadraginta octo: *uncia*, milliarenſis, folles viginti quatuor: *ſemuncia*, milliarenſis dimidiatus, folles duodecim: *ſicilicus*, folles ſex: *binæ ſextulæ*, folles octo: *ſextula*, folles quatuor: *hemiſeſcla* vel *dimidia ſextula*, folles duo: *ſcriptulum*, follis. Hinc jam facile eſt ſuis nominibus deſtinare illas ſummas, quas numeris definit Salmaſii auctor. Quadrageſima octava, *ſicilicus* eſt, folles ſex. Sic enim Voluſius: *Eſt autem aſſis, ſemuncia, pars viceſima & quarta; duæ ſextulæ, pars triceſima ſexta; ſicilicus, quadrageſima octava.* Qui ergo ſex folles debebat aut dederat, cum debere vel dediſſe in breviario notabant & pronunciabant *ſicilicum*. Ex iiſdem verbis Voluſii vides, quæ ſit pars viceſima quarta, nempe *ſemuncia*, folles duodecim. Pars viceſima quarta & quadrageſima octava conjunctæ, *ſemuncia ſicilicus*: hi octodecim folles. Pars octava decima, *ſemuncia ſextula*, folles ſedecim. Habes apud Voluſium: *Octa-*

va

va decima vocabitur ſemuncia ſextula. Pars octava, *ſeſcuncia*, folles triginta ſex. Voluſius: *Deinde dividituras in octo octavas, quæ ſeſcunciæ vocantur.* Pars octava & quadrageſima octava, *ſeſcuncia ſicilicus*, folles quadraginta duo. Hic iterum repetit Salmaſius viceſimam quartam: quem credo errorem librarii aut feſtinantis calami eſſe. Poſſumus pro illa ponere triceſimam ſextam, *binas ſextulas* ſive *duellam*, & erunt folles octo: aut viceſimam quartam & ſextam, eritque *ſextans ſemuncia*, folles ſexaginta. Nam pars ſexta, *ſextans*, folles quadraginta octo. Voluſius: *Deinceps fit diviſio in ſex ſextas partes: ſextæ partis nomen eſt ſextans.* Pars quarta, *quadrans*, folles ſeptuaginta duo. Pars tertia, *triens*, folles nonaginta ſex. Tertia & duodecima *triens & uncia*, uno vocabulo *quincunx*, folles centum viginti. Voluſius: *In quincunce ſunt unciæ quinque, ſextantes duo & uncia, quadrans & ſextans: triens & uncia.* Pars dimidia, *ſemis*, folles centum quadraginta quatuor. Inſtrumentum plenariæ ſecuritatis Ravennæ ſcriptum, & in bibliotheca regia ſervatum, & Romæ à Naudæo publicatum: *Camiſia tramoſirica in cocco & praſino valente ſolidos tres ſemis*, id eſt, & ſex milliarenſes. Statimque: *Sarica praſina ornata valente ſolido uno & ſemiſſe uno.* Pars dimidia cum duodecima, *ſemis & uncia*, hoc

eſt,

est, *septunx*, folles centum sexaginta octo. Volusius: *In septunce sunt unciæ septem, sextantes tres & uncia, quadrantes duo & uncia, triens & quadrans, quincunx & sextans, semis & uncia*. Pars dimidia cum sexta, *semis & sextans*, qui *bes*, folles centum nonaginta duo. Volusius: *In besse sunt unciæ octo, sextantes quatuor, quadrantes duo & sextans, trientes duo, quincunx & quadrans, semis & sextans*. Dimidia cum quarta, *semis & quadrans*, id est, *dodrans*, folles ducenti sedecim. Dimidia cum tertia, *semis & triens*, qui *dextans*, folles ducenti quadraginta. Volusius: *In dextante sunt unciæ decem sextantes quinque, quadrantes tres & uncia, trientes duo & sextans, quincunces duo semis & triens*. Dimidia cum tertia & duodecima, *semis, triens, & uncia*, id est, *deunx*, folles ducenti sexaginta quatuor. Dimidia & tertia cum sexta, *semis & triens & sextans*, *as* ipse, (nempe sex & quatuor & duæ, quæ omnes duodecim unciæ) ipse solidus, folles CCLXXXVIII. Sic etiam si quid solido amplius significandum esset, eædem partes pro ære excurrenti adhibebantur. Sic *solidum scriptulum* dicebant ducentos octoginta novem folles: *assem* vel *solidum dimidiam sextulam* ducentos nonaginta folles: *assem* vel *solidum sextulam* ducentos nonaginta duos folles: *solidum* vel *assem sicilicum* CCXCIV folles: hic est, quem Salma-

sius

ſius dicit aureum cum quadrageſima octava ſui parte : *aſſem* vel *ſolidum binas ſextulas*, ducentos nonaginta ſex folles : & ſic deinceps. Idque tam in tributo indicendo & exigendo ſervatum quam in referendo in rationes. Cæterum cum partitionem illam aſſis à pueris perceptam & quotidiano tractatu repetitam in exprompta memoria haberent, incredibili velocitate per immenſas ſummas decurrebant. Atque ita ex ſolo Voluſio comparatur illius λογαρικῆς intelligentia. Iam quæris, quare ὁ πάνυ non expreſſerit aſſis partes, aut de illis nihil ſubmonuerit? Græcum auctorem ſuum veſtigiis ſecutus eſt. Niſi enim fallor, hic eſt, cujus ita meminit ad Solinum pag. 808. Exſtat liber in biblio- " theca regis depromptus ex archivis & came- " ra, ut vocant, theſauraria Alexii Comneni, " qui Παλαιὰν & Νέαν Λογαρικὴν continet de " pretio ſolidi in tributis exigendis. Παλαιὰ " Λογαρικὴ ibi vocatur, qua duo & ſeptuagin- " ta ſolidi in libram auri putabantur. Græci " autem *aſſem* diviſorem ignorant; neque vocabula habent propria & ſignata, quibus vel ipſum vel partes ejus concipiant: nam *ἀσσάριον* & *τριτημόριον* & *τεταρτημόριον* & ſimilia nummorum vocabula ſunt. Neceſſario igitur numeros in auxilium advocant, & pro ſicilico dicunt *τεσσαρακοστὴν ὀγδόην*, pro ſemuncia *εἰκοστὴν πέμπτην*, pro ſemuncia ſex-

tula

tula ὀκτωκαιδεκάτην, pro sescuncia ὀγδόην, puta μερίδα τοῦ νομίσματος: vel potius neutris utebantur: τεσσαρακοστὸν ὄγδοον, εἰκοστὸν τέταρτον &c. intelligentes τὸ μέρος. Sunt sane Latinorum vocabulorum nonnulla originis Græcæ, sed hæc illorum vis ac potestas tota Latina est. Sic *as* & *as* ex Dorico αἶς pro εἷς communi exstitisse facile concesserim: sed significationes ampliarunt aut contraxerunt pro libidine sua Latini. Λίτρα, Siculis pondus & nummus genuit *libram*, quæ pro pondere placuit Romanis; pro pecunia, eodemque quod *as* est, non ultra quam as libram pondo fuit; inde pro tantundem in commercio valente ære *assem* retinuere, qui tandem quarta & vicesima, immo & quadragesima octava, pars libræ factus. Duodecima τῆς λίτρας οὐγκία, ex qua multiplicata constantes τῆς λίτρας partes, πεντούγκιον sive πεντούγκιον, ἑξᾶντον, ἡμίλιτρον, apud Epicharmum & Pollucem. Hinc *uncia* Romanis. Medias inter summam libram assemve & imam ejus duodecimam, unciam, partes ad similitudinem quidem Sicularum fabricaverunt Romani, sed in officina & materia sua. Ex *uncia* finxerunt *quincuncem* & *septuncem* & *deuncem*; illos, quod quinque aut septem duodecimas haberent; hunc, quod ei ad complendam libram duodecima deesset. Ex *asse semissis* & *bes* profluxit, partibus origine

gine Græcis, adoptione Latinis. nam *ſemis* *ἥμισυς*: *bes* autem primitus *dueſſis*, quaſi duæ aſſis, puta tertiæ partes. Vulgati Varrones *ſemiſſem* quaſi *ſemias* dictum volunt: fortaſſis ſecus atque voluit ipſe: nam in MS. reperio: *Semiſſis, quod ſemis*, non *ſemias*: ut poſſis ita diſtinguere: *Semiſſis, quod ſemis, id eſt, dimidium aſſis*. Nam ex *ſemis*, generatim & indiſtincte ſignificanti *dimidius*, & *as*, *ſemiſſis*: poſt ad compendium pronuntiandi, *ſemis*, pro *ſemiſſis*, ut *bes* ex *dueſſis*, *dues*, duæ aſſis tertiæ partes. Nec reprehendendus hic Scaliger, quod ad Feſtum ſtatuerit aliter, aut non diſſimulandum atque etiam laudandum erat, quum in libello de re nummaria plane prodidit, *beſſem* dictum, quaſi *dueſſem*, ut *duellum bellum*, *duonum bonum*: ut Græcis *δίμοιρον*: & addidit congruentem admodum locum Homeri, ubi *δύο μοῖραι* pro duabus tertiis ſive beſſe pronunciantur, Ιλ. κ.

Ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, παρῴχηκεν δὲ πλέον νὺξ
Τῶν δύο μοιράων, τριτάτη δ' ἔτι μοῖρα λέλειπται.

Reliqua velut divortiis quibuſdam manant ex *quadrante*, ſic appellato, quod aſſem quadraret, in quadrum, vel quatuor partes æquales redigeret. *Trientem* & *ſextantem* volunt eſſe Siculorum *τρίαντα* & *ἕξαντα*: in quo tamen difficultatem inveniunt, quum ſignificatio prorſus alia ſit: nam *ἕξας* ſemis, *τρίας*.

quadrans. Nec repugno, si quis sequi malit. Sed quemadmodum *quadrans* ex participio transiit in nomen, quod assem quadraret, sic quasi verbum esset, *triere*, in tria redigere, finxisse videntur *trientem*; quasi *sextare*, in sex secare, *sextantem*. Ab *sextante* & *quadrante* formati *dextans* & *dodrans*, quasi *desextans* & *dequadrans*, quibus duæ & tres duodecimæ minus essent quam assi, quemadmodum *deunx*, cui una. Sic etiam *Semuncideuncem* dixerunt, quod alias *dextantem semunciam*, id quod superfit ex asse detracta sescuncia. Balbus: *Septima divisio his adjungi potest: nam rei integræ in octo partes distributæ pars qualibet ex aliis sine aliis considerata sescuncia dici potest, reliquæ semuncideunx.* Quasi semuncia de deunce: undecim partes minus vicesima quarta. Et vulgare est in numeris, *duodeviginti*, *duodetriginta*. Addit Balbus, partem illam, quæ est *semuncideunx*, in frequenti usu non esse, eoque characterem, quo designetur, non habere. Atque eo magis ignoscendum sive Prisciano, sive Palæmoni, neganti sescuncia dempta reliquo nomen esse. Hoc enim vult, quum ait:

Sed nullum reliquo nomen semuncia certum
Dempta dabit. namque est hujus sescuncia triplex.

Ita legitur in Vineti editione, quam expressit Hotomannus. Sed illud *namque* alienum est

est a sententia. Vett. ed. *neque est*. Quod cum versum vitiet, facit Villalpandus: *nec enim est*. Et sententiam quidem deprehendit, suadens intellectu repeti prioris periodi partem, videlicet *dempta dabit nomen*: sed tamen inconveniens est τὸ *enim*. Scribe:

Dempta dabit, quaque est hujus sescuncia triplex.

Vt & sescuncia, quæ semunciæ triplex est, ablata reliquo nullum nomen dabit. Diffidebam nonnihil, fateor, Balbo de *semuncideunce* ob insolentiam vocabuli: testem & secundum auctorem desiderabam: quum ecce hic quoque mihi divinitus offertur: haud possum dicere quis, sed profecto elegans & antiquus. Theorica Geometriæ in membranis honoratissimi Rottendorfii: *Similiter in eo, cui quinque & quadrantem in catheto posui, dimidia hujus, id est* XI *& semis & sescuncia, ter ducta* VII *& semuncideuncem numerum facit. Hujus nona, id est, semuncideunce, dempta,* VII *basin relinquit; addita autem,* VIII *& dodrantem hypotenusæ tribuit.* Tres dupondii, sexis, tribus semissibus additis fit septus semis: tribus etiam sescunciis accedentibus fit septus dextans semuncia: deest ad octus efficiendum sescuncia: pro illo igitur quod superest ablata sescuncia, seu pro dextante semuncia dicit *semuncideuncem*. Porro istius numeri, septus-

ſis puta dextantis ſemunciæ, nonam ait eſſe hunc ipſum *ſemuncideuncem*. Scilicet novem dextantes faciunt ſeptus ſemis: novem ſemunciæ quatuor uncias cum ſemuncia: quæ ſi illis addantur, exoritur ſeptus dextans ſemuncia vel *ſeptus ſemuncideunx*. Denique ponit huic ſeptuſſi ſemuncideunci additam eandem nonam, *ſemuncideuncem* ſcilicet, efficere octus cum dodrante. Nempe decem unciæ & dimidia duplicatæ faciunt unam & viginti uncias, hoc eſt, aſſem & dodrantem; qui ſi ſeptem aſſibus adponantur, fiunt octus & dodrans. Vtcumque igitur ἡ λίτρα καὶ ἡ οὐγκία fuerint Siculis, nummi tantum & pondera fuerunt: non *as* & *uncia* dividentes omne ſolidum, quæ omnino ignorarunt Græci. Itaque partes aſſis non niſi numeris expreſſerunt, qui verterunt Romana, niſi quod & λίτρα abuſi ſunt pro aſſe. Sic unciam dixere δωδέκατον, ſextantem, ἕκτον, quadrantem τέταρτον, trientem τρίτον, quincuncem τρίτον δωδέκατον, ſemiſſem ἥμισυ, ſeptuncem ἥμισυ δωδέκατον, beſſem δίμοιρον, dodrantem δίμοιρον δωδέκατον, dextantem δίμοιρον ἕκτον, deuncem δίμοιρον τέταρτον, aſſem λίτραν. Habes apud Theophilum de hæredibus inſtituendis. Pro uncia valebat etiam ἡμίεκτον, de quo ſuperius: pro ſemuncia ἡμιδωδέκατον & μυσημίεκτον, quaſi ἥμισυ ἡμιέκτον, apud Heſychium, pro ſicilico δίδραχμον,

χμον, aut τεσσαρεσκαιδέκατον ὄγδοον, ut & pro besse ἥμισυ ἕκτον, pro dodrante ἥμισυ τέταρτον, pro dextante ἥμισυ τρίτον, pro deunce ἥμισυ τρίτον καὶ δωδέκατον, pro asse ἥμισυ τρίτον καὶ ἕκτον, ut liquet ex auctore Λογαρικῆς & Glossis Nomicis. Ὁ πάνυ autem, qui hanc diatriben quasi nobis delegavit, aut non tantum sibi reliquit otii, ut, quid sibi vellent isti numeri, exquireret, aut exquisitum distulit ad editionem ipsius libelli Græci, quam in animo habuisse illum, ex diversis ejus pollicitationibus apparet.

CAP. XVIII.

Continuatur instituta dissertatio ad locum τῆς Λογαρικῆς. Probata insigni exemplo, quæ supra ad Volusium de solido e numeris composito & secundum assis partes diviso disputavimus. Constantinus Porphyrogenneta in vita Basilii emendatus & expositus. Τὰ τῶν ἀριθμῶν μόρια καὶ μέρη, οἷον τοῦ ἡμίσεως, καὶ τοῦ ἕκτου, καὶ τοῦ δωδεκάτου, ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως. Ὁ λογογράφοι καὶ φανεραὶ ψῆφοι. Τόμος. *Basilii imperatoris providentia adversus iniquitatem coactorum.* Ἕκτη, τρίτη, τετάρτη, *quomodo* νομίσματα. *Hesychii locus declaratus. Gildas & Apollonii Tyrii fabulator illustrati. Libra argenti pro quinque solidis. Media libra pro duobus solidis semisse. Siliqua auri, non nummus, sed* XXIV *pars solidi, duodecim folles. Instrumentum plenariæ securitatis illustratum & correctum. Tres siliquæ in solidum annuæ, centesima. Scholiastes vetus Theodosiani codicis defensus.*

sensus. Novella Majoriani explicata & emendata. Conclusio.

QVemadmodum expensa ferrentur, & accepta referrentur ad denarium superiore libro, quemadmodum mutata pecunia ad solidum calendaria & breviaria fierent, proximo capite demonstratum est: utque utrobique æs excurrens partibus & notis æris explicaretur. Ne nihil actum putemus, Latini & Græci auctorum duo loca singularis atque unicæ ipsis elegantiæ, sed propter obscuritatem adhuc pro bustis spreta & vix limis adspecta, medii solis lumine collustravimus, & inter antiquitatis thesauros gemmeum micantia cernimus: totam artem, & quidem duplicem diversitate temporum, conficiendi tabulas, præcipuum telum bene administrandæ vitæ familiaris & tuendi patrimonii, qua in re incredibilem omnium fuisse Romanorum diligentiam plurima passim testimonia exstant, e tenebris erutam habemus: & in negotio, quod minime videbatur ingenium expectare, contentum digitis, sive ad supputandum, sive ad scribendum, tamen Romanos, hoc est, ingeniosos & formularum docto decori servientes, deprehendimus. Nec majore, opinor, exemplo patuit, quare pueri *longis rationibus assem in centum partes diducere* discerent, ut canit Horatius. Sed non hi soli curæ jucun-

dæ

dæ ipsa difficultate, & quo lentius successit, eo sæpius veri latentis inveniendi voluptatem renovantis, quamvis maximi, fructus. Dixerat Volusius, *excurrentis æris notam sedecies multiplicatam id efficere*. Qua occasione observatum nobis, quoties corpus e numeris compositum in assem partimur, quot numeros habet integrum, toties ductas partes assis, quæ numerum quemque significant, efficere totidem duodecim uncias, quota numero quæque pars integri est, non minus hoc argumento verum cognoscitur. Sic sex folles, *sicilicum*, quadragesimam octavam partem solidi, diximus. Solidus folles habet CCLXXXVIII. Ducenti octoginta octo sicilici componunt septuaginta duas uncias: quot uncias habent sex asses. Recte ergo *sicilicus*, sex folles. Vicesima quarta pars solidi *semuncia*, folles duodecim. Nimirum ducentæ octoginta octo semunciæ sunt centum quadraginta quatuor unciæ, quæ complent duodecim asses. Tertia nota intelligitur ex duabus præcedentibus. Quarta erat *semuncia sextula* ad significandos folles sedecim. Nimirum CCLXXXVIII semunciis, ex quibus constant CXLIV unciæ assium duodecim, si addas ducentas octoginta octo sextulas, quæ quadraginta octo dant uncias, hoc est, asses quatuor, habebis integros asses sedecim. Quinta nota erat *sescun-*

cia, triginta ſex follibus demonſtrandis. CCLXXXVIII ſeſcunciæ faciunt uncias quadringentas triginta duas: totidem autem uncias invenies in triginta ſex aſſibus. Sextam intelligis ex dictis. nam triginta ſex aſſibus, quos faciunt CCLXXXVIII ſeſcunciæ, adjecti CCLXXXVIII ſicilici, quot computantur in aſſibus ſex, integrant XLII aſſes: hinc *ſeſcuncia ſicilicus*, quadraginta duo folles. Septimam fecimus *binas ſextulas*, pro octo follibus. nam CCLXXXVIII binæ ſextulæ conſtituunt uncias XCVI, & hæ octo aſſes. Octavam, *ſextantem ſemunciam*, pro follibus ſexaginta. Videlicet CCLXXXVIII ſextantes ſunt quingentæ ſeptuaginta ſex unciæ: tot ſunt autem in quadraginta octo aſſibus: quibus ſi accedant duodecim aſſes ex CCLXXXVIII ſemunciis conflati, erunt ſexaginta aſſes. Hic explicuimus & ſequentem. Decima, *quadrans*, ſignabat folles ſeptuaginta duos. CCLXXXVIII quadrantes continent octingentas ſexaginta quatuor uncias: ex quot unciis perficiuntur LXXII aſſes. Undecima, *triens*, folles nonaginta ſex. Ducenti octoginta octo trientes ſunt mille centum quinquaginta duæ unciæ: & hæ nonaginta ſex aſſium. Duodecima, *quincuncis* vocabulo notati CXX folles. reddunt enim CCLXXXVIII quincunces uncias mille quadringentas quadraginta: quo numero unciarum

rum constant centum viginti asses. Hinc *semissem* diximus CXLIV folles: quid enim apertius quam CCLXXXVIII semisses esse centum quadraginta quatuor asses, & utrisque duci mille septingentas viginti octo uncias? Porro ducenti octoginta octo septunces sunt mille nongentæ sedecim unciæ, quot esse oportet, ut fiant CLXVIII asses: centum igitur sexaginta octo folles solidi *septunx*. Sed & ducenti octoginta octo besses sunt unciæ duo millia trecentæ quatuor: & tot sunt CXCII assium: ita *bes* solidi, centum nonaginta duo folles. Ducenti quoque LXXXVIII dodrantes colligunt uncias duo millia quingentas nonaginta duas, quæ sunt in CCXVI assibus: sic *dodrans* solidi, ducenti sedecim folles. At CCLXXXVIII dextantes unciarum habent duo millia octingentas octoginta, hoc est, CCXL asses: totidem quoque folles, solidi *dextans*. Denique deunx sive undecim unciæ ducenties octogies octies ductæ sunt omnes tria millia centum sexaginta octo: quot esse necesse est, ut conficiamus CCLXIV asses: inde folles ducenti sexaginta quatuor, solidi *deunx*. Est igitur hic locus unicus, quo nihil habet tota, quæ nobis superest, vetustas traditis à Volusio convenientius, & quem vicissim, absque Volusio esset, nemo intelligeret. Nondum perfuncti sumus. neque enim debere possu-

mus ſtudioſo lectori pauca etiam pulcherrima loca, cum mirifice confirmantia, quæ jam expoſuimus, tum his incognitis prorſus obſcura atque cæca. Conſtantinus eſt Porphyrogenneta & Imperator Conſtantinopolitanus, Leonis filius, qui avi ſui Baſilii vitam diſertiſſime ſcripſit, nuper a viro eximio publicatam: inque illa cap. XXIV. Ὁρῶν γὰρ ὅτι ἐστί τις τοῖς πονηροῖς εἰς τὸ ἀδικεῖν ἀφορμὴ, ἀπὸ τοῦ, διὰ τὸ σύντομον, τοῖς τῶν ἀριθμῶν μορίοις καὶ μέρεσι, τοῦ ἡμίσεως, καὶ τοῦ ἕκτου, καὶ δωδεκάτου τυχὸν, κεχρῆσθαι τοὺς παλαιοὺς, (ita legimus. non τοῖς παλαιοῖς.) ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως· ἠθέλησε καὶ τὴν τοιαύτην τῶν ἀδικεῖν βουλομένων περιελεῖν ἀφορμὴν, καὶ διωρίσατο, καὶ γράμμασι λιτοῖς, ἃ καὶ τοῖς ἀγροίκοις ἀναγινώσκειν ἐστὶν ἐν δυνατῷ, καὶ ὁλογράφοις καὶ (ita leg. non ταῖς) φανεραῖς ταῖς ψήφοις τῆς δηλουμένης ποσότητος, τοὺς τῶν ἐπαιτήσεων γράφεσθαι τόμους, (ita leg. non κώμας) οἴκοθεν τὸ εἰς τοῦτο τάξας ἀνάλωμα, καὶ τῶν χαρτίων καὶ τῆς γραφῆς, πρὸς τὸ μὴ ἀδικεῖσθαι τοὺς πένητας. Ait, quum haberent coactores vectigalium ſummas exactionum notis perſcriptas (velut ἡμίσεως, qui *ſemiſſis* eſt ſolidi, milliarenſes ſex; vel folles CXLIV, & nota antiqua erat Σ. velut ἕκτου, qui *ſextans* ſolidi, milliarenſes duo vel folles XLVIII, & hujus nota Ξ. vel ut δωδεκάτου, id eſt, *unciæ* ſolidi, milliarenſis nimirum, vel XXIV follium, & nota

ta priſcis Romanis –. &c. ſed Græcis alias fuiſſe, & quidem ipſas literas numerales, & hinc & ex Heronis loco ſuperius adducto liquet.) quas illi notas pro libidine interpretabantur, & plus debito exigebant privati lucri cauſa; conſtituiſſe Baſilium, ut in poſterum ſine notis, integris vocabulis, quæ cognoſci etiam & intelligi ab imperitioribus ſtipendiariorum poſſent, cenſuales libri & breves coactorum ſcriberentur, & ad id ſumptum præbuiſſe. Vertitur obſcure: *ob brevitatem qua numerorum particulæ & membra medietatis & ſextæ & forte etiam duodecimæ notabantur.* Hoc audias an non audias, quid differt? Dicitur autem: *quod ob ſcribendi compendium, numerorum elementis & partibus, veluti dimidiæ* (puta ſolidi) *& ſextæ & duodecimæ, eſſent uſi veteres in deſcribendo tributo.* Mox: ὁλογράφοις καὶ φανεραῖς ταῖς ψήφοις, eſt, *expreſſis integras per voces & plane numeris.* Nam quis intelligit, *apertis calculis?* Τόμος pro libro etiam Martiali: at κώμη hic ſenſu nullo. Photius in excerptis voluminis CCLIV. ὅτε καὶ τοὺς τόμους, οἳ ἀνέγραφον διαφόροις γλώσσαις τὰ σωτήρια τοῦ δεσπότου πάθη τε καὶ θαύματα καὶ διδάγματα, τούτους παρὰ τῶν κομιζόντων δεξάμενος διέταξεν. Hinc intelligas etiam illud parum adhuc intellectum apud Heſychium: Ἕκτη, τρίτη, τετάρτη, νομίσματα ἀργυρίου, καὶ χρυσίου καὶ χαλκοῦ. Non enim ſingula

num-

nummorum corpora fuerunt eo nomine; & tamen nummos vel summulas pecuniæ significant hæc vocabula: & quidem χρυσῖς, quia sunt partes solidi, qui aureus; ἀργυρίς, quia possunt esse in argento, ἡ ἕκτη milliarienses bini, ἡ τρίτη milliarenses quaterni, ἡ τετάρτη milliarenses tres: χαλκῦ, quia possunt esse in ære, ἡ ἕκτη folles XLVIII, ἡ τρίτη folles XCVI, ἡ τετάρτη folles LXXII. Eodem respexit Gildas, ille Britanniæ Anacharsis, hic quoque commeritus sapientiæ testimonium. In Querolo comœdia, ubi mulctas constituit durorum capitonum & plagipatidarum parasitorum vexatoribus: *Digna causa, mercedem vulnerum victus* (*ictus*, opinor) *accipiat parasitus. In convivio si fuerit veste discissus, a rege convivii duplam mercedem reparationis accipiat. De livoribus in quadrantem solidi unius, de tumoribus in trientem pœna transibit. Quodsi tumor fuerit & livor, solidi unius bessem jure optimo consequetur. Unam vero unciam apoziæ* (*hoc est, excoctionis*) *contemplatione concedimus. Placuit autem, ut etiam de plagis & vulneribus infixis summo strepitu criminali amicorum præstetur inspectio, ita ut dodrantem solidi nec inspicientium gratia nec largientis excedat humanitas. In luxo autem & ossibus loco motis usque ad deuncem solidi injuriarum commodum placuit extendi. Iam porro de ossibus fractis placuit convenitque, ut in minutalibus.*

talibus solidus, in principalibus vero ossibus argenti libra protinus traderetur. Locus in primis facetus & lepidus. *Mercedem vulnerum accipiat*, fecit e Iuvenalis: *Accipiat sane mercedem sanguinis.* Aut Ciceronis lib. v. in Verrem: *mercedem lacrimarum, mercedem vulneris atque plagæ, mercedem funeris ac sepulturæ constitui.* E Terentii, *tum ipsam capillo conscidit*, suum, *si fuerit veste discissus.* At quid monstri est: *apoziæ, hoc est, excoctionis?* an tantulo pretio patietur se recoqui parasitus, ut a Medea Æson? Volunt apoziam esse ἀπόζεμα: sed nec vox proba, nec sensus tolerabilis. Scribe; *aposiæ*, vel *aposeos.* Cujus interpretatio ex margine in contextum irrepsit: *hoc est, exactionis.* Ἀπωσία vel ἄπωσις ab ἀπωθέω. *Injuria est*, inquit ille, *& trahi & trudi simul*: sed & trudi solum vel exigi. Cæterum quæ hic habent mentionem partium assis, ad hoc usque lecta sunt ita, ut sine exemplo a lasciviente ingenio auctoris profecta esse crederentur. At nunc manifestum est deprompsisse illa Gildam e rationalium tabulis. *Quadrans solidi* erant milliarenses tres, sive folles LXXII: *triens*, milliarenses quatuor, folles XCVI: *bes*, milliarenses octo, folles CXCII: *uncia*, milliarensis, folles XXIV: *dodrans*, milliarenses novem, folles CCXVI: *deunx*, milliarenses undecim, folles CCLXIV: *argenti libra*, solidi

lidi quinque, milliarenſes ſexaginta. Sic *mediam libram*, puta argenti, pro duobus ſolidis ſemiſſe vel dimidiato dixit fabulator ille Apollonii Tyrii: *Leno vocavit villicum puellarum: ancilla exornetur: ſcribatur ei titulus: Quicumque Tarſiam defloraverit, mediam libram dabit: poſtea populo patebit ad ſingulos ſolidos.* Non enim auri *libra* intelligenda eſt *media*, quaſi fuerint XXXVI ſolidi: nec magis in hoc ſcriptore mirandum, quam apud Gildam, in eadem ratiuncula aliud pretium aureis ſolidis, aliud *argenti libra* deſignari, quum illa ipſa *argenti libra* quinque ſolidi circumſcribantur, noſtræ pecuniæ decem coronati. Diximus *ſiliquarum* auri quatuor & viginti fuiſſe ſolidum. Nicandri interpres: Ἡ οὐγκία ἔχει στάγια ἕξ. τὸ δὲ στάγιον κεράτια κδ. Inde in morem venit, ut pro illa, quam appellavimus *ſemunciam*, Græcus auctor εἰκοστὴν τετάρτην, hoc eſt, dimidiato milliarenſi vel duodecim follibus, quæ quarta & viceſima pars ſolidi erat, *ſiliquam* dicerent. Iſidorus lib. XVI. cap. XXIV. *Siliqua viceſima quarta pars ſolidi eſt, ab arboris ſemine vocabulum tenens.* Ant. Auguſtinus nummi genus eſſe putat. Scaliger ſpeciem argenteam nummi. Hotomannus ex male intellecto Iſidoro argenteum nummum facit lunæ creſcentis ſive cornutæ nota ſignatum. Salmaſio fuere minutuli nummi aurei eodem nomine

ac pondere, quæ *siliqua* latinis, κεράτια Græcis. Immo numquam tam minutuli nummi ex auro Romanis fuere: sed duodecim folles dicebant *siliquam*. Clare Iustinianus in legibus rusticis: κεράτιον ἓν ἤγουν φόλλεις δώδεκα. Instrumentum plenæ securitatis: *in auro solidos quadraginta & quinque & siliquas viginti tres aureas:* id est, CCLXXVI folles, undecim milliarenses & dimidiatum. Desunt folles duodecim seu dimidium milliarensis ad complendum quadragesimum sextum solidum. In eadem: *Plictori vetere siliquas quatuor aureas*, id est, XLVIII folles, milliarenses duos. Loquitur autem de *pictura vetere*, opinor. Atque ita emendandum. Rursus: *Arca clave clausa valente siliquas duas.* hoc est, milliarensem, folles viginti quatuor. Mox: *Falce missuria (messoria) valente siliqua aurea una*, id est, duodecim follibus. Item: *Sarica una vetere tinctitia valente siliquas aureas tres.* Accipe folles XXXVI, milliarensem & dimidium ejus. Statim: *Camisia valente siliquas aureas sex.* Folles LXXII, tres milliarenses. Georgius Cedrenus in Leone Isauro: Ἰδὼν δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ τείχη τῆς πόλεως πτωθέντα, διελάλησε λέγων· ὅτι ὑμεῖς οἱ τῆς πόλεως ἀδυνατεῖτε τὰ τείχη κτίζειν, ἀλλὰ προσετάξαμεν τοῖς διοικηταῖς τῶν θεμάτων ἀπαιτεῖν εἰς τὸν κανόνα κατὰ νόμισμα μιλιαρίσιον ἕν· καὶ λαμβάνει αὐτὸ ἡ βασιλεία, καὶ κτίζει αὐτά. Κἀντεῦθεν ἀπε-

ἀπεκρότησεν ἡ συνήθεια, παρέχειν τὰ δικέρατα τοῖς διοικηταῖς. Κεράτια δὲ αἱ ιβ φόλεις ὠνομάσθησαν. Dicit in solidum pendi milliarensem unum: pro eo mox δικέρατον, id est, duas siliquas: qui quatuor & viginti folles: nam siliqua folles duodecim. Anastasius Bibliothecarius verba Leonis ita reddit: *nos praecepimus administratoribus, & ipsi exigent in regulam per singulos aureos nummum argenteum unum, quo imperium acceptò ædificavit muros: & ita facta est consuetudo dandi binas siliquas administratoribus*. Nummus ille argenteus *milliarensis*: nec quidquam aliud *binæ siliquæ*, quæ appellabantur ratione auri, solvebantur autem in argento aut ære. Quum vero ait: Κεράτια δὲ αἱ ιβ φόλεις: intellige ἕκαστα, sive singula: ut quum Varro: *Asses erant libras pondo*. Quod quum non veniret in mentem Gretsero, jubebat legi, κεράτιον, lib. II. Variar. cap. VII. Mox rursum Cedrenus in fabula, quam subjungit de Numa: ἐλάμβανεν ἐξ ἑκάστου τῶν ἀπὸ τοῦ παλατίου ῥογευομένων φόλεις ιβ, ἤτοι κεράτιον ἕν. Si auri materia constitisset siliqua, non eam attribuisset Numæ, quem alibi ἀσσάρια ἀπὸ ἀσημίου καὶ χαλκοῦ, ex argento & ære, non ex auro fecisse fabulatur. Magnus Cujacius lib. XVI. Obser. toto capite docet *siliquaticum* dictum vectigal, quod ex qualibet mercium negotiatione nundinis fisco in solidos singulos venditor di-

dimidium siliquæ & emptor alterum dimidium inferret: quæ esset ea *siliqua*, explicare non potuit. Vis etiam redigi ad nostram pecuniam? Milliarensis decem stuferi. Decem stuferorum sunt octoginta chalci. Milliarensis folles habet viginti quatuor. Ergo chalci octoginta si per folles quatuor & viginti dividantur, unicuique folli venient tres & triens: nam ter vicena quaterna sunt septuaginta duo: restant octo, quæ ter ducta conficiunt viginti quatuor. Follis igitur tres chalci triens: tres folles, decem chalci, stuferus & quadrans: sex folles, viginti chalci, duo stuferi semis: hoc dimidium *siliquæ*: duodecim folles, quadraginta chalci, quinque stuferi: hæc *siliqua*. Theodosii lex est sub titulo de Vsuris, qua vetat ultra centesimam jure permissam aliquid sub occasione necessitatis eruere fœneratores. Antiquus interpres explicat: *Si quis plus quam legitima centesima continet, id est, tres siliquas in anno per solidum amplius, a debitore sub occasione necessitatis accipere vel auferre præsumpserit*, id est, milliarensem & partem ejus dimidiam, XXXVI folles. Hanc octavam solidi partem dicit Novella CVI, calculatores *sescunciam*. nimirum octies triginta sex sunt CCLXXXVIII, quot folles habet solidus: octo milliarenses & octo dimidiati; conficiunt integros duodecim, qui eorum in solido numerus. Sic

igitur centum ſolidi pariunt ſiliquas trecentas, hoc eſt, CL milliarenſes: qui conficiunt ſolidos duodecim & dimidiatum: nam duodecim ſolidi præciſe CXLIV milliarenſes. Sed hoc non attendit auctor numeri rotundi cauſa, & quia per ſiliquas commodius centeſimam efficere non poterat. G. Agricola ſtatuiſſe ait Theodoſium de quocumque nummorum genere: itaque miratur Scholiaſten ad aureum ſolidum retuliſſe, & unicum aureum nemini fœnori dari ſolere objicit. Nimirum non ſuccurrit viro doctiſſimo, quod diximus, omnes tum publicas privataſque rationes ad ſolidum referri ſolitas, & æs quoque atque argentum partibus ſolidi appellatum; præterea hic in uno oſtendi ſolido, quid in quantacumque ſumma fieri liceret. Dein diſputat contra eundem tres ſiliquas non centeſimam, ſed ſextam & nonageſimam ſolidi partem eſſe. Quod verum eſt: ſed cogitare debuit, quam ipſe abhorreret a numero rotundo, tam illum veteres amaſſe. Idem adverſus Alciatum movet Auguſtinus, cenſetque id egiſſe interpretem, ut vel quaſi majorem centeſima illam trium ſiliquarum uſuram notaret, vel ſui temporis uſuram, quæ non multum aberat a centeſima, pro centeſima interpretaretur. Sed neutrum verba ejus patiuntur, qui plane *tres ſiliquas continere centeſimam*, & qui hoc

plus

plus accipiat vel auferat, eum pœnæ subjacere pronunciet. Novella Majoriani de curialibus: *Ita ergo prædicta summa* (semissis solidi) *inter compulsores partienda est, ut Palatinus siliquam mediam pro siliquatico solidi remunerationis binorum solidorum, exactor siliquam; quatuor autem siliquas tam curialis quam officium provinciale percipiat; officium sane præfectorum sex semisiliquas consequatur.* Palatino concedit *mediam siliquam*, hoc est, folles VI, milliarensis quadrantem: exactori *tantundem*: Curiali *quatuor siliquas*, hoc est, milliarenses duos, XLVIII folles: *tantundem* officio provinciali: officio præfectorio *sex semisiliquas*, seu tres siliquas, folles XXXVI, sesquimilliarensem. Sunt omnes siliquæ duodecim, milliarenses sex, folles CXLIV: qui solidi semis. Ex quo calculo apparet exactori non *siliquam*, sed *siliquam mediam* vel *semisiliquam* tribuendam esse, ut numerus constet.

Hæc quoque me de re nummaria veterum addidisse sufficiat. Si non sunt ἄϑλα, ὁλόκληρα, at serenas noctes, & sæpe demorsos ungues, & illum Galbæ a commentando colorem, illos oculos, cum male mulcatis, non anagnostis aut librariis, sed chartis, palimpsestis, calamis, stilis & infestis & inversis pleraque facile præferunt. Neque me pœnitet, quod nimiæ in scribendo curæ arguor. Ego eam solam curam nimiam pu-

to, quæ aut cacozelos aut ignavos faciat. Aliam omnem debent homines pudentes reverentiæ & præsentium & posteritatis judiciorum. Hac quoque lima cruciatis scriptis multa fortuna intervenit: quid quæ projiciuntur ac vomuntur? Et tamen plus parte tertia libri, jam moto prælo, jam trepidantibus operis, in summis temporis angustiis, die omni inter publicas privatasque recitationes & officia urbana exacto, matutinis vigiliis aut horis, quibus olim corpus curabant, his quoque sæpe impeditis exemptisve, minutatim ac guttatim natum est. Hæc in contrarium potius vereor, ut satis multa dies satisque multa litura pleraque coercuerit; ne passim fidentius quam intentius egisse videar. Ergo utrinque est, unde sanguis invidiæ mittatur. Lector æquus & candidus neutrum in culpam trahet, sed ita nos amabit, ut studiis suis sive curam nostram sive subita profuisse sentiet.

L. VO-

L. VOLVSII MÆCIANI IC.

DISTRIBVTIO

ET

BALBI MENSORIS

DE ASSE.

Divi Fratres in L. xvii. D. de Iure patronatus.

Sed & Volusius Macianus amicus noster, ut & juris civilis prater veterem & bene fundatam peritiam anxie diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut nobis adfirmavit.

Iulius Capitolinus in Marco.

Studuit & juri, audiens L. Volusium Macianum.

Iulius Frontinus de Coloniis.

Huic addenda sunt mensura limitum & terminorum ex libris Augusti & Neronis Casarum: sed & Balbi mensoris; qui temporibus Augusti omnium provinciarum formas & civitatum mensuras compertas in commentarios contulit, & legem agrariam per universitatem provinciarum distinxit ac declaravit. Fabius Calvus, qui fragmentum hoc de Asse, Hippocrati suo adjectum, publici juris fecit, pollicetur se, si vita suppeditet, totum ejus opus de agrimensoria & numerorum ratiocinatoria, cum Vitruvii, Plinii, Capella commentariis editurum. Fuit igitur Balbus mensor: etsi sint, qua atatem ejus dubiam facere possint.

VO-

VOLVSII MÆCIANI
IVRISCONSVLTI

DISTRIBVTIO.

ITEM VOCABVLA AC NOTÆ PARTIVM IN REBVS PECVNIARIIS, PONDERE, NVMERO, MENSVRA.

SÆpenumero, Cenſor, animadverti ægre ferentem te, quod *Aſſis* diſtributionem, & in hæredum inſtitutione & in aliis multis neceſſariam, ignotam haberes. Quæ ne tam exigua res ingenium tuum ullo modo moraretur, cum partes ipſas, tum vocabula & notas proponendas exiſtimavi. Et deprehendes diſtributionem quidem partium infinitam, oppido autem quam exigua vocabula ac notas. Prima diviſio ſolidi, id eſt, libræ, quod *As* vocatur, in duas partes dimidias diducitur. Pars dimidia *Semis* vocatur. nota ejus S. Sequens diviſio fit in tres tertias partes. pars tertia *Triens* vocatur. nota ejus = =. Sequitur diviſio in quatuor quartas partes. pars quarta *Quadrans* vocatur. nota ejus =–. Deinceps fit diviſio in ſex ſextas partes. ſextæ partis nomen eſt *Sextans*. cujus nota eſt ¯. Dein-

de dividitur in octo octavas, quæ *Sescunciæ* vocantur. quarum nota est Ʃ I. C – Ʃ.Ↄ Item in novem nonas. Nona pars vocatur *Vncia duæ sextulæ*. nota –\\. Dividitur item *As* in duodecim partes duodecimas. vocantur singulæ, *Vncia*. cujus nota –. Hæc, velut elementa primæ de Asse distributionis, æqualitatem servant. Si quid quibusdam earum detrahas, vel conferas, fient dispares. Quare si quadranti sextantem vel trienti unciam applices, facies *Quincuncem*, qui constat ex quinque unciis, hoc est, quinque duodecimis. nota Quincuncis =–= C== I. Ↄ Si semissi applices unciam, vel quincunci sextantem, vel trienti quadrantem, efficies *Septuncem*, hoc est, septem duodecimas. nota septuncis S –. Si septunci applicueris unciam, vel semissi sextantem, vel quincunci quadrantem, vel trienti tantundem, facies *Bessem*, id est, duodecimas octo. nota bessis S=. C _S _.Ↄ Si bessi applicueris unciam, vel septunci sextantem, vel semissi quadrantem, vel quincunci trientem, *Dodrantem* efficies, hoc est, novem duodecimas. nota dodrantis SZ. C S=–. aut S=I.Ↄ Si dodranti applicueris unciam, vel bessi sextantem, vel septunci quadrantem, vel semissi trientem, vel quincunci tantundem, facies *Dextantem*, hoc est, decem partes duodecimas. nota dextantis S==. Si

dex-

dextanti applicueris unciam, vel dodranti ſextantem, vel beſſi quadrantem, vel ſeptunci trientem, vel ſemiſſi quincuncem, facies *Deuncem*, hoc eſt, undecim duodecimas. nota deuncis S=-=. CS==I.Ɔ Ex his apparet, in quas patres æqualiter; in quas diſpares *As* dividatur. Quo tamen facilius & memoria res teneatur, ſumma diviſionis hæc eſt. In *Aſſe* ſunt unciæ decem duæ, hoc eſt, partes duodecimæ duodecim: unciæ & binæ ſextulæ novem, hoc eſt, novem nonæ: ſeſcunciæ octo, id eſt, octo octavæ: ſextantes ſex, id eſt, ſex partes ſextæ: quadrantes quatuor, id eſt, quatuor partes quartæ: trientes tres, id eſt, tres partes tertiæ: ſemiſſes duo, id eſt, duæ partes dimidiæ. Cæteræ partes inæqualem faciunt diviſionem. In *Deunce* ſunt unciæ undecim, ſextantes quinque & uncia, quadrantes tres & ſextans, trientes duo & quadrans, quincunces duo & uncia, ſemis & quincunx, ſeptunx & triens, bes & quadrans, dodrans & ſextans, dextans & uncia. deeſt aſſi uncia. In *Dextante* ſunt unciæ decem, ſextantes quinque, quadrantes tres & uncia, trientes duo & ſextans, quincunces duo, ſemis & triens, ſeptunx & quadrans, bes & ſextans, dodrans & uncia. deeſt aſſi ſextans. In *Dodrante* ſunt unciæ novem, ſextantes quatuor & uncia, quadrantes tres, trientes duo & uncia, quin-

cunx & triens, ſemis & quadrans, ſeptunx & ſextans, bes & uncia. deeſt aſſi quadrans. In *Beſſe* ſunt unciæ octo, ſextantes quatuor, quadrantes duo & ſextans, trientes duo, quincunx & quadrans, ſemis & ſextans, ſeptunx & uncia. deeſt aſſi triens. In *Septunce* ſunt unciæ ſeptem, ſextantes tres & uncia, quadrantes duo & uncia, triens & quadrans, quincunx & ſextans, ſemis & uncia. deeſt aſſi quincunx. In *Semiſſe* ſunt unciæ ſex, ſextantes tres, quadrantes duo, triens & ſextans, quincunx & uncia. deeſt aſſi alter ſemis. In *Quincunce* ſunt unciæ quinque, ſextantes duo & uncia, quadrans & ſextans, triens & uncia. deeſt aſſi ſeptunx. In *Triente* ſunt unciæ quatuor, ſextantes duo, quadrans & uncia. deeſt aſſi bes. In *Quadrante* ſunt unciæ tres, ſextans & uncia. deeſt aſſi dodrans. In *Sextante* ſunt unciæ duæ. deeſt aſſi dextans. Huc uſque diviſio majorum, ut ita dictum ſit, partium & celebris & nota eſt: ſed quum in ſe natura infinitam partiendi præſtet facultatem, ſuccedit *Vnciæ* quoque (quæ eſt aſſis, ut ſupra dictum eſt, pars duodecima) diviſio, non tam celebris quidem, ſed tamen non adeo ignota. Vt *Aſſis*, ita *Vnciæ* prima diviſio fit in duas partes dimidias, quæ vocantur *Semunciæ*. nota ſemunciæ Σ. Item dividitur uncia in tres partes, quæ vocantur *Binæ ſextulæ*. nota binarum

narum ſextularum \\. Item dividitur uncia in quatuor *Sicilicos*, id eſt, quatuor quartas. nota ſicilici Ɔ. Item in *Sextulas* ſex, id eſt, ſex ſextas. nota ſextulæ \. Item in duodecimas duodecim, quas ſingulas partes *Dimidias ſextulas* vocamus. nota dimidiæ ſextulæ X. Item in *Scriptula* viginti quatuor. ſcriptuli nota ⩘. Eſt autem aſſis *ſemuncia* pars viceſima & quarta: *duæ ſextulæ*, pars triceſima ſexta: *ſicilicus*, quadrageſima octava: *ſextula*, ſeptuageſima ſecunda: *dimidia ſextula*, centeſima quadrageſima quarta: *ſcriptulum*, ducenteſima octogeſima octava. *Semuncia* habet ſicilicos duos, ſextulas tres, dimidias ſextulas ſex, ſcriptula duodecim. *Duæ ſextulæ* habent ſicilicum & dimidiam ſextulam, ſextulas duas, dimidias ſextulas quatuor, ſcriptula octo. *Sicilicus* habet ſextulam & dimidiam, dimidias ſextulas tres, ſcriptula ſex. *Sextula* habet dimidias ſextulas duas, ſcriptula quatuor. *Dimidia ſextula* habet ſcriptula duo. Has quoque partes in quantumlibet dividere poſſis: verum infra eas neque notas neque propria vocabula invenies. Præterea dimidium ſcriptulum audio quoſdam ratiocinatores *Simplium* vocare: quod erit totius aſſis quingenteſima ſeptuageſima ſexta. Quam & ipſam partem infinito ſeparare poſſis. Nec mirum, ſi infra has partes partitio facta & nominibus & notis caret, quum

etiam

etiam inter partes superiores primasque divisiones pleræque partes & nominibus & notis careant. Statim namque undecim undecimæ assem efficiunt: nec aut nomen proprium aut notam habent. Perinde decem decimæ. Nam nona assis facit *Vnciam duas sextulas*. Octava, ut supra redditum est, *Sescuncia* vocatur. Septem septimæ, quæ & ipsæ assem implent, nec nomen proprium nec notam habent. Sextæ *Sextantes* vocantur. Ne quintæ quidem aut nomen proprium aut notam habent. Iam vero tertias, *Trientes*; quartas, *Quadrantes*; sicut duodecimas, *Vncias*, vocari ostensum est. Infra has cæteræ usque ad sextam decimam nomine proprio notaque carent: sed sexta decima, *Semuncia sicilicus*, vocatur. Nam sedecim semunciæ, octo sunt unciæ: sedecim sicilici, quatuor unciæ fiunt; junctæ unciis octo assem implent. Septimadecima deinde interjecta nomine notaque caret. Octavadecima vocabitur *Semuncia sextula*. nam hæ decies octies ductæ assem efficient. Post has inferiores partes (excepta semuncia, duabus sextulis, sicilico, sextula, dimidia sextula, scriptulo) neque vocabula propria neque notas habent. *Centesima*, quæ commodi aut usurarum nomine ad sortem applicaretur, sicilico, id est, C averso, eo notari; quod quum C centum significaret, convertebatur
ad

ad eam ſummam, cujus centeſima futura erat: & ſive una convenerat, unus ſicilicus; ſive plures, tot ſicilici ponebantur. Sicut autem *Aſſis* appellatio ad rerum ſolidarum hæreditatiſque totius, diviſio autem ejus ad partium demonſtrationem pertinet: ita & ad pecuniam numeratam refertur: quæ olim in ære erat, poſtea & in argento feriri cœpit, ita, ut omnis nummus argenteus ex numero æris poteſtatem haberet. Eo in numero ſunt hi argentei nummi: *Denarius*, cujus eſt nota X: *Quinarius*, cujus eſt nota V: *Seſtertius*, cujus nota eſt HS. *Victoriatus* enim nunc tantundem valet, quantum Quinarius olim, ac peregrinus nummus loco mercis, ut nunc tetradrachmum & drachma, habebatur. Denarius primo aſſes decem valebat, unde & nomen traxit. Quinarius, dimidium ejus, id eſt, quinque aſſes; unde & ipſe vocatur. Seſtertius duos aſſes & ſemiſſem, quaſi ſemis tertius, Græca figura, ἕβδομον ἡμιτάλαντον· nam ſex talenta & ſemitalentum eo verbo ſignificantur. Lex etiam duodecim tabularum argumento eſt, in qua duo pedes & ſemis, *ſeſtertius pes* vocatur. Nunc Denarius ſedecim, Victoriatus & Quinarius octo, Seſtertius quatuor aſſes valet. Infra quam diviſionem ſequitur alia quædam ſubdiviſio, notas æque ac propria vocabula habens. Quare ſi ad denarium rationem conficias,

aſſem

aſſem hac nota ſcribas X Ꞩ Ɔ, ac voces *Semuncia ſicilicus*. ſemunciæ enim ſedecim & ſicilici ſedecim aſſem efficiunt. Dupondium hac nota ſcribas X – Ꞩ, & voces *Seſcuncia*. nam ſedecim ſeſcunciæ dupondium efficiunt. Treſſis hac nota ſcribas X = Ɔ, ac voces *Sextans ſicilicus*. æque enim ſedecim ſextantes totidemque ſicilici tres aſſes efficiunt. Quatruſſis hac nota ſcribas X = -, voceſque *Quadrans*. ſedecim enim quadrantes quatruſſis efficiunt. Quinques hac nota ſcribas X =– Ꞩ Ɔ, voceſque *Quadrans ſemuncia ſicilicus*. nam ſedecim quadrantes ac totidem ſemunciæ ſicilicique faciunt quinques. Sexis hac nota ſcribas X = = Ꞩ, nomineſque *Triens ſemuncia*. æque enim trientes & ſemunciæ ſedecies ducti ſexis efficiunt. Septus hac nota ſcribas X = - = Ɔ, ac nomines *Quincunx ſicilicus*. ſimili enim modo quincunces ac ſicilici multiplicati ſeptus efficiunt. Octus hac nota ſcribas X S, ac nomines *Semis*. quibus eodem modo multiplicatis, octus reperies. Nonus hac nota ſcribas X S Ꞩ Ɔ, appelleſque *Semis ſemuncia ſicilicus*, ut ſemiſſem hac quoque notam, quæ vocatur Semis ſemuncia ſicilicus, multiplicatum nonus invenies. Decus hac nota ſcribas X S _ Ꞩ, atque nomines *Septunx ſemuncia*. ſeptuncem quoque ac ſemunciam totiens ſi duxeris, decus efficies. Vndeciaes hac nota ſcribas X S = Ɔ, appelleſque

lesque *Bessicilicus*. nam bessicilici totiens ducti, undecieris efficiunt. Duodeciaes hac nota scribas X S =–, ac voces *Dodrans*. dodrantes eodem modo computati duodeciaes efficiunt. Tredeciaes hac nota scribas X S =– Σ Ↄ, vocesque *Dodrans semuncia sicilicus*. dodrantibus semunciis sicilicis eadem ratione multiplicatis tredecim asses efficies. Quatuordeciaes hac nota scribas X S == Σ, ac voces *Dextans semuncia*. dextantes semunciæque sedecim æque quatuordeciaes efficiunt. Quindeciaes hac nota scribas, X S =–= Ↄ, ac appelles *Deunx sicilicus*. deunx quoque ac sicilicus sedecies ducti quindecies efficiunt. Ingeniosissime autem, quum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis æris nota inventa est, quæ sedecies multiplicata id efficeret. Namque cum denarii nota præscribatur, eique subjungatur æris excurrentis nota, manifestum est, eam sedecies ducendam ex adnotatione denarii. Ad quinarium & victoriatum rationem Romæ confici nescio: quemadmodum tamen, si velis, conficias, facilius apparebit, si prius inspexeris, ad quem modum sestertiaria ratio conficiatur. tunc enim vel excurrentis æris licet exemplum denariariæ rationis dimidiam duces, vel sestertiariam duplicabis. Ad sestertium ratio si conficiatur, semis hac nota scribitur — T: vocatur *Libella teruncius*.

Est

Eſt autem *Libella* ſeſtertii decima pars, *Teruncius* quadrageſima: quæ duæ partes junctæ, octavam ſeſtertii, id eſt, ſemiſſem, efficiunt. Nam octo libellis, id eſt, octo decimis, teruncii octo, id eſt, octo quadrageſimæ, (quæ fiunt quatuor viceſimæ, hoc eſt, duæ decimæ) adjectæ complent ſeſtertium. Sunt enim in ſeſtertio *Libellæ* decem, *Singulæ* viginti, *Teruncii* quadraginta. Infra ſemiſſem nemo rationem temere ſeſtertiariam ducit. Poteſt tamen. nam quadrans, qui eſt pars ſextadecima ſeſtertii, poterit notari *Singula*, quæ eſt viceſima ſeſtertii, & *dimidio teruncio*, qui eſt octogeſima ſeſtertii. nam utraque hæc pars juncta efficit ſextamdecimam. As notari debet =Σ. hæc ad ſeſtertium nota vocatur *Duæ libellæ ſingula*: fiunt duæ decimæ & viceſima, hoc eſt quarta pars ſeſtertii. nam quater binæ libellæ, octo fiunt decimæ: quatuor ſingulæ, quatuor fiunt viceſimæ, hoc eſt, duæ decimæ, quæ ſuperioribus junctæ, ſeſtertium complent. As ſemis notari debet =– Σ T. vocatur *Tres libellæ ſingula teruncius*: & ſunt tres decimæ, una viceſima, una quadrageſima, hoc eſt, quarta & octava ſeſtertii. Superſunt octavæ quinque, id eſt, ſemiſſes quinque, ut compleant ſeſtertium. Dupondius hac notæ S. vocantur *Quinque libellæ*, quæ ſunt quinque decimæ. hæ duplicatæ ſeſtertium

tium implent. Dupondius semis hac nota S – T. vocatur *Sex libellæ teruncius.* Sunt autem sex decimæ & quadragesima, id est dimidia & octava totius. Supersunt octavæ tres, id est, semisses tres, ut sestertium compleant. Tressis hac nota, S=Ꙅ. Vocatur *Septem libellæ singula.* Sunt autem pars dimidia & duæ decimæ & vicesima, hoc est, pars dimidia & quarta. Desunt duæ octavæ, id est, quarta, quæ juncta impleat sestertium. Tressis semis hac nota S=–Ꙅ T. vocatur *Octo libellæ singula teruncius.* Sunt pars dimidia & tres decimæ & vicesima & quadragesima, hoc est, pars dimidia & quarta & octava. Superest octava, quæ adjecta sestertium compleat. *Libella* dicta creditur, quasi pusilla libra. Nam quum olim *Asses* libriles essent, & *denarius* decem asses valeret, & decima pars denarii libram, quæ eadem as erat, *singula* selibram quæ eadem semis erat, *teruncius* quadrantem haberet; sive denariaria, sive sestertiaria ratio conficeretur, iisdem notis, id est, libellarum & singularum & terunciorum, præposita nota denarii vel sestertii, ut erat ratio, æra exprimebantur. Posteaquam in sedecim asses denarius distributus est, denariaria ratio expeditius confici cœpit, ut supra dictum est; sestertiaria mansit sub iisdem notis, aucta tamen computatione. Hæc quoque *Libella*, exemplo

majorum, in duos velut ſemiſſes, qui *Singula* vocantur, & quatuor velut quadrantes, qui *Teruncii* vocantur, dividitur. Ponderis eadem diviſio quæ æris. nam in quas partes *as* dividitur, in has & *Libra* diſpenditur. Ita *As* quidem ſeu de diviſione ſolidi, ſeu de pondere, ſeu de numerata in ære pecunia agatur: *Libra* autem in pondere; *Nummi* vero *argentei* in pecunia, forma publica dumtaxat, nomen accipiunt. Menſurarum liquoris atque grani expeditior & forma & appellatio eſt. nam *Quadrantal*, quod nunc plerique *Amphoram* vocant, habet *Vrnas* duas, *Modios* tres, *Semodios* ſex, *Congios* octo, *Sextarios* quadraginta octo, *Heminas* nonaginta ſex, *Quartarios* centum nonaginta duos, *Cyathos* quingentos ſeptuaginta ſex. Notæ menſurarum. Quadrantalis ꝗ¹. Ad granum U. Vrnæ ꝗˢ. Heminæ ♭. Sextarii ad vinum Ↄ. Semodii ꝺˢ. Cyathi T I. Congii ∫. Modii ꝺ¹. Quartarii †ꝺ.

BAL-

BALBVS AD CELSVM DE ASSE

MINVTISQVE EIVS PORTIVNCVLIS.

Vicquid unum eſt, & quod ex integrorum diviſione remanet, *Aſſem* ratiocinatores vocant. Quotquot ergo de integra diviſione ſingulares res unitateſve remanebunt, totidem *aſſes* erunt: ſi unitas una remanebit, unus erit *aſſis aſve*; ſi duæ, duo; ſi plures, plures erunt aſſes. Sed quia A pauciores inter æquales æqualiter dividi non poſſunt, niſi in minutias, quemadmodum dictum eſt, ſecentur; oportet eum, qui docet, oſtendere, quibus rationibus ab integris deriventur minutiæ. *Aſſis* quidem *aſve* in duas partes ſectus ſex principales generat diviſiones, quibuſlibet binis partibus toti ſuo æquatus, & ejuſdem ſui totus conſtitutus. Aut enim aſſis altera pars eſt *deunx*, al- B tera *uncia*: aut altera *dextans*, altera *ſextans*: aut altera *dodrans*, altera *quadrans*: aut altera *beſſis*, altera *triens*: (ſic enim potius dicendum eſt quam aut *bes* aut *des*, quoniam binas ex tribus aſſis partes ſibi vindicat) aut

altera *ſeptunx*, altera *quincunx*: aut utræque partes erunt *ſemis*. Harum omnium partium nullæ parem quantitatem habent, præter duas ultimas, quemadmodum patuit. Principales ideo dicuntur hæ partes, quoniam unaquæque illarum & in alias partes dividitur, quæ ſecundariæ ſunt ad totum. Omnis
C enim pars partis, totius pars eſt. Quod diximus, explanandum eſt. Cujuſlibet integræ rei in duodecim partes diviſæ ſemper duodecima pars *Vncia* dicitur, ſexta vero *Deunx*: & hæ ſunt partes primæ diviſionis. Hæc de aſſis partibus tractamus, niſi eo modo, quo ſimpliciter ſunt partes, ut integri
D totius. Species enim illius innumerabiles ſunt. nam quotquot ſunt integræ unitates, totidem neceſſe eſt intelligi aſſis eſſe ſpecies. Earum unitatum quælibet diviſa in æquales partes ſextam habebit *ſextantem*, reliquas
E *dextantem*. ergo ſic poteſt dividi: pars una aſſis *dextans*, altera *ſextans*. Item cujuſlibet rei integræ in quatuor partes æquales diviſæ quarta pars *quadrans* vocabitur, reliquæ *dodrans*. Item cujuſlibet rei in tres partes diviſæ, duæ illarum *beſſis* nominabitur, reli-
F quæ *triens*. Rurſus cujuſvis rei diviſæ in tales duas partes, quarum altera alteram ſeptima ſui totius parte ſuperat, *ſeptunx* nuncupabitur, ſuperata *quincunx*. Sexto modo res aliqua integra in duas æquales minutias ſepara-

paratur, quæ utræque *ſemis* dicuntur. Septima diviſio his adjungi poteſt: nam rei integræ in octo partes diſtributæ pars quælibet ex aliis ſine aliis conſiderata *ſeſcuncia* dici poteſt, reliquæ *ſemuncideunx*. Licet aſſis plures ſint diviſiones, tamen his ſeptem numerarii ratiocinatores magis utuntur, & pars illa, quæ eſt *ſemuncideunx*, in frequenti uſu non eſt; unde characterem non habet, quo deſignetur. As ergo habet unum *deuncem*, unum *dextantem*, unum *dodrantem*, unum *beſſem*, unum *ſeptuncem*, duos *ſemiſſes*, duos *quincunces*, tres *trientes*, quatuor *quadrantes*, ſex *ſextantes*, octo *ſeſcuncias*, duodecim *uncias*. Et, uncia ablata de aſſe remanet *deunx*: ſublata uncia de deunce remanet *dextans*: ſublata uncia de dextante remanet *dodrans*: ſublata uncia de dodrante remanet *beſſis*: ſublata uncia de beſſe remanet *ſeptunx*: ſublata uncia de ſeptunce remanet *ſemis*: ſublata uncia de ſemiſſe remanet *quincunx*: ſublata uncia de quincunce remanet *triens*: ſublata uncia de triente remanet *quadrans*: ſublata uncia de quadrante remanet *ſextans*: ſublata uncia de ſextante remanet *uncia*: ſublata ſemuncia de ſextante remanet *ſeſcuncia*, hoc eſt, uncia & dimidia: ſublata ſemuncia de ſeſcuncia remanet *uncia*. Et uncia quidem ſic dividitur: unciæ pars alia *ſemuncia*, alia *duella*, alia *ſiciliquus*, alia

G

sextula, alia *drachma*, alia *hemisescla*, alia *tremissis*, alia *scripulus*, *scrupulusve*. *Semuncia* quidem est medietas unciæ, *duella* tertia pars, *siciliquus* quarta, *sextula* sexta, *drachma* octava, *hemisescla* duodecima, *tremissis* sexta decima, *scrupulus* quarta & vigesima. Quare *tremissis* continet scrupulum & dimidium, *hemisescla* duos scrupulos, *drachma* tres, *sextula* quatuor, *siciliquus* sex, *duella* octo, *semuncia* duodecim, *uncia* quatuor & viginti, *sescuncia* sex & triginta, *sextans* octo & quadraginta, *quadrans* duos & septuaginta, *triens* sex & nonaginta, *quincunx* centum & viginti, *semis* centum & quatuor & quadraginta, *septunx* centum & octo & sexaginta, *bessis* centum & duos & nonaginta, *dodrans* ducentos unum & viginti, *dextans* ducentos & quadraginta, *deunx* ducentos & quatuor & sexaginta, *As* ducentos & octo & octoginta.

IOH. FREDERICI GRONOVII
NOTÆ
AD BALBVM.

A. QVia pauciores inter æquales] Scribo, *paucıora.*

B. *Æquatus & ejusdem sui totus constitutus*] Fortasse; *quibuslibet binis partibus toti suo æquatas, & ejusdem sui totius constitutrices.* Nempe *divisiones.*

C. *Vncia dicitur, sexta vero deunx*] Falsum deuncem esse partem assis sextam, quæ *sextans* dicitur. Legendum: *cætera vero deunx.* Vt mox: *reliquas dextantem, reliquæ dodrans* &c. Nisi fuit: *undecim vero deunx*: nam *sexta* ex v ı, quod pro x ı fefellerat, ortum potest videri. Parique mendo laborat finis.

D. *Nisi eo modo*] Forte: *non nisi eo modo.*

E. *In æquales partes sextam*] Non profecto in quasvis æquales partes, sed *in sex æquales partes*: sive mavis ponere: *in æquales partes sex, sextam habebit sextantem.* Vti mox: *in quatuor partes æquales divisæ*: &, *in tres partes divisæ.*

F. *Reliquæ triens*] Scribo: *reliqua triens.* Vnam enim tertiam designat. At cum dixit, *reliquas dextantem*, intellige quinque sextas: *reliquæ dodrans*, tres quartæ: *cæteræ*

deunx, undecim duodecimæ. Sic ſtatim: *ſuperata quincunx*, inquit, non *ſuperatæ*.

G. *Pars qualibet ex aliis ſine aliis*] Opinor, *ex illis*. nempe octavis.

H. *Dodrans ducentos unum & viginti*] Immo, *dodrans ducentos ſedecim*. Tot enim fiunt, ſi centum nonaginta duobus ſcriptulis, quot habet bes, viginti quatuor addas: nec aliter dextans, rurſus viginti quatuor additis, CCXL poteſt habere. Pro CCXVI librarius accepit CCXXI.

PASCASII GROSIPPI

Sive

GASPARI SCIOPPII

TABVLÆ NVMMARIÆ REI ANTIQVÆ,

ad veriorem ſententiam correctæ.

TABVLA I.

Seſtertii Nummi.

Seſtertius.	Valet aſſes ſeu bajoccos.	
1	$2\frac{1}{2}$	
2	5	
3	$7\frac{1}{2}$	
4	10	id eſt, denarium ſeu Iulium, ſeu Regalem.
5	$12\frac{1}{2}$	
6	15	
7	$17\frac{1}{2}$	
8	20	id eſt, duos denarios, ſeu Iulios, ſeu Regales.
9	$22\frac{1}{2}$	
10	25	
20	50	
30	75	
40	100	id eſt, decem denarios, ſive unum ſcutatum, aut ducatonum aut philippeum.
50	125	
60	150	
70	175	

80 - - - -	200-id eſt 20 denarios ſeu duos ſcutatos.
90	225
100	250-id eſt, 25 denarios, ſive aureum Romanum.
200	500 id eſt 5 ſcut. ducat. philippeos.
300	750 ſive ſcutatos 7 & dimidium.
400 - - - -	1000 id eſt 10 Scutatos.
500	1250 id eſt 12 ſcut. & dimidium.
600	1500-id eſt 15 Scut.
700	1750-id eſt 17 Scut. & dimidium.
800 - - - -	2000-id eſt ſcut. 20.
900	2250-id eſt, ſcut. 20 & dimidium.
1000	2500-id eſt ſcutatos 25.

TABVLA II.

Seſtertia.

Seſtertia duo, vel duo ſeſtertia nummum, vel duo millia nummum, vel duo millia ſeſtertium.

2 Valent Scutatos	50
3	75
4	100
5	125
6	150
7	175
8 - - - -	200
9	225
10	250
20	500
30	750

40 - - - -	1000	
50	1250	
60	1500	
70	1750	
80 - - - -	2000	
90	2250	
100	2500	- Hoc sic effertur: Debet mihi centum, debet centum sestertia, debet centum millia sestertium.
200	5000	
300	7500	
400 - - - -	10000	- Debet quadringenta, debet quadringenta millia nummum, debet quadringenta millia sestertium.
500	12500	
600	15000	
700	17500	
800 - - - -	20000	
900	22500	
1000	25000	

TABVLA III.

Decies Sestertium &c.

Cum adverbiis semper subauditur aliud adverbium, nempe centies, & in Sestertium subauditur pondus argenti, ut & præcedenti tabula in Sestertia.

Decies,	vel Decies sestertium, vel decies centena millia H S. valet scutat. millia	25
Vndecies	valet scut. seu ducatonum millia	27 & 500
Duodecies	millia	30
Tredecies		32 & 500
Quaterdecies		35
Quindecies		37 & 500

Sc-

Sedecies - - - - - -	40	
Decies ſepties	42 & 500	
Decies octies	45	
Decies novies	47 & 500	
Vicies, vel Vicies H S. -	50	
Tricies	75	
Quadragies - - - - -	100	Germanis dicitur tonna.
Quinquagies	125	
Sexagies	150	
Septuagies	175	
Octogies	200	Germanis duæ tonnæ.
Nonagies	225	
Centies vel centies H S.	250	
Ducenties	500	Quinque tonnæ.
Trecenties	750	Dimidius millio Italis.
Quadringenties	1000	Italis Millio: Germannis Decem tonnæ.
Quingenties	1250	
Sexcenties - - - - -	1500	Millio unus & ſemis.
Septingenties	1750	
Octingenties	2000	Milliones duo. Viginti tonnæ.
Nongenties	2250	
Millies H S - - - - -	2500	Million. 2½, tonnæ 25.
Millies decies	2525	Million. duo & millia 525
Millies centies	2750	Million. duo & millia 750.
Bis millies		Milliones quinque.
Bis millies centies		Milliones quinque & millia 250.
Tres millies		Milliones ſeptem & dimidius.
Quater millies H S		Milliones decem.

TABVLA IV.

Drachma seu denarii.

Drachma una sive denarius unus valet decem assibus seu bajoccis, seu cruciatis, qui sunt quatuor nummi sestertii.

Drachma seu denarii		
10	Valent aureum seu scutatum, seu ducatonem aut talerum philippeum.	1
20		2
30	- - - - -	3
40		4
50		5
60	- - - - - -	6
70		7
80		8
90	- - - - -	9
100		10 - & hi valent Minam.

TABVLA VI.

Talentum.

Talentum valet ſexaginta minas, ſive 600 ſcutatos, philippeos, ducatones.

Talenta		
2	Valent ſcutatos, philippeos, ducatones	1200
3		1800
4		2400
5	- - - - -	3000
6		3600
7		4200
8		4800
9		5400
10	- - - - -	6000
20		12000
30		18000
40		24000
50		30000
60		36000
70		42000
80		48000
90		54000
100	- - - - -	60000
200		120000
300		180000
400		240000
500		300000

600 - - - - -	360000
700	420000
800	480000
900	540000
1000	600000

A D-

ADDENDA.

PAG. 5. versu 1. *Iratus pariter.* Non est tamen necesse: & potest intellectam voluisse illam particulam Horatius. Vt lib. 1 epist. 11. *vivendi qui recte prorogat horam, Rusticus exspectat, dum defluat amnis.* Vbi frigent interpretes. Insigne exemplum ignaviæ dicit Torrentius. Non tam ignaviæ est quam stuporis ac stulticiæ. Quare autem *rusticus* magis quam urbanus? Omnino non de quovis rustico loquitur, sed sumsit hoc ex aliqua auctoris nobis ignoti fabula de agresti tam stupido, ut de fonte perenni aquam fundi putaret, quemadmodum de dolio, quod tandem exsiccatur; & quum ad rivum pervenisset, consederit opperiens, dum delapsa, ut sperabat, omnis unda siccum alveum transitui præberet. Ergo, *Rusticus exspectat*, est, moram trahit nihilo solertius, quam ille in fabula Rusticus, qui exspectabat, dum se amnis exhauriret. Ejusdem epist. x:

quicquid negat alter, & alter:
Annuimus pariter vetuli notique columbi.

PAG. 25, 10. frequentassent. Vitruvius l. III c. 1. *Nostri autem primo decem fecerunt antiquum numerum, & in denario decem*

asses areos constituerunt, & ea re compositio nummi ad hodiernum diem denarii nomen retinet, etiamque quartam ejus partem, quod efficiebatur ex duobus assibus & tertio semisse, sestertium nominaverunt.

PAG. 72, 25. *factis.* Cæsar lib. III de bello civili: *ad duum millium numero ex Pompejanis cecidisse reperiebamus, evocatos centurionesque complures.*

PAG. 127, 16. errare illos graviter (Lipsium significat lib. II. Admir. cap. XII.) Hoc non succurrebat mihi, quum ista scriberem.

PAG. 170, 26. generis. Tale est Appuleji lib. II. met. *Mille*, inquit, *nummum deponentur tibi.* Sic enim optimus Florentinus: ubi fecerunt *nummi*, quasi necessario ita requireret verbum *deponentur.* Sed erat id dictum, ut *mille drachmarum reddita.*

PAG. 186, 16. existimari. Colligamus in summam pleraque superius & tribus proximis capitibus dicta, & rem totam nova luce juvemus. Quemadmodum *lignum bes-alterum* dixere pro assere vel tabula bessem alterum lata, seu assem unum, qui pes, & bessem, qui octo pollices, latitudinis habente:

te: ſic *argentum ſeſtertium* pro pecunia ſignata ſemiſſem tertium pendente, ſeu duas libras & ſelibram ponderis explente. Id cœptum in foro vocari *ſeſtertium*, nude & ſine adjectione ſubſtantivi *argenti:* ut ruri frequentatum *agrum ſeſtertio vertere*; ut ad urbem in ore erat *ire*, *duci*, *portari* vel *rogo dari ad ſeſtertium:* quum jam nemo ignoraret, quid quiſque locus, quæque res, qua de agebatur, ſub hoc indefinito poſceret intelligi; quibus certis & finitis rebus quoque loco uſus hoc genericum & infinitum attribuiſſet. Quoniam autem argenti libra quadringentis, duæ & ſelibra mille æſtimabantur nummis ſeſtertiis, palam eſt hoc vocabulo non prius illos uti potuiſſe, quam ad hanc ſummam nominandam perventum eſſet. Nec tamen ſtatim pro hac ipſa ſumma ſingulare *ſeſtertium* placuit, ne ambiguum foret, ſi diceretur *dare ſeſtertium*, nummus an argentum intelligeretur. Sed in duplicata hac ſumma, quia nullum periculum erat ambiguitatis, inceperunt dicere *bina ſeſtertia* pro duobus millibus nummum: in quo apparet eo promptius vocem admiſſam ſolam ſine ſubſtantivo, quia non dicebant *argenta:* commode tamen intelligebant *pondera:* (nam argentum & pondus argenti idem:) atque hoc quoque vocabulum eo facilius tranſmiſſum, quia in tot aliis pecuniæ verbis id men-

ti mandatum lingua jamdudum lucrifecerat. Sic *tria ſeſtertia*, ſic *decem*, ſic *centum* uſque ad *nongenta nonaginta novem ſeſtertia.* Quod ſequebatur, *mille ſeſtertia*, reprobatum, non quia perſpicue dici non poſſet, ſed quia, ſi reciperetur, videbatur eodem vocis ſenſu & *duo millia ſeſtertium, tria millia ſeſtertium*, &c. analogia ſancire. Interceſſit fuga ſermonis ambigui, qui cum vitari non poſſet in his, ſi pro tot millibus ponderum bilibrium & ſemiſſium in nummorum ampliore ſumma valerent, quæ eadem prorſus figura, iiſdem literis, eodem ſono, pro tot millibus ſingulorum κερμάτων ſive nummorum jam recepta erant, adeo ut ſolo numero *duo millia, tria millia*, non aliud ſignificarent; hoc ambiguum, inquam, ſermonis ne incurrerent, & hæc & radicem eorum, *mille ſeſtertia*, exſtirparunt, & dilatum adhuc ad partes vocarunt *ſeſtertium*. Hoc ſingulare in grandibus illis, quæ explicandæ erant, ſummis figi & augeri non poterat, niſi per adverbium: neque enim in nominibus invenitur vox numerum ſignificans tam magnum, niſi in forma declinandi plurali. Adverbium igitur illud erat unicum *millies*: nam *millies ſeſtertium* ſua natura & ſine figura eſt idem quod *mille ſeſtertia*, nempe duo millia librarum & mille ſelibræ ſeu quingentæ libræ: quæ continent decies centena millia nummum ſeſter-

ſtertium. Sed hoc *millies*, plenius & figuratum, vindicavit expeditior ratio computandi ad longe altiorem gradum, nimirum millies centena millia nummum ſeſtertium, ſubjecitque belle atque eleganter factum iri, ſi in præſentia eo proprio & ſimplici abſtinerent, idque reſolverent ac circumſcriberent per *decies centies*; ſi deinde ex hoc *decies centies*, alterum, quod toties repetendum erat (nimirum *centies*) omitterent, inque omnibus adverbiis, quibus *ſeſtertium* multiplicaretur ad ingentes illas nummorum ſummas demonſtrandas, intelligerent. Idque ſedit ac placuit: atque inde omnes hi numerandæ pecuniæ gradus, qui ſunt a *decies* uſque ad *millies*, ut nunc accipiuntur, illis proceſſere: quibus omnibus caruiſſent, niſi *decies* illud *ſeſtertium* eſſet inventum. Pro quo denique *decies* ſolum ſuffecit. Ergo brevitas commoditaſque ratiocinandi effecit, ut pro numero argenteorum nummorum ponerent vocabulum pondus argenti, quod æquabatur tot nummis, ſignificans, *duo ſeſtertia*, pro duobus millibus nummum, & deinceps: cogitarent dein pro decies centenis millibus nummum *mille ſeſtertia*, rurſum pro hoc, ſive ἀντὶ τοῦ mille ſeſtertia *millies ſeſtertium*: denuo ἀντὶ τοῦ millies ſeſtertium in hoc gradu *decies centies ſeſtertium*: denique ex decies centies ſeſtertio pro his

omnibus pronunciarent *decies sestertium* & *decies.*

PAG. 214, 7. studiosis ejus (forte C. Iulio Cæsare) qui renovarit.

PAG. 248, 15. Quum ista scriberem, nondum videram Villalpandum: in quo, quod posui, scriptum quidem non invenio, sed sumere hoc illum ait Savotus. Cæterum Villalpandus primum ex libra percussos vult aureos XXXVIII cum binis quintis partibus, dein XL, post XLV, tum XLVIII, denique quinquaginta, illapsus imprudens in illam ipsam reprehensionem, qua Agricolæ sententiam de gravi denario antea notaverat: id cum historiarum fide & Romanorum, ut loquitur, politia ex æquo pugnare. Primum struit ex Plinii verbis ab se interpolatis: nam pro eo, quod legitur, *quod efficit in libras*, substituit, *quod efficit in senos.* Hæc mera conjectura est, quales homini mediocriter acuto decem facile nascantur in hora; citius tamen evanescant quam exstiterint. Secundum & tertium in Plinio agnosco: sed secundum justum atque ex lege monetæ, itaque hujus solius habenda ratio: tertium ex monetæ depravatione, quæ ut incerta est & vaga variaque, ac modo plus, modo minus audet; nunc severius, nunc

lenius

lenius corrigitur; ita non debet ſtatui principium & fons juſtæ æſtimationis, neque inde eliciendæ ſtatæ proportiones inter hæc & alia metalla. Quartus exoritur ex eo, quod quidam hodie inveniuntur didrachmi. At Savotus tot viſis adpenſiſque adſeverat non ſemel, ſe omnes expertum graviores ante tempora Severi Alexandri. Dein hoc argumentum quam ſit lubricum, ex ſolo Villalpando diſcendum eſt. Teſtatur, quum duos pluresve denarios appenderet, ejuſdem formæ, inſcriptionis, ac pæne magnitudinis, atque ita ſimiles, ut non eodem tempore, ſed eodem prorſus die percuſſos fuiſſe conjiceres, ſe tamen deprehendiſſe, illos quinis aut novenis aut denis granis pondere ab ſe invicem diſtare, quum alii ab his plus nimio differrent. Addit Lælium Paſqualinum ex multis nomiſmatum aureorum, argenteorum, æreorum millibus, quæ domi haberet, vix duo ejuſdem ponderis invenire nomiſmata potuiſſe. Quintum denique eduxit ex male intellectis centenariis formis Heliogabali, de quibus alibi egimus.

PAG. 336, 13. ſcribe: as tres maravedes & duas quintas unius habuit, ſemiſſis maravedem & dimidiatum & unius quintam, quadrans paullo plus dodrantem. Sed incertius &c.

PAG. 344, 29. tradita. Præter illos, quos nominavi, Rualdum vide animadv. IX in Plutarchum. Ei vetus Francorum denarius fuit drachmæ Atticæ ἀντίῤῥοπος. At drachma Attica octava pars erat unciæ, denarius Francorum vicesima. Eorundem Francorum veterem aureum solidum fuisse didrachmum, qualis Romæ fuerit usque ad Principes Christianos. At Francorum reges percussisse aureum nummum, antequam Galliam subegissent, & Trevericam monetam suæ ditionis fecissent, credibile non est, rebus etiam tum omnibus inconditis. Deinde vult eum fuisse sextulæ pondere, quales in Cod. Iustiniani & Theodosii sint intelligendi & apud Aimoinum in vita Clodovæi. Ostendimus autem, cum quatuor scriptulis constaret Romanus solidus, Francicum tria scriptula trientem habuisse. Hinc videtur explicandum illud in novella Majorani: *Nullus solidum integri ponderis calumniosa adprobationis obtentu recuset exactor, excepto eo Gallico, cujus aurum minore æstimatione taxatur.* Savotus existimat improbatum hunc Gallicum solidum, quod esset ex auro minus puro quam Romanus. Et alibi addit suspicionem, quod Cæsar aurum ex Gallicis manubiis dederit ternis millibus nummum, factum ideo, quia fuerit pejoris venæ. At Majoranus reprobavit solidum Gallicum non

non ſimpliciter, ſed pro ſolido Romano, quia minus auri habebat, non quia minus purum. De Cæſare ita Suetonius cap. LIV. *In Gallia fana templaque deum donis referta expilavit: urbes diruit, ſæpius ob prædam quam ob delictum: unde factum, ut auro abundaret, terniſque millibus nummum in libras promercale per Italiam provinciaſque divideret.* Torrentius editum habet *divenderet*, ſed magis ait placere, *divideret*, ut ſit in quatuor MSS. Ergo hoc eſt antiquiſſ. codicum, ſecus atque adfirmat Salmaſius cap. XVII. de Vſuris. Promercalia, inquit, divenduntur. Sane: ſed quid eſt *promercale*, niſi venale? Quam belle autem *venale divendere?* Ait eum per Italiam & provinciarum diverſa oppida miſſitaſſe, tradidiſſe, diſpertiviſſe procuratoribus & aurifabris *promercale*, hoc eſt venale habendum. Quum igitur diſerte dicat Suetonius abundantiam iſtius vilitatis cauſam fuiſſe, quid aliam quærimus?

PAG. 345, 15. eundem eſſe nummum. Inde & *libram denariorum* pro libra ſterlingum dicit Notitia Angliæ apud Seldenum Mari clauſo: *Conſuetudo VVarvvici eſt, ſi rex per mare contra hoſtes ſuos ibat, vel quatuor batſueins vel quatuor libras denariorum ei mittebant. Batſueins* remiges, qui Belgis *Bootsgeſellen*, quaſi *Bootsvriende.* nam *VVine* ſocius,

amicus, antiquis Germanis. Vide Cll. viros Iac. Revium lib. 1. Daventriæ illustratæ, & Fr. Iunium ad Willeramum.

PAG. 345, 28. Deleatur tota periodus, quæ incipit: (Vox ipsa utrum formetur:) & ejus vicem reponantur, quæ infra scripta sunt. Sterlingum recte taxavimus. Eduardi primi Edictum: *Denarius Angliæ, qui vocatur Sterlingus, rotundus sine tonsura, ponderabit* XXII *grana frumenti in medio spicæ, & viginti denarii faciunt unciam, at duodecim unciæ libram.* Observat Spelmannus, legem hanc non novam tulisse Eduardum, sed a primis Anglonormannicis regibus statutam renovasse: nam & tum XX denarios unciam ponderasse, libra pariter (quæ e XX solidis constaret, nomenque a pondere adepta sit) XII uncias, solido quolibet XII denarios continente. Vides Francos hanc monetam dedisse Galliæ, illorum posteros diu servasse, Normannos adscivisse & in Angliam propagasse. Vocabulum unde conflatum sit, haud facile decernas. A sturnis avibus vel stellis impressis, a Scotorum castello, a Saxonibus (qui Anglis *Esterlings*, Belgis *Oosterlingen* nunc quoque appellantur) serius in Angliam profectis & metalli pretiosi purgandi artem excolentibus, a starro, quæ vox apocham significaverit in Anglia fœneran-

rantibus Judæis, alii atque alii dictum volunt. Postrema fuit docti viri sententia descendere a Saxonico *steore*, quod legem, canonem, regulam significet, ut *steoran* regere: tanquam nummus indicetur legi vel canoni nummario consentaneus, pondere legalis & regularis. Sane *steuren* Germanis hodieque est continere, compescere, & *stieren* gubernare, *stier* gubernaculum, *stierman* gubernator Saxonibus & Belgis. Sed non videtur vox significationis vel tam amplæ vel tam remotæ huc accommodari potuisse. Vicinius foret *steur* & *stuyr* tributum, & ipse *stuferus* Belgicus, si sic agere sufficeret. Sed dubium non est, si Saxonibus Anglis deberetur ea vox, in monumentis illorum alicubi repertum iri: quod non eludit doctus ille vir, dicendo multa in usu esse Saxonica vocabula, quæ nuspiam in scriptis exstent. Eorum alia ratio est. Præterea Saxones aliter libram partitos, ita ut XLVIII solidos, quinum singulos denarium, haberet, tradit Spelmannus. Constat inter omnes, ante Normannorum ingressum in Angliam non reperiri mentionem hujus vocabuli: cum ipso Guilelmo eam primum legi: & *Sterilenses*, *Stellinosque*, dein *Sterlingos* & *Esterlingos* appellatos. Normannos a Francis mutuatos descriptionem libræ per solidos denariosque ex illis, quæ disputavimus, plus quam

quam manifeſtum eſt: denariis autem nomen etiam *ſterlingis* fuiſſe in continente, qua Normanni imperabant, oſtendunt duo reſcripta Pontificum Romanorum in Decreto Grégorii. Ergo his debetur ea vox in Anglia; utrum ab ipſis impoſita, an & a Francis illius ævi accepta, incertum eſt: nam in Gallia quoque valere illam vocem, non quidem pro nummo, ſed pro pondere, oſtendunt verba Budæi.

PAG. 355, 17. prodigium eſt. Villalpandus, & ipſe circumventus ab Agricola, *ſeſtertiaque* nihil aliud quam ſingulos notare nummos contendens, in hujus verſus explicatione auctorem ſuum deſerit. Inſiſtendum potius, ait, Budæi veſtigiis, qui ſenas libras pependiſſe ait ſeſtertiorum totidem millibus emptum. Hactenus recte: & ſic neceſſario *æquantem ſeſtertia* eſt æquantem millia nummum. Ille vult perinde eſſe ac ſi dicatur, ſex millibus emptum æquantem pondere ſeſtertios: & tamen id pondus eſſe ſenum librarum. Erunt igitur in ſex libris argenti ſena millia ſeſtertium: ergo in una libra mille ſeſtertii, CCL denarii. Quod cum per ſe eſt a vero, tum ab ὑποθέσει Agricolæ longiſſime remotum. Omnis enim illius diſputatio contra *ſeſtertium*, pro libra ſeſtertia acceptum, propterea ſuſcipitur,

quod

quod centum denarios, quadringentos sestertios in argenti libram conjici nequit pati; quodque denarium octavam partem unciæ & drachmæ similem reprehendit: quæ quum concesserit Villalpandus, sero & sine præmio *sestertium* illud oppugnatum venit. Tamen in eo Budæi sententiam se negat probare posse, quod *sestertia* singula millenos sestertios valere putet, quia ex hoc conficiatur, piscem illum quindecim millibus librarum argenti emptum fuisse. Haudquaquam, o bone: quindecim libræ sunt sex sestertia vel sena millia nummum, non quindecim millia. Id adeo non est absurdum, ut ipse repetat ex Plinio mullum octo millibus emptum, id est, viginti libris. Quum Martialis ait lib. II. epigr. XXX *viginti sestertia, donanti non grave munus;* censet fuisse gravissimum, si *sestertia* singulos mille sestertios, denarios CCL, sive argenti duas libras cum dimidia significarent. Credo homini mediocri, non diviti, & diviti Romano, & illa ætate: rogabatur enim cujus *arca laxas opes flagellaret*. Quum idem lib. VI. Epig. XX,

Mutua te centum sestertia, Phœbe, rogavi,
Quum mihi dixisses: exigis ergo nihil?
Inquiris, dubitas, cunctaris, meque diebus
Teque decem crucias.

his verbis quis non, ait, videt reprehendi Phœbum, qui verbis ac pollicitationibus libera-

beralem ſe ac benignum exhiberet, utpote, qui nihil putaret a ſe peti, dum *centum ſeſtertia* peterentur. Ne nimium de nobis ſperet: non ego, non quiſquam alius, ſolus Villalpandus videt, Phœbum dici nihil putaſſe ab ſe petere, qui rogaret *centum ſeſtertia*. Nam ſi nihil hoc putaſſet, non *inquireret*, (intellige ex Seneca lib. 1 de benef. cap. 1. *nomina facturi, diligenter in patrimonium & vaſa debitoris inquirimus.*) dubitaret, contaretur, ſeque & rogantem decem diebus cruciaret. Ego hactenus video, crebro in ore habuiſſe Phœbum illud: *nihil ergo exigis?* ea voce productum Martialem popoſciſſe mutua *centum ſeſtertia*: quo velut fulmine attonitum obſtupuiſſe promiſſorem illum & fruſtrationes interpoſuiſſe. Magnum ergo aliquid putavit *centum ſeſtertia*, non nihil. In Catulli loco aliud effugium invenit Villalpandus. Ait enim Furium ex divite egenum factum *centum ſeſtertios* optare dici à Catullo, ut ejus animi abjectionem in rebus vilibus deſiderandis exaggeraret: nam vel adeptum centum millia non tamen beatum cenſeri potuiſſe, qui vix ea ſumma ſolveret debiti medietatem, cum oppignoratam villam habuerit ducentis & quindecim millibus nummum. Hic iterum extra cauſam duo peccata: primum, unde vaticinatur iſtum Furium ex divite egenum factum, quod verbulo nullo

nullo significat poeta? dein non Furii villam, sed suam pignus tot millium positam scribit ad Furium Catullus. Vnum domo promit argumentum, quod non dubitat vir eximius apud eruditos magnæ auctoritatis futurum: quo minus mirandum mihi, qui in ista classe me non duco, id pluma levius videri. In Lapidibus antiquis nusquam inveniri ait sive *sestertios* sive *sestertia* literis omnibus expressis, sed notis significari. Cur ergo magis illi liceat illas notas interpretari *sestertios*, quam mihi, si continens oratio patiatur, *sestertia*? Nam una eademque merito nota significatur utrumque vocabulum, quia *sestertius* nummus retinet notam, quam accepit, quum faceret duas libras & selibram æris; *sestertium* designatur eadem, quia valebat duas libras & dimidiatam argenti. Quid igitur est hoc admirabilis collectionis? Non exprimitur utrum dicendum sit *sestertii*, an *sestertia*: ergo dicendum est *sestertii*, non *sestertia*, quæ scilicet excogitarunt Grammatici. Ille alter querebatur *sestertia* non explicari a Grammaticis: hic dolet Grammaticos excogitasse *sestertia*. Ita quicquid delirant legum & cærimoniarum interpretes, vapulant Grammatici. Qui autem illi? Budæus, Ant. Augustinus, Panvinius, Ciacconius, Covarruvias, Mariana, Schottus: ne appellem alios, quorum fortasse

taſſe non reciperet nomina. At hi plerique jurifconſulti ordine ac ſacerdotes: tamen quia non rudes antiquitatis, quia *literulas eos ſtulti docuere parentes*, audiunt Grammatici. Hi ergo, quamvis Grammatici, non tam mali fuerunt Dialectici, ut neſcirent, quia non exprimitur ea vox, tam ſibi liberum eſſe explicare *ſeſtertia*, quæ tot auctorum uſus firmavit, quam illi *ſeſtertios*. Ita in ſecunda inſcriptione (tres enim tantummodo profert) legitur: *in quod opus erogata ſunt H S. triginta.* Hoc illi eſt *ſeſtertium triginta*, ubi ſubaudienda ſint *millia*. At ego ajo *ſeſtertium triginta* eſſe ſolœcum, non minus quam, quos in tertia appellat, *Sextumviros* & *Quartumviros*, pro Seviris & Quatuorviris: a quibus caviſſet, ſi illis, quos faſtidit, Grammaticis paullo plus operæ dediſſet. *Erogata* igitur *ſeſtertia triginta*, inquit Lapis, id eſt, ſeſtertium triginta millia. Sed, inquit, quis non amphibologiæ notaret priſcos illos homines, ſi rem totam lectoris arbitrio reliquiſſent, ut poſſet vel *ſeſtertios* vel *ſeſtertia* millenaria proportione majora ſufficere. Quaſi dicam fuiſſe cohortes interdum quadringenarias, interdum majores proportione ſexcenaria. Hoc certe non excogitarunt Grammatici. Priſci vero *ſeſtertios* an *ſeſtertia* accipere lectori liberum fecerunt, non ſine diſcrimine, ut ubivis utrumvis liceret,

ſed

ſed ut alterutrum, prout ſenſus & ratio loquendi pateretur. Quemadmodum in omnibus, quæ notis exarata ſunt. An ἀμφιβολίας accuſabit omnes Hebræos, quotquot olim ſine punctis ſcripſerunt, & hodieque ſcribunt? Certe parum verſatis in re, qua de agitur, omnia ſunt ἀμφίβολα & ἀμφίλογα, ubi illis, qui certa verba certis rebus attributa didicerunt, nihil eſt dubii. Hæc nos, non ut vileſcant hominis induſtrii & multarum doctrinarum præclari labores: non is nobis animus in quemquam: ſed ne in præclaris & iſta, quæ humanitus illi contigerunt, ducantur, & minus in his exercitatos fallant, neu veritati obſtrepat auctoritas.

PAG. 433, 16. *perficitur decuſſis.* Rurſum: *Poſtea quoniam animadverterunt, utroſque numeros eſſe perfectos, & ſex & decem, utroſque numeros in unum conjecerunt, & fecerunt perfectiſſimum decuſſis ſexis.* Fallitur Villalpandus, quum corrigit *decuſſi ſex:* quo, ait, Græcæ voci ſimilis facta magis conveniat; illos enim δεκαὲξ dicere. Nam *decuſſiſſexis nihil eſt aliud quam ſedecim.*

PAG. 512, 10. Attici. Demoſthenes in oratione πρὸς Λακρείτου παραγραφὴν meminit fœnoris nautici, trium millium drachmamarum, uſuris ducentis viginti quinque

drachmis in millenas. De quo præclare Salmasius cap. v de M. V. Quum rem teneret, hæsit in nomine. Mirum, inquit, hoc genus
,, fœnoris, neque cum ea ratione, ἐπὶ δραχμῇ
,, vocatur, neque cum illa, qua pars sortis pro
,, usura nominatur, rotunde convenire, ne-
,, que posse ullo modo designari alterutra ea-
,, rum appellationum. Nam majus est τῶ ἐπιπέμπτω, minus τῶ ἐπιτετάρτω. Bina centesi-
,, ma etiam minus est, quod ἐπὶ δυσὶ δραχμαῖς appellatur; majus autem sesquicentesima, quæ ἐπὶ ἐννέα ὀβολοῖς nomen habet.
,, Nullam certe ejus appellationem certam ac
,, definitam possum reperire. Sic ille. Videamus quid analogia ferat. Græcis erat τόκος ἐπὶ ἕνδεκα ὀβολοῖς καὶ εἰκοστῷ τετάρτῳ δραχμῆς, aut ἐπὶ ἕνδεκα ὀβολοῖς καὶ τετάρτῳ ὀβολοῦ. Latinis *centesimæ & semuncideunces*, vel *centesimæ & dextantes & semunciæ*. Nam quum τόκος ἐπὶ δραχμῇ sit *centesima*, ἐπὶ ἕκτῳ δραχμῆς *sextantes*, sequitur ut τόκος ἐπὶ δωδεκάτῳ δραχμῆς, vel ἐπὶ ἡμιωβολίῳ, sint quæ Latinis *usuræ unciæ*. Duodecim enim habet ἡμιωβόλια drachma, ut centesima duodecim uncias. Ergo ἐπὶ εἰκοστῷ τετάρτῳ δραχμῆς, vel ἐπὶ τετάρτῳ ὀβολοῦ, *semunciæ*. Iam, ut ἐπὶ ἐννέα ὀβολοῖς sunt *centesimæ & semisses*, ita ἐπὶ ἕνδεκα ὀβολοῖς, vel ἐπὶ δραχμῇ καὶ πέντε ὀβολοῖς sunt *centesimæ & dextantes*. Centesimæ sunt in millenas c x x drachmæ: cen-

tesimæ & semisses CLXXX: centesimæ &
besses ducentæ: ergo centesimæ & dextan-
tes ducentæ viginti. Quinque drachmæ his
additæ in millenas habent rationem semun-
ciarum: nam centum drachmæ semunciario
fœnore pariunt dimidiatam drachmam: er-
go millenæ quinas. Additur in eadem syn-
grapha, si post Arcturi ortum e Ponto na-
vigarint ἐφ' Ἱερὸν, locum in Bosporo Thra-
cio, convenisse trecentas in millenas. Hæ
sunt *binæ centesimæ & semisses*, ἐπὶ δυσὶ δρα-
χμαῖς καὶ ἡμιδράχμῳ seu τρισὶν ὀβολοῖς. Bi-
næ centesimæ essent CCXL: sexaginta addi-
tæ faciunt semisses.

PAG. 523, 3. Soloni Diogenes Laertius:
Ἔλεγε δὲ τοὺς παρὰ τοῖς τυράννοις δυναμένους
παραπλησίους εἶναι ταῖς ψήφοις ταῖς ἐπὶ τῶν λο-
γισμῶν· καὶ γὰρ ἐκείνων ἑκάστην ποτὲ μὲν πλείω
σημαίνειν, ποτὲ δὲ ἥττω· καὶ τούτων τοὺς τυράν-
νους ποτὲ μὲν ἕκαστον μέγαν ἄγειν καὶ λαμπρὸν,
ποτὲ δὲ ἄτιμον.

PAG. 608, 3. vocabantur. Suetonius
Claudio cap. XXIV. *detractaque Ostiensi &
Gallica provincia quæstoribus curam ærarii Sa-
turni reddidit, quam medio tempore prætores aut
utique prætura perfuncti sustinuerant.*

INDEX
AVCTORVM
Emendatorum ac Illustratorum.

Ælianus. 62, 227
Africanus. 419, 421, 422
Aggenus Vrbicus. 771
Apollonii Tyrii historia. 800, 862
Appianus Alexandrinus. 320, 321, 541, 542
Appuleius. 85, 525, 566, 737, 898
Aristophanes. 245
Aristoteles. 506, 507
Artemidorus. 521
Asinii Pollionis epistola. 583
Arruntius. 85
Auctor vitæ Persii. 256
Auctor vitæ Cypriani. 35
Auctor belli Alexandrini. 617
Auctor incertus. 432
Augustinus. 552
Ausonius. 596
Balbus. 850
Balsamo. 813, 814
Bruti epistolę fragmentū 564
M. Cælius. 148
Cæsar. 149, 627, 636
Cassii epistola. 786
Cassiodorus. 796, 797
Cato. 97, 275, 276.
Catullus. 352, 353, 548, 550, 551, 552, 553, 555, 556, 557, 561, 910
Cedrenus. 863
Cicero. 50, 63, 66, 78, 99, 121, 147, 148, 150, 222, 225, 226, 230, 250, 257, 501, 535, 546, 559, 614, 629, 631, 671, 672, 675, 683, 701, 707, 719, 720, 721, 735
Codex Theodosianus. 567, 568, 752, 753, 754, seqq. 789, 793, 778, 788, 789, 824, 826
Columella. 59, 430, 439
Constantinus Porphyrogenita. 858, 859
Curtius. 67, 182
Cyprianus. 130
Didymus. 27, 28, 528
Dio. 280, 282, 537, 653, 654, 655, 731
Dositheus. 473, 474
Epaphroditus. 432
Epigramma vetus. 516
Epiphanius. 823
Eumenius. 730
Festus. 25, 61, 63, 292, 604
Flav. Sosipater. 24, 57
Florus. 617
Frontinus. 66, 153
Gellius. 13, 84, 96, 250, 256, 292, 300, 602
Geometria Theorica inedita. 841
Gildas. 860, 861
Glossæ Nomicæ. 813, 830, 832, seqq.

Glos-

Glossarium vetus. 609
Harpocratio. 504
Hero Alexandrinus. 367, 414, 417, 421
Hesychius. 298, 364, 746, 859
Hirtius. 150
Horatius. 353, 354, 460, 605, 897
Hyginus Gromaticus. 431
Instrumentum plenæ securitatis. 863
Isæus. 503
Iosephus. 365
Iustinus. 34, 66, 229
Iuvenalis. 355
Lampridius. 799, 800, 801, 802
Lapides veteres. 38, 65, 75, 103, 128, 129, 131, 154, 155, 277
Lex Frisionum. 339
Lex Salica. 341
Libanius. 4
Λογαριϰῆς παλαιᾶς fragmentum ineditum. 842
Livius. 60, 61, 62, 68, 73, 76, 98, 166, 167, 168, 175, 176, 178, 223, 224, 225, 228, 238, 271, 274, 275, 293, 302, 306, 313, 314, 316, 317, 571, 574, 575, 576, 578, 589, 639, 698, 700, 709, 711, 712
Lucilius. 97, 101
Ludovici capula. 344
Macrobius. 48, 624
L. Volusius Mæcianus. 402, 403, 404, seqq. 424, 425, 426, seqq. 446, 447, 448, seqq. 459, 470, seqq.
Manilius. 75, 599, 610, 612, 613, 614, 615, 616, 648
Marcellini Papæ acta. 773, 774 seqq.
Marcianus Capella. 163, 433, 434
Martialis. 86, 226, 350, 352, 397, 518, 519, 611, 626, 769, 770, 771, seqq. 909, 910
Matthæus Parisius. 345
Matthæus Euangelista. 744
Nemesianus. 680
Cornelius Nepos. 396
Notitia Angliæ. 905
Novella Majorani. 867, 904
Ovidius. 724
Palæmon. 850
Palladas. 775
Pandectes. 178, 179, 180, 181, 254, 481, 573, 645, 649, 726, 730
Asconius Pedianus. 153, 537, 544, 581, 601
Persius. 396, 780
Petronius Arbiter. 515, 516, 714, 741
Philostratus. 727
Pipini capitula. 344
Plautus. 64, 99, 150, 230, 253, 294, 306, 361, 602, 683, 701, 797, 737
Plinius. 29, 48, 69, 81, 102, 128, 130, 193, 194, 215, 241, 304, 375, 427, 529, 565, 567, 622, 686, 687
Plinius minor. 151, 552, 640, 642, 643, 644
Plutarchus. 35, 173, 541, 542, 584, 585, 586, 732
Pollux. 242, 360, 363

Polybius. 263, 264, 270, 293
Priſcianus. 26, 85, 109, 219, 293, 312, 313, 314, ſeqq. 850
Quintilianus. 77, 88
Salluſtius. 632, 633, 634
Scholiaſtes Horatii. 33
Scholiaſtes Arateorum Germanici. 229
Scholiaſtes vetus Theodoſiani codicis. 865
Seneca. 3, 72, 171, 618, 620, 621, 622, 630
Servius. 74
Silius. 680, 196
Siſenna. 72
Statius. 85
Strabo. 716
Spartianus. 620
Suetonius. 72, 125, 126, 267, 269, 279, 280, 609, 652, 659, 660, 688, 689, 779, 703, 905
Suidas. 309
Symmachus. 34, 563
Tacitus. 232, 282, 597, 607, 609, 704, 713
Terentius. 76, 230
Tibullus. 680
Valerius Flaccus. 689
Valerius Maximus. 5, 70, 178, 272, 572, 625, 706
Varro. 13, 22, 39, 48, 59, 60, 69, 82, 83, 89, 90, 92, 99, 145, 273, 274, 304, 420, 462, 526, 582, 587, 623, 849
Velleius Paterculus. 633, 634
Virgilius. 307, 680
Vitruvius. 31, 432
Vopiſcus. 38
Xenophon. 29, 307
Zonaras. 266, 269, 655

FINIS.

RERVM.

A.

ABacus Gassendi. 394. ex eo non potest cognosci quantus census fuerit classium Tullianarum. 399
Abdere. 680
Abdere domo, castris. ibid.
Accipere pretium quincuncis agri ex nongentis millibus. 643
Ad Sestertium, locus extra urbem. 33. Ad lapidem, ad milliare. ibid. Ad tricesimum, Ad centesimum. 34
Ad vescendum argentum. 76. Ad venandum canes. ibid.
Ad viginti millibus. 72. Ad binum millium numero. ib.
Addicere mille nummis & ex mille nummis quid differant. 632
Addictus Hipponactæo præconio. 720
Adjectivis neutris apponuntur substantiva gignendi casu per ellipsin. 71
Adoptio filii non erat justa, nisi sestertio ter dato filius à naturali parente mancipabatur. 667
Advector. 150
Adverbia amplificativa cum solis genitivis junguntur nunquam. 250. Neque eadem pluraliter enunciantur. ibid.
Adverbia semel, bis, ter, quater, nominibus adjectivis, inprimis numerorum, sine apposito verbo rarius junguntur. 137
Adverbia in computatione non nisi cum sestertiis copulata. 359
Æra in rationibus erant singula capita & nomina. 24. cur antiquis ita dicta? ib.
Ærarii, tam senatores & equites Romani, quam plebei. 580. Ærarii qui? 581
Æreæ monetæ duo genera apud Romanos, quorum alterius maximum libra, alterius uncia æris constiterit, explosa. 747, 748
Æs factum, signatum, infectum, vel rude. 74
Æs natum in provincia. 555. 556
Æris decies. vid. Decies.
Æs interdum pro adjectivo, nummo sc. æreo. 100
Æs excurrens. 408
Æris excurrentis vocabula & notæ. 409. Quomodo hæ notæ sedecies multiplicatæ æs excurrens efficere dicantur. 424. Ratio istius rei, quam miratur Volusius. 426 non est opus ingenii, sed necessarii eventus. ibid.

Æs excurrens victoriati & sestertii explicatur per libellas, sembellas, vel singulas, teruncios. 446, 449
Ærum equestrium duo millia Catonis quæ. 276
Æs grave, dum asses librarii fuerunt, ignotum. 532, 533. *quando illud cœperit.* ibid. 534. *nunquam pro sestertiis æreis accipitur.* ibid.
Æs. Vndecim millia æris, centum millia æris, quot florenos Hollandicos conficiant. 373
Alter unus de duobus, non duo. 648, 649. *Vnus & item alter.* 649. *Alter denarius, sextarius.* 649. *Alter semis.* 650
Altera tertia, non sunt duæ tertiæ partes, sed è tribus secunda pars tertia. 646, 647
Ambitio gratia & studium in clientes. 559
Ambitione nihil uti. ibid.
Ἀνατοκισμὸς. 470
Ἀνδραποδείας exempla. 18
Ἀπὸ μυρίων χρυσῶν. 73
Ἀποδίδοσθαι. 682
Aposia, vel Aposis. 861
Arca pontificum. 122
Argenteus pro mina. 198
Argenteæ pecuniæ precium non imminutum est, cum æreæ pondus detractum est. 113, 114
Argenteus nummus Serv. Tullii non fuit denarius. 390
Argentum factum, signatum, vel rude. 74
Argentum in pecunia & supellectile sero admiserunt Romani. 387. *quum admitteretur, immane supra æs pretium statuebant.* ib. *Cur id fecerint.* ibid.
Argentum quando Romæ signatum fuerit. 390
Argenti pondo quatuor millia quadringenta septuaginta tria, quot constituant florenos Hollandicos. 375
Argentum grave nullum unquam fuit. 533
Argentum Atticum. 306
Argenti ad æs proportio tempore Constantini. 761
Argentum ære solvere. 634
Ἀργυροῦς, *pro mina & centum denariorum.* 198
As cum suis unciis Latinis ad imitationem Græcorum λίτρας καὶ χαλκῶν *formatus.* 299
As divisor Græcis ignotus. 847. *As quidem est Græcæ originis, sed significatione tota Latina.* 848
As unitatem Arithmeticis significare verosimile est. 431, 433, 434
As nummus & divisor. 419
As pes dicitur mensoribus. 430, 434
Asses dicebantur singula millia passuum in viis sedecim millium dividenda. 435
As omne solidum dicitur, & quot id numeris constabat, toties multiplicabantur assis partes, quibus singulis nume-

numeri nuncupantur. 445
As libram pondo. 59
As sub primis imperatoribus non habuit quadrantem unciæ, sed semunciam pondo. 530
As in usuris, as usurarius, as in centum promissus, centum in assem mutuo data non Latinis dicitur. 490
Assis excurrentis in ratione sestertiaria nota. 450, 452
Assis cum semisse. 450, 453
Assis super victoriatum excurrentis nota. 456
Assis partes Græci per numeros explicant. 852
Asses duodecim in sex obolis. 262
Assaria sexagesimæ partes denariorum. 199
Assarius dictus as non tantum, cum sicilico æris constitit, sed etiam, cum semuncia. 750
Ἀσσάριον ἀργυροῦ *Epiphanii.* 531
Assarium mille equus. 273, 274
Ascribi censibus. 571
Asses decem minus fuerunt tetrobolo. 330
Asses usuræ quid & unde. 479
Assis partibus usuræ centesima minores explicatæ. 480. *As in centesima consideratur ut divisor.* ibid.
Asses sextentario pondere quando Romani ferierint. 390
Assidui homines. 702. *Assidui urbani cives.* 701, 702
Assiduitas. 701
Assis non ponitur pro solido aureo apud Cassiodorum. 796, 797
Ad assem solvere, ex asse hæres quid differant. 747
Attica moneta defensa. 244, seq.
Auctor. 605. *Auctor civitatis.* 605
Augusta concordia. 772
Aurei quanti sub Cæsaribus æstimati. 181
Aureus denarius ἡμίχρυσ⟨ος⟩. 195
Aurei Darici. 246. *Aureus vitæ pro viginti quinque annis* χαλκὸς ζηλον. 248
Aureus Romanus non fuit didrachmus, 259. *sed major, & statere Attico gravior.* 241
Aurei veterum nummi ponderis ejusdem quo appellabantur. 357
Aureus Romanus sine alio nomine quia unius formæ. 523. *primus semper* XXV. *denariorum.* ibid. 525
Aureus noster scutatus, non est semis aurei Romani. 380
Aureus Romanus non fuit didrachmus. 380. *nostro duplo & quasi dimidiato major.* 380
Aureum plus septem scriptulorum mutavit Constantinus in solidum scriptulorum quatuor. 759

Aureos decem dans una forma Heliogabalus, quomodo triginta aut quinquaginta aut centum dare cogatur. 801, 802
Aurei sexcenti μύελοι καὶ πεντακισχίλιοι δραχμαί. 720
Aureus centeni nummi. 237.
Aurei decem, mille nummi. ibid.
Aurei tempore Hadriani quadraginta in libra. 321
Aurei centum patronorum summum honorarium. 181
Aureus cruciatus nummus vetus Hollandicus. 447
Aurum factum, signatum, infectum, vel rude. 74
Aurum coronarium non decrescebat in probatione obrussæ. 793
Auri unciam pondo. 60
Aurum fiscale collectores inferebant in massis obryzæ, jussu Valentiniani, non in nummis. 788. Auro semper inest aliquid argenti aut levioris metalli, quod decoctione separatur. ibid.
Auri ad argentum proportio primum fuit quindecupla, postea decupla. 311
Auri proportio ad argentum decupla. 224, 233, 234, 235, seqq.
Auri & argenti proportio non fuit duodecupla. 380
Auri ad argentum proportio, qualis Constantini tempore fuerit. 760
Auri ad æs proportio tempore Constantini. 761
Αὐτὶς, id est μόνος. 521

B.

Bajocci decem Romani sunt denarius. 333
Bajocci hodiernæ Romæ quot sestertium constituant. 261
Βαλλάντιον est CCL denariorum. 199. alias φόλλις dicitur. ibid. vid. follis.
Bene jacta. 516
Bes unde. 849
Bes hæreditatis. 435
Bes sicilicus dimidia sextula jugeri. 443
Bes semuncia sicilicus jugeri. 444
Bes sicilicus pedis. 427
Bes sicilicus undecim asses denarii. 413, 426
Βήσαλον later. 428
Βήσαλα laterculi. ibid.
Besalterum lignum. 25. besaltera materia, besalterus lapis dicere licet. 31
Besalter numerus. ibid.
Bessales lateres. 428
Bessalia. ibid.
Besses usuræ & unciarium fænus non sunt idem. 484
Bilibres formæ aureæ Heliogabali. 399, 800
Bina sestertia. 124
Bina millia. ibid.
Bina millia æris equo publico quomodo adsignasse dicatur Servius. 272, 273, 274
Binariæ formæ Heliogabali. 37
Bis millies quot florenos Hollandicos constituat. 360

Bis

Bis denum millium munera. 105
Blancæ duæ Hollandicæ faciunt sestertium. 379

C.

CÆsar post victoriam civilem pro congiario binis millibus in conducto habitantes Romæ annua, in Italia trium mensium mercede dominis soluta liberavit. 125, 126. *Idem pro donativo in peditem vicina millia dedit.* 126
Calculatores in rationibus ad denarium conficiendis æs excurrens, non numerando tres, aut quatuor, sed vocabulis & notis conceptam summam explicantibus exprimebant. 409
Calculorum & tesserarum ludus. 514, 515. *à ludo latrunculorum diversus.* 514
Calculis triginta discoloribus utebantur ludentes ludum tesserarum. 516
Calculi Arithmetici. 521
Capitolinorum ludorum mos. 710, 718
Caput partitionis. 671
Carolinus nummus vetus Hollandicus. 447
Castulo socii Romanorum. 168
Cato Quindecimvir. 737
Cato ab injustitiæ crimine liberatus. 574, 575, 576
Cedere unius testimonio. 708
Censi, qui centum millia professione detulerant. 535, 544
Censura M. Porcii Catonis ab injustitia defensa. 574, 575, 576
Census σωὶς ἢ χάρτης. 571. *pro patrimonio.* 573
Census classium Tullianarum quid faciat ære Gallico. 397, 398
Censu, id est quando census agitur. 582
Censum jurati profitebantur. 571
Censui censendo prædia, lex, agri. 63
Censu octuplicato ærarius. 578
Centenarius grex. 37. *Centenaria vasa.* ibid. *Centenaria usura male Scaligero dicta pro centesima.* 55
Centenaria usura & centesima. ibid.
Centenariæ basilicæ. ibid.
Centenarium significat centum libras. 43
Centenarium pondus. 105
Centeni æris legis Fanniæ. 359
Centenarium pondus auri librarum centum, à centenariis Heliogabali formis nuncupatum. 802
Centenariæ viginti quid nostra pecunia Romanaque. 803
Centenariæ formæ. 800
Centenas pondo. 62
Centies talentum non est Latinum. 184
Centies aureorum Latine non dicitur. 178, 180
Centies nummum non dicitur. 250

Cen-

Centies millies, millies improbatur. 185
Centesimæ plures non sunt ἀνατοκισμός. 470
Centesimæ binæ. 470. *ternæ.* ibid. *quaternæ.* ibid.
Centesima terrestris maxima, legibus præfinita. 471. *privati non observarunt.* 472
Centesimæ non sunt necessario trajectitiæ pecuniæ. 471, 472
Centesimæ prisci denarii assium decem. 486. *ejus divisio per partes assis.* ib. *ejus unciæ usuræ, sextantes, quadrantes.* 486. *trientes, quincunces, semisses, septunces, besses, dodrantes, dextantes, deunces.* 487. *Centesimæ librarum æris.* ib. *deunces æris menstrui, dextantes, dodrantes, besses, septunces, semisses, quincunces, trientes, quadrantes, sextantes, unciæ.* 488
Centesima rerum venalium, auctionum. 480. *Tributum ex Centesima collatum.* ib.
Centesimæ duodecim partes annuæ, asses usuræ dictæ. 479
Centesima minores usuræ assis partibus explicantur. 480
Centesima Romanorum vocabulum & inventum. 480
Centesima usurarum unde dicta. 481
Centesima fons, unde omnia fæneraticiæ pecuniæ vocabula fluxerunt. 483. *habet se ad minores centesimis usuras velut as.* ibid.
Centesimis quaternis fænerantium ars, quum centesimas tantum haberent in syngrapha. 474. *Centesima quum dicitur, non intelligitur usura.* 475. *non uncia.* 476. *non drachma.* 477 *sed pars assis, seu sortis.* 478, 479, 490. *Centesimæ cum unciario fænore male confunduntur.* 477, 490
Centesimæ non sunt unciarium fænus. 484, 492, 493
Centesima denarius menstruus in denarios centum. 484
Centesima non introducta primum cum Asiatica negotiatione. 498. *usitata fuit Romanis ante ingressum Græciæ.* 499
Centesimam usuram, vel centesimas usuras dixerunt veteres breviter pro integro, centesima pars sortis usura, vel centesimæ partes sortis usuræ. 500
Centesimas usuras cur Romani dixerint potius quam centesimam usuram. 497, 498
Centuriæ certorum corporũ. 12
Centussis. Hoc centussis 82. 84
Centussis Persii vicenis continebatur sestertiis. 396
Chalcus quadragesima octava pars drachmæ argenteæ. 417

Chalci quot in obolo sint variant auctores. 416. *proprie octo.* 417, 423
Χαλκοὶ *duodecim in* λίτρα. 299. οὐγκίαι *dictæ.* ibid.
Chalcus, chalci quot in drachma. 263. *in victoriato.* 264. *in sestertio.* ibid. *in dupondio.* ibid. *in asse.* ibid.
Chalci duo quarta pars oboli. 264
Χίλια δηνάρια. 474
Χίλιαι *mille drachmæ.* 543
Χίλιαι καὶ πεντακόσιαι δραχμαί. 579
Χιλιὰς μυριάδων *non dicitur, sed* χίλιαι μυριάδες. 657, 658
Χιλιάδες σηστέρτιαι, *seu Chilias sestertia & denaria nec Latine nec Græce recte dicitur.* 14
Χιλιάδα *Latini exprimere non possunt.* 12
Chilias sestertia, Chilias denaria quomodo dici possit. 39
Χρύσινοι ἑκατὸν. 474
Χρυσοῦς. 234
Cicer & lupini esca tenuiorum. 741
Ciceronis domus empta tricies quinquies. 545
Circensibus, id est, quum Circenses darentur. 583
Cognitores mollius, qui alias delatores. 598, 606
Cognitor defensor alienæ litis. 605, 606
Cognitor, & sector, socii ad hastam. 606, 607, 608
Cognitor urbis. 610
Cognitura. 609
Coemptio imaginaria a ICtis reperta. 676, 677
Coemptio sacrorum interimendorum causa per matrimonium nulla. 663, 664, 665, 666
Coemptionales senes, id est, venales. 683, 697. *Variæ de illis eruditorum sententiæ confutatæ.* 691, 692, seqq.
Comitiis, id est, quum ludi fierent. 582
Commodum talentum. 307
Concionales senes. 700
Concionales homines. 706
Conditiones pro actionibus factis cavendo. 631
Condonare. 707
Conficere rationes ad denarium. 407. *ad victoriatum, ad sestertium.* 408
Consequi necessitatis injuriam. 793
Constantinus quomodo pecuniam auream, argenteam, æream mutarit. 759. *cur?* 758
Constare ære recte Latinis dicitur. 550
Conventio in pecore vendendo. 690
Convenisse res dicitur, de qua convenerunt contrahentes. 469
Cornelius Ruffinus notatus quod decem pondo argenti facti haberet. 70
Corona aurea libram pondo. 60

Coro-

Coronatus sive aureus, sive argenteus sit, decem denariis, sive drachmis censendus. 377, 378
Coronatus tribus florenis Hollandicis æstimatus. 376
Coronatus sexaginta stuferis censetur. 357, 358
Corpus. hæc vox Philosophis & ICtis late accipitur. 98
Corsi optimi servi. 717

D.

DAre unde utatur. 231
Dari viceßis. 86
Daricus viginti drachmarum argenti. 365, 366, 368. *fuit par stateri.* ibid. 367
Darici trecenti sunt talentum. 366
Daricorum triginta millia quot florenorum Hollandicorum fuerit. 367
Daricorum aliæ summæ ad Hollandicam pecuniam revocatæ. 368
Daricorum quadragies centena millia. 370. *septem millia.* 371
Decalitron obolorum Atticorum sedecim cum beſſe. 298
Decies æris nunquam Latine dicitur, nec decies denarium, sed decies centena millia æris denarium. 174, 175
Decem libræ, & decem pondo æris idem significabant. 79. *cur?* 80
Decem millia sestertium quot unciales? 325
Decem millia nummum sestertium quot sterlingum libræ? 348
Decem millia nummum, decem millia sestertium, sestertium decem millia nummum, pro decem vel denis sestertiis dicebant, non decem millia sestertia. 49
Decies nunquam instar substantivi usurpatur. 17
Decies cur maluerint quam millies pro decies centenis millibus nummum. 135, 136
Decies acceptum, numeratum, & similia non dicuntur per intellectum τ͂ centenorum millium pretium. 161
Decies acceptum non dicitur per syllepsin numeri. 165
Decies centena millia pro millies millia dicebant antiqui. 132
Decies centum millia tam in prosa, quam soluta oratione recte dicitur. 184
Decies pro decies centies sestertio. 173, 184. *tantum de sestertio argenti pondere dicitur, non de denariis.* ib.
Decies sestertium, est decies centies sestertium pondus argenti, seu duo millia quingentæ argenti libræ in nummis sestertiis, deciescentenis millibus. 52. *Ejus analogia.* 50, 51, 52, & seqq.
Decies sestertium quod substantivum ad hanc locutionem subintelligendum sit.

sit. 19. *eruditorum hominum de illo inveniendo desperatio*. 20, 21
Decies sestertium. 105
Decies centies sestertium. ibid.
Decies sestertium cur maluerint dicere quam mille sestertia. 133, 134
Decies sestertium, non effertur posteriore vocabulo masculino & genitivo plurali. 399. *Idem est ac decies centena millia nummum, sed diversa ratione.* 400. *Infra decies hoc genere loquendi non utebantur.* ibid.
Decies sestertium quot thaleris constiterit. 335
Decies millies mille, non est Latinum. 185
Decies talentum, male dicitur. 185
Decies tanto pluris. 574
Decimæ. 511
Decumanum frumentum. ib.
Decumas vendere, emere. 645
Decuriæ certorum corporum. 12
Decuria servorum. 684. *turdorum.* ibid.
Decusses quomodo a denariis differant. 527
Decussis. hoc decussis. 82, 84
Decussis denarius numerus. 433
Dedere. 707
Dedicare in censum. 572
Deductio centum nummorum in partitione. 670, 671
Deferre in censum. 571. *differt a referre in censum.* 572
Deferre censum. 573
Deferri in beneficiis: 558. *non erat emolumentum, sed honos.* ibid.
Δεκάδα *Latini exprimere non possunt.* 12
Δεκακισχίλιαι μυριάδες *non dicunt Græci, sed* μυριὰς μυριάδων. 653
Δεκάλιτρον *Ægineum, decem obolorum fuit.* 299
Δεκάλιτρον *est* στατὴρ Κορίνθιος. 298. *male dicitur* δίδραχμον. 298
Δεκάλιτρον *per abusum drachma dicitur.* 300
Dena æris, vel deni æris quomodo a denariis differant. 527
Denarius decem asses habuit. 26. *Denarii nota in rationibus.* ibid. 41
Denarius Adjectivum. 11, 22, 73, 39
Denaria pondera. 41
Denarii nummi. Centum in libra Romana. 42
Denarii drachmis respondent. 42, 193, 195, 198. *etiam ante denarios, quos vocant, imperatorios.* 219. *idem denarii pondus ac drachmæ.* 211, 212, seqq.
Denaria quinque dicitur, non denaria millia quinque. 47
Denarium pondus. 42
Denaria tria, denaria quinque. 43
Denarius quot sestertios contineat.

tineat. 43. *Hoc mille denarium, quomodo dictum.* 87, 88, seqq.

Denarii argentei pondus preciumve non mutatum est, cum ænei pondus detractum est. 114

Denarii cum pecunia nostra comparandi non ad æream pecuniam, sed argenteam exiguntur. 115

Denarius cum sedecim assibus constaret, æs excurrens partibus assis exprimebatur. 119

Denarii centum conjecti sunt in libram Romanam, ut centum drachmæ in Atticam. 192

Denarii sexta pro obolo. 195. *ἡμίχρυσος aureus denarius.* ibid.

Denarium Latinum Græci semper δραχμὴν reddiderunt. 199

Denarii & drachmæ differentia. 200. *non impedit ea quominus & vulgo hi nummi pro se invicem valerent, & sestertium pro mille nummis sestertiis ambularet.* 200, 201. *Denarii leves & non legitimi Agricolæ, iidem quos Polybius, Cicero, Livius, Valerius Maximus agnovere.* 203

Denarii unciales, semunciales, nulli. 217

Denarium sex millia sunt sexaginta libræ. 221

Denarii aurei. 523. *non erant ordinarii nummi Romani.* ibid. 525, 528. *sed Attici ἡμίχρυσοι.* 525, 528

Denarius aureus. 234

Denarium Latini formarunt ad imitationem Græcorum νὄμμυ. 299

Denarius male statuitur viginti quatuor siliquarum. 311, 312. *fuit trium scriptulorum.* 311

Denarius denis bajoccis æstimandus. 318

Denarii pondus a Nerone non fuit imminutum. 330, 333

Denarius semper valuit marvedes quadraginta. 333

Denarius non nisi unus fuit. 335

Denarius priscorum Francorum. 339

Denarii quinquaginta, quadringenti, mille, quinquaginta millia denarium; quot constituant florenos Hollandicos. 373

Denarium quingenties, denarium octingenties non dixerunt antiqui. 359

Denarius post assem imminutum non denos, sed senos denos æris valuit. 396

Denario plus attribuendum nostri minuti æris, quam quod fuit tempore Budæi. 376, 377

Denarius est schellingus Belgicus. 379

Denarius quatuor sestertiorum. 378

De-

Denarius & sestertius quantum faciant pecuniæ nostratis unde colligatur. 378
Denarius quot Belgicos Gallicosque solidos constituerit. 384
Denarius ex uncia nunquam degeneravit ad octavam unciæ partem. 385
Denarius sub ultimis regibus non pependit trientem unciæ. 390. *nullus dum fuit.* ibid.
Denarius factus ad exemplum Siculi decalitri. 391. *non tamen ejusdem ponderis fuit.* 392
Denarii partitio secundum assis partes. 408. *in duodecim uncias.* 414, 415
Denarii duodecim partes Heroni, quæ Volusio duodecim unciæ. 420. *nunquam fuit in mille ducentas & quinquaginta duas partes divisus.* 420
Denarii ratio male ad assem & libram dicitur confici. 466
Denarii Romanorum erant argentei consulum & primorum Cæsarum temporibus. 526. *Nullus iis fuit æreus.* ibid.
Denarios mutavit Constantinus in milliarenses. 759. *quomodo.* ibid.
Denarius antiquus cur Milliarensis dictus. 812, 813
Denarii sestertiis interdum interponebantur. 586, 587
Denarius nunquam fuit duodecim assium. 262, 285
Denarius sedecim assium non fuit gravior eo qui decem valuit. 288
Διώβολα, ὁλκαὶ, λεπτὰ, δραχμαὶ, ὀβολοὶ, sunt συνώνυμα. 198
Destinare. 707
Deuncem tertium pondo. 105
Deunx sicilicus jugeri. 444
Deunx semuncia sextula jugeri. 445
Deunx sicilicus quindecim asses denarii. 414, 426
Deuta ærea Hollandica idem quod chalcus. 379
Dextantem tertium pondo. 105
Dextans hæreditatis. 435
Dextans semuncia, quatuordecim asses denarii. 414, 426
Dextans jugeri. 444
Dextans sicilicus sextula jugeri. ibid.
Dextans semuncia binæ sextulæ jugeri. ibid.
Didrachmus aureus, argenteus. 234
Dimetiens tertia pars ambitus præter propter. 648
Dipondius pro didrachmo non dicitur Latine. 740
Discere causam. 601, 602
Docere causam. 601

Dodrans sextula jugeri. 444
Dodrans semuncia dimidia sextula jugeri. ibid.
Dodrans inter ordines. 429
Dodrans duodecim asses denarii. 413, 426
Dodrans semuncia sicilicus tredecim asses. 426
Dodrans hæreditatis. 435
Domus Mamurræ clarius, quam Catullus, dixit habere illum, quicquid habuisset Comata Gallia. 565
Drachma octava pars unciæ, non sexta. 196
Δραχμὴν *quod Græci dixerunt, Latini denarium.* 199
Drachma & denarius idem. 584. vid. *Denarius.*
Drachmæ & denarii differentia. 200
Drachma habet 48. *chalcos.* 263
Drachmæ quarum nonaginta sex libram constituunt, eædem sunt, quarum centum illam conficiunt. 207
Drachmæ mille quingentæ, sunt mille quingenti denarii. 289
Drachma argentea decima pars scutati aurei. 289
Drachma Æginæa decem habuit obolos. 329
Drachma vetustioribus nulla in ære fuit. 418
Drachma Attica denarii argentei pondus habet. 192
Drachmæ pro denariis ambulaverunt. 193
Drachma Æginetica, & milliarensis, pares. 806
Drachmæ centum constituunt minam Atticam. 42
Drachmæ & denarii ejusdem sunt valoris. ibid.
Δραχμαὶ, λεπτὰ, ὀλκαὶ, ὀβολοὶ, διώβολα, sunt συνώνυμα. 198
Δραχμαὶ παχεῖαι *sex mille Atticarum* μνᾶαι *respondent.* 300
Duo millia. 124
Duo millia passuum. 98
Duo millia, non de aliis, quam de nummis sestertiis intelliguntur. 134
Duodecies sestertium, quod ad quadraginta usuris perduceretur. 155
Dupondius duo significat. 433
Dupondius duo pedes mensoribus. 430
Dupondii excurrentis in ratione sestertiaria nota. 453
Dupondii semissis excurrentis in ratione sestertiaria nota. 453
Dupondii super victoriatum excurrentis nota. 456
In dupondio quot oboli, chalcique. 264
Duapondo, id est, duas pondo. 76, 77. *quomodo ita dictum.* ibid.
Duapondo corona aurea. ib. 78
Δύο μυριάδες μυριάδων καὶ διχίλιαι καὶ πεντακόσιαι. 655
Δυπόνδιον, *nunquam Græcis assis appellatus.* 750

E.

E, Ei, & I antiquis promiscue scribebantur. 101
Ἑβδόμον ἡμιτάλαντον. 25, 27
Ecdicus. 600
Eduardorum Rosatorum æstimatio. 369. 370
Ei, E, & I, antiquis promiscue scribebatur. 101
Εἴκοσι μυριάδες. 50
Ἐλεύθερος. Ἐλεύθερον τῷ οἰκείων. 227
Ἐν τοσούτοις ζῆν. 4
Ἑκατὸν χιλιάδες non bene dicitur pro δέκα μυριάδες. 179
Ἑκατοστὴ Græcorum a Latinorum centesima nominata. 498
Ἔκδικος. 609
Ἕκτη quomodo nummus. 860
In Emancipationibus filiorum venditiones imaginariæ sestertio uno dato ter, quæ & cur? 667
Emi vicesima. 645
Emere decumas. ibid.
Emere centussis. 85
Ἡμιαστάτηρον quomodo τέταρτον μέρος ὀβολοῦ Polybio. 263
Ἡμίεκτον ὀκτὼ ὀβολοί. 245
Ἐπιδέκατος τόκος. dextantes usuræ. 505
Ἡμίσεως nota quæ Græcis. 421
Ἡμιστάτηρος idem quod ἡμίχρυσος. 364
Ἡμίχρυσος denarius aureus. 234, 195
Ἡμιωβόλιον. 263
Emptor legum atque provinciæ. 568
Enallages partis exempla. 18
Ἔφεκτος τόκος centesimæ & trientes & quaternæ sextulæ. 504, 505
Ἐπιεικὴς h. e. bonus, locuples. 507
Ἐπίπεμπτος τόκος, centesimæ & besses. 505
Ἐπιτήδεια. 232
Ἐπίτριτος τόκος, binæ centesimæ & dodrantes. 503
Ἐπόγδοος τόκος, Centesimæ & semunciæ. 505
Eques triplex accipiebat stipendium quum pedes simplex. 273
Equites plures censu quam equo publico. 277
Eques, pecunia vetus Daventriensis. 447
Equus publicus mille assarium. 273, 247
Equo publico id est persona equo publico fruens 277
Esse, pro, venalem esse. 575
Esterlingus unde nominetur. 346
Esterlingus fuit priscorum Francorum denarius. 339. vid. Sterlingus. 345
Ex quinque pondo auri facta patera. 73
Ἑξάγιον. 809
Ἑξακόσιαι δραχμαὶ ἐπίτριται. 503
Ἑξηκονταεπτακισχίλιαι μυριάδες non dicebant Græci, sed ἓξ μυριάδες μυριάδων ἑπτακισχίλιαι μυριάδες. 652

F.

Factum aurum, æs, argentum. 74. Facti per utrumque metallum mercator. 75
Falcigeri defendere templa Sonantis. 611
Favor Archimimus. 659
Finitimi populi. 707
Follis CCL denarium. 199. quæ veteres Latini sestertia dixere, pesteriores folles dixerunt. ibid.
Follis, crumena. 822. Follis æreus successit veteri dupondio, & sestertio argenteo. 822. quomodo? ibid.
Follem æreum Constantinus substituit argenteo. 751.
Follis quatuor assium quomodo esse dicatur. 760
Follis ante Constantini ætatem. 795
Follium viginti quinque millia, emeritum prætorianorum. 823. deinde omnium veteranorum. ibid. Mutatio istius nummi Constantino adscripta. 823, 824, 825, 826. Folles, qui olim quinque denarium, vel milliarensem, postea viceni quaterni faciebant. 827. Follis eadem summa in argento, quæ priscis sestertia. 828, 831. Follis usus ad milliarensem propagatus. 829. & ad denarium. ibid. φόλλις ὁ κατὰ δηναρισμόν. 829, 833. ὁ περὶ τὸ ἀργυρισμόν. 830, 836. Follis ad denarium, ad milliarensem. 830. Follis aurum oblaticium senatorium. 839
Fœnus assarium, dipondiarium, tripondiarium, sestertiarium, sesquassarium ignoraverunt Romani. 499
Fœnus omne multi damnabant. 508
Fœnus semunciarium non sunt semisses. 495. non æquat sortem. ibid. recte ex menstrua ratione definitur. 496
Formula stipendiorum quid. 280
Forum ponere. 615
Frisionum moneta nec Romanorum nec Francorum par fuit. 340
Funus Vespasiani centies sestertii. 659

G.

G Et S confunduntur sæpe. 616
Gaudere Lyæo. ibid.
Genitivus cum solis adverbiis, quæ amplificativa vocantur, nunquam jungitur. 250
Gladiatoribus, id est, quum gladiatores darentur. 582, 583
Grammaticorum silentium non facit irritum quod usus sanxit. 110. Antiqui fuerunt mali Grammatici. 88
Grammaticorum mercedes. 721. salaria iis ex fisco constituta. 727

H.

Habere qui utamur. 230
Hasta prætoris. 607
Hæres ex libella. 120, 121
Hæres ex teruncio. ibid.
Hæres ex semuncia & sextula. 435. *ex uncia & duabus sextulis.* 436
Hæres ex sextante. 436. *ex sextante semuncia sextula.* ibid. *ex sextante uncia binis sextulis.* ibid. *triente.* ibid. *ex triente semuncia sextula.* ibid. *ex quincunce binis sextulis.* ibid. *ex semisse.* 437. *ex semisse semuncia sextula.* ibid. *ex septunce binis sextulis.* ib. *ex besse.* ibid. *ex besse semuncia sextula.* ibid. *ex dodrante binis sextulis.* ib. *ex sextante.* ibid. *ex dextante semuncia sextula.* ib. *ex deunce binis sextulis.* ibid.
Hæreditas octodecim millium nummum per partes assis instar denarii divisa. 435
Hirrii villa mediocris spatii quadragies sestertio vendita ob piscinas. 622, 623, 624
Homo trioboli, semissis, tressis. 84
Hollandicæ pecuniæ comparatio cum pecunia Romana. 372, 373, 374, seqq.

I.

I, E & Ei, antiqui promiscue scribebant. 101
Iacent vulgus. 169
Iacturæ, id est sumptus, donationes. 627, 630
Imagine clarus. 708
Imminutio quæ in æstimatione solidi forte taxatur. 789
Impendia liberare laboribus. 229
Improbius natus. 688, 689.
Improbus color. 688.
Improba Tyros. ibid.
Improbi coloris lacerna. 688.
Improba tegmina pedum. 689.
Improba arva. ibid.
Impudentia libidinis. 688
Inducto decussi notatur denarius. 26
Inducere. ibid.
In. Ejus ellipsis in his locutionibus; libra pondo-pendendo, lex, prædia, agri censui censendo. 64
In sestertio vicies vivere. 3
In suis nummis esse. ibid
In ære alieno esse. ibid.
In libras pondo XII *æstimari.* 102
In libras tanti emi, & similia. ibid.
In stipe denarium accipere. 737
In censum deferri non solebant vulgo ornamenta, vestis, vehicula. 576. *delata tamen sunt sub Catone, si pluris*

pluris quindecim millium essent. 576
In quinto lapide castra. 34
In quatuordecim sedere. 162
In duodecim scriptum. ibid.
In septem. 163
Inaures duum nummum pondo. 64
Infectum aurum, æs, argentum. 74
Infusæ culinis arcæ. 625
Inter denarios & asses sextantarios viginti percussos quinque anni intersunt. 389
Intervallum inter cœlum & terram binorum Zodiaci signorum. 648
Iter testorum omnium lusu consumere. 516
Iter pro serie scriptorum. ibid.
Iugeri partitio. 438
Iumenta rejicula ob valetudinem & ætatem vendebantur. 681
Ius patriæ potestatis a Romulo institutum. 667
Iuvare digito hastam. 614
Iuvare versura. ibid.

K.

Κοδράντης ἔσχατος. 744
τὸ πᾶν. 746
Κληρονομεῖν οὐδενὸς ὑπὲρ δύο ἡμίση μυριάδων οὐσίας. 537

L.

Latrunculorum lusus diversus a tesserarum & calculorum lusu. 515
Laxum æs. 226
Laxum centies. ibid.
Legatarii quomodo sacra evitarint. 670
Λεπτὰ *octo in uncia.* 197. λεπτὰ *& drachmæ sunt* συνώνυμα. 198. λεπτὰ, δραχμαὶ, ὁλκαὶ, ὀβολοὶ, δηνάρια, *sunt* συνώνυμα. ibid.
Λεπτὰ *septem in chalco.* 417
Lex de unciario fœnore quando lata primum. 408
Lex vicesimæ hereditatum. 481
Lex opere faciundo. 63
Lex 1 Cod. de ponderat. cur a Triboniano truncata. 756
Lex Voconia, ne qui censu mulierem hæredem faceret. 536
Libella. 392
Libella fuisse primo nummulus argenteus videtur. 447. *Postea partem ærei significavit.* 448, 449, 462
Libella decima pars denarii. 448, 449
Libella teruncius octava pars sestertii. 450, 452
Libella in ratione sestertiaria nomen tantum est, non nummus. 118. *Ex libella hæres.* 120, 121
Libella apud Volusium non est verus nummus. 461
Libella denarii, quinarii, sestertii. 462
Libellam non unam dare. 465
Liberalitas Principum in remittendis debitis ærarii veteribus. 594
Liberare locum. 228. *Liberare impendia laboribus.* 229

Li-

Liberum æs. 226, 227
Libra est Græca origine, sed significatione Latina. 848
Libra Romana erat centum denariorum, seu drachmarum. 43
Libra argenti ut centum denariis, ita quadringentis æstimabatur sestertiis. 43
Libra pondo pendendo. 63. *quomodo ita dicatur.* 64
Libram pondo as. 59. *libram pondo corona aurea.* ibid. *Pateræ libras pondo.* 61. *ratio hujus locutionis.* 63
Libræ argenti, & æris non mutatæ, propter nummos æreos mutatos. 114
Libra communis ponderalis LXXXIV *denarios capiebat.* 215
Libra medica XCVI. *denarios continebat.* 216
Libra nummaria constabat C. *denariis sive drachmis.* 217, 204. *differentia medicæ & nummariæ libræ.* 391
Libræ duæ argenti, & selibra, valuerunt mille nummum sestertium. 221
Libra auri quatuordecim amplius libris argenti æstimata sub imperio Constantinopolitano. 239
Libra Romana & Attica pares. 291
Libræ argenti sexaginta constituunt talentum Atticum. 291
Libra auri valebat decem pondo argenti. 224
Libra auri Romanorum. 304
Libra Romana quot unciales habuerit. 326
Libra argenti fuit viginti solidorum Francorum. 339
Libra argenti non erat sex millibus sestertium. 374, *sed quadringentis nummis.* 375
Libra argenti pro quinque solidis. 862
Libræ argenti partitio in solidos & denarios. 344, 345
Libra argenti Francorum origo fuit Gallicæ & Anglicæ hodiernæ pecuniæ. 345
Libra sterlingum quanti æstimata. ibid.
Libra sterlingum triens libræ Romanæ, Marcæ semis. 346
Libræ vox quomodo a pondere duodecim unciarum revocatum sit ad trientem ejus. 347
Libræ decem argenti facti quot reddant florenos Hollandicos. 374
Libra Anglica, Gallica, Hollandica, Flandrica, quot sestertiorum fuerint. 379
Libra habuit sestertios quadringentos. 380
Libra pro ratione denariorum habuit etiam sestertios. 392
Libra argenti fuit centenorum denariorum. 393
Libra auri LXXII *solidis constat.* 763
Libra argenti sexaginta milliarenses habet. ibid.

Libra Septiciana. 771, 772
Libra occidua electi. 774. *Occidua libra.* 777
Libra argenti quingentorum follium. 822
Libra media. 862
Libra modus agri. 434
Libra denariorum pro libra sterlingorum. 905
Librarii in antiquis libris magis addendo quam demendo peccaverunt. 127
Linguarium dare. 620
Λίτρα Siculis obolus. 299, 392. *Romanis σταθμὸς cujusvis rei ponderandæ.* 392
Λίτραι duæ & dimidiæ νοῦμμος. 299
Λίτρα ἐτῶν. 774
Lituras legi posse. 596
Lucella eorum, qui comitabantur magistratus in provincias. 558, 560
Lucellum & tabulæ lucelli idem significant. 558
Lucrari pœnam. 611, 612
Lucrum infame & quandoque suppuratum. 607, 608
Ludis, id est, quum ludi fierent. 582
Ludus duodecim scriptorum, seu tesserarum & calculorum. 514, 515, 516, seqq. *diversus a ludo latrunculorum.* 515
Lurtschen. ibid.
Lupini aurum Comicum. 739, 741
Lupini cicerque esca tenuiorum. 741

M.

MÆroclis facetum dictum. 506
Mancipia in censum deferebantur. 576. *Luxuriosa decies tanto pluris, quam quanti empta erant, censebantur.* 577, 579. *cur.* ibid.
Mancipia rejicula vendebantur. 682. *aut in cumulum vendebantur, aut mantissæ loco addebantur melioribus.* 682. *quæ singula vendi non poterant, in cumulum conjecta.* 685
Marcæ pretium. 345
Marvedis Hispanus, quadrans Romani assis. 332. *non propter asses libriles Romanos veteres, sed propter æs, quod in Hispania valet argentum denarii.* 333, 335
Marvedis Hispanus quadragesima pars denarii. 332, 333. *sedecim asses valuit.* 333, 334
Marvedium pretium dubium. 326
Medimna non significant mille medimna. 257
Medimna singula jugerum felicium decumæ. 258
Medimnum septies, non est Latinum. 259
Mediocre pro parvo. 307
Menstruum fœnus Romanis frequens. 482. *usurarum nomina Romanis omnia ex fœnore menstruo.* 483
Mentorea Gracchi & Crassi

quanti æstimata. 375
Mercator facti per utrumque metallum. 75
Messallæ domus empta tricies septies sestertio. 546
Μίτρ@ pro μικρός. 307
*Metrodorus Scepsius amicus Mithridatis.*564.*non potuit familiaris esse Bruti.* ibid.
Midæ dare beneficium. 622
Mille non est substantivum. 12. *usus & Mille quando instar substantivi usurpatur.* ibid.
Mille καὶ ἔχειν idem quod χιλιάς. 12
Mille vox, mille denarium, mille nummum. 87, 88, seqq.96.99
Mille semper adjectivum plurale. 94. *de ejus usu & natura.* 94,95, & seqq.
Mille hominum occiditur & similia. 96. *Hoc mille æris.* 100
Mille nummum, mille sestertium, cur dicere antiqui maluerint quam mille nummos. 123
Mille millia non dicebant Latini. 131, 139
Millies millia non dicebant Latini. ibid.
Mille sestertia non dicebant Latini. 180
*Mille drachmarum sunt reddita.*170.*falso syllepsis creditur.* ibid.
Mille nummum, sestertios significat, non denarios. 733
Mille nummum septuaginta quinque florenos Hollandicos faciunt. 373. *decem millia, centum millia quadringenta octingenta nummum, quot Hollandicos florenos constituant.* 373
Millia semper cum genitivo jungitur. 71
Millia hominum. elliptικῶς pro millia hominum corpora. 97
Millia quindecim & ducenta, 556. *& ducenti.* 557
Milliaria porticus. 38. *Milliarii pontes.* ibid.
Milliarensis fuit idem qui denarius. 339
Milliarensis pro denario substitutus a Constantino. 759
Milliarensis dicebatur antiquus denarius, & cur. 812, 813, 816
Milliarensis posterior viginti quinque siliquarum. 815
Milliarensis tertius viginti octo siliquarum. 816
Milliarensis ante Constantini ætatem. 795
Milliarensis, drachma Æginetica, schellingus Britannicus, pares. 806
Milliarensis porticus. 38
Millies millies male dicitur. 185
Mina argenti centum denarii. 238
Mina auri idem quod stater auri. 361
Minæ Atticæ ante Solonem. 291

Mina Attica quot unciales habuerit. 326
Mina Æginæa habuit centum & sexaginta drachmas Atticas, unciales viginti. 329
Mina tempore Livii centum drachmarum fuit. 316. *nec alia dum fuit.* 317
Mina pro LXXV *non dicitur Appiano.* 217
Modia non dicuntur pro mille modiis vel medimnis. 257
Modicum h. e. parvum. 307
Μονὰς *sex millia.* 806. ἑκατὸν μονάδες λιτρῶν. 807
Μονόπλωτα *olim integra fuerunt.* 57
Monumenta. 597
Mulctæ censoriæ ex eo, quod ex censu pendebant, tributum appellatæ. 577
Multitudo urbana iere. 167. 168
Munere, id est, quum gladiatores darentur. 582
Mutuum vel mutuam pecuniam sumere, accipere, dare, dixerunt antiqui, non mutuo. 251, 253, 254. *Mutuum vicies.* ibid. *Mutua fit pecunia, non eo quod redditur, sed quod datur, ut reddatur.* 251, 252. *Mutuum dare.* 252, 255. *Mutuum facere.* ibid. *Pecunia mutua facta.* ibid. *Mutuum aliter alternum, aliter creditum.* 252. *Mutuus unde derivetur.* 254. *Mutui datio quid?* 254, 255. *Mutua pecunia non eodem modo dicitur, quo voluntas mutua.* 252. *sumere mutuum dicitur pro utendum sumere mutuum.* 256
Μυριάδα *Latini exprimere non possunt.* 12
Μυριάδες δισχίλιαι πεντακόσιαι *est millies sestertium.* 732
Μυριάδες *Græcis non assium, non sestertium, sed semper drachmarum vel denarium fuerunt.* 540
Μύριαι μυριάδες. 657
Μυριὰς μυριάδων. ibid.
Μύριαι, *totidem drachmæ.* 543

N.

Natura. 689
Negatio duplicata, nihil neque ipsis prætoribus est. 155
Nomina ærarii obliterata. 597
Nominibus propriis eleganter utebantur veteres, ut Tarquinii tribuni plebis, pro Tribunis Tarquinii instar crudeles. 552
Nonæ. 511. *Nona pars, quæ in octo lucri datur, non dicitur Latine, sed octava.* ib.
Nonii annulus apud Plin. quanti æstimatus. 128
Noscere causam. 601, 602, 603. *pro admittere excusationem.* 602, 604
Novies millies sestertium. 654
Numeri pro punctis tesserarum. 519
Numero tria, millia, &c. 72
Nummus. 25
Nummorum numeratio attollebatur

lebatur usque ad sestertium nongenta novem millia nummum. 131
Nummus κατ' ἐξοχὴν sestertius. 733
Nummus Plauti didrachmus. 233
Nummi mille centum apud Plautum quot drachmis constiterint. 294. Nummus Plauto sine adjectione auri semper didrachmus, sive stater est. 295. Talentum magnum trium millium nummorum Plautinorum. 295. Talentum dimidiatum mille quingenti nummi. ib. Talentum Corinthii idem quod Æginæ. 297
Nummi ducenti sunt quinque scutati. 372
Nummi in honorem Marii facti. 213, 214
Nummus argenteus Servii Tullii non fuit quatuor scripulorum. 757
Νοῦμμος, quarta pars λίτρας. 299

O.

Objurgatus sestertio centies. 621
Obolus æstimatur duobus assibus cum semisse & sextante in drachma sedecim assibus æstimata. 263
Oboli quot in victoriato, sestertio, dupondio. 261. in asse. ibid.
Oboli Æginæi sex decem Atticos faciunt. 299. Oboli Corinthiis & Æginetis iidem. ibid. Obolus Siculis λίτρα. ibid.
Obolus stufero similis. 358.
Oboli partitio tanquam assis. 358
Ὀβολοὶ, δραχμαὶ, λεπτὰ, ὁλκαὶ, δηνάρια, sunt συνώνυμα. 198
Ὀβολοὶ δύο quomodo quinque asses. 264, 270
Occidua libra. 777
Octagessis Satyra Varronis. 83
Oeconomicum præceptum, vendere quæ supersunt. 678
Ὁλκαὶ, λεπτὰ, δραχμαὶ, ὀβολοὶ, δηνάρια, sunt συνώνυμα. 198
Ὀλόγραφοι καὶ φανεροὶ ψῆφοι. 859
Omnis ætas obvii. 168
Opere faciundo corium, lex. 63
Opes id est sumptus. 626
Ornamenta non deferebantur in censum, nisi pluris quindecim millium essent. 576

P.

Παχεῖα δραχμή. 298, 299, 306
Pacisci sestertio sexagies. 617
Palladæ Græcorum epigrammatum scriptoris ætas. 775
Παρθένων. 669
Pars avidi certaminis. 163
Pars LXXII, quam Africanus & Hero assi tribuunt, non est assis nummi ærei, sed quo omne solidum dividebatur. 418

Particularum, quæ in naturam substantivi transeunt, addito vel intellecto articulo aut κατηγορήματι, usus. 18

Partitio, id est, definitio, quæstio, casus. 671

Partitio genus legati, non modus interimendorum sacrorum. 669

Patera ex quinque pondo auri facta. 73. *aliud est, quam Patera auri quinque librarum.* 73

Pateræ libras pondo. 61

Pateræ ternas pondo. 62

Pateræ octoginta pondo. 304

Pateræ in tabulis lucelli. 558

Patronorum summum honorarium aurei centum, seu dena sestertia. 181. *illorum patrimonium.* 182

Pecuniam auream, argenteam, æream quomodo mutarit Constantinus. 758, 759

Peditis stipendium. 273

Pedes quinque & dodrans. 428

Pedis partitio similis denarii. 427. *Pes habet duodecim digitos.* ibid.

Πενθημιμερὲς. 30

Πενταχισχίλιαι μυριάδες *non dicebant Græci, sed* πεντήκοντα μυριάδες. 653

Πέντηκοστὴ, τέλος. 481

Πενθημιπόδιον, *idem quod quintus semipes.* 29

Πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδες *efficiunt decies.* 173

Per utrumque metallum facti mercator. 75

Pes dicitur as mensoribus. 430

Φιάλαι ἀργυραῖ τάλαντα. 63

Philippeus argenteus idem qui coronatus. 376

Φόλλις *est* CCL *denariorum.* 199. *vid. Follis.*

Pondera sestertia, denaria, centenaria. 41

Pondo. 54. *diversæ eruditorum de hac voce ejusque origine sententiæ.* 55, 56, 57

Pondo singulare semper, & semper casus accusativi. 57.

Pondus, pondi, pondo antiqui dixerunt. 57.

Pondo non est neutrum plurale. 76

Pondo semper apponitur libræ & partibus assis, vel nummis, ubi ad pondus eorum aliquid examinatur. 58. *Adjicitur interdum libræ & partibus assis, & cur.* ib. *Interdum sine mentione partium assis seu libræ cum solo numero invenitur.* 58. *cur?* ibid. *Libram pondo as, & similia.* 59, 60, 61, 62. *ratio hujus locutionis.* 63

Pondo nummis adjicitur, cum iis pro ponderibus utuntur. 64. *Inaures pondo duum nummum.* 64

Pondo quemadmodum numerali jungatur. 68, 69, 70, 71,

Pondo trecentum. 68. *ducentum.* ibid. & 69. *quaternum*

num millium pondo. ibid. *quingentum pondo.* ibid. & 69. *octingentum.* 69
Pondo bina, trecenta, septena. 70. *ratio cur ita dicatur.* ibid. Ἔλλειψις *adjectivorum, in quibus substantivum reticetur.* 70
Pondo bina dicitur pro τῷ bina pondo librarum pondera. 70, 71. *elegantia antiquorum in hac brevitate.* ibid. *Pondo non est plurale.* ibid.
Pondo mille dicitur, ut numero mille. 72
Pondo dua Scribonio Largo male dicitur. 78. *Pondo centum auri expensum.* ibid. *pondo auri septuaginta fuit, & similia.* 78. 79. *ratio hujus locutionis.* ibid.
Pondo nunquam dicitur pes, & as. 79, 80
Pondo duodecim argenti nunquam dicuntur de signato, sed semper de appenso. 102
Pondo male dicitur pedem significare. 434
Pondo sestertium semis non dicitur. 103
Pondo binum semis librarum, & pondo bina & selibram, & semissem tertium pondo bene dicitur. 103
Pondus unde & quid. 57, 58
Pondus centenarium. 105
Pontes tabellarii, milliarii. 38, 39
Πονηρεύεσθαι τινῶν ἐπιδεικνύντων. 506
Praeconum dicacitas. 718
Praesentia trecenta millia nummum. 65. *Praesentes nummi.* ibid.
Praeter pro nisi. 629
Praetorianum stipendium. 281, 282
Praetores Catulli. 552
Praetores aerarii. 607, 608
Pretia specierum decrescere. 792
Prodesse aere, bene Latinis dicitur. 550
Producere usuris foenus ad tot millia. 156
Proportio inter aes & argentum, quae fuit ut unum & centum viginti, post Constantinum nata. 386. *Cur proportio tam enormis inter aes & argentum, ut libra argenti pene millenis aeris aestimaretur, cur apud Romanos fuerit.* 386, 387
Proportio auri & argenti tempore Caesarum decupla. 400
Proscribere est publice venum exponere. 693
Πρόσδομα. 690
Punctum male explicatur linea vel scriptum. 518. *Punctum tesserarum aut talorum, non tabulae.* 519. *Puncto bisseno qui tessera numerari dicatur.* 519

Q.

QVadragenarium dolium. 37
Quadrans unde. 849

Quadrantes centum apud Martialem sex sestertii, & as. 397
Quadrantes centum non idem quod decem sestertii. 351
Quadrans in ratione denariaria quatuor asses. 411, 425
Quadrans semuncia sicilicus, in ratione denariaria quinque asses. 412, 425
Quadrans hæreditatis. 435
Quadrans viæ. ibid.
Quadrans semuncia sicilicus viæ. ibid.
Quadrans sicilicus dimidia sextula jugeri. 441
Quadrans semuncia sicilicus jugeri. ibid.
Quadrantes usuras cur Romani maluerint dicere quam quadrantem. 497, 498
Quadrantem bonorum licuisse mulieribus relinqui per legem Voconiam caret auctore. 538
Quadrantem creditoribus solvere. 634
Quadrans quarta pars cujusque summæ. 635
Quadrans minima ærea pecunia Romanis. 742. *quadrans ultimus non fuit ab aliis diversus.* 743
Quadrantes duplices Savoti explosi. 747, 748
Quase pro quasi. 101
Quaternariæ formæ Heliogabali. 37
Quatrussis supra victoriatum excurrentis nota. 456
Quatrussis semissis supra victoriatum excurrentis in ratione ad sestertium nota. 458
Quincunx sicilicus est septem asses in ratione denariaria. 412, 425
Quincuncem agri addicere ex septingentis, aut nongentis millibus. 643, 644
Quincunx hæreditatis. 435
Quincunx sicilicus sextula jugeri. 442
Quincunx semuncia binæ sextulæ jugeri. 443
Quindecim millia sestertium quot sterlingum pondo. 348
Quindecim millium æris. 370
Quindecimviri sacerdotes Apollinis. 737. *habebant domi cortinas.* ibid.
Quinquagenaria urna. 37
Quinquagenarium sacramentum. ibid. *Quinquagenarius thorax.* ibid. *Quinquagenariæ materiæ.* ibid. *quinquagenaria promulsis.* 39
Quinquagesimæ 471. *non sunt usuræ semisses.* ibid.
Quinquagintа sestertia, quingenti aurei, non mille. 182
Quinquessis supra victoriatum excurrentis nota. 456
Quinquessis supra victoriatum in ratione ad sestertium nota. 458. *Quinquessis semissis.* ibid.
Quinquies sestertium pro quinquies centenis millibus Latina

tina consuetudo non patitur. 50
Quinquaginta millia æris. 370
Quintus semipes. 29

R.

Rationes ad denarium, victoriatum, sestertium Romanis mercatoribus, & pueris notissima. 460
Rationes ad denarium, sestertium, victoriatum quomodo confici dicantur. 466
Rationes antiquorum ad denarium, victoriatum, sestertium. 403, 404, 405. seqq. 450. *quomodo confici dicantur.* 466. *pueris & mercatoribus notissimæ.* 460
Ratiti. 527
Recidivus nummus. 556
Redivivus nummus. ibid.
Referre datum vel expensum lucello. 557, 558
Referre in censum. 571. *differt a deferre in censum* ib. 572
Referri lucello. 558
Repræsentare. 65. *Repræsentare summam pecuniæ.* 65. *promissa.* 66. *consilium, supplicium.* 67
Retro dicere æra. 23. *Retro de tempore & loco quomodo usurpetur.* 24
Rhetorum mercedes. 724. *Salaria iis e fisco constituta.* 727
Riderus nummus vetus Daventriensis. 447
Romanorum in omnibus rebus solennia verba & formulæ. 123
Roscii bona sexagies binis millibus empta. 732
Rotundandi numeros mos Romanis fuit. 208, 210
Rotundi numeri in summis excerpendis exempla. 225, 226
Rustici Romani. 705

S.

S Et G confunduntur sæpe. 616
S gaudebant elidere veteres. 68
Sacrorum interimendorum per æs & libram venditione imaginaria a ICtis reperta ratio. 676
Sacrum Sophos atque profanum pro litteris divinis & humanis barbare dicitur. 18
Salibus in risum vertebant facinora scelesta improbi. 506
Sardi venales, alius alio nequior. 710, 711, 715, 719
Sardi, Sardiniæ cultores, non Sardium. 715. *pessimi servi fuerunt.* 716
Scaptius amicus Bruti. 564
Schellingus Belgicus est denarius. 379
Schellingius Britannicus, vel solidus hodiernus drachma παχεῖα, sive Æginæa. 355. *Quindecim schellingi, aureus*

reus Romanus. 355. Schellingis duodecim stater Atticus aestimatus ibid. sexaginta schellingis mina. 356. Solidus Constantini octo. ibid.
Schellingus Britannicus & milliarensis pares. 806
Scriptorum duodecim ludus. 514, 515. a ludo latrunculorum diversus. 515
Scripuli nota. 544
Scriptulum CCLXXXVIII pars librae. 753
Scurra. 703, 705
Scutatus quot sestertios constituat. 261, 262, 382. scutati duo sunt aureus Romanus. ibid. Duo millia quingenti scutati centum millia nummum. 382
Sembella videtur prius fuisse nummulus argenteus. 447. postea partem aerei significavit. 448, 449, 462
Sembella vicesima pars denarii. 448, 449
Sembella apud Valusium non est verus nummus. 461
Sembella denarii, quinarii, sestertii. 462
Sembella non fuit aerea. 465. non sescunciae respondet. 465
Semis adjectivum. 32. unde derivatur. ibid.
Semis significat octo asses in ratione denariaria. 413, 425
Semis haereditatis. 435
Semis semuncia sicilicus, novem asses in ratione denariaria. 413, 425
Semis sicilicus jugeri. 443. Semis semuncia sextula jugeri. ibid.
Semissem tertium pondo. 103
Semissis origo. 849
Semissis excurrentis in ratione sestertii nota. 450, 452
Semissis non dupondius sestertii, sed dimidiatus as sestertii. 452
Semisse creditum solvere in dies. 636
Semissis & triens in lege Sempronia. 742
Semisses usurae τελῶν μυριάδων sunt mille octingenti denarii. 731
Semuncia sicilicus in denariaria ratione assis sexta decima pars est, sive assarion. 410, 411, 424
Semuncia sicilicus viae. 435
Semuncia & scriptula duo jugeri. 439
Semuncideunx. 850
Senes coemptionales non sunt licitatores. 673
Senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum causa a ICtis reperti. 663, 664, 665, seqq. 676, 677
Septenaria synthesis Sagunthi. 37
Septiciana libra. 772
Septies medimnum Latine non dicitur pro septies centenis millibus. 50
Septies medimnum apud Cicero-

teronem rejectum contra Scioppium & Priscianum. 174
Septies millies. 651, 652. Septingenties millies & Septies millies confusa. 652
Septuaginta quinque millia aeris. 370
Septunx semuncia decem asses significat in ratione denariaria. 413, 425
Septunx haereditatis. 435
Septunx dimidia sextula jugeri. 443. Septunx semuncia jugeri. ibid. Septunx semuncia sicilicus sextula jugeri. ibid.
Septussis supra victoriatum excurrentis nota. 457
Septussis supra victoriatum in ratione ad sestertium nota 459. Septussis semissis. ibid.
Ses. 32. Sesqui quid & unde. ibid.
Sescuncia in ratione denariaria pro dupondio. 411. 424
Sescunciae copulae. 487
Sescuncia sextula jugeri. 440
Sescuncia pedis. 427. viae. 435
Sesquas. 529
Sestertiorum doctrina. 7. primo renascentibus litteris obscura. ib. quomodo postea processerit. ibid.
Sestertium decies, quid? 901. ἀντὶ τοῦ δέκας σηστέρτια nunquam dicitur. 19
Sestertius Adjectivum. 11, 22, 899
Sestertii decem. 25. librae aeris. 6. Sestertia dena, decem millia nummum sestertium. ibid.
Sestertia mille & decies idem sunt. 16, 901
Ducenta Sestertium non est Latinum. 16. 17 Ducenta sestertia dicitur. ibid. Ducenta millia sestertium, idem quod ducenta sestertia. ibid.
Sestertia. 41, 908, 909, 912. Sestertia pondera argenti. ibid.
Sestertia quinque dicitur, non quinque millia sestertia. 47, 48. Sestertia millia non Latine dicitur. 257
Sestertium omne id quod continet duo integra & unius dimidium. 22, 33
Sestertius pes. 25, 33. Sestertius nummus. ibid. Sestertium bipalium. 33. Sestertius cur ita HS notatus. 26
Sestertius nummus quod ad binas aeris libras vel duos asses complecteretur & unius dimidium. 25, 26, 41
Sestertius unde derivatur. 30
Sestertius Plutarcho locus, qui Latinis ad sestertium. 35. quomodo ita dicatur. ibid.
Sestertium nempe pondus argenti duarum librarum argenti & dimidiatae, atque ideo mille sestertium nummum. 43. Sestertii quadringenti minam faciebant. 46. Sestertium subintelligendum pondus, non pondo. 101

Sestertium viginti millia nummum in antiquis lapidibus & unde. 49
Sestertium. bis sestertium, ter sestertium, quater sestertium, analogice quidem dicitur, sed usu repugnante. 50, 51
Sestertia pondera tutius dicitur, quam pondo. 80. *& hoc tamen quo sensu additum possit tolerari.* ibid.
Sestertia. Antiqui nunquam per sestertia explicant argenti non numerati libras. 102
Sestertii centies syngrapha. 107. *Sestertii decies summa.* 107. *& similia.* ibid.
Sestertium non necesse fuit quatuor argenti libris æstimari, postquam sestertius quatuor assibus censeri cœpit. 112. *Sestertia perpetuo æstimata mille nummis.* ib.
Creverunt in nummis æneis, non in argenteis, nec libris argenteis. 113
Sestertium singulare cur adverbiis copulatum fuerit. 133, 134. seqq.
Sestertium. Cur in decies sestertio maluerint centies intelligere quam exprimere. 140, 141. seqq. *in τῷ Decies sestertium male erudi- ti tradunt dici intellectis centenis millibus.* 143, 144. *semper ei adjungitur adjectivum vel verbum singulare.* 144, 145
Sestertium pondus in nummis quid. 105. *& si pondo est.* ibid.
Sestertium neutrum esse contra Hottomannum. 108, 109, 110
Sestertius centesima pars centum nummum. 158
Sestertium unum cur non dixerint antiqui pro mille nummis. 122
Sestertium. Cur decies sestertium, vicies, tricies, quadragies &c. maluerint dicere, quam mille sestertia, duo millia sestertium, tria millia sestertium, ea voce sestertia pondera significante. 133, 134. seqq.
Sestertia dena patronorum summum honorarium. 181
Sestertium. Quæ antiqui sestertia dixerunt, posteriores folles dicunt. 199
Sestertia non mille sestertios valuisse a ponderis drachmarum & denariorum diverso numero & pondere, quo illæ in minam, hi in libram Romanam incurrebant, probare volunt Hotomannus, Agricola &c. 188, 189, 190, seqq. *refutatur.* 192, 193, 194, seqq.
Sestertii non fuerunt denario majores. 217
Sestertia viginti quatuor talentum faciunt. 229, 220
Sestertius assium quatuor, idem qui duum semis. 291.
Sestertius quot obolis chal- cisque

eisque constiterit. 264
Sestertia viginti quatuor constituunt talentum Atticum. 291
Sestertius nummus formatus ad imitationem Graecorum νȣμμȣ. 299
Sestertium mille quot libræ sterlingum 348
Sestertium binis & dimidiato, non ternis & dimidiato bajoccis censetur. 318
Sestertia centum, duo millia quingenti coronati. 350
Sestertia pro mille nummis. 350, 351, seqq.
Sestertia dena nummum accipere. 354
Sestertio plus attribuendum nostri minuti æris, quam quod fuit tempore Budæi. 377
Sestertium sex millia sunt quadringenti quinquaginta Carolini. 374
Sestertium neutro genere non potuit dici, si denarius fuit tam gravis, quam a Savoto & aliis fingitur. 392, 393
Sestertii æs excurrens explicatur per libellas, sembellas, vel singulas, teruncios. 446, 447, 449
Sestertii excurrentis supra victoriatum nota. 458
Sestertii ratio male ad assem & libram dicitur confici. 466
Sestertii non nisi argentei. 529.
ærei sub mediis imperatoribus. 530
Sestertia Plutarcho singula millia nummum. 584, 585
Sestertio sexagies pacisci. 617
Sestertium dare pro dare mille nummum non dicebant Latini. 619. Sestertia dare sine apposito numero non dicebant veteres. 619
Sestertii millies servus. 622
Sestertiæ auri. 800
De Sestertiorum ratione omnis disputatio in summam collecta ac breviter explicata. 899, 900, 901
Sexagessis satyra Varronis. 83
Sexasses in ratione ad sestertium supra victoriatum excurrentes quomodo notati. 459. Sexessis semissis. ibid.
Sexis sex significat. 433
Sexis supra victoriatum excurrens quomodo notatus. 457
Sexta denarii pro obolo. 195
Sextans sicilicus in ratione denariaria pro tribus assibus. 411, 424
Sextans pedis duo digiti duo trientes. 427
Sextans hæreditatis. 435
Sextans sicilicus pedis. 427. viæ. 435
Sextans dimidia sextula jugeri. 440. Sextans semuncia sicilicus sextula jugeri. 441
Sextantes usuras cur potius Romani dixerint quam sextantem usuram. 497, 498

Sextans unde. 849, 850

Sextantarii assis nota Ianus & rostrum navis. 527

Sextulæ. 809

Sextulæ jugeri. 440, 442

Sexti scutandis, vel Sixtii vicus, vel prædium, aut prætorium prope Carthaginem. 36. *unde sic dictum.* ibid.

Si pro etsi. 617

Sibe pro sibi. 101

Sicilicus sextula jugeri. 439

Sicli quatuor in uncia. 197

Siclus Hebræorum argenteus tetadrachmus. 365

Siclus auri didrachmus. 366

Siclorum sedecim millia septingenti quinquaginta auri quid ære nostro & Romano faciant. 369. *sexcenti auri sicli.* ibid.

Siculum decalitron. 391. *Secabatur in decem partes argenti.* ibid.

Siculorum vocabula in nummis adoptaverunt Romani. 392

Signatum aurum, æs, argentum. 74

Siliqua auri, non nummus, sed 24 *pars solidi, duodecim folles.* 862. *ad nostram pecuniam redactæ.* 865. *siliquæ tres in solidum annuæ, centesima.* ibid.

Simius non semissis. 84

Singula vicesima pars sestertii. 449

Solidus Francorum priscorum argenteus. 339. *fuit trium denariorum.* ibid.

Solidus Constantini Magni aureus. 332

Solidus Francorum argenteus fuit τετράδραχμος. 340

Solidus triginta fluseris æstimatur. ibid.

Solidus Francorum aureus, denariorum quadraginta fuit. 341. *Solidi aurei Romani & Franci differentia.* 343. *Solidi aurei in mulctis & sanctionibus Legis Salicæ, Pipini & Ludovici clementia in argenteos mutati.* 344. *Solidus Francus.* 904

Solidus Lubeccensis idem quod obolus. 379, 381

Solidi Turonici sexaginta quatuor constituunt uncialem, sive thalerum. 384

Solidus Constantini est scriptulorum quatuor. 753

Solidus aureo subditus a Constantino. 759

Solidus ante tempora Constantini. 795. *Solidus non aureo est substitutus, quod pondere similis esset assi.* 796, 797

Solidus unde dictus. 798

Solidi pretium. 805, 806, 808, 809. *Solidus Romanus argenteus nullus.* 810, 811

Solidi per partes assis divisio. 843, 844. *Inde petita vocabula summarum.* 844, 845, 846

Solla dupondii. 84

Sophistæ quatenus immunes a sacerdotiis. 727. *Salariaiis*

ex fisco constituta. 778
Sorte creditum solvere. 638
Σταθμὸς. 63
Σταθμοὶ. 726
Stateres duo in uncia. 107.
Stater duos siclos habet. 197
Stater Corinthius, Ægineum διχάλιτρον. 298
Stateres omnes didrachmi. 326
Stater nunquam fuit octo drachmarum. 360. *fuit nummus.* 361. *Stater argenti fuit quatuor drachmarum auri duarum.* 362
Stater Atticus viginti drachmarum. 360
Stater didrachmus non potest dici stater. 364
Στατὸς. 56
Sterlingius seu Esterlingius. moneta Britannica, fuit denarius priscorum Francorum. 339
Sterlingius quanti Romana pecunia æstimatus. 340
Sterlingius duobus stuferis semisse censetur. 340
Sterlingius unde nominetur. 346, 907, 908
Sterlingum libræ tres, libra Romana. 348
Sterlingus. Ad libras sterlingum multæ summæ Romanæ revocatæ. 348, 349
Sterlingorum libra, dicta denariorum. 905
Stipendium militare ante Iulium Cæsarem nunquam fuit decem assium. 329
Stipendia peditum duplicata contuvionibus data tripla equiti, quadrupla tribunis & præfectis equitum. 127, 128
Stipendium militum Romanorum ante tempora Cæsarū. 264. *Domitianus quartum stipendium quomodo dicatur addidisse apud Suetonium.* 266, 267, 268. *Ante Domitium quadrimestri spatio quinque & septuaginta denariorum stipendium militibus fuit.* 266, 267. *Stipendia Suetonio sunt pensiones quadrimestres.* 267. *Stipendii militaris gradus & articuli a Suetonio aucti.* 268. *Stipendium pro tertia parte stipendii.* 269. *Tria diversa ante Domitianum stipendii genera quæ?* 270. *Eques triplex accipiebat stipendium quum pedes simplex.* 273. *Stipendium primum bini asses in diem.* 278. *Secundum quini asses.* 278. *Tertium quini alii ad pristinos quinos adjecti.* 279. *Quartum aurei terni.* ibid. *Stipendia pro ipsis militiæ annis.* 280. *Stipendiorum formula.* 280. *Stipendium prætorianum.* 281, 282. *Stipendii prætorianorum & urbanorum augmentum quod.* 283. *Stipendium tribuni legionarii.* 284. *Tribuni militaris.* ibid. *Stipendia sub primis imperatoribus*

bus non nisi in ære persoluta. 285
Stuferus Hollandicus non est sestertius, sed obolus. 379
Subversari. 780
Substantiva. Particularum substantivi naturam induentium usus. 18
Supputatio veterum accurata. 122
Sumere fœnore recte dicitur, non mutuo sumere. 255
Syllepsis falso credita, inimicos meos dicturum, delecti nobilissimus quisque mittitur. 161. *Mille drachmarum sunt redditæ.* ibid. *Amantium iræ amoris redintegratio est. &c.* ibid.
Syllepsis. Non est syllepsis numeri in τῷ decies numeratum, acceptum, & similibus. 165. *Syllepseos numeri, seu Synthesẹos ratio.* 167. 171. *ejus exempla.* 167, 168, seqq.
Syllepsios exempla. 551, 552

T.

Tabellarii pontes. 38, 39
Talentum viginti quatuor sestertia faciunt. 219
Talentum decem millia, sunt apud Ciceronem bis millies quadringenties. 222, 223. *Centum talenta sunt sexcenta millia denarium, & sex millia pondo auri ducenties quadragies Livio.* 223
Talenta quadraginta sunt sestertium nongenta sexaginta millia. 226
Talentum quodvis sex millia drachmarum habet. 291, 293, 294
Talentum Alexandrinum duodecim millium denarium fuit. 291
Talentum Atticum constituunt viginti quatuor sestertia, sexaginta libras argenti. 291, 337
Talentum Atticum majus quomodo drachmarum septem millia quingentas valuisse dicatur. 291
Talentum Atticum habet sex millia denariorum. 312
Achaicum talentum proprium nullum fuit. 296, 297
Talentum sine adjectione scriptoribus antiquis semper Atticum. 294
Talentum parvum Prisciano, quod Plauto magnum. 302, 303
Talentum Rhodium & Cistophoron. 304
Talentum Corinthiacum δραχμῶν παχειῶν habuit sex millia. 300. *Ejusdem valoris ac Ægineticum.* 300
Talentum Romanis nullum. 304
Talentum Ægyptium. 306
Talenta octoginta librarum quæ. 306
Talentum magnum non fuit octoginta librarum. 305. *non παχὺ.* 306. *nec argenteum.* ibid. *commodum ta-*

talentum magnum fuit. 307. *seu* βραχὺ, μικρὸν, σύμμετρον. ibid.
Talentum magnum soli Latini dixerunt, Græcis ignotum fuit. 308, 309. *Talentum Neapolitanum, Rheginum, Siculum.* 309
Talentum non potest esse sex millium denariorum, si denarius quatuor scriptulorum est. 312
Talentum, sine adjectione positum, semper Atticum significat. 313. *Talentum magnum octoginta trium librarum nullum fuit.* 314
Talentum Atticum, & talentum magnum, res eædem, minarum 60. *seu* 6000 *denariorum.* 315
Talentum Ægyptium non est idem ac Alexandrinum. 319. *Talentum Ægyptium quid.* 321
Talentum Æginæum quot drachmis, & uncialibus, & coronatis censitum fuerit. 329
Τέσσαρες καὶ ἑβδομήκοντα μυριάδες ταλάντων, *non septuaginta millia, sed septingenta quadraginta millia talenta sunt.* 322
Tesserarum & calculorum ludus. 514, 515. *a latrunculorum lusu diversus.* 515. *victus in hoc ludo, cui manebant calculi.* 520
Tessera bis seno puncto quomodo numerari dicatur. 519
Tesseræ male explicantur lineæ aut mandræ. 520
Tesseris binis & interdum tribus utebantur ludentes lusum tesserarum. 517
Ter millies ducenties quot florenos Hollandicos constituat. 360
Terna millia æris Corn. Nepotis quot continuerint sestertios, & coronatos. 396
Ternariæ formæ Heliogabali. 37
Ternarii numeri religio. 587
Teruncius fuit primo nummulus argenteus. 447. *postea partem ærei significavit.* 448. 449, 462
Teruncius quadragesima pars denarii. 448
Teruncius apud Volusium non est verus nummus. 461
Hæres ex teruncio. 120, 121
Teruncius denarii, quinarii, sestertii. 462. *Teruncius non a dodrante unciæ, sed a tribus unciis appellatus.* 464
Testa id est calculus. 517. *testum etiam dicitur.* ibid.
Testamentum, per æs & libram, non est modus perimendorum sacrorum. 672. *non fiebat curiatis comitiis, sed privatim.* 672
Τετάρτη *quale numisma.* 860
Tetradrachmum quatuor, non tribus denariis censebatur. 313
Tetrastater Cyreniacus non quatuor fuit, sed octo

drachmarum. 356. τιτρα-στάτηρ *non fuit* πεντάδραχμος. 363. *non potest dici dimidium stateris.* 364
Τόκος ἄτοκος. 473
Τόκος ἐπὶ δραχμῇ, *centesima.* 509. ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς, *centesimæ & semisses.* 510. ἐπὶ ὀκτὼ ὀβολοῖς *centesimæ & trientes.* ibid. ἐπὶ πέντε ὀβολοῖς *dextantes.* ibid. ἐπὶ δυσὶ δραχμαῖς *binæ centesimæ.* ibid. ἐπὶ τρισὶ δραχμαῖς, *ternæ centesimæ.* ibid. ἐπὶ ἕκτῳ δραχμῆς *sextans.* ibid.
Τόμος. 859
Tractare pecuniam, rationem. 779. *religiones.* 781
Trames id est duodecim scripta. 516
Trecenta triginta tria millia æris, trecenti triginta tres trientes. 589, 592
Trecenariæ vites. 39
Trepondo, id est, tres pondo. 76, 77. *quomodo ita dictum.* ibid. *Trepondo corona aurea.* 77, 78
Tressis neutrum putavit Varro. 82, 83. *Tressis non est neutrum* 84. *Hoc tressis quomodo dictum.* ibid. *Non tressis agaso.* 85
Tressis excurrentis in ratone sestertiaria nota. 454
Tressis semissis. ibid.
Tressis supra victoriatum excurrentis nota. 456
Tria sestertia vel tria millia sestertium, dicebant antiqui, non tria millia sestertia. 16
Tria millia jugerum. 96
Τετράλιτρον. 264
Trictrac. 515
Τετημιμερίς. 30
Τετημιπόδιον. 29
Triens unde. 849, 850
Trientem tertium pondo. 25
Triens sextula jugeri. 441
Triens semuncia dimidia.
Triens uncia jugeri. 442
Triens hæreditatis. 435
Triens semuncia pro sex assibus in ratione denariaria. 412, 425
Triens non æris tantum, sed cujuscunque rei tertia pars ex duodecim. 588
Trigonus ductus octies. 431
Tripondium pro tribus assibus non dicitur Romanis. 500
Τρίτη ἡμίσεως *pronunciatur, non* τρίτη ἡμισυ. 15. *quid?* ibid.
Τρίτη *quale numisma.* 860
Triumviri auro, argento, ære. 64
Τροπαϊκὸς *victoriati.* 423

V.

V*Alere quinquessis.* 85, 86. *decussis.* ibid.
Οὐδεὶς ὁσίας τοσαύτης. 537
Vectigalium vocabula formata e summæ parte, quæ pendebatur in publicum. 480. *Romani Græcos tum imitati.* 481
Vehicula non deferebantur in censum, nisi pluris quin-

quindecim millium essent. 576
Venalis de mancipio venali κατ' ἐξοχὴν *dicitur* 684
Vendere decumas. 645
Venditio imaginaria per æs & libram, qua mancipabat hæres hæreditatem, comparato ad id seni, ut a sacris liberaretur. 676
Venditiones imaginariæ sestertio uno nummo, sed non necessario ter dato, ut in emancipationibus filiorum. 667
Venire, decipere. 695
Verkeren. 515
Vernæ optimum genus servorum. 711
Vernaculi. 711, 712
Vernacula urbanitas. 713
Vernilis dicacitas. 711
Vertere de negotiatione mercium. 780
Versare pecuniam. 779
Vestes non deferebantur in censum. 576. *nisi pluris quindecim millium essent.* ibid.
Via pro duodecim scriptis. 516
Via sedecim millium. 434, 435
Vitam sectari. 229
Vita pro Victu. 230
Vicies centies millies. 177
Vicies septies millies sestertii. 652
Vicesima manumissi. 480
Vicesima hæreditatum. ibid. *Lex vicesimæ hæreditatum.* 481
Vicesimam quincuncis emere ex nongentis millibus. 644
Vicessis viginti. 433
Victoriatus pro tribus obolis. 195. *quot obolis chalcisque constiterit.* 264
Victoriati æs excurrens explicatur per libellas, sembellas vel singulas, teruncios. 446, 447, 449
Victoriati divisio per assis partes. 455. *uncia, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes.* ibid. *dodrans, dextans, deunx, as.* 456
Victoriati ratio duplex, aut ad denarium, aut ad sestertium. 455
Victoriati excurrentis æris secundum rationem sestertiariam divisio per libellas, sembellas, teruncios. 458
Viginti unum millia. 98
Viginti unum homines. ibid.
Vncia unde. 848
Vncia habet duos stateres, quatuor siclos, octo λεπτὰ *sive drachmas.* 106
Vncia habuit sestertios triginta tres & trientem. 380
Vncia argenti quot solidorum Turonicorum fuerit. 384
Vncia in fœnore unciario non sortis est, sed centesimæ. 484
Vnciæ signum Græcis quod. 421
Vncia pedis. 427. *hæreditatis.* 435
Vncia hæreditatis. 435
Vncia sicilicus jugeri. 440

Vncias usuras cur maluerint Romani dicere quam unciam usuram. 497, 498
Vncia nunquam XXVIII *scriptulorum.* 755
Vnciarium fœnus cum centesimis male confunditur. 477
Vnciarium fœnus. 484, 486, 488, 491. vid. *fœnus, usura.*
Vncialis argenteus triginta duos habuit sestertios. 378
Οὐγκία *Siculis minutus nummus, Romanis duodecima pars libræ.* 392
Οὐγκίαι *dictæ* χαλκοί. 299
Vnum & sexaginta millia. 98
Vos Gætule. 169. *Vos Calliope.* ibid.
Vrbani otiosi. 700. *Vrbani humiles.* ibid. *Vrbani adsidui cives.* 701. *Vrbanus pro scurra.* 703, 705
Vsura vectigal privatum. 481
Vsuræ quadrantes & binæ sextulæ. 158
Vsuræ sextantes. 484. *quadrantes.* 485. *trientes, quincunces, semisses, septunces, besses, dodrantes.* ibid. *dextantes.* 486. *ex fœnore menstruo nomen acceperunt.* 489
Vnciarium fœnus & besses usuræ non sunt item. 484
Vsuræ unciariæ definitio ab Hottomanno facta defenditur. 489
Vnciariam usuram & centesimas non confundit Hottomannus. 490
Vsuræ semisses. 491
Vsuræ sextantes, quadrantes, trientes breviter dicuntur, & quomodo redintegrandæ. 500
Vsuras Græci alias ab annuo, alias a menstruo proventu appellant. 502
Vsurarum Græcarum & Latinarum formulæ quæ in re differunt. 509
Vtensilia. 231
Vti, pro, sustinere impendia. 230
Vti aliqua re, pro accipere, admittere. 560
Vt ipse se habebat. 525
Vt res est. 565

Z.

Zeugma. ejus ratio & exempla. 170

FINIS.

Cor-

Corrigenda.

PAg. 19, versu 23 scribe. Advertebant. 34, 5. *M. P.* cxxv *sic: AdTricensimum*, 38, 1. lib. IV. de causis. Eadem, S. de qua suo loco : frustra. 39, 5. opus erat. 45, 10. libra quinque & LXX drachmarum. 53, 5. quærendæ, unde unde, *sestertium* neutro. 60, 1. *quod asses*. 91, 7. ab istis toto. 103, 29. *anaglyptam*. 111, 2. a nemine illorum. 113, 12. sic ut non esset ille. 118, 2. C. Fabio Pictore. Eadem, 25. quod nimirum intra 131, 4. quingentas. 142, 7. Tisandri apud Clisthenem. 159, 11. trientes denarii addunt. 168, 18. iidem qui omnis. 169, 18. *Gatuli adsueta*. 192, 28. auctor est Budæo. 212, 14. posse putet. 219, 13. *Iustinus a correctione*. 225, 17. populo & tribubus. 228, 5. *liberasses*. 240, 11. ἀλλάττεται. 245, 9. κερμάτοις. 248, 14. auctores suos. 260, 9. *bini asses dodrans in diem*. 278, 8. ex ternis millibus. 281, 1. *stipendiorum præmiorumque*. 287, 22. *duo millia ducenta*. 292 9. veteres drachmarum LXXV. 341, 6. *XL denariis*. 344, 14. Hos ubique. 346, 23. Sestertiis CXXXIII. 364, 23. δὲ ὁλκῇ. 401, 18. *denariaria*. 417, 2. *hemisescla* (id est, *semisextula*) 429, 5. *a summo ad camaram*. Eadem, 23. *æque late*. 432, 10. *latus*. 437, 22. CLXXX. 449, 26. ad ducenta excurrunt. 460, 27. *triens*. *Eu*. 471, 12. centesima. 473, 16. *in usuras*. 476, 4. *centesima usura*. 484, 13. centesimæ. 489, 24. interpretatur. 490, 10. & hoc. 495, 1. ut ratio. 498, 26. Marcio. 506, 12. lib. III. Rhetor. 507, 4, Λάμπωνιδι. 519, 12. Scripta tabulæ. 543, 18. Πυθικῶς. 544, 21. Asconio. 546, 13. *domum emit*. 552, 8, ipsa doceat. 561, 21. cupit. 562, 27. *Panætio*. 570, 19. *Livio iterum*. 577, 26. aucto, quasi. 578, 9. leg. IV. 583, 14. *objici*. 587, 24. *ponant. Sportulas*. X. CCL. *inter*. 593, 8. *accipere excusationem*. 600, 1. Quacumque. 620, 21. dele τὸ vel. 639, 10. *solvat*. Eadem, 23. sustinerentne. 665, 19. & orbi. 668, 9. XII Tabb. 675, 23. *Pontificium*. 688, 7. βιβλὰς, κραδάων. Eadem, 13. eam latere. 689, 27. κοιμώμενον. 702, 1. tamen hic fructus. 703, 3. impudentia. 719, 11. vendident. 727, 1. Καί τοι ἱερῶς. 782, 25. positum esse *forte*. 785, 28. interpretii. 790, 1. creditus. 793, 19. supplere donantem cogi. 803, 4. οἰκείαν. 811, 19. solidus binos. 812, 2. *quod his mille*. 813, 21. ὄντων. 838, 11. quinquaginta sex. 840, 29. *signato*. 841, 4. *inedita*. 857, 4. & in utrisque. 858, 27. erat S. 863, 28. ἀπαιτεῖν.

